

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

RUSYA’NIN MEDENİYETSEL KİMLİK İNŞASI OLARAK AVRASYACILIK

Doktora Tezi

VUGAR IMANOV

İstanbul, 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

RUSYA’NIN MEDENİYETSEL KİMLİK İNŞASI OLARAK AVRASYACILIK

Doktora Tezi

VUGAR IMANOV

Danışman: PROF. DR. BÜŞRA ERSANLI

İstanbul, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

SIYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞ. Anabilim Dalı ULUSLARARASI
İLİŞKİLER Bilim Dalı Doktora öğrencisi VUGAR IMANOV nın RUSYA'NIN
MEDENİYETSEL KİMLİK İNŞASI OLARAK AVRASYACILIK adlı tez çalışması
,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 14.06.2007 tarih ve 2007-7/35 sayılı kararıyla
oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 26.10.2007

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. EMİNE BÜŞRA ERSANLI
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. GÖKHAN ÇETİNSAYA
4) Jüri Üyesi : PROF.DR.FULYA ATACAN
5) Jüri Üyesi : DOÇ.DR.AYŞEGÜL SEVER

.....
.....
.....
.....
.....

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Vugar Imanov
Anabilim Dalı	: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı	: Uluslararası İlişkiler
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Büşra Ersanlı
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora- Haziran 2007
Anahtar Kelimeler	: Avrasyacılık (Klasik ve Yeni Avrasyacılık), Rus Fikir Akımları, Rus Dış Politikası, Türk Düşünce Hayatı, Türkiye'deki 'Avrasya' Söylemleri

ÖZET

RUSYA'NIN MEDENİYETSEL KİMLİK İNŞASI OLARAK AVRASYACILIK

Samuel P. Huntington, 1993 yılında medeniyetlerle ilgili yazdığı meşhur makalesinde Rusya'yı, global olarak en mühim “parçalanmış/bölünük ülke” (*torn country*) şeklinde niteler. Ona göre, bölünük ülke toplumları, “hangi medeniyete mensup oldukları konusunda bölünmüş” olanlardır. Doğrudur ki, Rusya, çok milletli ve çok mezhepli bir ülkedir. Ve yine tarihen vakidir ki, XIX. yüzyılda Batıcılar ve Slavofiller olarak bilinen iki etkin Rus entelektüel grubu arasında ülkenin hangi medeniyete dâhil ve ait olması gerektiği hususunda “büyük tartışma” yaşanmıştı. Ama tam da Huntintgon'un makalesinden yetmiş küsur yıl önce, kendilerini Avrasyacılar olarak adlandıran muhacir genç Rus aydınları, söz konusu tartışmayı aşan ve “bölünük hâli” bertaraf eden ve aynı zamanda Rusya'nın medeniyet kimliğini yeniden yorumlayan görüşler ileri sürmüşlerdir.

Avrasyacılar, Rusya (ve 'yakın çevre') coğrafyasını ve kimliğini, Avrupa ve Asya'dan ayırarak farklı ve kendine özgü bir coğrafi dünya/medeniyet, yekvücut bir ekonomi-politik yapı ve kültürel-tarihî bir alan olarak telakki etmekte; bu hayat alanına

da “Avrasya” ismini vermekte idiler. Bu bağlamda, onlar Rusya-Avrasya’nın kendine özgü bir geleceğinin olduğuna inanmaktaydılar. Avrupa’nın çeşitli kentlerinde muhacir hayatı yaşayan bu ‘Rus çocuklar’, kendi ülkelerinin geçmişi, hâli ve geleceği ile ilgili azımsanamayacak miktarda ciddi yayınlar yapmışlardı. On yıl boyunca muhacirler arasında etkili olan bu cereyan, Avrupa’daki Ruslar arasında derin etkiler bıraktı; dahası, Soğuk Savaş’ın bitimine doğru post-Sovyet Rusya’da Yeni Avrasyacılık şeklinde tekrar canlanmıştır.

Önemli aydın ve akademisyenlerce gündeme getirilerek yeni koşullarda geliştirilmeye çalışılan Avrasyacı görüşler, özellikle Putin iktidarı tarafından rağbet görmeye başladı. Putin döneminde Rusya’da gerek iç politikadaki birçok uygulama, gerekse çok kutupluluk tezi çerçevesinde dış siyasette atılan adımlar ve yapılan açılımlar, Avrasyacı fikriyatın birçok unsurunun yönetici elitlerin zihniyet dünyalarına nüfuz ettiğini örneklemektedir. Bu bağlamda, Rusya, önümüzdeki dönemde karşılaştığı iç ve dış engelleri bertaraf edebilirse, Avrasyacılık etrafında yeni bir kültürel-tarihi fikriyat ve yeni bir dünya düzeni modelini elde edebilir.

Türkiye’de ise 1991 sonrasında çeşitli kesimlerce “Avrasya” kavramı kullanılmaya başlanmış ve bunu daha önce mensup oldukları düşünce sistemlerine eklemlenmeye çalışmışlardır. Birçok akademisyence bunlar Avrasyacı söylemler olarak tasnif edilmişlerse de, sol kesimden milliyetçilere değişen böylesi çok farklı düşünce çevrelerini bir (Avrasyacı) kategori altında tanımlamak zordur. Ayrıca, bunlar, temel düşünsel parametreler (mekân anlayışı, tarih felsefesi, medeniyet algılaması vs.) bakımından Rusya’daki Avrasyacılık akımı ile de zıtlık teşkil etmektedir.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Vugar Imanov
Field : Political Science and International Relations
Programme : International Relations
Supervisor : Professor Büşra Ersanlı
Degree Awarded and Date : Ph.D. – June 2007
Keywords : Eurasianism (Classic and New Eurasianism),
Russian Intellectual Movements, Russian
Foreign Policy, Turkish Intellectual Life,
Turkish Discourses for ‘Eurasia’

ABSTRACT

EURASIANISM AS A CIVILIZATIONAL IDENTITY BUILDING FOR RUSSIA

Samuel P. Huntington, in his famous ‘clash’ing article, written in 1993, defines Russia as a globally torn country. According to him, societies of the torn countries are split as to which civilization they belong. It is true that Russia is a multi-national and a multi-confessional country. And it is also a historical fact that in the nineteenth century a ‘great debate’ took place between two influential Russian intellectual groups, Westernists and Slavophiles, regarding to which civilization their country should have belonged. But approximately seventy years before the publication of Huntington’s article, during 1920’s, a group of young Russian emigrant intellectuals in Europe, naming themselves as Eurasianists, put forward the theses going beyond the abovementioned debate and eliminating the state of ‘torn-ness’ as well as reformulating the civilizational identity of Russia.

Eurasianists, separating Russia (and ‘near abroad’) from Europe and Asia, considered this geography and identity as a sui-generis geographical world/civilization, a single political-economic structure and a cultural-historical area. In this context, they believed that Russia-Eurasia would have her own way in the future differentiating Russia-Eurasia from the other countries. During their emigration years in various cities of Europe, these young Russian intellectuals published a lot of serious works related to past, present and future of their country. This conception had been influential for a decade among Russians in Europe during 1920’s; furthermore, at the end of the Cold War it has been revitalized as New-Eurasianism in post-Soviet Russia.

Eurasian theses have been developed and had been put on the agenda by the prominent intellectuals and academicians under new conditions. Eurasianist ideas have been welcomed especially by the Putin administration. Some implementations in the internal politics and new steps in the foreign policy during the Putin era illustrate that many aspects of the Eurasian conception have penetrated into the thinking of the governing elites. In this context, if Russia overcomes some internal/external obstacles, she will be able to obtain Eurasianism in terms of a new cultural-historical conception and a new model for the world order.

After 1991 various segments of Turkish intelligentsia began to use the concept of “Eurasia” and tried to connect it to their own agenda. Although some academicians have classified discourses of these intellectuals as Eurasianism, it is difficult to categorize such diverse intellectual inclinations ranging from the left to the nationalist groups under one (Eurasianist) category. Apart from this, in terms of the basic intellectual parameters (such as understanding of space, philosophy of history, civilizational perception etc) they are not in accord with the Eurasianist movement in Russia.

ÖNSÖZ

Amerikalı siyaset bilimci Samuel P. Huntington, 1993 yılında medeniyetlerle ilgili yazdığı meşhur makalesinde Rusya'yı, global olarak en mühim “bölünük/parçalanmış/yırtılmış ülke” (*torn country*) şeklinde niteler. Ona göre, bölünük ülke toplumları, “hangi medeniyete mensup oldukları konusunda bölünmüş” olanlardır. Doğrudur ki, Rusya, çok milletli ve çok mezhepli bir ülkedir. Ve yine tarihen vakidir ki, XIX. yüzyılda Batıcılar ve Slavofiller olarak bilinen iki etkin Rus entelektüel grubu arasında ülkenin hangi medeniyete dâhil ve ait olması gerektiği hususunda “büyük tartışma” yaşanmıştı. Ama tam da Huntintgon'un makalesinden yetmiş küsur yıl önce, kendilerini Avrasyacılar olarak adlandıran muhacir genç Rus aydınları, hem söz konusu tartışmayı aşan, hem de “bölünük hâli” bertaraf eden ve aynı zamanda Rusya'nın medeniyet kimliğini yeniden yorumlayan görüşler ileri sürmüşlerdir.

Avrasyacılar, Rusya (ve ‘yakın çevre’) coğrafyasını ve kimliğini, Avrupa ve Asya'dan ayırarak farklı ve kendine özgü bir coğrafî dünya/medeniyet, yekvücut bir ekonomi-politik yapı ve kültürel-tarihî bir alan olarak telakki etmekte; bu hayat alanına da “Avrasya” ismini vermekte idiler. Bu bağlamda, onlar Rusya'nın kendine özgü bir geleceğinin olduğuna inanmaktaydılar. Avrupa'nın çeşitli kentlerinde muhacir hayatı yaşayan bu ‘Rus çocuklar’, kendi ülkelerinin geçmişi, hâli ve geleceği ile ilgili azımsanamayacak miktarda ciddi yayınlar yapmışlardı. On yıl boyunca muhacirler arasında etkili olan bu cereyan, sadece Avrupa'daki Ruslar arasında derin izler bırakmamış, daha sonra Soğuk Savaş'ın bitimine doğru Rusya'da Yeni Avrasyacılık şeklinde tekrar canlanmıştır.

Önemli aydın ve akademisyenlerce gündeme getirilerek yeni koşullarda geliştirilmeye çalışılan Avrasyacı görüşler, özellikle Putin iktidarı tarafından rağbet görmeye başladı. Putin döneminde Rusya'da gerek iç politikadaki birçok uygulama, gerekse çok kutupluluk tezi çerçevesinde dış siyasette atılan adımlar ve yapılan açılımlar, Avrasyacı fikriyatın birçok unsurunun yönetici elitlerin zihniyet dünyalarına nüfuz ettiğini örneklemektedir. Bu doğrultuda, Rusya, önümüzdeki dönemde karşılaştığı

iç ve dış engellerin üstesinden gelebilir ise, Avrasyacılık etrafında yeni bir kültürel-tarihî fikriyat ve yeni bir dünya düzeni modelini elde edebilir.

Bu arada, Türkiye’de 1991 sonrası dönemde çok çeşitli kesimlerce “Avrasya” kavramı kullanılmaya başlanmış ve bunun içi yine çok değişik biçimlerde doldurulmaya çalışılmıştır. “Avrasya” kavramını, daha önce mensup oldukları düşünce sistemlerine eklemlemeye çalışan muhtelif Türk entelektüellerinin söylemleri, her ne kadar bazılarınca Avrasyacılık olarak adlandırılrsa da, sol kesimden milliyetçilere değişen çok farklı düşünce çevrelerini bir (Avrasyacı) kategori altında tanımlamak zordur. Üstelik bunların Rusya’daki Avrasyacılık fikriyatının temel parametreleri (mekân anlayışı, tarih felsefesi vs.) ile büyük oranda zıtlık teşkil ettikleri müşahade edilebilir. Bir bütün olarak ele alınamayacak olan söz konusu söylemler, bu çalışmada “Avrasya yansımaları” adıyla bir tasnife tabi tutulmaktadır.

Bu tez çalışmasında, yukarıdaki hususlar temel kaynaklar çerçevesinde ele alınıp analiz edilmekte, tasnifler yapılmakta; Bolşevik baskıları yüzünden Avrupa’da muhaceret şartlarında yaşayan Rus entelektüellerinin gerek 1920’lerde oluşturdukları Avrasyacılık akımının, gerekse 1991 sonrası dönemde post-Sovyet Rusya’da bu düşüncenin devamı niteliğindeki Yeni Avrasyacı fikir yelpazesinin bir tablosu çizilmekte; tüm bunların son dönemde Rusya siyasetindeki karar vericilerin zihniyet dünyalarını ve icraatlarını besleyen/etkileyen noktalarına kısaca göz atılmakta; en sonda ise, Türkiye’de çeşitli ‘Avrasya yansımaları’nın temsilcilerinin görüşlerine yer verilmektedir.

Bu çalışmanın ortaya çıkışı ve nihai şekillenışı sırasında pek çok kişinin emeği olmuştur. Öncelikle, tez danışmanım Prof. Dr. Büşra Ersanlı’nın gerek doktora eğitimim, gerekse tez yazımım sırasında gösterdiği yakın ilgisini ve akademik katkılarını sonsuz şükranla yâd ediyorum. Bunun yanında, çalışmayı baştan sona gözden geçirerek tenkit ve görüşlerini paylaşan Türk akademi camiasının değerli mensupları Prof. Dr. Günay Göksu Özdoğan, Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya, Prof. Dr. Fulya Atacan ve Doç. Dr. Ayşegül Sever’e çok müteşekkirim. Ayrıca, tez araştırması yaptığım bir senelik sürede zengin koleksiyonlarından önemli ölçüde faydalandığım Londra’da bulunan British Library ve School of Slavonic and East European Studies

(SSEES) kütüphanesinin ve Moskova'daki Rusya Federasyonu Devlet Arşivi'nin (GARF) hizmetkâr personeline gıyaplarında teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak, uzun süren tüm bu eğitimimin her safhasında ciddi anlamda maddî ve manevî destek veren aileme minnettar olduğumu belirtirken çok yakın bir zamana dek tez çalışmamın nihaî halini okumayı umutla bekleyen civanmert babama da dar-ül bekada sonsuz rahmet diliyorum.

Vügar İmanov,

İstanbul, Haziran 2007.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ	xiv
ŞEKİL LİSTESİ	xv
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE MEDENİYETSEL YAKLAŞIM VE AVRASYACILIK	
Sunuş	11
1.1. Medeniyetsel Yaklaşımın Genel Çerçevesi	13
1.2. Avrasyacılık ve Medeniyetsel Yaklaşım	23
II. BÖLÜM KLASİK AVRASYACILIK	
Sunuş	26
2. 1. Avrasyacılık düşüncesinin kökleri ve ortaya çıkış şartları	32
2. 1. 1. Avrasyacılığın Rus Düşüncesindeki İzleri	32
2. 1. 2. “Muhaceretteki Rusya”: Avrupa’daki Rus Muhacir Toplumu	39
2. 2. Klasik Avrasyacılığın Doğuşu	49
2. 2. 1. Avrasyacı Düşünürlerin Erken Çalışmaları	49
2. 2. 2. Avrasyacı İlk metinler	55
2. 3. Avrasyacı Temel Kavramlar ve Tezler	72
2. 3. 1. Mekân Tasavvuru: Avrasya Kâmil Bir Kıtadır!	74
2. 3. 2. Tarih Felsefesi/Yazımı: Yeni Düşünceler, Özgün Metotlar	78
2. 3. 3. Devlet İnşası: <i>İdeokrasiden</i> İdeokratik Enternasyonale	90
2. 3. 4. Ekonomik Sistem: Ne Sosyalizm, Ne Kapitalizm	102
2. 3. 5. Avrasyacı Milliyetçilik: Özgün Ben-idraki İnşası	109
2. 3. 6. Avrasyacı Dindarlık: Yaşamsal İtikat	117
2. 3. 7. Avrasyacılığın Marks’ı ve Engels’i: N. S. Trubetskoy ve	

P. N. Savitski	124
2. 4. Avrasyacı Hareketin Gelişimi ve Etkinliğini Kaybedişi	129
III. BÖLÜM LEV GUMİLEV: GEÇMİŞLE HÂL ARASINDA ‘SON AVRASYACI’	
Sunuş	142
3. 1. Gumilev’in Hayat Hikâyesi	145
3. 2. Etnogenez Teorisi: Halkların Hayat Hikâyesi	149
3.2.1. Kuramsal Çerçeve	149
3.2.2. Teorinin Kronoloji Serüveni: Dünya Tarihinde Türkler, Moğollar ve Ruslar	160
3. 3. Gumilev’in Avrasyacılar ve Avrasyacılıkla İlişkisi	162
3. 4. Gumilev’e Yöneltilen Tenkitler	165
IV. BÖLÜM YENİ AVRASYACILIK VE POST-SOVYET RUSYA	
Sunuş	170
4. 1. Duginizm: A. Dugin’in Yeni Avrasyacılığı	173
4. 2. Akademik Avrasyacılık: Rus Akademi Çevrelerindeki Avrasyacılık	183
4. 2. 1. A. S. Panarin: Felsefî Boyutlu Küresel Bakış	184
4. 2. 2. B. S. Erasov: Kültürolojik Boyut	190
4. 2. 3. E. A. Bagramov: Post-Sovyet Entegrasyon	194
4. 2. 4. M. L. Titarenko: Asya-Pasifik Açılımı	199
4. 2. 5. R. Vakhitov: “Sol Avrasyacılık”?	204
4. 3. Siyasi Partiler	209
4. 3. 1. Avrasyacı Parti-Rusya Vatanseverler Birliği	210
4. 3. 2. Avrasya Birliği Partisi	213
4. 4. Rusya-dışı Bir Avrasyacılık Versiyonu: N. Nazarbayev’in Projesi ve O. Süleymenov	215
4. 5. Klasik ve Yeni Avrasyacılık: Süreklilik İçinde Değişim	223
4. 6. Post-Sovyet Rusya ve Avrasyacılık	227
4.6.1. 1990’lı yıllarda Rus Kamuoyundaki Tartışmalar	228
4.6.2. Putin Döneminde Ülke-içi Toparlanma	231

4.6.3. Birleşik Rusya Partisi: Yeni Yönetici Elit mi?	234
4. 7. Putin Dönemi Rus Dış Politikasında Avrasyacı Ritimler	237
4.7.1. Rus Dış Politikasında <i>Doğuya Hareket</i>	237
4.7.2. Rusya ve Türk Cumhuriyetleri	244
4.7.3. Avrasya Projesinin Ayak Bağları	248
V. BÖLÜM TÜRKİYE’DEKİ ‘AVRASYA YANSIMALARI’	
Sunuş	251
5. 1. Türkiye’deki ‘Avrasya Yansımaları’nın Genel Yelpazesi	258
5.1.1. <i>Ulusal</i> Dergisi: ‘Ulusal-Solcu Avrasya’	259
5.1.2. D. Perincek’in “Avrasya Seçeneği”	267
5.1.3. Milliyetçilerin ‘Avrasyası’: Türk/Turan Birliği	278
5.1.4. Diyalog Avrasya Platformu: Kültürel Diyalog	296
5.1.5. <i>Yarın</i> Dergisi; ‘Türkiye (Osmanlı) Avrasyası’	305
5.1.6. Atilla İlhan: Avrasyacı Bir Düşünür mü?	315
5. 2. Aleksandr Dugin ve Türkiye: Jeopolitik Süreklilik	320
5. 3. Avrasyacılık Fikriyatı ile Türkiye’deki ‘Avrasya Yansımaları’nın Bir Karşılaştırması	328
SONUÇ	335
KAYNAKÇA	341-369

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Avrasya’da Devlet Kuruculuğunun Ritmik Süreci	81
Tablo 2. G. V. Vernadski’nin Rus Tarihi Dönemlendirmesi	82
Tablo 3. P. N. Savitski’nin “Kültür(ler) Göçü” Şeması	86
Tablo 4. Etnosun Durağan/Statik ve Dinamik Hâli	153
Tablo 5. <i>Etnogenezin</i> Evreleri	155
Tablo 6. Etnik Hiyerarşi	158
Tablo 7. L. Gumilev’in Kullandığı Bazı Temel Terimler	158
Tablo 8. XIV.-XV. asırlarda Rusya’nın Etnosfer Yapısı	159
Tablo 9. Bazı Bölgesel Örgütlerde Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinin Üyelik Durumu	246

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. Sosyo- ve Etno-sferin Karşılıklı Etkisi	152
Şekil 2. Etnik Sistem Pasionarlığının Değişimi	157

KISALTMALAR

BDT – Bağımsız Devletler Birliği

D. - Delo – Dosya (arşiv)

EEP – Ortak Ekonomik Alan Örgütü

EvrAzES – Avrasya Ekonomi Topluluğu

GARF – Rusya Federasyonu Devlet Arşivi

GUAM – Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova’dan oluşan işbirliği örgütü

F. - Fond Koleksiyon (arşiv)

Iskhod k Vostoku - Iskhod k Vostoku: Predchuvstviia i Sversheniia: Utverzhdenie Evraziitsev [Doğuya hareket: Sezgiler ve ameller: Avrasyacıların tezleri], Sofya: Rossiisko-Bolgarskoe Knigoizdatel'stvo, 1921.

L. - List – Yaprak sahife (arşiv)

ODKB – Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü

Op. - Opis' – Klasör (arşiv)

ŞİO – Şanghay Güvenlik ve İşbirliği Örgütü

GİRİŞ

“Rusya, akılla anlaşılamaz
Arşınla ölçüme hiç gelemmez,
Kendine has duruşu var onun
Rusya’ya edilir yalnız iman”
Fedor Tiutchev, Rus şair, 1866.

Kurucu düşünce sistemleri genellikle toplumların bunalım çağlarında ortaya çıkar. Bu dönemlerde toplumların karşılaştığı çeşitli meydan okumalara nasıl cevap verileceği üzerinde düşünülür, krizli kaotik ortamlardan uzun erimli sağlıklı toplum düzenlerine geçişle ilgili projeler üretilir, tüm bunlar için kavramsal ve teorik çerçeveler çizilir. Bu anlamda, Rus entelektüellerce 1920’lerde temelleri atılıp sistematize edilen ve 1990’lı yıllarda ise yeni bir biçimde canlanan Avrasyacılık fikriyatı da Rusya’nın karşılaştığı meydan okumaları bertaraf edecek, ülkenin parçalanmış/bölünük medeniyetsel kimliğini yeniden kuşatıcı bir biçimde yorumlayacak mahiyette kavramsal ve teorik düzlemler sunan bir düşünce sistemidir.

I. Dünya Harbi ve 1917 yılındaki devrimler ve akabinde gelen iç savaş dönemi, bir kısım genç Rus entelektüelleri tarafından derin bir bunalım dönemi olarak nitelendirilmiş ve bu bunalımdan sağlıklı bir şekilde çıkılması için çok yönlü bir düşünce sistemi geliştirilmişti. Bu bağlamda, ülkenin yerleştiği coğrafya, sahip olduğu tarih ve kültür, ihtiva ettiği sosyo-ekonomik yapı, mevcut diğer düşünce sistemlerinden farklı bir şekilde yeniden yorumlanmaya tabi tutulmuştu. 1920’lerin başında Avrasyacılık hareketini kuran neredeyse tamamı akademisyen kökenli genç muhacir Rus entelektüelleri, kendilerine has rafine bir üslup ve dil eşliğinde yeni bir fikriyat ortaya koymuşlardı. Yalnız bu fikriyatın, Rus düşünce dünyasının rengârenk zemininden ve ülkenin azımsanamayacak boyuttaki kültürel-tarihî birikiminden güç aldığı ve beslendiği unutulmamalıdır. Vatanına âşık şairin yukarıdaki poetik ifadelerindeki derinliği bir anlamda hissedene bu aydınlar da, söz konusu bunalımlı

sürece rağmen, ülkelerinin özgünlüğüne iman etmek ve büyük potansiyeline inanmak suretiyle kendi düşünce dünyalarını kurmaya girişmişlerdi.

Avrasyacıların nasıl bir dünya tasavvuruna ve düşünce sistemine sahip oldukları, birkaç temel husus etrafında özetlenebilir. Her şeyden önce, Avrasyacılar evrensel bir insanlıktan bahsetmenin mümkün olmadığını söylemekteydiler. O halde ayrı ayrı medeniyetlerden/kültürlerden söz edilebilirdi. Diğer bir can alıcı husus, Avrasyacıların işte bu medeniyetlerin birbirinden özellikle de Avrupa'nın/Roma-Germen kültürünün diğerlerinden üstün, ileri ve gelişmiş olduğunun objektif ve bilimsel olarak ispat edilemeyeceği noktasından hareket etmeleri idi. Onlar, her medeniyetin kendi dinamikleri ile gelişebileceğine inanmaktaydılar.

Buradan onlar diğer bir aşamaya geçmekte ve yaklaşık olarak Çarlık Rusyası sınırlarına denk düşen bölgeyi, Avrasya ismiyle farklı bir hayat alanı olarak tanımlamaktaydılar. Avrasya olarak isimlendirilen bu muazzam boyutlardaki alan, Avrupa ve Asya'nın birleşimi değildi; bunlardan farklı ve kendine özgü nitelikleri olan bir kıta idi. Ayrıca burası ilgili ülkelerin veya toplulukların keyfi veya mecburi değil, kader birliği çerçevesinde bir araya geldiği coğrafi bir platform idi. Avrasya, bitki örtüsü, iklimi, yeryüzünün değişen yüzey şekilleri vs. coğrafi özellikleri itibariyle de bir bütün teşkil etmekte idi; bu nitelikler söz konusu hayat alanında birbirini tamamlayıcı mahiyette idi.

Mevzubahis coğrafyada akan tarih de bir anlamda bütünlük arz ediyordu; halklar iç içe yaşadıklarından aralarındaki iletişim ve işbirliği de had safhada seyreliyordu. Avrasyacı fikriyatıta orijinal noktalardan birisi de bu tarih algılaması idi. Onlara göre, örneğin, Ruslar, bir halk olarak şekillendiklerinde etnik manada türdeş değillerdi; bunların damarlarında Turanî halkların da kanı akmaktaydı. Bu durum, sadece gurur verici değildi, aynı zamanda Turanî psişinin (halet-i ruhiye) bazı yönlerinin Ruslara geçmesini de sağlamıştı. Ruslar, Steplerin hâkimi kadim Türklerden ve Cengiz Han'dan imparatorluk kurucu güç ve kabiliyeti devralmış, akabinde Avrasya ölçekli bir imparatorluk kurmuşlardı. Kısacası, Avrasyacılara göre, Avrasya, kendine özgü coğrafyası, tarihi, sosyo-kültürel yapısı, kıta ekonomisi vasıfları ile bir medeniyet olagelmıştır.

Böylesi bir medeniyetin istikbali, Avrasyacıların derin inançları gereğince, yine kendi dinamiklerinin gelişmesi ile doğrudan bağlantılı idi. Yani, I. Petro'nun reformları benzeri Batıcı politikalara hiç gerek yoktu. Çünkü bunlar zamanında Rus toplumunun ve kültürünün yapısını bozmuş, sosyal tabakalar arası uçurumu derinleştirmiş ve neticede ülke bir Batıcılaşma yarışında devamlı geri kalarak kendine olan güvenini de kaybetmekle karşı karşıya kalmıştı. Bu gerilim, 1917 yılında su yüzüne çıkmıştı. Avrasyacılar göre, Bolşevikler de zahirde Batı karşıtı olmalarına rağmen aslında Batıcı idiler. Bu durumda, ülkenin tarihî ve manevî dinamikleri dikkate alınmak suretiyle bir yol haritasının çizilmesi zorunluluğu vardı.

İşte, 1920'lerdeki Rus entelektüellerin akademik bir dil ve üslupla meydana getirdikleri Avrasyacı külliyyatın büyük çoğunluğu bu yol haritasının çizilmesiyle ilgili idi. Diğer bir deyişle, Avrasyacı düşünürler, Avrasya medeniyetinin sosyal, iktisadî, siyasi ve kültürel alandaki ortak zeminini/asgarî müştereklerini inşa etmeye koyulmuşlardı. Özetle burada ideaların hâkim olduğu *ideokratik* federal bir devlet yapısı; sosyalist ve kapitalist iktisadî düzen değil, *fonksiyonel mülkiyet* üzerine temellenen *kamu-özel sistemi*; kültürlerin ve dinlerin serbestçe gelişeceği ve muhafaza edilebileceği ve ayrıca toplulukların özgün bir *ben-idraki*, yani Avrasyacı milliyetçilik etrafında kenetlenebileceği bir dünya tasavvur edilmekteydi. Avrasyacıların nitelikli yayınları 1920'lerde Avrupa'nın çeşitli şehirlerindeki muhacir Rus toplulukları nezdinde ciddi yankılar uyandırır da, bu akım, bir örgütsel merkez etrafında teşkilatlanmayı tamamlayamamış ve 1930'lu yılların başında etkisini yitirmişti.

Sovyetlerde *perestroyka* süreci ile birlikte gelişen düşünce özgürlüğü çerçevesinde Avrasyacılık metinleri de öğrenilmeye başlanmıştı. 1990'lı yılların başından itibaren Avrasyacı görüşler, Yeni Avrasyacılık şeklinde tanımlanabilecek bir fikrî yelpaze olarak canlanmıştı. Bu arada Sovyet döneminde tarihçi Lev Gumilev'in Avrasyacı tarih yazımı bağlamındaki çalışmalarının ve klasik Avrasyacılarla ilişkilerinin, klasik ve yeni dönem arasında bir köprü olarak telakki edildiğini kaydetmek gerekir. Yeni Avrasyacı yelpazeye kalburüstü birçok akademisyenin ve entelektüelin katıldığı müşahade edilmiştir. Post-Sovyet Rusya için yeni koşullarda farklı meydan okumalar gündemde olduğu için bunlar, genel Avrasyacılık zemininden

hareket etmekle beraber yeni koşullarda söz konusu fikriyatın çeşitli boyutlarına vurgu yaparak geliştirmeye girişmişlerdi. Örneğin, birisinde jeopolitik, diğerinde küresel felsefi boyut, bir diğerinde kültürolojik bakış ağış basmıştır. Sonuçta, burada fikri süreklilik içinde bir değişimin de yaşandığı söylenebilir.

Tüm bu Avrasyacılık külliyyatından neşet eden fikirlerin, post-Sovyet Rusya’da, özellikle Putin döneminde karar verici yöneticilerin zihniyet dünyasını belli bir ölçüde etkilediği ve beslediği mevcut söylem ve uygulamalara bakılarak ileri sürülebilir. Bundan başka, diğer etkili akımların (Batıcılık, milliyetçilik) belli ölçüde etkinliklerini ve pratik değerlerini kaybettiği ve bu durumun önümüzdeki dönemde daha belirgin hale geleceği düşünülür ise, Avrasyacılık fikriyatının etki alanının genişleyeceği tahmin edilebilir.

Netice itibariyle, Avrasyacılığın genel anlamda Rusya’nın ve çevresinin medeniyetsel kimliğini yeniden yorumlayan, çok boyutlu ve çok katmanlı bir fikir sistemi olduğu söylenebilir. Bu fikriyat, kendine özgü mekân idraki, tarih anlayışı, sosyoekonomik yapı ve uluslararası düzen düşüncesi geliştirmiştir; bu manada, ülke dâhilinde kültürel çoğulculuğu, dünyada ise çok kutuplu bir düzeni öngörmektedir.

Bu arada, Türkiye’de 1991 sonrası dönemde siyasi arenada boy gösteren çok farklı kesimler -ki bunlar arasında soldan sağa milliyetçisinden sosyalistine değişen bir yelpaze mevzubahistir- Avrasya kelimesini kendi söylemlerinde kullanmaya girişmiş, daha doğrusu bunu daha önce savundukları düşünce sistemlerine eklemlemiş/monte etmişlerdir. Her ne kadar çoğu kendisini Avrasyacı olarak adlandırsa da, söz gelimi, ulusalcı sol kesimlerden Türkçü milliyetçilere ve Yeni Osmanlıcı muhafazakârlara değişen çok farklı düşünce çevrelerini bir (Avrasyacı) küme altında tasnif etmenin pek zorlama bir sınıflandırma olacağı söylenebilir; bu durumun da öğretici olamayacağı aşikârdır. Bundan başka, söz konusu grup ve düşünürlerin mekân idraki, tarih anlayışı, sosyoekonomik sistem düşüncesi, kültür ve medeniyet algılamaları ile Rus entelektüellerin oluşturduğu Avrasyacılık akımının temel parametreleri arasında büyük ölçüde çelişkilerin olduğu ileri sürülebilir.

Bu tez çalışması, derin kökleri ve etkili söylemleri olan Avrasyacılık fikriyatını gerek hareketin doğuşu ve tarih içindeki seyri, gerekse içerdiği tez ve kavramların açıklanması gibi düzlemlerde bir bütün olarak ele almaya çalışacaktır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı temel metinlerden hareketle bir yandan Rus entelektüellerince oluşturulan Avrasyacılık akımını anlamaya çalışmak, bunun muhtelif fikrî köşe taşlarını tespit etmek, akımın ve Avrasyacı fikirlerin tarih içindeki seyrini gözlemlemek, bu hareketin klasik ve yeni dönemdeki temsilcilerinden ve onların düşüncelerinden sistemli bir şekilde bahsetmek, bu fikirlerin günümüz Rusya'nın iç ve dış siyasetindeki karar alıcıların zihniyet yapılarını ve politik uygulamalarını etkileyen yönlerini kısaca gözden geçirmek; diğer yandan da Türkiye'de 1991 sonrası dönemde 'Avrasya' kavramını kullanan çok farklı kesimlerdeki aydınların fikirlerini belli bir sistematik çerçevesinde sunmak ve bunları tasnif ettikten sonra Rusya'daki Avrasyacılık fikriyatı ile mukayese etmeği deneyecektir.

Avrasyacılık fikriyatının (bir bütün içinde) incelenmesinin ve öğrenilmesinin birkaç açıdan önemli olduğu söylenebilir. Öncelikle, Rus düşünce dünyasının geçmişini ve bugününü anlamak için Avrasyacılık elzem bir akımdır. Bu bağlamda, Rusya'yı da anlamak için bu öğrenme çabası gerekli görülebilir. Dahası, bu düşünce, ülkede önemli bir fikir damarını temsil etmektedir ve Rusya'da önümüzdeki dönemde daha da belirgin hale geleceği tahmin edilmektedir. Çünkü Batıcılık ve milliyetçilik gibi diğer iki etkin akımın güncel ve yararlı olma noktasında tesirini kaybettikleri, küresel meydan okumalara gerekli çözümleri sunamadıkları bir ortam söz konusudur. Rusya'nın medeniyetsel kimliğinin dönüşümü açısından da mevzubahis fikriyat son derece önemli ipuçları sağlamaktadır. Ayrıca, söz konusu düşüncenin karar vericiler nezdinde itibarının olduğu da düşünülürse, Rusya'nın ileride atacağı adımları ve Rus stratejik zihniyetinin üreteceği muhtemel politikaları öngörme bakımından ehemmiyetli bulunabilir. Ayrıca, Avrasyacılık fikriyatının, Avrasya olarak tanımlanan alanda bölgesel, kıtasal işbirliğini teşvik eden ve besleyen düşünsel bir arka plan olduğu hesaba katılırsa, uzun dönemli işbirliği perspektiflerinden bahsedilebilir. Son olarak, Türkiye'de Avrasya kavramını kullanan çok farklı kesimlerin zihniyet dünyalarında bu kelimeye yüklenen birbiriyle çelişen anlamları serdedip mukayese etmek ve bunların Rusya'daki Avrasyacılık fikriyatı ile hangi düzeyde alakalı/ilişkili (veya

alakasız/ilişkisiz) olduklarını görmek her iki ülkenin düşünce hayatı, karşılıklı ilişkiler ve algılamalar açısından önem arz etmektedir.

Gerek yukarıdaki sebepler, gerekse Avrasyacılık mevzusunun temel metinler, arşiv kaynakları eşliğinde ve bir bütün olarak Türkiye’deki akademik ortamda geniş bir şekilde henüz ele alınmaması, yapılan çok az sayıda çalışmanın da bu bağlamda tatminkâr olmaması, Avrasyacı metinlerin birkaç istisna dışında Türkçeye henüz çevrilmemiş¹ olması, bu bağlamda Türkiye’de Avrasyacı metinlerin analizlerinin yapıldığı eserlerin neşredilmemiş oluşu, ayrıca Türkiye’deki Avrasya söylemlerinin bir tasnife tutulması ve Rusya’daki Avrasyacılık fikriyatı ile mukayese edilmesi gereği gibi hususlar bu tez çalışmasının hazırlanmasını gerekli kılmıştır.

Bu tez çalışması, beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde, uluslararası ilişkilerde gittikçe daha çok gündeme gelen medeniyetsel yaklaşımın özet bir çerçevesi verilmeye çalışılacaktır. Burada, genel anlamda medeniyetleri bir inceleme/analiz birimi olarak ele alan bu yaklaşım kapsamına giren bazı düşünürlerin görüşlerine (tartışmalara ve ayrıntılara girilmeden) değinilecektir. Akabinde bu medeniyetsel yaklaşımın Avrasyacılığı ele almakta yararlı bir çerçeve oluşturabileceği vurgulanacaktır, zira Avrasyacılık fikriyatı medeniyet kurucu bir düşünce sistemidir.

Hacimce en uzun olacak İkinci Bölüm, 1920’li yıllarda gelişen klasik Avrasyacılık akımının detaylı bir dökümünü vermektedir. İlk olarak, bu fikriyatın Rus düşüncesindeki izleri ve ortaya çıktığı sıradaki koşullar tasvir edilecektir. Bu doğrultuda, Avrasyacılığa ilham kaynağı olan fikrî arka plan ve güncel atmosfer çeşitli yönleriyle nakledilmeye çalışılacaktır. Sonra Avrasyacı düşünürlerin erken çalışmaları ve ilk metinler ele alınacaktır. Burada N. S. Trubetskoy’un *Avrupa ve Beşeriyet* eserinin geniş bir özeti sunulmak suretiyle Avrasyacılık akımının bu temel platform üzerine bina edildiği vurgulanacaktır. Bu eser iyice anlaşılmadan, Avrasyacılık fikriyatının özünü idrak etmenin çok zor olacağı söylenebilir. Bunun akabinde, başlıca temalar üzerinden

¹ Yeri gelmişken, bu tez çalışması çerçevesinde Türkçe literatüre bir katkı sağlayacağı amacıyla Yeni Avrasyacı düşünür Aleksandr Dugin’den bir kitap tercümesinin de tarafımızdan yapıldığını kaydetmek gerekir. Dugin’in *Osnovy Geopolitiki: Geopoliticheskoe Budushee Rossii: Myslit’ Prostranstvom* [Jeopolitiğin esasları: Rusya’nın jeopolitik geleceği: Mekânla düşünmek] isimli kitabının önemli kısımlarının Türkçesi için bkz.: Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, 1. baskı (İstanbul: Küre Yayınları, 2003).

Avrasyacılık hareketinin temel kavramları ve tezleri açıklanacaktır. Mekân tasavvuru, tarih felsefesi/yazımı, devlet inşası, ekonomik sistem, Avrasyacı milliyetçilik ve dindarlık buradaki alt başlıklardır. Dahası, klasik Avrasyacılığın iki kurucu ve önemli lideri, N. S. Trubetskoy ve P. N. Savitski'nin kısmen mukayeseli biyografilerine yer vermek suretiyle bu kısmın, Avrasyacılığın iki kurucu babasını insani/kişisel yönden daha yakından tanıma bakımından faydalı olacağı düşünülmüştür. Son olarak, arşiv kaynakları çerçevesinde Avrasyacı hareketin örgütsel anlamda gelişimine ve 1930'ların başında gücünü kaybetmesi sürecine bakılacaktır.

Klasik Avrasyacılar ile 1990'lı yıllarda ortaya çıkan Yeni Avrasyacı düşünce yelpazesi arasında köprü şahsiyet rolünü oynayan Lev Nikolayeviç Gumilev'in görüşleri, Üçüncü Bölümde ele alınacaktır. Kadim Türkler, Moğollar, Ruslar vs. halkların geçmişini pek çok eserine konu eden meşhur tarihçi Gumilev, 'Avrasya' coğrafyasında yaşayan toplumların kader birliğine ve ahenkli hayatlarına dikkat çekmenin yanı sıra aynı zamanda klasik Avrasyacılarla yazışan yegâne 'Sovyet' bilim adamıdır. Burada Gumilev'in hayat hikâyesi; Avrasyacılarla ve Avrasyacılıkla ilişkisi ayrıca halkların doğuşu, yükselişi ve çöküşü ile ilgili geliştirdiği *etnogene* teorisi mevzubahis edilmektedir. Bölüm, Gumilev'in eserlerinden derlenen grafik ve tablolarla desteklenecektir.

Dördüncü Bölümde öncelikle Sovyetlerin çöküşünün akabinde Avrasyacılık düşüncelerinin yeni bir canlanma dönemine girmesiyle ortaya çıkan fikrî yelpaze söz konusu edilmektedir. İkinci Bölümdeki aksine (yani başlıca kavram ve tezlerin yerine) burada öne çıkan muhtelif düşünürler üzerinden bir anlatım yolu izlenecektir. Bu bağlamda, bir aktivist düşünür (A. Dugin) ve beş akademisyenin (A. S. Panarin, B. S. Erasov, E. A. Bagramov, M. L. Titarenko ve R. Vakhitov) eserleri çerçevesinde ileri sürdükleri fikirleri aktarılacaktır. Dugin'de jeopolitik kurgu/şema, Panarin'de felsefî-küresel boyut, Erasov'da medeniyet temelli kültürolojik bakış, Bagramov'da BDT coğrafyası, Titarenko'da Asya-Pasifik açılımı gibi vurgular kendini göstermektedir. Bu arada, zikredilen bu son dört ismin, hem idarî yönden bağlı bulundukları enstitü/üniversitelerde temayüz ettikleri, hem de 1991 sonrası Rusya'nın son derece önemli akademisyenleri olduğu belirtilmelidir. R. Vakhitov'un "Sol Avrasyacılık"

şeklinde tanımladığı söylemi ise, genel Avrasyacılık literatürü bakımından tartışmalıdır. Bu bölümün geri kalan kısmında, Avrasya ismini kullanan iki partiden ve N. Nazarbayev'in 'Avrasya Birliği' projesinden söz edilecektir. Son olarak, post-Sovyet Rusya'da gerek iç, gerekse dış politika uygulamalarından bahsedilerek bunların Avrasyacılık fikirleriyle paralelliğine dikkat çekilecektir. Burada Putin dönemi iç politikadaki toparlanma ve dış politikada *Doğuya hareket* olarak isimlendirdiğimiz açılımlara yer verilmektedir.

1991 sonrası dönemde Türkiye'nin siyasi ve sosyo-ekonomik hayatında en revaçta olan kavramlardan birisi de "Avrasya" idi. Beşinci Bölüm'de, Türkiye'de Avrasya kavramını kullananlar beş grup (*Ulusal* dergisi, D. Perinçek liderliğindeki İşçi Partisi, N. K. Zeybek öncülüğündeki bir çevre, Diyalog Avrasya Platformu, *Yarın* dergisi) ve bir düşünür (şair ve yazar Attilâ İlhan) çerçevesinde ele alınacaktır. Bunlar (Diyalog Avrasya Platformu dışında) kendilerini Avrasyacı olarak telakki edip söz konusu isimlendirmeyi kabul etseler de, bu çalışmada böyle bir tanımlamanın yapılmasının bir tasnif hatasına yol açacağı ileri sürülmektedir. Avrasya kavramını belli bir coğrafyaya şamil ederek tasarruf eden bu grup ve entelektüellerin kastettikleri bölge her bir ayrı durumda farklılaşmakta, kendi içinde bir bütünlük arz etmemekte; dahası, söz konusu kavrama birbirine zıt olan anlamlar da yüklemektedirler. Bunlar, 'Avrasya yansımaları' başlığı ile tasnif edilmektedir; gerçi bunun başarılı bir isimlendirme olduğu iddia edilmemektedir.

Avrasyacılık gibi çok boyutlu bir konunun anlaşılması, temel kaynaklar olmadan mümkün olamaz. Bu anlamda, çalışmada bizzat Avrasyacıların kendi kalemlerinden çıkan eserler büyük çoğunlukla kullanılmış, bunların metin analizleri yapılmaya çalışılmıştır. Klasik Avrasyacı külliyyatın tüm parçalarının günümüz Rusya'sı kütüphanelerinde bulunmaması sebebiyle Londra'daki British Library ve School of Slavonic and East European Studies'in nadir eserlerle zengin koleksiyonlarından faydalanılmıştır. Bu kütüphanelerde klasik Avrasyacıların yayınlarının yanı sıra Rusya ile ilgili çok miktarda nadide kitap ve güncel çalışma (sürelî yayınlar dâhil) muhafaza edilmektedir. Bundan başka, Rusya Federasyonu Devlet Arşivi'nde (GARF) klasik Avrasyacı düşünürlerden P. N. Savitski ve K. A. Çkheidze'nin (Prag Arşivi'nden

getirilen) dosyaları incelenmiş ve ilgili bölümlerde istifade edilmiştir. Klasik Avrasyacılık hareketinin içinde olup bitenleri anlamak, dönemin basınına ve Avrasyacı neşirlere yansımayan arka planını öğrenmek, düşünürler arasındaki ilişkileri tespit etmek, kısacası onların yazılmayan tarihlerinin akışını kendi kalemlerinden izlemek bakımından bu dosyalar (bilhassa Avrasyacı hareketle ilgili P. N. Savitski'nin çok özenle hazırladığı ve muhafaza ettiği belgeler koleksiyonu) son derece önemlidir. Ayrıca, Avrasyacı külliyattan seçilerek son dönemde yeniden yayınlanan eserlerden de yararlanılmıştır. Yeni Avrasyacı yelpazeyi oluşturan düşünürlerin de önemli miktarda eser ortaya koydukları unutulmamalıdır. Bu meyanda, ikincil kaynakların kullanımının bazı gerekçelerle sınırlı tutulduğu kaydedilmelidir, çünkü bunların birçoğu tekrara düşmekte, birçoğu da resmin tamamını göremediğinden tek yönlü çıkarsamalarda bulunmaktadır. Türkiye'deki 'Avrasya yansımaları' bölümünde de öncelikle bunların temsilcilerinin metinleri dikkate alınmıştır.

Burada çalışma boyunca sık sık kullanılan birkaç kavram, yapılan tercümeler ve Rusça isimler/terimlerin yazımıyla ilgili bazı noktaları açıklamakta yarar vardır. Bir kere bu çalışmada Avrasya olarak kastedilen coğrafya, aksi belirtilmedikçe, genel olarak klasik Avrasyacıların sınırlarını çizdiği bir bölgedir, yani Avrupa ve Asya'nın birleşimi olan bir kara kütlesi değil, eski Sovyetler Birliği sınırlarına aşağı yukarı tekabül eden bir alandan bahsedilmektedir. Bu tezde Avrasyacılık akımı ile, Rus entelektüellerin 1920'lerde temellerini attığı ve bütüncül görüşler ortaya koyduğu bir hareket ve 1990'lı yıllarda yeni şartlarda oluşan Yeni Avrasyacı yelpaze kastedilmektedir. Avrasyacı olarak tasnif edilen düşünürlerden kastın, birincisi Klasik Avrasyacılık hareketine mensup olanlar, ikincisi ise bu hareketin ortaya koyduğu temel parametreleri paylaşarak bunların muhtelif yönlerini vurgulayarak 1991 sonrası dönemde temayüz eden kişiler olduğu özellikle kaydedilmelidir.

Bu tezde Rusçadan yapılan tüm tercümelerin (L. Gumilev'den yapılanlar dâhil) bize ait olduğunu da belirtmek gerekir.² Rusça şahıs/eser ismi ve ifadelerin transkripsiyonu sırasında ABD Kongre Kütüphanesi Sistemi'nin kullanılmasına rağmen,

² Burada bir istisnayı Olcas Süleymenov'un *Az i Ya* eserinden aktarılan bir pasaj teşkil etmektedir ki, söz konusu pasajın Türkçe çevirisinde orijinal metin göz önünde bulundurularak önemli düzeltmeler yapılmıştır.

istisnaların da var olduğu unutulmamalıdır. Bu arada, köşeli parantezler içinde Rusça eser/makale isimlerinin mümkün olan optimal tercümeleri sunulmuştur. Son olarak, bölümlerin girişlerindeki sunuş kısımlarında o bölümün kaynakları hususunda biraz daha detaylı açıklama yapıldığı, hem de bölümle ilgili özet bir ön-bilgi verildiğı kaydedilmelidir.

I. BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE MEDENİYETSEL YAKLAŞIM VE AVRASYACILIK

SUNUŞ

Soğuk Savaş'ın hemen akabinde Amerikalı siyaset bilimci Samuel P. Huntington'un "Medeniyetler Çatışması mı?" başlıklı makalesi ile Uluslararası İlişkiler dâhil sosyal bilimlerin birçok dalında medeniyet kavramının gittikçe daha çok tartışılmaya başlandığı bilinmektedir. Bu tartışmalarda "medeniyet"i, gerek tarih, gerekse de uluslararası ilişkilerde bir analiz/inceleme birimi olarak ele almaya meyleden veya böyle kabul eden genel anlamda medeniyetsel yaklaşım olarak tanımlanabilecek bir eğilimin tezahür ettiği görülmektedir. Bir Türk düşünürün ifadesini tekrar edersek, XIX. yüzyılda sınıflar, XX. yüzyılda milletler gündemde idiyse, XXI. yüzyılda medeniyetler konuşulacaktır.³ Bu bağlamda, medeniyetsel yaklaşım veya medeniyetler teorisi gibi bir çerçevede değerlendirilebilecek birçok düşünürden ve bunların muhtelif mülahazalarından bahsedilebilir. "Medeniyet"in tanımı, kelimenin etimolojisi, tarihi süreç içindeki evrilmeleri, medeniyetin tekliği yani evrensel bir medeniyetin varlığı veya birden çok medeniyetin mevcudiyeti, bu medeniyetlerin ortaya çıkışı, gelişimi ve çöküşü, dünya tarihindeki rolleri, uluslararası düzen arayışındaki etkileri vs. gibi birçok husus, bu yaklaşım etrafında oluşturulan literatürün temel temalarından addedilmektedir.

Medeniyetsel yaklaşım, her ne kadar XX. yüzyılda Alman filozof Oswald Spengler ve İngiliz tarihçi Arnold Toynbee ile bir anlamda özdeşleşen bir yaklaşım olarak görülse de, bunun bir evveliyatının olduğu da söylenebilir. İbn Haldun, Giambattista Vico, Nikolay Danilevski gibi düşünürlerin görüşleri bu bağlamda

³ Mustafa Özel, *Medeniyetler ve Dünya Düzenleri Uluslararası Sempozyumu*'nun Açış Konuşması, 12 Mayıs 2006, Cemal Reşit Rey Konser Salonu, İstanbul.

önemlidir. Ayrıca, XX. yüzyılda söz konusu alanda diğer birçok düşünürün sistematize edici çalışmaları da mevzubahis olmuştur. Bu anlamda, Pitirim Sorokin, Norbert Elias, Samuel P. Huntington gibi sosyal bilimcilerin görüşleri ve kullandıkları kavramlar önemiyet kesbetmektedir. Ayrıca, Türkiye’den de son dönemde Ahmet Davutoğlu gibi siyaset bilimci/düşünürlerin öne çıktığını belirtmek gerekir. Elbette ki, burada diğer birçok isimden de bahsedilebilir. Yalnız bu bölümün amacı, medeniyetsel yaklaşımla ilgili detaylara girmeden genel bir tablo çizmek ve bunun Avrasyacılıkla ilişkisine değinmektir; dolayısıyla, burada medeniyetler teorisi bağlamında ele alınabilecek tüm düşünürler ve onların yazıkları metinlerin tamamı söz konusu edilmemektedir.

Dahası, burada medeniyetler teorisi uzmanı Rusyalı akademisyen Boris Erasov’un tasnifinden genel anlamda yararlanıldığı belirtilmelidir.⁴ Erasov’un, 1990 sonrasında Rusya’nın önemli “*medeniyetçi/medeniyetselci*” araştırmacılarından⁵ olup aynı zamanda Avrasyacı⁶ olarak telakki edildiği bilinmektedir. O, toplum sistemleri ve medeniyet araştırmalarında genel olarak iki ekolün ayırt edilebileceğini ileri sürmektedir: 1) materyalist yaklaşım, 2) kültürel-tarihî ekol. Özetle, birinci ekole mensup olanlar manevî değerlerden ziyade, maddî faktörlerin üstünlüğünü, tarihin doğrusal ilerlediğini, yani çevrimsiz oluşunu ve bir anlamda “materyalist tarih”e uygun konuları işlerken; ikinciler manevî faktörleri öne almakta, “tarihsel idealizm” bağlamında hareket etmekte, çevrimsel tarih görüşünü kabul etmekte, genel anlamda kültürel faktörlerin etkin olduğunu hesaba katmakta ve bunları araştırmaya girişmektedirler. Medeniyetsel yaklaşımın bir anlamda bu kültürel-tarihî ekol ile özdeşleştiği söylenebilir.

Bu arada, medeniyetsel yaklaşımın Sovyetlerin çöküşü ile Marksist-Leninist formasyonun akademik çevrelerde berhava olduğu bir ortamda Rusya’da da giderek ilgi çekmekte ve yaygınlık kazanmakta olduğu müşahade edilebilir. Dünya ülkeleri ve medeniyetleri konusunda saygın akademik birikimi ve ‘doğrudan’ araştırma gücü olan

⁴ Boris Erasov, “Tsivilizatsiia: Slovo-Termin-Smysl” [Medeniyet: Kelime, terim, anlam], *Tsivilizatsii i Kul’tury*, No. 2 (Moskova: 1995), s. 3-30.

⁵ Medeniyetsel yaklaşım konusunda örneğin, bir ders kitabı mahiyetindeki hacimli bir derlemesi için bkz.: *Sravnitel’noe Izuchenie Tsivilizatsii: Khrestomatiia* [Medeniyetlerin mukayeseli öğrenilmesi: Okumalar], ed. B. S. Erasov (Moskova: Aspekt Press, 1998).

⁶ Daha fazla bilgi için bu çalışmanın “Yeni Avrasyacılık ve Post-Sovyet Rusya” başlıklı bölümüne bakınız.

Rusya’da söz konusu yaklaşımın neşvünema bulması, tesadüfî olmasa gerektir. Hatta bu alanda yeni terimler bile (medeniyetselcilik bilim dalı / *tsivilizatsiologiia* / цивилизациология; “medeniyetçi – “medeniyetselci” / “*tsivilizatsionshik*” / “цивилизационщик” gibi) türetilmektedir. Birçok medeniyeti tarihen kendi bünyesinde harmanlayan Türkiye’de ise akademik camiada mukayeseli medeniyetler birikiminin ve araştırmalarının yanı sıra çeşitli bölge araştırmacılığının (*area studies/regionologiia*) yeni yeni geliştirilmeye başlandığı, bu çerçevede daha önce diğer medeniyetlerin büyük ölçüde Batı üzerinden öğrenilmeye çalışıldığı (bu tasnifin dışına çıkan bazı araştırmacıları ve çalışmaları tenzih etmek şartıyla) da ifade edilebilir.

Kısacası, öncelikle ismi yukarıda zikredilen ve “kültürel-tarihî ekol”e mensup oldukları varsayılan düşünürlerin görüşlerine özetle aşağıda yer verilecek ve akabinde Avrasyacılık fikriyatına neden bu zaviyeden bakılması gerektiğinden söz edilecektir. Ayrıca, bu medeniyetsel yaklaşımın, Türkiye’deki ‘Avrasya yansımaları’ını anlamakta ve anlamlandırmakta da uygun bir teorik çerçeve sunabileceği vurgulanacaktır.

1.1. MEDENİYETSEL YAKLAŞIMIN GENEL ÇERÇEVESİ

Muhtelif düşünürlerin aşağıdaki görüşlerine geçmeden önce bir noktayı özellikle vurgulamak gerekir. Çünkü bazılarınca bu mütefekkirlerin özet halinde verilen fikirleri ve tasnifleri, birbiriyle pek alakalı olmayan kayıtlar olarak görülebilir. Halbuki, bunların belli bir zeminde kesiştikleri gözlemlenebilir; yani bunların bir fenomenin söz konusu müelliflere görünen farklı yön veya özellikleri olduğu bir anlamda söylenebilir. Bu fenomen, sosyal grup, millet ve devlet yapılanmalarını aşan, aşağıdaki müelliflerce varlığı tarihte ve günümüzde çeşitli sayıda ve biçimlerde hissedildiği/tespit edildiği, medeniyetlerdir. Bazıları bunu “kültürel-tarihî tipler” veya “yüksek kültürler”, diğerleri “medeniyetler” veya “kültürel süper-sistemler” olarak isimlendirse de, büyük çoğunlukla aynı olgu kastedilmektedir. Kimisi bu olgunun hangi unsurlardan ve nasıl

teşekkül ettiğini izah etmeye çalışmakta, kimisi gerek iç gerekse dış dinamiklerle tarih içindeki seyrini yakalamaya girişmektedir; çoğu düşünür bu mürekkep olgunun tâbi olduğu ortak kaide kurallarını, yani tüm medeniyetler için geçerli yasaları tespit etmeye teşebbüs etmektedir. Sonuç itibarıyla, tüm bunlar medeniyetsel yaklaşımın literatürünü oluşturmaktadır.

XIV. yüzyıl Müslüman düşünür tarihçilerden İbn Haldun (1332-1406), medeniyetsel yaklaşımın (bir anlamda modern-öncesi dönemdeki) banisi addedilebilir. İbn Haldun'un toplumların yapısı ve sosyal değişimi, bunların iktisadî ve coğrafi etkileşimler içindeki seyri, devletlerin yaşamı ve ömrü vs. gibi pek çok konuda ortaya koyduğu bir nevi disiplinler-arası çözümlemelerinin asırlar sonra bile günümüze dek etkisini sürdürdüğü bilinmektedir. O, bu bağlamda, “ilk medeniyetçi/medeniyetselci” payesini hak etmektedir. Görüşlerini *Mukaddime*⁷ isimli muhteşem bir eserde dile getiren İbn Haldun, genel anlamda toplumların faaliyetleri, sosyal hayatları ve mamur oluşlarını *umran* olarak tanımlamakta; tüm bu toplumsal olguları ve toplumların değişimini de *umran* ilmi ile kâmil düzeyde araştırılıp öğrenilebileceğini söylemekte idi. Eserinin Türkçe tercümanının da ifade ettiği gibi, “Aristo için ‘felsefe-mantık’, Marks için ‘iktisat’ ne ise, İbn Haldun için de ‘umran ilmi’ ve onunla aynı manaya gelen ‘tarih’ odur”.⁸ Aslında *umran* ilmi, diğer ilimler için genel bir çerçeve oluşturmakta idi ve belki de ‘medeniyet ilmi’ olarak da ifade edilebilir.

İbn Haldun'un *Mukaddime* eserindeki en temel mefhum, grup dayanışması (veya bir anlamda tarihin motoru) olarak tanımlanabilecek *asabiye*dir; toplum hayatında cereyan eden olaylar, hep bu müşterek duygu etrafında dönüp dolaşır. Bir devletin teşekkülünde asabiye'nin rolü belirleyicidir; ancak asabiye'nin de oluşmasında belli iktisadî ve coğrafi şartlar rol oynamaktadır. *Bedevî* (göçebe) topluluklarda *asabiye* çok kuvvetlidir; bu, gücünü çevredeki meydan okumalardan almaktadır. Bedevîler, şehir hayatına yaklaştıklarında, yani *hadarî* (yerleşik) hayat tarzına geçtiklerinde aslında asabiyeden de tedricen uzaklaşmaya başlarlar; bir süre sonra şehrin zevk ve sefası, ince tüketim ve sanat kalıpları içinde nefisleri ifsada düşer, ihtiyaçları çoğalır, masrafları artar, asabiyet bağları çözülmeye başlar; neticede, asabiye, eski kudretini kaybedip

⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, 2 cilt, haz. Süleyman Uludağ, 4. basım (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005).

⁸ Süleyman Uludağ, “Giriş: İbn Haldun ve Mukaddime”, *a.g.e.*, I. Cilt, s. 114.

zevale ulaşır. Bedevîler bir nevi çevreye, hadarîler ise merkeze tekabül etmektedir. Bedevîler, asabiye duygusu ile devlet kurmanın akabinde “merkezin koşulları”na uyunca, o eski cesur, faal ve enerjik karakterlerini yitirir ve diğer asabiyesi güçlü olan gruplarca tasfiye edilirler. Böylece, toplumların hayatı, bir döngü ile sürüp gider. Ayrıca, İbn Haldun, “şahıslar gibi devletlerin de tabii ömürleri”nin olduğunu düşünmekte ve hatta bir devletin ömrünün üç kuşak insan ömrüne, yaklaşık 120 seneye denk geldiğini ifade etmektedir. Burada ilk nesilde “kılıçlar keskindir”; bedevîliğin karakteri, sertliği muhafaza edilir. İkinci nesilde, “mülk ve refah dolayısıyla bedevîlikten hadarîliğe, sıkıntıdan ve darlıktan genişliğe ve bolluğa” geçiş yaşanmaktadır. Asabiyetin keskinliği körelir, tesiri azalır. “İzzetin zevkini ve asabiyeti” kaybedenler üçüncü nesildir; kendilerinde hiç mevcut değilmişçesine bedevîlik, asabiyet, cengâverlik, güzel maharetler unutulup gitmekte; hak talep edenlerin talepleri karşılanamaz ve “[o devletin inkırazı konusunda Allah’tan] izin çıkınca, devlet ve ondaki her şey ortadan kalkar.”⁹

XVIII. asır başlarındaki İtalyan tarihçi filozof Giambattista Vico (1668-1744) da, İbn Haldun kadar olmasa da toplumların genel gelişim şemaları üzerine bir sistem görüşü orta koymaya çalışmıştı. Ona göre, tabiat Tanrı tarafından yaratıldığından ancak onunla anlaşılabilirdi; fakat ‘sivil’ hayat insanların hamurunda yoğrulduğundan bunu öğrenmek mümkündü. Vico, bunun da *yeni ilim* (Scienza Nouva) ile araştırılıp idrak edilebileceğini düşünmekte idi (zaten temel eserini de bu isimle yazmıştı).¹⁰ O, toplumların ortaya çıkışı, gelişimi ve dağılmasıyla ilgili genel çerçevesini üç aşamaya ayırmakta idi; 1) Tanrılar çağı, ki burada devlet henüz yok, kahinlerin hakimiyeti söz konusu; 2) kahramanlar çağı, ki tam da burada aristokratik yönetim şeklinde bir devlet meydana çıkmakta; 3) insanlar çağı; bu aşamada devlet biçimi monarşi veya demokrasidir. Bu tarih süreci, çevrimseldi; ama bu çevrimler/döngüler hep aynı değil, muhtelif renklerde dönmekte idi. Şeklen kadim Mısırlılardan aldığını belirttiği söz konusu üçlü şemayı tabiat, adetler, doğal hukuk, yönetim biçimleri vs. gibi pek çok alana uygulayan Vico’ya göre, her toplumun kendisi ile ilgili veya dünyadaki gerçeklik,

⁹ İbn Haldun, *a.g.e.*, s. 392-394.

¹⁰ 1725’de ilk baskısı yapılan bu eserin İngilizcesi için bkz.: Giambattista Vico, *New Science: Principles of the New Science Concerning the Common Nature of Nations*, trans. David Marsh (London: Penguin Books, 2001); Türkçede *Yeni Bilim*, çev. Sema Önal (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2007).

tabiat vs. ile ilgili kendine özgü tasavvurları mevcuttu; ve bunlar o toplumun kullandığı dil ve içinde yaşadığı yapılarda tecessüm etmekte idi.

XIX. asırda yaşayan Rus mütefekkir Nikolay Danilevski'nin (1822-1885) toplumları tasnif eden ve gelişim şemalarını sistematikleştirme çabaları medeniyetsel yaklaşım çerçevesinde çığır açıcı bir önem arz etmektedir.¹¹ Hatta teorik çözümlemeleri ile Danilevski'nin modern anlamda medeniyet çalışmalarında ilk isim olduğu birçoklarınınca kabul edilmektedir. Danilevski'nin 1869 senesinde neşrettirdiği *Rusya ve Avrupa* adlı kitabının¹² asıl teması, görünürde Slav ve Rus kültürü kaynaklarının Avrupa'dan farklı oluşunun ispat edilmesi olsa da, bu eserde genel dünya tarihi ve medeniyetlerin morfolojisi ile ilgili tezler sistemli bir şekilde ortaya konmakta idi. Avrupa-merkezci tarih anlayışının Avrupa-dışı bölgeler ve ülkeler için bir kıymet-i harbiyesi olmadığını vurgulayan Danilevski, en büyük insan topluluklarını dilsel kritere göre *kültürel-tarihî* tiplere ayırmakta ve bunların doğuşu, yükselişi ve gelişmesi için birtakım kaideler tespit etmekteydi; örneğin, siyasi bağımsızlık, etnografik bileşenlerin çeşitliliği bir *kültürel-tarihî* tipin varlığı ve zenginliğe ulaşması için elzemdi. Danilevski, kronolojik olarak on *kültürel-tarihî* tip sıralamakta: 1) Mısır, 2) Çin, 3) Eski Semit (Asur-Babil-Finike), 4) Hint, 5) İran, 6) Yahudi, 7) Grek, 8) Roma, 9) Yeni Semit

¹¹ Gerçi XIX. yüzyılda Rus düşünürleri arasında medeniyetsel yaklaşım çerçevesinde eser telif edenler Danilevski ile sınırlı değildi. Bunlardan örneğin birisi, Avrupa'da mukayeseli coğrafya alanında ünlenen Lev Mechnikov, 1889'da Paris'te Fransızca neşrettirdiği bir eserinde medeniyetlerin ortaya çıkışı ve gelişimi ile tabii ortamın bağlantısını işlemekteydi. Ona göre, insan toplulukları belli bir coğrafya ile karşılıklı ilişki içinde yapılarını düzene koymakta idiler; diğer bir deyişle, toplumların tekâmülü sırf o coğrafyanın etkisinde değil, bu muhit ile insanların işbirliği ve dayanışma kabiliyetleri arasındaki ilişkide aranmalı idi. Bu bağlamda, Mechnikov, dünya tarihini üçlü bir şemada ele almaktadır: 1) eski çağ, nehirler dönemi; burada nehirlerin etrafında meydana çıkan Mısır, Mezopotamya, Hint ve Çin gibi dört büyük medeniyet söz konusudur, 2) orta çağ, denizler dönemi; bu merhalede nehir kıyılarından deniz kıyılarına geçiş mevzubahistir, Fenike, Kartaca, Grek, Roma ve sonra Bizans medeniyetleri bu döneme tekabül eder, 3) yeni çağ, okyanus dönemi; bu yeni bir aşama olup medeniyetlerin okyanuslar kıyısına taşıdığını ve akabinde küresel düzeye çıktığını göstermektedir. Batı Avrupa devletlerinin önemli ölçüde yükseldiği ve yayıldığı Atlantik Okyanusu çevresindeki Atlantikçi medeniyet buna misaldir. Mechnikov, bu üç aşamanın, toplumların sosyal tekâmülü esnasında geçirdikleri üç devreye denk düştüğünü ileri sürmekteydi. Bu devreler, 1) mecburî birlikler dönemi, ki burada despot bir kişiye tabi olunmakta, kölelik sistemi hâkimdir; 2) Bağımlı gruplar ve ittifaklar dönemi, ki bu, oligarşi ve feodal federasyonların yanı sıra belli bir sosyal farklılaşma ile karakterize edilmekte, kölelik (kısmen) ve serflik mevcuttur; 3) özgür birlikler dönemi; bu, yeni başlamakta olup özgürlük, eşitlik, kardeşlik prensipleri etrafında şekillenmektedir. Bu ve diğer görüşlerin detaylı biçimde dile getirildiği eserin ve ilgili bazı makalelerin yeniden basımı için bkz.: Lev Mechnikov, *Tsivilizatsiia i Velikie Istoricheskie Reki* [Medeniyet ve büyük tarihî nehirler], haz. V. I. Evdokimov (Moskova: Progress, 1995).

¹² Eserin yeni bir baskısı için bkz.: N. Y. Danilevski, *Rossii i Evropa* (Moskova: Eksmo, 2003).

(Arap), 10) Roma-Germen (Avrupa).¹³ Ayrıca o, sıradaki medeniyetin, Slav dünyasından neşet edeceğini ve bunun önceki kültürel-tarihî tiplerin tüm siyasi, iktisadî, kültürel ve dinî prensiplerini kendinde toplayacağını ileri sürmekteydi. Peki, Danilevski'nin şemasında Hunlar, Türkler ve Moğolların nasıl konumlandırıldıkları sorulabilir. Danilevski, bunları ölüm döşegindeki bazı medeniyetlerin canlarını almak gibi olumsuz etkileri haiz olan ve geçici olarak beliren fenomenler olarak tanımlamakta idi.¹⁴

Alman filozof Oswald Spengler (1880-1936), XX. yüzyılın ilk yarısında epey tartışılan ama medeniyetsel görüşlere ve çalışmalara önemli etkilerde bulunan bir eseri, *Batının Çöküşü*'nü kaleme almıştı.¹⁵ Rusça dâhil birçok dile vakıf olan Spengler, N. Danilevski gibi Avrupa merkezci tarih anlayışını eleştirerek “Eski Çağ-Orta Çağ-Yeni Çağ” formülünün Avrupa-dışı kültürler için anlamsız olduğunu belirtmekte; her kültürün kendine özgü ruhu, niteliği, hayat tarzı, duyguları, gelişme çizgisi ve ölüm biçimleri olduğunu ifade etmekteydi. Tabii ki, kültürler, insanların yaşam ve düşünüş şekillerinin, tüketim kalıplarının ve genel davranışlarının oluşmasında önemli rol oynamaktaydılar. Spengler, kültürlerin de insan hayatına benzer bir süreçten geçtiğini düşünmekte idi; yani doğuş, yükseliş, zirve, ölüm ve sonra bu döngü farklı tarzlarda devam etmekte idi. Her kültür kendi ideasını gerçekleştirme imkânlarını sonuna kadar kullanmakta ve sonra da medeniyete (veya *yüksek kültüre*) dönüşmekteydi, bu yol bin yıl gibi bir süreyi ihtiva etmekte idi. Bu medeniyet aşamasında kozmopolitizm, büyük şehirler, ateizm, para gibi unsurlar söz konusu olmaktadır. Spengler, Antikite (Grek-Roma), Arap, Hint, Babil, Meksika, Çin, Mısır, Batı-Faustçu (Batı Avrupa-Amerika) gibi *yüksek kültürleri* sıralamakta idi. Ona göre, medeniyet, her kültürün bir kaderi idi, bir nevi son aşaması idi. Batı medeniyeti de bu son merhaleye geçişinin sinyallerini vermekte idi. Spengler, medeniyetin yayılmacı vasfından da bahsetmişti. Spengler'in yapıtı, o sırada Avrupa entelektüel çevrelerinde önemli etkiler doğurmuştu.

¹³ a.g.e., s. 92.

¹⁴ a.g.e., s. 94.

¹⁵ Oswald Spengler, *The Decline of the West*, trans. Charles Francis Atkinson (New York: A. A. Knopf, 1926). Bu eser, Rusçaya *Avrupa'nın Çöküşü* ismiyle çevrilmiştir; bkz.: *Zakat Evropy*, çev. I. I. Makhankov, 2 cilt (Moskova: Airis, 2003).

Dünya tarihini ele alan *A Study of History* isimli on iki ciltli muazzam bir eseri ile medeniyetsel yaklaşımın en belirgin temsilcisi sıfatını, XX. yüzyılın önemli İngiliz tarihçilerinden olan Arnold Toynbee (1889-1975) hak etmektedir. Belki de biraz Spengler'in etkisi¹⁶ ile medeniyetler üzerine yoğunlaşan Toynbee, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda kaleme aldığı bu çok ciltli çalışmasında medeniyetlerin tarihî süreç içinde şekillenişlerini çok detaylı bir teori ile açıklamaya çalışmaktaydı.¹⁷ Toynbee, öncelikle medeniyetleri insanlık tarihini izah etmekte bir analiz/inceleme birimi olarak görmekteydi. Onun fikrinde, tek bir medeniyetten bahsetmek mümkün değildi. Hele medeniyetler, statik değil, dinamik ve tekamül vasfı olan oluşumlar idi. Dahası, onun teorisinin temel kavramı, *meydan okuma* (challenge) idi. Diğer bir ifade ile, tarihin motoru, muhtelif biçimlerde kendini gösteren *meydan okumalar*dır; ve medeniyetlerin doğuşu, yükselişi ve çöküşü sırasında kendilerine karşı yönelen çeşitli *meydan okumalar* ile bunlara verilen *tepkiler* tarihsel dönüşümlerin esas özelliklerini teşkil etmektedir. Burada *meydan okumalar*, hem tabiat, hem de insan çevresinden kaynaklanan beş tür bir nevi uyarıcı faktörlerdir; ikisi fizikî/coğrafi ('sert' ülkeler ve fethedilen yeni topraklar), üçü ise beşerî (dış yenilgiler/darbeler, dış baskılar, dâhildeki aşağılanmalar) ortamlarla ilintilidir. Medeniyetler işte ortaya çıkan bu faktörlere tepki vermekle oluşmakta ve evrilmektedirler; bazı medeniyetler coğrafi, bazıları da beşerî etmenlerin tesiri ile teşekkül eder. *Meydan okuma* eksikliği, yükseliş ve gelişme saiklerinin yokluğuna da işaret eder. Ayrıca, istisnaları olmakla beraber *meydan okuma* ne kadar güçlü olur ise, tepki de o kadar kuvvetli olur. Bundan başka, Toynbee'ye göre, medeniyetler de yayılma eğilimindedirler. Bu, ekonomik büyüme ve demografik dinamizm gibi amillerden ileri gelmektedir. Ayrıca, Toynbee, dinlerin medeniyetlerin kaderiyle çok yakından ilişkili olduğunu belirtmekteydi. Son olarak, Toynbee, çalışmasında tarih boyunca toplam yirmi bir medeniyetin mevcut olduğundan bahsetse de bunlardan Batı,

¹⁶ Arnold J. Toynbee, *Civilization on Trial* (London: Oxford University Press, 1949), s. 9-10.

¹⁷ Toynbee'nin söz konusu eserinin ilk altı cildinden derlenmiş özet baskı için bkz.: Arnold J. Toynbee, *A Study of History* (Abridgement of volumes I-VI by D. C. Somervell) (Oxford: Oxford University Press, 1974); söz konusu eserin Rusya'da yayınlanan ilk yedi cildinin özeti şeklindeki tercüme eser için bkz.: *Postizhenie Istorii*, çev. E. D. Zharkov (Moskova: Airis, 2003). Toynbee'nin tarih tasavvuru ve medeniyetler teorisiyle ilgili pek çok çalışma yapılmıştır; bu değerlendirme çalışmalarından biri için bkz.: *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*, ed. M. F. Ashley Montagu (Boston: Porter Sargent Publisher, 1956).

Ortodoks-Hıristiyan, İslam, Hint, Uzak Doğu medeniyetlerini yaşayanlar arasında zikretmekteydi.

XX. asırda P. Sorokin ve N. Elias gibi iki önemli sosyologun makro-sosyolojik teori çalışmaları da konumuz açısından önem arz etmektedir. Danilevski, Spengler ve Toynbee'nin teorilerini ciddi bir eleştiriye tabi tutan Rus kökenli sosyolog Pitirim Sorokin (1889-1968), dil, bilim, felsefe, din gibi geniş kültür sistemleri dışında bunları aşan, yani daha da geniş kültür sistemleri olduğunu söylemektedir.¹⁸ O, bunları *kültürel süper-sistem* olarak adlandırmakta ve üç tipe ayırmaktadır: “düşünsel” (gerçeklik-değeri, düşünseldir), “duyu[m]sal” (gerçeklik-değeri, duyu[m]saldır), “idealist” (gerçekli-değeri, tüm farklılaşmaları ihtiva eder, yani duyu[m]sal, mantıklı, duyu[m]-üstü ve akıl-üstüdür). Böylece, ismi zikredilen geniş kültür sistemler de bu *süper-sistemlere* göre şekillenmektedir. Örneğin, Avrupa kültürü VI-XII. asırda “düşünsel”, XIII. asırda “idealist”, XVI-XX. asırlarda ise “duyu[m]sal” karakterde idi. Norbert Elias (1897–1990) ise, 1939'da yayınladığı temel eseri *Uygarlık Süreci*'nde Batı medeniyeti toplumlarının tarihî verilerinden yola çıkarak zengin analizler eşliğinde hem fert, hem de toplulukların pek çok yönden (davranışlar, anlayışlar, devlet oluşumu vs.) dönüşümlerinin çok uzun dönemli ve tedricî olduğunu, “uygarlaşma” sürecinin hiç de doğrusal, ‘akılcı planlanmış’ (ama ‘akıl-dışı’ da) olmadığını ifade etmekteydi.¹⁹ Elias’a göre, Batılı “uygarlaşma”, aslında insanların daha fazla birbiriyle eklemlenmesi, daha fazla kendi duygu ve davranışlarını kontrol etmesi, iktidarın daha fazla merkezîleşmesi demek idi.

XX. yüzyılın son çeyreğinde, yani Soğuk Savaş'ın bitişine doğru medeniyetler mevzusu daha yoğun olarak uluslararası ilişkilerin gündemine girmeye başladı. Bu bağlamda, Amerikalı siyaset bilimci Samuel P. Huntington'un ilgili tezleri genişçe tartışılmış ve eleştirilmiştir. Buna geçmeden, diğer bir Amerikalı siyaset bilimci Francis Fukuyama'nın (1952-) ileri sürdüğü “tarihin sonu” tezinden bahsetmek yerinde olacaktır (gerçi bu tezi ile Fukuyama'nın, kültürel-tarihî ekole dahil edilmeyeceği açıktır). Fukuyama, 1989 yılında kaleme aldığı “Tarihin Sonu mu?” isimli makalesinde,

¹⁸ Pitirim Sorokin, *Bir Bunalm Çağında Toplum Felsefeleri*, çev. Mete Tunçay (Ankara: Bilgi Basımevi, 1972).

¹⁹ Norbert Elias, *The Civilizing Process*, çev. Edmund Jephcott (Oxford: Blackwell, 1994); Türkçede *Uygarlık Süreci*, çev. Ender Ateşman ve Erol Özbek, 2 cilt (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).

özetle Sovyet bloğunun çözülmesiyle birlikte geriye artık Batı medeniyetinin değerlerinden oluşan bir sistemin kaldığını, bunun şimdiye dek insanlığın tarihte ulaşabildiği/ulaşabileceği en mükemmel merhale olduğunu ve diğer ülkelerin/medeniyetlerin de “tarihin sonu”ndaki bu sistemden neşet eden unsurları taklit etmesi gerektiğini ileri sürmekteydi.²⁰

Samuel P. Huntington (1927-) ise, “medeniyetler çatışması” tezi ile Fukuyama’dan daha fazla popülerlik kazandı. Huntington, 1993 yılında yazdığı “Medeniyetler Çatışması mı?” başlıklı makalesinde bir taraftan medeniyetlerin özellikleri ve kimlikleri konusunda birtakım kavramsallaştırmalar öne sürerken, diğer taraftan dünya politikasında bundan sonraki çatışmaların medeniyetler/kültürler temelinde yaşanacağını vurgulayarak mensup olduğu Batı medeniyetinin iktidar çevrelerine de bu “çatışma süreci”nde başat rol oynamaları konusunda telkinlerde bulunmaktan geri durmuyordu.²¹ Huntington’a göre, medeniyet, kültürel bir entite olup hem objektif (dil, tarih, din, ananeler, kurumlar), hem de sübjektif (kimlikler) unsurlarla tanımlanabilir. Medeniyet kimliği, insanların/insan gruplarının sahip olduğu en geniş kimliktir; medeniyet kodları, insanların davranışlarında/karar alışlarında/zihniyetlerinde önemli yer tutmaktadır. Bu doğrultuda, gelecek dünyada etkili olacak büyük medeniyetlerin tasnifinde Huntington şunları sıralamaktadır: 1) Batı, 2) Konfüçyüs, 3) Japon, 4) İslam, 5) Hint, 6) Slav-Ortodoks, 7) Latin Amerika, 8) Afrika medeniyetleri. Ayrıca, Huntington, hangi medeniyete ait oldukları hususunda tereddütlü gözükten ve sorunlar yaşayan ülkeleri de “parçalanmış/bölünük ülke” (*torn country*) olarak nitelermekte ve bu nitelikleri haiz olduğunu düşündüğü Rusya, Türkiye ve Meksika’nın isimlerini zikretmekteydi. Alt-medeniyetlerden de oluşabilen medeniyetler arasında, Huntington’un fikrinde, belli bir toprağı/ülkeyi ele geçirmek, ekonomi ve askeri

²⁰ Fukuyama’nın ismi zikredilen makalesinin Türkçe tercümesi ve bu çerçevede hem dünyada, hem de Türkiye’de yapılan çeşitli değerlendirmelerden oluşturulan bir çalışma için bkz.: *Tarihin Sonu mu? Francis Fukuyama v.d.*, der. Mustafa Aydın ve Ertan Özensel, 4. basım (İstanbul: Vadi Yayınları, 2003). Bilindiği gibi, Fukuyama, makalesini daha sonra genişleterek kitap şeklinde yayınlamıştır, bkz.: Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: Perennial, 2002).

²¹ Samuel P. Huntington, “The Clash of Civilizations?”, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 3 (Summer 1993), s. 22-49. Bu makalenin Türkçe baskısı ve Huntington’a gerek dünya, gerekse Türkiye entelektüellerine yöneltilen muhtelif eleştiriler için bkz.: *Medeniyetler Çatışması: Samuel P. Huntington v.d.*, der. Murat Yılmaz, 8.baskı (İstanbul: Vadi Yayınları, 2003). Medeniyetlerin çatışacağı konusundaki belirgin yönlendirmelerine karşı ifade edilen ciddi eleştirilere rağmen Huntington, bir süre sonra mevzubahis makaledeki görüşlerini daha da detaylandırarak kitap haline getirmiştir, bkz.: Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon and Schuster, 1996).

üstünlüğe kavuşmak için gerek mikro (komşu gruplar), gerekse de makro (devletler) düzeyde “fay hatları” boyunca mücadeleler baş gösterecektir. Bu arada, Huntington, makalesinde yukarıda ismi geçen medeniyetlerden her nedense en çok İslam (kısmen Çin) üzerinden olumsuz örnekler vermektedir. Onun bir diğer tanımı da, Batı ve diğerleri (West/Rest) ayrımıdır ki asıl mücadelenin de bunlar arasında cereyan edeceği öngörülmektedir. Batılı ülkelere diğer medeniyetlerin askerî kapasitelerini kontrol etmeyi, onlar arasında özellikle İslam ve Konfüçyüs medeniyetleri arasındaki farklılık ve çatışma noktalarını kullanmayı, Batı değerlerini Batı-dışı medeniyetlere kabul ettirmeyi telkin eden Huntington’un bu çatışmacı tezleri ciddi eleştiriler almıştır.

Son olarak Türkiye’de de XX. yüzyılda medeniyet eksenli görüşler ileri süren Z. Gökalp, C. Meriç, H. Z. Ülken, A. Ağaoğlu gibi düşünürlerin var olduğu bilinmekle beraber, bu konuyu sistematize bir şekilde uluslararası ilişkiler bağlamına yerleştiren profesör Ahmet Davutoğlu’nun (1959-) görüşlerine kısaca değinmekte fayda vardır. Davutoğlu, modernizm ve Batı medeniyetinin kısılacı altında olduğu kabul edilen Batı-dışı medeniyetlerin XX. yüzyılın sonlarına doğru bir canlanma sürecine girmeleri akabinde bu otantik medeniyetlerin direncini oluşturan temel unsurun ne olduğu sorusundan hareketle, *ben-idraki* kavramını ileri sürmektedir.²² Davutoğlu’na göre, medeniyetlerin kurulmasında, yükselmesinde, diğer medeniyetlerle temaslarında ve dirençlerinde asıl medeniyetlerin ben-idraki muharrik güç rolünü oynamaktadır. Ben-idraki, Davutoğlu’nun fikrinde, bir kimliğin boyutlarını aşan farklı bir bilinç düzeyini yansıtır; ayrıca kimlik siyasi, iktisadî ve sosyal otoriteye tanımlanabilmekteyse de, ben-idrakinin herhangi bir otorite tarafından ne tanımlanabilmesi, ne de tasfiye edilmesi söz konusu olabilir. Örneğin, SSCB kendi vatandaşlarına Sovyet kimliğini ortak bir kimlik olarak kabul ettirmeye çalışsa da, kısa zamanda bu devletin çözülüşü ertesinde söz konusu kimlik de tasfiye olmuştur; ama bu ‘vatandaşlar’, medeniyet aidiyetine dayanan çeşitli ben-idraklerini kaybetmemiş, bilakis bunlar muharrik güç olarak meydana çıkmıştır.

²² Ahmet Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben-idraki”, *Divan*, No. 3 (1997), s. 1-53. Ayrıca medeniyetsel yaklaşım çerçevesindeki daha etraflı görüşleri için bkz.: A. Davutoğlu, *Civilizational Transformation and the Muslim World* (Kuala Lumpur: Quill, 1994) ve *Alternative Paradigms* (Lanham: University Press of America, 1994).

Davutoğlu, yeni bir medeniyet ben-idrakinin, “ancak ve ancak daha kapsamlı bir varlık bilinci, bilgi temeli ve davranış normları bütünü ile” oluşabileceğini belirtmektedir. Burada varoluş eksenli ben-idraki ile insanın hayat dünyası veya ortak tecrübe alanı arasındaki ilişkinin sağlıklı kurulması çok önemlidir. Davutoğlu’nun ifadesince, “ben-idraki ile hayat dünyası arasında etkin ve doğrudan ilişki kurabilen medeniyetler canlanma yaşarken, bu ilişkinin koptuğu ya da zayıfladığı medeniyetlerde bunalımlar ve düşüşler görülmektedir.”²³ Bundan başka, Davutoğlu, dünya görüşü, diğerlerini dışlama veya kapsama, felsefi/metafizik önermeler açısından şu beş farklı ben-idraki prototipinin var olduğunu ifade etmektedir: 1) Güçlü ve sert ben-idraki (Aryan, Batı); 2) güçlü ve esnek medeniyet ben-idraki (Büyük İskender’in hâkimiyeti dönemi, İslam); 3) güçlü ve yerel medeniyet ben-idraki (Çin, Japonya); 4) zayıf ve sert medeniyet ben-idraki (Cengiz Han dönemi, Germen kabileleri); 5) zayıf ve esnek medeniyet ben-idraki (Afrika ve Avustralya yerlileri).

Netice itibarıyla, hem yukarıdaki düşünürlerin mülâhazaları, hem de genel anlamda medeniyetsel yaklaşım çerçevesinde *kültürel-tarihî ekolün* özelliklerini, B. Erasov’tan yapacağımız bir alıntı ile toplamak uygun olabilir. Erasov’un, *kültürel-tarihî ekolün* başlıca karakteristik vasıflarını yedi madde halinde serdettiği hususları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- 1) medeniyetler, pek çok sosyo-kültürel olgudan ayırt edilebilen ve ne devletler, ne milletler, ne de sosyal grupların sahip olduğu özelliklere indirgenebilecek kendine özgü ‘yasalar’ı olan birer büyük sosyokültürel sistemlerdir. Bu ‘yasalar’, sosyokültürel sistemin gerek maddî, gerekse manevî olan diğer bileşenlerinin işlevlerini şu veya bu düzeyde etkilemektedir.
- 2) medeniyetler, birbiriyle belli bir ilişkisi olan değersel ve kurumsal bileşenlerin bulunduğu sosyal ve manevî yapılara sahiptirler.
- 3) her medeniyet ayrıca/bağımsızca var olmakta ve kendine özgü karakterdedir. Bu özgünlük, manevî hayat, yapılar vs. alanlarda kendini göstermektedir.
- 4) Medeniyetlerin sayısında, muhtelif müelliflerce farklı rakamlar verilse de, genellikle bunlar 30’u geçmemekte; son çağlarda yaşamını sürdüren büyük medeniyetlerin sayısı ise çok daha azdır.
- 5) Teorisyenlerin çoğu, her kültürel süper sistemlerin/medeniyetlerin belli bir manevî öntemel, “büyük idea”, ilk sembol veya *sakral* (kutsal) değer üzerine inşa edildiğini kabul

²³ Davudoğlu, *a.g.m.*, s. 14.

etmektedirler ki medeniyetlerin oluşumu sırasında da bunlar etrafında karmaşık/mürekkep manevî sistemler teşekkül etmektedir; bu sonuncular da, diğer bileşen ve unsurlara bir anlam, bir estetik veya bir tarz atfetme/verme noktasında bir uzlaş ve bütünlük/birlik temin etmektedir.

6) Medeniyetler, kendine has gelişim dinamiklerine sahiptir; bu, uzun tarihî dönemleri ihtiva eder, ki burada da çeşitli çevrimler, dalgalanmalar, doğuş-yükseliş-kemale erme-gerileme-çöküş-dağılma gibi dönemeçlerden geçerler. Medeniyetler, tüm bu değişimlerde özgünlüklerini muhafaza ederler; gerçi bazı bileşenlerinin içeriği keskin surette değişebilir. Buradaki dinamik, her medeniyete has ‘dâhilî yasalar’ca belirlenmektedir.

7) Medeniyetler arası karşılıklı etkileşimler, bağımsızlık ilkesine dayanmaktadır; yani söz konusu temaslar, ‘ev sahibi’ medeniyetin gelişmesini hızlandırabilir/geciktirebilir, kolaylaştırabilir/zorlaştırabilir. Her medeniyet, bu etkileşimler esnasında kendi özgünlüğünü yıkmayacak olan uygun unsurları bir seçim yaparak/ süzgeçten geçirerek benimsemektedir.²⁴

1.2. AVRASYACILIK VE MEDENİYETSEL YAKLAŞIM

Yukarıdaki mülahazaların tez konumuz Avrasyacılık doğrudan ilişkisi olduğu söylenebilir. Çünkü Avrasyacılık akımı temsilcileri de fikirlerini medeniyetsel bir zeminde formüle etmekteydiler. Bu bağlamda, söz konusu ilişkinin anlaşılması için birkaç hususa değinilebilir.

Avrasyacılık fikriyatının Rus entelektüelleri tarafından 1920’li yıllarda muhaceret koşullarında meydana getirilen köklü ve çok yönlü bir düşünce sistemi olduğu öncelikle belirtilmelidir. Bu entelektüeller, Rusya ve çevresindeki belli bölgeleri kapsayan coğrafi alanı, Avrasya olarak telakki etmekte ve burayı kendine özgü bir *hayat sahası* biçiminde tanımlamakta idiler. Tabii ki, bu sıradan bir mekân tanımlaması değildi. Gerek bitkisel örtüsü, gerekse iklimsel özellikleri bakımından coğrafi bir

²⁴ Erasov, “Tsivilizatsiia: Slovo-Termin-Smysl”, s. 25.

bütünlük teşkil ettiği ileri sürülmekteydi. Dahası, bu hayat sahası üzerinde akan tarihin de bir bütünlük ve birlik arz ettiğini vurgulamaktaydılar; diğer bir deyişle burada bir tarih felsefesi de söz konusu idi. Bu anlamda, örneğin, Cengiz Han İmparatorluğu'ndan devşirilen birtakım değerlerle Rus devletinin Avrasya-şümul boyut kazandığı, tarih metinlerinde işlenmekteydi. Bunun gibi birçok alanda mevzubahis hayat sahasının kendine özgü dinamikleri, kültür özellikleri ve gelişim çizgisi olduğu belirtilmekteydi.

Dolayısıyla, diğerlerinden farklı bir Avrasya medeniyetinden bahsedilmekte ve bu medeniyetin de ileride yine kendine özgü bir yol takip edeceğine inanılmaktaydı. Ve bu çerçevede klasik Avrasyacılık külliyatının önemli kısmının, bu hayat sahasının geçmişini yeniden anlamlandırmakla beraber, yakın gelecekte biçimleneceğine inanılan bu medeniyetin çeşitli (siyasi, kültürel, sosyo-ekonomik vs.) yapılarının düşünsel inşasına ayrıldığı ifade edilmelidir. 1990'lı yıllardan itibaren gündeme gelen Yeni Avrasyacı düşünce yelpazesi de süreklilik içinde değişim unsurları barındırmasına rağmen aynı ön-kabullerden, yani ortak bir zeminden hareket etmektedir.

Böylece, Avrasyacılığın bir medeniyet inşa projesi olduğu da görülecektir. Ama Avrasyacılık sadece bir medeniyet inşa projesi de değildir. Bu fikriyat, dünyada aynı zaman diliminde farklı medeniyetlerin bir arada yaşayabileceği ve bunların da kendilerine özgü iktisadî sistemleri, sosyal yapıları, kültürel özellikleri, tarih felsefeleri, gelişme yolları vs. özgünlüklere sahip olduğunu da öngörmektedir. Avrasyacılık çok medeniyetli, çok kutuplu, çok-kültürlü bir dünya tasavvur etmekte; bu medeniyet ve kültürlerin birbirlerinden ileri, gelişkin ve üstün olduğunun hiçbir objektif kriterle ölçülemeyeceğini, hele bilimsel anlamda savunulamayacağını işlemektedir. Diğer bir deyişle, Avrasyacılığın temel niteliği, medeniyetsel bir görüş olmasıdır. Bu fikriyat, medeniyeti/kültürü merkeze alan bir düşünce sistemidir; bir dünya görüşüdür.

Bu nedenledir ki, Avrasyacılığa medeniyetsel yaklaşım çerçevesinde bakılması, onu anlamak açısından da sağlıklı sonuçları beraberinde getirecektir. Hem tabloyu bütün olarak görme, hem de ayrıntıları tespit etme bakımından bu, önemlidir. Bu arada, Avrasyacılığı, Rus milliyetçiliğinin değişik yüzü olarak veya Rus emperyalizminin bir

tezahürü olarak görenler de olabilir ve zaten mevcuttur.²⁵ Fakat çok-katmanlı ve çok-boyutlu olan Avrasyacılık fikriyatını bu şekilde telakki etmek, onun pek çok yönünü kavramaya engel teşkil edebilir ve en geniş surette anlamayı sağlamayabilir.

Medeniyetsel yaklaşım, Türkiye'deki 'Avrasya yansımaları'nı da uygun bir çerçeveye yerleştirmek için gerekli olan bir araçtır. Bu arada, 'Avrasya yansımaları' ile Türkiye'de Avrasya kavramını çok değişik şekillerde kullanarak Avrasyacılık yaptıklarını ileri süren çeşitli entelektüel çevreler kastedilmektedir. 'Avrasya yansımaları'nın çoğunluğunun, bir medeniyet görüşü veya medeniyet inşa projesinden ziyade Avrasya kelimesini daha önce savundukları düşünce çerçevelerine pragmatik ve konjoktürel bir biçimde eklemlemeye çalıştıkları gözlemlenebilir. Dolayısıyla, yeni bir düşünce akımı değildir, hele özgün bir medeniyeti temel alan görüşler geliştirememektedirler. Bu 'yansımalar'ın ne mekân idraki, ne tarih anlayışı, ne sistem inşasının Rus entelektüellerce geliştirilen Avrasyacılıkla bağdaştırılması imkân dâhilindedir. Hele birçoğu kuşatıcı değil, tepkicidir/reaktif olup birçok konuda ayrımcıdır; örneğin, bazıları bir etnik temele dayalı bir "Avrasya" arzu etmekte; diğerleri kendi ülkelerinin modelini kendilerine yakın gördükleri ülkelere ısrarla önermektedir; bunların entegrasyon vurgusundan ziyade tepeden inme Avrupalı merkezci "model sunma" duygusu ile patolojik düzeyde malul oldukları ilgili metinlerden görülebilir. Netice olarak, medeniyetsel yaklaşım, bu 'yansımalar'ın gerek Türkiye'de anlamlandırılması açısından, gerekse Rusya'daki Avrasyacılıkla hangi düzeyde ilgili olduklarını en geniş şekilde açıklaması bakımından yardımcı olacağı söylenebilir.

²⁵ Bu tür değerlendirmeler Avrasyacılık fikriyatı üzerine özellikle Batı dünyasında henüz yapılmaya başlayan incelemelerde sezilmektedir. Bu alanda Batılı birkaç uzmandan birisi, M. Laruelle'in benzeri görüşleri için bkz.: Marlène Laruelle, "The Two Faces of Contemporary Eurasianism: An Imperial Version of Russian Nationalism", *Nationalities Papers*, Vol. 32, No. 1 (March 2004), s. 115-136.

II. BÖLÜM

KLASİK AVRASYACILIK

SUNUŞ

Avrasyacılık, 1920’li yıllarda Avrupa’nın çeşitli kentlerinde Rus muhacirleri arasında meydana çıkan bir düşünce hareketi idi. 1990 sonrası bu düşüncenin bir nebze biçim değiştirerek yeniden gündeme gelmesi sebebiyle, Avrasyacılığın ilk devresi ‘klasik’ dönem olarak nitelendirilebilir; dolayısıyla hareket üyelerine de *klasik Avrasyacılar* denilebilir. Rusya’nın, daha doğrusu eski Çarlık Rusyası’nın kendine özgü bir dünya, medeniyet olduğunu savunan Avrasyacılar, bu tezlerinin içini tarihî, coğrafî, etno-kültürel, dilsel ve felsefî görüş ve verilerle doldurmaya çalışmaktaydılar. Onlar, söz konusu dünyanın ismini Avrasya olarak nitelemekte, akımlarına da Avrasyacılık adını uygun görmekteydiler (gerçi, kurucu babalarından birisi başlangıçta bu ismin tam olarak uygun olup olmadığı konusunda tereddütte idi).

Avrasyacılığın ayırt edici özelliklerinin başında, bu akımın devrim-sonrası bir düşünce akımı olarak karakterize edilebileceğidir. Diğer bir ifadeyle, düşüncelerini 1917 Devrimi’nin (onlara göre) hem Rusya, hem de dünya için getirmiş olduğu bunalımı idrak etmek suretiyle formüle etmişlerdi. Bununla beraber, devrim-öncesi Rus fikriyatı ile tamamen bir kopuş söz konusu değildi, hatta birçok noktada süreklilik tamı tamına muhafaza edilmişti. Dahası, bu akımın ortaya çıkmasında Rus devriminin bir katalizör rolü oynadığı ileri sürülebilir; bununla beraber, I. Dünya Harbi ve akabinde devrimsel gelişmeler ve iç savaş vuku bulmasaydı dahi, XX. yüzyılın başlarında Rus düşünce dünyasına hâkim olan atmosfer ve Avrasyacıların erken düşünceleri söz konusu akımın belki biraz gecikmeyle eninde sonunda ortaya çıkacağını göstermekteydi.

Avrasyacılar, futuristik bir söylem geliştirmişlerdi; onlar geçmişten, gelenekten beslenseler de, geleceğe odaklanmışlardı. Bundan başka onlar, Batıdan farklı bir tarihî geçmişe, coğrafî yapıya, dilsel ve etno-kültürel harca dayanması hasebiyle Rusya-

Avrasya'nın, ileride de Batı gelişme tarzından farklı olan bir gelişme türüne sahip olacağını ileri sürmekte veya böyle olması gerektiğini düşünmekteydiler. İşte bu geleceğin inşası için entelektüel anlamda seferber olmuşlardı. Bir düşünce sistemi olarak Avrasyacılığın, genel olarak bir 'Rus işi' olduğu, yani Rus 'hamuru'ndan yapıldığı söylenebilir. Diğer bir ifade ile, Rusya'nın entelektüel dinamiklerinden neşet etmekte idi.

Avrasyacıları dönemin diğer akımlarından ayıran belirgin özelliklerden muhtemel bir diğeri de, onları belli bir kategoride değerlendirmenin pek de kolay olmamasıdır. Rus fikir hayatının tartışmaları süzgecinden geçip gelen bu gençler, Rus entelektüel ailelerine mensup olmakla onların birikimlerini tevarüs etmiş, bunun yanında 1917 Devrimi'ni bizzat görmüş ve sağ/sol cereyanların iddialarını inceleme fırsatı bulmuş, ve daha sonra bu kalıplara sığmayan yeni düşünceler ileri sürmüşlerdi. Yani onları tanımlarken solcu, sağcı, Doğucu vs. gibi geleneksel kategoriler ile tasnif etmek zorluk içermektedir, zira (genel olarak söylersek) siyasi yelpazede sola yakın denildiği takdirde hareketin manevî unsurları maddî unsurlardan üstün tutmasını, dine ve dinsel öğelere vurgusunu görmezden gelmek gerekir; sağa meyilli oldukları düşünüldüğünde ise, devletin ekonomi ve toplum hayatına müdahalesi düşüncesini veya başlıca düzenleyici olması hususunu açıklamak zorlaşmaktadır. Doğucu demek de çare değil, çünkü onlara göre Doğu, bir anlamda Rusya'nın doğusunda kalan bölgedir. Milliyetçi olarak tarif edildiğinde de değişik bir milliyetçilik anlayışına sahip oldukları görülmektedir. Kısacası, onları Avrasyacılar kategorisinde değerlendirmek gerekir.

Bölümün ileriki sayfalarında Avrasyacı fikriyatın detaylı şekilde açıklanmasına rağmen burada bazı hususları kaydetmek faydalı olacaktır. Bir kere Avrasyacılar, Rusya'daki Batıcılar ve Slavofiller arasında geçen meşhur Doğu-Batı tartışmasını bertaraf eden bir coğrafya anlayışı ileri sürmekte, Rusya'yı ve yakın çevresindeki toprakları gerek Doğu'dan gerekse Batı'dan farklı bir kıta -Avrasya- şeklinde telakki etmekteydiler. Bu telakki, örneğin, Ural dağlarının neden Avrupa'nın sınırı olarak kabul edildiğini sorgulamakta, bölgenin coğrafi zeminini ve bitki örtüsünü ele alarak böyle bir ayrımın yapılamayacağını ifade etmekteydi. Makro düzeyde Avrasya'nın kendi başına bir coğrafi dünya olduğu yine coğrafi veriler kullanılarak savunulmaktaydı.

Tarih tasavvuru Avrasyacı düşüncede en orijinal hususlardan bir diğeri idi. Rus düşünce tarihinde ve tarihyazımında ilk defa Moğol istilas1 daha pragmatik şekilde, yani Avrasya-şumul bir imparatorluğun ortaya çıkmasına zemin teşkil etmesi, daha sonra bu imparatorluk ruhunu belli başlı malî/siyasi/iktisadî/askerî yapıyla Ruslara devretmesi açısından yorumlanmaktaydı. Bu bakış, mevcut anlayışlara tamamen zıtlık oluştuyordu. Ayrıca, Rusya'nın, 'yakın çevre'sinde meskûn, esasen de Doğu yarımküresindeki halklar ile ilişkilerine ağırlık verilmekteydi. Kiyev Rus devleti değil, Moskova knezliği ve çarlığı yüceltilmekte, I. Petro ile Rusya'nın kendi medeniyet kodlarından uzaklaştırıldığı belirtilmekteydi. 1917 Devrimi, bir bakıma bu gidişata dur demek isteyen halkın tepkisi olmakla beraber iktidarı ele geçiren materyalist/Batıcı Bolşeviklerin ülkeyi pek de istenilen yola götürmeyecekleri vurgulanmaktaydı. Savundukları gerek coğrafya, gerekse tarih tasavvuru ile Avrasyacılar aslında Rusya'nın medeniyet kimliğini yeniden yorumlamaktaydılar. Bu kimlik, daha kuşatıcı, daha makbûl ve daha pratik hale getirilmekteydi.

Tasarladıkları devlet yapısının *ideokrasi* (ideokratiia) üzerine kurulacağını söyleyen Avrasyacılar, Sovyetlerdeki mevcut federatif yapıyı bazı değişikliklerle kabul edilebilir bulmakta, devleti yönetecek seçkinler grubunun (*pravyashaia grupp*a-yönetici grup) olması gerektiğine inanmaktaydılar. Avrasyacılar, dindar ruhlu insanlardı; Ortodoks inancına inanmakla beraber devlet ve kilisenin ayrı olmasını, bunların birbirinden bağımsız kalmasını, yani laik bir düzeni düşlemekteydiler.

İktisadî alanda Avrasyacıların düşledikleri düzen, ne sosyalizm, ne de kapitalizm idi. Onlar bu meselede mülkiyet kurumunun niteliğini değiştirmeyi teklif etmekte ve devletin ekonomik alanda faaliyetini takdir etmekte idiler. *Fonksiyonel mülkiyet* (funktional'naia sobstvennost') ve *kamu-özel sistemi* (gosudarstvenno-chastnaia sistema) bu alandaki kilit kavramlardı. Bunun yanında, milliyetçilik ve kültür bağlamında da orijinal düşünceler geliştirilmişti. Örneğin, bir ortak 'Avrasya milliyetçiliği' (obsheevraziiskii natsionalizm) söylemi söz konusu idi; bu, bir anlamda medeniyetsel bir ben-idraki inşası olarak da görülebilir.

Bu bölümün okumalarını esas itibariyle klasik Avrasyacıların miras bıraktıkları ve artık klasik sayılan eserler oluşturmaktadır, diğeri bir ifadeyle ilk elden kaynaklar

ışığında, söz konusu düşünceinin temel metinlerinden hareketle ilgili tezler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Peki, bu temel metinler hangilerdir? Öncelikle, Avrasyacı düşünürlerin kolektif halde tabettikleri ve makalelerden oluşan ve daha sonra *Evraziiskie Vremenniki* (Avrasyacı Mecmualar veya Eurasian Annales) olarak adlandırılan 1921-1931 arasında yayınlanmış (*Rossiia i Latinstvo* isimli ayrı bir toplu eser dahil) yedi cilt toplu eser ve *Evraziiskaia Khronika* (Avrasyacı Kronik veya The Eurasian Chronicle) ismiyle çıkan on iki cilt dergiden söz edilebilir.

Vremenniki'de çok uzun hacimli ve teorik meseleleri ele alan makaleler yer almakta ve yıllık yahut da iki senede bir neşredilmekteydi. *Khronika*'da ise, daha ziyade güncel meseleler, teşkilatî faaliyetler, tekzipler veya tartışmalı konular, yeni çıkan veya Avrasyacıların okuması arzu edilen yayınlar vs. bulunmaktaydı. *Khronika*'nın özelliklerinden bahsedilirse, bunun, basit propaganda metinlerinin yer aldığı bir dergi olduğu düşünülmemelidir. Burada makaleler ve Avrasyacı grupların muhtelif şehirlerdeki faaliyetlerinden kısa raporlarla beraber, fikirsel düzeyde yapılan mektuplaşmaların metinleri, karşıt görüşteki yazılar yer almaktaydı. Dergide kullanılan metotlardan birisi de, Rusya'dan gönderilen mektupların (bu mektupların ne kadarının gerçekten Rusya'dan yazılması bir tarafa dursun) veya Sovyetlerden gelenlerin anlattıklarının neşredilmesi idi. Şunu da kaydetmek gerekir ki, dergideki yazılarda Sovyetler Birliği'nin durumu, malî ve dış politikayla ilgili çözümlemelerin analiz derinlikleri ve güncellikleri dikkati çekmekteydi. Örneğin, İran ve Çin vb. mevzularda yazılan güncel yorumların hâlâ geçerliliklerini koruduğu iddia edilebilir. Dergideki her yazının, bu ister teorik, ister yayın tanıtımı olsun, sanki o konunun uzmanı tarafından yazıldığı izlenimi vermektedir.

Khronika'daki en ilginç kısımlardan biri, belki de günümüzdeki akademik dergileri aratmayacak seviyede yapılan makale/kitap tanıtımları ve eleştirileri, yani bibliyografya bölümü idi. Birçok sayıda derginin üçte birini kapsayan bu bölümlerin mevcudiyeti, bir anlamda, Avrasyacıların güncel yayınları devamlı takip ettiklerinin ve ilgilerini canlı tuttuklarının bir göstergesidir.

Khronika'nın başka bir hususundan da bahsedilmeden geçilemez. Burada sadece Avrasyacı telakkiyi yansıtan yazılara rastlanmaz, aksine karşıt yazılar ve mektupların

tam metinlerinin de yayınlanmasından bir beis görülmezdi. Bunun yanı sıra, Avrasyacılığı eleştirenlerin görüşleri de özetlenmekteydi. Tabii ki, bunlara gerekli cevaplar verilmekteydi. Kuramlarını eleştiren yazıların ve görüşlerin söz konusu dergide yer alması, Avrasyacıların özgüvenlerinin tam olduğunun göstergesi idi. Ayrıca, bunun, onların akademik altyapılarının bir gereği olduğu da söylenebilir. Verilen malumatlardan da anlaşıldığı kadarıyla, Avrasyacı gruplar, karşıt görüşlerdeki insanları davet ederek onların sunuşlarını dinlemekte ve sonra onlarla münazara yapılmaktaydı. Bu fikir alış verişleri, tenkitler Avrasyacı düşüncenin statik/kapalı bir düşünce değil, aksine dinamik olduğunu gösteriyordu.

Bunların yanında, 1923'den itibaren yani "Avrasyacı Neşriyat"ın kurulmasıyla yayınlanmaya başlanan Avrasyacıların münferit eserleri de konumuzun esas kaynaklarını teşkil etmektedir. Bunlardan N. S. Trubetskoy, P. N. Savitski, N. N. Alekseyev, G. V. Vernadski, L. Karsavin, Y. Bromberg gibi düşünürlerin eserleri son derecede önem arz etmektedir.

Kaynakların bir diğer bölümü, arşiv dökümanlarından oluşmaktadır. Bu konuda Avrasyacı hareket ve genellikle Rus muhacereti konularını çalışanlar için çok sevindirici bir hususu belirtmek gerekir. Bu husus, 1917'den sonra yurtdışındaki Rus muhacirlerinin neredeyse tüm akım ve örgütlerini ilgilendiren kararlar, yazışmalar, raporlar ve kısmen yayınlardan oluşan dosyaların Moskova'da bulunan Rusya Federasyonu Devlet Arşivi'nde (GARF) bir araya getirilerek muhafaza altına alınmasıdır. Arşiv malzemelerinin çok az bir kısmının yayımlandığını kaydetmek gerekir. Tez araştırması sırasında Avrasyacılığın iki ideologundan birisi olan P. N. Savitski'nin koleksiyonu ile beraber, hareketin faal üyelerinden N. K. Çkheidze'nin de evraklarının etraflıca incelendiği belirtilmelidir.

Burada tabii ki, Avrasyacılık hakkında gerek Avrupa'da, gerekse 1990 sonrası Rusya'da yazılan önemli miktardaki makaleleri de zikretmek gerekir. Bu çalışmalar arasında özetleyici ve birbirini tekrarlayanlar olduğu gibi, hareketi çözümlemeye çalışanlar da vardır. Belirtmek gerekir ki, burada hemen bir kategorileştirme yerine öncelikle Avrasyacılık düşüncesinin anlamı ve içeriğinin ortaya konulmasına çalışıldığı için söz konusu makaleler ikinci planda ele alınacak, daha ziyade ilk kaynaklara yer

verilecektir. Yapılan bu çalışmaların bazılarının birtakım değerli yönlerinin olduğu kabul edilmekle beraber, bazılarının acele davranarak Avrasyacılığı farklı düşünce kümesi dahilinde telakki ettikleri görülmektedir. Bazıları temel metinleri görmeden yazıldığından bütün hakkında sağlıklı bir fikir vermemektedir. Bir örnek verecek olursak, profesör Igor Isaev, siyasi planda klasik Avrasyacılığı, Rus muhaceretinde onunla aynı dönemde ortaya çıkan ve Nasyonal-Bolşevik tezleri savunan N. Ustrialov liderliğindeki *Smenovekhovstvo*²⁶ akımının bir kolu olarak görmekte, ama bununla beraber öncekinin kendi görüşlerini daha net ifade etmesi sebebiyle biraz daha uzun ömürlü olabildiğini söylemektedir.²⁷ Tabii ki, böyle bir tasnif, zamanında kendini adı geçen akımdan temelli ayrı gören Avrasyacılık için hiç uygun değildir. Ayrıca, Batılı araştırmacıların da eserlerinde önyargıların hâkim olduğu sezilenebilir.

Bu bölümün temel amacı, Avrasyacılık konusunda yazılan ikincil kaynakların bir muhasebesini yapmak değildir; temel amaç, öncelikle klasik Avrasyacılığı kendi kaynakları doğrultusunda anlamaya çalışmaktır; bütün bir resmi görmek, o resimdeki detayları fark etmek ve daha sonra o bütün üzerine söz etmek öncelikli amaçtır. Bu bağlamda şu sorular önem kazanmaktadır: Avrasyacı hareketin arka planı ne idi? Rus fikriyatıyla hangi süreklilik ve değişim unsurlarıyla ilişkili idi? Hangi koşullarda ortaya çıkmış ve gelişim göstermişti? Akım, hangi tezlere ve argümanlara üstünlük vermekteydi? Bu argümanlarda bir evrim ve değişim var mıydı? Başlıca düşünürler arasında farklılaşmalardan bahsedilebilir mi? Hangi düşünürler bu hareketin asıl veya en azından devamlılık gösteren mensupları arasında gösterilebilir? Savundukları fikirlerin derinliği ne idi? Dönemin diğer fikir hareketlerinden farklılıkları nelerdi? Hareket mensuplarının entelektüel ilgileri ve derinlikleri hangi boyutta idi? O dönemde harekete yapılan eleştiriler nelerdi? Klasik Avrasyacı hareketin örgütsel gelişimi hangi yol izlemişti? Aşağıda, bu ve benzeri sorulara cevaplar aranmaya çalışılacaktır.

²⁶ 1921 Temmuzda Prag'da *Smena Vekh* adlı toplu eser ile seslerini duyuran bazı entelektüeller, Harbin'deki Rus Hukuk Fakültesi profesörü Nikolay Ustrialov liderliğinde ortaya çıkmışlardı (dahafazla bilgi için ileriki sayfalara bakınız). Bu akım, Lenin'in başlattığı Yeni Ekonomi Politikası'ndan ilham alarak Bolşeviklerin evrildiği kanısına varmış ve onlarla işbirliğine girilmesi gerektiği yönünde muhacir çevrelerde faaliyet göstermişlerdi. Bunların Bolşevik Rusya tarafından malî olarak desteklendikleri söylenmektedir.

²⁷ Igor' Isaev, "Evraziistvo: Ideologii Gosudarstvennosti" [Avrasyacılık: Devletçilik ideolojisi], *Obshchestvennye Nauki i Sovremennost'*, No. 5 (1994), s. 43.

2. 1. AVRASYACILIK DÜŞÜNCESİNİN ÖN-İZLERİ VE ORTAYA ÇIKTIĞI ZEMİN

2. 1. 1. Avrasyacılığın Rus Düşüncesindeki İzleri

Her bir düşünce akımı gibi, Avrasyacılığın da ortaya çıktığı entelektüel zeminle ve bu zeminin arka planı, diğer bir deyişle Rus düşünce hayatı ile doğrudan bir ilişkisi mevcuttu; birçok noktada süreklilik ve benzerlik unsurları kendini göstermekteydi.²⁸ Bu bağlamda, XIX ve XX. asrın başlarındaki Rus fikir hayatında Avrasyacılık akımının düşünsel arka planının izlerini sürersek, şu temel birkaç hususu rahatlıkla tespit edebiliriz: XIX. asrın birinci yarısında Rusya'nın kaderi ve hangi medeniyete ait olduğuna dair çıkan meşhur Batıcılar-Slavofiller tartışması, akabinde (Pan-Slavist) N. Danilevski ve K. Leont'ev gibi ünlü düşünürlerin geliştirdiği teoriler, sonra XX. yüzyılın başındaki devrimci hareketlerin yanı sıra birtakım aydınların mistik idealizmi, ayrıca Şarkiyat çalışmaları ve edebiyat çevrelerindeki *sembolist* eğilime mensup şairlerin önyak olduğu *İskitler* akımı vs.

²⁸ Elbette ki, burada Rus düşünce tarihinin tamamına bakarak bütün ilgili hususları tespit etmek birincil amaç değildir. Rus fikir tarihi konusunda genel olarak şu eserlere bakılabilir: B. V. Yakovenko, *Istoriia Russkoi Filosofii* [Rus felsefe tarihi], Çekçe'den çev. M. F. Solodukhina (Moskova: Respublika, 2003); Vasili Zen'kovski, *Istoriia Russkoi Filosofii* [Rus felsefe tarihi] (Moskova: Eksmo-Press, 2001); Andrzej Walicki, *Rus Düşünce Tarihi 1760-1900: Aydınlanmadan Marksizm'e*, İngilizce'den çev. Alaeddin Şenel (Ankara: V yayınları, 1987). İsimleri zikredilen bu metinlerin ortak özelliği, Rus düşünce tarihini XVIII. asrın sonlarından, yani Rusya'nın Aydınlanma dönemi ile yüzleşmesinden itibaren ele almalarıdır. Bu önemli 'eksikliği' gidermeyi deneyen yeni bir eser için bkz.: A. F. Zamaleev, *Leksii po Istории Russkoi Filosofii: XI-XX vv.* [Rus felsefe tarihi üzerine dersler] (Sankt Petersburg: Letnii Sad, 2001). Sankt Petersburg Üniversitesi felsefe profesörlerinden Zamaleev kitabında Rus fikriyatının gelişimini şu dört aşamaya ayırarak incelemektedir: 1) Rusların Hristiyanlaştırılmasından XVII. asrın ortalarına dek yedi asır süren ve dinsel felsefenin ağır bastığı dönem; 2) daha sonra yarım asır devam eden (hem Rus Ortodoksluğundaki dönüşümlerin, hem de Batılı Aydınlanmacı felsefenin etkisinin yol açtığı) sekülerleşme, 3) önceki dönemin mümbit zemininden neşet eden liberalizm, radikalizm ve konservatizm gibi XIX. asrın başlıca akımlarının 1917'ye kadarki mücadele serüveni (ki, bu hesaplaşma Marksizm-Leninizm'in galebesi ile sonuçlanmıştı), 4) Devrim sonrası (gerek muhacerette serbest şekilde ama genelde dinsel idrak çerçevesinde, gerekse de Sovyetlerde rejim baskısına rağmen faaliyetini sürdüren felsefi arayışlar).

Hakkında epey yazılıp çizilen XIX. asın birinci yarısındaki²⁹ Batıcılar-Slavofiller tartışmasını³⁰, Petr Chaadaev'in *Felsefî Mektupları* başlatmıştı. *Teleskop* adlı bir dergide tefrika edilen mektuplarında Chaadaev özetle ülkesinin mazisinin silik ve önemsiz vakalardan oluştuğunu, geleneklerden yoksun olup, ne Batıya, ne de Doğuya ait olduğunu ileri sürmekteydi. Diğer halklar kuvvetli hafızaları ve hatıraları ile hareket ederken, Ruslar sanki başka bir âlemde yaşıyor ve hafızalarını sürekli silip dışarıdan yeni hazır fikirler alıyor, neticede, içsel gelişme gösteremiyorlardı. Tanrı, Rusları kendi haline bırakmış, onların kaderiyle sanki hiç ilgilenmemişti. Bu sürede de Ruslar, dünyaya hiçbir faydalı bir şey vermemiş, asırlar ve nesiller heder olmuştu. I. Petro ve I. Aleksandr zamanında iki kere “medenileştirme”, aydınlatma denemesi yapılsa da, Chaadaev'e göre, Rusların kanında gelişmeye karşı adeta bir karışım mevcuttu. “Batının mantığı ve metotlu düşüncüsü (*sylogism*)”, diyordu Chaadaev, “bize yabancıdır”.³¹ Bir Rus araştırmacının da belirttiği gibi, Chaadaev, her türlü mükemmelliğin, güzelliğin kaynağı olan gelenekten ve muhafaza düşüncesinden Rusya'nın mahrum olduğunu vurgulamağa çalışmaktaydı.³² Bu durumda, Rusya ne yapmalı idi? Chaadaev, her ne kadar dünyadaki hiçbir evrensel manevî sisteme ait olmasalar da, sosyal yaşam açısından en azından zahiren de olsa Batıyla ilişkileri söz konusu olduğunu ifade ederek orada cereyan eden büyük gelişmelerin kendi kaderlerini Avrupa toplumunun kaderine bağımlı kılacağını, bu sebeple, Batı ile ne kadar özdeşleşilirse, bir o kadar faydalı olacağını kaydetmekteydi.³³

Chaadaev'in bu görüşleri bilhassa Rusya'nın herhangi bir gelenekten yoksun, faydasız bir ülke olmasıyla ilgili iddiaları gerek resmî çevreler, gerekse de bazı entelektüeller arasında büyük tepkilere yol açmıştı. Onun akıl hastası olduğu ileri

²⁹ Bu dönemdeki entelektüel tartışmaların iyi bir incelemesi için bkz.: Aleksandr Koire [Koyre], *Filosofîia i Natsional'naia Problema v Rossii Nachala XIX veka* [XIX. asrın başlarında Rusya'da felsefe ve milli mesele], Fransızca'dan çev. A. M. Rutkevich (Moskova: Modest Kolerov, 2003). Bu eser, 1929'da Paris'te basılmıştı.

³⁰ Bu tartışmanın çeşitli çehreleri ile ilgili mebzul miktarda araştırma yapılmıştır. Örnek olarak bkz.: A. D. Sukhov, *Stoletniia Diskusiia: Zapadnichestvo i Samobytnost' v Russkoi Filosofii* [Yüzyıllık tartışma: Rus felsefesinde Batıcılık ve kendine özgünlük] (Moskova: Institut Filosofii RAN, 1998). Müellif, “kendine özgünlük” ile Batı karşıtlarını tanımlamakta ve tartışmayı XX. yüzyıla taşıyarak Avrasyacıları da söz konusu etmektedir.

³¹ Petr Chaadaev, *Filosoficheskie Pis'ma k Dame* [Hanımefendiye felsefî mektuplar] (Moskova: Zakharov, 2000), s. 8-17.

³² Z. V. Smirnova, “Russkaia Mysl' Pervoi Poloviny XIX veka i Problema Istoricheskoi Traditsii” [XIX. asrın birinci yarısındaki Rus düşüncesi ve tarihî gelenek sorunu], *Voprosy Filosofii*, No. 9 (1995), s. 96.

³³ Chaadaev, *a.g.e.*, s. 133.

sürülmüş ve Çar I. Nikloday'ın emri ile bir sene doktor gözetiminde tutulmuştu. Gerçi bir süre sonra Chaadaev, *Apologiia Sumashedshego* (Bir delinin savunusu) isimli cevabı ile Rusya'nın gelenekten mahrum oluşuyla ilgili kötümser görüşünü farklı bir şekilde yorumlayarak bunu bir avantaj olarak sunmuştu; ona göre, dünyanın büyük bir bölümü gelenek ve hatıraların altında ezilirken, Rusya, Batı Avrupa halklarını endişelendiren eski ihtirasları haiz olmaması nedeniyle rahat bir şekilde hareket edecek, onların tecrübesini kullanabilecek ve hatta onları meşgul eden tartışmalara çözümler üretebilecekti, zaten onun yazgısı da bunu gerektiriyordu.

Daha sonra Slavofiller olarak tarihe geçecek entelektüellerin tepkisi ise daha etkin ve kalıcı olmuştu. Kısaca ifade edilirse, Slavofiller Rusya'nın tarihî geleneklere sahip kendine özgü bir ülke olduğunu, ama bu geleneklerin, ülkeyi Batı ile yaklaştırmaya çalışan I. Petro'nun reformları ile baskı altında tutulduğunu dile getirmekteydiler. Burada Avrupa'ya has özel mülkiyet, ferdiyetçilik, kanunlar gibi hususlara karşı Rusya'ya özgü olduğunu düşündükleri kolektif (toprakla ilgili) mülkiyet, cemaatçilik, adetler konulmaktaydı.³⁴ Avrupa karşıtlığı çerçevesinde gelişen Slavofil düşüncede Rus tarihi ve kurumları idealleştirilmekte, Slav halklarına da özel ilgi duyulmaktaydı. I. V. Kireevski, A. S. Khomiakov, K. S. Aksakov gibi mensupları olan Slavofil akımına tüm disiplinlerden katılanlar vardı ve meselenin felsefî, tarihî, edebî vs. boyutları ele alınmıştı.

Yukarıdaki tartışmanın yanı sıra, Avrasyacıların birçok yönden etkilendikleri aşikâr olan bir metin, önceki bölümde de sözü edilen Nikolay Danilevski'nin³⁵ *Rusya ve*

³⁴ Smirnova, bu durumu “modern topluma karşı geleneksel toplum prensibinin konulması” şeklinde teşhis etmektedir (Smirnova, *a.g.m.*, s. 100).

³⁵ Bir general oğlu olan Danilevski (1822-1885), aslında ansiklopedik bilgi sahibi bir tabiatşinas idi; Petersburg Üniversitesi Tabii İlimler Fakültesi mezunu olarak devlet hizmetinde balıkçılık alanlarının gelişmesi için Volga, Hazar, Azak Denizi ve Karadeniz sahillerinde hayatının sonuna dek sayısız ciddi araştırmalar yapmış (öyle ki, gözlerini hayata balıkçılıkla ilgili bir tetkik seyahati zamanı kapatmıştı, yani Gökçe gölündeki araştırmasından Tiflis'e döndüğü sırada) bu konularda hükümete raporlar yazmış, ilgili yasaların kabulü için çalışmış; bu seyahatlerinden vakit buldukça da Rusya'nın kaderinin ve izlenen politikaların yanı sıra istatistik ve ekonomi-politik üzerine de yazılar kaleme almıştı. Darwinizmi tenkit eden iki ciltlik eseri, ruble kurunun düşüklüğü ve devlet gelirlerinin yeni kaynakları ile ilgili bir kitabı da mevcuttur. Danilevski'nin bir hemfikri ve dostu tarafından yazılan yaşam öyküsü ve yayınlarının bir listesi için bkz.: N. Strakhov, “Predislovie” [Önsöz] içinde N. Y. Danilevski, *Rossia i Evropa* [Rusya ve Avrupa] (Sankt Petersburg: Tipografiia brat. Panteleevykh, 1888), s. v-xxxii.

Avrupa adlı bir eseri idi.³⁶ Alt başlığı “Slav âleminin Roma-Germen dünyası ile kültürel ve siyasi ilişkilerine bir bakış” olan ve ilk bölümü “Avrupa, Rusya’ya neden düşmandır?” başlığı ile başlayan bu kitabın asıl teması, Slav ve Rus kültürünün kaynaklarının Avrupa’dan farklılığının ispat edilmesi idi. Danilevski, tabii ilimlerden verdiği mukayeselerle insan topluluklarının (aralarındaki geçişkenliklere rağmen) aynı tarihî gelişime ve zaman anlayışına sahip olamayacaklarını vurgulamakta, her topluluğun kendi tarih ve kültür çizgisi olduğunu ileri sürmekteydi. Bu anlamda Avrupa-merkezci ilerlemeci tarih tasavvurunun ve dönemlendirmesinin dünyanın diğer kısımları için örneğin Çin için bir anlam ifade etmediğini belirtmekteydi. Kıdemli bir medeniyet araştırmacısına göre, Rus tarih yazımında ilk defa tarihî sürecin çok yönlü oluşunun kabulü ve bunun çok tutarlı bir şekilde teorik açıdan temellendirilmesi, Danilevski tarafından yapılmıştı.³⁷

Oswald Spengler ve Arnold Toynbee gibi XX. yüzyılda Batıda meydana çıkan medeniyet teorisyenlerinin selefi de addedilen Danilevski, insan topluluklarını *kültürel-tarihî tiplere*, diğer bir ifade ile özgün medeniyetlere ayırmakta³⁸ ve bunlarla ilgili bazı genel kaideleri tespit etmektedir. Kısacası, aynı dile veya diller grubuna mensup insan toplulukları kültürel-tarihî tipleri meydana getirebilir; özgün bir medeniyetin yükselişi için buna ait olan halkların siyasi bağımsızlığı elzemdir; bunları oluşturan etnografik unsurların çeşitli olmaları ve federasyon veya devletlerin siyasi bir sistemindeki bağımsızlıktan faydalanmaları nispetinde medeniyet, zenginliğe ve kâmilliğe ulaşır; medeniyetlerin birbirleriyle teması belli şartlarda mümkün olsa da, kültürel-tarihî

³⁶ Eser, 1869 yılında *Zarya* (Şafak) isimli yeni yayına başlayan bir dergide bir yıl boyunca tefrika edilmiş ve akabinde de 1871’de kitap halinde basılmış; ilk başta kamuoyunda dikkati fazla çekmese de, asrın sonlarına doğru birçok defa (1888, 1889, 1894 yıllarında) tabedilmişti. Ayrıca, 1966’da Johnson Reprint Corporation tarafından New York’da da neşredilmişti. Bu arada, kitabın 1991’den itibaren Rusya’da yedi baskısı gerçekleştirilmiştir; bkz.: A. V. Efremov, “‘Rossiia i Evropa’: Retrospektiva i Perspektiva” [*Rusya ve Avrupa: Retrospektif ve perspektifler*] içinde N. Y. Danilevski, *Rossiia i Evropa* (Moskova: Eksmo, 2003), s. 5-14. Bu sonuncu, yedinci baskıdır.

³⁷ V. M. Khachatryan, “Teoriia Kul’turno-istoricheskikh Tipov N. Danilevskogo: Logika i Protivorechiia” [N. Danilevski’nin kültürel-tarihî tipler teorisi: Mantık ve çelişkiler], *Obshchestvennye Nauki i Sovremennost’*, No. 2 (2003), s. 100.

³⁸ Bunların listesi Birinci Bölüm’de verilmişse de, burada da aktarmak faydalı olabilir. Kronolojik olarak on *kültürel-tarihî tip* şunlardı: 1) Mısır, 2) Çin, 3) Eski Semit (Asur-Babil-Finike), 4) Hint, 5) İran, 6) Yahudi, 7) Grek, 8) Roma, 9) Yeni Semit (Arap), 10) Roma-Germen (Avrupa). Danilevski, *a.g.e.*, s. 92. Bu arada, Danilevski, Hunlar, Türkler, Moğolları ölüm döşegindeki bazı medeniyetlerin canlarını almak gibi olumsuz etkileri haiz olan ve geçici olarak beliren fenomenler şeklinde tanımlamaktadır. (*a.g.e.*, s. 94).

tiplerin kurucu prensipleri diğer tiplere devredilemez; kültürel-tarihî tiplerin yükseliş devri uzun, mahsul dönemi (zirve) ise çok kısadır. Danilevski, sıradaki medeniyetin, Slav dünyasından yükseleceğini ve bunun eski kültürel-tarihî tiplerin siyasi, iktisadî, kültürel ve dinî tüm prensiplerini kendinde cem edeceğini müjdelemekteydi. Bu, başkenti Konstaninopol olacak Rusya öncülüğündeki Pan-Slav bir federasyon-devlet şeklinde tezahür etmeli idi.³⁹ Pan-Slavist düşünce haricinde Danilevski'nin geliştirdiği kültürel-tarihî tipler teorisinin ve tarih felsefesinin, Avrasyacılar kuvvetli bir ilham kaynağı olduğu söylenebilir.⁴⁰ Bu arada, Danilevski'nin genel anlamda kadim Türkler ve Osmanlılar, ayrıca Müslümanlar ve İslam inancı hususunda ayrımcı ve çelişkili görüşlerinin Avrasyacılar tarafından hiç tasvip edilmediğini de eklemek gerekir.

Danilevski'nin muasırı olan diğer bir Pan-Slavist düşünür Konstantin Leont'ev'in de gelişme teorisi, Pan-Ortodoks ve anti-liberal söylemi, ayrıca Rusya'nın Doğulu tabiatıyla ilgili görüşleri dikkate şayandır. Düşünceleri ve coşkulu kalemıyla F. W. Nietzsche'nin selefi addedilen Leont'ev⁴¹, her türlü gelişme sürecini basitten karmaşıklığa ve buradan tekrar basitliğe dönmek suretiyle çökme/dağılma şeklinde üçlü bir şemada değerlendirmekteydi.⁴² Örneğin, Avrupa IX. asra dek basit, tek düze idi; sonra gittikçe karmaşılaşmış, gelişmiş ve yükselmiş; şimdi yeniden tekdüze basitliği (yani tek tip Avrupa'yı) ideal edinmişti, yani artık bu bağlamda, zirve yıllarını yaşayan

³⁹ Danilevski'nin arkadaşı Strakhov, *Rusya ve Avrupa'yı Slavofilliğin ilmihali veya mecellesi* olarak nitelemekteyken (Strakhov, *a.g.m.*, s. xx); Pan-Slavist Dostoyevski de, eserin istikbaldeki tüm Rusların masaüstü kitabı olacağını belirtmiş, kitaptaki fikirlerin kendi düşünceleri ile ne kadar da benzer olduğundan hayretler içinde kalmıştı (Y. S. Pivovarov, "N. Danilevski: V Russkoi Kul'ture i v Mirovoi Nauke" [Danilevski Rus kültürü ve dünya biliminde], *Mir Rossii*, No. 1 (1992), s. 208.

⁴⁰ Bu bağlamda, daha 1921'de Avrasyacılar Florovski, Danilevski'nin bazı düşüncelerinin (evrensel veya mutlak bir üst kültürün olmadığı vs.) düşüncelerinin Trubetskoy tarafından *Avrupa ve Beşeriyet* eserinde netleştirildiğini söylemekteydi. Georgi Florovski, *Iz Proshlogo Russkoi Mysli* [Rus düşünce tarihinden] (Moskova: Agraf, 1998), s. 46-47.

⁴¹ Konstantin Leont'ev (1831-1891) de ilginç bir hayat öyküsüne sahipti; Moskova Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin 4.sınıfındayken 1854'de gönüllü olarak Kırım Savaşı'na katılmış ve çeşitli askerî hastanelerde savaşın bitimine kadar hekim olarak görev yapmıştı. Daha sonra özel hekimliğe devam eden Leont'ev, bu arada, edebî istidat sahibi olduğunu yazdığı pek çok roman, komedya, hikâye ve makale ile göstermişti. 1863'de diplomatik hizmete geçen Leont'ev, neredeyse on sene Osmanlı İmparatorluğu'nun Edirne, Yanya gibi çeşitli yerlerindeki Rus konsolosluklarında görev yapmıştı (Onun bu zengin diplomatik birikimini yansıtan raporları yakın zamanda yayınlanmıştır, bkz.: *Konstantin Nikolaevich Leont'ev: Diplomaticheskie Doneseniia, Pis'ma, Zapiski, Otchety, 1865-1872* [K. N. Leont'ev: Diplomatik raporlar, mektuplar, notlar, raporlar] (Moskova: Rosspen, 2003)). 1873'de diplomatik görevden istifa edip emekliliğe ayrılan Leont'ev, hayatının geri kalan kısmını yoğun bir entelektüel faaliyet içinde geçirmişti.

⁴² Konstantin Leont'ev, *Khram i Tserkov'* [Mabet ve kilise] (Moskova: Izdatel'stvo AST, 2003), s. 74-82. Bu kitapta Leont'ev'in eserlerinden bir kısmı neşredilmiştir.

Avrupa tam da düşüş dönemine girmişti.⁴³ Leont'ev, bu arada, devletlere/kültürlere kısacası medeniyetlere en fazla 1000-1200 yıl ömür biçmekteydi.⁴⁴

Osmanlı Devleti'ndeki diplomatik görevi sırasında Aynaroz Dağı'ndaki Ortodoks keşişlerle de sık sık görüşen Leont'ev'in fikriyatına derin bir Ortodoks dindarlık hâkimdi. Aslında Bizans ruhunu Rus sosyal organizmasının sinir dokusu olarak telakki eden Leont'ev'de Pan-Ortodoks vurgu, Pan-Slavist öğelerden önde gelmekteydi.⁴⁵ Dahası, Avrupa'nın liberal sisteminin ateşli tenkitçisi olan Leont'ev, Rus tarihi ve kültüründe Slavlık dışında Turanî unsurların varlığına (diğer düşünceleri içinde zayıf da dursa) da dikkat çekmekteydi. Ona göre, bağımsız Slav devletleri konfederasyonunu kurmak dahi Ruslar için üst bir ideal olmamalı; zira tarih, cari siyaset, etnografya, coğrafya verileri ve hatta milli psikolojinin birtakım çizgilerinden aşıkardır ki, Rusya salt Slav olmamış ve olmayacaktır. Rusya artık çoktandır salt bir Slav devleti değil, bu yüzden de Rusya'nın kaderi tek taraflı Slav karakterli olamaz. Rusya, her siyasi hareketinde Asya'daki geniş topraklarını dikkate almak zorundadır. Leont'ev, Rus halkının karakterinde Türkleri, Tatarları ve diğer Asyalıları hatırlatan kuvvetli ve önemli çizgiler mevcut olduğunun altını çizmekteydi.⁴⁶

Kendisi de muhacir bir Rus aileden gelen profesör N. V. Riasanovsky'nin de belirttiği gibi, XX. asrın başlarına dek yapılan ilmî çalışmalar özellikle tarih ve Türkoloji araştırmaları ve Rus edebiyat çevrelerinde Asya'ya yönelik mistik bir sevgi ve sempati ile ortaya çıkan sembolizm akımı da Avrasyacılığın doğuşunda önemli bir zemin oluşturmuştu. Yapılan arkeoloji, tarih ve dilbilim incelemelerinde Rusya'nın Batı-dışı tarihî ilişkilerinin ve Rus kültüründe Asya halklarının etkilerinin izleri

⁴³ Leont'ev, *a.g.e.*, s. 106.

⁴⁴ *a.g.e.*, s. 93.

⁴⁵ Leont'ev, 'Slav-beğenmişliği'nden dolayı Danilevski'yi dahi bazen eleştiriyordu. Bu ırk sevgisi yerine Doğu Hristiyanlığının geliştirilmesini önermekteydi. Slavların ve özellikle Rusların diğerleri ile (bilhassa Asyalılarla) fizyolojik karışımları ne kadar fazla ve dinî bütünlükleri ne kadar muhkem olursa, ayrıca yaşamsal boyutta Batıdan ne kadar çok uzak kalınırsa, o kadar iyi olacağını belirtmekteydi. K. Leont'ev, *Zapiski Otshel'nika* [Münzevinin notları] (Moskova: Izdatel'stvo AST, 2004). s. 64-65. Bu eser, Danilevski'yi tenkit eden filozof Vladimir Solov'ev'e karşı Leont'ev'in cevabî notlarından oluşmaktadır.

⁴⁶ Leont'ev, *Khram i Tserkov'*, s. 178-179.

sürülmekteydi. Bunlar, Rusya'nın ayrı bir kültürel-tarihî varlık olarak değerlendirilmesine yol açacak yeni bakışları tetiklemekteydi.⁴⁷

Dahası, Avrasyacı liderlerden Trubetskoy'un Avrasyacı hareketin ilk toplu manifestosunun neşri sırasında bir dilci meslektaşına yazdığı mektupta arkadaşları ile beraber yakaladığı halet-i ruhiyenin birtakım insanların eserleri ve konuşmalarında hissettiğini belirtirken Aleksandr Blok, Sergey Esenin gibi sembolist şairlerin ismini zikretmesi tesadüfî değildi.⁴⁸ Şiirlerinde Doğuyu ve Rusya'nın Doğulu karakterini mistik bir şekilde dile getiren bu şairler, 1917 sonrasında solcu Sosyal Devrimci (SR) filozof profesör R. V. Ivanov-Razumnik öncülüğünde kısa bir dönem *İskitler* adıyla bir akım olarak tanınmış ve Rus muhaceretinde de gündeme gelmişlerdi.⁴⁹

XX. yüzyılın başlarında Rusya İmparatorluğu'nun toplum ve düşünce hayatında biraz da 1905'deki meşrutiyet devrimiyle gelen renklilik ve dinamiklik⁵⁰, nispi özgürlük çerçevesinde meydana çıkan entelektüel ve siyasi tartışmalar da Avrasyacılık akımının ortaya çıkmasına munasip bir ortam oluşturmaları açısından önem arz etmektedir. Özellikle, Ortodoks Kilisesi'nden bağımsız olarak entelektüeller içinde Moskova ve Petersburg'da kurulan cemiyetler vasıtasıyla felsefî-dinsel eğilimler gelişmekteydi.⁵¹ Hatta 'dinsel sosyalizm' görüşünü ileri sürenler mevcuttu. Tanınmış aydınlardan S. Bulgakov, N. Berdyaev, P. Struve, S. Frank gibi 'legal Marksistler' de sözgelimi, bu sıralarda eski görüşlerini terk ederek "Marksizm'den idealizme" geçmişlerdi. 1905

⁴⁷ Nicolas V. Riasanovsky, "Asia Through Russian Eyes", *Russia and Asia: Essays on the Influence of Russia on the Asian Peoples*, ed. Wayne S. Vucinich (Stanford: Hoover Institution Press, 1972), s. 26-27.

⁴⁸ N. S. Trubetskoy'dan R. O. Jakobson'a, 28 Temmuz 1921 (Sofya), *N. S. Trubetskoy's Letters and Notes*, ed. Roman Jakobson (Paris: Mouton, 1975), s. 21. Bu hususu, ilk olarak Riasanovsky kaydetmektedir (Riasanovsky, *a.g.m.*, s. 29).

⁴⁹ Robert C. Williams, *Culture in Exile: Russian Emigrés in Germany 1881-1941* (London: Cornell University Press, 1972), s. 252-258. Adını A. Blok'un "İskitler" şiirinden alan *İskitler*, aynı isimle İvanov-Razumnik'in editörlüğünde iki cilt de toplu eser neşrettirmişti. Onlar, 1917 Devrimi'ne mesiyani bir telakki ile yaklaşmaktaydılar, bkz.: V. G. Belous, "'Skifskoe', ili Tragediia 'Mirovozzriteln'nogo Otnosheniia' k Deistvitel'nosti" [İskitler veya gerçekliğe 'dünya görüşü yaklaşımı' tradejisi], *Zvezda*, No. 10 (1991), s. 158-166.

⁵⁰ XIX. asrın sonu ve XX. asrın başlarında Rusya'daki kültürel, akademik ve politik hayattaki canlılığın liseli gençlere ve üniversitelilere yansıyan bazı çehreleri için örneğin klasik Avrasyacı tarihçi G. Vernadski'nin anılarına göz atılabilir. G. V. Vernadski, "Iz Vospominanii" [Hatıralardan], *Novyii Zhurnal*, No. 100 (1970), s. 196-221. Vernadski'nin anlattığına göre, daha *gimnaziyada* (lise düzeyinde okul) okurken sınıf arkadaşları ile çeşitli eserleri ve konuları tartıştıkları küçük bir müzakere grubu oluşturmuşlardı; hatta bir keresinde meşhur Lev Tolstoy'u kendi köyünde ziyarete gitmişlerdi.

⁵¹ J. Scherrer, "Religioznye Poiski Russkoi Intelligentsii Nachala XX veka" [XX. yüzyıl başlarında Rus entelektüellerin dinsel arayışları], *Obshestvennye Nauki i Sovremennost'*, No. 2 (1991), s. 167-174.

Devriminde kitlelerin yıkıcı boyutlara varan etkilerinden hayal kırıklığına uğrayan pek çok entelektüel, ülkenin gelişmesinin devrimle değil, evrimle olacağına kani olarak devrimci hareketlerden çekilmişlerdi.⁵²

Netice itibarıyla, yukarıda özetle değinilen hususlardan anlaşıldığı gibi, Rus düşünce ve ilim dünyasının zengin atmosferi ve çok yönlü gelişimi, ayrıca XX. yüzyılın başlarıyla beraber ortaya çıkan meydan okumalar, Avrasyacı akımın doğmasına mümbit bir zemin teşkil etmişti. 1917 devrimleri de bu doğuşu hızlandırmıştı. Avrasyacı genç düşünürler de bu zemin üzerine fikirlerini dokumaya koyulmuşlardı.

2. 1. 2. “Muhaceretteki Rusya”: Avrupa’daki Rus Muhacir Toplumu

Bolşevik devrimi sırasında ve akabinde yeni rejimden gayrı-memnun olanlar ve ona karşı mücadeleye kalkışanlar, girişimlerinde başarısız olunca çareyi zorunlu olarak topyekûn ülke dışına çıkmakta bulmuşlardı. Avrasyacılık akımının da bu muhaceret atmosferinde nihai olarak ortaya çıkıp neşvünema bulduğunu yukarıda kaydetmiştik. Rus muhaceretinin dayandığı bu zeminin iyi anlaşılması, yurtdışındaki bu ortamın bazı yönlerinin kısa bir tasvirini gerekli kılmaktadır.⁵³

⁵² B. N. Zemtsov, “Ideologiya i Mental’nost’ Dorevoliutsionnoi Rossiiskoi Intelligentsii” [Devrim öncesi Rusya entelektüellerinin ideolojisi ve zihniyeti], *Obshchestvennye Nauki i Sovremennost’*, No. 3 (1997), s. 75-84.

⁵³ 1990’lı yıllarda Rus muhacereti konusundaki çalışmalarda epey bir artış kaydedildiğini ve hatta bu konuda çeşitli arşiv koleksiyonları dahi meydana getirildiğini belirtmek gerekir. Rusya Federasyonu Devlet Arşivi’nde (GARF) klasik Avrasyacılarla ilgili araştırmaya başladığım zaman 1920’lerdeki Rus muhacirlerinin ne kadar zengin arşiv belgeleri bırakıp gittiklerini müşahade etmiştim. İlgili koleksiyonların bir dökümü için bkz.: Andrey Popov, “Russkoe Zarubezh’e i Zarubezhnaia Archivnaia Rossika” [Rus muhacereti ve muhaceret arşivi çalışmaları], *Novyi Zhurnal* (New York), No. 230 (2003), s. 217-245. Ayrıca, Rus muhaceretiyle ilgili son yıllardaki araştırmalara dair nefis bir bibliyografya çalışması için bkz.: Z. S. Bocharova, “Sovremennaiia Istoriografiia Rossiiskogo Zarubezh’ia 1920-1930-kh godov” [1920-1930’lu yıllardaki Rus muhaceretiyle ilgili çağdaş tarihyazımı], *Otechestvennaia Istoriia*, No. 1 (1998), s. 91-102.

Rus muhaceretinin başlı başına tarihî bir fenomen olduğu söylenebilir; muhtemelen tarih boyunca böyle bir olguya rastlanmamıştır.⁵⁴ Avrupa'nın pek çok ülkesine dağılmış yaklaşık iki buçuk milyonluk Rus muhacir topluluğu, bir muhacirin deyiimi ile aslında 'Rusya'nın muhacerete çıkması'nın bir işaretiydi. Burada kimler yoktu ki? Birtakım köylü ve kalifiye işçilerden zengin işadamlarına, özgürlük arayan öğrencilerden profesörlere, sıradan asker ve *Kazak*lardan şanlı generallere, meşhur tabiplerden ünlü dansçı ve müzisyenlere, velut yazarlardan 'derin' filozoflara tüm sosyal tabakaları kapsayan bir topluluk söz konusu idi.

Rusya'dan muhacirlerin yurtdışına ilk akınları, 1917'de Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmelerinden sonra patlak veren iç savaşla beraber başlamıştı. Bu iç savaşta Amiral Kolçak ve General Denikin'in ordularının Bolşevikler önünde mağlup olması, söz konusu akınları hızlandırmış, özellikle 1920'nin ilkbaharından Ekim ayına dek ülkenin aristokrat ve zengin kesiminin çoğunluğu Karadeniz limanlarından İstanbul'a açılmışlardı. Sonuncu en büyük mülteci dalgası, Kasım 1920'de Kırım'da General P. Vrangeli'nin komutanlığındaki Beyaz Ordularından geri kalan birliklerden ve sivillerden oluşan yaklaşık 150 bin kişilik kafilenin pek çok gemiyle İstanbul'a varmaları idi.⁵⁵

Rus muhacirler genellikle İstanbul ve çevredeki adalara,⁵⁶ ordu birlikleri ise Gelibolu ve etraf bölgelere yerleştirilmişlerdi.⁵⁷ İtilaf devletlerinden aldıkları yetersiz

⁵⁴ Burada 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra yurtdışına akın eden İranlıların durumu belki bir dereceye kadar benzerlik ihtiva edebilir.

⁵⁵ Bu arada, rejim karşıtlarının yurtdışına toplu ve münferit sürgünleri daha sonralar da devam etmişti. Örneğin, 1922 yılı sonbaharında entelektüellerin yeni bir göç dalgası baş göstermişti; siyasi polis teşkilatı GPU tarafından anti-Sovyet meyilli oldukları tespit edilen pek çok üniversite profesörü topluca yurtdışına sürülmüş, hatta bunların gemilerle gönderilmesi, dönemin tarihine "filozof gemisi" olgusuyla kaydedilmişti. Söz konusu entelektüeller 19 Eylül 1922'de Odesa'dan İstanbul'a, 29 Eylülde de Petrograd'dan Avrupa'ya birer gemi ile gönderilmişti; ayrıca Moskova'dan Riga'ya da bir tren kaldırılmıştı. Gönderilenler arasında Pitirim Sorokin, Lev Karsavin, Sergey Bulgakov, İvan İlyin, Aleksandr Kizevetter, Nikolay Losski, Fedor Stepun, Sergey Trubetskoy, Semen Frank gibi nüfuzlu bilim adamı ve filozoflar bulunuyordu. 'Filozof gemisi'nin 224 kişilik 'yolcu' listesi için bkz.: V. G. Makarov ve V. S. Khristoforov, "Passazhiry 'Filosofskogo Parokhoda'" ['Filozof gemisi'nin yolcuları], *Voprosy Filosofii*, No. 7 (2003), s. 113-137.

⁵⁶ Muhacirlerin İstanbul'daki hayatlarıyla ilgili kısa bilgi için bkz.: *Rossiiskaia Emigratsiia v Turtsii, Yugo-Vostochnoi i Tsentral'noi Evrope 20-kh godov* [1920'li yıllarda Türkiye, güney-doğu ve merkezî Avrupa'da Rusya muhacereti] (Moskova: Istoriko-arkhivnyi Institut RGGU, 1994), s. 10-20.

⁵⁷ Ordu birliklerinin Karadeniz limanları vasıtasıyla tahliyesi, Gelibolu'ya yerleşmesi ve burada geçen meşakkatli hayatları konusunda yapılan bir araştırma için bkz.: N. Karpov, *Krym, Gallipoli, Balkany* [Kırım, Gelibolu, Balkanlar] (Moskova: Russkii put', 2002). Yeri gelmişken, Gelibolu'da bulunan asker ve subayların bir kısmı tarafından Gallipoli ismiyle kurulan cemiyetler muhaceretin ilerleyen yıllarında

düzeydeki gıda yardımları ile geçinmeye çalışan muhacirler, zor şartlar altında yaşamakta; bazıları Galata ve Beyoğlu semtlerinde ayak işlerinde ve restoranlarda çalışmaktaydılar; bu arada, hırdavatçılıkla uğraşarak kendi işini kuran bir kısım “girişimciler” de yok değildi.⁵⁸ Bilhassa hayat kadınlığına soyunan Rus ‘sevgililer’⁵⁹ ve garsonluk yapan generaller motifi ile Türk edebiyatı romanlarına dahi konu olan bu ‘Rus akını’ sırasında, İstanbul’da bir düzine süreli yayın, kitabevi, okul⁶⁰ ve sivil toplum kuruluşu geçici de olsa faaliyet göstermişti.⁶¹

Artık Bolşeviklere karşı girişilen silahlı mücadelenin kaybedildiğini anlayan sivil ve asker muhacirler, İtilaf devletlerinin de yönlendirmesi ile daha sonra tedricen İstanbul’dan başlıca olarak Doğu ve Batı Avrupa ülkelerine dağıldılar. Yuvarlak verilere bakılırsa, 1922’de Polonya’da 175 bin, Yugoslavya’da 43 bin, Bulgaristan’da 27 bin; 1927’de Almanya’da 446 bin, Fransa’da 390 bin, Çekoslovakya’da 30 bin muhacirin yaşadığı kaydedilmektedir.⁶² Elbette ki, bu rakamlar, muhacirlerin

diğer ülkelerde faaliyetlerine devam etmişlerdi. Hatta Paris’te bu adla bir Ortodoks Kilise dahi tesis edilmişti.

⁵⁸ İstanbul’da bir yıl kalan ve şehrin o kalabalık, gürültülü ve tarihsel anlamda rengarenk şirin çehresine alışan Avrasyacı bir aydının hatıratının bir kısmı için bkz.: N. N. Alekseyev, “İz Tsar’grada v Pragu” [İstanbul’dan Prag’a] içinde V. T. Pashuto, *Russkie Istoriki-emigranty v Evrope* [Avrupa’daki Rus muhacir tarihçiler] (Moskova: Nauka, 1992), s. 205-210. Yeniköy’de Rus öğrenciler için açılan bir *gimnaziyada* iş bulan Alekseyev, muhacirlerin günlük hayatına dair ilginç hususlardan söz etmekte; söz gelişi, işsiz güçsüz dolaşan bir Rus albayın Türk hamamında uyuyakaldığı sırada farkına vardığı hamamböceklerinden bir tür günümüz at yarışlarına benzer bir oyun icat ettiğini ve bunu sokaklarda teşhir ederek geçimini sağladığını aktarmaktadır.

⁵⁹ O sırada 2655 civarında Rus hayat kadının yerli kayıtlara geçtiği (John Glad, *Russia Abroad: Writers, History, Politics* (Washington: Hermitage&Birchbark Press, 1999), s. 152)) söylenmekte ve bu durumun yerli ailelerin sosyal yapılarının bozulmasına yol açtığı, hatta bir kısım Türk kadının da olayı İstanbul’daki İtilaf devletleri yetkililerine bir mektupla ilettikleri belirtilmektedir. “...Onlar [Rus hayat kadınları], ailelerimizi yıkmakta, oğullarımızın ahlakını bozmakta ve kızlarımız için kötü örnek teşkil etmekte; kısacası, onlar bu bir iki yıl içinde Rus ordularının asırlarca yaptığı tahribattan daha fazlasını yapmışlardır...” ifadelerini içeren ilgili mektubun metni için bkz.: S. S. Ippolitov, V. M. Nedbaevskii ve Y. I. Rudentsova, *Tri Stolitsy Izgnanii: Konstantinopol’, Berlin, Parizh: Tsentry Zarubezhnoi Rossii v 1920-kh–1930-kh gg.* [Sürgünün üç başkenti: İstanbul, Berlin, Paris: 1920-1930’larda Rus muhaceretinin merkezleri] (Moskova: Spas, 1999), s. 17-18.

⁶⁰ 1921’in başlarında İstanbul’da artık 5 *gimnaziya*, 3 *yarım-gimnaziya*, 11 ilkokul, 10 anaokulu, 1 yatılı okul, 2 yetimhane faaliyete geçmişti. P. E. Kovalevski, *Zarubezhnaia Rossiia: Istoriia i Kultur’no-prosvetitel’skaia Rabota Russkogo Zarubezh’ia za Polveka 1920-1970* [Muhaceretteki Rusya: Rus muhaceretinin yarım asırlık tarihi ve kültürel-eğitim çalışmaları] (Paris: Librairie des Cinq Continents, 1971), s. 42-43.

⁶¹ Bu meyanda, 1920’de İstanbul’da kurulan Rus Yazarlar ve Gazeteciler Birliği’nin düzenlediği bazı şiir dinletilerine Şehzade Abdülmecid’in de katıldığı rivayet edilmektedir. Glad, *a.g.e.*, s. 153.

⁶² A. I. Doronchenkov, *Rossiiskaia Emigratsiia ‘Pervoi Volny’ o Natsional’nykh Problemaxh Pokinutogo Otechestva* [‘Birinci dalga’ Rusya muhacereti: Terk edilmiş vatanın ulusal problemlerine dair] (Petersburg: 1997), s. 11-12.

birçoğunun Rusya'ya geri dönmesi ya da Amerika vs. gibi diğer ülkelere gitmesiyle zaman zaman değişmekteydi.

Bu sırada Ruslara en çok yardım gösteren ülke, 1918'de Slav kökenlilerin kurduğu Çekoslovakya Cumhuriyeti idi. 1921'de Rus muhacirlere geniş yardım kampanyasını başlatan Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Thomas G. Masaryk ve Dışişleri Bakanı Eduard Beneš, Rus kültür birikimini taşıyan bu insanları korumayı bir sorumluluk addederek öncelikle öğrenci ve akademisyenleri himaye etmişlerdi. Kısa sürede Prag'da üç Rus (Hukuk, Pedagoji ve Tarım) Enstitüsü ve bir de Rus Halk üniversitesi teşkil edilmişti.⁶³ 1938'e kadar devam eden yardımlar çerçevesinde Prag ve Bratislava üniversitelerine de yerleştirilen Rus öğrencilerin toplam sayısı tahminlere göre 5-10 bin arasında değişmekteydi; bunlara sadece burs verilmiyor, giyim ve yurt ihtiyaçları da karşılanıyordu.⁶⁴ Prag ve çevresindeki Rus muhacir aydınlar da gerek yaptıkları edebî ve akademik yayınlar, gerekse kurdukları sivil toplum kuruluşlar ile Rus kültürü unsurlarını canlı tutmaya çalışmaktaydılar.⁶⁵

Almanya ve özellikle Berlin, 1920'lerin birinci yarısında Rus muhaceretinin yoğun bir kültürel ve siyasi faaliyetlerine sahne olsa da, Sovyetlerle yapılan antlaşmalarla zor duruma düşen pek çok muhacir "Rusların ikinci vatani" Fransa'nın yolunu tutmuştu. Paris, Rus muhaceretinin siyasi (ve daha sonra kültürel) başkenti sayılabilirdi, çünkü P. Milyukov, A. Kerenski, P. Struve, N. Berdyaev, L. Shestov, F. A. Stepun gibi birçok nüfuzlu siyasi lider ve aydın burada yaşayıp faaliyetlerini sürdürmekte idi; burada önemli miktarda eğitim ve sivil toplum kuruluşu da iş başında idi.⁶⁶ O sırada, yedi yüksek öğretim enstitüsü ve bir halk üniversitesi yanında birçok

⁶³ L. S. Shishkin, "Russkaia Emigratsiia v Prage: Kul'turnaia Zhizn' 1920-1930-e gody" [Prag'daki Rus muhacereti: 1920-1930'lardaki kültürel hayat], *Slavianovedenie*, No. 4 (1995), s. 18.

⁶⁴ Sergey Pushkarev, "O Russkoi Emigratsii v Prage" [Prag'daki Rus muhacereti], *Novyi Zhurnal* (New York), No. 151 (1983), s. 140. Bununla beraber, 1920'lerin ikinci yarısında özellikle sosyal bilim dallarında mezun olan bu genç Rusların iş bulmakta büyük sorunlar yaşadıkları kaydedilmektedir. Bu yüzden pek çoğu çareyi ülkeyi terk etmekte buluyordu.

⁶⁵ Bu topluluğun tüm kurumları ve kültürel hayatına dair bkz.: *Russkie v Prage: 1918-1928 g.g.* [Ruslar Prag'da: 1918-1928 yılları], ed. S. P. Postnikov (Prag: Izdatel'stvo Volia Rossii, 1928) ve E. P. Serapionova, *Rossiikaia Emigratsiia v Chekhoslovatskoi Respublike: 20-30-e gody* [Çekoslovakya Cumhuriyeti'ndeki Rus muhacereti: 1920-1930'lu yıllar] (Moskova: Institut Slavianovedeniia i Balkanistiki RAN, 1995).

⁶⁶ Dönemin 'Rus Parisi'nin kültürel ve sosyal canlılığını bizzat bir Rus muhacirin kaleminden okumak için bkz.: Roman Gul', *Ya Unes Rossiui: Apologiya Emigratsii* [Rusya'yı kendimle götürdüm: Muhaceretin savunusu], 2. cilt (Moskova: BSG pres, 2001), s. 100-137.

gimnaziya açılmıştı. Geleneksel olarak zenofobi duyguları taşıyan Fransızların memleketinde bir taraftan maliyeti düşük ‘kalifiye’ Rus işçiler (örneğin, Paris’te tamamı ‘üniversite diplomalı’ 2500 kadar Rus taksi şoförü), diğer taraftan mikrobiyoloji ve aerodinamik gibi çeşitli alanlarda araştırmalarını sürdüren Rus bilim adamları ülkenin sosyoekonomik ve akademik hayatına önemli katkılarda bulunuyordu.⁶⁷

Düşünür Berdyaev’in de vurguladığı gibi, kader defterinde kendi ülkeleriyle ilgili Tanrı’nın ne yazdığını belki de en çok merak eden Rus aydınları, muhacerette de kurdukları pek çok örgüt⁶⁸ şemsiyesi altında Rusya’nın içinden geçtiği tarihî olayların ne anlama geldiğini yorumlamaya çalışmış, gelecekle ilgili fikir tartışmaları yapmış ve bu çerçevede inanılmaz miktarda yayın ortaya koymuşlardı. O dönemde yaşayan Batılı bir araştırmacının da kaydettiği gibi, Rus muhacir örgütleri, kendi günlük pratik meseleleri ile değil, daha ziyade vatanlarının geleceği ile ilgili planlarla iştigal etmekteydiler.⁶⁹ Eski Monarşistlerden liberallere, sosyalistlerden milliyetçilere ve bir takım nev-zuhur akımlara siyasi yelpazenin tüm renklerinin⁷⁰ temsil edildiği bu muhite de kısaca göz atmakta fayda vardır.⁷¹

1917 Şubat Devrimi ile Rusya’da Romanovlar hanedanlığı ve monarşik düzen ilga edilip yerine cumhuriyet kurulsa da, iç savaşla beraber özellikle aristokrat kesim ve Rus ordusu subayları arasında monarşiyi geri getirme hayalleri kurulmaktaydı. Muhaceretin ilk yıllarından bu eğilimler çok kuvvetlenmiş ve hatta bir tahmine göre, Bolşeviklere karşı savaşmış ve politik olarak faal muhacirlerin yüzde 80’i

⁶⁷ Sosyal mobilizasyonu bir hayli yüksek olan Paris Rus topluluğu siyasi örgütler dışında Akademisyenler Grubu, Avukatlar Birliği, Yurtdışındaki Mühendisler Federasyonu, Doktorlar Birliği, Kimyagerler Cemiyeti, Hemşireler Cemiyeti, Rus Kahramanlarının Ulusal Örgütü, Engelliler Birliği, İzçiler Teşkilatı, Şoförler Birliği gibi meslekî ve sivil toplum kuruluşları çevresinde kümelenmişti.

⁶⁸ Rus muhacir teşkilatlarının geniş bir listesi için bkz.: A. V. Okorokov, *Russkaia Emigratsiia: Politicheskie, Voennopoliticheskie i Voinskie Organizatsii, 1920-1990 gg.* [Rus muhacereti: siyasi, askerî-siyasi ve askerî örgütler, 1920-1990 yılları] (Moskova: Avuar Konsalting, 2003).

⁶⁹ W. Chapin Huntington, *The Homesick Million: Russia-out-of Russia* (Boston, Massachusetts: The Stratford company, 1933), s. 169-170.

⁷⁰ Belli başlı parti ve grupların yayınlanan orijinal dokümanlarının bir kısmı için bkz.: *Politicheskaiia Istoriia Russkoi Emigratsii: 1920-1940 gg. Dokumenty i Materialy* [Rus muhaceretinin siyasi tarihi: 1920-1940’lı yıllar, dokümanlar ve materyaller], ed. A. F. Kiselev (Moskova: Vlast, 1999).

⁷¹ Bunlarla ilgili bir makale çalışması için bkz.: Svetlana V. Onegina, “Porevoliutsionnye Politicheskie Dvizheniia Rossiiskoi Emigratsii v 20-30-e gody” [1920-30’lu yıllarda Rus muhaceretinin devrim-sonrası siyasi akımları], *Otechestvennaia Istoriia*, No. 4 (1998), s. 87-98.

muhafazakâr/monarşist görüşleri desteklemekteydi.⁷² Monarşistlere göre, 1917’de Rusya’ya karşı bir Yahudi-Mason komplosu düzenlenmişti, dolayısıyla ülkenin kurtuluşu hanedanlığın geri gelmesinde ve yine “İman, Çar ve Vatan uğruna” sloganının kabulünde idi. Bolşeviklerin yok edilmeleri için Avrupa’nın büyük devletlerini Rusya’ya askerî müdahalede bulunmağa çağıran Monarşistler, zengin aristokratların ve iş adamlarının hamiliğinde herhangi bir malî zorluk hissetmeksizin tüm muhaceret güçlerini birleştirmeyi tasarlamaktaydılar. Ama 1921’de (III. ve IV. Dumalardaki eski kara güruhçulardan) N. E. Markov II liderliğinde Yüksek Monarşi Konseyi’ni kuran Monarşist gruplar, Romanovlar hanedanı üyelerinin anlaşmazlığa düşmesi yüzünden iki kampa bölünmüşlerdi: Hanedanın en yaşlısı Nikolay Nikolayeviç (II. Nikolay’ın amcası) kimin imparator olacağı veya ülkenin yönetim şekline Rusya’nın kurtuluşundan sonra halkın karar vereceğini savunurken, diğer bir taht iddialısı Kiril Vladimiroviç (II. Nikolay’ın kuzeni) de 1922’de kendisini “tahtın koruyucusu”, iki yıl sonra ise imparator ilan etmişti.⁷³

İlginçtir ki, 1920’lerde ortaya çıkan neo-monarşist Genç Ruslar (*Mladorossy*) grubu da, Rusya’da Sovyetler sistemini başına bir çar ekleyerek idame ettirmeyi, yani bir tür ‘Sovyet monarşisi’ düşlemekteydiler. Aleksandr Kazımbek öncülüğünde ortaya çıkan Mladorossy, imparator olarak Kiril Vladimiroviç’i desteklemekteydiler. 1930’ların başında partileşen ve 20 ülkede şubesi bulunan Mladorossy, dönemin monarşist bir dergisine göre, “ideolojik olarak meşrutiyetçi, taktik bakımdan faşist, Rusya’daki müstakbel sosyal reformlar konusunda ise nasyonal-sosyalizme meyleden Rus milliyetçileri” idi.⁷⁴ Söz konusu Monarşist gruplar, Almanya’daki muhafazakar kesimler ve daha sonra da Nazilerle yakın ilişkiler geliştirmişlerdi. Nitekim, bunların içinden faşist ideolojiyi benimseyenler olmuştu. Rus muhaceretinde faşist ideolojisini benimseyen örgütlerin sayısının özellikle 1920’li yılların ikinci yarısından itibaren

⁷² Yu. N. Emel’ianov, “Monarkhisheskoe Dvizhenie i Monarkhicheskoe Organizatsii Russkoi Emirgratsii” [Rus muhaceretinde monarşi hareketi ve monarşist örgütler], *Istoriia i Istoriki: Istoriograficheski Vestnik* [Tarih ve tarihçiler: Historiografik almanak], ed. A. N. Sakharov (Moskova: Nauka, 2003), s. 110.

⁷³ *a.g.m.*, s. 115-125.

⁷⁴ Okorokov, *a.g.e.*, s. 27.

arttığı ve bunların 30’lu yıllarda kuvvetlendikleri gözlemlenmekteydi.⁷⁵ Bu örgütler, Rusya’nın Bolşeviklerden kurtarılmasında Hitler iktidarını bir şans olarak görüyordu.

Rus muhaceretinde genel olarak liberal kampın liderliğini meşhur tarihçi Pavel Milyukov üstlenmişti. Çarlık zamanının en etkili liberal partilerinden Kadetlerin başkanı olan Milyukov, bir ara Geçici Hükümet’te Dışişleri Bakanlığı yapmıştı. Milyukov, Bolşeviklere karşı yapılan silahlı mücadelenin kaybedildiğini anlayarak 1921’de ‘yeni bir taktik’ ileri sürmüştü. Buna göre, silahlı mücadele ileride muhtemel durumlarda kullanılmak üzere rezervde tutulmalı ve askerî komuta ile siyasi mukavemet hareketi ayrıştırılmalı idi; artık asıl direniş kısmen muhaceret merkezlerinde, kısmen de ülke içinde örgütlenmeli idi.⁷⁶ 1924 yılında Milyukov önderliğinde kurulan Cumhuriyetçi-Demokratik Birlik’in temel amacı, Rusya’yı Bolşeviklerden temizleyerek demokratik federatif bir cumhuriyet kurmak idi.

Sosyalistlere gelince, bunlar Aleksandr Kerenski etrafındaki çok küçük bir grup idi. 1917 öncesi nüfuzlu Sosyal-Devrimci Parti’nin lideri olan ve Çarlığın devrilmesinde önemli rol oynayan Kerenski, Geçici Hükümet’in başkanlığını da yapmıştı. Savaşın devam ettiği sırada basın ve propaganda özgürlüğünü sonuna kadar savunan Kerenski - ki buna göre kendisiyle ‘Rus demokrasisinin babası’ olduğu hususunda latife edilir - iktidarı zorla ele geçiren Bolşevikler karşısında savunmasız kalmıştı. Bolşeviklere zamanında müdahale etmediği için de muhacir kitlesi içinde pek sevilmiyordu.⁷⁷ Paris’te haftalık *Dni* (Günler) gazetesini yayınlamaktaydı. Bunun dışında, Yuly Martov liderliğinde esasen Yahudi kökenlilerin Almanya’da oluşturduğu Sosyal-Demokrat Menshevik küçük bir grup da söz konusu idi; bunlar da 1921’den itibaren *Sotsialisticheskii Vestnik* (Sosyalist belleten) neşrettirerek SSCB’deki birçok uygulamayı tasvip etmekteydiler.⁷⁸

⁷⁵ Muhaceretteki Rus faşist örgütlerinin program ve dokümanlarının büyük bir bölümü son yıllarda neşredilmiştir. Bunların tam metinleri için bkz.: A. V. Okorokov, *Faşizm i Russkaia Emigratsiia 1920-1945* [Faşizm ve Rus muhacereti, 1920-1945] (Moskova: Rusaki, 2001).

⁷⁶ S. A. Aleksandrov, “K Istorii Russkogo Liberalizma v Emigratsii” [Muhaceretteki Rus liberalizmi tarihine dair], *Istoriia i Istoriki: Istoriograficheskii Vestnik*, s. 95.

⁷⁷ Huntington, *a.g.e.*, s. 174-175.

⁷⁸ Glad, *a.g.e.*, s. 120.

1920'lerin ilk yarısında etkinliğini sürdüren ve epey tartışma çıkaran yeni akımlardan birisi, 1921 Temmuzunda Prag'da *Smena Vekh* isimli toplu eserle seslerini duyuran altı muhacirin başlattığı *Smenovekhovstvo* hareketi idi.⁷⁹ Genellikle eski Kadet Partisi'nin kıdemli üyelerinden olan bu aydınlar, anti-komünist olmakla beraber, Lenin'in Yeni Ekonomi Politikası'ndan ilham alarak artık Rusya'nın ve Bolşeviklerin yeni bir yöne doğru evrildiklerini, bu bağlamda onlara karşı mücadeleyi bir tarafa bırakıp ülkenin aydınlanması ve ekonominin kalkınması için geri dönüp var güçle çalışılması gerektiğini ileri sürmekteydiler. 1921 sonlarında Paris'te kısa bir süre haftalık *Smena Vekh* dergisini, müteakip yıl ise Berlin'de *Nakanune* (Arife) isimli günlük bir gazeteyi neşreden *Smenavekhov*cuların Bolşeviklere karşı uzlaşmacı tavrı muhacerette çok tepki çekmişti.⁸⁰ Bir dönem bu çevreye mensup olan muhacir Roman Gul'un belirttiğine göre, *Nakanune* gazetesi, Sovyet kaynaklarınca finanse edilmekteydi.⁸¹ Nikolay Ustryalov⁸² ve Yuri Kliuchnikov gibi *Smenavekhov*cu liderler Sovyetlere geri döndüklerinde soruşturmaya tâbi tutulup çeşitli şekilde öldürülmüşlerdi.

Ortodoks Kilisesi, Ruslar arasında etkisini her zaman sürdüren ve onları bir arada tutmaya çalışan bir kuruluş olsa da muhaceret yılları çeşitli kilise fraksiyonlarının nüfuz mücadelesine sahne olmuştu. Bolşeviklerden kaçan pek çok din görevlisi, 1920'de İstanbul Patriği'nin de onayı ile Yurtdışındaki Rus Kilisesi Yönetimi'ni tesis etmişlerdi. Moskova Patriği Tikhon da bu kurumu tanımıştı. Daha sonra bu yönetim, Moskova Patrikliği'ne bağlılığını bildirmekle beraber Bolşeviklerin devrilmesi ve Romanovların geri gelmesi için yabancı askerî müdahale çağrısı yapınca, Patrik Tikhon tarafından faaliyetleri geçersiz sayılmış ve Paris metropoliti Evlogi yurtdışındaki kiliselerin başına getirilmişti. Önce pasif bir tutum takınan Evlogi, 1926'da Batı Avrupa Rus Ortodoks Kilisesi adıyla kendi örgütünü kurmuştu. O, Moskova Patrikliği'nin

⁷⁹ Bu akımla ilgili detaylı bir araştırma için bkz.: Hilde Hardeman, *Coming to Terms with the Soviet Regime: The 'Changing Signposts Movement' among Russian Émigrés in the Early 1920s* (Illinois: Northern Illinois University Press, 1994). Bu arada, müellif, *vekhi* kelimesini signposts (yol gösteren levhalar, işaret direkleri) olarak birinci anlamıyla tercüme edip kullanmaktadır. *Vekhinin* ikinci anlamının çevirisi dönüm noktası, önemli an ve dönemeçlerdir; *smena* ise değişim, değiştirme manasına gelmektedir.

⁸⁰ Muhacir yazarların hemen her biri, hatırat ve incelemelerinde *Smenavekhov*culara değinmişlerdi, bkz.: Gleb Struve, *Russkaia Literatura v Izgnanii* [Sürgündeki Rus edebiyatı] (New York: Chekhov Publishing House, 1956), s. 30-40.

⁸¹ Gul, *a.g.e.*, s. 243-244.

⁸² Ustryalov'un 1920'lerdeki yazılarının toplu bir neşri için bkz. N. Ustryalov, *Natsional-Bol'shevizm* (Moskova: Eskmo, 2003).

ruhanî rehberliğini tanımaktaydı. Böylece, Amerika'daki özerk Rus Ortodoks Kilisesi ile beraber muhacerette üç kilise kurumu oluşmuştu. 1930'larda Amerika'daki kilise ile Moskova Patrikliğinin ruhanî öncülüğünü tanımayan Yurtdışındaki Rus Ortodoks Kilisesi birleşmişti.⁸³

Rus muhacirlerin her şeye rağmen olağanüstü bir basın-yayın faaliyeti içinde oldukları gözlerden kaçmıyordu. Prag Rus Muhacereti Arşivi'nde 1918-1945 yıllarını kapsayan 1200 gazete ve 1200 derginin toplandığını söylemek bu faaliyetin boyutunu açıkça göstermektedir.⁸⁴ Elbette ki, bunların tamamı süreklilik arz etmemiş, pek çoğu yayını ikinci sayıda durdurmuştu. Buna rağmen, uzun süre çıkanlar arasında Paris'te yayınlanan *Poslednie Novosti* (Son Havadis, 1920-1940) ve *Vozrozhdenie* (Yeniden Doğuş/Rönesans, 1925-1940) gibi günlük gazeteler de mevcuttu. Bunlardan birincisi P. Milyukov'un naşirliğinde çıkmaktaydı ve tirajı kırk binleri bulmaktaydı; ikincisinin sponsoru petrol zengini Ermeni asıllı Gukasov, naşiri ise Petr Struve'ydi. Birincisinin liberal, ikincisinin ise milliyetçi-muhafazakâr, hatta monarşist eğilimde olması hasebiyle aralarında tartışmalar sürüp gitmekteydi. Edebî ve fikrî dergilerden ise en uzun ömürlü ve nüfuzlusu (Çekoslovakya otoritelerin malî desteği ile) Paris'te çıkan *Sovremennye Zapiski* [Çağdaş kayıtlar/notlar] idi. 1920-1940 yıllarında tam 70 sayı neşredilen bu derginin sayfalarında Rus muhaceretinin ünlü edip ve şairlerinin, düşünür ve sanatçılarının yazıları yer almaktaydı.

Bunun yanında, Rus muhacirler gittikleri her ülkede yayınevleri kurarak Rusça mebzul miktarda kitap tabetmekteydiler.⁸⁵ 1920'lerde Almanya'da kağıd fiyatlarının düşük olması, yayıncıları buraya çeken bir unsurdu; "Rus şehirlerinin üvey annesi" Berlin'de o sırada 47 civarında Rus yayınevi mevcuttu ve bunlardan söz gelişi

⁸³ Glad, *a.g.e.*, s. 115-117. Nazilerin gelişi ile Evlogi'ye bağlı Almanya'daki kiliseler malvarlıklarıyla beraber Yurtdışındaki Rus Ortodoks Kilisesi'ne devredilmişti. Bu arada, yönetimi Amerika'da bulunan bu kilise, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V. Putin'in de teşvikiyle son dönemde tekrar Moskova Patrikliği'nin manevi liderliğini kabul ettiğini ve Rus Ortodoks Kilisesi ile birleştiğini belirtmek gerekir.

⁸⁴ B. P. Baluev, "Spory o Sud'be Rossii v Emigrantskoi Publitsistike 1920-kh godov" [1920'lerde muhacir basınında Rusya'nın kaderiyle ilgili tartışmalar], *Istoriia i Istoriki: Istoriograficheskii Vestnik*, s. 5.

⁸⁵ Örnek olarak, Bulgaristan'daki Rus muhacir yayınevlerince neşredilen süreli yayınların ve kitapların bir listesi için bkz.: D. Daskalov, "Izdatel'skaia Deiatel'nost' Russkoi Emigratsii v Bolgarii" [Bulgaristan'da Rus muhacirlerin neşriyat faaliyetleri], *Slavianovedenie*, No. 5 (1996), s. 84-97. Listede siyasi ve edebî metinler yanında, şoför ve teknisyenler için araba motorlarının yapısı veya veterinerler ve inşaatçılar için kılavuz kitaplar da yer almaktadır.

Petropolis, 1922-1935 arasında 1000 değişik kitap neşretmişti.⁸⁶ Haliyle, yayın dünyasındaki bu elverişli şartlar Rus edebiyatının yurtdışında da gelişmesini etkilemekteydi. Rus muhacereti uzmanlarından Mark Raeff'in belirttiğine göre, edipler, yabancı kelimelerden kaçınarak 'saf' bir dil kullanmaya özen gösteriyorlardı; bu 'saflık' kendisini Sovyet hükümetince üretilen *neologizmlere* ve yeni yazım kurallarına karşı koymakta da gösteriyordu. 1933'de edip İvan Bunin'in Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülmesi, muhacir şair ve yazarların eserlerine verilen destekle beraber onların Avrupa'da takdirle karşılanmasının bir anlamda teyidi idi.⁸⁷

Çeşitli zorluklara rağmen, Rus kültürünün diğer unsurları bale, tiyatro ve müzik de muhacirler tarafından yaşatılmaya çalışılmaktaydı. 1920'lerde Tamara Karsavina, Bronislava Nizhinskaia, Vera Nemchinova, Georgi Balanchin, Sergey Lifar' gibi Rus yıldızlarını bünyesinde bulunduran dünyaca ünlü S. Diyagilev'in Rus Bale ekibi faaliyetlerine tekrar başlamıştı; koreografi ve sanatsal arayışları ile dönemin Batı balesini kendi peşinde sürükleyen Diyagilev, I. F. Stravinski, S. S. Prokof'ev gibi meşhur kompozitörler ve Natalia Goncharova, Pavel Chelishev⁸⁸ gibi istidatlı ressamlarla çalışıyordu. Bunun yanında, F. I. Shaliapın'ın gayretleri ile Rus opera gösterileri yapılmaktaydı. Bunun yanı sıra Paris'teki birkaç tiyatro grubu etkinlikler düzenlemekteydi. Yine bu şehirde bestekâr S. V. Rahmaninov adına Rus Konservatuarı tesis edilmişti.⁸⁹

Özetle, Avrasyacılık akımının meydana çıkışı ve gelişmesi sırasında, yani muhaceret şartlarında sosyo-ekonomik zorluklara rağmen Rus kültürünün birçok sahada belli bir düzeyde dinamikliğini koruduğu, fikir tartışmalarının durmadan sürüp gittiği, basın-yayın faaliyetlerinin ardı arasının kesilmediği gözlemlenmektedir.

⁸⁶ Glad, *a.g.e.*, s. 157.

⁸⁷ Mark Raeff, *Russia Abroad: A Cultural History of the Russian Emigration: 1919-1939* (Oxford: Oxford University Press, 1990), s. 109-111.

⁸⁸ Chelishev'in klasik Avrasyacıların 1921 yılında çıkardıkları *Iskhod k Vostoku* [Doğuya Hareket] isimli ilk toplu eserin kapak resmini de çizdiği kaydedilmelidir.

⁸⁹ Gul', *a.g.e.*, s. 122-128.

2. 2. KLASİK AVRASYACILIĞIN DOĞUŞU

2. 2. 1. Avrasyacı Düşünürlerin Erken Çalışmaları

Yukarıda özetlenen fikrî ve sosyo-politik muhit dışında, Avrasyacılık akımının kurucularının, bu entelektüel cereyan için bir araya gelmeden önce yaptıkları akademik çalışmalara değinmek gerekir. 1920 öncesinde Avrasyacı müellifler N. S. Trubetskoy, P. N. Savitski, G. V. Vernadski, G. V. Florovski, P. P. Suvchinski vd. tarafından yazılan makalelerde Avrasyacı eğilimin izlerini bulmak mümkündü. Onların Avrasyacılık-öncesi yazılarının bazıları daha sonra muhacerette katıldıkları hareketin yayınlarında aynen yer almıştı. İlginçtir ki, genellikle 15-20 yaş arası dönemde yazılan bu makalelerde adı geçen istidatlı ‘Rus çocukları’nın, geniş akademik ilgileri ve derin bilgileri göze çarpıyordu. Bu husus, XX. yüzyılın başlarında Rusya İmparatorluğu’ndaki entelektüel/kültür hayatın kalitesinin yanı sıra Avrasyacı genç düşünürlerin de istikrarlı ve tutarlı bir düşünce zemininden hareket etmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Avrasyacılığın kurucu babalarından Nikolay Trubetskoy, genellikle erken yaşlarda merak sardığı etnografya ve dilcilik alanında ilk makalesini yazdığında henüz on beş yaşında idi. Bir Fin-Ugor türküsündeki pagan geleneğinin devam etmesinden bahseden eden bu makalesinden sonra Trubetskoy, Kafkasya dilleriyle ilgilenmiş, doğrudan saha araştırması için bir süre bölgeyi dolaşmış ve ilgili iki de makale yazmıştı. Bahsedilen makalelerinde⁹⁰ daha o zaman mukayeseli dilbilim metotlarını kullanan genç müellif, Fin-Ugor, Kafkasya ve eski Yunan kültür ve dillerindeki benzer mitleri ve dilsel kalıpları söz konusu etmişti. Ayrıca, Rusya’yı terk ederken muhafaza edilmek

⁹⁰ Trubetskoy’un 1920 öncesi yayınlanan makaleleri şunlardır: “Finskaia Pesn’ Kultu neito, Kak Perezhivanie Iazycheskogo Obychaia”, *Etnograficheskoe Obozrenie* [Etnografya Dergisi], No. 2-3, s. 231-233; “K Voprosu o Zolotoi Babe”, *a.g.y.*, No.1-3 (1906), s. 52-62; “Kavkazskie Paralleli k Frikiiskomu Mifu o Rozhdenii iz Kamnia (zemlia)”, *a.g.y.*, No. 3 (1908), s. 88-92; “Rededia na Kafkaze”, *a.g.y.*, No. 1-2 (1911), s. 229-237.

üzere Rostov şehrindeki Don Üniversitesi kütüphanesine teslim ettiği *Slav Dillerinin Prehistoriği* adlı doktora çalışması da kaybolmuştu. Bunun yanında, kaybolan (elyazması) çalışmaları arasında *Çerkez Metinleri Gramerle Birlikte*, *Doğu Kafkasya Dilleri (Lezgi) Mukayeseli Fonetigi* ve *Karaçayca-Rusça Sözlük* de bulunmaktaydı.⁹¹

Avrasyacıların genç ideologlarından ve teşkilatî işleri büyük ölçüde üzerine alacak olan Petr Nikolayevich Savitski ilk çalışmalarında Rusya'nın özel bir imparatorluk oluşu ve ülkenin ekonomik gelişimiyle ilgili konulara eğilmişti. O, yirmi yaşında iken ve I. Dünya Savaşı'nın tüm şiddetiyle sürdüğü sırada yazdığı "İmparatorluk Uğrunda Mücadele: Politika ve Ekonomide Emperyal Politika"⁹² adlı epey hacimli olan ilk makalesinde, emperyal kategoriler geliştirmeyi denemişti. Emperyal politikayı, bir milletin kendi ekonomisini, ulusal kültürünü veya sınırlarını kendi milli toprakları dışına yaymaya çalışması olarak tarif eden Savitski, bunun amacının tüm bu unsurları, yani milli ekonomiyi, milli kültürü ve milli devleti daha üst bir mertebeye çıkarmak, ulus-üstü ekonomi, kültür ve devlete dönüştürmek olduğunu belirtmektedir.⁹³ Tabii ki, bu da diğer halk ve devletlerin, "emperyalize" eden devletin nüfuz dairesine çekilmesini ve onun yörüngesinde döndürölmelerini elzem kılmakta idi.⁹⁴ Neticede bir imparatorluk doğmaktaydı. Haliyle imparatorluk, çok-uluslu bir oluşumdur; emperyal düzen, bu ulusların siyasi, iktisadî ve kültürel yönden birliğine/vahdetine dayanmakta, bu vasfıyla tek bir milletin birliğinden farklılaşmaktadır.

⁹¹ Moskova, Don ve Sofya üniversitelerine kabulü sırasında Trubetskoy'la ilgili yazılan akademik raporlar ve kendisinin kaleme aldığı kısa otobiyografi için bkz.: *N. S. Trubetskoy's Letters and Notes*, ed. Roman Jakobson (Paris: Mouton, 1975), s. 445-448, 486-487 ve B. Simeonov, "N. S. Trubetskoy v Bolgarii (Dokumenty)" [N. S. Trubetskoy Bulgaristan'da: Belgeler], *Balkansko Ezikoznanie* (Sofya) No. 20/4 (1977), s. 5-12.

⁹² Savitski'nin makalesi, iki bölüm halinde tabedilmişti: "Bor'ba za Imperiiu: Imperializm v Politike i Ekonomike" [İmparatorluk uğrunda mücadele: politika ve ekonomide emperyal politika], *Russkaia Mysl'*, No. 1-2 (1915). 1990'lı ve 2000'li yıllarda Rusya'da medeniyet ve imparatorluk gibi konuların tekrar tartışmaya açılmasıyla yeniden yayımlanan bu makale için bkz.: *Natsiia i Imperiia v Russkoi Mysli: Nachala XX veka* [XX. asrın başlarında Rus düşüncesinde millet ve imparatorluk], ed. S. M. Sergeev (Moskova: Prens, 2004), s. 261-309.

⁹³ Kavramlarda yanlış anlamaya mahal vermemek için hemen bir hususu belirtmekte fayda vardır. Savitski, makalesinde "emperyalist", "emperyalizm" vs. kavramları turnak içinde yazarak özellikle bunları bilinenden farklı bir anlamda kullandığını vurgulamak istemiştir. Bu bağlamda burada yanlış intiba vermemesi için "emperyalizm", emperyal politika şeklinde çevrilmiştir. Müellifin de işaret ettiği gibi, bu mutlaka sömürüye dayanan bir politika veya düzen olmayabilir.

⁹⁴ *a.g.m.*, s. 262.

Savitski, emperyal oluşumları veya imparatorlukları, tamamlanmış ve tamamlanmamış olarak ayrıştırmaktadır. İlkinde siyasi, iktisadî ve kültürel birlik/bütünlük sağlanmışken, ikincisinde bunlardan sadece birisi başarılıdır. Bu bağlamda, imparatorluk, tesadüfî veya pek önemsiz alametlere göre birbiriyle ilişkili olan milletlerin bir yığını değildir; hele siyasi iktidarın birliği kendi başına imparatorluğu kuramaz. İmparatorluk mefhumu, muhakkak kültürel ve iktisadî birliği de gerektirmektedir. Bu yüzden tamamlanmış emperyal düzende, imparatorluk bütünü içinde bağımsız kültür ve ekonomiye sahip milletlerin mevcudluğu ihtimal dışıdır; bu bütün içerisindeki milletlerin kültürel ve iktisadî birliği/bütünlüğü, onun varlığının/sürekliliğinin garantisidir.⁹⁵

Diğer taraftan kültür ve ekonomi alanında emperyal oluşumun teşebbüscüsü/inisiyatifçisi olan millet, yörüngesindeki halklara olumlu şeyler verebilir; iktisadî manada eşit ilişkilere girebilirdi. Yazara göre, belki de sadece Tatar yönetimi kuzey Rusluğu (Rus') topraklarında milli birliği/bütünlüğü sağlayabilir ve böylece Rus İmparatorluğu'nun temelini atabilirdi.⁹⁶

Bu mülahazaları sırasında Savitski, Roma İmparatorluğu'nu tamamlanmış bir emperyal yapıya örnek göstermektedir. Roma'nın 'emperyal' yayılmasında siyasi unsur başat durumda idi; başka bir vakada -İngiliz İmparatorluğu'nun yayılmasında- ise ekonomik öge üstünlük kazanmıştı. Savitski, önceki örneği, "karasal-siyasi"; sonrakini da "kolonyal-iktisadî" olarak tasnif etmektedir (Makalenin bu kısmındaki Alman 'emperyal' politikasının oluşumu ve bu bağlamda ünlü düşünür Friedrich List'in görüşlerinin özetlenmeden geçildiği belirtilmelidir).

Tabii ki, Rus 'emperyal' politikası, birinci örneğe tekabül etmekteydi, yani "karasal-siyasi" idi. O, makalesinin son bölümünü Rus 'emperyal' siyasetinin bazı detaylarına ayırmıştı ki, bunlardan kısaca bahsetmek yararlı olacaktır. Öncelikle,

⁹⁵ *a.g.m.*, s. 265-267; Burada Savitski, Osmanlı ile ilgili bir değerlendirmeye de yer vermektedir. "Türk [Osmanlı] İmparatorluğu, Timur devleti gibi, gerçek anlamda 'imparatorluk' unsurunu barındırmamaktadır. Bu oluşum, halkları, yani Türkleri, Yunanlıları, Arapları ve Ermenileri yalnız siyasi olarak birleştirmektedir. İktisadî ve bilhassa kültürel açıdan birleşme olmaksızın, böylesi bir birlik, her türlü sağlıklı emperyal organizmanın alamet-i farikası olan organik dayanıklılıktan yoksundur." (*a.g.m.*, s. 267). Görünen o ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun dönemli tarihi, genç müellifin 'dikkatini çekmemişti'.

⁹⁶ *a.g.m.*, s. 268.

Savitski'nin gözlemlerine göre, Rus imparatorluğu'nun "emperyalize edici" nüvesi, Moskova ve Ukrayna'nın, diğer bir deyişle, Velikorus ve Malorus gibi akraba boyların birleşmesi ile teşekkül etmişti. Moskova, devletçiliği olmamasına rağmen ancak Bizans'ın canlı kültür ruhunu devam ettirebilen Ukrayna'dan bu ruhu benimsemekle imparatorluk kurmaya kabil olmuştu. Bu meyanda ikinci bir husus, Moskova devletinin Kırım, Kafkasya vs. coğrafyalara açılarak sınırları dışına çıkması idi. Ama bu yayılma, "kıtasal-siyasi" mahiyet taşımaktaydı; Savitski, hatta burada "Rus milli ekonomisi" ifadesinin kullanılmasını son derece yanlış olduğunu, çevredeki tüm halkların aktif iktisadî unsur olarak ekonomiye katıldıklarını ileri sürmektedir. Rus "emperyal politika"sı, "kıtasal-siyasi" türden olduğundan burada esas üstünlük iktisadî değil, siyasi birleşmeye tanınmaktaydı. Dahası, ona göre, imparatorluğun "nüve"si ile periferisinin ekonomik eşitliğe dayalı birliğinden/bütünlüğünden dahi bahsedilebilirdi.

Tarihî rasyonalite ile sabit olan ve Avrasya coğrafyasında günümüze dek baki kalan bölgelerin dengesiz gelişimi göz önünde bulundurulduğunda, elbette ki, bu 'ekonomik eşitlik'ten söz edilemezdi. Genç müellifin "ekonomik eşitlik" babında zikrettiği halklar, genellikle imparatorluğun Slav unsurlarıyla beraber Polonyalılar, Ermeniler, Gürcüler idi. Gayr-ı Rusların büyük bölümü ve gayr-ı Hristiyanların tamamı bu analizde yerini almamıştı. "Ekonomik eşitlik" temasını birkaç paragrafta tekrarlayan Savitski'nin asıl derdi, Rus "emperyal politikası"nın diğer yani İngiliz veya Alman "emperyal politika"larından farklılık arz ettiğini vurgulamaktı. Müellifin de belirttiği gibi, Ermenileri veya Polonyalıları İngilizlerin Hintlileri sömürdükleri gibi, Ruslar tarafından sömürülen milletler olarak addetmek mümkün değildi. Savitski'nin üstüne basarak vermek istediği mesaj, Rus "emperyal politika"sının diğerlerinden mahiyetçe farklılaşması idi (hâlbuki bunlar arasında sadece derece farkı olduğu vakidir). Diğer örneklerde ekonomi alanında metropol ve koloni ayrımı bariz görülürken, Rusya misalinde sömüren ve sömürülen parçalar değil, bir bütünlük mevzubahis idi. Sondaki bu zayıf argümana karşın, netice olarak Savitski'nin makalesinin temelinde, Rusya'nın da, Büyük [Makedonyalı] İskender ve Roma İmparatorluğu gibi, haiz olduğu benzer özelliklerden dolayı hakimiyeti altındaki milletleri organik olarak birleştirmeye muktedir olduğunun ispatlanması duruyordu. Beş altı yıl sonra bu düşünceler, daha bir rafine biçimde formüle edilecekti.

Savitski'nin diğerk iki makalesi⁹⁷ ise, zamanın meşhur iktisatçılarından M. I. Tugan Baranovski'nin bir yazısına tepki olarak kaleme alınmıştı. 1916 yılı başlarında bir gazetede Tugan-Baranovski, diğerk ülkelere nazaran Rusya'nın çok az kömür rezervine (3,5 milyar pud⁹⁸) sahip olmasını hatırlatarak, ülkenin ciddi bir sanayileşmeyi gerçekleştiremeyeceğini ve bu suretle, tarım ekonomisinin başat bir alan olarak kalacağını ifade etmişti., değerlendirmelerini ancak Donetsk çevresindeki kömür yatakları ile sınırlayan, petrol ve kömürle zengin Sibirya ve Karaganda gibi bölgeleri ise hiç dikkate almayan ekonomist Tugan-Baranovski'nin tahmininin geçersiz olduğunu vurgulayan Savitski, Rusya'nın haddinden fazla servete sahip olduğunu, ayrıca tarım sektöründen de yararlanarak sanayileşmeye geçilebileceğini belirtmekteydi. Ona göre, Batılı devletler, örneğin İngiltere tarafından kurulan ekonomik yapının, yani bütün imalat sanayinin ve ekonominin tüm gücünün tek bir merkez ülkede toplanması gibi bir yapılanma Rusya örneğinde kabul edilemezdi, bunun yerine sanayileşmenin ülkenin tüm bölgelerine yayılması gerekirdi. Ülkede Rus kültürünün temerküz ettiği bölgelerle, doğu ve güneyde bulunan yeraltı servetlerin/kaynakların konumları arasında zıtlık mevcuttu, buna göre de, sanayinin bu yönlerle doğru yayılması elzemdi.

Meşhur tabiatşinas âlim Vladimir Vernadski'nin⁹⁹ oğlu, klasik Avrasyacı tarih yazımının önderlerinden Georgi Vernadski,¹⁰⁰ Moskova'daki 5 No'lu klasik *gimnaziumunu* altın madalya ile bitirmiş ve Tarih-Filoloji Fakültesi'nde eğitimine devam etmişti.¹⁰¹ Georgi'nin genç yaşlarında yaptığı ilk araştırmaları¹⁰², Rus devletinin

⁹⁷ Makalelerin künyesi şöyle idi: “K Voprosu o Razvitií Proizvoditel'nykh Sil” [Üretim güçlerinin gelişmesi konusuna dair], *Russkaia Mysl'*, No. 3 (1916); “Problema Promyshlennosti v Khoziaistve Imperskoi Rossii” [İmparatorluk Rusya'sında sanayi sorunu], *a.g.y.*, No. 11 (1916). Bu iki makale, daha sonra farklı başlıklarla Savitski'nin *Mestorazvitie Russkoi Promyshlennosti* [Rus sanayisinin *mestorazvitiesi*] (Berlin: Izdanie Evraziitsev, 1932) adlı kitabının ikinci bölümünü (s. 109-152) teşkil edecekti.

⁹⁸ Bir pud, 16 kilodur.

⁹⁹ Bu arada, V. Vernadski'nin 1918'de bağımsız Ukrayna'nın İlimler Akademisi'ni kurduğu ve ilk başkanlığını yaptığı kaydedilmelidir.

¹⁰⁰ Vernadski'nin kısa biyografisi için bkz.: Elena Chinayeva, *Russia Outside Russia: The Émigré Community in Czechoslovakia: 1918-1938* (München: Oldenbourg, 2001), s. 241-243.

¹⁰¹ M. Y. Sorokina, “Georgii Vernadskii v Poiskakh ‘Russkoi Idei’” [G. Vernadski Rus ideası arayışında], *Rossiiskaia Nauchnaia Emigratsiia: Dvadsat' Portretov* [Rusya akademik muhacereti: Yirmi şahsiyet], ed. G. M. Bongard-Levin ve V. E. Zakharov (Moskova: Editorial URSS, 2001), s. 331.

¹⁰² Vernadski'nin sözkonusu yazıları için bkz.: “O Dvizhenii Russkikh na Vostok” [Rusların Doğuya hareketine dair], *Nauchnyi Istoricheskii Zhurnal*, No. 2 (1913); “Protiv Solntsa: Rasprostranenie Russkogo Gosudarstva k Vostoku” [Güneşe karşı: Rus devletinin Doğuya yayılması], *Russkaia Mysl'*, No. 1 (1914), s. 56-79; “Gosydvarevy Sluzhilye i Promyshlennye Liudi v Vostochnoi Sibiri XVII v.” [XVII.

Sibirya'ya doğru yayılması konularına yönelik idi ve bu yazılarda teritori ile tarih, zaman ile mekân arasında bir bağlantı kurmaya çalışılmaktaydı. Genç tarihçinin çıkarımlarına göre, Rus tarihi, 'büyük mekân'ı benimseyen bir toplumun tarihidir; Rus devletinin yayılışı, batıdan doğuya eğilim gösteren önceden belirlenmiş coğrafi ve etnografik faktörlerle ilintilidir ve bu yayılma, mukadder olup Rusya'nın organik vazifesi/sorumluluğu idi.¹⁰³ Doğuya doğru genişlemeyi olumsuz bir mecburiyet olarak gören eski tarihçilerin (örneğin, filozof Vladimir Solov'ev'in babası Sergey M. Solov'ev) aksine, müellif, söz konusu olguyu 'tarihî optimizm'le değerlendirmekte; Doğudaki Rus kolonilerinin ülke merkezi ile kara bağlantılarına sahip olmasını, bunların ülkeyle bütünleşmesi açısından olumlamaktaydı.¹⁰⁴ Bu hususu, Savitski de erken yazılarında dile getirmişti.¹⁰⁵

Üniversiteye başladığında okuma listelerindeki gerekli kitapların tümünü okuduğu için dersleri takip etmekten muaf tutulan Georgi Florovski, akademik hayata henüz üniversiteye adım atmadan önce on yedi yaşında iken, Kiev Teoloji Akademisi'nin dergisinde yayınladığı Slav araştırmalarına dair bir kitap tenkiti ile başlamıştı.¹⁰⁶ Asıl meslek alanı olan felsefenin yanında tarih ve filolojiye de meraklı olan

asırda Doğu Sibirya'daki devlet hizmetçileri ve sanayiciler], *Zhurnal Ministerstva Narodnogo Prosvesheniia*, No. 4 (Nisan, 1915), s. 332-354.

¹⁰³ Natal'ia Alevras, "Nachala Evraziiskoi Kontseptsii v Rannem Tvorchestve G. V. Vernadskogo i P. N. Savitskogo" [G. V. Vernadski ve P. N. Savitski'nin erken dönem çalışmalarında Avrasyacılık düşüncesine medhal], *Vestnik Evrazii / Acta Eurasica*, No. 1 (1996), s. 8-9.

¹⁰⁴ *a.g.m.*, s. 9-10.

¹⁰⁵ Yeri gelmişken, N. Alevras'ın Savitski'nin daha önce zikredilen emperyal politikayla ilgili makalesinden bahsederken esas vurguyu, Tatarların hakimiyetinin Rusya İmparatorluğu'nu doğurduğu, bunun o coğrafyadaki tüm halkların çok-katmanlı ve birleşik kültürü olduğu ve ülkenin yüzünün doğuya doğru çevrildiği gibi hususlara yaptığı belirtilmelidir (bkz.: *a.g.m.*, s. 12-14). Bu nedenle, diğer noktalarla beraber makalenin tam anlaşılması için orijinal metnin okunmasında fayda vardır. Ayrıca, buradaki "doğu" kavramıyla Savitski'nin daha ziyade Bizans (ve Gürcü, Ermeni vs.) kültürünü ima ettiğini, bu kavramın daha kuşatıcı bir kullanımının ise müteakip yıllarda Avrasyacılık metinlerinde ortaya çıktığını ifade etmek gerekir. Hele makalenin sonunda İstanbul'la ilgili geçen bir ifade ("...Yalnız fevkalâde cesur bir fikir, hemen şimdi Rusya'ya amacını gösterebilir: Konstantinopol'den başlayarak Delhi üzerinden Pekin'e dek eski kültürün tüm halkları ve memleketlerinden organik bir emperyal birlik oluşturmak.", *Natsiia i Imperiia v Russkoi Mysli*, s. 309) Savitski'nin de o sıralarda Rus entelektüellerine has bu 'Konstantinopol tutkusu'na sahip olduğunu göstermektedir. XX. asrın başlarında pek çok Rus aydını, ülkenin kurtuluşunda İstanbul'un ele geçirilmesini zaruri saymaktaydı. Tabii ki, daha sonra Avrasyacılık akımı bu fikirlerden uzak duracaktı; bir Avrasyacının ifadesine göre, "kıtasal zihniyete mensup bir Avrasyacı için Konstantinopol ve Akdeniz'in hiçbir cazibesi yoktu"; bkz.: D. S. Mirsky, "The Eurasian Movement", *The Slavonic Review*, No. 6 (1927-1928), s. 314.

¹⁰⁶ Andrew Blane, "A Sketch of the Life of Georges Florovsky", *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, ed. Andrew Blane (New York: St. Vladimirs's Seminary Press, 1993), s. 22 ve 24.

Florovski, genellikle Ortodoks ilahiyatçılığı ve felsefesi konularında eserler verecekti. O, başlangıçta Avrasyacılık akımının doğuşunda yer alıp akımın toplu yayınlarında birkaç yazı yazsa da, daha sonra arkadaşları¹⁰⁷ ile yolları ayrılacaktı. Bunun yanında, kayınpederi Lev Karsavin'in "muhacir milyoner"¹⁰⁸ olarak nitelediği musikişinas Petr Suvchinski'nin¹⁰⁹ 1917'de bir süre editörlüğünü yaptığı *Melos* ve *Polnoch*' gibi dergilerin sanat ve felsefe meselelerini nispeten Avrasyacılık ruhu sezilen bir havada ele aldığı belirtilmektedir.¹¹⁰ Özet olarak, isimleri zikredilenlerin Avrasyacılık-öncesi denemeleri ve akademik ilgileri, Avrasyacılık tarzında bir akımın ortaya çıkmasına metodik kolaylık sağlamıştı. Elbette ki, birkaç yıl sonra bunlar daha da gelişkin düzeye çıkacaktı, ama bazı düşünürler de Avrasyacı düşüncelerini terk edeceklerdi. Diğer taraftan, Avrasyacılık-öncesi metinlerindeki benzer vurgular, Rus düşüncesinde belli bir sürekliliğin de kendini yeniden üreterek devam ettiğinin bir göstergesi idi.

2. 2. 2. Avrasyacı İlk Metinler

Klasik Avrasyacılığın dolaylı ilanı veya manifestosu niteliğindeki ilk metin, N. S. Trubetskoy'un *Avrupa ve Beşeriyet* (Evropa i Chelovechestvo) adlı seksen iki sayfalık eseri idi. Küçük hacimli ama yoğun bir metin olan bu eser, 1920 yılında Sofya'da Rus-Bulgar Yayınevi tarafından neşredilmişti.¹¹¹ Eserdeki düşüncelerin onu on seneden beri

¹⁰⁷ Fikrî birlikteliğin ötesinde, ilginç bir husus da, Savitski ve Florovski'nin bacanak oluşları idi.

¹⁰⁸ S. S. Khoruzhii, "Karsavin, Evraziistvo i VKP" [Karsavin, Avrasyacılık ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi], *Voprosy Filosofii*, No. 2 (1992), s. 85; Burada Sovyet makamlarınca sorgulanan Karsavin'in mahkemede verdiği bir ifadesinin metni yayınlanmıştır.

¹⁰⁹ Suvchinski'nin musiki dünyası ile (örneğin, ünlü müzisyenler I. F. Stravinski ve S. Prokof'ev) ilişkileri ve çeşitli değerlendirmelerinin yer aldığı bir eser için bkz.: *Petr Suvchinski i ego Vremia* [Suvchinski ve dönemi], ed. Alla Bretanitskaia (Moskova: Kompozitor, 1999). Ayrıca, bu konuda şu makaleye de bakılabilir: Yulia Kolobova, "Iskhod k Postmodernizmu: Suvchinskii i Muzyka" [Postmodernizme gidiş: Suvchinski ve musiki], *Vestnik Evrazii/Acta Eurasica*, No. 3 (2003), s. 8-24.

¹¹⁰ *Russia in Resurrection: A Summary of Views and of the Aims of a New Party in Russia*, by an English European (London: Routledge, 1928), s. 181.

¹¹¹ N. S. Trubetskoy, *Evropa i Chelovechestvo* (Sofya: Rossiisko-Bolgarskoe Izdatel'stvo, 1920). Eserin orijinalini incelememe rağmen, burada yeniden yapılan bir baskısını kullanmaktayım. Bkz.: Nikolay Trubetskoy, *Nasledie Chingiskhana* [Cengiz Han'ın Mirası], haz. A. Dugin ve D. Taratorin (Moskova:

meşgul ettiğini belirtmesine rağmen, anlaşıldığı kadarıyla, Prens Trubetskoy, çalışmasını İstanbul-Sofya hattında yazıya dökmüştü. O senenin Martından Haziranına kadar İstanbul'da kalan Trubetskoy, Sofya Üniversitesi'nden çalışma teklifi alınca Bulgaristan'a hareket etmişti.

Henüz Türkçeye tercüme edilmeyen¹¹² söz konusu eserdeki ana düşünceler üzerinde durulması ve bazı özelliklerinden bahsedilmesi, konumuz açısından elzemdir. Çünkü Avrasyacılığın doğuşunu müjdeleyen bu eser iyice anlaşılmadan Avrasyacılık düşüncesiyle ilgili söz söylemek, yer çekimi kanununu bilmeden fizikten bahsetmekle eşdeğerdir. Ayrıca, Trubetskoy'un söz konusu akımın başlıca iki ideologundan (diğeri P. N. Savitski) biri olduğu unutulmamalıdır. Kaydedilmelidir ki, bu eser, Avrasyacılık düşüncesinin derin katlarında yatan psikolojik atmosferi en iyi şekilde göstermektedir.

Hemen belirtmek gerekir ki, *Avrupa ve Beşeriyet*, Avrasyacılığın ilk metni addedilse de ve daha sonra Avrasyacılık hareketinin yayınlarında tavsiye edilen eserler arasında ilk sırada yer alsa da, burada Avrasyacılık kavramı ve kelimesi geçmemekteydi. Metin, teorik fikirlerin bir mecmuu idi ve müellif düşüncelerinde çok iddialı ve öz güven dolu idi. O, bunların ya mantıkla çürütülmesini, ki o halde kendisini meşgul eden bu fikirlerden kurtulacağını, ya da onlar mantıklı bulunur ise, pratik sonuçlar çıkarılması gerektiğini ifade etmekteydi.

Eser, şovenizm ve kozmopolitizm arasında temelde hiçbir farkın olmadığı tartışması ile başlar; Trubetskoy'a göre, her türlü milliyetçilik, şovenizm ve kozmopolitizm unsurlarının bir sentezidir. Böylece, onlar arasında prensip değil, sadece derece farkı bulunmakta, diğer bir ifadeyle, bunlar aynı olgunun iki farklı boyutu addedilmektedir. Pek zor ispat edilir gibi gözüken bu önermeyi inandırıcı kılmak için burada şoven ve kozmopolitin tanımları verilmekte: Şoven, mensup olduğu halkın, dünyanın en iyi halkı; onun halkının vücuda getirdiği kültürün de diğerlerine göre en mükemmel biçimi olduğuna dair bir ön kabulden hareket etmektedir. Dolayısıyla, diğer

Agraf, 1999), s. 27-90. Bu çalışmada, Trubetskoy'un Avrasyacılıkla ilgili yazıları toplanmıştır. Ayrıca, eserin diğer bir baskısı için bkz.: *N. S. Trubetskoy: Istoriia, Kul'tura, Yazyk: Sbornik statei* [Trubetskoy: Tarih, kültür ve dil: Makaleler derlemesi], ed. V. M. Jivova (Moskova: Progress, 1995), s. 55-105.

¹¹² Yeri gelmişken, güncelliğini ve önemini bugün dahi koruyan bu eserin Türkçe tercümesini yayına hazırlamakta olduğumu belirtmek isterim.

halklara liderlik ve hükümlanlık etmek onun halkına verilmiş doğal bir haktır. Bu durumda, söz konusu halklar, şovenin inancını, dilini ve kültürünü benimsemelidir. Hatta şovenin halkının önündeki tüm engeller, zorla bertaraf edilmelidir.¹¹³

Trubetskoy'a göre, kozmopolit ise, tüm milliyetler arasındaki farklılıkları inkâr etmektedir. Eğer böyle farklılıklar mevcut olursa, bunlar da yok edilmelidir. Medenî/uygar (*tsivilizovannoe/civilized*) beşeriyet/insanlık, tek olmalı ve yek bir kültüre sahip olmalıdır. Medenî olmayan halklar, uygar halklar ailesine dâhil olarak bu kültürü kabul etmeli ve onunla birlikte dünyanın gelişme yolunda adımlamalıdır. Uygarlık, uğrunda milli özelliklerin feda edileceği en yüksek nimettir. Yukarıdaki açıklamalardan sözü edilen şoven ve kozmopolit sanki birbirinden keskin surette ayrılmaktadır: Birincide bir etnografik-antropolojik türün, ikincide ise etnografik-üstü beşeriyet/insanlık kültürünün hâkim oluşu fikri sezilmektedir.

Trubetskoy, bu noktada, Avrupalı kozmopolitlerinin “uygarlık” ve “uygar beşeriyet/insanlık” terimleriyle neyi kastettiklerini sorgulamaktadır. Onlara göre, “Uygarlık”, Avrupa’nın Roma ve Germen halklarının ortak çabalarıyla meydana gelmiştir. Bu bağlamda, uygar halklar, öncelikle bu Roma ve Germen halklarıdır, bunlardan sonra ise, Avrupa kültürünü kabul etmiş diğer halklar gelmektedir. Böylece, görüldüğü gibi, kozmopolitlerin dünyada hâkim olmasını istedikleri kültür, bir şovenin de egemen olmasını arzuladığı diğer kültürleri yok eden belli bir etnografik-antropolojik birimin ta kendisidir. Prensipde bir farklılık yok. Aslında Avrupa’daki her bir halkın milli, etnografik-antropolojik ve lingüistik birliği görecelidir. Bu halklardan her biri, herkes için ortak olan kültürel değerler kümesini oluşturan akrabalık ve ortak tarih bağları ile bağlantılı olan daha küçük etnik grupların birleşmesinden ibarettir. Böylece, kendi halkını tüm mükemmeliyetlerin taşıyıcı olarak ilan eden şoven, işin doğrusu, etnik birimler bütünüünün müdafisi sıfatındadır. Şoven, başka halkların fizyonomilerini kaybederek onun mensup olduğu halka intisap etmelerini, onun dilini, inancını ve kültürünü sahiplenmelerini istemektedir.

Burada Avrupalı kozmopolitin durumuna bakarsak, şovenden farklı olmadığı görülecektir. Çünkü onun en üstün hesap ettiği “uygarlık”, kültür, birbiriyle akrabalık

¹¹³ Trubetskoy, *Nasledie Chingiskhana*, s. 32.

ve ortak tarih bağları ile irtibatlı olan birtakım halklara (bu durumda Roma-Germen halklara) ait olan kültürel değerler birikimidir. Şoven kendi halkına mensup bazı etnik grupların kendine has özelliklerini dışladığı gibi, kozmopolit de, bazı Roma-Germen halkların niteliklerini bir yana itmekte, sadece ortak kültür birikimine dâhil olan hususları almaktadır/kabullenmektedir. Netice itibarıyla, şoven ve kozmopolitin kültüre bakışı, aynı etnografik-antropolojik birime mensup kişinin görüşüdür; buradaki paralellik tamdır.

Daha sonra Trubetskoy, Avrupalı kozmopolitin değerlendirmelerindeki “beşeriyet”, “evrensel uygarlık” gibi ifadelerin son derece aldatıcı olduğunu, bunların altında belli etnografik anlayışların bulunduğu işaret etmektedir. Avrupa kültürü, [tüm] beşeriyetin kültürü değildir; bu, belli bir etnik grubun tarihinin mahsulüdür. Müellif, bu etnik grupla, Roma kültürüne belirli düzeyde nüfuz eden ve ortak bir yaşam şekli meydana getiren Germen ve Kelt boylarını/kabilelerini kastetmektedir. Onlarda Roma-Germen birliği duygusu çok kuvvetli olup kendini her zaman hissettirmişti, çünkü ortak etnografik ve coğrafi şartlarda uzun bir süre iç içe yaşamışlardı. Onlar, Grek-Roma kültür abideleri ile karşılaşınca dünya medeniyeti düşüncesi öne çıkmıştı. Aslında bu düşünce, Grek-Roma alemine has idi. Roma döneminde “tüm dünya” ile Akdeniz havzası anlaşılmaktaydı. Antik dönemin kozmopolit idealleri, Roma-Germen birliği duygusunun uygun zeminine düşünce, işte Avrupa “kozmpolitizm”i adlandırılan aslında ise Roma-Germen şovenizmi olarak nitelendirilebilecek bir olgunun teorik temelleri doğmuştu.¹¹⁴

Trubetskoy, Avrupa kozmopolit teorilerinin temelinde *egosantrik*/benmerkezci psikolojinin yattığını belirtmektedir. Bu ruh halinde olan kimse, kendisini kâinatın merkezi ve tüm canlıların en mükemmeli olarak algılamakta; kendi ailesini, kabilesini, halkını ve ırkını benzerlerinden daha üstün/gelişkin görmektedir. Bu benmerkezcilik, insanlar arasında tüm kültürel temasları yıkan anti-sosyal bir durumdur. Hatta bir takım halkların içinden bazı insanlar çıkıp kendi halkının dışındaki halkın hâkimiyetini telkin etmeye çalışabilirler ki, bu da *ekssentrizm* olarak kaydedilebilir.

¹¹⁴ a.g.e., s. 35.

Müellif, Roma-Germen halklarının kullandığı terminolojinin, yani kendilerini “beşeriyet”, kendi kültürlerini “genel beşerî medeniyet” ve nihayet kendi şovenizmlerini “kozmopolitizm” olarak adlandırmalarının altında etnogfarik anlayışların yattığının diğer halkların entelektüelleri tarafından fark edilmediğini ve bunların cazibesine kapılarak mekanik olarak algılandığını ifade etmektedir. Ona göre, Roma-Germen halkları kendi düşüncelerini ve kültürlerini, “evrensel” nitelemesiyle diğer halklara kabul ettirmektedir. Trubetskoy, bu kültürü kabullenmeden önce Roma-Germen olmayan halkların ‘entelektüeller’inin şu önemli sorulara cevap vermeleri gerektiğini düşünmektedir:¹¹⁵

1. Roma-Germen halkları kültürünün, şimdiye kadar gelmiş geçmiş veya şu anda mevcut olan diğer kültürlerden mükemmel olduğu objektif olarak kanıtlanabilir mi?
2. Bir halkın, diğer bir halk tarafından meydana getirilmiş kültüre tamamen katılması/birleşmesi, bu halkların antropolojik birleşmeleri olmaksızın mümkün müdür?
3. Avrupa kültürüne katılma (eğer böyle bir katılım mümkünse), onu benimseme hayır mıdır, şer midir?

Avrupa kozmopolitizminin ve şovenizminin muhtevasını anlamak isteyen her kesin sorması gereken bu sorulara, olumlu yanıtlar verildiği takdirde, Avrupalılaşma kaçınılmaz ve arzu edilen bir şey olarak kabuledilebilir. Ama söz konusu sorular olumsuz yanıtlanır ise, hemen şu iki yeni soru ortaya konmalı:

4. Topyekûn Avrupalılaşma kaçınılmaz mıdır?
5. Bunun olumsuz sonuçları ile nasıl mücadele edilmelidir?

Eserin bundan sonraki kısmı, işte bu sorulara verilecek mantıkî cevaplardan oluşmaktadır. Birinci soruya olumsuz cevap veren Trubetskoy, Avrupa’da yaygın olan ‘ilerleme veya evrim merdiveni’ örneğini söz konusu ederek, bunun derin bir

¹¹⁵ a.g.e., s. 41-42.

benmerkezci anlayışa dayandığını ileri sürmektedir. Çünkü gelişme merdiveninin başlangıç ve sonu bilinmeden bir kültürün bu evrimin hangi aşamasına denk geldiği belirlenemez, yani evrim zincirinin tamamlanması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile, hangi kültürün mevzubahis evrimin başlangıç, hangisinin sonu olacağı bilinmelidir. Bu bilgiye de, bilimsel açıdan objektif olarak ulaşmak mümkün değildir. Zira farklı kültürlerin bu tür bir evrimin başlangıç veya son noktasına yakınlığını tespit edecek bir parametre bulunamaz.

Objektif olarak kültürlerin birbirleri arasında ne kadar çok veya az benzer noktalara sahip olduklarını ancak tespit edebiliriz. Meselâ, bir ip üzerinde dizili yedi renkli kare figürlerinin dizilişini daha önceden görmeyen birisine onları yeniden aynı sırada dizmesi söylenirse, ortaya bin bir olasılık çıkacaktır. Mevcut halkları ve kültürleri, evrimsel sıraya dizmesi talep edilen araştırmacı da aynı durumda kalacaktır, hangisiyle başlayacağını bilemeyecektir, hele dünyadaki kültürlerin sayısının yediden katbekat fazla olduğu düşünüldüğünde çözüm daha da çetrefilleşecektir.

Görüldüğü gibi, insanlığın bu anlamdaki evrimsel tablosunu kurmak imkansızdır. Fakat Avrupalılar bu evrim zincirini tamamladıklarını iddia etmekte ve kendilerini bu ‘evrim merdiveni’nin en başına yerleştirmekteler. Objektif kalmak ve durumun çıkmazlığını görmek, bu çıkmaza çözüm üretmek ve söz konusu gelişme anlayışının yanlışlığını düzeltmek yerine, Avrupalılar, kendilerini ve kendi kültürlerini beşeriyetin/insanlığın başköşesine yerleştirmiş ve böylece evrim zincirinin bir ucunu bulduklarına sevinerekten tüm sırayı tamamlamışlardı. Benmerkezci psikolojinin gücü o kadar büyüktü ki, kimse bunun doğruluğundan şüphe etmemişti.

Neticede, ‘insanlığın gelişim merdiveni’nin zirvesinde Roma-Germenler ve onların kültürlerini kabul etmiş halklar durmakta, aşağıda ‘Antik çağın kültürel halkları’, yani kültürel açıdan Avrupalılarla en fazla temas eden ve benzer olanlar yerleştirilmiş, daha sonra sırasıyla Asya’nın kültürlü halkları ve “Amerika’nın eski kültürleri”, “az-kültürlüler” ve nihayet “kültürsüzler” yani “vahşiler/barbarlar” dizilmiştir. Bu sonuncular, çağdaş Roma-Germenlerle en az benzeşen insan türleridir. Yukarıdaki tabloda, Roma-Germenler ve onların kültürleri, şimdiye kadar insanların ulaştığı en

yüksek mertebedir. Gerçekte ise, objektif olarak buradaki halk ve kültürlerin tasnifi, onların Roma-Germenlerle ne kadar benzeş olmaları kriterine göre yapılmıştır.

Trubetskoy, Avrupa ilminde “vahşi/barbar”la, aslında çağdaş Roma-Germenlerden kültürel ve psikolojik olarak en fazla farklılaşan halkların kastedildiğini ifade etmektedir. O, bu psikolojik boyutun arka planına ışık tutmakta ve kitabının bu kısmında her iki insan tipinin (yani Avrupalı ve “barbar”) psişik halini incelemekle bu konudaki optik yanılsamayı tespit etmektedir. Ona göre, bir insan psikolojisinde bizimle ortak olan çizgiler bize anlaşılır ve erişilebilirdir; şöyle ki, her bir insanın psişiği, bir taraftan irsî (yani doğuştan gelen ferdi, ailevî, ırksal, beşerî), diğer taraftan (gelenek, sosyal grup ve halkın kültüründen kaynaklanan) sonradan kazanılan niteliklerden oluşmaktadır. Çocukluk döneminde özellikle doğuştan gelen özellikler baskın olsa da, zamanla bunlar sönmekte veya yok olmakta, bunların yerine sonradan kazanılan karakterler geçmektedir.

Bu bağlamda, iki insan karşılaştığı zaman bunlar birbirinin psişiğinde doğuştan gelen bazı çizgileri anlayacak, sonradan kazanılanlar ise anlaşılmaz/erişilmez kalacaktır. Bu yüzden, örneğin, bir Avrupalı ve “barbar” karşılaştığında birincisi ikincisinde sadece doğuştan gelen birtakım özellikleri bulmakta ve ona “büyük çocuk” veya ilkel insan nazarıyla bakmaktadır; ikincisi ise, birinciye gördüğünde ya korkmakta, ya da gülme nöbetine tutulmaktadır. Her iki durum, bu iki insanın birbirini anlayamadığı/erişemediği psişik niteliklere sahip olduklarından tezahür etmektedir. Dolayısıyla, burada psikolojik pozisyonlar eşittir ve bu insanlardan birinin “gelişmiş” veya diğerinin “geri kalmış” olduğu kanısına varamayız. (Hatta bir toplumun katmanlarının, örneğin aristokrasi ile köylülerin birbirine bakışlarında bile aynı optik yanılsama müşahade edilebilir).

Öte taraftan, Roma-Germenlerin üstünlüğünü kanıtlamak için kültürlü bir Avrupalının aklî kapasitesi ile bir Buşmen’in veya bir “barbar”ın kıyaslanmasını önerenler var. Burada vicdanlı bir mukayese yapılır ise, bir “barbar”ın mümkün olan tüm bilgi, anlayış ve niteliklere sahip çok iyi bir avcı olduğu, çevresindeki tabiatı mükemmel düzeyde öğrendiği, hayvanların Avrupalı bir natüralistin merak dolu dikkatinden kaçabilecek olan nice ince davranışlarını bildiği ortaya çıkacaktır. Bu pratik bilgilerin dışında bir “barbar”ın zihninde kabilesinin mitolojisi, ahlak kodeksi, davranış

kuralları ve halkının bazen çok zor olan sözlü edebiyatı yer almaktadır. Kısacası, bir “barbar”ın kafasının adamakıllı “dolu” olduğu, gerçi bu materyalin Avrupalınıninki ile farklı olduğu söylenebilir. Sonuç itibarıyla, ‘zihnî depoları’nda yüklü malzemenin çeşitliliği hiç de birinin diğeri üzerinde üstünlüğüne imkân vermez.

Bu bağlamda bir diğer iddia, Avrupa kültürünün pek çok hususta karmaşık/mürekkep olmasıdır. Avrupalılar kendi davranış şekillerinin zarafeti ve nezaketlerinin inceliği ile gurur duymaktadırlar. Hâlbuki “barbar”ların hayatındaki pek çok nokta daha karmaşık ve detaylı hazırlanmıştır. Bunun için örneğin, Avusturalyalı yerlilerin epey çetrefilli dövmelemleri veya Afrikalı güzellerin mürekkep ve aynı zamanda ince saç stillerini hatırlayalım. Hele bir Avrupalının çizdiği *futuristic* resimler estetik zevkin en yüksek inceliği olarak addedilirken, “barbarlar”ın çizdiği tamamen benzer resimler, ilkel sanatın ilk ürünleri ve saf/acemi denemeler sayılmaktadır. Bir kültürün öğelerindeki karmaşıklığın az veya çokluğu, o kültürün mükemmel oluşuna delalet etmez, çünkü gelişim/evrim hem saydamlık, hem de karmaşıklık istikametinde olabilir.

Tüm bu yukarıdakilerden çıkan netice, Avrupalıların “barbarlar”dan veya diğer halklardan üstün olmadığı, “evrim merdiveni” diye bir şeyin olamayacağı, halkların birbirinden ancak benzer ve benzemeyen özelliklere göre yatay bir düzlemde konumlandırılabilirdir. Bize benzeyenleri daha yukarıya, benzemeyenleri ise daha aşağıya yerleştirmek, keyfidir, bilimsel değildir ve nihayetinde gülünç bir şeydir.

Yukarıdaki birinci soruya olumsuz cevap veren Trubetskoy, “bir halkın, diğer bir halk tarafından meydana getirilmiş olan kültüre tamamen katılması/birleşmesi, bu halkların antropolojik birleşmeleri olmaksızın mümkün mü?” şeklindeki ikinci soruyu da benzer bir mantıkî düşünüş ile yanıtlar. O, bu amaçla, bir kültürde ortaya çıkan yenilikler sürecini ve sürecin ayrıntılarını konu etmektedir.¹¹⁶ Burada Fransız sosyolog Gabriel Tarde’tan mülhem *kültüroloji* kavramlarını kullanan ve bunlara kendi katkılarını ekleyen müellife göre, her kültürün hayatı ve gelişmesi, sürekli olarak yeni kültürel değerlerin doğuşundan/mejdana gelmesinden ibarettir. Hatırlatalım ki, burada kültürel değerlerle bir halkın ihtiyaçlarını karşılayan her türlü norm, resim eseri, teknik

¹¹⁶ a.g.e., s. 63-71.

tertibat/cihaz, ilmî veya felsefî tezler vs. kastedilmektedir. Her bir kültürel değerin ortaya çıkmasını da bir *yenilik* (invention - Tarde'nin terimi) olarak nitelersek, bu yeniliğin, mevcut kültür değerlerinin veya unsurlarının iki veya daha çoğunun bir terkibinden teşkil edildiğini göreceğiz; burada söz konusu yeniliğin tam olarak bu bileşenlere ayırlamayacağını/bölünemeyeceğini ve mucidinin kişiliğinden izler taşıyacağı unutulmamalıdır. Bu yenilik daha sonra imitasyon (imitation - Tarde) yoluyla insanlar arasında yayılmakta ve belki de daha önce kabul edilmiş olan kültür değerleri ile üstünlük uğruna mücadeleye girecektir (duel logique - Tarde); böylece bu mücadeleden galebe ile çıktığı (bu galebe tam olmayabilir, burada bir sentez de mevzubahis olabilir) ve tüm sosyal bütüne imitasyon yolu ile yayıldığı takdirde bu yenilik, sosyal hayatın bir olgusu ve kültürün bir ögesine dönüşmektedir. Bu anlamda, kültür, halkın şimdiki ve önceki nesilleri tarafından kabul görmüş yeniliklerin mecmuundan ibarettir.

Şimdi yeniliklerin kesintisiz/aralıksız olarak ortaya çıkmasına, diğer bir deyişle kültürün gelişim sürecine bakarsak, bunun için öncelikle bir kültürel değerler 'depo'sunun mevcut olması gerekmektedir. Zira her türlü yeniliğin artık mevcut olan bu birikimin unsurlarından meydana geldiğini yukarıda kaydetmiştik. Her bir yenilik, yeni bir ihtiyacı karşılarken aynı zamanda eski ihtiyaçları da değişime uğratmakta ve yeni ihtiyaçlar için yeni yolların arayışını gerekli kılmaktadır. Bu süreç de, yeniliklerin artık mevcut olan genel kültürel değerler birikimiyle sıkı bir temasını zorunlu yapmaktadır. Bu kültürel değerler bütünü veya başka bir ifade ile, kültür envanteri, başarılı bir gelişme için gelenek vasıtasıyla nakledilmeli ve yeni nesiller, seleflerinin kültürünü taklit/imitasyonla benimsemelidir. Önceki nesilden devralınan/tevarüs eden gelenek, yeni nesil için bir hareket noktasıdır ve bu durum, bir kültürün gelişmesinin sürekliliği/kesintisizliği ve organikliğinin zarurî şartıdır.

Bunun yanında, bir kültürün gelişmesinde (Trubetskoy'a göre, Tarde tarafından yeteri kadar değerlendirilemeyen) bir kalıtım/irsiyet faktörü de rol oynamaktadır. Kalıtım/irsiyet, geleneğin tamamlayıcısı olup onun vasıtasıyla daha önce kültürel değer üretenlerin zevkleri, istidatları ve mizaçları devredilmektedir ki, bu da kültürün tüm gelişmesinin doğallığını/organikliğini kolaylaştırmaktadır.

Bir yeniliğin başarılı bir şekilde yaygınlaşması için söz konusu toplumun bilincinin bu yeniliği kabul etmeye hazır olması önem kazanmaktadır. Bu hazır olma durumu, yeniliğin bileşenlerinin toplumun hafızasında yaşamış olmasını ve her yeniliğin unsurlarının genel kültürel birikimden alınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, bu genel birikimin, hem mucitlerde, hem de yeniliği 'hazmedecek' olanlarda ortak olması lazım. Diğer bir ifade ile, mucitlerin ve toplumun bilincindeki tüm bu değerler ve bileşenler yaklaşık olarak aynı biçimde konumlanmalıdır, bu da ortak bir gelenek ile gerçekleşebilir. Ayrıca, belli bir yeniliğin herkes veya çoğunluk tarafından kabullenmesi için onun mucidinin zevkleri, istidadı ve mizacı o toplumun psişik durumuna karşıt olmamalıdır; bu da ortak kalıtım/irsiyet ile mümkündür.

Bu mülahazalarla düşünüldüğünde, bir halkın (A) kendisinden farklı olan diğer bir halkın (B) kültürüne tam olarak katılmasının mümkün olamayacağı görülecektir. Çünkü bu iki halkın kültürel değerler birikimi aynı değildir ve A halkı B halkının kültürünü alsa dahi, A'nın önceki birikimi bir şekilde devam edecek ve ortaya çıkacak kültür B'nin kültürünün aynısı olmayacaktır. Daha önemlisi, kalıtım/irsiyetin, yani zevkler, istidat ve mizaçların devri, bu halkların antropolojik birleşmesi olmadan mümkün olamayacaktır. Her şeye rağmen, A halkı, B'nin kültürünü benimserse, bu benimseme nihayetinde zahirî olacaktır. Kısacası, bir halkın tamamının başka bir halk tarafından oluşturulan kültürü tamamen benimsemesi ve ona katılması, antropolojik birleşme olmaksızın imkân dışıdır.

Peki, bu durumda Avrupa kültürüne intisap etme (eğer böyle bir şey mümkünse) olumlu mu, yoksa olumsuz bir şey midir? Şuraya kadar verilen cevaplarda Roma-Germen kültürünün diğer halkların kültüründen ne üstün, ne de mükemmel olduğu ifade edildi; ayrıca bir halkın diğer bir halk tarafından meydana getirilen kültürü tam olarak benimsemesinin ancak antropolojik birleşmelerde söz konusu olabileceği vurgulandı. Tüm bu imkânsızlıklara karşın, pek çok halkın var gücüyle Avrupalılaşmaya can attığı bilinmektedir.

Trubetskoy burada Avrupalılaşmaya çabalayan bir halkın (A), Roma-Germenlerin (B) kültürüne katılım sürecinde kültürel değerler üretme işlemlerini

ayrıntılı bir biçimde analiz etmektedir.¹¹⁷ Bu çok önemli bir analizdir. Ona göre, ilk bakışta Avrupalılaşmakta olan halkın, kârlı/kazançlı bir konumda olduğu sanılacaktır; çünkü kültürel değerlerin genel toplamı, muhtemel yeniliklerin yekûnunu belirleyeceğinden Avrupalılaşan halkın üreteceği muhtemel yeniliklerin sayısı, Roma-Germenlerin oluşturacaklarından daha fazla olacaktır. Fakat muhtemel yeniliklerin hiç de tamamı hayata geçmeyecektir. A halkı, muhtelif istikametlerde arayışta bulunarak ve iki farklı kültürün unsurları arasında bir uzlaşma için çaba sarf ederek enerjisini harcarken, B halkı bilinen yoldan giderek gücünü, kuvvetini iki farklı kültürün uzlaşmasına harcamaz.

Bundan başka, Avrupalılaşmakta olan halkın ürettiği kültürel değerleri, hem kendi kültür unsurları, hem de Roma-Germen kültürünün bileşenleri nezdinde şiddetli bir varoluş mücadelesi beklemektedir. Avrupalılaşan halkın kültürü, α (sırf milli) ve β (Roma-Germenlerden benimsenen) değerlerinden ibaret olacaktır. Bu durumda yeni bir değer üretildiğinde yani bir yenilik vuku bulduğunda, teorik olarak bu, şu üç tipten birisi olacaktır: $\alpha+\alpha$, $\alpha+\beta$, $\beta+\beta$. Burada $\alpha+\alpha$ tipi, Roma-Germen kültürünün hiçbir ögesini barındırmadığından bir kıymet-i harbiyeden mahrum olmaya mahkûmdur/mukadderdir.

İkinci tip, $\alpha+\beta$ ise, Roma-Germen kültüründen farklı bir unsur içerdiğinden Avrupa kültürünün bozulmuş bir parçası olarak görülecektir. En uygun haldeki $\beta+\beta$ kültürel değerlerinden Roma-Germenlerin kabulleneceği versiyonlar ise, Roma-Germenlere has zevk, istidat ve mizacın izlerini taşıyanlar olacaktır; fakat Roma-Germenlerin de farklı bir kalıtım/irsiyet sahibi oldukları düşünüldüğünde, bu sonuncu tipin çoğunluğunun da kabuledilemez bulunacağı açıktır.

Böylece, Avrupalılaşmakta olan halkın kültür gayreti, çok zahmetli ve enerji kaybedici bir hal alacak, onun ortaya koyduğu yeni değerler Avrupa'da tanınmazken, aynı zaman diliminde Roma-Germenler bir hayli miktarda değer üretecekler. Zamanla, bu halk daha fazla değeri Roma-Germenlerden ithal edecek, kendisi ise çok az miktarda ihraç edecektir, netice itibariyle, Roma-Germenlere bağımlı hale gelecektir. Belli bir süre sonra, bu halk çok verimsiz duruma düşecek, zorluklarla değer üretecek ve sonuçta

¹¹⁷ *a.g.e.*, s. 72-81.

kendisine olan güveni kaybolacaktır. Dahası, tabakalar arasında yabancı kültürü benimseme derecesi farklı olacağından halkın birliği parçalanacaktır. Roma-Germenler nazarında bu halk her zaman “geri kalmış/az gelişmiş” olarak itibar görecektir. Bundan başka, Avrupa kültürünü kabul eden söz konusu halk, kendi kültürüne ve tarihine de Roma-Germenlerin penceresinden bakacak ve kendisini aşağı görmeye başlayacaktır. Bu kendine güvensizlik de, var oluş mücadelesinde büyük bir eksiklik olacaktır.

Tüm bu olumsuz sonuçlar, Avrupalılaştırmanın derecesinden değil, bizatihi bu olgunun kendisinden kaynaklanmaktadır; şöyle ki, gittikçe yerel kültür unsurlarının arka plana geçtiği ve yok olduğu bu süreç, uzun erimlidir ve halkın çeşitli sosyal gruplarına göre de değişkenlik göstermektedir. Avrupalılaştırmanın azamî olduğu durumlarda bile, kalıtım/irsiyet yoluyla bir şekilde tevarüs eden söz konusu halkın milli psikolojisi/istidadı (ki bu, Roma-Germenlerin doğuştan gelen psişîğinden farklıdır), bir taraftan onun verimli faaliyet yapmasına, diğer taraftan ise Roma-Germenlerce üretilen yeni kültür değerlerini benimsemesine engel teşkil edecek ve bu süreci geciktirecektir. Bu şekilde Roma-Germenlerle hiçbir zaman eşit şartlarda olmayacak ve “geri kalmaya” devam edecektir.

Bu kroniksel “geri kalmışlık”ı ortadan kaldırmak amacıyla Avrupalılaştıran halk, zaman zaman uzun veya kısa atılımlar gerçekleştirmeye girişmektedir. Bu atılımlar, tabii ki, tüm tarihî gelişmenin gidişatını bozmaktadır. Mevzubahis halk, Roma-Germenlerin uzun bir zaman ve tedricen geçtiği yolu, kısa zamanda ve hazırlıksız şekilde kat etmek istemektedir. Her atılımı, dengelerin yerine oturulduğu “durgunluk” dönemi izlemekte ve halk, yine geri kalmaktadır. En kötüsü, bu atılım ve sıçrayışlar tarihî gelişmenin birliğini ve sürekliliğini yok etmekte ve aynı zamanda geleneği de yıkmaktadır. Hâlbuki kesintisiz gelenek, Trubetskoy’un kanısınca, normal bir evrimin/gelişimin olmazsa olmazıdır.

Sözü edilen atılım ve sıçrayışlar, “Avrupa medeniyet düzeyi”nin elde edildiğine dair geçici olarak yanlış görüntü vermektedir. Aslında ise, belirtilen sebeplerden dolayı bu mümkün olamamaktadır. Hızlı giden bir yol arkadaşına yetişmek için periyodik olarak sıçrayışlar yapan birisinin gücü nasıl tükenir ve bitkinlikten yere düşüyorsa, Avrupalılaştırma yolunda olan halk da milli güçlerini amaçsızca harcadıktan sonra

kaçınılmaz şekilde ölüme mahkûm olacaktır. Dolayısıyla, Avrupalılaştırmanın sonuçları o kadar ağır ve korkunç ki, bunu hayırlı değil, zararlı addetmek gerekir.

Trubetskoy, topyekûn Avrupalılaştırmanın kaçınılmaz olup olmadığı hususunda, ‘kötümser’ bir tablo çizmekte ve Avrupa’nın tamamında sosyalist sistem kurulsa dahi, bunun kötü sonuçlarının devam edeceğini söylemektedir. Roma-Germen halkları, kendi maddi kültürleri ve temel ihtiyaçları için belli bir süredir Avrupa dışında üretilmiş meta ve ürünleri kullanmaya alışkın olduklarından muhtemel bir sosyalist düzen ihtimalinde de aynı ilişki muhafaza edilecek, “sosyalist halklar ailesi”nde Roma-Germenler imtiyazlı durumda kalacak ve diğer “azgelişmiş halklar” onların kölesine dönüşecekler.

Bu durumda topyekûn Avrupalılaştırmanın kaçınılmazlığının dehşet vericiliği ile nasıl mücadele edilmelidir? İlk bakışta bunun tüm halkların sömürgeci Roma-Germenlere karşı toplu bir başkaldırısıyla mümkün olabileceği düşünülebilir. Ama Trubetskoy’un fikrine bu başkaldırının örgütlemenin imkanı yok. Fakat durum hiç de ümitsiz değil. Burada elbette ki, Roma-Germenlerin kendi kültürlerinin benmerkezci özelliğini telafi etmelerini beklemek olanaksızdır.

Trubetskoy, burada farklı bir öneri ileri sürmektedir: Roma-Germen olmayan Avrupalılaştırılan halklar, Avrupa kültürü konusunda ön yargılardan kurtulabilirler, o kültürü benimserken onu bu benmerkezcilikten arındırabilirler. Yani onun üstün ve mütakâmil olmadığı, sadece kültürlerden biri olduğunu düşündükleri ve bu bağlamda kendi kültürlerini aşağı görmedikleri anda, kendilerine yararlı unsurları alarak Avrupalılaştırmanın kötü neticelerini savuşturabilirler. Gerçi bunun tarihî örnekleri henüz mevcut değil, ama şimdiye kadar Roma-Germenlerin benmerkezci psikolojilerinin temelsiz olduğu yeteri kadar açıklanmamıştı.

Bu nedenle, asıl ağırlık merkezi, Avrupalılaştırılan halkların entelektüellerinin psikolojilerine kaydırılmalı ve bu entelektüeller halklarının gözlerinde Roma-Germenler tarafından örülmüş örtüyü yırtmalı ve onları Roma-Germen ideolojilerin karabasanından azat etmelidir. Çünkü asıl bu entelijansiya, Avrupalılaştırmanın aktarıcısıdır. Ve bunların zihninde meydana gelecek değişiklik ile, diğer bir ifadeyle, Avrupalılaştırmanın mutlak kötü, kozmopolitizmin ise utanç verici bir aldatmaca

olduğunun idrak edilmesiyle onlar kendi yanlışlarını anlayacak ve Roma-Germenlere karşı mücadeleye başlayacaklar. Bu mücadele, ferdî milliyetçilikler veya Panslavizm gibi ‘panizm’ler şeklindeki ferdî çözümlerle olursa, zorlu bir hâl alacaktır. Her zaman önemli olan, asıl karşı durmanın şu iki cephe arasında olduğu unutulmamalıdır: Roma-Germenler ve dünyanın tüm diğer halkları, yani Avrupa ve beşeriyet.

Trubetskoy’un bu eseri, kendisinin de itiraf ettiği gibi, olumlu ve somut prensipleri vermeyi kılavuz edinmemişti. Eserin karşı çıktığı temel konu, Avrupalı egosantrizm ve Avrupacı ekssentrizmdir. Kitabın son kısmı sanki bir az da acele ile yazılmıştı. Bu yüzden belki de Avrupalılaşıma karşısında bir çıkış yolu tam olarak ifade edilememişti. Müellife göre, bu çalışma, bilindik tabuları yıkmalı ve bu yıkıntıdan meydana çıkacak boşlukta okuyucuyu bir arayışa sürmeli idi.¹¹⁸ Kitabın okurdan istediği, tüm kültürlerin ve halkların eşit olduğu, bunlardan söz edildiğinde ileri ve geri diye bir kıstasın olmadığına bilinmesi idi.

Trubetskoy, kitabının başlangıcında kendi düşüncelerinin doğru görülmesi halinde bunların geliştirilmesi ve somutlaştırılması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre, belli bir fikri gündeme getirmeyi bir kişi de becerebilirdi, ama bu fikre dayalı hem pratik, hem de teorik çalışmayı yapmak, yani tüm bir sistemi kurmak, ancak kolektif bir çabanın ürünü olabilirdi. Müellif, kendi düşüncelerini paylaşanları -ki, birkaç tesadüf görüşmelerden bu tür insanların olduğuna kani olmuştu- böyle bir çalışmaya çağırıyordu.

İşte, bu çağrıya cevap verenlerden ilki, Trubetskoy’un kitabıyla ilgili değerlendirmelerini, Sofya’da tekrar yayına başlayan *Russkaia Mysl’* (Rus Düşüncesi) adlı dergiye yazan P. N. Savitski idi.¹¹⁹ Savitski, makalesinin başlığını, Trubetskoy’un

¹¹⁸ Daha sonra arkadaşı ve Prag dil ekolünün kurucularından biri olan Roman Jakobson’a yazdığı mektupta, Trubetskoy, aslında kitabını bir üçlüğün birinci cildi olarak tasarladığını ve Kopernik’e ithaf etmeyi düşündüğünü iletmişti. Burada ileride yazacağı diğer Avrasyacı yazılarda dile getireceği düşünceleri hakkında da ipuçları vermektedir. Bkz.: N. S. Trubetskoy’dan R. O. Jakobson’a, 7 Mart 1921 (Sofya), *N. S. Trubetskoy’s Letters and Notes*, ed. Roman Jakobson (Paris: Mouton, 1975), s. 12-16.

¹¹⁹ Değerlendirmelerin kısaltılmış metni için bkz.: P. N. Savitski, “Evropa i Evraziia”, *Russkaia Mysl’* (Sofya), No. 1-2 (1921)’den naklen I. B. Orlova, *Evrasiiskaia Tsvilizatsiia: Sotsial’no-istoricheskaiia Retrospektiva i Perspektiva* [Avrasya medeniyeti: Sosyal-tarihî retrospektif ve perspektif] (Moskova: Norma, 1998), s. 213-226. Savitski’nin metnin sonuna düştüğü notta, bu yazının 8 Ocak 1921 tarihinde İstanbul’un Asya yakasında Narlı adlı mevkide tamamlandığını öğreniyoruz. Bu arada, devrim öncesinin

kitabındaki Beşeriyet'i Avrasya ile değiştirerek "Avrupa ve Avrasya" olarak koymuştu. Onun yazısı, Trubetskoy'un hareket noktasını ve Roma-Germenlere karşı mücadele etmeyi genellikle olumlamakla beraber eleştirisel hususları içermektedir.¹²⁰

Savitski'ye göre, kültürel bir değer, belli bir sosyal grubun ihtiyacını karşılayan ve onun tarafından kabul edilen bir şey olduğundan, ayrıca herkesçe bir kabullenişe gerek duyulmadığından 'objektif' değil, 'sübjektif'tir, bu yüzden onun mükemmelliği veya geri kalmışlığını 'objektif olarak ispat etme' meselesi de kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. O, bir halkın mevcudiyeti için teknik ve ampirik bilgilerin kimden olur ise olsun, alınabileceğini, ama 'ideoloji'nin milli olması gerektiğini düşünmekteydi. Bunu şöyle formüle ediyordu: "İdeoloji kendinin, teknik ve ampirik bilgiler ise, fark etmez, kendinin veya yabancıların olsun". "Avrupalılaşma" kâbusuyla mücadele etmek için bir halkın 'beşeriyet'in (yani Avrupa dışı halkların) bir parçası olması yetmez, bilakis, Roma-Germenlere karşı koymak için onların kültürüne denk güce ve imkânlarla sahip olmak, onların kültürel etkilerinin baskın oluşunu sıfırlamak gerekirdi; başka bir deyişle, burada sadece niyet değil, belli bir güç olmalı idi. Savitski, Rusya'nın böyle bir güce veya direnç noktalarına sahip olduğunu ileri sürmektedir.

Bu bağlamda, dayanak olarak ampirik gerçekliğin iki olgusu zikredilmektedir: Birincisi, 'Avrupalılaşma' sürecinde edebiyat ve görsel güzel sanatlar alanında Rusya kendisini [rüştünü] ispat etmişti ve bu sahada XIX. asrın sonu ve XX. asrın başlangıcında ülkenin manevî 'ihracat'ı, 'ithalat'ından hiç de aşağı düzeyde değildi. İkincisi, I. Cihan Harbi ve devrim sonucunda Rusya'da Bolşevizm olarak adlandırılan

nüfuzlu liberal yayını olan *Russkaia Mysl'* dergisi, Savitski'nin Petersburg Politeknik Enstitüsü'nden hocası olan ekonomi profesörü P. B. Struve tarafından neşredilmekteydi.

¹²⁰ Yine de bu eleştirilerin, daha sonra olgun bir hareketin ortaya çıkmasına vesile olacak ufuk açıcı düşünceler olduğu söylenebilir. Trubetskoy, kitabının yayımlanmasından bir yıl sonra Almanca baskı için yazdığı ve nedense tercüme metnine eklenmeyen küçük *Sonsöz* kısmında, eserle ilgili yapılan eleştiri ve tartışmaların onun görüşlerini genellikle değiştirecek nitelikte ve yeni fikirler olmadığını, dolayısıyla Almanca baskıda da hiçbir değişiklik yapmadığını belirtmişti. Bu arada Trubetskoy, Almanca tercümeyle öncelikle kendi eseriyle bazı düşünce paralellikleri taşıyan Oswald Spengler'in önsöz yazmasını önermiş, fakat daha sonra onun yerini Berlinli tarihçi Otto Hoetzsch almıştı. Kitabın tercümesiyle ilgili işleri, Roman O. Jakobson'un kardeşi Sergey O. Jakobson yürütmüş ve eser 107 sayfa halinde *Europa und die Menschheit* başlığıyla 1922 yılında Münih'de Drei Masken Verlag yayınevinde neşredilmişti. Eserin tercümesi hususunda müellifin heyecan ve titizliğini gösteren mektupları için bkz.: Kristina Pomorska, "N. S. Trubetskoi o Perevode ego Knigi Evropa i Chelovechestvo" [N. S. Trubetskoy, *Avrupa ve Beşeriyet* kitabının tercümesiyle ilgili], *Rossii/Russia* (Torino), No. 3 (1977), s. 230-237. Bu mektuplar, yukarıda zikredilen N. S. Trubetskoy's *Letters and Notes*'a dahil edilmemiş olup, daha sonradan S. Jakobson tarafından kendi evrakları arasında tespit edilmişti.

bir olgu ortaya çıkmıştı. Bolşevikler tarafından yürütülen terör ve iktisadî deneylerle yıkılan ülke ekonomisi bir tarafa, Bolşevizm, temelde Rusları kendi kültürlerini ve halkını, Roma-Germenlerin bakışıyla değerlendirmeyi reddetmekteydi. Bir anlamda onun harcında Roma-Germenlere karşı bir protesto bulunmaktaydı. Hatta halk Bolşevizmi, yani pratikteki Bolşevizm, onun başlangıçtaki liderleri “Baticılar”-Marksistlerce çizilen yol haritasından sapmış, ideolojik ve mekânsal çapı itibarıyla Batı tarihinde önceli olmayan sosyal bir denemeye dönüşmüştü ve bu anlamda Rusya’ya özgü idi. Bu noktada söz konusu olguda artık Batı faal bir faktör niteliğinde rol oynamamakta ve Rusya, dünyanın lider merkezlerinde ve her şeyden önce ‘Roma-Germen’ Avrupa’da olanları tekrar etmemekte, kendi kaderini kendisi çizmekte ve dolayısıyla kendi kaderiyle doğrudan dünyanın kaderini tayin etmektedir.

Bolşevizm’in er ya da geç yeni bir düzenle değişeceğini belirten Savitski, daha sonra burada ilk defa Avrasya kavramını, Avrasyacıların tanımladığı biçimde açmakta ve Avrasyacı coğrafya tasavvurunun ilk önermelerini kısa şekilde ifade etmekteydi. İleride daha etraflı üzerinde durulacağından özet olarak şu söylenebilir: Rusya, coğrafi konumuna ve çevresindeki ülkelerden farklılaşan tabiatına göre “kendi kendiliğinde bir kıta”dır, diğer bir isimle Avrasya’dır. Bu kıta, iklim açısından genel hatlarıyla birbirine benzeyen ve coğrafi bir bütün oluşturan üç oavadan oluşmaktadır: 1) Rusya, buna Beyazdeniz (Belomor’e)-Kafkasya ovası da denilebilir; 2) Sibirya; 3) Türkistan. Avrasya’nın sınırları, üç aşağı beş yukarı Rusya devletinin sınırlarına denk düşmektedir ve Rusya, Avrasya ile özdeşleşmektedir.

Bu isim değişikliği sıradan bir şey değildir. Avrasya, sömürgeci imparatorlukların uluslararası münasebetlerinde hiçbir benzeri olmayan, halkların belli bir derecede eşitliği ve bir tür ‘dostluğu’nun vuku bulduğu bir alan olup ‘Avrasya’ kültürü de Avrasya halklarının belli bir düzeydeki ortak inşasıdır. Bu kıtanın yakın komşuları, Turanîler, Moğollar, Ariler, Finler vb. Rusya kültürünün ve gücünün oluşmasında kısmen de olsa yardımcı olmuşlardı. Bunlar tabii ki, kültürel-tarihi bağlamda Avrupa’ya karşı koymakta Rusya’nın müttefikleri olabilirler. Son olarak

Savitski, kùltùrlerden egosantrizmin temizlenmesinin reel olmadığının¹²¹ ve ampirik gerçekliğe uygun düşmediğini belirterek, Roma-Germen benmerkezciliğine karşı Avrasyacı ‘benmerkezcilik’i koymayı teklif etmekteydi.

Savitski’nin cevabı çerçevesinde öyle anlaşılmaktadır ki, basındaki bu fikir teatisi daha sonra birkaç fikirdaş arasında birtakım toplantıların yapılmasına yol açmıştı. Trubetskoy, Savitski, Florovski, Suvchinski gibi genç entelektüellerin Sofya’da fikir alışverişinde bulundukları ve akabinde toplu bir eser yayınlamaya karar verdikleri tahmin edilebilir. Bunların yanında Prens/Knez A. A. Liven adlı diğeri birinin de Sofya’daki görüşmelere katıldığı ve bu gençleri daha sonraki çalışmaları için teşvik ettiğı bilinmektedir; ama Liven kısa bir süre sonra papazlığı seçmişti.

İşte bu minvalle Avrasyacılık akımının ilk ortak çalışması *-Doğuya Hareket* (Iskhod k Vostoku)- 1921 yılında ışıık yüzü görmüştü.¹²² Trubetskoy, bir mektubunda kendilerinin “ortak bir ahval ve halet-i ruhiye [hissiyat]” ile bir araya geldiklerini yazmaktaydı; bu ortak çalışmanın gayesi, Avrasyacılık olarak adlandırdıkları (ona göre, bu pek de başarılı bir isim olmayabilirdi) yeni olan bu eğilimin yollarını arama ve tespit etmektir.¹²³ (*Iskhod k Vostoku* eserindeki dört Avrasyacı yazarın yaş ortalamasının 28 olduğunu da kaydetmek gerekir¹²⁴). Bu arada, *Doğu’ya Hareket* kitabının başlığındaki ‘doğu’, bizim anladığımız anlamda bir Doğu dünyası değildir, sanki bunun bir nevi ‘Batı dışı’, ‘Batı karşıtı’, ‘Batının dışındaki bir âlem’ manasında kullanıldığını belirtmekte yarar vardır.

Florovski de *Doğuya Hareket* kitabının asıl amacını “yeni bir toplumsal eğilimin sembolik bir kitabı olmak olarak değil, Rus tarihinin ve Rus devriminin kültürel-felsefî boyutunun yeniden tartışmaya açmak, manevî gelişim konularına dikkat çekmek ve saf kültürel değerlere (pratik değerlere değil) yönelik kaybolan ilgiyi uyandırmak” olarak

¹²¹ Gerçi Trubetskoy, belli bir benmerkezciliğin her zaman gerekli olduğunu, ama bunun bilinçsiz değil, bilinçli; mutlak değil, göreceli olması gerektiğini savunmaktaydı. *N. S. Trubetzkoy’s Letters and Notes*, s. 13.

¹²² *Iskhod k Vostoku: Predchuvstviia i Sversheniia: Utverzhdenie Evraziitsev* [Doğuya hareket: sezgiler ve ameller: Avrasyacıların tezleri] (Sofya: 1921). Bundan sonra *Iskhod k Vostoku* olarak zikredilecektir.

¹²³ *N. S. Trubetzkoy’s Letters and Notes*, s. 21.

¹²⁴ Trubetskoy 30, Florovski 27, Suvchinski ve Savitski 25 yaşlarında idi.

görmekteydi.¹²⁵ O, kültürel-felsefî düşünüş gayretini, mevcut şartlardaki siyasi mücadeleden daha önemli ve hayatî bir milli mesele olarak addetmekteydi. Bu, hiç de Bolşeviklerle mücadele edilmesin demek değildi, ama mücadelenin tepkisel değil, amaçsal olması gerekirdi, yani sadece korkunç düşmanın yenilmesi üzerine değil, aynı zamanda kurulacak yeni yapı uğrunda bir mücadele verilmesi kaçınılmazdı.

2. 3. AVRASYACI TEMEL TEZLER VE GÖRÜŞLER

Avrasyacı temel tez ve görüşlerin serdedilmesinde öncelikle metodolojik zorlukları dile getirmek lazımdır. Şöyle ki, söz konusu fikirler, hareketin mensubu muhtelif şahıslar tarafından birçok eser ve makaleye serpiştirilmiş olduğundan bunların tamamı okunmadan bir kere genel bir anlama sürecinin tamamlandığını söylemek gerçekten zordur. İkincisi, aynı ‘nehirde’ akan bu metinlerin arasındaki ifade nüanslarını/inceciklerini gözden geçirerek tamamının özetini çıkarmak bir hayli zahmetli iştir. Hareketin çekirdek kadrosunda bulunanların akademik anlamda farklı alanlardan gelmeleri, yani kimisinin tarihçi, kimisinin iktisatçı, kimisinin filozof, kimisinin dilci olması, bunların ürettikleri metinlerde farklı üslup ve ilgi alanlarının doğal olarak ortaya çıkmasına neden olmaktaydı; böylece bazıları etno-kültürel, bazıları tarihî-felsefî, diğerleri de coğrafi-iktisadî analizlere yoğunlaşmaktaydılar. Sözgelimi, Trubetskoy tarih felsefesi, etnografya, devlet teorisi gibi konularda yazarken, Savitski iktisadî-coğrafi çözümlemelere eğilmekte, Suvchinski teşkilatî işlerden vakit bulup tarih-felsefe-kültür bağlamında yazılar üretmekte, Vernadski ilk ciddi Avrasyacı tarih metinlerini inşaya koyulmakta, N. N. Alekseyev çalışmalarını devlet hukuku ve teorisi üzerine yoğunlaştırmaktaydı.

¹²⁵ Georgii V. Florovski, “Pis’mo k P. B. Struve ob Evraziistve” [P. B. Struve’ye Avrasyacılıkla ilgili mektup], *Russkaia Mysl’* (Prag), Ocak-Şubat (1922), Kniga I-II, s. 267-274.

Tezlere geçmeden önce önemli bir konuya değinmek gerekir. Bu, Avrasyacılık fikir hareketinin diğer akımlarla karıştırılması veya onlara benzetilmesidir. Şöyle ki, bazı araştırmacılar Avrasyacılık akımını, *Smenovekhovstvo* veya nasyonal-Bolşevizm olarak bilinen bir grupta karıştırmakta, bazıları Bolşeviklerle benzerlikleri veya onlar karşısında teslimiyetçi ve uzlaşmacı tavırları olduğunu kaydetmekte; diğerleri de bu müelliflerden aktarmalar yaparak işi epey çetrefilleştirmektedirler. Hemen belirtilmelidir ki, zamanında Avrasyacı düşünürler bu yöndeki eleştirilere ayrıca cevaplar yazmış ve kendilerini bahsi geçen akımlardan ayıran temel hususlara değinmişlerdi. Dolayısıyla, en azından bu verilen cevaplar bile okunursa, konu aydınlanmış olur. İki makale ile ilgili tenkitleri yanıtlayan N. S. Trubetskoy’a¹²⁶ göre, *Smenovekhovstvo* mensupları daha önce Komünistlere karşı mücadele verseler de, mağlubiyetleri üzerine onların huzurlarına gitmeyi kararlaştıran kimselerdi. Avrasyacılar ise, tam tersine, iç savaşta mağlup olan anti-Bolşevik *Beyazlar* hareketinin (*Beloe dvizhenie*) düşünsel temellerinin yetersiz ve uygunsuz olduğunu anlamış ve Komünizme karşı başarılı mücadele için eski ideallerin yenileri ile değiştirilmesi gerektiğine kani olmuşlardı. Buna göre de, teslimiyetçilik yerine mücadelecî bir yaklaşım benimsemiş, bu bağlamda Komünizmi bertaraf edecek yeni fikirler öne sürmüşlerdi. Trubetskoy’un fikrinde, Avrasyacılık, Rus aydınlarının devrime kadarki zihniyetleri ile Komünist ideoloji arasında tabii ve mantıkî bir ilişki olduğunu kabul etmektedir; Komünizmi şer olarak niteleyen Trubetskoy, bu şeri organik olarak doğuran ortamın şer olduğunu, dolayısıyla yıkılması gerektiğini belirtmektedir. (*Smenovekhovstvo* cereyanı ise, Komünizme karşı her türlü mücadeleyi durdurmayı ve onun karşısında eğilmeği talep etmektedir).

Avrasyacılık ile Komünizm arasında bir bağlantı kuranlar için de Trubetskoy şunu hatırlatıyordu: birincisi sosyalizmi reddederek dine ve milli özgünlüğe vurgu yapmakta; ikincisi Tanrıtanımazlık ve enternasyonallikten hareket etmektedir. Görüldüğü gibi, bunlar arasında temel bir bağlantı kurmak mümkün değildir. Avrasyacılık, Bolşevizmin ateist, materyalist ve sosyalist doktrinine karşı çıkmakta;

¹²⁶ Yapılan eleştirilere verilen cevaplar için bkz.. N. S. Trubetskoy, “My i Drugie” [Biz ve diğerleri], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 4 (Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel’sтво, 1925), s. 66-81; ve yine onun aynı yılda sırf Avrasyacıları bu konularda bilgilendirmek amacıyla kaleme aldığı ve ayrı basım olarak yayınlanan bir makalenin tekrar neşri için bkz.: “Nash Otvet” [Bizim cevabımız], *N. S. Trubetskoy: Istoriia, Kul’tura, Yazyk*, s. 339-348.

bunları Roma-Germen kültürünün mahsulleri olarak telakki etmektedir. Diğer taraftan, Bolşevizm, kültürün belli bir sınıf tarafından üretildiğine dair Marksçı varsayımdan hareket ederken; Avrasyacılık, kültürü etnik birimlerin, millet veya milletler grubunun oluşturageldiğini ileri sürmektedir.

Son bir nokta, hareketin fikirlerinin kendi içinde yatay ve dikey şekilde gelişme göstermesinin göz önünde bulundurulmasıdır. Örneğin, önceleri tasarlanan devlet modelinin monarşi mi, cumhuriyet mi olması muğlâk gözükürken, daha sonra bu, ikincinin lehine belirginleşmişti. Bazı ideologlar arasında 1920’lerin sonuna doğru gittikçe su yüzüne çıkan Sovyetlerle işbirliğine girme hususundaki -bazı yazarların sol ve sağ ayrımı olarak yaptığı- yatay bölünme de hesaba katılmalıdır. Dolayısıyla, aşağıdakilerin klasik Avrasyacı düşüncenin mükemmel ve ayrıntılı bir sunumu olduğu iddia edilemez. Aşağıdaki kısımlar, bir araştırmacının klasik Avrasyacı temel metinlerden çıkarmağa çalıştığı genel hususların bir tasviridir.

2.3.1. Mekân Tasavvuru: Avrasya, Kamil Bir Kıtadır!

Avrasyacı coğrafya tasavvuru, dünyanın hangi kıtalara ayrıştırılması gerektiği hususunda ta ‘tarihin atası’ Herodot zamanından süregelen (Avrupa merkezli) coğrafya tasnifini kabul etmiyordu. Avrasyacılar, ilk defa XIX. yüzyılın başlarında Alman Alexander von Humboldt tarafından kullanılan, Avrupa ve Asya kıtalarının yekûnuna verilen ‘Avrasya’ ismine coğrafi olarak farklı anlam yüklemekteydiler. Bu arada, bu kelime, coğrafyacı V. İ. Lamanski (1833–1914) tarafından Rusçaya kazandırılmıştı. Çarlık Rusya’sında mevcut olan anlayışa göre, Ural Dağı’nın batısındaki bölge, ‘Avrupa Rusyası’, doğusundaki kısım ise ‘Asya Rusyası’ addedilmekteydi. Bu bağlamda, Rusya, iki ayrı kıtaya, diğer bir deyişle Doğu-Batı’ya yayılmış ve hatta

etnografik-kültürel olarak da çağdaş uluslararası ilişkiler teorisyenlerinden S. Huntigton'un tabiriyle ülke 'bölünük'¹²⁷ vaziyette idi.

Klasik Avrasyacıların ortaya çıktıkları döneme göre en orijinal düşüncelerinden biri, işte bu coğrafya tasavvurunu yeniden tanımlamaları idi. Medeniyet idraki bakımından bu çok önemli ve hatta olmazsa olmaz bir olgudur. Genel olarak söylenirse, Rusya Çarlığının sınırları göz önünde bulundurularak burasının farklı bir kıta -Avrasya- olduğu ileri sürülmekteydi. Rusya ve Avrasya terimleri bazen geçişkenli kullanılmaktaydı.

Avrasyacı doktrininin coğrafi boyutunu detaylarıyla işleyen düşünür, Petr Savitski idi. Savitski, *Rusya'nın Coğrafi Özellikleri*¹²⁸ adlı eserinde mevcut iklim verilerinden, sıcaklık ve nem/rutubet oranlarından hareketle Rusya coğrafyasının fizikî özelliklerinin dökümünü vermektedir. Kitabın amacı, müellifin deyişiyle, 'Avrasya dünyasının (belli ölçütlere göre) coğrafi bütünlüğünü önemli ölçüde ispatlamak' idi.¹²⁹ K. Marks'ın *Das Kapital* eserindeki ekonomik veri ve analizler misali, Savitski'nin bu kitabında coğrafyacı bilim adamlarının eserlerinden nakledilen mebzul miktarda coğrafi malumat mevcuttur. Müellif, eserinde Rusya-Avrasya'nın fizikî coğrafyasını tasnif etmeye, bölgelere ve alt-bölgelere ayırmaya girişmekte, bu bölgeler arasındaki geçişkenli yerleri ve sınırları tespit etmeye çalışmaktadır. Genel olarak bakılırsa, Rusya-Avrasya, üç büyük oviden teşekkül etmektedir: Beyazdeniz [Belomor'e]-Kafkas, Batı Sibirya ve Türkistan. Bu coğrafyanın sınırlarına gelince, birinci oviden hudutları, 'eski tabirle Avrupa Rusyası'na denk düşmekte, Türkistan'ın güney sınırları tahminen 35. kuzey paraleline/enlemine kadar inmekte, kuzeyde ise Avrasya'nın enginlikleri 70. kuzey paralelinin/enleminin ötesine taşmaktadır.¹³⁰

Bu üç ova, rölyef değişmelerinden etkilenmeksizin "güney-kuzey" ve "merkez-çevre" eksenleri doğrultusunda botanik-topraksal kuşakların ortaya çıktığı, belki de yer

¹²⁷ Huntington'un hangi medeniyete ait oldukları konusunda tereddüt eden ve bu mevzuda kendi içinde bölünen ülkeler için kullandığı tabir (*torn country*), parçalanmış/bölünük/yırtılmış ülke olarak Türkçeye tercüme edilmektedir.

¹²⁸ P. N. Savitski, *Geograficheskie Osobennosti Rossii* (Chast' 1-aia, Rastitel'nost' i pochvy) [Rusya'nın coğrafi özellikleri: birinci kısım, nebatat ve zemin] (Prag: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1927).

¹²⁹ a.g.e., s. 5.

¹³⁰ a.g.e., s. 9.

küresinin en büyük bölgesini meydana getirmektedir. “Güney-kuzey” eksen, iklimsel-termik (ısı) göstergelerin değişimine işaret ederken, “merkez-çevre” de havanın nispi rutubet/nem oranındaki değişiklikleri, yani ‘kuru-sever’ ile ‘nem-sever’ kuşakların yer değişmesine tekabül eder. Avrupa ile kıyaslandığında, Rusya’da yüzey biçimlerindeki belirsizlik, jeomorfolojik prensiplerin zayıflığı, botaniksel ve topraksal türlerin yatay kuşaklar şeklindeki belirgin yer değiştirmesi gözlemlenmekteydi. Avrupa’da ise tam tersi geçerli idi: yüzey hatlarındaki netlik, jeomorfolojik prensiplerin açık ifadesi, yatay-kuşak değişkenlerin zayıflığı; dahası, burada “güney-kuzey” eksen [vektörü] Avrasya-Rusya’ya göre daha az geçerli idi. “Merkez-çevre” kriterine bakılırsa, Avrupa, eski dünyanın kıta kütesine nazaran neredeyse her zaman ‘çevre’ konumunda idi.

Bundan başka, Rusya-Avrasya, dört botanik/bitkisel bölgeye ayrılmaktadır: orman, step, çöl ve tundra. Savitski, bu botanik / bitkisel bölgelerdeki toprak çeşitlerini /örtükünü de söz konusu ederek bunlar arasında bir takım paralelliklerin ve çevrimsel şeritlerin bulunduğunu göstermeye çalışmakta, bunların Rusya’ya has olduğunu, nihayet bu coğrafyanın bir nevi ‘kapalı bir daire’den teşekkül ettiğini ifade etmekteydi. Dahası, buradan ilham alarak Rusya-Avrasya’nın sadece botanik-coğrafi alometlere göre değil, iktisadî, tarihî vs. ölçütlere göre de ‘kapalı bir devre’, ‘kendi başına bir dünya’, kıta olduğunu belirtmekteydi. Yeri gelmişken, Savitski, Rusya-Avrasya’nın ekonomik ilişkilerini mevzubahis ettiği bir makalesinde de “Kıta-Okyanus” başlığını kullanmıştı.¹³¹

Savitski, belli bir coğrafi yerleşimde bir taraftan nebatat, hayvanat ve madenler, diğer taraftan insan ve onun yaşamı, manevî âlemi arasında asırlara dayanan genetik ilişkilerin sayesinde bir tür ‘ortak düzen’in olduğunu düşünmekteydi, ki bu sistem, dış etkilere maruz kalmakla birlikte kendisi de bu muhite tesir etmekte, kendi düzenini, harmonisini ve sağlıklı/müstahkem oluşunu meydana getirmekteydi. Canlı mahlûkatın böyle bir “ortak yaşamı”nı nitelendirmek için Savitski, Rusça *mestorazvitie* terimini kullanmaktaydı;¹³² bu bir nevi, jeopolitik biliminin kurucularından F. Ratzel’in ileri sürdüğü *Lebensraum*, yani hayat alanı kavramına benzer/yakın bir ifade idi; bunun harfi manası da zaten gelişme alanı (mesto - yer, alan; razvitie- gelişme/yayılma) demektir.

¹³¹ P. N. Savitski, “Kontinent-Okean”, *Iskhod k Vostoku*, s. 104-125.

¹³² Savitski, *Geograficheskie Osobennosti Rossii*, s. 29-30.

Rusya-Avrasya da bir *mestorazvitie*, ‘bir bütün’, ‘coğrafi şahsiyet’ (individuum) idi, diğer bir deyişle aynı anda coğrafi, etnik, iktisadî, tarihî vs. ‘mekan’ (landscape/Landsaft) idi. *Mestorazvitienin* de çeşitli tiplerini ayırtırmak mümkündür; örneğin, Avrasya stepleri de bir *mestorazvitie*dir, ama o, daha büyük *mestorazvitienin*, yani Avrasya-Rusya’nın bir parçasıdır. Diğer bileşenler işte, belirtilen niteliklerle (“güney-kuzey” ölçütü vs.) birlikte orman, çöl, tundradır. Tabii ki, *mestorazvitie* olarak Avrasya, Ruslara hazır bir halde verilmemişti, Rus halkı uzun bir tarihî süreç içinde onu özümsemişti.¹³³

Savitski’nin bir diğer tezi de Avrupa’nın sınırları çizilirken Ural Dağları’nın bir sınır olarak kabul görmesinin anlamsızlığıyla ilgili idi. O, diğer coğrafyacıların verilerinden de istifade ederek Ural dağlarının botaniksel ve toprak türü açısından herhangi bir hudut teşkil etmediğini, her iki yakada da bu özelliklerin devam ettiğini söylemekteydi;¹³⁴ dolayısıyla, burasının coğrafi bir hudut olarak kabul edilmesi imkânsızdı. Bu coğrafi tasnifi, *Rusya ve Avrupa*’nın yazarı N. Danilevski de reddetmekteydi; eğer Ural sıra dağları, Avrupa’yı dünyanın bir kıtası haline getiriyorsa, o halde Hindistan için neden böyle bir şey söylenmiyor? Zira iki taraftan deniz, diğer taraftan dağlarla çevrelenmiş olan Hindistan’ın fizikî farklılıkları komşu Asya’ya nazaran Avrupa’dan daha fazla mevcuttu.¹³⁵ Bu coğrafya tasavvuru, aslında Rus kimliğinin medeniyetsel yaklaşım bağlamında yeniden bir inşası idi.¹³⁶

Bu arada, Savitski, Avrasya coğrafyasının bir bütün oluşturduğu tezini destekleyecek bir argümanı da dilbilim sahasından edinmişti. Bu, Avrasya’da meskûn halkların dillerindeki ortak bir hususiyetle ilgili idi. Avrasya’daki dillerdeki ortak sesleri inceleyen dilbilimci Roman Jakobson tarafından ortaya çıkarılan bir kurala göre, söz konusu diller her ne kadar farklı dil ailelerine mensup olsalar da, aralarında fonolojik olarak genel bir bağlantı vardı; bu da ünsüz seslerin hem kalın hem de ince

¹³³ G. V. Vernadski, *Zven’ia Russkoi Kul’tury: Drevniaia Rus’* [Rus kültürünün esasları: Kadim Rus ülkesi] (y.y.: Izdanie Evraziitsev, 1938), s. 5.

¹³⁴ *a.g.e.*, s. 120-121.

¹³⁵ N. Danilevski, *Evropa i Rossiia* (Moskova: Eksmo, 2003), s. 62.

¹³⁶ Bu bağlamda, 1927’de ABD’ye göç eden G. Vernadski, burada Japonların Asya’da Rus emperyalizmi konusundaki yazılarıyla tanışınca, Avrasya kavramını tam manasıyla anladığını ve onlara cevaben de “Biz Asya’nın işgalcileri değiliz, biz kendi evimizde, yani Avrasya’dayız” denilmesi gerektiğini yazmaktaydı. G. V. Vernadski’den K. A. Çkheidze’ye, 2 Kasım 1927, GARF (Rusya Federasyonu Devlet Arşivi), F. 5911, Op. 1, D. 19, L. 1-1a.

versiyonlarının olması ve kelimelerin farklı anlamını vermek için bunların kullanılması idi.¹³⁷ Avrupa ve Asya dillerinde bu tür bir ayrım mevzubahis değildi. Jakobson, daha önce Trubetskoy'un ileri sürdüğü fonolojik dil ittifakından burada bahsedilebileceğini söylemekteydi.¹³⁸ Sözü edilen fonolojik bağlantıdan bir hayli heyecanlanan ve bunu "Bir bulgu hakkında duyuru" başlığıyla bildiren Savitski, söz konusu 'bulgu'nun sıradan bir şey değil, felsefi bir anlamı olduğunu düşünmekte; Avrasya dillerinin fonolojik anlamda da aynı yönde ve birbirlerine yakın bulunduğu ve nihayet Avrasya'nın özel bir lingüistik dünya olduğunun işaretlerinin dilbilimi metotlarıyla ortaya çıkarıldığını kaydetmekteydi.¹³⁹

2. 3. 2. Tarih Felsefesi/Yazımı: Yeni Düşünceler, Özgün Metotlar

Avrasyacı tarih felsefesi, o güne dek tarih yazımında çoğunlukla geçerli olan şablonu, yani Rusya'nın dünya tarihindeki yerinin hep Batı Avrupa tarihinin yamağı olarak telakki edilmesini ve bu medeniyeti Asya 'barbarlar'ından koruduğu ölçüde önem kazanması gibi hususları tamamen yanlışlamakta, bertaraf etmekte ve Rusya/Avrasya tarihini yeniden yorumlamaktaydı.

Bu çerçevede, klasik Avrasyacı tarih felsefesi, iki bapta mevzubahis edilebilir: birincisi, Avrasyacıların zaman kavramı ve tarihin genel akışıyla ilgilidir, yani zaman

¹³⁷ Örneğin, Rusça'da *byt* ve *byt'* kelimelerinin son sesi olan t birincide kalındır ve bu, 'hayat, maişet' anlamına gelmektedir; ikinci kelimedeki t ise incedir ve bu da 'olmak' demektir. *Mat* ve *mat'* kelimeleri de ilginçtir; birincisinin 'mat etmek', 'minder', 'hasır' vs. gibi anlamları haizken, ikincisi 'anne' manasında kullanılmaktadır.

¹³⁸ Jakobson'un konuyla ilgili yazısı için *Evraziia v Svete Iazykoznaniia* [Dilbilim alanında Avrasya] (Prag: Izdanie Evraziitsev, 1931), s. 7-12. Bu arada, bu konuyu yazması için öncelikle Trubetskoy'a başvurulduğu, ama onun tam o sırada hareketin işlerinden uzak durduğu için teklifi kabul etmediği belirtilmelidir. Bkz.. N. S. Avtonomova ve M. L. Gasparov, "Yakobson, Slavistik i Evraziistvo: Dve Kon'iuktury, 1929-1953" [Yakobson, Slav araştırmaları, Avrasyacılık: İki vaka], *R. Yakobson: Teksty, Dokumenty, Issledovaniia* [Yakobson: metinler, belgeler, araştırmalar] (Moskova: Rossiiskii Gosudarstvennyi Gumanitarnyi Universitet, 1999), s. 336.

¹³⁹ P. N. Savitski, "Opoveshenie ob Otkrytii" [Bir bulgu hakkında duyuru], *Evraziia v Svete Iazykoznaniia*, s. 1-7.

algılamasının ilerlemeci mi, yoksa çevrimli mi olması. İkincisi ise, Rusya tarihinin yeni bir yorumunun, Trubetskoy'un ifadesiyle, "Rus tarihine Batıdan değil, Doğudan bir bakış"ın denenmesiyle alakalıydı. Burada tabii ki, Rus tarihinin belli başlı hadiseleri örneğin, en uzaktaki Kiyev Rusluğundan, üç asır süren Moğol-Tatarların hâkimiyetine, akabinde Moskova knezliğinin yükselişi ve doğuya yayılmasından, I. Petro'nun imparatorluğu ile başlayıp 1917'de biten Petersburg dönemine değin süren gelişmeler Çarlık dönemi tarihyazımından farklı bir çerçevede ele alınmakta ve son olarak Ekim devrimi de yeniden yorumlanmaktaydı. Avrasyacı tarih yazımından bahsederken, Rus etnosunun kökeni ve yapısıyla ilgili görüşlerin yanı sıra tarihi ele alırken henüz o sıralarda ortaya çıkmamış olan Annales ekolünün tarih yazımına benzer (ama sadece ekonomik temelli değil) kuşatıcı (disiplinler-arası) orijinal metotların kullanıldığını da unutmamak icap eder. Hatta Avrasyacılık akımı 1930'ların başında zayıflayıp dağılmasaydı, buradan çok-disiplinli kuvvetli bir historiografi ekolünün doğabileceğini de söylemek mümkündür.

Öncelikle kaydetmek gerekir ki, Avrasyacılar evrensel zaman mefhumu (nosyonu) diye bir şeyin olmadığına inanmaktaydılar. Her ülkenin, kültürün kendine özgü zamanı olabilirdi; kültürleri bu bağlamda ileri-geri diye kıyaslamak imkânsızdı. Tarihteki tüm yolların Avrupa'ya çıkması, Avrupalı egosantrik zihniyetin mahsulü idi; en üste Avrupalıların olduğu 'ilerleme merdiveni' de böyle icatlardandı. Zaten bir eğri üzerinde gelişen topyekûn bir insanlık tarihinden bahsedilemezdi. Bunu Trubetskoy, *Avrupa ve Beşeriyet* kitabında ta başından beri ilan ediyordu.

Avrasyacı hareketin tarihe bakışı, felsefesi, çözümleyici araçları ve genel iddialarının, esas itibarıyla Nikolay Trubetskoy'un (kısmen de Savitski'nin) kaleminden çıkan metinlerde ilk defa derli toplu halde ileri sürüldüğü söylenebilir. Trubetskoy, profesyonel bir tarih eğitimi almamıştı ama onun fikirleri diğer Avrasyacı yazarlara ilham kaynağı olmuş ve tarih yazımı anlamında daha detaylı ve profesyonelce yazılmış metinler, örneğin G. Vernadski tarafından bir süre sonra ortaya konmuştu. Bu arada Savitski'nin de bu alandaki katkılarını göz ardı etmemek gerekir; özellikle onun Rus tarihini 'yükseliş ve düşüş' amilleri bakımından inceleyerek kendine özgü bir tarih metodu geliştirdiğini eklemek gerekir.

Trubetskoy'un tarih yazımı alanında yaptığı ilk kuşatıcı çalışma, 1925 yılında yayınlanan *Cengiz Han'ın Mirası*¹⁴⁰ adlı küçük hacimli bir eser idi.¹⁴¹ Eser, tarihî malumat vermekten ziyade, bin yıllık Rus tarihini yeniden yorumlayan formülasyonlardan oluşmaktadır. Burada Trubetskoy, genel olarak Rus tarihini Doğu tarihine eklemleyerek yorumlamaktaydı; Cengiz Hanın liyakat/sadakat ve dinî toleransa dayanan bir Avrasya imparatorluğu kurduğu ve Rusların da bu imparatorluğun bir parçası addedildiği, zamanla Altın Ordu devletinden devletçilik ruhunun Moskova'ya kaydığı ve bu sonuncunun yükselişinde bu steplerden alınan iradenin etkili olduğu hususları öne çıkmakta; I. Petro reformlarının Rusların manevî bütünlüğünü parçalaması, kültürlerinin esaslarını bozması, Avrupalılaşma ile beraber devletin emperyalist ve sömürgeci bir karaktere bürünmesi yerilmekte, Bolşevik yöneticilerin, Petro'nun devamcısı olduğu vurgulanmaktaydı.

Profesyonel anlamda Avrasyacı tarih yazımı örneklerini ise hareketin mensubu tarihçi Georgi Vernadski pratik olarak ortaya koymuştu. Onun bu alanda yaptığı ilk kapsamlı ve detaylı çalışma, 1927'de neşredilen *Rus Tarihinin Yazgısı* isimli kitabı idi.¹⁴² Aslında genel Avrasya tarihinin ilk çizgilerini ortaya koymaya çalışan müellif, metnine göçebe Bozkırlıların tarihteki rolü ile başlamaktaydı. Uzun devirleri konu eden her bir tarih çalışmasının vazgeçilmez unsuru olan dönemlendirme bahsi, Vernadski'nin eserinde ta başından beri dikkat çekmektedir. Bu coğrafyanın tüm tarihinin Avrasya-şümül bir devlet kurma çabaları olarak tarif eden Vernadski, bu süreci aşağıdaki ritmik dönemlere ayırtırmaktaydı.¹⁴³

¹⁴⁰ I. R. [N. S. Trubetskoy], *Nasledie Chingiskhana: Vzgliad na Russkuii Istoriiu ne s Zapada, a s Vostoka* [Cengiz hanın mirası: Rus tarihine Batıdan değil, Doğudan bir bakış] (Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1925). Eserin yeniden yapılan baskıları için bkz.: N. S. Trubetskoy: *Istoriia, Kul'tura, Yazyk: Sbornik statei* [Trubetskoy: Tarih, kültür ve dil: Makaleler derlemesi], ed. V. M. Jivova (Moskova: Progress, 1995), s. 211-266 ve N. S. Trubetskoy, *Nasledie Chingiskhana* [Cengiz Han'ın mirası], haz. A. Dugin ve D. Taratorin (Moskova: Agraf, 1999), s. 223-292.

¹⁴¹ *Istoriia, Kul'tura, Yazyk*'ın editörü Jivov'un belirttiğine göre, Trubetskoy, bu eserin tarihten ziyade siyasi amaçlar güttüğünü bildiğinden ve gerek harekete gerekse şahsına gelebilecek tepkilerden çekinerek müstear isimle neşrettirmişti. (bkz.: *a.g.e.*, s. 772). "I. R." açılımının "İz Rossii" (Rusya'dan) olabileceği tahmin edilmektedir.

¹⁴² G. V. Vernadski, *Nachertanie Russkoi Istorii* [Rus tarihinin yazgısı] (Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1927).

¹⁴³ *a.g.e.*, s. 16.

Tablo 1. Avrasya’da Devlet Kuruculuğunun Ritmik Süreci

I. dönem	a) Tek devlet (İskitler devleti) b) Devletler sistemi (Sarmatlar, Gotlar)
II. dönem	a) Tek devlet (Hun İmparatorluğu) b) Devletler sistemi (Avarlar, Hazarlar, Kama Bulgarları, Rus diyarı, Peçenekler, Kıpçaklar)
III. dönem	a) Tek devlet (Moğol imparatorluğu) b) Devletler sistemi - Moğol devletinin çöküşünün I. aşaması (Altın Ordu, Çağataylar, İran, Çin) c) Devletler sistemi - Moğol devletinin çöküşünün II. Aşaması (Litvanya, Rus diyarı, Kazan, Kırgızlar, Özbekler, Oyratlar-Moğollar)
IV. dönem	Tek devlet (Rusya imparatorluğu- SSCB... ?)

Bunun yanında, Avrasya coğrafyasını adeta birbirini tamamlayan esasen iki *mestorazvitie*’nin -‘Orman’ ile ‘Step’- etkileşimi olarak gören müellif, bin yıllık Rus tarihinin özgün bir dönemlendirmesini aşağıdaki şekilde tasnif etmekteydi:

Tablo 2. G. V. Vernadski’nin Rus Tarihi Dönemlendirmesi

I. dönem	Orman ve Step’in birleştirilmesi çabaları (972’ye dek)
II. dönem	Orman ve Step’in mücadelesi (972-1238)
III. dönem	Step’in Orman üzerinde zaferi (1238-1452)
IV. dönem	Orman’ın Step üzerinde galebesi (1452-1696)
V. dönem	Orman ve Step’in birleşmesi (1696-1917)

Buradaki tarihlere dikkat edilirse, 972 tarihi, Tuna, Dnepr ve Volga nehirleri etrafındaki alanı birleştirmeye girişen Knez Svyatoslav’ın ölüm tarihidir. Bu devirde, kadim Ruslar pagan kültürünü devam ettirmekteydiler. 1238’de Moğolların gelişine

kadar Rus knezleri arasında iç mücadeleler söz konusudur, bunun yanında Hristiyanlık kabul edilmiş olup Rus Kilisesi tamamen Bizans'a bağımlı durumdaydı. Daha sonra Moğolların yönetiminde Rus knezlikleri biçimsel olarak birleşirler. Altın Ordu'nun zayıflaması ve Kazan ve Kırım hanlıklarının sivrilmesi akabinde Moskova, Avrasya'da cazibe merkezi olmaya başlar. Tatarların 1452'de Moskova'ya bağımlı Kasım Hanlığını kurmalarını, ilginçtir ki, Vernadski yeni bir dönemin müjdecisi olarak ilan etmektedir. Bu aşamada artık Rus Kilisesi de (Bizans'ın çöküşü ile) bağımsızlığını elde etmişti. Söz konusu dönem, Kazan, Astrahan ve Sibirya'nın fethi ve en son Azak kalesinin I. Petro tarafından 1696'da alınışına dek sürer.¹⁴⁴ Beşinci dönemde Rusya devleti, Avrasya'nın doğal sınırlarına varır ve Orman ile Step ekonomik anlamda birleşir. Fakat bu imparatorluk çağında, kültürün zahirde güçlü bir şekilde gelişmesine rağmen dâhilde derin ve acı bir çöküntü başlar.¹⁴⁵ Vernadski, tarih çalışmalarına daha sonra Yale Üniversitesi'nde devam etmişti.¹⁴⁶

Bundan başka, Kalmık kökenli Erendzhen Khara-Davan da, 1929 yılında Belgrat'ta *Başkomutan Cengiz Han ve Mirası* adlı bir eser¹⁴⁷ yayınlıyarak Avrasyacı tarih yazımına katkı sağlamıştı. Bu eserinde genellikle ikinci el kaynaklardan yola çıkarak Cengiz Han'ın bir komutan olarak doğuşunu, kurduğu askerî ve yönetim

¹⁴⁴ *a.g.e.*, s. 21-23.

¹⁴⁵ Bu arada, Vernadski'nin kitabının sonuna P. Savitski'nin Avrasya tarihini jeopolitik genellemelerle yorumlayan bir makalesi eklenmişti, bkz.: P. Savitski, "Geopoliticheskie Zametki po Russkoi Istori" [Rus tarihine dair jeopolitik notlar], *a.g.e.*, s. 234-260. Savitski, bu yazıda genellikle Vernadski'nin görüşlerinin bir özetini vermektedir. İlginçtir ki, Savitski burada Osmanlı İmparatorluğu'nu Bizans'ın *mestorazvitiesini* benimseyen, onun kültürel/jeopolitik unsurlarını taşıyan bir mirasçı olarak göstermektedir. Bu anlamda, "Türkiye, jeopolitik bağlamda Kırım Hanlığı ile ilişkilerini bir zamanlar Greklerin İskitler ve Cenevizlilerin de Altın Ordu ile kurmuş olduğu münasebetlere benzer şekilde düzenlemekteydi: yani [Karadeniz'deki] kıyıları elde bulundurmaktaydı. Türkler tarafından elde bulundurulmuş kıyıları, Grek ve Ceneviz kolonilerinin jeopolitik analojisi idi.", *a.g.m.*, s. 248-249.

¹⁴⁶ Hayatının sonuna kadar Amerika'da yaşayan Vernadski, Rus tarihi ile ilgili çok ciltli detaylı eserlere imza atmıştı. İngilizce yazılan bu kitaplar sekiz cilt halinde 1991'den sonra Rusçaya çevrilmiştir. O, bu sonraki çalışmalarında erken dönem Avrasyacı tarih yazımına has olan fikirlerinden kısmen uzaklaşmış ve bu da Batılı bir araştırmacının makalelerine eleştiri kaynağı oluşturmuştu. Bkz.: Charles J. Halperin, "George Vernadsky, Eurasianism, the Mongols and Russia", *Slavic Review*, No. 41/3 (Fall 1982), s. 477-493 ve "Russia and the Steppes: George Vernadsky and Eurasianism", *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*, No. 36 (1985), s. 55-194.

¹⁴⁷ Kitabını kendi imkanlarıyla yayınlıyan Khara-Davan, Bozkırhılar ve Moğollarla ilgilenirken Avrasyacılarla tanışmış ve daha sonra hareketin bazı yayınlarında yazmıştı. 1883'de doğan Erendzhen, Petersburg Askerî Tıp Akademisi'nden mezun idi. Ekim devriminden sonra yurdundan ayrılan Khara-Davan, Kalmık muhacirlerin kültürel faaliyetlerine katılmıştı. Onun söz konusu eseri, daha sonra birkaç yazı eşliğinde yeni bir edisyonla tabedilmiştir, bkz.: Erendzhen Khara-Davan, *Rus' Mongolskaia* [Moğol Rusya'sı], ed. D. Taratorin (Moskova: Agraf, 2002).

sistemini, yaptığı fetihleri ele almıştı. Trubetskoy ve Savitski'nin görüşlerinden büyük ölçüde etkilendiği söylenebilir.

Avrasyacılık akımının tarihle ilgili metinlerinde Rus düşünce tarihinde ve tarihyazımında ilk defa Moğolların hâkimiyeti daha kuşatıcı/kapsayıcı bir şekilde, yani Avrasya-şümul bir imparatorluğun ortaya çıkmasına zemin teşkil etmesi, daha sonra bu imparatorluk ruhunu belli başlı malî/siyasi/iktisadî/askerî yapıyla Ruslara devretmesi açısından yorumlanmaktaydı. Bu meyanda, “Tatarlar [Moğollar], Rus diyarını arıtmış, kutsamış ve kendi örnekleri ile ona büyüklük kabiliyetini aşılamışlardı”; Rusya'nın ikili siması burada ortaya çıkmaktaydı:

“Rusya, Büyük Hanların mirasçısı, Cengiz ve Timur'un faaliyetlerinin devam ettiricisi, Asya'nın birleştiricisidir. Rusya, ... derin kültürel geleneğin taşıyıcısıdır... Onda aynı zamanda tarihî ‘yerleşiklik’ ve ‘step’ hâli insicam etmektedir...”¹⁴⁸

XIII. yüzyılın birinci yarısında Rus diyarı Moğolların işgaline uğradığında Batıdan Latinlerin taarruzları söz konusu idi. İşte bu sırada Batı ve Doğu arasında kalan yerel yöneticilerin tercih yapmaları gerekirdi. Vernadski, iki ateş arasında kalan iki knezi -Danil Galitski ve Aleksandr Nevski- söz konusu ederek bunlardan birincisinin Roma Papası başta olmak üzere Batılı müttefiklere güvendiği için neticede mağlup olduğunu ve güney-batı Rus diyarını Latinlerin (Katolikler) birkaç asır sürecek kontrolüne bıraktığını; ikincisinin ise, tam tersi faaliyette bulunduğunu ve Doğu ile ittifaka girmesi sonucunda hem Rus sınırlarını Latin Batıdan koruduğunu, hem de bu sınırlar dahilinde Ortodoksluğu/millî ben-idrakini perçinlediğini kaydetmektedir.¹⁴⁹ Knez Aleksandr Nevski, asıl tehlikenin Doğudan değil, Batıdan geldiği kanaatindeydi zira Doğulular dinî sistemden ziyade kültürel-siyasi sistemi getirmekteydiler; halbuki Latinlik (Katoliklik) militan bir dinî sistem idi ve Rusların Ortodoksluk inancını değiştirip kendine tabi kılmaya can atmaktaydı. Aleksandr, dinî tolerans prensibini kendine kılavuz eden Moğollarla uzlaşarak, Rus topraklarını ele geçirmeye çalışan İsveç

¹⁴⁸ P. N. Savitski, “Step’ i Osedlost’” [Step ve yerleşiklik], *Na Putiakh: Utverzhdenie Evraziitsev, Kniga Vtoraia* [Ufuklarda: Avrasyacıların tezleri, ikinci kitap] (Moskova, Berlin: Gelikon’, 1922), s. 345-346.

¹⁴⁹ Georgi V. Vernadski, “Dva Podviga Sv. Aleksandra Nevskogo” [Mukaddes Aleskandr Nevski'nin iki kahramanlığı], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 4 (Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1925), s. 318-337.

ve Alman cengâverleri üzerinde Neva (15 Temmuz 1240) ve Çud (Buz) gölü (6 Nisan 1242) zaferlerini kazanmıştı.

Altın Ordu devletinin kuruluşunun akabinde Rus diyarı ile Bozkırlıların iletişimi daha da artmış, knezler Moğol İmparatorluğunun merkezine gidip gelmekteydiler; hatta Çin’e yapılan ileri harekâtlarda bazı Rus birlikleri de rol almıştı. Moğollar, o dönemdeki Rus Kilisesinin en yüksek yetkilisi *metropolite* dinî hoşgörü simgesi olarak Ortodoks inancını koruyan fermanlar vermişlerdi. Bu fermanlarda mukaddes kitapların ve ikonaların muhafaza edilmesi, Rus din adamlarının vergilerden ve her türlü yükümlülüklerden muaf tutulması, Kilise emlakinin ve topraklarının dokunulmazlığı hususlarına dair hükümler mevcuttu.¹⁵⁰ G. Vernadski’nin belirttiğine göre, 1261 yılında Altın Ordu’nun başkenti Saray’da Rus metropolitinin temsilciliği, yani bir piskoposluk kurumu tesis edilmişti.¹⁵¹

Diğer taraftan, Rus etnosunun ve kültürünün ortaya çıkmasında Turanî unsurların etkisine dikkat çeken Trubetskoy, Doğu Slavlığı ile Turanlığın iç içe geçmesini Rus tarihinin başlıca faktörü olarak değerlendirmekteydi. “Damarlarında Turanî kan akmayan neredeyse hiçbir *Velikorus* ve *Malorus* yokken”, diyordu Trubetskoy, “apaçıktır ki, doğru bir milli ben-idraki için biz Rusların bizde var olan Turanî unsurun mevcutluğunu dikkate alması ve Turanî kardeşlerimizi öğrenmesi gerekmektedir.”¹⁵² O, Turanîler arasında da kadim Türklerin temayüz ettiğini, bu yüzden onların kültürlerini incelemeye alarak Turanî psişinin temel ilkelerinin tespit edilmesinin elzem olduğunu kaydetmekteydi. Bu amaçla, Türk dilinin fonetiğini (büyük ve küçük uyum yasalarını), cümledeki söz dizimini ve gramer yapısını insanı mest eden bir üslup ve düzeyde izah eden Trubetskoy, burada mürekkep değil, sade birkaç kural ve şematik bir akışın söz konusu olduğunu not etmektedir.

¹⁵⁰ S. Pushkarev, “Rossiia i Evropa v ikh Istoricheskom Proshlom” [Tarihî geçmişte Rusya ve Avrupa], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 5 (Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1927), s. 149-150. Pushkarev makalesinde Orta çağlardan itibaren Rusya ve Avrupa’nın birbirine zıt düzlemlerde gelişme gösterdiklerini (örneğin, Ruslarda feodalitenin olmaması, dinî konular ve monark anlayışında farklılık vs.) belirtmektedir.

¹⁵¹ G. V. Vernadski, “Mongolskoe Igo v Russkoi Istorii” [Rus tarihinde Moğol esareti], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 5 (Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1927), s. 163. Vernadski, makalesinde Moğol esaretini tırnak içinde vererek bunu anlamından farklı olarak kullandığının altını çizmektedir.

¹⁵² N. S. Trubetskoy, “O Turanskom Elemente v Russkoi Kul’ture” [Rus kültüründeki Turanî unsura dair], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 4 (Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1925), s. 351-352.

Dahası, halk musikisinde, türkülerde, sözlü poetikada simetri ve paralellik, özel bir uyum ve ritmik bir berraklık tespit edilebilir. Kültürün tüm bu boyutlarında var olan şematiklik ve sadelik hiç de Türk muhayyilesinin fakir ve renksiz olduğu anlamına gelmez; bilakis şemaların net saydamlığı (ve mevcut malzemenin basitliği) sayesinde kurguların ufku uzadıkça uzar. Ve Türkün tahayyülü bu enginlikte tatmin olur.¹⁵³ Turanî psişğin tipik bir temsilcisi için normal şartlarda manevî/ruhî sarıhlik ve huzur hâli karakteristiktir. Onun yalnız tefekkür tarzı değil, gerçekliği algılaması da kendiliğinden sade ve simetrik şemalara dayanmaktadır, öyle ki, bunlar artık bilinçaltına işlemiştir; dolayısıyla onun düşünce ve davranışı, itikadı ve yaşamı arasında farklılık değil, bir bütünlük sezilmektedir. Bu ruh hâli (yani Turanî psişik), halkı kültürel dayanıklılık ve güç ile tahkim etmekte, kültürel-tarihî ardılığı kökleştirmekte ve her türlü elverişli inşa için milli güçlerin tasarruf edildiği şartları oluşturmaktadır.¹⁵⁴

Bu noktada, Trubetskoy'a göre, Doğu Slavları olan Rusların halk şarkılarında, danslarında, masal biçimlerinde, süslemelerinde ve maddî kültürlerinde 'Turanîler'in etkisini müşahade etmek mümkündür.¹⁵⁵ Bu arada, Vernadski de Türk dilinin Rusça'ya yaptığı ilginç katkılara dikkat çekmekteydi.¹⁵⁶ Dolayısıyla şu söylenmek isteniyordu: etnografik anlamda Rus halkı Ugor-Fin ve Volga boyu Tatarları gibi Turanîlerle bir kültürel alanı meydana getirmektedir. Hatta onlarla mevcut olan bu bağ, antropolojik olarak da perçinleşmiştir çünkü Rusların damarlarında Türk kanı da akmaktadır.¹⁵⁷ Bu yüzdendir ki, Asyalılara karşı kardeşlik ve karşılıklı anlayış kolaylıkla oluşmaktadır.

Dahası, Turanî psişğinin kadim Rus diyarı ile etkileşim içinde bulunduğunu ve Moskova devletinin ortaya çıkmasında önemli rol oynadığını ileri süren Trubetskoy, Rus devletçiliğinin kaynaklarından birisinin Moğol-Tatarların yönetimi olduğunu ifade

¹⁵³ a.g.m., s. 363.

¹⁵⁴ a.g.m., s. 369-370.

¹⁵⁵ N. S. Trubetskoy, "Verkhi i Nizy Russkoi Kul'tury" [Rus kültüründe alt ve üst katmanlar], *Iskhod k Vostoku: Predchuvstviia i Sversheniia: Utvezhdenie Evraziitsev* [Doğuya hareket: Sezgiler ve ameller: Avrasyacıların tezleri] (Sofya: Rossiisko-Bolgarskoe Knigoizdatel'stvo, 1921), s. 97-100.

¹⁵⁶ G. V. Vernadski, *Zven'ia Russkoi Kul'tury: Drevniaia Rus'* [Rus kültürünün esasları: Kadim Rus ülkesi] (y.y.: Izdanie Evraziitsev, 1938), s. 16-20.

¹⁵⁷ Meşhur bir Sovyet Türkologunun bu antropolojik gerçekliği teyit eden ve Ruslardaki Turanî kökenli 300 aile isminin etimolojisinden ve tarihinden bahseden bir çalışması için bkz.: Nikolay A. Baskakov, *Russkie Familii Tiurkskogo Proiskhozhdeniia* [Türk menşeli Rus familyaları] (Bakü: Yazıcı, 1992). Kaydedilmelidir ki, bu eser, 1979 yılında nüfuzlu Nauka neşriyatı tarafından Moskova'da yayınlanmıştı. İlginçtir ki, müellifin de soyadı Moğol-Tatar kökenli ünlü familyalardan idi; bunun anlamı kitapta uzunca açıklanmaktadır.

etmekteydi. Rus psişğine aşılarmış asıl bu Turanî çizgiler, Moskova Rus devletini muhkem ve cihanşümöl bir devlete dönüştürmüştü.

“Turanîlerin etkisinin yalnız olumsuz yönlerini görmek, nankörlük ve insafsızlıktır. Bizler, Turanî ecdatlarımızla en az Slav ecdatlarımız kadar gurur duyma hakkına sahibiz ve her ikisine de minnet borcumuz vardır. Ferdî ve millî ben-idrakine can atan her bir Rus için, sadece Arî değil, Turanî psikolojik tipe de mensup olma bilinci zaruridir.”¹⁵⁸

O halde, Avrasyacıların fikrinde, Rusları Slav alemi ile hangi halka bağlamaktaydı? Trubetskoy’un konuyla ilgili bir makalesinin aşğıdaki çarpıcı sonuç pasajı, buna net bir cevap vermektedir:

“Rus kültüründeki ortak Slav unsuru, Rus edebî dilidir ve bu, Rusya’yı Slavlıkla bağlayan yegâne halkadır. ‘Yegâne’ diyoruz, çünkü diğer halkalar hayalîdir. ‘Slav karakteri’ veya ‘Slav psişğı’ birer mitten ibarettir. Slav halklarının her birinin kendine has psişik tipi var, ve millî karakteri bakımından bir İsveçli bir Yunan’a ne kadar az benziyorsa, bir Leh de bir Bulgar’a o ölçüde az benzemektedir. Fiziksel ve antropolojik açıdan ortak bir Slav tipi de mevcut değildir. ‘Slav kültürü’ de yine bir mittir, zira her bir Slav halkı kendi kültürünü münferit olarak oluşturmakta ve Slavların birbirine kültürel etkileri, Almanlar, İtalyanlar, Türkler ve Yunanların bu Slavlar üzerindeki tesirlerinden hiç de kuvvetli değildir. Etnografik anlamda Slavlar, farklı etnografik kuşaklara mensuplar.

Böylece, ‘Slavlık’ etno-psikolojik, antropolojik, etnografik veya kültürel-tarihî bir mefhum değil, lingüistik bir kavramdır. Dil ve yalnız dil vasıtasıyla Slavlar birbiriyle ilintilidir. Dil, Rusya’yı Slavlıkla birleştiren yegâne halkadır.”¹⁵⁹

Öte yandan Savitski, tarihle ilgili hacimli iki makalesinde Rus tarihinin erken devirlerini ve Moğolların yönetimini kendine özgü bir tarih metoduyla ele alarak bir tür dönemlendirme çalışması yapmaktadır; bu, “yükseliş ve düşüş” analizi olarak adlandırılabilir. O, siyasi, iktisadî ve kültürel olmak üzere yirmi yedişer amili sıralamakta ve bunlara ilişkin göstergelere bakarak o dönemin yükseliş mi, düşüş mü

¹⁵⁸ Trubetskoy, “O Turanskoi Elemente v Russkoi Kul’ture”, s. 375.

¹⁵⁹ N. S. Trubetskoy, “Obsheslavianskii Element v Russkoi Kul’ture” [Rus kültüründe ortak Slav unsuru], *Istoriia, Kul’tura, Yazyk*, s. 206-207. Trubetskoy bu makaleyi ilk defa *K Probleme Russkogo Samopoznaniia* kitabında (s. 54-94) yayınlamıştı.

olduğunun ortaya konulacağını ileri sürmektedir. Bunlardan örneğin, ülkelerin siyasi olarak birleşmesi (siyasi istikrar), mabetlere veya kilise ve manastırlara altın veya toprak bağışlarının artması, binaların kerpiç ve taş ile inşa edilmesi vs. yükseliş; ticarî müesseseler ve tüccarların müflisleşmesi, muhacirlerin yurtdışına akışı, dinî heretik/bidat hareketleri, sanat eserlerinin ülke dışına götürülmesi vs. de ‘düşüş’e tekabül etmektedir. Eğer bu faktörlerden yaklaşık yarısı (veya fazlası) müşahade edilirse, düşüş veya yükseliş; bunlar eşitlenebilir düzeyde olduklarında ise, geçiş dönemi söz konusudur.¹⁶⁰ Savitski, mevzubahis devirlerin Rus kroniklerini de kullanarak X-XIV. yüzyıllardaki Rus tarihinin ritimlerini detaylarıyla tutmaya çalışmakta, her ‘yükseliş’in bir ‘düşüş’ü takip ettiğini belirtmekte, Moğolların hâkimiyetinde de yükseliş dönemlerinin mevcutluğundan bahsetmekteydi. O, ayrıca, bu metodun tarihi bir sistem şeklinde anlamamıza yardımcı olacağını, diğer ülkeler ve dönemler için de uygulanabileceğini, bunlara göre bir “tarihsel hayat eğrisi” çizilebileceğini ifade etmekteydi.

“Kültür(ler) Göçü” isimli bir diğer makalesinde ise Savitski, eski kültürlerin (aslında bir bakıma medeniyetlerin) ortaya çıkış merkezlerindeki iklimsel özellikleri, tam olarak söylenirse, ısı düzeylerini veri alarak bunların coğrafi olarak mekân ve zaman üzerindeki hareketini yorumlamakta ve bin yıllık futuristik bir tahmin geliştirmektedir.¹⁶¹ Sıcaklık derecelerindeki genellemelerin kıyaslanmasından yola çıkılan makaledeki ana tema şuydu: tarihî çevrelerini en çok etkileyen halkların kültür merkezleri giderek ıssı azalan, diğer bir deyişle soğuk iklimlerin hakim olduğu mekanlarda temerküz etmektedir. Burada mukayeseye konu olan yerlerin, ‘kadim dünya’nın batı yarım küresini içerdiğini, Doğu ve Uzak Doğu bölgelerinin devre dışı bırakıldığını belirtmek gerekir. Adı geçen makaledeki tezleri aşağıdaki tablo çerçevesinde gösterebiliriz:

¹⁶⁰ P. N. Savitski, “‘Pod’em’ i ‘Depresiia’ v Drevne-russkoi Istori” [Eski Rus tarihinde yükseliş ve düşüş], *Evrasiiskaia Khronika*, ed. P. N. Savitski, No. 11 (1935, s. 65-100 ve “Ritmy Mongol’skogo Veka” [Moğol devrinin ritimleri], *Evrasiiskaia Khronika*, ed. P. N. Savitski, No. 12 (1937), s. 104-155.

¹⁶¹ Petr Savitski, “Migratsiia Kul’tury” [Kültür(ler) göçü], *Iskhod k Vostoku*, s. 40-51.

Tablo 3. P. N. Savitski'nin "Kültür(ler) Göçü" Şeması

Tarihî dönemler	Ortalama ısı seviyesi (yaklaşık)	Kültür merkezlerindeki ısı düzeyleri (C)	Coğrafi - Etnografik 'göç'
M.Ö.1000'dek	+20 C ve yukarı	Nineva (Musul), +20 Babil (Bağdat), +23,3 F(T)iva (Koseyr), +24,6	Ön Asya - Kaldeon/Mısır
M.Ö.1000-1 yılları	+15 C ve yukarı	Truva, +15 Atina, +17,3 Roma, +15,3	Akdeniz – Grek/İtalyan
M.S. 1-1000 yılları	+10 C ve yukarı	Avinyon, +14 Paris, +10,3 Brüksel, +9,9	Frenk kültürü Batı Avrupa- Roma/Germen
M.S. 1000-2000	+5 C ve yukarı	Londra, +10,3 Gull', +8,8 Edinburg, +8,2	
M.S. 2000 - 3000 /muhtemel evre/	+0 C ve yukarı	Winnipeg, +0,6 Chipéwayan, -2,5 Minnesota, +0,3 ----- Moskova, +3,9 Kazan, +2,9 Krasnoyarsk, +0,3 İrkutsk, -0,1	Amerika (Roma-Germen döneminin devamı) Avrasya - Slav/Turan

Öncelikle, yıllık sıcaklığın +20 C ve yukarı olduğu Mezopotamya ve Mısır'da gelişmeye başlayan kültür merkezleri, akabinde daha soğuk mekânlara doğru yönelmiş, Akdeniz ve Batı Avrupa'yı kendine mesken edinmişti. Savistki, coğrafi-kültürel göçlerin bu 'gelenek'inin ileride sıfır sıcaklık düzeyinin mevcut olduğu Kuzey Amerika ve Rusya-Avrasya düzleminde devam edeceğini tahmin etmektedir. Ayrıca, Kuzey Amerika'daki kültür, Roma-Germen dünyasının bir devamı olarak görülmektedir. Savitski, temel tezini, yani kültürlerin etkili olduğu merkezlerin soğuk iklimlere doğru

yer deðiřtireceğini bilimsel olarak iddia etmeye kalkışmanın gülünç olacağını, ama belli başlı ipuçlarından hareketle gelecekteki gelişmeler konusunda tahminler yürütmenin de eşyanın tabiatından ileri geldiğini belirtmektedir.

Trubetskoy'un tarih analizlerinde de kullandığı kültürle ilgili önemli bir ayırımdan bahsetmek yerinde olacaktır. Her bir kültür, Trubetskoy'un fikrinde, iki zorunlu -alt ve üst- katmandan oluşmaktadır.¹⁶² 'Alt' ve 'üst' katman kategorilerinde hiyerarşik bir ilişki yok, sadece fonksiyonları itibarıyla böyle bir isimlendirmeye gidilmektedir. 'Alt' katman, milli bütünün daha çok tabakasının, yani 'halk kitleleri'nin taleplerini karşılayan kültürel değerler hazinesidir. Bunlar halk kitleleri çevresinde üretilen değerler olduğu için göreceli olarak daha basittir ve değer üreticinin ferdi izlerini taşımazlar; dolayısıyla, söz konusu halkın her ferdini memnun etmeyebilirler. İşte, 'üst' katmandakiler bunları daha mütakâmil hale getirerek kendi şahsî zevklerine uydurabilirler. Bu nedenledir ki, bu katmandaki değerler görece daha mürekkep/rafine ve daha az saydam/basittir. Her zaman bu katmanlar arasında bir etkileşim mevcuttur. Bunun yanında, kültür bütünün bu parçaları, farklı kültürlerden de iktibaslar ederek beslenmektedir. Eğer bu alıntı değerler, mevcut milli bütünün genel psikolojik ruhuna uygun ise, içsel doğal işleyiş sayesinde bu katmanlar arasında bir karşılıklı eşit etkileşim oluşmaktadır; şayet bu eşit etkileşim kurulamazsa, katmanlar arasında bir kültürel uçurum meydana çıkmakta ve milli bütünlük bozulmaktadır.

Bu şematik çerçeve ile Rus tarihine bakan Trubetskoy, örneğin Bizans'tan yapılan iktibasların Doğu Slavları addedilen Rusların kültüründe (özellikle manevî kültür, sanat ve dinî alanda) akis bulduğunu, doğal olarak benimsendiğini ve akabinde geliştiğini belirtmektedir.¹⁶³ Buna karşın, Roma-Germen dünyasından, yani Batıdan yapılan iktibaslar ise doğal/organik olarak özümsememekte ve millî gelişmeye ilham vermemekteydi. I. Petro dönemine dek katmanlar arasında bir bütünlük söz konusu iken kültür de en verimkâr devirlerini yaşamaktaydı. Ama I. Petro ile, Roma-Germen 'eğilimi'ne girilmesiyle katmanlar arası uçurum vuku buldu; şöyle ki, Avrupa'nın manevî kültürünün temel hareket-ettirici faktörleri (hukuk vs.), Rus 'üst' katmanlarınca

¹⁶² N. S. Trubetskoy, "Verkhi i Nizy Russkoi Kul'tury" [Rus kültürünün alt ve üst katmanları], *Iskhod k Vostoku*, s. 86-87.

¹⁶³ *a.g.m.*, s. 94-96.

kötü özümsemekte, halk tarafından ise hiç benimsenmemektedir. Bu bağlamda, organik bütünlüğü bozulan Rus kültürünün Avrupa medeniyetine katkısı da önemsiz düzeyde kalmıştı. Dahası, katmanlar arası gerilim de devrime yol açmıştı.

İşte, “Rus devrimi”, diyordu Suvchinski, “her şeyden evvel, Avrupalılaştırmış Rusya’nın devlet ve kültür alanının en derin katmanlarında yatan hakikatsizliğinin kendini ifşa edişi ve feci bir dışa vurumu idi.” Dolayısıyla, başlı başına bir kötülük olan bu devrime yol açan şartlar bertaraf edilmeli ve yeni bir dünya görüşü konsepti ortaya konulmalı idi.¹⁶⁴

2. 3. 3. Devlet İnşası: *İdeokrasiden İdeokratik Enternasyonal’e*

1920’li yılların ikinci yarısından itibaren Avrasyacılar arasında istikbaldeki Avrasyacı devlet şekli ve yönetim biçimi hakkında görüşler belirginleşmeye başladı. Burada hemfikir üyeler arasında derin bir fikir mübadelesi/teatisi yürütülmekteydi. Netice itibarıyla, Rusya için federal cumhuriyet idare tarzının daha makul olduğuna karar veren Avrasyacılar, asıl önemli etkenin, iktidar elitinin seçilme tarzı olduğunu belirtmekteydiler. İleride kurulacak olan Avrasyacı devletin yönetim felsefesi, şekli ve hukukî yapısı konusunda Trubetskoy ve Alekseyev’in metinleri bilhassa önem arz etmektedir.

N. S. Trubetskoy, devlet düzeniyle doğrudan ilgili bir makalesinde esasında monarşik ve cumhuriyetçi rejimlerdeki temel farkın devlet başçısının birinde süresiz, diğesinde süreli olarak iktidarda bulunmasıyla ortaya çıkmadığını belirtmekteydi.¹⁶⁵ Sadece bu özellik, bunları ayrı sistemler olarak görmeye yetmezdi. Her bir toplulukta devlet bütünüünün siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel hayatını belirleyen insanlar kümesi,

¹⁶⁴ P. P. Suvchinski, “Idei i Metody” [Düşünceler ve metotlar], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 4 (Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1925), s. 53 ve 57.

¹⁶⁵ N. S. Trubetskoy, “O Gosudarstvennom Stroe i Forme Pravleniia” [Devlet düzeni ve yönetim şekline dair], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 8 (Paris, 1927), s. 4.

yani yönetici elit bulunmaktadır. Dolayısıyla, asıl olan bu yönetici tabakanın (*pravyashii sloi*) seçilme tarzıdır. Trubetskoy’a göre, elitlerin tarih boyunca mevcut olan iki seçilme tarzından bahsedilebilir: aristokratik (askerî-bürokratik) ve demokratik (plutokratik). Aristokratik düzende merkezde monark ve saray çevresi durmakta, iktidar yukarıdan aşağıya yapılandırılmakta, merkezde kabul gören kültürel değerler önce saray, sonra başkent ve taşra aristokratlarınca çevreye aktarılmaktadır.

Demokratik sistemde ise, yönetici tabakanın biçimsel olarak kamuoyunun görüşlerini yansıttığı ileri sürülse de, aslında bu kesim çeşitli görüşleri vatandaşlara onların kendi fikirleri gibi kabul ettirmekle meşguldür. Bu düzenin karakteristiği, devlet minimalizmidir, yani bilim, güzel sanatlar, üretim vs. alanların serbestliği, devletin buralara müdahale etmemesidir.¹⁶⁶ Çağdaş ülkelerde, diğer bir deyişle Avrupa (Roma-Germen) medeniyetinde aristokratik düzen yerini çoktan demokratik (plutokratik) sisteme terk etmiştir ve bu, hâkim durumdadır (Bu sistemin doğal yönetim tarzı da cumhuriyettir). Ama “parlamentarizmin krizi”, “demokrasinin krizi” gibi ifadeler de artık demokratik düzenin köhneleşmeye ve çürümeye yüz tuttuğunun göstergesidir.

Bu durumda her yönüyle yeni bir devlet düzeni gerekmektedir. Bu da *ideokrasidir*. İdeokratik düzende temel ayırıcı unsur, yönetici tabakanın tamamen ortak dünya görüşüne sahip insanlardan oluşmasıdır. Trubetskoy’un fikrinde, faşizm ve komünizm yalancı ideokrasilerdir; İtalya’da şahıs kültü mevcutken, SSCB’de de Komünist Parti’nin düşünce prensibinin özerkliğini reddeden tahakkümü söz konusu idi.¹⁶⁷

İlerleyen yıllarda Trubetskoy, yönetici tabakanın tamamen ortak dünya görüşüne sahip insanlardan seçilmesini ideokrasi için gerekli, fakat tek yeterli bir temel unsur olmadığını ifade edecekti. Burada yönetici tabakanın bir *yönetim ideası* (*ideia-pravitel’nitsa*) uğruna kendini feda etmeye hazır da olması gerekirdi. Bu fedakârlık unsuru, yönetim tabakasına halk nezdinde manevî saygınlık sağlayacaktı. Dolayısıyla,

¹⁶⁶ Aslında ise, Trubetskoy’un fikrinde, buradaki serbestlik görünüştedir, zira hayatın tüm bu boyutları birbiriyle ilintilidir ve (geniş anlamıyla) kültürün kendisi bir sistem şeklinde düzenlenmeyi talep etmektedir. Devletin bu talebi karşılamadığı durumlarda, kültür sistemini örgütlemeyi, başka faktörler uhdelere almaktadırlar. Demokratik düzende bu etkenler, özel sermaye ve basındır, bkz.: *a.g.m.*, s. 5, Dipnot *.

¹⁶⁷ *a.g.m.*, s. 6-7.

uğruna fedakârlık etmeye degecek bir yönetim ideasının olması ve söz konusu fedakârlığın manen değerli bir davranış olduğu tüm vatandaşlarca algılanması elzemdir.¹⁶⁸

O halde uğruna fedakârlık yapılacak yönetim ideasının temelinde ne durmalı idi? Trubetskoy'un fıkrince, burada bir sınıf veya halk yani sosyal veya biyolojik bir grup duramazdı; "her şey benim sınıfım için" veya "her şey benim milletim için" çağrılarını ferdiyetçilik ve egoizm döngüsündeki demokrasiye gayet uygun düşse de, ideokraside bu tür şiarlar anakronizma addedilmekte zira örneğin bir halkın veya ırkın diğerinden üstün olduğunu ispat etmek imkânsızdır. Zaten insan belli bir düzeyde bunlar için, yani bir bütünün parçası olan bir sınıf veya bir halk için yapacağı fedakârlığı manen değerli bulmamaktadır; buradaki 'bütün' ne sınıf, ne halk, ne de soyut beşeriyet kategorisi olabilir. Bu problematiki aşmak için Trubetskoy, somut halk ile soyut beşeriyet arasına bir 'bütün', bir ara-birim yerleştiriyor: "özel dünya".

Tarife bakılırsa, 'özel dünya', tam da medeniyete tekabül ediyor çünkü bu, kendi kendine yeten (otarşik) bir *mestorazvitie*'de mekân tutmuş ve birbiriyle ırksal nitelikle değil, tarihî kader birliği ve bir kültür veya devletin inşasındaki ortak çaba etrafında birleşen halkların mecmuudur.¹⁶⁹ Bu, biyolojik bir birlik değildir, zira aralarındaki bağın antropolojik olmadığı pek çok boy/halk söz konusu olabilir. Bu *mestorazvitienin* otarşik olması hasebiyle mevzubahis mekânda sakın tüm halkların refahından diğer kolektif insan topluluklarına hiçbir zarar gelmez; dolayısıyla, bu 'bütün'ün ('somut beşeriyet') hayrı için çalışıp çabalamak hiç de menfaatçilik sayılmaz. Dağınık ve kimliksiz bir kütle olan 'beşeriyet'in aksine, bu 'özel dünya', elle tutulur, gözle görülürdür. Dahası, 'bu dünya'da her bir halkın özgünlüğü desteklenmektedir. Tabii burada fertler kendi halklarıyla beraber, çok-halklı 'bütün'e de mensup olduklarını idrak etmelidirler. Netice itibariyle, ideokraside yönetim ideasını işte bu 'bütün', yani otarşik bir alanda meskûn halklar birliği teşkil etmelidir.

İdeokrasinin diğer özellikleri nelerdir? Alekseyev'e göre, devleti yönetecek seçkinler tabakası (*pravyashii sloi*) sadece yönetmeyecek, aynı zamanda ait olduğu

¹⁶⁸ N. S. Trubetskoy, "Ob Idee-pravitel'nitse Ideokraticeskogo Gosudarstva" [İdeokratik devletin yönetim ideası], *Evrasiiskaia Khronika*, ed. P. N. Savitski, No. 9 (1935), s. 30.

¹⁶⁹ *a.g.m.*, s. 33.

toplumu düşünsel ve kültürel olarak da temsil edecekti (veya etmesi gerekmekteydi). Önemli görevleri bu yönetici tabakanın mensupları alırken, uzmanlık gerektiren işlere teknokratlar atanacaktı. Burada yönetici tabakanın kendi içinden bir ekip/grup (*pravyashaia grupp*a) çıkarması lazım gelecektir. Bu ekip, devlet gücünü ve iktidarını kullanma hakkını haiz olacaktır.¹⁷⁰ Savitski de kardeşlik ruhuyla mücehhez, geleneklere ve Avrasya *mestorazvitie*'sinin gereklerine cevap veren Avrasyacı parti yönetiminin, aslında bir ideokrasi, yani düşüncelerin iktidarı demek olduğunu eklemekteydi; çünkü bu parti, ideaların hizmetçisi, onların dünya görüşü ve programının yansıması idi.¹⁷¹ Bunun dışında ideokratik devlet, otarşiliğini temin etmeli idi. Bununla beraber bir sömürge imparatorluğu da otarşik olabilirdi, ama bu onun ideokratik olduğuna delalet etmezdi. Trubetskoy'a göre ise, ideokratik devletin mevcut olması için kültürel ve tarihî geleneklerin müşterekliğinin hissedilmesi, *mestorazvitie*'de süreklilik kaydedilmesi ve bunların haricinde en önemlisi milli eşitsizlik duygusunun mevcut olmaması (ki sömürge imparatorluklarında buna nail olmak mümkün değil) gerekirdi.¹⁷²

İdeokratik düzenin monarşi mi, yoksa cumhuriyet mi olacağı sorusuna net bir cevap verilmekteydi. Bu bağlamda, Avrasyacılar da monarşik düzene karşı kesin bir tavrın olduğu kaydedilmelidir. Örneğin, P. P. Suvchinski müstakbel Rusya'daki yönetimin yeniden bir monarşiye dönüşmesini imkânsız olarak görmekteydi. Ona göre, devrim sonuçlarının bertaraf edilmesi için ileride hükümet, halk kitlelerinden yüksek düzeyde fedakârlık etmelerini isteyecekti; bu talep ise, sorumluluğun herkesçe paylaşıldığı halde ancak verimli şekilde karşılanabilirdi. Bu yüzden, komünist yönetim sonrası, muazzam Avrasya coğrafyasındaki devleti yeniden yapılandıracak ve etkin olacak bir iktidarın tek bir kişi veya hanedan çevresinde kümelenmesi düşünülemezdi. Dolayısıyla, Rus devletçiliğinin müstakbel biçimleri, halk egemenliği ve otarşisi prensibine dayanan ve tüm insanların katılacağı sistemlerde aranmalı idi.¹⁷³

¹⁷⁰ N. N. Alekseyev, *Russkii Narod i Gosudarstvo* [Rus halkı ve devlet], haz. A. Dugin ve D. Taratorin (Moskova: Agraf, 2000), s. 488-489. Bu çalışma, Alekseyev'in eserlerinin bir derlemesidir.

¹⁷¹ P. N. Savitski, "O Vnepartiinosti" [Bitaraflığa dair], *Evraziiskaia Khronika*, No. 8 (Paris, 1927), s. 10.

¹⁷² Trubetskoy, "Ob Idee-pravitel'nitse Ideokraticheskogo Gosudarstva", s. 34-35.

¹⁷³ P. P. Suvchinski, "Monarkhiia ili Sil'naia Vlast'?" [Monarşi mi, güçlü iktidar mı?], *Evraziiskaia Khronika*, No. 9 (Paris, 1927), s. 22-24.

Trubetskoy ise, yukarıdaki soruya tarihî bir analogi ile cevap vermektedir. O, ilk İslam halifelerinin dönemindeki yönetimin ideokratik sisteme çok yaklaştığını, ama bu sistemin daha sonra monarşiye dönüştüğünü ifade etmekteydi.¹⁷⁴ Yine ona göre, ideokrasi, devlet maksimalizmini, yani devletin ekonomi ve kültür alanındaki başat rolünü gerekli kılar; bu bir taraftan iktidarın güçlü olmasını öngörmekteyken, diğer taraftan onun halkın en yakınında bulunmasını lüzumlu hale getirir. Bu bağlamda, halkın devlet işlerine toplumsal örgütler vasıtasıyla katılımı en üst düzeyde temin edilmelidir.¹⁷⁵ Avrasyacı devlet, *demotik*, yani derin halkçı esaslara ve ‘halk iradesi’ne uygun olarak inşa edilmeli idi.¹⁷⁶ Trubetskoy’un vurguladığı kadarıyla, çok partililiğin olmadığı ideokratik düzen, hiç de farklı fikirlerin zorla bastırılması demek değildi. Bu yapıda, öyle bir sistem geliştirilebilir ki, birbiriyle mücadele edecek partilere sadece olarak ihtiyaç kalmayacak. Halkın temsili tamamen teknik bir konu olduğundan çözümleri mevcuttur, örneğin, bunlardan birisi ‘meslekî temsil’ olabilir.¹⁷⁷

Klasik Avrasyacı fikriyatta Rusya için öngörülen devlet yapısında federalizm, olması gereken doğal bir unsur olarak algılanmaktaydı. N. N. Alekseyev, “Sovyet Federalizmi” başlıklı makalesinde Rus tarihindeki federalizm projelerinden ve yapılarından bahsetmekte, muhtemel Avrasyacı devletteki federal yapının ilk görünümüne dair ipuçları vermektedir.¹⁷⁸ O, Rus tarihinde merkezci ve merkezkaç eğilimlerin mevcut olmasına rağmen, bunlardan sadece birincisinin tarihçilerin dikkatini çektiğini kaydetmekteydi, oysa ki merkezkaç eylemlerin tarih boyunca var olduğunu ve hatta XIX. asır Rus aydınlarının ıslahat projelerinde ve XX. yüzyıl başlarında Bolşevikler dâhil pek çok siyasi partinin programında ülkenin federal bir yapıda yeniden kurulması hususunun yer aldığı bilinmekteydi. Bolşeviklerce kurulan Sovyet sistemi görünürde federal sistem olsa da, bu çok sınırlı idi ve burada öz-yönetimden bahsedilemezdi.

¹⁷⁴ Trubetskoy, “O Gosudarstvennom Stroe i Forme Pravleniia”, s. 9.

¹⁷⁵ *a.g.m.*, s. 8.

¹⁷⁶ N. N. Alekseyev, “Evraziitsy i Gosudarstvo” [Avrasyacılar ve devlet], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 9 (Paris, 1927), s. 36.

¹⁷⁷ Trubetskoy, *a.g.m.*, s. 9, Dipnot *.

¹⁷⁸ N. N. Alekseyev, “Sovetskii Federalizm” [Sovyet federalizmi], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 5 (Paris), 1927, s. 240-261.

Alekseyev, Sovyet federal sisteminin kısa bir tahlilini yaparak onun aşırı merkezîyetçi niteliğinin altını çizmekte, ama bununla beraber bölgesel iktidar merkezlerinin de oluşturulduğunu kaydetmektedir. Komünist diktatörlüğün akabinde Rusya halklarının federatif temeli korunmalı idi. Ülke halkları, kendi özgünlüklerini geliştirmeleri ve ittifak devletine katkı yapmaları noktasında tam destek görmeliydiler: Rusya halklarını bağımsız siyasi birliklere ayırmadan tam kültürel özerklikle temin etmek gerekirdi. Alekseyev'in burada vurguladığı önemli bir federal prensibi not etmek gerekir. Ona göre, federal prensip olarak Sovyetlerdeki gibi milliyetler değil, bölge veya vilayet (*oblast* ve *krai*) misalinde coğrafi ve ekonomik bütünler temel alınmalıdır.¹⁷⁹

Bu noktada diğer bir Avrasyacı, Gürcü asıllı Prens Konstantin A. Çkheidze ise farklı bir görüşü savunmaktaydı. Çkheidze'nin formülüne göre, bölgesel sınırlar etnik birimlerin sınırlarına denk gelmeli idi, yani her bir millet, büyük bir bütünün içinde ayrı bir öz-yönetim ünitesi oluşturmali idi. Burada söz konusu milletin Rusya-Avrasya dünyası ile organik/doğal bağlantısı ve Avrasya dünyasının genel gidişatı içindeki objektif rolünün samimice kavranılmasının yanı sıra halkçı temel, milli geçmişin kadim geleneklerine idealde de olsa bağlı kalma (şoven övgüye varmamak koşuluyla), dinsel bir vurgu, Avrupa medeniyetinin ateist-materyalist renginin reddedilmesi, ondan ancak genel Avrasyacı koşulların izin verdiği unsurların iktibas edilmesi gibi hususların esas alınması gerekirdi.¹⁸⁰

Bundan başka, Alekseyev'in bir fikrini de aktarmış olursak, kurumsal olarak Sovyetlerin idarî sistemini, yani bu kuvvetli kolektif idare tarzını, komünistler sonrası dönemde de sürdürmek lazımdı çünkü ülkeyi ve devlet organizmasını bir arada tutan bu çimentodan vazgeçmek tam bir akılsızlık olurdu.¹⁸¹ Buradaki formül 'komünizmden arındırılmış Sovyet Rusya' olabilirdi.¹⁸² Bu doğrultuda, ilerideki Avrasyacı devletin, bu coğrafyada meskûn olan ve sosyal, iktisadî ve kültürel olarak birleşen halkların

¹⁷⁹ *a.g.m.*, s. 258-259.

¹⁸⁰ K. A. Çkheidze, "Natsional'naia Problema" [Millî mesele], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 4 (Paris: 1926), s. 29.

¹⁸¹ Alekseyev, "Sovetskii Federalizm", s. 258-259.

¹⁸² Alekseyev Sovyet sisteminin artılarından kullanma fikrini, *Na Putiakh k Budushei Rossii: (Sovetskii Stroi i ego Politicheskie Vozmozhnosti* [İstikbaldeki Rusya arayışları: Sovyet düzeni ve siyasi olanakları] (Paris: Evraziiskoe izdatel'stvo, 1927) isimli 76 sayfalık çalışmasında biraz daha detaylı dile getirmekteydi. Adı geçen çalışmanın yeni baskısı için bkz.: N. N. Alekseyev, *Russkii Narod i Gosudarstvo*, s. 282-371.

ittifakına dayalı sınıf ve milletler üstü federal bir Sovyet cumhuriyet yönetim biçimi şeklinde inşa edileceği, ayrıca bu devletin sadece Avrasyacı idealleri hayata geçirecek bir araç olarak telakki edildiği hususları hareketin belgelerine kaydedilmekteydi.¹⁸³ Neticede, federal sistemin esnekliği sayesinde diğer devletler de belli şartlarda müstakbel federatif devlete katılabileceklerdi; böylece, Rusya hem bir çekim merkezi olacak, hem de çevreye nüfuz etme gücü kazanacaktı.¹⁸⁴

Peki, ordu kurumunun bu Avrasyacı düzende yeri nerede olmalı idi? Yine burada Trubetskoy'un görüşlerine bakmak gerekir. Ordunun konumu tabii ki, aristokratik ve demokratik sistemlerdekinden çok farklı olacaktı. Aristokratik rejimde ordu üst yönetimi ve genellikle subayların seçimi soyluluk prensibine dayandığından seçim çok kolay idi ve bu sebepten ordunun üst düzey kadroları ile yönetim tabakası arasında ilişki pürüzsüz olmaktaydı; ayrıca askerlerin lafı dinlenmekte, toplumda derin saygı görmekte, politikada güçlü etkileri sezilmekteydi.

Trubetskoy'a göre, demokratik sistemdeki tabloda ise, bunun aksine yönetici tabakanın üyeleri, seçimle ve popülerlik esasına göre seçildiğinden askerî hizmet ve niteliklere ırak olan kimselerden oluşmaktadır. Bunlarla ordunun üst kademesi arasında organik bir bağ kurmak mümkün değildir. Seçim temeline göre bir ordunun teşkil edilmesi, onun hemen dağılmasına neden olabilir; bu yüzden bu kurum apolitiktir. Dahası, askerî konular demokratik toplumdaki ferdiyetçi egoizmle taban tabana zıtlık oluşturmakta; demokratik devlet bir anlamda anti-militaristtir. Fakat buradaki plutokratik yapı, devleti her zaman savaşa sürüklemekte, piyasa ve uluslararası ekonomik rekabet için devamlı savaş hazırlığı içinde olmaya itmektedir. Demokrasilerdeki bu çelişki, Trubetskoy'un tahminince, er geç onların çöküşüne yol açacaktır.¹⁸⁵

O halde demokrasinin yerine geçecek olan ideokraside ordu apolitik olamaz, zaten devletin dünya görüşü, mevcut devletsel-ideolojik örgüt (yani sınıf-üstü Avrasyacı parti) vasıtasıyla orduya aşılacak, üst düzey subaylar da yönetim tabakasına dahil

¹⁸³ “Evraziiskaia Politgramota” [Avrasyacı siyasi belge], 1931-1932, GARF, F. 5911, Op. 1, D. 99, L. 10-11.

¹⁸⁴ Alekseyev, *a.g.e.*, s. 370.

¹⁸⁵ N. S. Trubetskoy, “Ideokratiia i Armii” [İdeokrasi ve ordu], *Evraziiskaia Khronika*, No. 10 (1928), s. 4-5.

olacaklar. İdeokratik devletin dünya görüşü ferdiyetçi veya sınıfsal egoizme değil, toplumcu yani bütünün hayrı için ferdin kendini feda etmesine dayandığı için iyi bir ordunun askerî ruhuna da tezat teşkil etmeyecektir.

Bundan başka, aristokraside ordu üst kademesi ile askerî kesim arasında mevcut olan keskin uçurum da burada bertaraf edilecektir, çünkü bir taraftan mevzubahis ideolojik örgüt, mensuplarını sadece üstlerden değil astlardan da yani sıradan askerlerden de seçerken; diğer taraftan asker ve subay teşkilatları arasında sürekli iletişim ve karşılıklı temas/işbirliği söz konusu olacaktır.¹⁸⁶ Trubetskoy burada tabii ki ilerideki sosyal hayatın ve asker-sivil ilişkilerinin tüm detaylarını vermenin de zaten mümkün olmadığını itiraf etmekteydi.¹⁸⁷

Bu noktada, Sovyetlerden Avrasyacı düzene dönüşümde hiç de sert bir geçişin olacağı öngörülmemekteydi. Bir kere, Suvchinski'nin tahminince, tarihî süreç içerisinde ve devrimin gereklilikleri çerçevesinde ideaların rehber rolünü anlayan ve kendini genelin/bütünün duyguları içinde terbiye eden/eğiten Sovyet siyasi sınıfı, er veya geç (Komünist) parti duvarlarını aşacak ve büyük devlet işini kavrayacaktı. Bu yüzden Rusya'nın yeni devlet tipinin tamamen yıkılmaması gerçeği ortaya çıkmıştı. Burada sadece Komünist düşünceler bertaraf edilmeli idi.¹⁸⁸

Bu arada, Rusya'nın şu anki Federal Güvenlik Servisi (FSB) arşivinde mevcut olan bir dava dosyasından sınırlardaki engellemelere rağmen bazı Avrasyacı dokümanların “demir perde”den Sovyetlere sızabildiği görülmektedir. 1930'larda NKVD (İçişleri Bakanlığı) tarafından “Rusya Milliyetçi Partisi” adıyla bir dosya oluşturulmuş ve bu çerçevede çok çeşitli soruşturmalar yapılmıştı. Aslında entelektüellere gözdağı vermek için açılan bu tür davalardaki iddiaların hayalî olduğu, soruşturmaların da işkence şartlarında geçtiği bilinmektedir. Kurgulanan bu davadaki materyallere göre, N. S. Trubetskoy'un yakınları ve tanıdıklarının da içinde bulunduğu bir grup insan, Sovyet devletini yıkma faaliyeti içinde imişler. 1937-38 yıllarında V. S.

¹⁸⁶ *a.g.m.*, s. 6.

¹⁸⁷ Bu arada Suvchinski, Trubetskoy'un bir nevi ideal ve gerçeklikten soyutlanmış bir devlet sistemi tasarladığını belirtmişti. P. P. Suvchinski'den Avrasyacı Konsey'e, 22 Ağustos 1927, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 359, L. 200.

¹⁸⁸ P. P. Suvchinski, “K Tipologii Praviashego Sloia Novoi Rossii” [Yeni Rusya'nın yönetici tabakası tipolojisine dair], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 10 (Paris, 1928), s. 13-14.

Trubetskoy¹⁸⁹ (N. S. Trubetskoy'un kardeşi), Varvara V. Trubetskaya (V. S. Trubetskoy'un kızı) ve Andrey Durnovo (Varvara Trubetskaya'nın eşi) ve N. N. Durnovo (A. Durnovo'nun babası) yargılanarak kurşuna dizilmişlerdi. Dosyadaki bilgiler ışığında Avrasyacı yayınların (özellikle, dosyada sık sık ismi geçen Trubetskoy'un *K Probleme Russkogo Samopoznaniia* eseri) Moskova ve Leningrad'daki bazı aydınların kitaplığında bulunduğu söylenebilir.¹⁹⁰

Avrasyacılar, Sovyetler Birliği'ndeki Komünist rejimin yıkılması taraftarı olsalar da, bunun dış müdahale ile olmasına karşı idiler. Hatta bu yönetimden kurtulmak için Rusya'da ekonomik krizin olmasını isteyenlere ve bu krizin çıkması için ülkenin ekonomik ablukaya alınmasını ileri sürenlere kesinlikle katılmıyorlardı.¹⁹¹ Tam aksine, ülkenin iktisadî gelişmesinin Bolşeviklere karşı mücadeleyi daha elverişli kılacağını düşünüyorlardı. Dahası, Rus halkının bu yönetimi yıkıp yerine yenisini inşa edeceğine inançları tamdı. Bu noktada muhacerete düşen görev, bulunduğu serbest ortamdan yararlanarak bu yeni düzenin ve devletin ideolojik esaslarını formüle ederek Rus halkına yardımcı olmaktı.¹⁹²

Kaydedilmelidir ki, 1930'ların başında Nazi tehlikesi baş gösterdiğinde Rus muhacereti ikilem karşısında kalmış, bir kısmı Nazilerin vasıtasıyla Bolşeviklerden kurtulabileceğini düşünmüş, diğer kısım ise, ne olursa olsun vatani yabancı işgaline uğratamama prensibini savunmuştu. İşte, bu sırada muhtemelen Nazi tehlikesini sezen P. N. Savitski, "Sovyet devletinin, Rus topraklarında mevcut olan ve Rus tarihi süresince biriken güçlerin hareketi sonucu ortaya çıkan, kısmen Rus ismini koruyan ve tamamen Rus kültürüyle yaşayan (gerçi onun tek taraflı yorumunda) siyasi bir oluşumdur" diyerek şunu eklemekteydi: "Şimdiki Sovyet devleti, tarihen kurulan Rus devletinin bir

¹⁸⁹ Önce subay olan sonra da müzisyenliği seçen N. S. Trubetskoy'un kardeşi V. S. Trubetskoy, hasta oğlunun tedavisi için 1929 ve 1931 yıllarında iki kere yurtdışına çıktığında Trubetskoy'la görüşmüştü; felsefe ve siyasete ilgi duymayan V. Trubetskoy'un Avrasyacı düşüncelerden uzak olduğu tahmin edilebilir.

¹⁹⁰ Fedor Ashnin ve Vladimir Altapov, "Evraziistvo v Zerkale OGPU-NKVD-KGB" [OGPU-NKVD-KGB bakımından Avrasyacılık], *Vestnik Evrazii/Acta Eurasica*, No. 2 (1996), s. 5-18; Müelliflerin aktardığı diğer ilginç bir nokta, 1960'larda bu davanın katılımcılarının rehabilitasyonu çalışmalarında KGB elemanlarının Avrasyacılar hakkında daha bir derli toplu bilgiler toplaması, zamanın Fransa ve Polonya gizli servislerinin malumatlarından faydalanmaları idi.

¹⁹¹ Sergei L'vov, "O Sovremennoi Rossii" [Çağdaş Rusya ile ilgili], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 5 (Paris, 1926), s. 45-55. Bu arada, S. L'vov, L. P. Karsavin'in takma ismi idi.

¹⁹² aynı yer.

devamıdır ve onun gelişmesinde bir aşama teşkil etmektedir. Bu aşamaya ne kadar sert eleştiri ve ifşaat yöneltirsek yöneltelim, olgu olduğu gibi kalmaktadır”. Ona göre, Bolşevizm’le mücadele tamamen Rus kültürü içinde meydana gelen bir şeydir ve dış tehdit karşısında ülkenin savunulması, içteki mücadelenin amaçlarından daha önce gelmekteydi.¹⁹³ Burada proleter devrimini daha kolay hayata geçirmek için Bolşeviklerin I. Dünya Savaşı’nda Merkez devletler karşısında kendi ülkelerinin yenilgisini arzuladıkları hatırlanırsa, Rusya konusunda onların Avrasyacılarla bariz farklılıkları açıkça gözükmemektedir.

Hukukçu Alekseyev, komünist diktatörlüğün yıkılmasından sonra Marksist sınıfsal siyasetin yerini, Rusya coğrafyasında tarihen meskûn olan tüm halkların ve sosyal grupların adil menfaatlerini kollayacak bir politikanın alacağını ve böylece hükümetin sosyal adalet mücadelesini devam ettireceğini, bu bağlamda “mazlumların ve sömürülenlerin savunulması” gibi meşhur Sovyet şiarının hiç de reddedilmemesi gerekeceğini aktarmaktaydı. Hükümet, sosyal adalet idealini komünizm vasıtasıyla değil, insanları özgürleştiren, onları köleleştirmeyen ve sömürmeyen yollardan gerçekleştirmeğe girişeceğini ilan edecekti.¹⁹⁴ Dahası, diğer bir Avrasyacı, N. S. Zhekulin de Sovyetlerin ilk yıllarında artık millileştirilen sanayinin tekrar eski sahiplerine verilmesinin fiziksel olarak mümkün olamadığını, başka bir deyişle yeniden özelleştirilmeye de zaten gerek kalmadığını, çünkü devletin elindeki güçlü sanayi, ülkenin tüm sahalarına etki edecek bir faktöre dönüşecekti.¹⁹⁵

Bu arada, muhaceretteki etkili muhafazakar Rus düşünürlerden Nikolay Berdyaev, Avrasyacılığın söz konusu ‘etatizm’ini çok keskin surette tenkit edip onu tehdit içeren ütöpik bir fikir olarak tanımlamaktaydı.¹⁹⁶ Avrasyacıların devlete bakışının Hıristiyanlıkla bir ilgisi olmadığını belirten Berdyaev, devletin hayatın tüm yanlarını örgütlemeye çalışmasının özgürlüğe ve ferde yer bırakmadığını, gerçek ideokrasinin de

¹⁹³ P. N. Savitski, “Oborona Rossii i Emigratsiia” [Rusya’nın savunması ve muhaceret] içinde P. N. Savitski, A. P. Antipov ve N. S. Irmanov, *Samobytnost’ i Nezavisimost’ Otechestva-Prevyshye Vsego* [Vatanın özgünlüğü ve bağımsızlığı her şeyden üstündür] (y.y.: Izdaniia Evraziitsev, 1932), s. 4, 5 ve 12.

¹⁹⁴ Alekseyev, “Sovetskii Federalizm”, s. 257.

¹⁹⁵ N. S. Zhekulin, “Nujna li Denatsionalizatsiia Promyshlennosti?” [Sanayinin özelleştirilmesi gerekli mi?], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 10 (Paris, 1928), s. 5.

¹⁹⁶ Nikolay Berdyaev, “Utopicheskiy Etatizm Evraziitsev” [Avrasyacıların ütöpik devletçiliği], *Put’* (Paris), No. 8 (1927), s. 141-144.

bu dünyada mümkün olamayacağını ifade ettikten sonra Avrasyacıları Komünistler ve Monarşistler kadar kolektivist olmakla eleştiriyordu.

İdeokrasi düşüncesine geri dönersek, bu Trubetskoy’u o kadar meşgul etmişti ki, o, buradan hareketle bir *İdeokratik Enternasyonal*’in kurulabileceğini teklif etmekteydi. Zira ona göre, pek çok ülkede mevcut olan ‘etatist’ vurgulu ve ideokratik yönlü ulusal hareketlerin düşünsel tabanları zayıftı, en önemlisi ise örgütsel olarak dağınıklardı ve bazen birbirlerine düşmanlardı. Hâlbuki Avrasyacılar, onların mefkûrelerinin şekillenmesine yön verilmesinde, muhtevalarının yüze çıkarılmasında ve temelde bir olmalarını telkin edilmesinde öncülük edebilirdi. Bu anlamda, ileride Avrasyacı ideokratik devlet, egoist çıkarlarla değil, prensiplerle dış politikasını yürütmeli, gerek komünizmden, gerekse burjuva demokrasisinden farklı bir düzen fikrini ortaya koymalı, bunu sadece Rusya için değil, tüm dünya için istemeli idi.¹⁹⁷ O, ayrıca Rus muhacirlerin içinde yaşadıkları ‘gettolar’ın sınırlı kalıplarından çıkıp uluslararası düzleme açılmaları ve bu hareketlere öncülük yapmaları gerektiğini ilave etmekteydi.

Yukarıdaki teklifleri dikkate alan Avrasyacı Örgütler Merkezî Komitesi’nin (Eylül 1931 Brüksel Kongresi akabinde kurulmuştu) Eylül 1932 toplantısında alınan kararda dünya iktisadî buhranından çıkış yolu olarak uluslararası ekonomik planlamanın, kapitalizmle mücadelenin ve yeni bir ekonomik sistem inşasının elzem olduğu vurgulanmış ve bunları gerçekleştirmek için de,

“...Avrasyacı dış politika, dünyanın tüm ideokratik güçlerini kendinde buluşturacak ayrı bir İdeokratik Enternasyonal’in kurulmasına çalışmalıdır. Yalnızca bu Enternasyonal ideokratik anlamda küresel problemleri çözmeye muktedir olup bu anlamda Rusya-Avrasya’nın diğer devletlerle birlikte yaşama biçimlerini oluşturmaya, dünya ekonomisine planlı şekilde etkide bulunmaya ve bununla küresel iktisadî anarşiyi bertaraf etmeye kabildir...

İdeokratik Enternasyonal’in esas görevi, çağdaş kapitalizme karşıt olacak ve manevî kültürün maddî kültür üzerindeki üstünlüğüne dayanacak bir toplumsal [sosyal] rejim tesis etmektir. Diğer bir deyişle, çağdaş burjuva düzeninin ‘ekonomik materyalizm’i, manevî değerlerin maddî değerlerden önde geldiği ve ekonominin tâbi olduğu bir rejimle değiştirilmelidir. Üçüncü Enternasyonal, burjuva kültür dünyasının fiilen beslendiği

¹⁹⁷ N. S. Trubetskoy’dan P. N. Savitski’ye, 19 Aralık 1931, GARF, F. 5783, Op. 1. D. 428, L. 34-35.

ekonomik materyalizmi telkin etmektedir. Yeni ideokratik Enternasyonal ise, örgütsel ideaya bağlılığı ve ona koşulsuz hizmet etmeyi beyan etmektedir...”¹⁹⁸

Gerçi bu kararın son cümlesi, tüm Avrasyacıların bu İdeokratik Enternasyonal’i yukarıdaki çizilen çerçevede yakın zamanda teşkil etmek için çalışmaya davet etse de, 1929 yılındaki örgütsel parçalanmanın (ilerideki sayfalara bakınız) ardından Avrasyacı hareketin 1930’larda artık böylesi uluslararası bir projeyi gerçekleştirecek takatinin kalmadığını belirtmek gerekir.¹⁹⁹ Bununla beraber, müteakip yıllarda epey seyrek olarak çıkan Avrasyacı neşirlerde bu ideokrasi temasının devam ettiğini ve dünyanın bir ideokrasiye doğru gidip gitmediği meselelerinin ele alındığı müşahade edilebilir.²⁰⁰

Avrasyacılığa yönelecek başlıca eleştirilerden biri belki de bu İdeokratik Enternasyonal noktasıdır. Çünkü Avrasyacılar bu düşüncüyü Rusya’yı hareket noktası kabul ederek ortaya atmışlardı. Ama daha sonra bunu diğer medeniyetlere, örneğin Avrupa’ya da teşmil edebileceklerini düşünmeye başlamışlardı. Hâlbuki bu, hareketin ortaya çıkışında Trubetskoy’un kuvvetli bir şekilde vurguladığı farklı medeniyetler

¹⁹⁸ Söz konusu karar metni için bkz.: GARF, F. 5911, Op. 1, D. 99, L. 16.

¹⁹⁹ İdeokratik Enternasyonal’le ilgili 1923’de kabul edilen karardan bir sene sonra, Avrasyacılık hareketinin zayıfladığını fark eden Prag’daki Avrasyacılar Çkheidze, Londra’da bulunan hemfikri Malevski-Malevich’e İdeokratik Enternasyonal meselesini yeniden görüşüp bundan sonraki faaliyetlerin kurulacak olan bu kurum üzerinden yapılmasını teklif etmekteydi. Çkheidze daha önce bir düş olarak gördüğü bu yeni Enternasyonal’in, ancak Avrasyacı hareketten neşet edebileceğini düşündüğünü belirtmişti. Mektubunda ise, asıl vurgunun Enternasyonal’in kurulması yönüne kaydırılmasını önermekteydi; öyle ki, bu kurumun hem Batı hem de Orta Avrupa ülkelerinde şubelerini açmak için büyük fırsatlar vardı. Hatta *İdeokratiya* isimli tam teşekküllü bir dergi yayın hayatına başlayabilseydi, ilk sayıdan itibaren uluslararası düzeyde önem kazanırdı. Ona göre, içinde bulunulan dönem, Komünist Manifestosu’nun ortaya çıktığı devirleri andırıyordu. Ne var ki, belki de Çkheidze, dünyada olup biteni kavramalarına ve kaderin sunduğu fırsatlara rağmen fikir arkadaşlarının toparlanamamasının hayal kırıklığını yaşıyordu. K. A. Çkheidze’den P. N. Malevski-Malevich’e, 18 Şubat 1933, GARF, F. 5911, Op. 1, D. 48, L. 93-94.

²⁰⁰ Örneğin, Brüksel’de çıkan *Evrasiiskie Tetradi*’nin 2.-3. sayılarında (1934) yer alan dünyanın bir ideokrasiye doğru gidip gitmediğine dair anket çalışması ilgi çekmiş ve daha sonra buna başka bir yayında bazı Avrasyacılar (N. N. Alekseyev, Y. A. Bromberg ve A. A. Shlikevich) da katılmışlardı. Bkz.: “İdet li Mir k Ideokratii?” [Dünya ideokrasiye doğru mu gidiyor?], *Evrasiiskaia Khronika*, ed. P. N. Savitski, No. 9 (1935), s. 38-50. Burada Alekseyev, gerçek ideokrasiyi diğerlerinden ayırtırmak için Grekçe’den mülhem bir kelimeyi -*eydokrasi* (eydos- örnek)- kullanmakta ve bunun inşası için önceki görüşleri çerçevesinde birtakım maddeler sıralamaktadır. Y. Bromberg ise Amerika’daki plutokrasi sisteminin pek çok manevî ve ahlakî unsuru yozlaştırması sebebiyle yakın dönemde siyasi düzenin değişme ihtimalinin ve ideokrasiye geçişin imkansız olduğunu vurgulamaktaydı. A. Shlikevich de dünyadaki gidişatın bir tür metafizik eksen etrafında -bu, yerel şartlara göre değişim göstermekteydi- temerküz ettiğini ileri sürmekteydi. Rusya’da bu, “Komünist grup”, Almanya’da beyaz üstün insan, İtalya’da mazinin gölgesi iken; Fransa ve İngiltere’de bu hatta fikir değil, birikimlerin kaybedilmesi korkusu idi.

olgusuna ters düşmekteydi; diğer bir deyişle, bir medeniyet havzası için anlamlı olan siyasi örgütlenme ve ekonomi-politik yapı diğerleri için makbul olmayabilirdi. Dahası, zaten Avrasya medeniyetinin özelliklerinin diğer havzalarca tamamen kabul edilmesi, yine Trubetskoy'un kültürel değişimlerin doğasını açıkladığı *Avrupa ve Beşeriyet* kitabındaki tezlere aykırı idi. Kısacası, Avrasya-Rusya'ya özgü olduğunu düşündükleri sosyo-politik dokuları daha sonra diğer medeniyetler için de geçer akçe kılmaya teşebbüs etmeleri, onlara da teşmil etmeleri klasik Avrasyacıların son demlerindeki en temel fikirsel yanılgısı olarak görülebilir.

2. 3. 4. Ekonomik Sistem: Ne Sosyalizm, Ne Kapitalizm

Klasik Avrasyacılık hareketinin genel iktisadî sistem ve bunun unsurları konusunda da kendine özgü derinlikli görüşleri mevcut idi. Bu doğrultuda, Avrasyacıların ekonomi alanındaki görüşleri ikili şema göz önünde bulundurularak incelenebilir: a) genel ekonomik yapı, b) Rusya'nın özel durumu.

Ekonomik konulardaki görüşleri genel olarak formüle etmeye çalışan Petr Savitski'nin de belirttiği gibi, Avrasyacılar Rusya-Avrasya'nın “özel bir dünya” olması noktasından hareket ederek iktisadî meselelere yaklaşmış ama daha sonra önerilen çözümleri dünyanın diğer kesimleri için de ileri sürmüşlerdi.²⁰¹ Bu tezler arasında mevcut mülkiyet sisteminin yeniden yapılandırılması, özel ve kamu sektörlerinin konumu ve ‘kıta-okyanus’ Rusya-Avrasya'nın kalkınma yolları öne çıkmaktaydı.

Genel iktisadî meselelerin başında doğal olarak mülkiyete bakış durmaktaydı. XIX ve XX. yüzyıllarda ortaya atılan makro teorilerde can alıcı husus, kamu ve özel mülkiyetle ilgili idi. Dolayısıyla, öncelikle mülkiyet hakkında Avrasyacıların ne düşündüklerine göz atmakta yarar vardır. Bu mevzuda, hukukçu N. N. Alekseyev'in

²⁰¹ P. N. Savitski, “Ekonomicheskie Problemy Evraziistva” [Avrasyacılığın iktisadî meseleleri], 1934, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 183, L. 1-15.

*Mülkiyet ve Sosyalizm*²⁰² adlı 83 sayfalık çalışması, ileride kurulması tasavvur edilen Avrasyacı sosyo-ekonomik düzenin temel çizgilerini formüle etmekteydi. Alekseyev, mülkiyet kavramı çerçevesinde onun hukukî bileşenlerini, yani hukukî özneyi, nesneyi, içeriği ve ilişkiyi irdelemekte; bunların türleri ve tarih boyunca şekil değiştirmelerini söz konusu etmektedir. Genel olarak mülkiyetin reddedilmesini çok istisnai bir hal olarak gören müellifin incelemesine göre, çağdaş sosyalizmde/sosyalist düşüncede özel mülkiyetin hangi yönde dönüştürülmesi konusunda tam bir belirsizlik hüküm sürmekte ve onun ilga edilmesi ileri sürüldüğünde dahi nereye gidildiği bilinmemektedir.²⁰³ Gerek Avrupa'daki sosyalist hareketlerde, gerekse de Rus sosyalist partilerinin programlarında önerilen teklifleri ele alan Alekseyev, bunlarda halkçı ve devletçi sosyalizm türlerinin ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra da revize edilmiş kapitalizm çözümlerinin ağır bastığını, Sovyetler misalinde ise sanayinin ve toprağın millileştirilmesi ile devletin hâkim mülkiyetçi durumuna düştüğünü ifade etmektedir. O, özel mülkiyet taraftarları ve aleyhtarlarının görüşlerini teknik-ekonomik ve ahlaki açıdan mukayeseli şekilde serdederek bunların artı ve eksilerini göstermektedir. Kısaca söylenirse, yok edilmesi istenen ama imkânsız olan bu özel mülkiyeti, devlet tekeline vermek de çare olmuyordu.

Alekseyev'e göre, sosyalizmin başlıca yanlışı -ki bu çağdaş sosyo-politik düşünüşçede de epey zayıf biçimde algılanmakta- işte tüm sosyalist projelerin özel mülkiyeti, onun öznelereğini değiştirmek suretiyle reform etmeye kalkışmaları idi. Elbette ki, sosyalistlerin iyi niyetleri, başka bir deyişle, sömürüyü, sosyal adaletsizliği, birilerinin fakirliğini, diğerlerinin ölçüye gelmez zenginlerini ortadan kaldırmaya çalışmaları inkâr edilemez. Ama onların önerilerinde mülkiyet, aynı karakteri, muhtevası ve menfî niteliği ile sadece el değiştirmekte, belki de yeni 'mülkiyetçi' benzeri veya daha gaddar çizgilerle doğmakta, netice itibarıyla bu kurumun içsel doğası değişmemekte, yeni doğmuş toplum 'sosyal bir cennet' yerine, eski ve çoğu zaman daha despotik özellikleri devam ettirmektedir.²⁰⁴

²⁰² N. N. Alekseyev, *Sobstvennost' i Sotsializm: Opyt Obosnovaniia Sotsial'no-ekonomicheskoi Programmy Evraziistva* [Mülkiyet ve sosyalizm: Avrasyacılığın sosyo-ekonomik programını temellendirme denemesi] (Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1928). Bu çalışmanın yeni baskısı için bkz.: N. N. Alekseyev, *Russkii Narod i Gosudarstvo*, s. 186-281.

²⁰³ Alekseyev, *Sobstvennost' i Sotsializm*, s. 5-6.

²⁰⁴ a. g. e., s. 62-64.

Peki, kurtuluş yolu nerede? Çözüm, ne sosyalizmde, ne de kapitalizmde yatmaktadır. Çözüm, mülkiyet kurumunu tamamen yok etmek veya onun öznelereğini değiştirmekte değil, onun doğasının yeniden tanımlanmasında veya diğer hukukî ilişkilerinin yeniden kurulmasında bulunabilir. Alekseyev, mülkiyet kurumunun muhtevasının yeniden tanımlanmasının hukukî ve kültürel cephelerinin olduğunu kaydederek, onu düzenleyen normların soyuttan somuta indirilmesi halinde nihaî bir çare bulunacağını çünkü hukuk politikalarının somut durumlardan hareket ettiğini ifade etmekteydi. Diğer taraftan bu kurumun harcında idare/yetki hakkı da mevcuttur. Dolayısıyla, bu hakkın kullanılması sadece hukukî normlara değil, mülkiyetin öznesi olan insana da bağlıdır. İnsanın eşya ile münasebeti, hukukî normlarla beraber yaşamın düşünsel prensiplerinin de yeniden teşkili ile mümkündür. Bu sonuç da ancak fikir akımlarının etkisiyle vücut bulabilir; devlet de bu sürece yardımcı olabilir, ama süreci kendi başına meydana getirecek güçte olamaz. Manevî ilkelerin maddî değerler üzerindeki üstünlüğünden harekete ederek kapitalist düzenin bertaraf edilmesini talep eden Avrasyacılık da söz konusu akımlardandır.²⁰⁵ Akımın görüşleri, Ortodoks inancının -ki, her zaman tamahsızlığı/muktesitliği rehber ve âli bir ideal olarak telakki etmiştir- derin katmanlarından beslenmektedir.

Ekonomist olmamasına rağmen Trubetskoy da arkadaşları ile bu konularda fikir teatisine katılmaktaydı. Ona göre, diğer anti-Bolşevik akımlardan Avrasyacılığı ayıran başlıca nitelik, onun özel mülkiyete değil, özel teşebbüse serbestlik tanınmasını öngörmesi idi.²⁰⁶ Onun fikrinde, esasında özel mülkiyet ile milli bütün muayyen bir düzeyde birbirine muhaliftir. Fakat kendi başına milli bütünün menfaatlerine hasım olmaması hasebiyle özel teşebbüs, bütünün çıkarlarını ihlal etmediği sürece belli şartlarda kullanılabilir. Ama buradaki problem, onu özel mülkiyetten ve bu mülkiyetin menfaatlerinden ayırarak kullanmakta yatmaktadır.

Burada Trubetskoy *işlevsel/fonksiyonel mülkiyet* kavramıyla pratik bir çözüm önermekteydi. Sadece bunun vasıtasıyla Sovyet-sonrası Avrasya'da yeniden çok-sınıflı bir toplum düzenine dönüşten kaçınılabildi. Devlet, bir kısım vatandaşına imtiyazlı

²⁰⁵ a. g. e., s. 73.

²⁰⁶ N. S. Trubetskoy'dan P. N. Savitski'ye, tarihsiz (muhtemelen 1926 öncesi), GARF, F. 5783, Op. 1, D. 486, L. 154.

şartlarla yalnız özel teşebbüs faaliyetini değil, belirli koşullarda kredi şeklinde sermaye de sunabilir, yükümlülükleri yerine getirmeyenden veya müteşebbisin vefatı halinde sermaye geri alınabilirdi. Bu durumda, müteşebbisler bir sınıf değil, bir meslek şeklini alacak ve devletin sınıfsız niteliği muhafaza edilebilecekti. Aksi takdirde, yeni kapitalistler türemiş olur ise, bunlar hemen devletle mücadele eden bir sınıf oluşturacaklardı.

Trubetskoy'un ileri sürdüğü fonksiyonel mülkiyet fikri, Alekseyev'in çalışmalarında ve 1926 Programı'nda genişçe yer bulmuştu; görünen o ki, Avrasyacılar onun teklifini tamamen kabul etmişlerdi. Burada tarihen de zaten Roma İmparatorluğu'ndaki ferdî sisteme karşı, Rusya'daki mülkiyet fikrinin devletten neşet ettiği, yani onunla bağlı bulunduğu kaydedilmekteydi. Yeni Rusya'da devlet, fonksiyonel mülkiyet prensibini net olarak formüle etmeli ve herhangi bir belirsizliğe mahal bırakılmamalı idi. Ticaret ve sanayide de bu prensibi uygulayacak devlet, örneğin, işgören ve işveren arasındaki ilişkiyi herhangi bir tarafın değil, bütünün [umumun] çıkarları doğrultusunda düzenleyecekti.²⁰⁷

Teklif edilen yeni düzen -ki bu mantıken fonksiyonel mülkiyet kavramıyla koparılmayacak bir biçimde ilişkili idi- *kamu-özel ekonomi sistemi* (gosudarstvenno-chast'naia sistema) olarak adlandırılmaktaydı. Burada devlete önemli roller düşmektedir. Devletin misyonu, burjuva toplumunda olduğu gibi, liberalizm prensipleri çerçevesinde tam bir vurdumduymazlık içinde hareket etmek değil, özel mülkiyetin bir imtiyaz olduğunu hatırlatmak, özel mülkiyetçiye bu imtiyazın sorumluluk gerektirdiğini "imtiyazların varsa, iyi çek-çevir, haklarını kötüye değil, ortak fayda için kullan" şeklinde iletme ve bu konudaki ilişkileri düzenlemek olmalı idi.²⁰⁸

Bu arada Avrasyacı devletin ideokratik düzen ile kamu-özel sisteminin birbirinin tamamlayıcıları olduğu, hatta birincinin ikinciyi zaruri kıldığı belirtilmelidir.²⁰⁹ Dahası ekonominin planlanması da elzemdi; ama bunu Komünist ekonomideki planlama ile

²⁰⁷ *Evrasiistvo: Opyt Sistematicheskogo Izlozheniia* [Avrasyacılık: Sistemli açıklama denemesi] (y.y.: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1926), s. 67-71.

²⁰⁸ Alekseyev, *Sobstvenost' i Sotsializm*, s. 64-71.

²⁰⁹ Bu ikisi arasındaki ilişkinin bazı yönleri için bkz.: K. A. Çkheizde, "Ideokraticheskoe Soderzhanie Khoziaistva" [Ekonominin ideokratik muhtevası/anlamı], *Evrasiiskaia Khronika*, ed. P. N. Savitski, No. 9 (1935), s. 51-56.

karıştırmamak gerekirdi. Zaten teorik açıdan plan-dışı ekonomik sistem mümkün değildi. Ayrıca, bu ekonomik düzende bütünle parçalar, bireyle (individuum) topluluk (kolektif), fertle toplum arasındaki karşılıklı işbirliğine vurgu yapılmaktaydı.

Savitski, bu kamu-özel ilkesinin Rusya'ya hiç de yabancı olmadığını ve tarihen kamu ve özel sektörlerin organik bir şekilde zaten var olageldiğini, özellikle XVIII-XIX. asır silah ve Sibirya'daki maden endüstrisinin gelişiminden örnekler vererek bunun bizzat uygulandığını aktarmaktaydı.²¹⁰ Bazı durumlarda hükümet fabrikalar yapıp daha sonra özel müteşebbislere devretmekte, bazen de bunlar tekrar hazineye 'geri verilmek'teydi. Metalürji, altın çıkarma, silah üretimi sahasında devlet müesseseleri üstünlük teşkil etmekteydi. Hâlbuki diğer ülkelerde örneğin, İngiltere'de I. Dünya Savaşı öncesinde silah sanayinde devlete ait sadece bir fabrika bulunmaktaydı. Genel olarak, XIX. yüzyılın ikinci yarısı Rusya ekonomisinde liberal eğilimlerin ağır bastığı bir dönem olmuştu. Eskiden hazinenin hâkim olduğu alanlar birkaç sanayi dalı ile mahdut idi. Ama Komünist devrim akabinde "millileştirme" tüm endüstri sahalarını kapsamıştı, dahası özel sektör talan edilmişti. Bu fark niceliksel değil, niteliksel idi.

Savitski'nin tahayyülündeki 'müteşebbis'le sıradan girişimci arasında derin keyfiyet farkı bulunduğunu kaydetmek gerekir. Bir makalesinde bu konuyu enine boyuna işleyen Savitski'ye göre, müteşebbis (*khoziain*)²¹¹ ile iş adamı veya girişimci (*predprinimatel'*) birbirine zıt kutuplarda bulunuyorlardı. Birincisi çalıştırdığı işçileri maddî olarak temin etmeye ve onların üretim sürecindeki memnuniyetini karşılamaya çalışırken, ikincisinin tek maksadı, herhangi bir üretim birimini yönetirse yönetsin, gelirleri azamileştirmektir; birincisi, insan merkezli, yani beşerî, bir anlamda irrasyonel ilişkiler geliştirirken, diğeri *homo-economicus* karakterdedir, rasyoneldir. Birincisi baki, mutlak; ikincisi fani, geçici değerler sisteminden hareket etmekteydi.²¹² Müteşebbis, bu

²¹⁰ P. N. Savitski, "K Voprosu o Gosudarstvennom i Chastnom Nachale Promyshlennosti" [Sanayide kamu ve özel prensibine dair], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 5 (Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1927), s. 285-308.

²¹¹ Savitski'nin bu kelimeye yüklediği anlamla Türkçeye tam olarak tercüme yapılmasının neredeyse imkânsız olduğu söylenebilir.

²¹² P. N. Savitski, "Khoziain i Khoziaistvo" [Müteşebbis ve ekonomi], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 4 (Berlin: Evraziisko Knigoizdatel'stvo, 1925), s. 406-445.

tabloda epey uhrevî bir renge bürünüyordu. Aslında burada Savitski idealindeki Avrasyacı müteşebbisin portresini çizmekteydi.²¹³

Rusya-Avrasya ekonomisindeki “etatizm” unsurunun hiç de tesadüfî olmadığını savunan Savitski, bunu ülkenin Avrupa ve Asya arasında hasım devletler ortasında kalmasına, sonu gelmez sınırları savunmanın müşkülâtlı durumuna, sert kış ve bölgeler arasındaki (ülke-içi) mesafenin uzak olmasıyla da doğal olarak hız kesen ekonomik gelişim zorluklarına bağlıyordu. Çünkü bu şartlarda var olmak, ülkeyi sosyal, iktisadî ve askerî amaçlarla örgütleyecek ancak güçlü ve etkin iktidarla mümkün olabilirdi.²¹⁴ Hele uluslararası rekabet ve denizlere uzaklıktan kaynaklanan taşıma maliyetlerinin yüksek oluşu²¹⁵ devlet müdahalesini gerekli kılıyordu. Ve nihayet devletin ekonomideki rolü, sosyal adaletin gerçekleşmesi amacıyla lazım idi. Hiçbir ‘sosyal’ yasama, mülkiyet sahibinin her şeye hakim oluşunu sınırlayacak ve bertaraf edecek güçte değil, çünkü o, tüm ekonomik araçlara hükmetmektedir.

Bu durumda, devlet sadece kontrolör değil, aynı zamanda doğrudan ekonomik faaliyetle de meşgul olmalıdır. Böylece, ‘etatizm’ de planın yolunu açmakta; ancak devlet tüm iktisadî sistemi kapsayacak planlar üretebilir. Avrasyacı bağlamda bu planların iki amacı olabilir: 1) emeğin korunması/iş güvenliği, 2) Rusya-Avrasya özel dünyasının inşası.²¹⁶ Savitski’ye göre, son yıllardaki Sovyet tecrübesi, devletin ekonomiye planlı müdahalesinin etkinliğini gösterdi. Ama burada yıkıcı ve zararlı unsurlar da gerçekleşmişti. Sovyetlerde ‘emeğin korunması’ sloganlarıyla aslında emek, devlet tarafından istismar edilmekteydi.

Rusya’nın iktisadî gelişimiyle alakalı olarak Avrasyacılar, kendi içinde bütünlük arz eden bir otarşinin hâkim olduğu, ama izolasyoncu olmayan, ekonominin temel alanlarının dengeli bir kalkınmasını nazara alan bir düzen öngörmekteydiler. Rus

²¹³ Savitski’nin bu iktisadî görüşlerine ekonomist A. M. Melkikh tarafından yapılan ‘dışarı’dan bir eleştiri ve buna verdiği cevap için bkz.: “K Voprosu ob Ekonomicheskoi Doktrine Evraziistva” [Avrasyacılığın iktisadî doktrinine dair], *Evraziiskaia Khronika*, No. 6 (Paris: 1926), s. 31-38.

²¹⁴ Savitski, “K Voprosu o Gosudarstvennom...”, s. 304-305.

²¹⁵ Savitski, bir taraftan deniz ve okyanuslardaki ucuz nakliyat imkânlarından uzak kalınması, diğer taraftan denizleri etkin ulaşım aracı olarak kullanan ülkelerle maliyet açısından rekabet edememek sebebiyle, Rusya-Avrasya’nın kendi iç kıtasal çevresinde gelişmeye yönelmesini önermekteydi. P. N. Savitski, “Kontinent-Okean: Rossiia i Mirovoi Rynok” [Kıta-okyanus: Rusya ve dünya piyasası], *Iskhod k Vostoku*, s. 104- 125.

²¹⁶ P. P. Savitski, “Ekonomicheskie Problemy Evraziistva”, L. 5 ve 7.

sanayisiyle ilgili yazdığı kitabında hem Rusya-Avrasya'nın maden kaynaklarına epey detaylı yer ayıran, hem de ülkenin muhtemel gelişme yollarını analiz eden Savitski, bu konuda bazı somut sonuçlara varmaktaydı.²¹⁷

Öncelikle, 1914-1918 arasında yaşanan I. Dünya Savaşı ve akabinde gelişen olaylar 'küresel ekonomi' düzeninin sağlıklı olmamasıyla beraber tehlikeli olduğunu göstermekteydi; hatta bu, mevcut dünya iktisadî krizinin temel sebeplerinden biri idi. Çare olarak *kıtasal ekonomi* modelinin bir kalkınma yolu olarak seçilmesi önerilmekteydi. Kıtasal ekonomi ile söz konusu coğrafyada, sanayi ve tarım gibi başlıca ekonomik süreçlerin bağımsızca gerçekleşebileceği kastedilmektedir. Burada Rusya-Avrasya'nın bir kıtasal ekonomi olduğu görüşü ileri sürülmektedir. Kıtasal ekonomi, burasının hiç de kapalı bir sistem olmasını gerektirmezdi, bilakis kapalı olmayışı dış ticaretle belirlenecekti. Kendi kendine yeter oluşu, yani otarşılığı mutlak anlamda değil de, diğer ekonomik bloklardan bağımsızlığını sağlaması bağlamında gerekli ve temel bir şarttı.

İkincisi, bir veya birkaç Avrupa ülkesi ile değil, tüm kıta ile kıyaslanabilecek olan Rusya'da aslında bu kıtasal ekonomi için elzem olan maddî kaynaklar mevcuttu. Kitapta uzun uzun dökümü verilen Rusya-Avrasya'nın yeraltı kaynaklarının hem mebzul miktarda bulunmasının, hem de son derece çeşitli olmasının altını çizen Savitski, bu anlamda üretim için söz konusu coğrafyanın her türlü hammaddeyle temin edildiğini, dolayısıyla burasının kendi kendine yeten özel bir dünya olduğunu ifade etmekteydi; Rusya-Avrasya'nın 'kıtasal bir devlet' olduğuna zaten iktisadî jeolojinin verileri de delalet etmekteydi.²¹⁸

Üçüncüsü, Savitski'nin görüşünce, tarihî ve pratik düzen mülahazaları uyarınca maden jeolojisinin temel verileri ekonomi-politik çerçeveye dâhil edilmeli idi.

²¹⁷ P. N. Savitski, *Mestrazvitie Russkoi Promyshlennosti* [Rus sanayisinin *mestrazvitiesi*] (Berlin: Izdanie Evraziitsev, 1932).

²¹⁸ Yeri gelmişken, Sibiry'a'nın zengin servetlerinin işlenmesine dair Savitski'ye gönderilen anonim bir mektupta şu ifadeler geçmekteydi: "...Sizin sayenizde Komünistlerin neden Sibiry'a'ya ciddi olarak dikkat çektikleri şimdi açıklığa kavuşmaktadır; zaten orası sürgün yerinden Avrasya'nın esas sinirdokusuna dönüşmekte ve Rus sanayisi önünde tamamen yeni hedefler koymaktadır... Yüce Yaratıcı, Avrasya'ya mebzul miktarda maddî ve manevî tüm nimetleri ihsan ederek dünya sahnesinde oynaması gereken o büyük rolü çizmiştir." P. N. Savitski'ye gönderilen anonim mektup, 17 Ağustos 1932, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 471, L. 84

Dördüncüsü, Rusya örneğinde, sanayi ve tarımın birbiriyle dengeli bir şekilde gelişme kaydetmesi elzemdi. Son olarak, Ural ötesinin ve güney bölgelerin yeraltı servetler bakımından zenginliğine dikkat çekilerek sanayi merkezlerinin ileride bu bölgelere yönelmesi zorunluluğundan bahsedilmekteydi.

2. 3. 5. Avrasyacı Milliyetçilik: Özgün Ben-idraki İnşası

Peki, Avrasya toplumlarını bir arada tutacak harcın temelinde ne duracaktı? Bunun için Avrasyacılar yeni bir telakki geliştirmişlerdi. Önce bunu açıklamak gerekir. Şöyle ki, Avrasyacılar için ‘Avrasya’, birbirinin içinde meczedilmiş senfonik “çok-halklı bir şahsiyet” (*mnogonarodnaia lichnost*)²¹⁹ olarak telakki edilmekteydi. Bu ne anlama geliyordu?

Trubetskoy, Avrasyacı düşüncenin temel taşlarından biri olarak addettiği bu ‘şahsiyet’ kavramının yalnız tek bir ferde değil, bir halka ve hatta halklara da teşmil edilebileceğini belirtmekteydi. Özel kültür inşa etmiş veya inşa etmeye kadir/muktedir olan halklar grubu, özel ‘şahsiyet’ olarak görülmekteydi. ‘Şahsiyet’, tek-fertli veya çok-fertli olabileceği gibi, tek-halklı veya çok-halklı da olabilir. Her bir ‘şahsiyet’, belirli bir hâlde (*individuatsia*) kendisini belli eder; örneğin, dikey düzlemde tek-fertli ‘şahsiyet’in zaman içinde değişen (yani çocukluk, gençlik, olgunluk ve ihtiyarlık) hâlleri, yatay olarak düşünüldüğünde ise, sözgelişi, ‘şahsiyet’in ailede veya iş yerindeki ‘çehre’leri söz konusudur. ‘Şahsiyet’, ne bu hâllerin ne de bu çehrelerin herhangi birine tekabül eder. Aksine ‘şahsiyet’, tüm bunlar arasındaki ilişki ve bunların mecmuudur. Çok-halklı

²¹⁹ N. S. Trubetskoy, *K Probleme Russkogo Samopoznaniia* [Rus ben-idraki meselesine dair] (Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1927), s. 3-6. Adı geçen eser, Trubetskoy'un (üçü daha önce Avrasyacı yayınlarda çıkan, birisi ise yeni) dört makalesinden oluşmaktaydı. ‘Şahsiyet’ kavramıyla ilgili bu kitabın girişindeki “Müelliften” kısmına bakılabilir. Ayrıca senfonik ve topluluk şahsiyeti (*sobornaia lichnost*) için bkz.: L. P. Karsavin, “Osnovy Politiki” [Siyasetin esasları], *Evrasiiskii Vremennik* No. 5 (Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1927), s. 185-238.

bir ‘şahsiyet’i ele aldığımızda da burada birbirinin içine girmiş, kaynaşmış, ‘senfonik’, özel bir ‘şahsiyetler’ hiyerarşisinden bahsedilebilir.

Ayrıca, Trubetskoy’a göre, ‘şahsiyet’, bölünmezdir, tekrar olunmazdır; tabiatı itibarıyla insanın muhakeme araçlarıyla tam olarak anlaşılamaz. Bununla beraber, ilmî ve felsefî araştırmanın konusu olabilir ve olmalıdır da.²²⁰ Somut beşerî (tek-fertli ve çok-fertli) ‘şahsiyet’, sırf psişik bir olgu değil; o, hem ruhî hem de cismanî yönleri ihtiva etmekte olup belli bir fizikî muhitte varlık göstermektedir. Bu manada (tek- veya çok-halklı) ‘şahsiyet’in kendi muhiti ile ilişkisi, sözgelimi, inceleme noktası olabilir.

‘Çok-halklı şahsiyet’ kavramından yola çıkan Trubetskoy, Avrasya coğrafyasında yaşayan toplulukları bir yerde tutacak çimentonun, Avrasyacı milliyetçilik olması gerektiğine inanmaktaydı.²²¹ Bu bağlamda, artık aşırı Rus milliyetçiliğinin devletin bileşenlerinin dengesini ihlal edeceği ve devlet bütünlüğünün bozulmasına yol açacağı ifade edilmekteydi zira daha önce Rusya’nın tek sahibi hesap edilen Rus halkı, devrim sonrasında bu pozisyonunu kaybetmiş ve söz konusu coğrafyada meskûn gayr-ı Rus halklarla yetkilerini paylaşmıştı. Bir yandan gayr-ı Rus halklar, Rusya İmparatorluğu zamanında sahip olmadıkları hakları elde ederken; öte yandan Ruslar da Avrasya’daki eşit halklardan birine dönüşmüşlerdi, gerçi sayıları ve köklü devlet geleneği ile bu devlette önemli rol oynayarak eşitler arasında yine birinci konumda idiler.

Durum bu merkezde iken, aşırı Rus milliyetçiliği, Rus separatizmine /ayrılıkçılığına yol açacaktı. Ama Rus halkı kendi başına söz konusu devletin temelini teşkil edemezdi, ayrıca proleter dayanışması denilen şey de meseleyi çözmez çünkü diğer halklarda ayrılıkçı milliyetçiliğin meydana çıkmasını engelleyemezdi. O halde,

“...daha önce Rusya İmparatorluğu, şimdi ise SSCB olarak adlandırılan devletin temelini, bu devlet içinde meskun tüm halkların ancak mecmuu oluşturabilir, ki bu ayrı bir çok-halklı millet şeklinde değerlendirilmekte ve kendi milliyetçiliğine sahip olmaktadır. Biz

²²⁰ Bu arada Trubetskoy, bu ‘senfonik şahsiyet’ kavramının aslında her taraflı incelenmesi için *personoloji* adıyla bir bilim dalına ihtiyaç olduğunu da ilave etmekteydi. Bu, disiplinler-arası bir bilim dalı olacaktı.

²²¹ N. S. Trubetskoy, “Obsheevraziiskii Natsionalizm” [Ortak Avrasyacı milliyetçilik], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 9 (Paris, 1927), s. 24-25.

bu milleti Avrasyalı, onun mekânını Avrasya, onun milliyetçiliğini ise Avrasyacılık olarak isimlendiriyoruz”.²²²

Trubetskoy, bu argümanlarına devam ederek her bir milliyetçilikte hem merkezci hem de merkezkaç/ayrılıkçı unsurlar barındığına, belli bir etnik birimin milliyetçiliğinin sırf ayrılıkçılığa dönüşmemesi için daha büyük bir etnik birimin milliyetçiliği ile kombine olması gerektiğine işaret etmektedir. Örneğin, Avrasya’daki her bir halkın milliyetçiliği, Avrasyacı milliyetçilikle, yani Avrasyacılıkla bir terkip haline gelmelidir; Avrasya devletindeki her bir vatandaş, kendi halkına mensup olmanın yanında, aynı zamanda bu halkın Avrasya milletine dâhil olduğunu idrak etmesi lazımdı.

Son olarak Trubetskoy, zaten Avrasya halkları arasında her zaman bir kardeşliğin var olduğunu, bilinçaltı düzeyinde sempati ve yakınlıkları öngören ilişkilerin çok kolay tesis edildiğini vurgulayarak Avrasya ailesine aidiyet bilincinin her şeyden önde gelmesinin lüzumuna dikkat çekiyordu. Avrasyacılık dışında ne Ruslar için Panslavizm, ne Avrasyalı Turanîler için Panturanizm, ne de Avrasyalı Muhammedîler için Panislamizm birinci planda olmalıdır; zira tüm ‘izm’ler tek-halklı milliyetçiliklerin merkezkaç güçlerini güçlendirerek bu halkların diğerleri ile sadece tek-terafı bağ(lantı)larının altını çizmekte olduklarından söz konusu halklardan çok-halklı bir millet, ‘şahsiyet’ oluşturamazlardı.

Hele Avrasya kardeşliği çerçevesinde halklar birbiriyle tek-yönlü alametlere göre değil, tarihî kaderlerinin müşterekliğine göre kenetlendiklerinden isimleri zikredilen hiçbir ‘pan’ düşüncesi ortak Avrasyacı milliyetçilik kadar pragmatik değere sahip olamazdı. Bu bağlamda, Avrasyacı milliyetçiliğin tercih edilmesi, hayatî derecede gerekli idi. İşte, yapılacak olan, Avrasya halklarının ‘ben-idrak’lerinin bu yönde yapılandırılmasına çalışmaktı. Trubetskoy’un bu görüşleri, Avrasya milleti inşasının teorik arka planını oluşturmaya namzettii.

Gürcü asıllı Avrasyacı düşünür Prens Çkheidze, milli(yetler) meselenin tek bir devlet organizmasında yaşayan bir düzine milletin bir aradaki yaşamını ilgilendiren

²²² *a.g.m.*, s. 28.

konular olarak tanımlamakta ve bu birlikteliğin jeopolitik, etnik ve kültürel-tarihi sistemlerin birliği çerçevesinde belirlendiğini yazmaktaydı. Rusya-Avrasya’da bu şartların tamamı mevcuttu. O nedenledir ki, burası kendi kendine yeten özel bütünleşik bir dünya olarak telakki edilmekteydi.²²³ Haliyle, buradaki ilk prensip, Avrasya sistemine dâhil olan tüm milletlerin eşit olmalarının kabul edilmesi idi.

Burada bazılarının Çkheidze’yi milli [etnik] azınlıkları öne çıkararak Rus halkına ve devlet ideasına gerekli önemi vermediği hususunda eleştirdiğini de belirtmek gerekir. Çkheidze de bunlara cevabında Rusya İmparatorluğu’nun Rus halkı tarafından kurulduğunu; çok katmanlı bu imparatorluğa dâhil olan milletlerin her birinin özel durumunu dikkate almamanın mümkün olmadığını, çeşitli dönemlerde farklılık arz eden Rus hükümetlerinin milliyetlere dönük politikasının çoğu zaman dayanılmaz bir karakter aldığı, devrim sonrası iç savaştaki ‘Beyaz Rus orduları’nın diğer milliyetlere karşı yaklaşımlarının yıkıcı olduğu vs. hususlara değinmekteydi.²²⁴

Bu arada, Avrasyacıların söz konusu görüşleri, Rus muhacir çevrelerinde şiddetli tenkitlere maruz kalmaktaydı. Örneğin, milliyetçi-muhafazakâr muhacir kesimin nüfuzlu aydınlarından Petr Struve’nin editörlüğünde çıkan süreli bir yayında Avrasyacı milliyetçiliğin, milliyetçiliğin zararlı ve bozuk bir biçimi olduğu, Rusları Asyalılarla kaynaştırdığı ve bu nedenle birincileri milli kimliklerinden uzaklaştırdığı ve nihayet bu şekilde milli duygularını tahkir ettiği vurgulanmaktaydı.²²⁵

Avrasyacıların kültür ve milliyetçilik bağlamındaki görüşlerine gelince, Avrupa (Roma-Germen) medeniyeti havzasında kültüre karşı münasebetin özel bir psikoloji ile, egosantrizmle (yani kendisini dünyanın merkezinde ve diğerlerinden üstün görmekle) belirlendiğine işaret eden Trubetskoy, gayr-ı Avrupalı halklara ‘evrensel medeniyet’,

²²³ K. A. Çkheidze, “Natsional’naia Problema” [Milli mesele], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 4 (Paris: 1926), s. 27-29.

²²⁴ Söz konusu eleştiri ve cevap için bkz.: “O Natsional’nom Voprose” [Milli meseleye dair], *Evrasiiskie Tetradı*, No. 6 (1936), s. 18-24. Yeri gelmişken, Çkheidze’nin *Strana Prometeia* (Promethe’nin ülkesi) adlı romanıyla ilgili tenkitlerini bir mektupta kısaca dile getiren Malevski-Malevich’e göre, eserde Avrupalılara ve hatta Ruslara karşı önyargılı davranılmıştı. Ona göre, Ruslar şüphesiz ki, Kafkasya’ya orada eksik olan bir şeyi, devletçiliği ve imparatorluğu getirmişlerdi. Eserde Kafkasyalıların geleneklerinin iyi bir tasviri ile katkıda bulunulurken kahramanlardan Zaurbey’in disiplin tanımayan ruhu, egoizmi ve egosantrik karakteri buna karşıtlık oluştuyordu. P. N. Malevski-Malevich’den K. A. Çkheidze’ye, 8 Nisan 1933, GARF, F. 5911, Op. 1, D. 48, L. 83.

²²⁵ A. D. Bilimovich, “Bogoiskateli, Evraziitsy i Material’naia Kul’tura” [*Bogoiskateller*, Avrasyacılar ve maddî kültür], *Russkaia Mysl’*, VIII-XII. kitap (Berlin: 1922), s. 91.

‘kozmpolitizm’ kisvesiyle sunulan bu olgudan korunmaları ve aynı zamanda kendi egosantrizmlerini de bertaraf etmeleri gerektiğini söylemekteydi.

Trubetskoy’un fikrince, bu da ancak Plato[n]’dan mülhem “kendi kendini idrak etmek” ve “kendin gibi olmak” formülleri ile mümkün idi. Fertler veya halklar, kendi egosantrizmlerini hakiki bir ‘ben-idraki’ ile def edebilirlerdi.²²⁶ Kendi tabiatını, varlığının anlamını derk etmekle insan kendine özgü kalabilir ve manevî güzelliğe varabilirdi. Burada kendi kendini idrakte samimilik ve vicdanın sesini duymak önemlidir, zira kendini aldatma ve iç çelişkiler, manen insanı kişiliksiz yapar. İnsan veya halk ‘ben-idraki’ne dayalı bir özgün olma durumuna ulaştığında, yeryüzünde kendi varlığının anlamını hakikaten gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla, tam ve kâmil bir ‘ben-idraki’, insanın dünyadaki en âli yegâne hedefidir. O halde bu ‘ben-idraki’ne yardımcı olan/hizmet eden kültürün de hakiki olduğunu kabul etmek gerekecektir. Bu kültür, herkes veya çoğunluk için ortak olan psikolojik unsurları kendinde barındırmalı idi. Nasıl ki insan “kendi kendini idrak ettiğinde” ve “kendi gibi olduğunda” erdemli, faziletli, güzel ve mutlu oluyorsa, bu durum halklar için de geçerlidir.²²⁷

“‘Kendin gibi ol’ prensibinin halk bağlamındaki anlamı ise, ‘kendine özgü milli kültür’e sahip olmak demektir. Şayet kültürden ‘insanların ekseriyetini azamî mutluluk’a ulaştırmak talep edilirse, o halde bundan bir sonuç çıkmayacak. Çünkü gerçek mutluluk, konforda veya çeşitli özel ihtiyaçların karşılanmasında değil, manevî hayatın (aynı zamanda da ‘ihtiyaçlar’ın) tüm bileşenlerinin kendi aralarındaki uyumundadır. Hiçbir kültür tek başına böyle bir mutluluğu insana veremez, zira mutluluk insan dışında değil, onun içinde bulunmakta ve ona ulaşmanın yegâne yolu da ben-idrakidir. Kültür, insanın mutlu olmasına ve kendini idrak etmesine sadece yardım ve kolaylıkta bulunur.”²²⁸

Her halkın kültürü, Trubetskoy’un kanaatine göre, farklı olmalıdır (kalmalıdır); muhtelif milli kültürler arasındaki farklılık, bunların taşıyıcılarının sahip olduğu milli psikolojilerin farklılığı nispetinde şiddetli olmalıdır. Bu arada milli karakteri birbirine yakın olan halkların kültürü de benzer olacaktır. Fakat tüm halklar için tek evrensel bir

²²⁶ N. S. Trubetskoy, “Ob Istinnom i Lozhnom Natsionalizme” [Hakiki ve yalancı milliyetçiliklere dair], *Iskhod k Vostoku*, s. 72.

²²⁷ a. g. m., s. 77-78.

²²⁸ a. g. m., s. 78.

kültürün mevcut olması mümkün değildir; dolayısıyla buna yönelik temayüller reddedilmelidir.²²⁹

Bununla beraber, her ne kadar farklılık arz etseler de dünyadaki dillerin belli bağlar çerçevesinde birbiriyle ilişkili olduğu ve gökkuşağına benzer şekilde bir *diller ağı / ittifakı* oluşturduğu görüşünden hareket eden Trubetskoy, kültürler için de böyle bir yapıyı geçerli saymaktaydı; yani anarşik bir ortamın yerine birbiriyle uyumlu, özgünlüklerini koruyan ama aynı zamanda bir bütünü oluşturan *kültürler ağı / ittifakı* söz konusu idi. Onları sentezlemek, ferdî özgünlüklerini saf dışı bırakmak, doğal kültürel yapıyı mekaniksel olarak insan eliyle değiştirmek, bu ilahî sisteme müdahale etmek anlamına gelmekteydi; hatta örneğin dünya halklarının tamamının Hristiyanlığı kabul etmesi durumunda bile onların kültürel-tarihî özgünlükleri muhafaza edilmeli idi.²³⁰

Trubetskoy, milliyetçiliği iki türe ayırıyordu: hakiki ve yalancı. Birincisi, özgün milli kültürden hareket eden yahut bu tür kültüre yönelmiş olan milliyetçiliktir ki, hem ahlaken, hem de mantıken haklı [meşru] kabul edilebilirdir. Hakiki milliyetçinin tüm eylemlerine işte bu kültürle ilgili düşünce kılavuzluk etmelidir. Bu durumda hakiki milliyetçiliğin ayırteci hatları ne olmalı idi? Özgün milli ben-idrakinden hareket eden hakiki milliyetçilik, milli kültürün özgün olması gerekliliğine esaslanmaktadır; söz konusu kültürü yegâne ve âli hedefi olarak belirlemekte, tüm diğer meselelere de bu zaviyeden bakmaktadır. Bu ben-idraki, hem mevzubahis özgün milli kültürü başka halklara zorla kabul ettirmekten hem de diğer halkları körü körüne taklit etmekten alıkoymaktadır. Hakiki milliyetçi, öbür halklarla ilişkisinde her tür kibir ve kendini beğenmişlikten uzak durmaktadır. O, kendi dünyasını kendi kendine yeten bir ben-idraki üzerine inşa ederek diğer özgün kültürlerin her türlüüne karşı prensip itibariyle barışçı ve tahammüllü olacaktır.²³¹

Milliyetçiliğin ikinci kategorisine gelince, Trubetskoy'un tespitine göre, mevcut milliyetçiliklerin çoğu yalancıdır çünkü bunların izinden giden milliyetçiler için mensup

²²⁹ a. g. m., s. 79.

²³⁰ N. S. Trubetskoy, "Vavilonskaia Bashnia i Smeshenie Yazykov" [Babil kulesi ve dillerin karışımı], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 3 (Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1923), s. 107-124.

²³¹ Trubetskoy, "Ob Istinnom i Lozhnom Natsionalizme", s. 80 ve 83.

oldukları halkın milli kültürünün özgünlüğü hiç de önemli değildir; bunun yanında ben-idraki de pek ehemmiyet kesbetmemektedir zira onlar “kendileri gibi” olmaktan ziyade “diğerleri gibi”, örneğin Avrupalılar gibi olmayı arzu ederler. *Avrupalılaşıma*, yani Roma-Germenlerin devlet yapısını ve ruhunu, ideolojilerini, güzel sanatlarını ve maddî yaşamlarını tıpa tıp taklit etmeye kalkışmak da neticede her türlü özgünlüğün kaybına yol açmaktadır. Halk ve kültürlerin eşitliğinin inkâr edilmesine ve kibre dayalı *militan şovenlik*, yalancı milliyetçiliğin bir başka çeşididir. Kültürle onun taşıyıcılarının psişîği arasındaki canlı iletişimi dikkate almayan ve kültüre mutlaklık atfeden *kültürel muhafazakârlık* da yalancı milliyetçilik türüdür çünkü bu, daha önce oluşturulan kültürel değer ve yaşam biçimlerinin milli ruh halini/psişîğini yeterince tecessüm ettirmedikleri halde bile onların değiştirilmesine direnmekte ve onları milli özgünlükle özdeşleştirmektedirler. Yalancı milliyetçiliklerin milli kültür için feci sonuçlara yol açtıklarını herhalde eklemeye gerek yoktur.²³²

Bu kategorilerle Rus tarihinde mevcut olan milliyetçiliklere değinen Trubetskoy, I. Petro sonrası Rusyası’nda hakiki milliyetçiliğin ortaya çıkmadığını, zira bu dönemde Rus aydınlarının ekserisi hiçbir şekilde “kendileri gibi olmak”ı değil, “hakiki Avrupalı” olmayı arzu ediyor, pek çoğu “geri kalmış” ülkelerini hor görüyorlardı. Kendilerini milliyetçi adlandıran diğer bazıları da milliyetçilikle büyük devlete, kudretli bir askerî ve ekonomik güce dönüşmeyi anlamakta ve bu amaç için de Rus kültürünün Batı Avrupalı örneklerle azami yakınlaşmasını bir zaruret olarak addetmekteydiler. Söz konusu “yaltakçılık” ilişkisinin sonucu olarak bazı Rus “milliyetçiler”i, “Ruslaştırma”yı, Ortodoksluğun kabul ettirilmesinin yayılmasını, Rus dilinin zorunlu kılınmasını ve diğer halkların coğrafi yerleşim isimlerinin belli ölçüde biçimsiz Rusça adlarla değiştirilmesini talep etmekteydiler. Tüm bunlar, Almanların da böyle davrandıkları için yapılmaktaydı çünkü onların tasavvurlarında “Almanlar, kültürlü bir halktı”.²³³ Bu arada, Slavofillik de hakiki milliyetçilik sayılmazdı; yukarıda bahsi geçen yalancı milliyetçilik biçimleri belli dönemlerde bu düşünce akımında üstünlük kazanmıştı.

Netice itibariyle, büsbütün ben-idrakine esaslanan ve ben-idraki adına Rus kültürünün özgünlük ruhu çerçevesinde yeniden inşasını ileri süren hakiki milliyetçilik,

²³² a. g. m., s. 80-82.

²³³ a. g. m., s. 83-84.

çok az insanda görülmüş ve toplumsal bir cereyan olarak henüz temayüz etmemiştir. İşte bu, gelecekte inşa edilmeli idi; bu da, Rus aydınlarının bilincinde meydana çıkacak yalnız köklü bir değişimle mümkün olacaktı.

Bu arada, milli(yet) konulardaki bir diğer tema, daha sonra bazı yeni Avrasyacılar da görülen ve böylece süreklilik arz eden ‘Ukrayna meselesi’ idi.²³⁴ Trubetskoy’un 1920’lerin sonlarında yazdığı ilgili bir makale, Ukraynalı muhacirler nezdinde epey bir polemige yol açmıştı. Kısaca ifade edilirse, makalesinde Ukrain ve Rus kültürleri arasındaki tarihî etkileşimleri söz konusu eden Trubetskoy, yeni oluşan Ukrain kültürünün genel Rus kültürü unsurları yönünde tercih yapması ve onlarla bütünleşmesi gerektiğini vurgulamakta, aksi takdirde halkın ‘alt’ ve ‘üst’ katmanları arasında meydana gelecek gerilim yüzünden bu yeni Ukrain kültürünün de akamete uğrayacağını belirtmekteydi.²³⁵ Buna karşı Ukrain profesör D. Doroshenko tarafından yazılan ciddi bir eleştiri, Avrasyacı yayınlardan birisinde neşredilmişti.²³⁶ Doroshenko, söz konusu ‘mesele’nin olumlu yönde çözüldüğünü, yani birçok kaynaktan beslenen köklü bir Ukrain kültürünün artık oluştuğunu ve Trubetskoy’un önerisinin de pek önemi kalmadığını olgusal verilere dayanarak çürütmeye çalışmaktaydı.

Milliyetçilik mevzusunda son olarak Avrasyacıların Yahudi problemiyle ilgili bakışlarına da değinmek yararlı olacaktır.²³⁷ Bu konuda Trubetskoy’un tam da Nazilerin

²³⁴ Epey tartışmaya neden olan ‘Ukrayna meselesi’ Rus muhacirlerin tamamının neredeyse hemfikir olduğu bir konu idi; Ukrayna’nın Rusya’dan bağımsızlığını savunan Ukrain muhacirlere karşın, Rus muhacirler hiçbir surette bunu kabul etmiyorlardı. Konuyla ilgili etraflı bilgi için bkz.: Y. Zamoiski, “Otnoshenie ‘Beloi’ Russkoi Emigratsii k Ukrainskim Voprosam, 1919-1939” [‘Beyaz’ Rus muhacirlerin Ukrayna meselesine yaklaşımı], *Slavianovedenie*, No. 4 (1993), s. 39-47.

²³⁵ N. S. Trubetskoy, “K Ukrainskoi Probleme” [Ukrayna meselesine dair], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 5 (Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1927), s. 165-184.

²³⁶ D. I. Doroshenko, “K ‘Ukrainskoi Probleme’” [‘Ukrayna meselesi’ne dair], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 10 (Paris: 1928), s. 41-51. Trubetskoy’un pek de tatmin edici bulunamayacak cevabı için bkz.: N. S. Trubetskoy, “Otvét D. I. Doroshenku” [Doroshenko’ya cevap], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 10 (Paris: 1928), s. 51-59.

²³⁷ Bu arada, milliyetler meselesi konusunda klasik Avrasyacılıktan yeni Avrasyacılığa süreklilik arz eden bir diğer bakış açısının Yahudilerle ilgili olduğu belirtilmelidir. Özetle, Yahudilik batı ve doğu olmak üzere ayrıştırılmakta ve sonuncusunun Rus tarihiyle olumlu etkileşim içinde bulunduğu dikkat çekilmekteydi. Bu konuda kendisi de Yahudi olan klasik bir Avrasyacının eserlerine bakılabilir: Yakov A. Bromberg, “O Neobkhodimom Peresmotre Evreiskogo Voprosa” [Yahudi meselesine yeniden değerlendirilmesinin zarurî oluşuna dair], *Evrasiiskii Sbornik*, No. 6 (Prag: Izdanie Evraziitsev, 1929), s. 43-48 ve “Evreiskoe Vostochnichestvo v Proshlom i Budushem” [Geçmiş ve gelecekte Yahudi Doğuculuğu], *Tridtsatye Gody* [Otuzlu yıllar] (Paris: Izdanie Evraziitsev, 1931), s. 191-211. Bromberg’in bu yazılarıyla beraber Avrasyacı neşriyattan 1931 yılında çıkan kitabının yeniden baskısı için bkz.:

Almanya’da cirit attığı sırada kaleme aldığı “İrkçılığa dair” isimli makalesi net bir fikir vermektedir.²³⁸ Almanya’daki Rus muhacir çevrelerinde yükselen anti-Semit ve ırkçı eğilimleri kınayan Trubetskoy, bunların antropolojik materyalizme dayanan Alman ırkçılığı ve emperyalizmi tarafından teşvik edildiğini belirtmekteydi. O, Yahudilerde nesilden nesle geçen ayrı bir (bozucu) psikolojinin mevcut olduğu iddiasından hareket eden bu ırkçı tezlerin temelsiz olduğunu, muhacirlik tecrübesi olan tüm grupların kendi mensuplarını kayırma ve içinde bulundukları toplum fertlerini aşağı görme gibi eğilimleri bulunduğunu, bunun irsen geçmediğini, mevcut ortamdan kaynaklandığını ifade etmekteydi. İki binyıllık göç/muhacirlik geleneği olan Yahudilerin diğer toplumlar için belli bir düzeyde yapı-bozucu karaktere büründüklerini kabul eden Trubetskoy, mevcut sorunun çözülmesi için onlarla diğerleri arasında duvar örmenin, nikâh yapmayı yasaklamanın vs. çare olmadığının tarihî tecrübe ile sabit olduğunu vurgulamaktaydı.

2. 3. 6. Avrasyacı Dindarlık: Yaşamsal İtikat

Avrasyacı fikriyatda dindarlık da ön plana çıkmaktaydı. Bazı düşünürlerin eserlerinde bu bariz şekilde görülse de, hemen belirtilmelidir ki, Avrasyacılar Ortodoks inancına iman etmekle beraber devletle kilisenin ayrı olmasını, bunların birbirinden bağımsız kalmasını, yani laik bir düzeni düşlemekteydiler. Petr Savitski’nin oğlu İvan Savitski’nin fikrince, Avrasyacılar din unsurunu Rusya’da değil, daha ziyade muhaceret yıllarında öne çıkarmış ve kendi doktrinlerinin birleştirici maddesi olarak ilan etmişlerdi zira o sırada Rus muhacirlerin içsel bir dayanak noktasına ihtiyaçları vardı.²³⁹ Bununla

Yakov Bromberg, *Evrei i Evraziia* [Yahudiler ve Avrasya], ed. A. Dugin ve D. Taratorin (Moskova: Agraf, 2002).

²³⁸ *Evrasiiskie Tetradi*, No. 5 (1935)’de neşredilen makalenin yeniden baskısı için bkz.: N. S. Trubetskoy, “O Rasizme” [İrkçılığa dair], *Istoriia, Kul’tura, Yazyk*, s. 449-457.

²³⁹ “Est’ li Budushee u Evraziistva?” [Avrasyacılığın geleceği var mı?], *Nezavisimaia Gazeta*, 6 Ekim 2004, (www.ng.ru). Bu arada, İvan Savitski, annesinin babasına kıyasla daha dindar olduğunu, babasının canla başla ibadet etmesine rağmen bu konuda bir az gösterişli olduğunu sezinlediğini belirtmektedir. Ayrıca, onun kaydettiğine göre, Prag’daki Rus *gimnaziyasında* Ortodoks inancıyla ilgili ciddi anlamda dersler verilmekteydi; burada tahsil alan 20 Kalmık öğrenciye ise Budizm’in esasları öğretilmekteydi.

beraber, Sovyetlerin son dönemlerinde Batıya iltica eden bir araştırmacının görüşüne göre, birçok Avrasyacıdaki kuvvetli Ortodoks vurgu, bu akımın Bolşevik Rusya’da yankı bulmasını engellemekteydi.²⁴⁰

1920’lerde Rusya’nın durumuyla ilgili Avrasyacıları en çok endişelendiren hususlardan biri, Bolşeviklerin din karşıtı politikaları sonucunda Rus toplum hayatının hızlı bir biçimde sekülerleşmesi, Ortodoksluğun insanların yaşamından tamamen dışlanması idi. Hâlbuki Ortodokslukta somut hayatla inanç arasında sıkı bir bağ mevcuttu ve hatta Avrasyacılar bunu “yaşamsal itikat” (*bytovoe ispovednichestvo*) olarak adlandırmaktaydılar. Ortodoksluğun yaşamdan uzak tutulması, elbette ki, Rus dindarlığının ve Ortodoks Rus Kilisesi’nin sonu demek değildi, ama artık bu, söz konusu itikadın aydınların bilincinde devam edeceğine bir işaret idi. Bu yüzden, Petr Suvchinski, ileride bunu telafi etmek ve gayr-ı Hristiyan Doğu’nun Rusya/Avrasya’nın tarihî kaderine katılımını temin için “yaşamsal itikat” boyutunun muhafaza edilmesini savunuyordu.²⁴¹

Trubetskoy’a göre, yöre ve boy farklılaşmalarına rağmen Rus kültürünün yekvücut bir sistem olması için hem “alt-tabaka”nın yöresel versiyonlarının, hem de “üst-tabaka”nın temeline organize edici tek bir unsurun -ki bu Ortodoks inancı idi- konulması gerekmektedir. Bu inanç, zamanında Rus kültürünün sinir sistemini teşkil etmişti ve onun sayesinde Rus kültürünün Batı-Rus ve Moskova çeşitlenmeleri yeniden birleşebilmişlerdi. Petro-sonrası dönemde Tanrısızlaştırılan anti-Hristiyan Avrupa kültürüne körü körüne düşkünlük/heveslenme ise, Rus kültürünün üst katmanlarında bu unsuru önemli ölçüde baltalamış ve ecdatlardan tevarüs edilen kültürün esaslarını yıkmıştı. Ortodoks temellerle bağını koparmış entelektüeller vasıtasıyla sıradan halka sirayet eden bu durum, tam bir manevî boşluk ortamı doğurmuştu. İşte bu yüzden ki, bu manevî boşluğu hisseden gerek aydın, gerekse sıradan halk temsilcilerinin dinî arayışları tüm bu Petro-sonrası dönemin niteliği olmuştur. Kömünizmin hâkimiyeti yıllarında ise, söz konusu manevî vakum, zirve noktasına varmıştır. Şüphesiz, istikbalde Rus kültürünün yeniden inşasında Ortodoksluk, hayatın her köşesine nüfuz etmelidir,

²⁴⁰ Mikhail Agurskii, *Ideologiia Natsional-Bol’shevizma* [Nasyonal-Bolşevizm ideolojisi] (Paris. YMCA-Press, 1980), s. 102.

²⁴¹ P. P. Suvchinski, “Inobytiye Russkoi Religioznosti” [Rus dindarlığının farklı oluşu], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 3 (Berlin: Evraziiskoe Knigoizadel’sstvo, 1923), s. 81-106.

ancak o zaman her bir Rus insanı, Rus kültüründe tam bir huzur ve memnuniyet duyacaktır.²⁴²

Avrasyacı neşriyatın ‘repertuar’ında dinle ilgili, özellikle iman konusuna dair kitaplar da yer almaktaydı. Örneğin, filozof S. Frank’ın 1925 yılında Berlin’de Avrasyacı neşriyattan çıkan *Din ve Bilim* broşürü, bilim ve dinin birbirinin tamamlayıcısı olduğunu, bu anlamda bilimsel bilgi ile dinsel bilginin de birbiriyle çatışmadığı, aksine bunların izah/açıklama alanlarının farklı olduğunu ifade etmekteydi.²⁴³

Aynı sene içinde diğer bir filozof L. P. Karsavin’in *Şüphe, Bilim ve İnanca Dair* adlı bir broşürü de aynı yayınevince neşredilmişti. Müellif, burada, Bolşeviklerin kontrolündeki bir hapisanede tutuklu bulunan bir genç komünist, bir eski ‘öğretmen’ ve ‘baba/peder’ takma isimli üç şahsı konuşturmakta ve Platonvari bir diyalog ortaya çıkarmaktadır.²⁴⁴ Bu diyalogda, felsefeden bir kadar nasibini almış eski toprak sahibi ‘baba/peder’, aklın imanı reddetmediği, şüphelerin inançları ‘test etme’ yararına birer araç mahiyetinde algılanması gerektiği gibi konulara değinmekte, mantıkî yollarla Tanrının var olduğunu ispata muvaffak olmaktadır; ona göre, Hristiyanlık, özgür arayışı ve şüphelerin inkâr edilmesini, körü körüne bir itikadı istemiyor. En sonunda ‘öğretmen’, bu konularda derinleşmesi gerektiğine ikna olmaktadır.

N. N. Alekseyev de din ve hukuk ilişkisi üzerine kaleme aldığı *Din, Hukuk ve Ahlak* kitapçığında üç din türünden bahsedilebileceğini yazmaktadır: 1) dünya hayatını en üstün, ölümü ise en kötü şey olarak telakki eden, 2) bunun tam tersini düşünen, yani hayatı en kötülenecek ve terk edilecek mekân olarak gören, Nirvana’ya ulaşmayı tasarlayan (Hinduizmin bazı kolları, klasik Budizm), 3) hem içkin, hem de aşkın unsurları dengeleyen (bunun en geniş boyutu Hristiyanlıkta görülmektedir). Bunlardan birincisi güncelliğini kaybettiği için asıl mücadele son ikisi arasında sürmektedir ki, burada Hristiyanlığın kadim gelenek ve saflığını koruyan Doğu Ortodoksluğu önem arz

²⁴² N. S. Trubetskoy, “K Ukrainskoi Probleme” [Ukrayna meselesine dair], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 5 (Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel’s tvo, 1927), s. 182-183.

²⁴³ S. Frank, *Religiia i Nauka* [Din ve bilim] (Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel’s tvo, 1925). Burada kitabın şu ikinci baskısı kullanılmıştır: (Brüksel: Edition ‘La Vie Die’, 1953)

²⁴⁴ Lev Platonoviç Karsavin, *O Somnenii, Nauke i Vere* [Şüphe, bilim ve inanca dair] (Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel’s tvo, 1925).

etmektedir.²⁴⁵ İlginçtir ki, Alekseyev, bu eserinde İslam dinine dair bir referans vermemektedir.

Dinî meseleler, Avrasyacıların program dokümanlarına nasıl yansımıştı? Ve gayr-ı Hristiyanlara bakış nasıldı? Klasik Avrasyacılık hareketinin yazıya geçirilmiş iki programından konuyla ilgili tutumlar tespit edilebilir. 1926 Programı, dinsel rengi en ağır olan idi. Bu metnin dinle ilgili kısmı (ve belki de tamamı), galiba Lev Karsavin'in etkisi ile veya bizzat onun tarafından kaleme alınmıştı. Şöyle ki, kısa bir süre Avrasyacılık hareketine katılan Karsavin, diğer bir yerde, gelecekteki pedagojik düzenlemelerden bahsederken, aynı görüşleri benzer üslupla dile getirmekteydi. O, “Avrasyacı sistemin Rus-Ortodoks dindarlığı/dinselliği prensibi üzerine kurulması” gerektiğini yazmakta, ama hemen akabinde aşağıdakileri eklemekteydi:

“Bununla, ne diğer inançlara sahip gayr-ı Ortodokslar, ne de gayr-ı Rusların kültürleri dışlanmamaktadır. Çünkü 1) Avrasyacılık, gayr-ı Ortodoksluğu ve diğer inançları, potansiyel Ortodoksluk olarak addetmekte; çoğu hususta onları Hristiyanlığın Batılı biçimlerine nazaran Ortodoksluğa daha yakın görmekte ve bunları dış zorunluluktan değil, kendiliklerinden özgürce Ortodoksluk vasıtasıyla aktüelleşmek zorunda kalacaklarını öngörmektedir. 2) Avrasyacılığın ideali, Ruslaştırma değil, Ruslarla taçlanan Avrasyacı organizmaların harmonize edilmesidir.”²⁴⁶

Hatta burada Karsavin, Ortodokslukta militan bir bağnazlığın mevcut olmaması hususu ve Ortodoks Ruslar ile başka bir inancı taşıyanlar arasındaki ilişkiler dikkate alındığında Avrasya coğrafyasındaki gayr-ı Hristiyanların Hristiyanlaştırılmasının kolay olacağını da ileri sürmektedir.

1926 Programı'nın din kısmında ise özet olarak şunlar söylenmekte: Ortodoksluk, Hristiyanlığın yetkinliği ve saflığına göre tek âli mezhebidir (ve bunun da en açık boyutu Rus Kilisesi'nde tecessüm etmiştir); onun dışındaki her şey ya putperestliktir (gayr-ı Hristiyanlık), ya da bidattir. Bununla beraber, Ortodoksluk-dışı Hristiyanlığın değeri hiç de tamamıyla reddedilmemekte; ama onlar bu bidatlerinden

²⁴⁵ N. N. Alekseyev, *Religiia, Pravo i Nравstvennost'* [Din, hukuk ve ahlak] (Paris: YMCA Press, 1930), s. 9-12.

²⁴⁶ L. P. Karsavin, “O Pedagogike” [Pedagoji hususunda], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 4 (1925), s. 41.

uzaklaşmazlarsa o zaman içinde bulundukları kültürel yozlaşma, pozitivizm, materyalist sosyalizm vs. gibi süreçte kaybolup gidecekler. Gayr-ı Hristiyanlık ise, potansiyel Ortodoksluktur. Rusya'daki gayr-ı Hristiyanların durumu daha avantajlı, çünkü onlar coğrafi ve etnografik olarak Ruslara daha yakınlar. Bunlar, Hristiyan hakikatler açısından gayr-ı Ortodokslardan daha aşağı mertebede olsalar da, Ortodoksluğun mesajına Batı Hristiyan dünyasından daha yatkın ve daha çabuk ısınmaktalar.²⁴⁷ Ve er geç Ortodoksluğa döneceklerdi.

Bu arada kullanılan kavramlara dair bir notu kaydetmek gerekir. Genellikle ilgili metinlerde ve söz konusu programda Hristiyan inancı haricindekiler için *iazychestvo* (putperestlik/paganizm), Ortodoksluk (*Pravoslavie*) dışında kalan Hristiyanlar içinse *inoslavie* kavramları kullanılmıştır. Hristiyanlık dışındakiler (buna İslam, Budizm dahil) için kullanılan *iazychestvo* (putperestlik/paganizm) kavramının bu çalışmada geniş anlamıyla, yani gayr-ı Hristiyanlık olarak tercüme edildiğini de kaydetmek gerekir.

1927'deki programda ise yukarıdaki 'duyarlılıklar'ın bir anlamda 'törpülendiği' kolayca görülebilir. Öncekine göre çok kısa olan programda, gayr-ı Hristiyanlardan hiçbir şekilde söz edilmemiş ve "Dinî Meseleler" adlı IV. kısım üç paragrafla sınırlı tutulmuştu.²⁴⁸ Burada devletin, Rusya-Avrasya halklarının inançlarına hüsnüniyetle yaklaşmasının ve onlara destek vermesinin elzem olduğu vurgulanmaktaydı. Çünkü ancak inanç, sevgi ruhunun ve insanî değerlerin nüfuz ettiği sosyal ilişkilerin temelini teşkil edebilirdi. Lakin devletin bu desteği, hiçbir surette dinî birliklerin (Kilise) ona bağımlı kılınmasını veya tersi bir durumu doğurmamalıdır. Din (Kilise) ile devletin birbirinden tamamen ayrılması burada net bir şekilde ifade edilmektedir; onlar arasında finansal bağlar olamaz ve olmamalı, ilgili bütçeler devlet kaynaklarından bağımsız olmalı; dinî birliklere tüzel kişilik olarak muamele edilmeli; din alanında herhangi bir zorlamaya yol verilmemeli; her bir dinî birlik, devletin müdahalesi olmadan kendi hizmetlilerini seçmeli idi. Dinî birliklerin faaliyetine dair yönetmelik ise, bu mülahazalar çerçevesinde devlet tarafından tek-tarafli düzenlenmeli idi.

²⁴⁷ *Evrasiistvo: Opyt Sistematicheskogo Izlozheniia* [Avrasyacılık: Sistemli açıklama denemesi] (y.y.: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1926), s. 18-19.

²⁴⁸ "Evrasiistvo (Formulirovka 1927 g.)" [Avrasyacılık: 1927 yılı programı], *Evrasiiskaia Khronika*, ed. P. N. Savitski, No. 9 (Paris: 1927), s. 7-8. Bu programın Moskova'da kaleme alındığı en sonda not edilmiştir.

Avrasyacılar da Katolikliğe karşı o kadar katı bir duruş vardı ki, Avrupa’da bulunduklarına rağmen bu ruh hallerini *Rusya ve Latinlik*²⁴⁹ başlığını taşıyan ayrıca bir toplu eserle ifade etmekten geri durmamışlardı. Buradaki ‘Latinlik’in, Bizans ve klasik Rus kaynaklarında Katolikliğe verilen bir isim olduğu kaydedilmelidir. Bu derlemede, P. Savitski, Bolşeviklikle Latinliğin birçok anlamda ittifak halinde olduğunu ifade etmekteydi, çünkü her ikisinin Ortodoks inancına saldırdığını düşünmekteydi; N. Trubetskoy ise, ‘[Katolik ve Ortodoks] kiliselerin birleşmesi’ meselesinin tam bir “birleşme cazibesi”nden kaynaklandığını ve bu olayın fani girişimlerle gerçekleşmesinin mümkün olmadığını kaydetmekte; G. V. Vernadskii de ‘birleşme’ çabalarının tarihî arka planını detayları ile betimlemekteydi.

Avrasyacıların Katoliklik konusundaki sert ve mesafeli duruşlarının bizzat bazı Rus fikir adamlarınca şiddetli bir şekilde tenkit edildiği görülmektedir. O sırada Rus teolojik düşüncesini konu edinen *Put’* (Yol) dergisinin naşirliğini de yaparak faaliyetlerini Paris’te devam ettirmekte olan dindar muhafazakar mütefekkir N. Berdyaev, Avrasyacılar da Katolikliğe karşı olan söz konusu katı tutumun Hristiyanlıkla bağdaşmadığı düşüncesinde idi. Ona göre, başka halklara karşı sevgisizliği telkin etmek günahtı; ve Hristiyanlık hayır ve şerin, gerçek ve yalanın, nur ve zulmetin etnografik ve coğrafi ayrımını kabul etmemekteydi çünkü Tanrı bunları Batı ve Doğu arasında paylaştırmamıştı.²⁵⁰

Buna ek olarak, ‘Avrasyacıların düşüncesinde manevî özgürlük kategorisi bulunmadığını’ iddia eden Berdyaev sırf dinî bakımdan meseleye yaklaşıldığında, Avrasyacıların Doğulu-Asyalı tüm gayr-ı Hristiyan inançlarla beraber Batının Hristiyan inancına karşı birleşik bir cephe kurmaya hazır olduklarının görüldüğünü

²⁴⁹ *Rossii i Latinstvo: Sbornik Statei* [Rusya ve Latinlik: Makaleler derlemesi] (Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel’s tvo, 1923).

²⁵⁰ Nikolay Berdyaev, “Evrasiitsy” [Avrasyacılar], *Put’* (Paris), No. 1 (Eylül, 1925), s. 102. Yalnız bu eleştirilere rağmen, Berdyaev, Avrasyacıların Rus meselesinin siyasi değil, kültürel-manevî boyutta olduğunu kavramalarını, kültürü politikadan üstün tutmalarını, restorasyoncu olmamalarını ve devrimle baş gösteren olayları derinden hissettiklerini takdir etmekte ve onları gerçek anlamda devrim sonrası tek fikir hareketi olarak tanımlamaktaydı (*a.g.m.*, s. 101).

kaydetmekteydi. “Bu, dinî psikolojinin şüphe götürmez şekilde tahrif edilmesi” ve “Hristiyanlığa bir anlamda ihanet edilmesi” anlamına gelmekteydi.²⁵¹

Nikolay Trubetskoy’un akrabası filozof Grigori Trubetskoy ise, Avrasyacıların Latinlikle Bolşevikliği bir anlamda müttefik sayan tezlerine karşı çıkmakta; bunların hem dinen, hem içerik açısından benzer olmadıklarını; öte yandan aralarındaki farklılıklar ne kadar derin olursa olsun, Katoliklikle Ortodoksluğun Hristiyanlık zemininde bir dayanışma içinde bulunduklarını ifade etmekteydi. Avrasyacıların Ortodoksluk sevgisini olumlu karşılayan Trubetskoy, genç fikir akımını topyekûn suçlamamakta, esasında onların samimiyetine inanmakta, bunun yanında her düşünce cereyanının tezatları bulunduğunu da eklemekteydi.²⁵² P. Struve’nin *Russkaia Mysl’* dergisinde ise, Avrasyacılar “Tanrı ve din hakkında konuşmayı ve yazmayı seven, ama gerçekte nadiren Tanrıya inanan *bogoiskateller*” olarak tanımlanmaktaydılar.²⁵³

Sofya’da (daha sonra Paris) bulunan nüfuzlu muhafazakâr düşünür Sergey N. Bulgakov da Avrasyacıların Ortodoksluk konusundaki yorumlarını şiddetle tenkit etmişti. Hatta arşivdeki mektuplara da yansıdığı kadarıyla, Bulgakov ve çevresinin Avrasyacılarla ilişkisi münakaşalı bir hal almıştı.²⁵⁴ Bulgakov, Avrasyacıları Ortodoksluğu (*Pravoslavie*) değiştirmekle, onu Ortodoksçuluk (*Pravoslavizm*) akımına dönüştürmekle itham etmekteydi. Ona göre, Ortodoksluğun derinliğini, gücünü ve

²⁵¹ *a.g.m.*, s. 103. Berdyaev’i sinirlendiren bir diğer husus, Avrasyacıların Rus kültüründeki Turanî unsurları kabartmaları idi. Bununla beraber, mevzubahis eleştirilere karşı verilen cevabın hiç de gecikmediğini belirtmek gerekir. Karsavin, yine aynı dergide Berdyaev’in tenkitleriyle ilgili olarak kısaca şunu ifade etmişti: Avrasyacılık, Katoliklik ve Protestanlığı heretik (sapkın) akımlar şeklinde değerlendirmekte, Ortodoksluğu ise tek evrensel Kilise olarak görmektedir. Ayrıca Avrasyacılar Rusya’yı Turanileştirmeyi düşünmüyor, kayıp olan unsurları ihya etmeye çalışıyorlardı vs. bkz.: L. P. Karsavin, “Otvét na Stat’iu N. A. Berdyaev’a ob ‘Evraziitsakh’” [Berdyaev’in ‘Avrasyacılar’ yazısına cevap], *Put’*, No. 2 (Ocak, 1926), s. 97-99.

²⁵² Grigori Trubetskoy, “Otvét na Pis’mo Evraziitsev” [Avrasyacıların mektubuna cevap], *Put’*, No. 2 (Ocak, 1926), s. 106-107.

²⁵³ A. D. Bilimovich, “Bogoiskateli, Evraziitsy i Material’naia Kul’tura” [*Bogoiskateller*, Avrasyacılar ve maddî kültür], *Russkaia Mysl’*, VIII-XII. kitap (Berlin: 1922), s. 83-84. Tercümesi harfiyen Tanrı arayışçılığı olan *bogoiskatel’s tvo*, XX. yüzyılın başlarında Rus entelektüelleri arasında ortaya çıkan ve dinî ideallerin (ebedî hayat, ‘kutsal toplum’) yeryüzünde gerçekleşebileceğini ileri süren, bir nevi dinî reformasyonu savunan teolojik-felsefî cereyan idi.

²⁵⁴ Bu bağlamda, Savitski’nin “Bulgakov ve çevresine iyi niyetle yaklaşmakla beraber kendi yolumuza devam edelim” mealindeki önerisine bir diğer Avrasyacı, M. N. Enden, Bulgakov’un ‘zararlı’ ve yanıltıcı faaliyetine iyi niyetle bakılamayacağını ve ciddi surette karşılık verilmesini teklif ediyordu. Enden’in Avrasyacı liderlere yazdığı 23 Ağustos 1924 tarihli mektup için bkz.: GARF, F. 5783, Op. 1, D. 482, L. 12-12a. Ayrıca, söz konusu münakaşa ile ilgili açıklama yapan diğer bir Avrasyacının Bulgakov’a gönderdiği mektup için bkz.: A. V. Stavrovski’den S. N. Bulgakov’a, 4 Eylül 1924, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 476, L. 1.

güzelliğini idrak etmek için onu savunma aracı olarak kullanmak değil, sadece sevmek gerekirdi. Ortodokşuluğun bertaraf edilmesi için teoloji ve teolojik ilginin merkezî bir yer tutması lazım gelirken, Avrasyacılıkta bunun yerini kültürel-tarihî şemalar almaktaydı. Ayrıca, o, Avrasyacıların Batı Hıristiyanlığına yönelik karşıt tutumlarını da hiç tasvip etmiyordu zira eski nesil temsilcisi olarak tüm Hıristiyan âleminin ortak kadere sahip olduğuna inanmaktaydı.²⁵⁵

2. 3. 7. Avrasyacılığın Marks'ı ve Engels'i: N. S. Trubetskoy ve P. N. Savitski

Avrasyacılık akımının asıl yükü, açıkça söylenirse, iki düşünürün omuzlarında taşınmaktaydı: Trubetskoy ve Savitski. Yeni Avrasyacı düşünürlerden A. Dugin'in yerinde bir deyimini ile ifade edersek, "Trubetskoy, Avrasyacılığın kalbi ve başlıca teorisyeni idi".²⁵⁶ Savitski'nin ise, hareketin faaliyetlerini, yayınlarını, seminerlerini vs. planlayan, fiilen organize eden (ve 'gemiyi fırtınalara karşı muhafaza eden') bir nevi baş organizatör durumunda olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, yukarıdaki başlıktaki benzetmeni bu anlamda algılamak gerekir. Bu düşünürleri, hayat hikâyeleri çerçevesinde kısaca yakından tanımak faydalı olacaktır.

Nikolay Sergeyeviç Trubetskoy, 1890 yılında Moskova'da entelektüel bir ailede doğmuştu.²⁵⁷ Onun ecdatları prens (knez) soyundan geliyordu hatta aralarında *dekabrist* Sergey Petroviç Trubetskoy da bulunmaktaydı. Amcası Evgenii Nikolayeviç meşhur filozof ve ilahiyatçı profesördü, babası felsefe tarihi profesörü Sergey Nikolayeviç ise Moskova Üniversitesi'nin 1905 yılında seçilmiş ilk rektörü olmuştu. Böylesi nüfuzlu ve

²⁵⁵ S. N. Bulgakov'dan A. V. Stavrovski'ye, 1 Ekim 1924, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 476, L. 2-6.

²⁵⁶ Aleksandr Dugin, "Predislovie: Preodolenie Zapada" [Önsöz: Batının bertaraf edilmesi] içinde Nikolay Trubetskoy, *Nasledie Chingiskhana* (Moskova: Agraf, 1999), s. 6.

²⁵⁷ Trubetskoy'un özgeçmişiyle ilgili büyük ölçüde kendisinin ve üniversitedeki akademik danışmanının yazdıklarından (*N. S. Trubetskoy's letters and Notes*, s. 445-448 ve 486-487) ve Irina B. Orlova, *Evrasiiskaia Tsivilizatsiia* [Avrasya medeniyeti] (Moskova: Norma, 1998), s. 168-173'daki bilgilerden faydalanılmıştır.

seçkin bir ailede büyümesi, Trubetskoy'un daha çocukken entelektüel ilgilerini geliştirmesine yol açmıştı.

Gimnaziyada okurken henüz 13 yaşında Moskova Üniversitesi nezdindeki Etnografya Cemiyeti'nin toplantılarına gidip gelmeye başlamış, Fin-Ugor ve Kuzey Kafkasya folkloru ve dilleriyle ciddi surette ilgilenmişti. İlk makalelerini de zaten bu konularda on dört-on beş yaşlarındayken *Etnografya Dergisi*'nde yayınlamıştı. Daha sonra eski Asya dillerine merak sarmış ve bu alanın otorite isimleri ile yazışmıştı.²⁵⁸ 1908'de Moskova Üniversitesi Tarih-Filoloji Fakültesi'ne kabul edilmiş, burada önce iki yıl felsefe, sonra Batı dilleri ve edebiyatları okumuş, akabinde ise yeni açılan Mukayeseli Dilbilim Bölümü'ne geçiş yapmıştı. On iki kişinin eğitim gördüğü bu bölümde Latince, Grekçe ve eski Slavca, Sanskritçe dahil pek çok dilin yanı sıra mukayeseli tarih ve etimolojik analiz metotları öğretilmekteydi. 1912'de ilk ve son kez mezun veren bu bölümü bitiren iki kişiden biri, Trubetskoy idi.

İstidatlı bir mezun olarak aynı üniversitede, o zamanın tabiriyle “profesörlük derecesi almak için alıkonulan” Trubetskoy, akademik kariyeri çerçevesinde çalışmalarını ara vermeden sürdürmüş, Hint-Avrupa dilleri incelemelerinin en önemli merkezlerinden sayılan Almanya'nın Leipzig Üniversitesi'nde 1913 yılında uzun bir süre staj yapmıştı. Moskova'ya döndüğünde ise, üniversitedeki derslerinin yanı sıra hem Kuzey Kafkasya dilleri hem de Slav dilleriyle ilgili mukayeseli dilbilim metotlarına dayalı tetkiklerle meşgul olmuş, 1917-1918 senelerinde Kafkasya'da alan araştırmalarında bulunmuştu. Bu arada, Slav dillerinin prehistoriğine ilişkin temel çalışmasını yazmaya başlamış ama iç savaş sebebiyle Moskova'ya dönememiş, kısa bir müddet Rostov'daki Don Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptıktan sonra Rus muhacirlerle beraber 1920 yılının başlarında İstanbul'a gelmişti. Bu arada, Avrasyacılığın ilk temel metni olan *Avrupa ve Beşeriyet* eserini burada yazıya döktüğünü tahmin etmekteyim.

²⁵⁸ Hatta meşhur dilbilimcilerden Tan Bogoraz'ın Sibiry'a'da araştırmalarda bulunurken, genç Nikolay ile bilimsel konularda ciddi anlamda yazıştığı, daha sonra Moskova'ya Trubetskoy'ların evlerini ziyaret ederken kapıya çıkan çocuk yaşlarındaki mektup arkadaşını görünce önce epey şaşırdığı, kendisiyle şaka yapıldığını zann ederek dönüp gitmek istediği rivayet edilmektedir.

İstanbul'da iken Bulgar tarihçi profesör İ. Şişmanov'la ²⁵⁹ mektuplaşan Trubetskoy, onun daveti üzerine Sofya Üniversitesi'nde yeni kurulan Mukayeseli Dilbilim kürsüsünde doçent olarak görev aldı. Üç öğrenci ile derslere başladığı yeni eğitim müessesinde, (muhaceretin zorluklarına rağmen) Trubetskoy'un faaliyeti çok bereketli geçmişti; şöyle ki, Sofya'da bulunduğu sürede lingüistik ve kültür tarihiyle ilgili on makale kaleme almıştı. 1922'den itibaren Viyana Üniversite'sine geçen Trubetskoy, ölümüne dek buradaki Slav Dilleri Bölümü'nde çalışmıştı; bu arada Slav dilleri ve edebiyatlarıyla ilgili yaklaşık 100 kadar ders vermiş, 111 yayın yapmıştı (toplam yayın sayısı kitap, makale vs. dâhil 171'dir).²⁶⁰

1930'lara gelindiğinde Trubetskoy artık dilbilim sahasında dünya çapında bir otorite sayılmaktaydı. R. Jakobson vd. ile beraber Prag Dil Ekolü'nün kurucularından idi.²⁶¹ Onun çabalarıyla 1928'de Lahey'de I. Uluslararası Lingüistik Kongresi, bir sonraki yıl ise Prag'da I. Slavistler Kongresi düzenlenmişti. Almanca yazdığı ve 1939 yılında ölümünden sonra yayınlanabilen *Grundzüge der Phonologie* (Sesbiliminin Esasları), dilciliğin sesbilim dalında bir şah eserdi. Öyle ki, zamanında sekiz dile çevrilen eser, 1960'ta Rusçaya tercüme edilip Sovyetler Birliği'nde dahi basılmış ve Almanca müteakip baskıları da 1970'lere dek devam etmiştir. Güncelliğini hâlâ kaybetmeyen bu eser, dünyanın birçok üniversitesinde ders kitabı olarak okutulmaktadır.²⁶² Trubetskoy, söz konusu çalışmasında 200 dilin verilerini kullanarak fonoloji bilim dalını XX. yüzyılda yönlendirecek yapısalcı tezler ileri sürmüştü. O, dilbilim sahasında lingüistik coğrafya problematiki ile meşgul olmuş, ilk defa eski Slav dilinin gelişme dönemlerini tespit etmiş, buradaki birçok metodun diğer dil aileleri incelemelerinde de kullanılabileceğini göstermişti. Unutulmamalıdır ki, Trubetskoy,

²⁵⁹ Tarihçi Şişmanov, "Kadim Bulgarların istikbaldeki tarihçisi" şeklinde not düştüğü bir kitabını Trubetskoy'a daha on beş yaşında iken hediye olarak göndermişti.

²⁶⁰ Trubetskoy'un dilbilim çalışmalarıyla beraber Viyana Üniversitesi'nde Rus edebiyatı dersleri verirken yaptığı incelemeler de kayda değerdir. Dostoyevski, kadim Rus edebiyatı ve XVIII.-XIX. asır Rus yazarlarıyla ilgili bu ders notlarından bazıları ölümünden sonra Almanca yayınlanmıştır. Bunların bir değerlendirmesi için bkz.: V. N. Toporov, "N. S. Trubetskoy: Uchenyi, Myslitel', Chelovek" [Trubetskoy: Alim, mütefekkir, insan], *Sovetskoe Slavianovodeniye*, No. 1 (1991), s. 78-99.

²⁶¹ Josef Vachek, "N. S. Trubetskoy and the Prague Linguistic School", *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, No. 23 (1977), s. 103-109.

²⁶² Bu kitap, son olarak Azerbaycan diline de çevrilmiştir; bkz.: N. S. Trubetskoy, *Fonologiyanın Esasları*, Almancadan terc. Fahrettin Yadigar (Bakü: Mütercim, 2001); Kiril harfleriyle. İlginçtir ki, bu çalışmanın henüz Türkçe tercümesi bulunmuyor.

Batı ve Doğudan 34 dile vakıftı. Trubetskoy, 1938’de Nazilerin Avusturya’yı işgalinin akabinde yapılan baskılara dayanmayarak kalp krizinden vefat etmiştir.

Petr Nikolayeviç Savitski ise 1895 yılında Çernigov’da (Ukrayna) dünyaya gözlerini açmıştı.²⁶³ Babası, Nikolay Petroviç, Çernigov *guberniyasında* üst düzey memur görevlerinde bulunmuş ve daha sonra Şura-yı Devlet azalığına seçilmişti. 1913’de *gimnaziyadan* mezun olan Savitski, Petersburg Politeknik Enstitüsü Ekonomi Bölümü’ne dahil olmuştu. Burada Petr Struve’nin en iyi öğrencilerinden birisi olmuştu; onun ilk makaleleri yirmi yaşındayken *Russkaia Mysl’* dergisinde yayınlanmıştı. Hocası Struve’nin referansıyla Oslo’ya (Norveç) Rusya büyükelçiliğine ticarî işlerden sorumlu katip olarak gönderilmiş, 1916-1917 yıllarındaki görev süresinde Rusya-Norveç arasındaki iki ticarî-siyasi antlaşmayı hazırlamış ve aynı zamanda Norveç’in savaş sırasındaki ticaret politikasıyla ilgili olan doktora tezine de malzeme toplamıştı.

1917’de geri döndüğünde mezun olduğu enstitüde akademik kariyere başlasa da Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle, memleketi Ukrayna’ya gitmişti. Burada Bolşevik karşıtı güçlerin safına geçmiş ve 1920’nin sonuna dek General Denikin ve Vrangeli’nin temsilcisi olarak Avrupa’da çeşitli görüşmelere katılmıştı. Kasım 1920’de Kırım’dan İstanbul’a gelen Savitski, bir süre burada kalıp sonra Sofya’ya hareket etmişti. 1921 yılı başlarından Prag’a yerleşen Savitski, hem Avrasyacılık hareketinin örgütlenmesinde başlıca rol almış, hem de muhacirlerin oluşturduğu çeşitli akademik müesseselerde (örneğin Rus Hukuk Fakültesi, Rus Tarım Enstitüsü vs.) öğretim üyeliği yapmıştı. 1935-1941 yıllarında Prag Alman Üniversitesi’nde Ukraynaca ve Rusça dersleri vermiş, 1940-1944 tarihlerinde ise Prag Rus *Gimnaziyası* müdürlüğünü yapmıştı. 1940 yılına dek Rusya’nın siyasi, ekonomik ve kültürel hayatına dair 178 çalışma yayınlamıştı; Alman, Fransız, Leh ve Çek dillerinde yazıları neşredilmişti.

II. Dünya Savaşı akabinde Savitski, Prag’da Sovyet güvenlik güçlerince tutuklanarak Moskova’ya getirilmiş ve anti-Sovyet faaliyetine göre 10 yıl hapis yatmıştı. 1956’da Çekoslovakya’ya dönen Savitski, ölümüne dek (1968) burada çeşitli tercümeler yaparak hayatını idame ettirmişti.

²⁶³ Savitski’nin özgeçmişiyle ilgili büyük ölçüde Irina B. Orlova, *Evrasiiskaia Tsivilizatsiia* (Moskova: Norma, 1998), s. 158-162 ve Elena Chinayeva, *Russia Outside Russia: The Émigré Community in Czechoslovakia: 1918-1938* (München: Oldenbourg, 2001), s. 235-238’deki bilgilerden faydalanılmıştır.

Bu iki düşünürün ortak özelliklerine gelince, her ikisi de çok seçkin bir eğitim sürecinden geçmişlerdi; çok çalışkan ve istidatlı idiler. Ne var ki, akademik kariyere başlar başlamaz her ikisi de vatanlarını kaybetmişti, bir nevi onu karşıt bir gruba kaptırmışlardı. 1920’den itibaren ikisi de muhacir statüsünde bulunmaktaydı. İkisi de çeşitli akademik kurumlarda çalışmalarına rağmen, hayat standartları düşük idi, ailelerini zar zor geçindiriyorlardı (bilhassa muhaceretin ilk yıllarda). Buna rağmen, ülkelerinin mevcut hâli ve geleceği ile ilgili fikirler üretmekten, yayınlar yapmaktan, tartışma açmaktan geri durmuyor; düşünceleri, idealleri uğruna nice eziyetlere, tenkitlere, tehditlere maruz kalıyorlardı. Rusya Federasyonu Devlet Arşivi’ndeki Avrasyacılıkla ilgili dosyalardan onların bu çileli fakat onurlu hayatlarının izleri bir nebze de olsa sürülebilir.

Aralarındaki birtakım kişisel farklılıklara değinilirse, Trubetskoy’da düşünsel güç, fikrî motivasyon yüksek iken, Savitski’de örgütleme kabiliyeti, tereddütlere düşmeme ve kararlılık gibi özellikleri göze çarpıyordu. Her ikisinin yazıları mukayese edilirse, birincinin metinlerindeki edebî kuvvet, ikna mahareti, kelimelerin özenle seçilmesi, maalesef, ikincide pek kuvvetle fark edilmemekteydi. Trubetskoy’un yazılarında fazla bir kelime veya cümleye rastlamak neredeyse imkânsızdır ve ilgili metinler her zaman şematik bir plan çerçevesinde okuru fazla yormadan, yeri geldiğinde kısa ve net somut cümleler ve muhtelif örneklerle devam eder; Trubetskoy, fikirlerini açıklarken, mecazlı bir ifadeyle, tam hedefe vuruyordu. Savitski’de ise birçok zaman bir acelecilik sezilmekte, buna göre de bazen metindeki ana fikir detaylar içinde kaybolmakta veya okurda böyle bir izlenim oluşmaktadır.

Trubetskoy’da küresel düşünme isteği öne çıkarken, Savitski bir anlamda biraz daha ‘yerel’ kalmaktaydı. O, bu durumu Savitski’ye 1931 Kongresi sonuç bildirgesiyle ilgili yazdığı bir mektubunda ifade etmekteydi:

“...Deklarasyonda bu talep (düşünce ufuklarının küresel boyutlara genişletilmesi) yine de yerine getirilmemiştir; Avrasyacılık daha önce olduğu gibi her şeye kendi fildişi kulesinden bakmakta ve Rusya’nın kaderi ve rolü dışında hiçbir şeyle ilgilenmemektedir. Bu büyük bir hatadır. Kendi [fikirsel] gelişimime retrospektif şekilde baktığımda sizinle ayrışmalarımızın her zaman bu noktada düğümlendiği sonucuna varıyorum. Ben *Avrupa ve Beşeriyet* [kitabı] ile başladım, ki orada Rusya’dan hiç söz edilmemekte ve ön planda

tüm beşeriyetin kaderi bulunmaktaydı. Siz buna *Avrupa ve Avrasya* [makalesi] ile cevap verdiniz, ki burada dikkati beşeriyetten Rusya'nın iç meselelerine çekmeğe çalıştınız. Ben, geçici olarak Rusya ile mahdud kalmaya razı idim. Şimdi ise bunun bir hata olduğunu kabul ediyorum. Bununla beraber, eğer hatırlıyorsanız, ben daha sonra da birkaç defa bizim problematikimizi yaymaya, genişletmeye ve hareketimizi uluslararası düzeye çıkarmaya gayret etmiştim. Ama bunu artık yapmak mümkün değildi. Bir kere zaten bir isim oluşmuş ve bununla ilgili de coğrafi bir sınırlama meydana çıkmıştı. Oysa ki, hemen uluslararası düzleme geçse idik, daha fazlasını elde etmiş olacağımıza inanıyorum.”²⁶⁴

Son olarak, bu iki düşünürün Avrasyacılık fikriyatında iki ana damarı temsil ettikleri bir anlamda söylenebilir. Trubetskoy'da etnografik, kültürel, tarihî, felsefî yaklaşım üstünlük kazanırken, Savitski'de coğrafi, jeopolitik, pragmatik yaklaşım öne çıkmaktaydı. Bu bağlamda Trubetskoy'daki felsefî-kültürel-tarihî derinliğin Gumilev ve daha sonra A. Panarin ve B. Erasov'da devam etmesinden; Savitski'deki pragmatik jeopolitik mirasın ise A. Dugin tarafından geliştirilmesinden bir bağlamda söz edilebilir.

2. 4. AVRASYACI HAREKETİN GELİŞİMİ VE ETKİNLİĞİNİ KAYBEDİŞİ

1920'lerde Avrasyacı hareketin tek bir merkezden ziyade birkaç grup etrafında örgütlendiği ve bunların genel itibariyle Prag, Paris, Brüksel, Belgrat gibi şehirlerde kümелendikleri görülmektedir. Bu Avrasyacı grupların varlığına rağmen, hareketin uzun bir süre örgütlenememesinin nedenleri arasında öncelikle üyelerin birbirinden uzak şehirlerde (ülkelerde) oturmaları, bir araya gelmeleri için gereken maddî imkândan yoksun olmaları, ayrıca düşünce bazındaki bazı anlaşmazlıklar bulunmaktaydı.

²⁶⁴ N. S. Trubetskoy'dan P. N. Savitski'ye, 19 Aralık 1931, GARF, F. 5783, Op. 1. D. 428, L. 34.

Sözelimi, Avrasyacı düşüncesinin kurucularından Trubetskoy (daha önce Sofya) Viyana’da öğretim üyeliği yapmakta, Savitski Prag’da çeşitli tercüme ve öğretim işlerinde çalışmakta,²⁶⁵ Suvchinski ise daha önce Sofya’da sonra da Paris’te yaşamını yayıncılıkla sürdürmekteydi. Klasik Avrasyacıların çoğunluğunun çok seçkin bir eğitim almalarının yanı sıra dil kabiliyetlerinin de geniş boyutlu ve kendi alanlarında derin bilgilere sahip olmaları, o dönemin Avrupası’nda kendilerini maddî yönden tatmin edecek işleri bulmaya yeterli gelmemekteydi. Dolayısıyla, sosyo-ekonomik zorluklar içerisinde hayatlarını idame ettiren ve Avrupa’nın çeşitli şehirlerini mesken seçen muhacirlerin organizasyon çalışmaları tam başarılı olamıyordu. Genellikle Rus muhacirlerinin durumu da bu merkezdeydi.

Bu insanî meşakkatlerin yanında Avrasyacı hareket aynı zamanda çoğu kesimden gelen keskin eleştiriler atmosferinde faaliyetini sürdürmek zorunda kalmaktaydı.²⁶⁶ Kısaca ifade edilirse, liberaller onları ‘anti-demokratik’ ve ‘otoriter’, milliyetçiler ‘anti-Rus’ (ve Rus kimliğini Asyalılarla kaynaştırarak tahkir eden, ayrıca Rusya ismini Avrasya ile değiştiren) ‘hainler’; dindarlar ise, dini dünyevî amaçlar için kullanmakla tenkit ediyorlardı. Bazen bu tenkitler onur kırıcı olmakta,²⁶⁷ hatta bazı durumlarda hareket mensuplarına karşı tehdit içeren ciddi uyarı mektupları da gönderilmekteydi.²⁶⁸

²⁶⁵ Avrasyacıların maddî durumları hakkında bir fikir vermesi babında 1932 yılında yazılan şu pasaj öğretici olabilir: “... hayatını idame ettirmek ve ailesini de geçindirmek amacıyla PNS [P. N. Savitski] coğrafya kitapları için sipariş almak, ansiklopedilerde, sözlüklerde yazmak, Halk Üniversitesi’nde dersler vermek zorundadır...bana gelince, ben ders vermek, Halk Üniversitesi’nde derslere girmek, Çek dergilerine bibliyografik notlar yazmak ve hiçbir ölçüde bedelleri yüksek olmayan küçük hacimli edebî parçalar yazmak suretiyle hayatımı kazanıyorum...PNS (onun eşi ve annesi var) hükümetten yaklaşık 1000 kron,... bense 300 Kron alıyorum, bu da (ısınma ve elektrik hariç) kirayı ödememe yetiyor.”, K. A. Çkheidze’den P. M. Malevski-Malevich’e, 24 Nisan 1932, GARF, F. 5911, Op. 1, D. 48, L. 72-73.

²⁶⁶ Savitski’nin Avrasyacılığın doğuşundan itibaren geçen on sene içinde çeşitli muhacir ve yabancı yayınlarda çıkan olumlu ve olumsuz pek çok yazıyı değerlendiren uzun hacimli ve günümüzdeki kıdemli araştırmacıları bile imrendirecek titiz bir makalesi için bkz.: P. N. Savitski, “V Bor’be za Evraziistvo: Polemika Vokrug Evraziistva v 1920-ykh godakh” [Avrasyacılık uğruna mücadele: 1920’lerde Avrasyacılık konusundaki polemik], *Tridtsatyé Gody* [Otuzlu yıllar] (Paris: Izdanie Evraziistsev, 1931), s. 1-52.

²⁶⁷ Örnek için Savitski’nin eski hocalarından P. Struve’nin bir yazısına bkz.: P. Struve, “Evrasiistvo” [Avrasyacılık], *Russkaia Mysl’*, Kniga 6-7 (Prag: Haziran-Temmuz 1922), s. 376-377.

²⁶⁸ Örneğin, ‘bir grup aktif vatansever’ tarafından L. P. Karsavin’e gönderilen (muhtemelen Mart 1927 tarihli) anonim bir tehdit mektubunda Avrasyacılık hareketinin faaliyetini durdurmadığı takdirde faşistlerin kullandığı gibi sistematik teröre başvurulacağı kaydedilmekteydi. Belge için bkz.: GARF, F. 5783, Op. 1, D. 445, L. 9.

Bu arada Avrasyacı hareketten ayrılanlar da mevcuttu. Filozof-teolog G. Florovski'nin Avrasyacılık akımının ileri gelenleri ile yollarını ayırması, çok erken bir tarihe, kendi ifadesine göre, fiilen 1923 Ağustosuna tekabül ediyor; ayrılma gerekçesi, ona göre, hareket içinde gittikçe “siyasi ilgi ve siyasi bağlantıların gelişmeye başlaması” idi.²⁶⁹ O, aynı senenin Şubatında Suvchinski'ye gönderdiği mektubunda “Avrasyacılık”ın miadını doldurmuş bir şey olduğunu, Kilise ve Ortodoksluğu yaymak namına ondan kurtulmak gerektiğini beyan etmekte ve bunun yerine *Ebedî Esaslar* adıyla dört ayda bir yayınlanacak ve mezhepsel kilise Ortodoksluğunu tebliğ edecek bir dergi neşretmeyi teklif etmekteydi.²⁷⁰ Florovski'nin Avrasyacılık aleyhine yazdığı ve 1928 yılında yayınlanan “Evraziiskii Soblazn” (Avrasyacılık Cazibesi) adlı makalesinde, Rus Devrimi ile ortaya çıkan tarihî problemin, Avrasyacılığın siyasi ve Slavofil ilgileri ile değil, Ortodoks inancının ve hayat tarzının yenilenmesi ile çözülebileceği savunulmaktaydı.²⁷¹ Ona göre, Avrasyacılık doğru soruları sormuştu, ama cevapları yanlıştı. Florovski'nin dışında P. Bitsilli, A. A. Kizevetter, S. Pushkarev gibi kısa bir süre hareketin yayınlarına katılıp ayrılanlar da söz konusu idi.

1925-1926 yıllarından itibaren Avrasyacı gruplar arasında özellikle Prag ve Paris'tekilerle Sovyetlere yaklaşım konusunda ayrışmalar belirmeye başlamıştı. Savitski'nin ileriki yıllardaki kayıtlarına göre, akım içindeki ayrılıkların ilk izleri 1926-1927 kışı boyunca (P. P. Suvchinski tarafından çıkarılan) *Versti* isimli edebiyat dergisinin sayfalarında L. P. Karsavin'in Marksizm/Bolşevizm'e sapan yazıları ile ortaya çıkmıştı.²⁷² Ertesi yıl Trubetskoy ve Savitski, Sovyetlere bakışta ve Rus devrimi

²⁶⁹ Andrew Blane, “A Sketch of the Life of Georges Florovsky”, *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, ed. Andrew Blane (New York: St. Vladimirs's Seminary Press, 1993), s. 39. Burada Florovski'nin biyografisini iki yüz altı sayfada ele alan Andrew Blane'nin onun Avrasyacılığına ancak iki buçuk sayfa yer ayırdığı kaydedilmelidir.

²⁷⁰ P. P. Suvshinski'den N. S. Trubetskoy'a, 27 Şubat 1923, *Evraziia: Istoricheskie Vzgliady Russkikh Emigrantov* [Avrasya: Rus muhacillerin tarihsel görüşleri], ed. L. V. Ponomareva (Moskova: Institut Vseobshei Istorii RAN, 1992), s. 26. Suvchinski, “bana öyle geliyor ki, G. V. [Florovski], açık kapıyı zorlamaktadır. Kilise ve Ortodoksluk, hepimizin zaten düşünce dünyasının esaslarındandır. Ben, şahsen, ‘Avrasyacılık’ın Kilisenin pekişmesine mani olduğuna inanmıyorum, belki de durum tam aksinedir” diye eklemekteydi.

²⁷¹ Blane, *a.g.m.*, s. 40.

²⁷² Aslında daha 1926 sonbaharında Trubetskoy, Karsavin'in gerek Avrasyacı seminerlerde, gerekse de *Khronika*'daki yazılarında beliren sapmalarla ilgili sitemlerini Savitski'ye iletmış ve bunlara karşı önlem alınmasını, aksi takdirde herkes için hoşnut olmayan sonuçlar doğacağını ima etmişti, bkz.: N. S. Trubetskoy'dan P.N. Savitski'ye, 12 Kasım 1926, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 312, L. 38-40'dan naklen *Politicheskaia Istoriiia Russkoi Emigratsii: 1920-1940 gg. Dokumenty i Materialy* [Rus muhaceretinin

değerlendirmelerinde P. P. Suvchinski'nin de Marksizm'e yöneldiğini teyit etmişlerdi.²⁷³ Rus muhacereti uzmanı araştırmacı Elena Chinyaeva'nın da vurguladığı gibi, hareket içinde Sovyet tecrübesine daha fazla ilgi gösterilmesi, neredeyse Bolşevik rejimin meşruluğunun kabul edilme payını artırmış, bu da Avrasyacılığın gelişmesini durdurmaya ve daha kötüsü hizipleşmeye yol açmıştı.²⁷⁴

Ağustos 1927'de Suvchinski, Avrasyacı Konsey'e (Sovet EA) gönderdiği mektupta, artık tüm siyasi meselelerin gündeme getirilmesini ve SSCB gerçeği doğrultusunda Avrasyacılığın genel taktiğinden ayrılmadan bunların olası çözümlerinin tespit edilmesini istemişti:

“Asıl şimdi bu niyeti kendimiz net olarak formüle etmemiz gerekir: biz olayların merkezine mi gitmekteyiz veya hiç olmazsa geniş periferi ile mi yetineceğiz? Açıkça söylenirse, iktidarı mı ele geçireceğiz, yoksa nüfuzumuzla [etkimizle] mı sınırlı kalacağız? Bu durumda şahsen şu veya bu taktiği savunmadan konuya objektif olarak yaklaşmak istiyorum. Ama asıl şimdi bir seçim yapma zorunluluğumuzun olduğunu ve bu seçime göre de şu veya bu yönde karar ve davranışlara girişmemiz gerektiğini belirtmek isterdim. Ya biz çağdaş Rus süreçlerine katılma yoluna gireceğiz, ya da bilerekten soyut teori düzeyinde çalışacak ve siyasi koşulların bizi pratik işe davet etmesine [sevkine] dek bekleyeceğiz...”

Avrasyacılığı, yayınlar yoluyla propaganda etmekle esaslı bir başarıya ulaşamaz. Her şeyden önce şuna göre ki, bu alandaki imkânlarımız oldukça mahduttur; bundan başka, çağdaş Rus psikolojisine ne kadar yakın olursak olalım, SSCB'deki siyasi yeniden şekilleniş [oluşum], kendi kategorisi, anlayışı ve terimleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Ve nihayet, yayınlar vasıtasıyla propaganda yapmakla süreçleri yakalayamayız. Bana öyle geliyor ki, gündemde Avrasyacılığın Rusya'ya eklemelenmesinin başka bir yolu var: orada bize en yakın bulunan bir akımı seçmek ve diyalog vasıtasıyla belli bir uzlaşıya varmak.”²⁷⁵

siyasi tarihi: 1920-1940'lı yıllar, dokümanlar ve materyaller], ed. A. F. Kiselev (Moskova: Vldos, 1999), s. 255-258.

²⁷³ P. N. Savitski'nin 3 Şubat 1929'de Prag Avrasyacı grubunun toplantısındaki konuşması, GARF, F. 5911, Op.1, D. 98, L. 1-20.

²⁷⁴ Elena Chinyaeva, *Russia Outside Russia: The Émigré Community in Czechoslovakia: 1918-1938* (München: Oldenbourg, 2001), s. 203.

²⁷⁵ P. P. Suvchinski'den (Paris) Avrasyacı Konsey'e, 22 Ağustos 1927, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 359, L. 200.

Daha sonra Suvchinski, *Smenovekhovstvo*'ya işaret ederek Ustrialov'la irtibata geçilmesini önermekte, yeni bir siyasi ideokrasinin ancak güçle kurulabileceğini, ama farklı taktikler kullanılabileceğini ileri sürmekte, amacın ne şekilde olursa olsun iktidarı ele geçirmek olduğunu belirtmekteydi. Trubetskoy ve Savitski tarafından demokratizme ve *Struvecilike* yönelmekle eleştirilen Suvchinski bir ay sonra onlara yazdığı mektupta, “Avrasyacılığın taktik yönü hususunda gözlerimizi kapalı tutamayız... İktidarı ele geçirme noktasında Komünizmle Avrasyacılık arasındaki fark, komünistlerin, eğer şöyle söylemek mümkünse, işçiler timsalinde hazır kadrolara sahip olmasıdır; bizde ise böyle bir şey yoktur” diye düşüncelerini ifade etmekteydi.²⁷⁶

Böyle bir atmosferde Avrasyacıların Paris'te 1928 yılının sonlarına doğru haftalık *Evrazia* (Avrasya) gazetesini çıkarmaya başlamaları ile aralarındaki anlaşmazlık gün yüzüne çıkmış ve neticede hareket dâhilinde bir tür bölünme meydana gelmişti. Gazetenin finansmanı İngiltere'de Avrasyacılığa ilgi duyan Henry Norman Spalding isiminde zengin bir işadami tarafından sağlanırken, Paris'te yaşayan Suvchinski de genellikle organizasyon işlerini üstlenmişti. Gazetenin baskısı arifesinde Paris'e gelen Savitski, buradaki durumun gergin olduğunu, henüz ilk başyazının kabul görmediğini, yazı işlerinin ilk toplantısında mevcut kadroların zayıf olduğunun ortaya çıktığını, teknik ve kısmen de ideolojik zorlukların bulunduğunu (bununla beraber, tüm görüşmelerde kamu-özel sisteminin kabul edildiğini) bildirmekteydi.²⁷⁷ Ona göre, şimdilik açık beyanatlar verilmemeli idi ve tüm bu anlaşmazlıklar gazetenin basım süreci içinde hallolabilirdi.

Evrazia'nın ilk sayısı 25 Kasım 1928'te çıktı. “Gazetemizin ilk sayısını Rus Devriminin 12. yıldönümünde çıkarıyoruz” ifadesi ile başlayan başyazıda, söz konusu devrimin Reformasyon'la Batıda vuku bulan tarihî olaylar zincirinin bir halkası olduğu ifade edilmekteydi.²⁷⁸ Radikalliği ile Fransız Devrimini de geçen bu devrim, devrimler zincirinde sonun başlangıcı olacaktı. Neticede, Rusya, önceki Rus nesillerin devrimci enerjisinin yapmaya çalıştığı duruma geldi, yani burjuvazi ve kapitalizm karşıtı güçlerin

²⁷⁶ P. P. Suvchinski'den (Paris) N. S. Trubetskoy'ya ve P. N. Savitski'ye, 5 Eylül 1927, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 359, L. 202.

²⁷⁷ P. N. Savitski'den Merkeze (Prag), 1 Kasım 1928, GARF, F. 5911, Op. 1, D. 91, L. 1.

²⁷⁸ GARF, F. 5783, Op. 1, D. 359, L. 265-266. Savitski, bu başyazının arşivdeki nüshasının üzerine şu notu düşmüştü: “Suvchinski ile aramızdaki ayrılık, aslında ilk sayının çıktığı gece meydana gelmişti”.

seferber olmasına. Gerçekleşen olaya ve geleceğe dönük iki bakış açısı mevcuttu: birisi, büyük tecrübelerin yerine konulan sırf dar kafalı hazcılık, diğeri de her türlü “tasfiyecilik”le mücadele ve Rus tarihî sürecinin ideolojik ve pratik zenginliğinin savunulması idi. Bu çerçevede sonuncu görüşü destekleyen Avrasyacılar, Devrimi, onun vazifelerini ve problematiğini kabul etmekteydiler. Fakat onlar kendilerini sadece devrimin değil, tüm tarihî geçmişin, bu geçmişin manevî, siyasi ve iktisadî değer ve geleneklerinin mirasçısı olarak addetmekteydiler. Yeni Rusya’nın kültürel ve siyasi inşası, Marksizmin dogmatik üstünlüğü ve diktatörlüğün sınıfsal niteliği temeline değil, daha geniş düşünsel ve sosyal zemine dayandırılmalı idi. Başyazı, “yeni siyasi anlayışın formüle edilmesiyle doğrudan bağlı olan Rus tarihsel perspektifinin problemleri gazetemizde mevcut Rus gerçekliğinin menfaatlerinden ayrılmaz bir şekilde ele alınacaktır” cümlesi ile son bulmaktaydı. Buradaki ‘Rus gerçekliği’ ile SSCB kastedilmekteydi.

Bu arada Paris’teki Avrasyacılar, Sovyetlerle ilişkiye girme konusundaki eğilimlerini o sırada Savitski’ye açıkça ifade etmişlerdi. Örneğin, Paris grubunun ileri gelenlerinden K. B. Rodzevich, borçlanma antlaşmaları yapılması noktasında Komünist yönetime aracılık ederek “çağdaş Rusya’ya yardım etmek”ten bahsediyor, bu düşüncenin *Evrasia* gazetesinin yayın çizgisine yansıtmak gerektiğini öneriyordu. Suvchinski de bu tekliften yana çıkarak bunu “Rus patriotizminin meşru biçimi” olarak nitelemişti.²⁷⁹

Evrasia gazetesinin Sovyet eğilimli yayın politikası çok kısa bir zamanda pek çok Avrasyacı arasında tepkileri de beraberinde getirdi. Belgrat grubunun 15 Aralıkta gazetenin yazı işlerine gönderdiği müracaatta, Avrasyacıların hayal kırıklığını görmemek mümkün değildi:

“...Bu gazete kimin için çıkarılmakta? Sovyet Rusya mı, yoksa muhaceret için mi?... *Evrasia*’nın tüm tarzı ve yönelişi, Avrasyacılık için değerli olan unsurları nihaî ve geri döndürülemez şekilde dışlamaktadır... Biz bu yayında yurtdışında açıkça serdedilen Avrasyacılığın temel değerlerinin dahi zikredilmesine rastlamamaktayız.... Bu gazete, gerçek Avrasyacılık ideolojisinin tüm yetkinliğini ve derinliğini yansıtmakta mı?

²⁷⁹ GARF, F. 5783, Op. 1, D. 463, L. 9.

Şüphesiz ki, hayır. Gazetede sadece hakiki Avrasyacı değil, Ustrialov'un Nasyonal-Bolşevizminde bile var olan Rus ruhu dahi hissedilmemektedir.”²⁸⁰

Gazetenin dilinin de epey “Avrupalılaştırmış” bulan Belgratlı Avrasyacılar, daha sonra gazete yönetimine karşı taleplerini sıralamaktaydılar. Buna göre, örneğin, Avrasyacı bir organ olan bu gazetenin, Avrasyacılıkta temelde yegâne zıt ideoloji olan Marksizm’e karşı tutumunu açık ve net bir şekilde belirlemesi, Sovyet resmî enformasyonuna kritik yaklaşması istenmekteydi.

Belgrat’takilerin akabinde Prag grubu da “*Evrastia*’ya karşı tüm güvenini kaybettiği”ni ifade eden bildiri kabul etmişti.²⁸¹ O sırada Amerika’ya henüz yerleşen (ve aynı zamanda gazetenin yazı işleri üyesi olan) G. V. Vernadski de altı sayısını elde ettiği gazetenin genel çizgisinin ve özellikle başyazılarının anlaşılabilir ve kabul edilebilir bulmadığını; gazetenin Sovyetlerdeki en önemli problemleri, örneğin, köylülerin Sovyet iktidarına karşı mücadelesini yansıtmadığını, aksine bu haliyle düşünsel Avrasyacılığa korkunç bir darbe indirdiğini ifade etmekteydi.²⁸²

Aralık ayı ortalarından itibaren Avrasyacı harekette *Evrastia* gazetesinin yayın politikası sebebiyle itirazlar had safhaya ulaştı. Bu arada N. N. Alekseyev gibi Avrasyacılar gazetenin yazı işlerine yakın bırakılmadılar. Prag’a gönderdiği 26 Aralık 1928 tarihli mektubunda Savitski, *Evrastia* gazetesinin Avrasyacı yayın olmadığını resmen ilan ettiklerini ve bu gazeteden bağımsız olacak Paris grubunu yeniden örgütlemeye giriştiklerini bildirmekteydi.²⁸³ Bunun akabinde bir grup önemli Avrasyacı

²⁸⁰ Müracaat için bkz.: GARF, F. 5911, Op. 1, D. 102, L. 1-4. Bu müracaatı Prag’a ileten Savitski, orada da benzer bir bildirinin kabul edilmesini, gazetenin tüm Avrasyacılık karşıtı noktalarının katı surette eleştirilmesini tembih etmişti. P. N. Savitski’den Karargâha (Prag), GARF, F. 5911, Op. 1, D. 91, L. 6-6a.

²⁸¹ Söz konusu bildiri için bkz.: GARF, F. 5911, Op. 1, D. 102, L.5- 6.

²⁸² G. V. Vernadski’den K. A. Çkheidze’ye, 12 Ocak 1929, GARF, F. 5911, Op. 1, D. 19, L. 2-3; Vernadski mektubunda öfkesini tutamamış ve kendisinden gazete için hiçbir materyalin istenmemesini belirtmişti. *Evrastia* gazetesinden dolayı ortaya çıkan karışıklık nedeniyle de Çkheidze, uzun bir süre sonra ancak G. Vernadski’ye cevap yazabilmişti. Bu cevabında Vernadski ile tamamen hemfikir olduğunu ve gazetenin sadece Avrasyacı değil, anti-Avrasyacı ve hatta Avrasyacılığa karşı provokatif olduğunu beyan etmişti. K. A. Çkheidze’den G. V. Vernadski’ye, 9 Şubat 1929, GARF, F. 5911, Op. 1, D. 19, L. 4.

²⁸³ P. N. Savitski’den Merkez’e (Prag), GARF, F. 5911, Op. 1, D. 91.

tarafından *Evrazia* gazetesinin yazı işlerinde bulunmadıkları ve de bu haftalığın çalışanı olmadıklarına dair bir açıklama yapılmıştı.²⁸⁴

Bu sırada *Evrazia* gazetesinin 5 Ocak 1929 tarihli 7. sayısında N. Trubetskoy'un bir mektubu yayınlanmıştı. Trubetskoy, söz konusu gazetenin o tarihe dek 'ortodoks-Avrasyacı ideolojik tezleri Avrasyacılıkla hiçbir ortak yönü olmayan' (örneğin, Marksizm) öğretilerin unsurları ile değiştirmeye hazır olan bir akımın görüşlerini yansıttığını, bu anlamda Avrasyacı muhitte bir parçalanma meydana geldiğinin anlaşıldığını, kendisinin de bu sebeple hem gazeteden hem de Avrasyacı teşkilattan çekildiğini çünkü hareketin mevcut şartlardaki evriminden dolayı sorumluluk taşımak istemediğini belirtmişti (gerçi o, şimdiye kadar bu konuda yazdıklarının arkasında olduğunu da kaydetmişti). Bu mektup, P. Savitski, V. İl'in ve N. Alekseyev'in Ocak 1929'da beraber çıkardıkları *Evrazia Gazetesi Hakkında* adlı broşürde de yayınlanmıştı.²⁸⁵

Alt başlığı 'Evrazia, Avrasyacı gazete değildir' olan adı geçen broşürde, müellifler gazete yazılarından örnekler vererek Avrasyacılığın temel kabullerine nasıl da karşı yayınlar yapıldığını göstermeye çalışmışlardı. Ayrıca Prag ve Belgrat gruplarının itiraz müracaatları da buraya eklenmişti. Neticede, hareketin prestijini etkileyecek ve onu zaafa uğratacak bir krizin patlak verdiği basın vasıtasıyla da teyit edilmişti. *Evrazia* gazetesi Paris'in Clamart semtinde neşredildiğinden söz konusu kriz, Avrasyacı harekette Clamart olayı, krize sebep olanlar ise *Clamart*cılar olarak zikredilmektedir.

Arşiv kaynaklarından da anlaşıldığı kadarıyla Avrasyacı hareketteki bu bölünmenin ilk başlarda ağır sonuçları olmuştu. Hareketin neşriyat evi ve kitap deposu Clamartcılarının elinde kalmıştı; ayrıca malî bağlantıların daha önce bu işleri yürüten Suvchinski'nin tekelinde olmasından dolayı maddî kaynaklardan yoksun kalınmıştı. Dahası, harekete önemli miktarda malî kaynak sağlayan Henry Spalding de desteğini

²⁸⁴ "Opoveshenie" [Duyuru], 1/14 Ocak 1929, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 463, L. 1. Bu duyuruyu N. Dunaev, L. V. Kopetski, G. I. Rubanov, K. Çkheidze, N. N. Alekseev, V. N. İl'in, P. Savitski imzalamışlardı.

²⁸⁵ N. N. Alekseyev, V. N. İl'in, P. N. Savitski, *O Gazete "Evrazia" (Gazeta 'Evrazia' ne est' Evraziiskii Organ)* [*Evrazia* gazetesi hakkında: *Evrazia*, Avrasyacı gazete değildir] (Paris: 1929), s. 23.

çekmişti.²⁸⁶ Bu yüzden, eski bağlantıları yeniden kurmak, yayın işlerini yeni baştan teşkil etmek gerekiyordu. Prag'daki Avrasyacılar K. Çkheidze'ye göre, Avrasyacılar maddî kaynaklarını kaybetseler de, insanların bu davanın doğruluğuna inancı, çalışma arzusu ve enerjisi muhafaza edilmişti: "Cereyan eden olaylar, güçlülere pekiştirmiş, zayıfları da saf dışı etmişti (şükür ki, böyleleri 2-3 kişi idi)".²⁸⁷ Ne var ki, Çkheidze'nin bu iyimser iddiasına karşın, örneğin, hareketin başlıca ideologu Trubetskoy bile derin bir pesimizme/kötümserliğe gark olmuş²⁸⁸ ve Avrasyacılıktaki rolünü sanki dondurmüş ve birkaç yıl hiçbir ilgili yayında gözükmemişti.

Bu sırada krizin giderilmesi için bazı çözüm önerileri ileri sürülmekteydi. Brüksel'den bir Avrasyacı, ikinci plandaki Avrasyacıların (Avrasyacı Konsey üyeleri dışında) bir yere toplanıp bir şeyler yapmasını, çünkü ancak bu şartlarda hem Suvchinski, hem de Savitski'nin muhtemel baskısından kurtulabileceklerini Çkheidze'ye önermekteydi.²⁸⁹ Çkheidze de Clamartlılarla bir uzlaşmaya varıp bir araya gelme ihtimalinden bahsetse de, bunun tam bir birleşme olamayacağını, eğer uzlaşma mümkün olur ise, bunun üçüncü bir birleştirici gücün liderliğinde gerçekleşebileceğini (yani 'üçüncü yol') ifade etmiş ve P. N. Malevski-Malevich'e bu görevi üstlenmesini teklif etmişti.²⁹⁰ İngiltere'den H. Spalding ise, her kesin en büyük yanlısının Clamart

²⁸⁶ P. N. Savitski'nin bu konudaki notları için bkz.: GARF, F. 5783, Op. 1, D. 472, L. 3-4. Savitski'ye göre, onun Spalding'le 1929 yazındaki görüşmelerini de o sırada Clamartlılar safında bulunan P. N. Malevski-Malevich engellemiş ve sıradan Avrasyacıların desteği sayesinde ancak işleri yürütmek mümkün olabilmişti.

²⁸⁷ K. A. Çkheidze'den G. V. Vernadski'ye, 9 Şubat 1929, GARF, F. 5911, Op. 1, D. 19, L. 4. Çkheidze'ye göre, bu olayda P. Suvchinski, D. P. Sviatopolk-Mirsky ve L. Karsavin'in girişimleri söz konusu idi.

²⁸⁸ Olga A. Kaznina, "N. S. Trubetskoy i Krizis Evraziistva" [Trubetskoy ve Avrasyacılığın buhranı], *Slavianovedenie*, No. 4 (1995), s. 89-95. Burada Trubetskoy'un 1930 yılının sonunda Savitski'ye yazdığı mektubun metni verilmektedir. Mektubun girişine Savitski, bunun Trubetskoy'un pesimizminin en yetkin ifadesi olduğu notunu düşmüştü. İfadelerden de görüldüğü gibi, Trubetskoy, daha önce savunduğu temel fikirleri inkâr etmeye varacak kadar derin bir bunalım yaşamaktaydı. Diğer taraftan, Suvchinski'ye yazdığı bir mektuptan bu durumun 1928'in başlarından beri başladığı görülmektedir. Bkz.: N. S. Tolstoy, "N. S. Trubetskoy i Evraziistvo" [Trubetskoy ve Avrasyacılık], *Istoriia, Kul'tura, Yazyk*, s. 20.

²⁸⁹ I. V. Stepanov'dan (Brüksel) K. A. Çkheidze'ye, 26 Temmuz 1929, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 520, L. 96-97.

²⁹⁰ K. A. Çkheidze'den P. N. Malevski-Malevich'e, 2/15 Nisan 1929, GARF, F. 5911, Op. 1, D. 48, L. 1-6. Çkheidze'nin fikrinde, 'bir barış yapılırsa da', taraflar Avrasyacılıktan ziyade kendi liderliklerini düşüneceklerinden burada başka bir yola ihtiyaç vardı. Onun önerisinin genel hatları şu şekilde idi: 1) Hareketin başına herkesçe kabul edilen Malevski-Malevich geçmeli; 2) O, Clamart ve Prag'dakilerin de uygun görmesi ile siyasi-teşkilatî bir üçlü oluşturmali; bu üçlüye her iki tarafın liderleri haricindeki yeni insanlar dahil olmalı; 3) Mevcut doktrinin zenginleştirilmesi ve kesinleştirilmesi için Prag'da bir araştırma enstitüsü kurulmasına imkan tanınmalı; 4) Clamart'takilerin ise ideoloji işleri ile beraber kültürel-sosyal faaliyete devam etmesi sağlanmalı idi. Çkheidze, bu 'üçüncü yol'un hayata geçmesi

olayı olduğunu, Avrasyacılığın Komünistleştirilmesi değil, Komünizmin Avrasyacılaştırılması gerektiğini, Clamartlılarla işbirliğine gidilmesini ve asıl dikkatin Avrasyacı düşüncelerin SSCB’de yaygınlaştırılmasına yönelttilmesini tembih etmişti.²⁹¹

Bunun üzerine Savitski de Clamartlıların tek lideri olarak nitelediği Suvchinski’nin daha önce üç kere Marksist eğilimlerden vazgeçmeye söz vermesine rağmen SSCB’nin Paris başkonsolosu ile görüştüğünü ve Avrasyacılıktan dinî öğeleri çıkarmak gerektiğini savunduğunu, onu Avrasyacı toplantılara çağırmanın bir GPU (Sovyet istihbarat örgütü) subayını davet etmekle aynı sonuç vereceğini dile getirmişti.²⁹² O, bunun yerine P. N. Malevski-Malevich’le yazışmasında bazıları (P. Suvchinski, L. Karsavin ve D. P. Sviatopolk-Mirsky) dışındaki kişilerden eşit temsile dayalı geçici bir komite kurulmasını önermişti. Bu komitenin amacı, bir kurultay çağırarak ve burada herkesi bağlayacak olan yeni Avrasyacı Formülasyonları kabul etmeye çalışmak olmalı idi.²⁹³ Buna N. S. Trubetskoy’un tepkisi çok katı olmuştu. O, *Evrasia* gazetesinde değerli ve Avrasyacı olan herhangi bir şeyin bulunmadığını, Clamartlıların gözden düşüklerini, içinde bulundukları ‘sapma’yı meşrulaştırmak için bir araya gelmek arzusunda olduklarını ifade etmiş, bu anlamda onlarla bir anlaşmaya varmak değil, onların pişmanlıklarını ve kendi hatalarını kabul etmelerini beklemek gerektiğini belirtmişti.²⁹⁴

Dolayısıyla, muhtemel birleşme söz konusu olamazdı (ve zaten olamadı). Görünen o ki, Avrasyacıların Clamartlılarla Sovyetler arasında, daha doğrusu Sovyet istihbarat örgütü GPU ile bağlantıların olduğuna dair şüpheleri de mevcuttu. Clamartlıların henüz 1928 yılının başlarında Rusya’da Avrasyacılığı propaganda etmek

durumunda, N. S. Trubetskoy’un da Avrasyacı harekete dönebileceğini düşündüğünü not etmişti. Malevski-Malevich ise, burada ‘üçüncü yol’un kaçınılmazlığını kabul etse de, söz konusu teklifi geri çevirmişti. P. N. Malevski-Malevich’ten K. A. Çkheidze’ye, 24 Nisan 1929, GARF, F. 5911, Op. 1, D. 48, L. 7-8.

²⁹¹ H. N. Spalding’dan (Oxford) P. N. Savitski’ye, 3 Aralık 1929, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 520, L. 91a. Burada Savitski’nin belirttiğine göre, Spalding 1930’dan itibaren hareketi malî açıdan tekrar desteklemeye başlayacaktı. GARF, a.g.y., L. 92a. Bir versiyon göre, 1924-1932 yılları arasında Spalding, toplam on bin Sterlin yardımda bulunmuştu, bkz.: *Politicheskaiia Istoriia Russkoi Emigratsii: 1920-1940 gg. Dokumenty i Materialy*, s. 237.

²⁹² Savitski’nin muhtemelen Spalding için Clamart olayını İngilizce olarak yazdığı raporu için bkz.: GARF, F. 5783, Op. 1, D. 463, L. 10-17.

²⁹³ P. N. Savitski’den P. N. Malevski-Malevich’e, 7 Temmuz 1929, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 353, L. 1-3.

²⁹⁴ N. S. Trubetskoy’dan P. N. Savitski’ye, 6 Temmuz 1929, GARF, F. 5783, Op. 1, D. 353, L. 1.

için Paris’te sakin SSCB vatandaşlar ve “geri dönenler”le²⁹⁵ sistematik ve geniş ilişkiler kurulmasının karara bağlaması, haliyle temasları yoğunlaştırmıştı.²⁹⁶ 1928 Kasımında L. P. Karsavin Bolşevik liderlerden Paris’te bulunan Y. L. Piatokov’a “bizim ortak SSCB’mizin ileri gelenleri ile... Avrasya ideolojisini ve mevcut durumu” müzakere etmeyi teklif eden bir mektup dahi yazmıştı.²⁹⁷ Daha sonra Sovyetlere göç eden bazı Clamartlıların feci akıbeti de bir nevi bu ilişkinin varlığına delalet ediyordu.

Bu noktada Avrasyacıların GPU ile muhtemel ilişkilerinin hem bazı Rus muhacirlerinin eserlerine yansıdığı, hem de 1990’lı yıllarda konuyla ilgili literatürde tartışmaya sebep olduğunu not etmek gerekmektedir. Bazı müellifler, Avrasyacıları Komünist sisteme yardım etmekle ve hatta GPU ile işbirliği yapmakla itham etmişlerdi. Avrasyacılığa ilgi duyan yazar Vadim Kozhinov, günümüzde de bu tür yazarların genelde Avrasyacı düşüncelerin aleyhtarı veya yabancıları olduklarını belirterek GPU ile ilintili bulunanların Avrasyacılığa 1920’lerin sonunda katılan (veya Avrasyacılıktan ayrılan) ve ikinci planda kalan pek de önemli olmayan kişiler (örneğin, S. Efron) olduğuna işaret etmektedir.²⁹⁸ Diğer bir araştırmacı S. Kliuchnikov da, muhaceretteki iddiaların söylenti düzeyinde kaldığını, ama GPU’nun da her tarafta gözü kulağı olduğunun da unutulmaması gerektiğini,²⁹⁹ bu bağlamda esasen Paris’teki Avrasyacı grubun içine bazı ajanların yerleştirildiğini ifade etmektedir.³⁰⁰ Ona göre, hatta 1927’de Savitski, gizli olarak SSCB’ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve orada “Sovyet Avrasyacıları”nın konferansına katılmıştı. Yıllar sonra Savitski, bu konferansın

²⁹⁵ “Geri dönenler” (*Vozvrashentsy*), Rus muhaceretinden Sovyetlere kesin dönüş yapanlara verilen isimdi.

²⁹⁶ “Paris Avrasyacı grubunun organizasyonu ve çalışma şekli”, GARF, F. 5911, Op. 1, D. 88, L. 9-12. Savitski, Paris grubunun başkan yardımcısı K. B. Rodzevich’in Komünistlerden para aldığına işaret etmekteydi (GARF, F. 5783, Op. 1, D. 463, L. 9). Ayrıca, Savitski, 1928 yılında SSCB Halk Komiserleri Başkanı A. I. Rykov tarafından Politbüro toplantısında Avrasyacılığın gündeme getirilerek bunun üzerine gidilmesi gerektiğinden ve burada Suvchinski’nin kontrol altına alınması kararının verildiğinden bahsetmektedir. Savitski, istihbarat arşivlerinin açılması halinde ancak Clamart olayının tam olarak ortaya çıkacağını da belirtmişti (GARF, F. 5783, Op. 1, D. 472, L. 4).

²⁹⁷ S. S. Khoruzhii, “Karsavin, Evraziistvo i VKP” [Karsavin, Avrasyacılık ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi], *Voprosy Filosofii*, No. 2 (1992), s. 83.

²⁹⁸ Vadim Kozhinov, “Istoriiosofia Evraziistev” [Avrasyacıların tarih felsefesi], *Nash Sovremennik*, No. 2 (1992), s. 143.

²⁹⁹ Hakikaten de 1920’li ve 30’lu yıllarda Sovyet istihbarat örgütü GPU, sadece Ruslar değil, eski Çarlık Rusyası’ndan gelen diğer milletlerin temsilcileri üzerinde de gözlemlerini sürdürmekte, bu çevrelerde olup bitenleri izlemekteydi. Bu anlamda, deşifre olan bir Sovyet istihbarat subayının İstanbul’da Azerbaycanlı topluluğun çıkardığı haftalık *Bildiriş* gazetesinde yayınlanan ilginç itirafları için bkz.: “Çekist Agabekof’un İfşaatı”, *Bildiriş*, No. 10 (9 Ekim 1930) – No. 28 (28 Şubat 1931).

³⁰⁰ Sergei Kliuchnikov, “Russkii Uzel Evraziistva” [Avrasyacılığın Rus kavşağı], *Nash Sovremennik*, No. 2 (1992), s. 178-179.

düzmece olduğunu fark ettiğini fikir arkadaşı G. Vernadski'ye itiraf etmişti. Bununla birlikte, Kliuchnikov, Avrasyacılığın kurucularının ve önemli mensuplarının GPU ile ilişkilerinin tespit edilemediğini eklemektedir.

Bu arada kaydedilmelidir ki, *Evrazia*, Eylül 1929 tarihine kadar yani bu grubun dağılmasına dek toplam 35 sayı çıkmış ve burada P. Suvchinski, L. Karsavin, V. Nikitin, S. Efron (şaire Mariya Tsvetayeva'nın eşi), D. P. Sviatopolk-Mirsky, P. S. Arapov ve Paris grubundaki diğer Avrasyacılar yazılar yazmışlardı. Savitski'nin belirttiğine göre, Eylül 1929'da dağılmanın akabinde Clamartcılar kendilerini artık Avrasyacı adlandırmaktan vazgeçmişlerdi. Suvchinski, 'Troçkist' olmuş; Sviatopolk-Mirsky İngiltere Komünist Partisi'ne katılmış ve akabinde Sovyetlere dönünce 1938 yılında idam edilmiş; Karsavin, Avrasyacılık davasından tamamen çekilmiş; Efron ve Arapov da Moskova'nın hizmetine girmişlerdi.³⁰¹

Clamartcılarının yol açtığı krizin telafi edilmesi için ne yapılmıştı? Yapılan çalışmalar, hareketin eski etkinliğini geri getirebilmiş miydi? Clamartcılarının Avrasyacı harekette sebep oldukları örgütsel krizin giderilmesi için Prag'da P. Savitski liderliğinde bazı girişimlerde bulunulmuştu. Öncelikle, Prag'dakilerin örgütsel birlikteliklerinin artırılması ve muhtemelen Clamartcılarının elinde kalan neşriyat araç-gereçlerini telafi etmek amacıyla burada aylık bir Avrasyacı bülten çıkarılması kararlaştırılmıştı.³⁰² İkinci olarak, Avrasyacı kolektif eserlerin, yani *Vremenniki*'nin altıncı cildi neşredilmişti. Bu ciltteki yazılar adeta Clamartcılarının 'sapmalar'ına karşı verilen tepkilerden oluşmaktaydı. Buradaki yazılar, doğrudan veya dolaylı olarak Marksizm ve Sovyetlerdeki Komünizm uygulamasının eleştirilmesine yönelmişti.³⁰³ Bunun dışında, Eylül 1931'de Brüksel'de ilk (ve son) defa hareketin bir kongresinin yapılmasına nail olunmuştu.³⁰⁴

³⁰¹ GARF, F. 5783, Op. 1, D. 472, L. 3-4.

³⁰² Prag grubunun toplantı tutanağı için bkz.: GARF, F. 5911, Op. 1, D. 97, L. 3-3a.

³⁰³ *Evraziiskii Sbornik: Politika, Filosofiia, Rossieveden'e* (Kniga VI) (Prag: 1929).

³⁰⁴ Kongreye davet alsa da katılmayan Trubetskoy, daha sonra kongrenin sonuç deklarasyonunu temelde beğendiğini söylemiş, ama bazı eleştirileri de sıralamıştı. Ona göre, yönetim şekliyle ilgili konu unutulmuştu, burada bazılarının (Mladorossy- Genç Ruslar) savunduğu monarşik sistemin neden faydalı olmadığı açıklanmalı ve bunun yerine cumhuriyet ilkesi teyit edilmeli idi. Ayrıca, deklarasyonda hareketin küresel düzleme geçmesi hususundan bahsedilmediğini, Avrasyacılığın eskisi gibi, Rusya'nın kaderi ve rolünden başka bir şeyle ilgilenmediğini kaydetmişti (N. S. Trubetskoy'dan P. N. Savitski'ye,

Bununla beraber, söz konusu çalışmaların etkisi artık pek hissedilmez düzeyde idi. Dahası, ikinci bir “Clamar olayı” vukubulmuştu; bu sefer, Brüksel teşkilatı muhalefete soyunmuş ve akabinde ilga edildiği beyan edilmişti.³⁰⁵ 1930’lu yıllarda Savitski editörlüğünde çıkan birkaç yayın dışında Avrasyacı hareket artık eski etkinliğini kaybetmişti.

19 Aralık 1931, GARF, F. 5783, Op. 1. D. 428, L. 34.) Küresel düzleme açılım eksikliği, bir sonraki yıl İdeokratik Enternasyonal’in kurulması kararıyla giderilmeye çalışılacaktı. Ama artık hareketin bunu hayata geçirecek kuvveti kalmamıştı.

³⁰⁵ Bu hususlarla ilgili genel olarak birkaç arşiv dosyasına bakılabilir: GARF, F. 5783, Op. 1, D. 428, L. 1; D. 456, L. 5-8; D. 471, L. 48 ve F. 5911, Op. 1, D. 5, L. 7-9.

III. BÖLÜM

LEV GUMİLEV: GEÇMİŞLE HÂL ARASINDA

‘SON AVRASYACI’

“Size gizlice şunu söyleyeyim ki, Rusya [bu durumdan] kurtarılacaksa, bu ancak bir Avrasya devleti şeklinde olacaktır”-

Lev Gumilev, 1992.

SUNUŞ

2002 yılında Moskova’da neşredilen ve Rus Avrasyacılık akımının başlıca metinlerini bir araya getiren *Avrasyacılığın Temelleri* (Osnovy Evraziistva) adlı yaklaşık sekiz yüz sayfalık kitabın arka kapağında şu üç önemli şahsın resimleri küçük yazılarla beraber alt alta yerleştirilmişti: N. S. Trubetskoy, L. N. Gumilev ve A. G. Dugin. Kendi içinde bir anlam bütünlüğü oluşturan bu zincirde bir klasik, bir de yeni Avrasyacı düşünürün ortasına bunları birbirine eklemlen birisinin konulması, söz konusu düşünce dünyasının sürekliliğini yansıtmaktaydı. Aynı zamanda aradaki Gumilev’in ilk ve son halka arasında bir köprü vazifesi gördüğü de arka kapakta okurlara mecazî bir şekilde hatırlatılmaktaydı.

Lev Nikolayeviç Gumilev (1912-1992), Avrasya coğrafyasındaki eski halklar, özellikle kadim Türkler ve Moğollar üzerine yaptığı bilimsel çalışmaları ve bu çalışmaların sonucunda ortaya koyduğu bazı tarih tezleri sebebiyle Rusya’daki Avrasyacılık düşüncesi içinde en önemli köşe taşlarından birini oluşturmaktadır. Gumilev’in klasik ile yeni Avrasyacılık arasında bir köprü /geçiş hattı oluşturduğu, disiplinler-arası bir yaklaşımla yazdığı eserleri ile klasiklerin görüşlerini pekiştirdiği veya geliştirdiği, bunun yanı sıra yeni Avrasyacılara geniş bir alan açtığı -ki, onun

mirasından çok yararlandıkları ortadadır- söylenebilir. Avrasyacı aydınlarla has olan çok yönlülük Gumilev’de fazlasıyla mevcuttu: soylu (hele anne tarafından Tatar kökenli) bir ailenin mensubu, tarihçi, coğrafyacı, etnolog, Doğu dilleri tercümanı, şair, Turkofil vs.

Bunların yanında, Gumilev’in günümüz Rusya’sının en çok okunan ve en etkili tarihçilerinden biri olduğu da belirtilmelidir. Sovyetler döneminde gerek akademi, gerekse resmî otoritelerin engelleri ile çok fazla ışık yüzü görmeyen eserleri, 1990’lı yıllarda defalarca baskı yapmıştır. Günümüzde Moskova’nın hemen hemen tüm kitap dükkânlarında Gumilev eserlerine ayrılmış hususi bölümler mevcuttur. Onun kitaplarına gösterilen bu ilgi, okurların tarih ve geçmiş merakıyla beraber bir anlamda Avrasyacı düşüncelere de gösterdikleri rağbeti örneklemektedir.

Bundan başka, Gumilev’in ünü ve fikirlerinin etki alanı sadece Rusya ile sınırlı kalmamıştır. Genellikle Avrasya mekânındaki Türk halklarını incelemeye alması ve Turkofil tutumu, onun tanınırlığını Rusya’nın çoğunlukla Türk unsurlarla meskûn ‘yakın çevre’sine de yaymıştır. Hatta Kazakistan’ın yeni başkenti Astana’da kurulan Avrasya Üniversitesi’ne Gumilev’in adı verilmiş; kitapları Azerbaycan, Kazakistan gibi ülkelerde tercüme edilerek 1990’lı yılların başında basılmıştır. Türkiye’de ise, Gumilev’in eserlerine gösterilen ilgi, bir az daha geç dönemde gelmiş; 2000’li yılların başlarından itibaren birçok kitabının çevirisi yayınlanmıştır.³⁰⁶ Burada şu da

³⁰⁶ Türkiye’de L. Gumilev’in Selenge yayınlarınca ve çevirmen D. Ahsen Batur tarafından Rusça’dan Türkçe’ye kazandırılan eserleri şunlardır: *Etnogenez: Halkların Şekillenışı, Yükseliş ve Düşüşleri* (İngilizce’den) (2003), *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları 1-2* (2003), *Eski Türkler* (2002), *Hazar Çevresinde Bin Yıl: Etno Tarih Açısından Türk Halklarının ve Çevre Halkların Şekillenışı Üzerine* (2002), *Hunlar* (2002), *Muhayyel Hükümdarlığın İzinde* (2002). Ayrıca, *Etnogenez ve Biosfera Zemli* eseri, Nuri Eyüpoğlu tarafından da çevrilmiştir; bkz: *Etnogenezis ve Yeryüzü Biyosferi: Kavimlerin Türeyişi ve Yeryüzü Üzerindeki Yaşam Bölgeleri* (İstanbul: Ötüken, 2001). Burada söz konusu eserlerin Rusça baskılarının kullanılmasıyla beraber çevirilerin de gözden geçirildiği belirtilmelidir. Gumilev’in belirtilenler dışında Türkçe henüz yayınlanmamış şu eserleri de bulunmaktadır: *Ot Rusi Do Rossii: Ocherki Etnicheskoi Istorii* [Eski Rus diyarından Rusya’ya: Etnik tarih yazıları] (St. Petersburg: Kristall, 2002), *Konets i Vnov’ Nachalo* [Son ve yeniden başlama] (Moskova: Airis, 2003) (bu ders notlarıdır); *Sud’ba i Idei* [Kader ve düşünceler] (Moskova: Airis, 2003) (bu, Gumilev’in biyografisini ihtiva etmektedir); *Ritmy Evrazii: Epokhi i Tsivilizatsii* [Avrasya’nın ritimleri: Çağlar ve medeniyetler] (St. Petersburg: Kristall, 2003), *Shtoby Svecha Ne Poglosla* [Işığın sönmemesi için] (Moskova: Airis, 2003). Son iki kitapta çeşitli makaleler, tercümeler, şiirler ve mülakatlar toplanmıştır.

vurgulanmalıdır ki, Gumilev'in görüşleri üzerine Türkiye'de henüz geniş bir tartışma/müzakere yapılmadığından³⁰⁷ onunla ilgili yazmak ayrıca önem kesbetmektedir.

Hemen belirtmelidir ki, Gumilev, eserlerinde doğrudan kendisinin Avrasyacı veya böyle bir akımın önemli bir parçası olduğunu söylememektedir. Genelde kitaplarında savunduğu tarih tezleri ve halkların gelişimiyle ilgili görüşleri, araştırdığı alanının Avrasya-şümül olması, kendi öğrencileri ve Avrasyacılık düşüncesini savunanlar tarafından Gumilev'i Avrasyacı addetmeye sevk etmiştir. Bu durum daha ziyade onun hayatının son yıllarına, “perestroyka”nın başarısızlığa uğradığı ve Sovyetlerin dağılmaya yüz tuttuğu döneme tekabül etmektedir. Gumilev, o sırada verdiği birçok mülakatında kendisinin Avrasyacı olarak adlandırılmasına itiraz etmediğini³⁰⁸ ifade etmekte, ama hemen de, Avrasyacılar da etnisitelerin doğuşu ve gelişimiyle ilgili *pasionarlık* (ayrıntılar ileriiki sayfalarda açıklanacaktır) tasavvurunun olmadığını, bunu ise kendisinin geliştirdiğini eklemekteydi. Gumilev'in klasik Avrasyacı düşünürlerden farklı olarak eserlerinde kendine has bir dil kurduğu, bir terimler mecmuu oluşturduğu, tarihteki etnisitelerin doğuşu, gelişimi ve çöküşü ile ilgili *etnogeneze* ve *pasionerlik* tezlerini ortaya attığını belirtmek gerekir. Bu çerçevede, klasik Avrasyacılar da farklılaşan yönleri de mevcuttur.

Bu bölümde öncelikle Gumilev'in sonradan kazandığı ününe tam ters olan ve çok acıklı geçen hayat hikâyesi kısaca özetlenecek, etnogeneze ve pasionerlik tezlerinin temel noktaları açıklanmaya çalışılacaktır. Akabinde, Avrasyacı liderlerle ilişkileri ve bu akım içindeki yerine göz atılacaktır. Gumilev'in hem klasik, hem de yeni Avrasyacı düşünürlerle iletişimi olan yegâne şahsiyet olduğu belirtilmelidir. Son olarak Gumilev'in görüşlerini eleştiren, daha doğrusu ona atfedilen Avrasyacılığı sorgulayan bazı yazarların görüşlerine yer verilecektir. Bunlardan kimisi, Gumilev'i Avrasyacı değil, genel olarak biolojik-organik bir ekolün temsilcisi olarak görmeye davet etmekte,

³⁰⁷ Gumilev'in fikirlerinin bir özeti için bkz.: Leyla Tağızade, “Avrasyacılık ve Lev Gumilev”, *21.Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği: Muzaffer Özdağ'a Armağan*, haz. Ümit Özdağ, Yaşar Kalafat ve Mehmet S. Erol (Ankara: ASAM, 2003), s. 149-165. Ayrıca, Gumilev'in *Etnogeneze* kitabının çevirisinden sonra çıkan birisi eleştiri, diğeri çevirmenin cevabî nitelikte olan iki kısa yazı için bkz: Mehmet Sert, “Rusya, İbn Haldun'unu Arıyor”, *Virgöl* (Nisan, 2004), s. 60 ve D. Ahsen Batur, “Gumilev'i Doğru Anlamak”, *Virgöl* (Haziran, 2004), s. 59-60.

³⁰⁸ L. Gumilev, “Meniia Nazyvaiut Evraziitsem...” [Beni Avrasyacı adlandırıyorlar], *Nash Sovremennik* (Moskova), No. 1 (1991), s. 132-141.

kimisi kaynaklarını konu ederek ilmî derinliğini sorgulamakta, kimisi de onun teorisini indirgemeci bir metotla çözümleyerek Rus Yeni Sağıyla bağlantılar kurmaktadır.

Kısacası, bu bölümün amacı, Lev Gumilev'in görüşlerini genel olarak aktarmakla beraber onun Avrasyacılık düşüncesiyle bağlantısını ortaya çıkarmak, bu akım içerisinde yerini tayin etmeye çalışmaktır. Bölüm, Gumilev'in eserlerinden derlenen şekil ve tablolarla desteklenmektedir.

Son olarak Gumilev'in kullandığı dil konusunda da bir noktaya değinmek gerekir. Yukarıda onun eserlerinin Rusya'da yüz binlerce sattığı³⁰⁹ kaydedilmişti. Çok okunan bir yazar olmasının nedenleri arasında bilimsel çalışmalarını sade ve akıcı bir dilde kaleme alması, örneklerini verirken tek bir medeniyet havzası ile yetinmeyip dünya üzerinden gelip geçmiş kültürlerin ekseriyetinden bilgiler sunması, olayları sürekli sorular sorma yoluyla aktarması vs. gibi hususlar sayılabilir. Bununla beraber, Gumilev'in daha sade ve enformasyon dolu erken dönem eserlerinin aksine daha geç dönemde yani 1970'ler sonundan itibaren yazdığı eserlerde etnogenez teorisi çerçevesinde geliştirdiği terimleri ve kavramları kullandığı görülmektedir. Bunların tam tercümelerinin genellikle zor olduğunun altı çizilmelidir.

3.1. GUMİLEV'İN HAYAT HİKÂYESİ

Lev Gumilev, 1 Ekim 1912 tarihinde iki şairin -Nikolay Stepanoviç Gumilev ve Anna Andreyevna Akhmatova- ailesinde Petersburg yakınındaki *Tsarskoe Selo* kasabasında doğdu. Kendisinin yazdığı özgeçmişinde çocukluğunun önce Tver guberniyası Slepnevo köyünde, sonra ise Bejetsk şehrinde babaannesinin yanında

³⁰⁹ Hatta 1989 yılında basılan *Etnogenez i Biosfera Zemli* kitabının ilk baskısının iki üç gün içinde depodan satılıp bittiği söylenmektedir. Bu kitabın 1979'dan ilk baskısına kadar kütüphaneden fotokopisinin yirmi bin cilt miktarında çoğaltıldığı da rivayet edilmektedir.

geçtiğini kaydetmektedir.³¹⁰ Çocukluğunun ilk on yılını taşrada geçiren Lev, babası ve annesinden entelektüel anlamda etkilenmişti. O, lise tahsilini 1929'da Leningrad'da tamamlar; o sırada artık annesinin üçüncü eşiyle (N. N. Punin) araları soğuk olduğu için yatacak yer dahi bulmakta zorlanır ve çok çetin günler geçirir. O yıl üniversitede okumasına otoritelerce izin verilmez. Bunun sebebi, soylu bir aileden gelmesi idi. Üniversiteye kabul edilmemesi genç Gumilev'i yıpratmaz ve hayat mücadelesine başlar; Jeoloji Enstitüsü'nün kazı çalışmalarına katılır; önce Sibirya, Baykal çevresinde, sonra ise Tacikistan'da, daha sonra da Kırım'da çalışır. Bu "kazı seyahatleri"nde Tacik ve Türk dillerini öğrenmeye başlar. Ama kazıları yöneten arkeologun hapsedilmesi üzerine Gumilev, bir süre sonra işsiz kalır; 1934 yılında zorlukları aşarak üniversiteye başvurur ve Tarih bölümünde derslere başlar.

Hayatının çileleri veyahut iniş-çıkışları üniversite yıllarında da devam eder: 1935 yılında Gumilev, birkaç öğrenci arkadaşı ve annesinin üçüncü eşi ile beraber hapsedilir. O, kısa sürede salıverilse de üniversiteden uzaklaştırılır. Bir sene sonra rektör yardımıyla yarım kalan eğitimine geri döner. Fakat 1938 yılında bu sefer babasının 1921 yılında rejim karşıtı olarak kurşuna dizilmesi olayı yüzünden tekrar hapsedilir ve önce on sene mahkûmiyet alır, daha sonra davasının yeniden görüşülmesi neticesinde bu süre beş yıla indirilir ve Norilsk'e (Sibirya) gönderilir. Mahkûmiyet süresinin bitimiyle 1943 yılında İkinci Dünya Savaşı'na katılır, cepheyi boydan boya geçer ve Berlin'e yapılan son taarruzda rol alır.³¹¹

Lev Nikolayeviç, savaş sonrasında üniversiteye döner ve Tarih Fakültesi dekanının teklifiyle bir ay içinde 4. ve 5. sınıfın tüm imtihanlarını başarıyla verir. Hemen ardından Şarkiyat Enstitüsü'nde doktora eğitimine başlar. Burada meşhur Türkolog profesör M. İ. Artamonov ile arkeolojik kazılara gider. Geri dönünce, annesi Anna Akhmatova'nın şiirlerinin Stalin ve çevresince beğenilmediğini bu yüzden Yazarlar Birliği'nden atıldığını öğrenir. Kendisini de okulda böyle bir akıbetin beklediğini sezen Gumilev, hemen yabancı dil ve ihtisas sınavını verir ve doktora çalışmasını savunmak üzere teslim eder. Fakat bu çalışmayı savunmak için ona fırsat

³¹⁰ L. N. Gumilev, "Avtobiografiia: Vospominaniia o Roditeliakh" [Otobiyografi: Velilerim hakkında hatıralarım] içinde L. N. Gumilev, *Sud'ba i Idei* [Kader ve düşünceler], (Moskova: Ayris, 2003), s. 7-16.

³¹¹ L. N. Gumilev, "Avtonekrolog", *a.g.e.*, s. 20- 21.

verilmez ve “seçilen ihtisasta filolojik yetersizliği” olduğu bahanesiyle Şarkiyat Enstitüsü’nden atılır. Gerçekte ise, iki yabancı dilde yeterlilik istenilmesine rağmen Gumilev, buna beş dilde muktedir olduğunu ispatlamıştı. Çaresiz kalan Gumilev, bir akıl hastanesinde kütüphaneci olarak çalışmaya başlar, buradan Sovyetler sisteminde çok önem arz eden iyi bir ‘referans mektubu’ alarak okuluna devam etmek için tekrar başvuruda bulunur.

Birçok maddî ve bürokratik zorluklar yaşayan Gumilev, 1948’de “İlk Türk Hakanlığının Detaylı Siyasî Tarihi” konulu tezinin savunmasını başarıyla tamamlar. Akabinde kısa bir süre Etnogarfi Müzesi’nde çalışsa da, 1949 yılında tekrar hapsedilir ve hakkında 10 sene mahkûmiyet ve sürgün kararı çıkar.³¹² 1956’da Komünist Partinin XX. Kongresi’ne dek, yani Stalin döneminin tasfiyesinin başlangıcına kadar Karaganda, Mejdurechensk, Omsk gibi şehirlerde sağlığından dolayı kendisine fizikî işlerden ziyade kütüphaneci olarak görev yaptırılır. Bu süre içinde bir an olsun ilmî çalışmalardan geri durmaz, annesinden sürekli kitap ve yeni yayınların gönderilmesini ister, annesi de onunla yaptığı yazışmalarda tarih mevzularında bazen detaya varan bilgiler aktarır.³¹³ Gumilev, bu samimi yazışmalarına ve fikir alış verişlerine rağmen mahkûmiyetinden geri dönerken annesinden pek de sıcak ilgi görmediğini yazmaktadır. Vefatına kadar (1961) annesinin oğluna münasebeti değişmez olarak kalır ve hatta son beş yıl içinde hiç görüşmezler.

Bu arada Gumilev, Leningrad’a döndükten sonra akademik anlamda hamisi olan profesör Artamonov’un yardımıyla ünlü Ermitaj Müzesi’nde işe girer ve 1960’ta *Hunlar* adlı ilk kitabı ışık yüzü görür. Bu, Hunların siyasi tarihiyle ilgili çok ayrıntılı bir eserdir. Artamonov’un teşvikiyle o sıralarda Hazarların tarihiyle ilgilenen Gumilev, Hazar Denizi’nin kuzey bölgelerine arkeolojik çalışmalara gönderilir. O, Hazarların tarihindeki iki önemli şehrin -İtil ve Semender- yerini tespitle beraber, yapılan kazılarda Hazarlarla ilgili birçok arkeolojik kalıntılara ulaşır ve tüm bu kazı ve araştırma serüvenini *Hazar’ın Keşfi* (1966) adlı kitabında tasvir eder. Tarihî-coğrafi detektif türünde yazılan eserini, Gumilev, “bir ilmî keşfin biyografisi” adlandırmaktadır. Burada

³¹² Lev Gumilev’in hayatının ayrıntılı hikayesi, meslektaşı Sergei Lavrov tarafından kaleme alınmıştır, bkz: *a.g.e.*, s. 39-454.

³¹³ Söz edilen yazışmaların bir kısmı için bkz: “Perepiska A. A. Akhmatovoi s L. N. Gumilevym” [Akhmatova’nın Gumilev’le yazışması], *Zvezda* (Moskova), No. 4 (1994), s. 170-188.

o, Hazarların bir medeniyet olarak ortadan kalkmasını, Hazar Denizi'nin seviyesinin yükselmesi ve tabiat şartlarının değişmesiyle izah etmektedir.

Sonra *Eski Türkler* adlı doktora³¹⁴ tezini hazırlayarak savunur ve daha sonra bu, kitap halinde yayınlanır. *Eski Türkler*, Göktürkleri konu edinen ve yine tarih yazımı açısından çok geniş ve ayrıntı içeren bir çalışma idi.

Kaydedilmelidir ki, üniversite çevrelerinde özellikle tarih ve şarkiyat bölümlerinde ona ve çalışmalarına sıcak bakılmamaktaydı; bu yüzden 1960'lardan itibaren yirmi beş yıl Coğrafya Fakültesi'nde dersler verir. Burada Gök Türkler, Moğollar, Hazar Hakanlığı gibi spesifik konuları araştırmaya devam etme yanında halkların (etnos) ortaya çıkışı, oluşumu, gelişmesiyle ilgili teorik görüşlerini formüle eder. Derslerine sadece öğrenciler değil, dışarıdan onlarca dinleyici gelir ve dersleri her zaman dolup taşar. Buna rağmen, ilmî dergiler, onun çalışmalarını gönülsüzce neşreder ve akademik camia perestroyka yıllarına dek onu ilgi dışında bırakır. Bu “dışlanmalar”a rağmen, 10 kadar kitap ve 160'tan fazla ilmî makale kaleme alır.³¹⁵ Makaleleri İngilizce, Macarca, Çekçe dâhil çeşitli dillere çevrilir.

1987'den ise, rejimin yavaş yavaş çatırdaması ve akademik alanın özgürlük kazanmasıyla beraber Gumilev'e karşı ilginin yoğunlaştığı görülmektedir. Sovyetlerin çöküşüne doğru artık eserleri yüz binlerce satan, fikirleri geniş kitlelerce kabul gören şanlı bir yazardı.³¹⁶ Hayatının son iki yılını³¹⁷ hasta ve yatakta geçiren Gumilev, 1992

³¹⁴ Sovyetler devrinde lisansüstü eğitimde doktora tezi mahiyetinde iki çalışma yapılması gerekirdi. İlk çalışmayı yapanlara, örneğin, 'tarih ilimleri adayı', ikinci çalışmayı bitirenlere de tarih ilimleri doktoru payesi verilmekteydi.

³¹⁵ Kitapların çoğu perestroyka yıllarında basılır. A. Karimullin tarafından hazırlanan L. Gumilev'in kapsamlı bir bibliyografyası için Gumilev Vakfı'nın Internet sitesine bakınız: <http://gumilevica.kulichki.net>

³¹⁶ İlginçtir ki, ancak hayatının son yıllarında kendisine ait müstakil bir ev edinebilmiştir. Daha önce *kommunalka* denilen birkaç ailenin topluca yaşadığı evde yaşamıştı. Ayrıca, Gumilev çok geç yaşlarında, 1967 yılında Moskvalı ressam Natalya Viktorovna ile evlenmiştir. Kitaplarının kapak sayfaları ve diğer ilüstrasyonları eşine aittir.

³¹⁷ Geçtiğimiz günlerde bir konferansta sohbet ettiğim Azerbaycanlı bir profesör, 1990 senesinde sırf L. Gumilev'le görüşmek için Leningrad'a gittiğini, fakat hemşehrisi olan Şarkiyat Fakültesi dekanının dahi telefon açmasına rağmen randevu alamadığını anlatmıştı. Gumilev'in cevabı şu şekilde olmuştu: “Siz ikiniz bile gelseniz, kabul edemem. Biliyorum ki, hayatımın son günlerini yaşıyorum; bu yüzden notlarımı odamda yerlere serpiştirmiş, okuyorum. Son yazılarımı tamamlamaktan başka bir isteyim yok. Dünyadan böyle ayrılmak istiyorum”.

yılında 80 yaşında gözlerini hayata ebediyen kapatırken geriye etkileyici büyük bir entelektüel miras bıraktı.

3. 2. ETNOGENEZ TEORİSİ: HALKLARIN HAYAT HİKÂYESİ

3.2.1. Kuramsal Çerçeve

Gumilev, etnogenezi teorisini açıkladığı *Etnogenez i Biosfera Zemli* (Etnogenez ve Yeryüzünün Biyosferi) eserinin girişinde, bu veya diğer bir halkın tarih sahnesine neden aniden çıkıp güçlendiğinden ve sonra da yerini bir diğerine bırakarak kaybolduğundan bahsederken Türkolog ordinaryüs B. Ya. Vladimirtsov'un bu konuda söylediği “Tüm bunların neden ve nasıl cereyan ettiğini anlamak istiyorum” ifadesini aktarmakta ve ne onun, ne de diğerlerinin buna cevap verebildiğini belirtmektedir. Gumilev'i tüm hayatı boyunca düşündüren mesele işte buydu: halkların hayat hikâyesi.

Kaydedilmelidir ki, Gumilev, ‘halk’, ‘millet’, ‘kabile’ ve ‘kabile birlikleri’ için Yunanca bir kelimeyi, *ethnos* kullanmaktadır. Gumilev, terimlerin anlamında bir uzlaşmaya varılmasının kolay olmasına rağmen bunları açmanın zor olduğunu yazmaktadır. Ona *ethnos* terimini “basitçe açıklayınız” diye sorduklarında, “Peki, ışık nedir size göre? Lütfen, basitçe cevaplayınız” diye yanıt verdiğini ifade etmektedir.³¹⁸ Kısaca tanımlanırsa, *ethnos*, biyosfer ve sosyosferin kesişim alanında olan ve yeryüzündeki biyosferin oluşumunda özel bir yeri bulunan bir olgudur.³¹⁹ Aşağıda ‘ethnos’ kavramının özü ve *ethnos*un gelişimindeki pasionarlık tezinin ana hatları, yukarıda ismi zikr edilen eserden Gumilev'in kendi sözleri çerçevesinde özetlenecektir.

³¹⁸ *Etnogenez i Biosfera Zemli*, s. 516, Dipnot No 1.

³¹⁹ *a.g.e.*, s. 20.

Etnosun belirleyicileri, özellikleri nelerdir? Gumilev’e göre etnos, bir cemiyet değildir ve cemiyetin gelişim yasalarına göre gelişmez. Burada İngiliz ve Fransız etnoslarının ortaya çıkışının feodalitenin oluşumuyla kronolojik veya teritoryel açıdan örtüşmediği, hele feodalitenin çöküşü ve kapitalizme geçişle bunların hiç de ortadan kalkmadığı örneğini vermektedir. Etnosu “biz” ve “ötekiler/bizden olmayanlar” karşıtlığında bir olgu olarak açıklamaya çalışan müellif, bu karşıtlığın bir dil birliği ile beslendiğini de kabul etmemektedir. Zira iki veya üç dilde konuşan etnoslar olduğu gibi (Fransız, Kelt, Bask, Provansal dillerini bilen Fransızlar) aynı dili paylaşan farklı etnoslar (ana dilleri İspanyolca olan Meksikalılar, Arjantinliler, Perulular) da mevcuttu(r). Yeri gelmişken, burada Gumilev, Osmanlılarla ilgili şu tasviri yapmaktaydı:

“ Frenk dönmeler diplomat, Grekler, Ermeniler ve Yahudiler de bankacı ve iktisatçılar oluveriyorlardı. Eşler ise, köle pazarlarından satın alınıyordu. Bunlar arasında Leh, Ukraynalı, Alman, İtalyan, Gürcü, Grek, Berberî, Zenci vs. kadınlar bulunuyordu. Bunlar, XVII.-XVIII. asırlarda Türk savaşçıların anne ve nineleri haline geleceklerdi. Türkler bir etnostu, lakin genç bir asker, emirleri Türkçe alır, annesiyle Lehçe, ninesiyle İtalyanca sohbet eder, pazardaki alış verişte Yunanca kullanır, şiirleri Farsça okur, ibadetini Arapça eda ederdi. Buna rağmen o, bir Osmanlı idi; çünkü İslam’ın cesur ve imanlı savaşçısı olan Osmanlı gibi hareket ederdi.”³²⁰

İdeoloji ve kültür de etnosun belirleyici özellikleri arasında bazen bulunabilir, ama bu zorunlu değildir. Etnosları, ırk ve nüfus (popülasyon) gibi biyolojik ölçü birimlerine de indirgememek gerekir, çünkü ırkların insan yaşamı için temel bir anlamı bulunmuyor, hele nüfus belli bir bölgeye toplanmış yığınlardır. Etnos mensuplarının tek bir atadan gelmesi de mümkün değil. Etnosun oluşumunda, yani etnogenez sürecinde her zaman iki ve daha fazla unsur bulunmaktadır. Muhtelif etnosların karışımı, kimi zaman yeni bir sağlam türün meydana çıkmasına, kimi zaman da yozlaşmaya, hatta “anti-sistem”lere yol açmaktadır. Slavlar, Ugorlar, Alanlar ve Türklerden *Velikorus* halkı (Moskova Knezliği sonrasında ortaya çıkan Ruslar kastedilmektedir) neşet ettiği gibi, son iki bin yılda Çin Seddi boyunca Moğol-Çin ve Mançurya-Çin melezlerinin oluşumları dayanıklı olmamış ve kaybolup gitmişlerdir. “Anti-sistem” örneği ise,

³²⁰ a.g.e. s. 50-51.

Hazarlar bahsi geçtiğinde bu ülkedeki Yahudilerden verilmektedir. Daha sonra bu husus, Gumilev'in anti-Semit olduğu eleştirisinin yapılmasına yol açacaktır.

Etnos, ne bir sosyal kategoridir, ne de 'hayali bir cemaat'tir. Etnik mensubiyetin insan bilincinde yeri olsa da, bu, bilincin kendi ürünü değildir. Birçok etnos, çevresinin tesirlerine karşı nedense mukavemet göstermekte ve asimilasyona uğramamaktadır. Örneğin, Moğolistan'da Kazaklar gibi Türk etnosları yaşamakta olup, "toplumun maddî ve manevî gelişimi" açısından Moğollarla benzeşmeler de onlarla kaynaşmamaktadırlar.

Batı ve Doğuda kavramların değişken mahiyette olduğundan hareketle etnik birliğin (veya 'halk' anlayışının) farklı anlamlar taşıdığı, bunun devre göre de (meselâ, Çinler, Hunlar ve Moğollarda farklılaştığı) değiştiği belirtilmelidir. Sözgelimi, "Çin'de Çinli sayılmak için birisi Çin ahlakını, eğitimini ve davranış kurallarını kabul etmeli idi". Burada dilin pek önemi yoktu, zira kadim zamanlarda Çinliler çeşitli dillerde konuşmaktaydılar. Hun addedilmek için, evlilik yoluyla ya da Yabgu'nun takdiri ile bir boya mensup olmak gerekirdi. Daha sonra Hunların varisleri olan Göktürkler diğer taifeleri bütünüyle kabullenmeye başladılar ve böylece kabile ittifakları meydana çıktı. Türklere ve Hunlara oldukça yakın olan Moğollar için ise ne etnik köken, ne dil, ne inanç söz konusu idi, sadece ve sadece cesur ve itaatkâr olmak önemli idi. Burada etnik isimlendirmelerin (*etnonim*) de aldatıcı olduğu vurgulanmalıdır. Gumilev, "Romalıları", "Tatarlar" etnonimlerinin tarihî süreç içinde nasıl da farklı insan kitleleri için kullanıldıkları örneklerini vermektedir.³²¹

Etnos, süb-etnik gruplardan oluşan mozaik bir birleşimdir. Her bir etnosun kendi iç sistemi ve birbirlerine benzemeyen davranış kalıpları vardır. Zamanla bu kalıplar da değişebilir. Etnos, tarihî zaman içinde oluşup ve kaybolup gitse de, yine de az veya çok istikrarlı olandır ve gerçek belirleyeni yoktur, diğer bir ifade ile dil, köken, adetler, maddî kültür, ideoloji bazen belirleyici, bazen de geçersiz olmaktadır. Belli bir bölgede ortaya çıkan ve tarihte mozaik bir bütün olarak kendini gösteren etnoslar grubuna *süper-etnos* denir.

³²¹ Bu bağlamda bir ilginç notu da ekleyebiliriz; XX. yüzyılın başlarına dek Ruslar, Azerbaycanlıları 'Tatarlar' olarak adlandırmaktaydılar.

Burada kaydedilmelidir ki, Gumilev'in süper-etnosu bir anlamda medeniyet kavramına eşdeğerdir. O, 8 süper-etnostan bahsetmektedir: etno-kültürel birimler olarak 1) Roma-Germen unsurların ağırlıkta olduğu "Hristiyan âlemi", 2) "İslam dünyası", 3) Hint, 4) Çin, 5) Doğu Hristiyanlığı bütünü olan Bizans, 6) Kelt dünyası, 7) XII. asırda kalıntıya dönüşen Baltık-Slav pagan bütünlüğü, 8) Doğu Avrupa süper-etnik bütünlüğü-Rus diyarı. Ayrıca, müellif, günümüz Amerika'yı, "Hristiyan âlemi"nin Transatlantik uzantısı olarak görmektedir.³²²

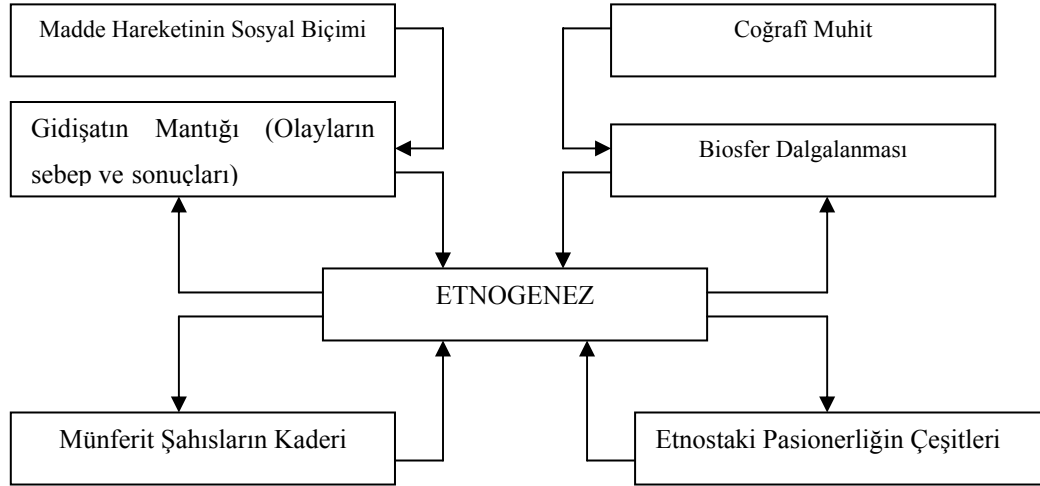
Gumilev'e göre, Süper-etnos düzeyindeki temaslar daima felaketle sonuçlanmaktadır. Etnosun kendisi de *süb-etnos* birimlere bölünmektedir ki, bunlar etnos olmazsa, dağılmakta ve yok olmaktadır. Burada süb-etnosların da derinliğinde iki birim daha vardır: *konsorsiyum* ve *konviksiyum*. Birinciler, aynı tarihî kaderle birleşen "dernekler", tarikatlar, çeteler ve bunlara benzer istikrarlı olmayan birlikler olup birkaç nesil yaşayabildiklerinde konviksiyuma terfi ederler. Bu sonuncular, yani ikinciler de az mukavemet sahibidir, şayet kendilerini koruyabilirlerse, süb-etnosa dönüşürler. Sözgelimi, Sibirya'yı baştanbaşa geçip fetheden akıncılar, eski ayıncılar, Amerika'daki ilk İngiliz kolonilerini kuranlar birinci türdendir; daha sonra ikinci düzeye yükselmişler. Etnoslar, dinamik ve durağan/statik türde olabilirler, bunların farklı tavırları söz konusudur; dinamik olanlar da belli bir süre sonra durağan hale gelirler.³²³

³²² Gumilev, *a.g.e.* s. 139-140.

³²³ Bu iki etnosun farklı konulardaki bakışları için bkz. Tablo 4.

Şekil 1. Sosyo- ve Etno-sferin Karşılıklı Etkisi (Kaynak: *Etnogenez i Biosfera Zemli*, 2002, s.

512)

Tablo 4. Etnosun Durağan/Statik ve Dinamik Hâli (Kaynak: *Etnogenez i Biosfera Zemli*, s.

126)

Konular	Hâller	
	Durağan/statik	Dinamik
Nesillerin algılayışı	Yeni nesil, önceki neslin davranış kalıplarını tekrar etmeye çalışır	Yeni nesil, eskilere benzememeye çalışır (babalar ve oğullar problemi)
Zaman idraki	Çevrimsel	Doğrusal (linear)
Tabiata bakış	Ekonominin landsafta (landscape) uyarlanması	Landsaftın (landscape) ekonomi taleplerine uyarlanması
Komşularla ilişki	Sınırların korunması, misafirperverlik	Toprakların genişlendirilmesine can atma, fetih savaşları
Evlatlara bakış	Nüfus artışını sınırlama çabası, çocuk katli	Sınırsız çoğalma arzusu
Dine bakış	Genoteizm, yabancıları kendi kültüründen uzak tutma	Başkalarını kendi dinine çekme ve dinî hoşgörüsüzlük
Toplumsal kurumlar	Büyüklerin otoritesi	İktidar kurumu
Toplumsal hayat	Nüfus içinde oluşmuş olan sosyal grupların muhafazası	Yeni sosyal grupların oluşumu
Yabancı kültürler	Yabancıların düşüncelerini görmezden gelerek teknolojiyi benimseme	Yabancı fikirlerin faal şekilde öğrenilmesi, ya bunların kullanılması ya da ilhakı
Yaşam süresi	Sadece tabii veya antropojenik dış etkilerle sınırlıdır	Hamleden dinamik halin sonuna (tamamen yok olma veya kalıntı haline dönüşmeye dek) kadar 1200 (1500) yıldan fazla değil

Etnoslar nasıl meydana çıkar? Her etnos, daha önce var olan etnik kombinasyonlardan en az ikisinin teması neticesinde oluşur. Örneğin, Velikoruslar, Kiev Rusları bakiyesi olan Doğu Slavlarından, Batı Slavları (Vyatçiler) ve Finlerden, Baltlar ve Türklerden (az miktarda Moğollardan) neşet etmişlerdir. Aynı bağlamda etnogenez süreci, iki ve daha fazla ‘landşaft’ın, yani doğa parçasının (örneğin, stepler ve orman) kesiştiği yerde tezahür etmektedir. Monoton ‘landşaft’, barındırdığı etnosları sabit kılar; muhtelif olanlar ise yeni etnik oluşumların meydana çıkmasına yol açan değişimleri besler. Fakat tüm bu faktörler etnosun ortaya çıkması için kâfi gelmeyebilir.

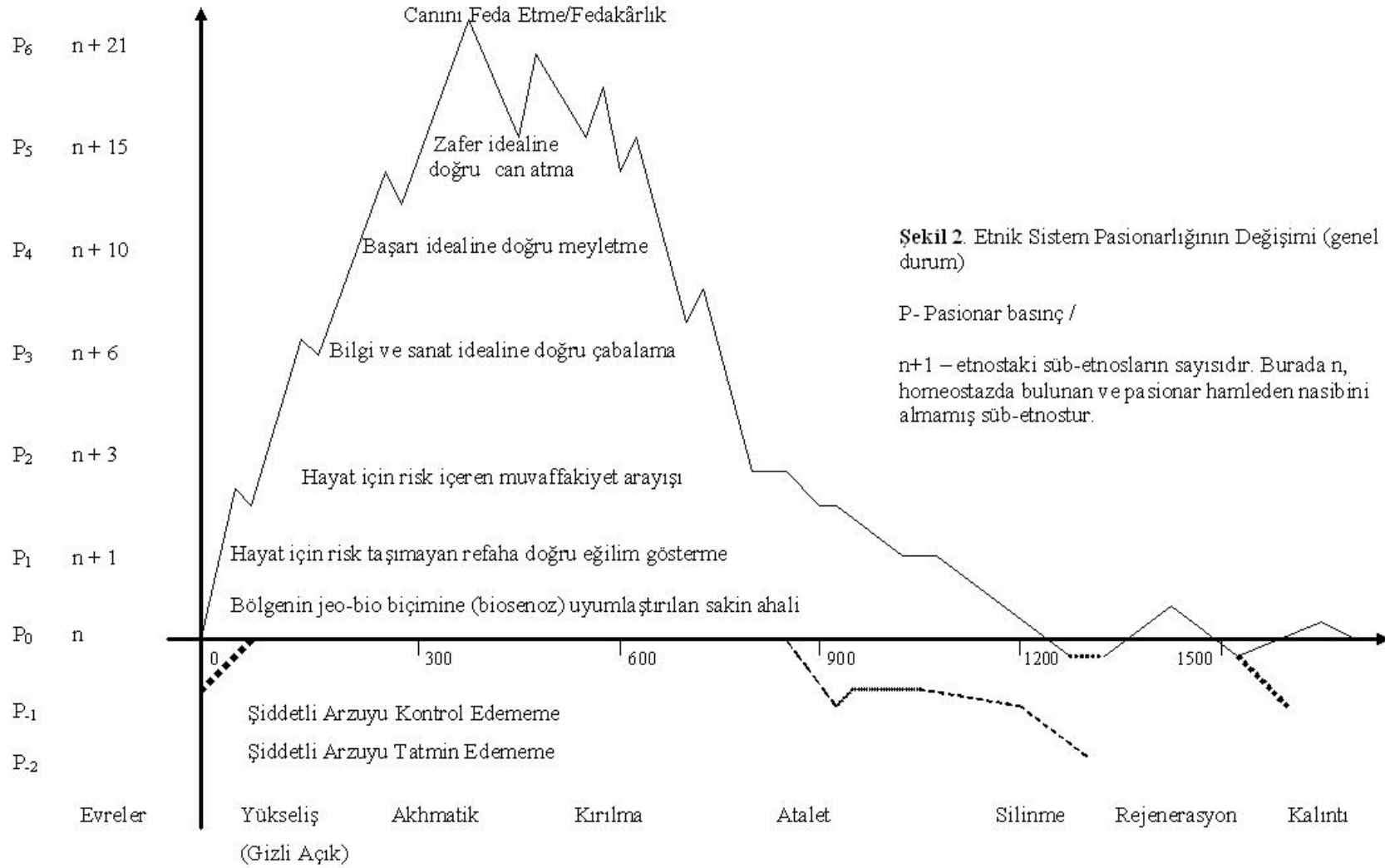
Yeni bir etnosun tarih sahnesine çıkması ve gelişimi süreci için Gumilev, *pasionarlık* (Latince *passio*; tutku) terimini devreye sokmaktadır. Ona göre, basitçe ifade edersek, *pasionarlık* (tutku) etnosu harekete geçiren bir enerjidir veya enerji efektidir. Etnosu yerinden ‘kıpırdatan’ tutku ve pozitif ihtiras sahibi ideal insanlar, *pasionariler* mevcuttur. Gumilev, onlarda doğadan/Güneş ışınlarından kaynaklanan bir enerji bulunduğu hipotezini, ‘biyosfer’ci V. Vernadski’ye dayandırarak ileri sürmektedir. Pasionariler söz konusu olduğunda Gumilev’in en çok zikir ve tasvir ettiği şahsiyetler arasında Makedonyalı İskender, Lucius Cornelius Sulla, Jan Huss, Jeanna d’Ark ve Napolyon Bonapart gibi isimler bulunmaktadır. Pasionariler sadece liderler değildir, sıradan insanlar arasında da bulunurlar, bunların sayı çoğaldığında (ve belli bir düzeye eriştiğinde) veya azaldığında etnogenez süreci, evre değiştirmektedir; ilkinde *pasionar* hamle gerçekleşebilir, ikincisinde ise etnos güç ve enerji kaybettiğinden düşüşe geçer. Eğer *pasionarilerin* sayısı yeterli düzeye varmazsa, o halde kitlelerin ataletini kırmak mümkün olmamaktadır. Burada bir de *süb-pasionar* tip söz konusudur. Bunlar uyumlu süper-aktif olmayan insanlardır; etnosun düşüşe geçtiği dönemlerde çoğalmaktadırlar.

Etnos, etnogenez sürecinde hangi evrelerden geçmektedir? Gumilev, bu problemin çözümü için üç bin yıllık bir süreyi, M.Ö. XII. asırdan M. S. XIX. asra dek bir dönemi detaylı şekilde araştırma konusu etmiş ve etnogenez sürecinde şu evrelerin olduğunu ileri sürmüştür (bkz. Şekil 1):

- “hareket” anı. Bu evrede etnos içinde pasionariler ve süb-pasionarilerin sayında anî bir artış gözlemlenmektedir.
- *yükseliş devri*. Pasionarilerin miktarı, tabii çoğalma veya inkorporasyon (birleşim) sayesinde hızla büyümektedir.
- *Akmatik [zirve] evre* - pasionariler en fazla sayıya ulaşmaktadır.
- *Kırılma*- pasionarilerin keskin biçimde azalması ve süb-pasionarilere geçiş. Bunlar daha önce biriktirilenleri harcayarak kendileri için yaşamak isterler.
- *Atalet evresi*- pasionarilerin yavaş şekilde azalması; bu evrede artık hayaller konuşulmuyor, planlar uygulanır. İlk bakışta işler olumlu gözükmektedir.
- *Silinme* -pasionarilerin hemen hemen tamamının süb-pasionar tipe dönüşmesi ki, bunlar etnosu sonunda toptan mahva götürürler.
- ya da etnos, *kalıntı* haline dönüşmektedir.

Tablo 5. *Etnogenezin Evreleri* (Kaynak: L. Gumilev, *Etnogenez i Biosfera Zemli*, s. 513)

Evreler	Hâkim Buyruklar	Evre Geçişleri
Bölgedeki etnoslar ve çevrenin başlangıçtaki uyumu	Muhtelif	
Pasionar yükseliş: Kuluçka (gizli) dönemi	“Dünyayı hizaya sokmak gerekir çünkü kötü hale gelmiştir!”	Pasionar hamle [sarsıntı]: Etnogenezin hareket noktası
Pasionar yükseliş: Belirgin dönem		Etnik sistemin oluşumu
	“Biz, büyük olmak istiyoruz!”	Akmatik evreye geçiş
	“Kendin gibi ol!”	
Akmatik evre	“Büyüklerden yorulduk!”	Kırılma evresine geçiş
	“Biz biliyoruz, biz biliyoruz, her şey farklı olacak!”	
Kırılma	“Bırakın da yaşayalım, alçaklar!”	Atalet evresine geçiş
	“Benim gibi ol!”	
Atalet	“Bizden bu kadar!”	Silinme (obskürasyon) evresi
	“Bizim gibi ol!”	
Silinme	“Gün, benim günümdür!”	Anı evresine geçiş: burada yeniden doğuş mümkün olabilir
	“Mazi nasıl da muhteşemdi!”	
Anı evresi	“Kendi kendinle yetin!”	
		Homeostaza geçiş: kalıntı

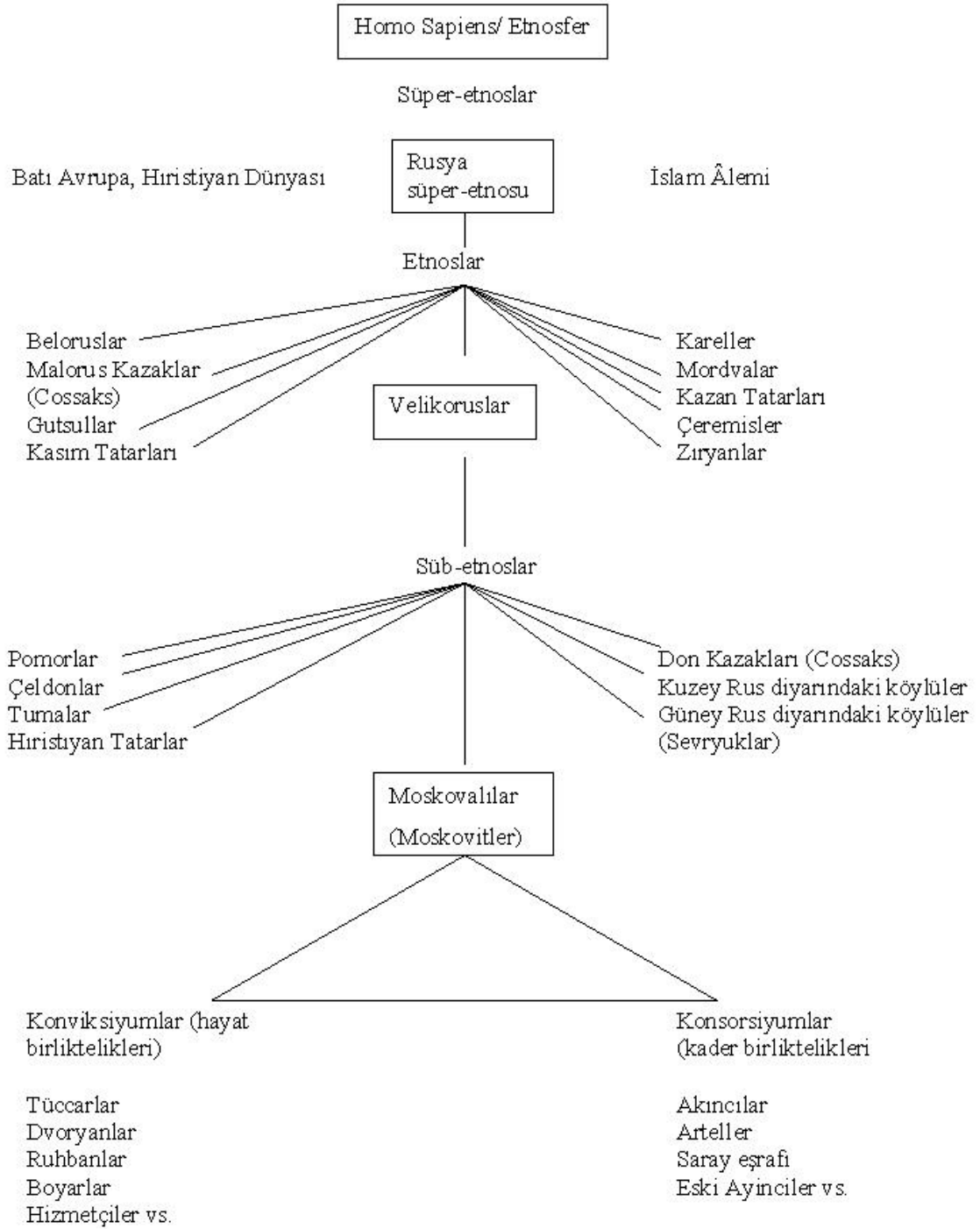
Tablo 6. Etnik Hiyerarşi (Kaynak: L. Gumilev, *Etnogenez i Biosfera Zemli*, s. 138)

Büyükölük Ölçü Birimleri	Hibrid (Melez)	Gelişme Yönu	Oluşum Sınırı
Konsorsiyum	İstikrarsız bileşim	Süb-etnik	Süb-etnos
Konviksiyum	Deforme olan bileşimler	Yerel toplulukların oluşumu	Süb-etnos
Süb-etnos	Simbiozlar*		
Etnos	Kseniyalar**	Sosyal kurumların teşekkülü	Süper-etnosta liderlik rolü ve mevcut yapının muhafazası
Süper-etnos	Khimera***	Yok olma (Annihilation)****	Kalıntı
Beşeriyet	Mezolitik çağda Karmel dağındaki paleoantropolarla varsayımsal karışım	Etnogenez	?
Hominidler	?	Filogeneze olarak evrim	Türlerin ortadan kalkması
*Simbioz - etnosların özelliklerini koruyarak ve birbirlerine faydalı şekilde geçen bir arada yaşama biçimi ** Kseniya – (Yunanca: misafir)- etnosların kendi has özelliklerini koruyarak ortak yaşam şekli *** Khimera (aslan kafalı, keçi vücutlu ve ejderha kuyruklu efsanevî bir yaratık) – buradaki anlamı: Muhtelif süper-etnik sistemlerine mensup birbiriyle bağdaşmaz etnosların kendine münhasır hususiyetlerin kaybolmasıyla sonuçlanan temas türü **** Yok olma /Annihilation – (fiziksel olarak ortadan kalkma)			

Tablo 7. L. Gumilev’in Kullandığı Bazı Temel Terimler

Antroposfer	Tüm insan organizmalarının bio-kitlesi
Etnosfer	Mozaik bir antroposfer, yani her zaman dinamik olan sistemik etno-landşaf (ethno-landscape) bütünlüklerin birleşimi/uyumu
Konsorsiyum	Aynı tarihî kader etrafında birleşen bir grup insan; ya dağılmaktalar, yâda konviksiyuma dönüşürler.
Konviksiyum	Aynı türde yaşam ve aile ilişkileri çevresinde birleşen bir grup insan; zaman zaman süb-etnosa geçerler. Tarihle değil, etnografya ile tespit edilirler.
Süb-etnos (alt-etnos)	Etnos içinde benzerleri ile ilişkisi olan bir yapı. Etnik sistemin nihaî aşamada basitleşmesi sırasında süb-etnoslar bir adede kadar azalmakta ve sonra da kalıntıya dönüşmektedirler.
Süper-etnos	Bir bölgede ve aynı anda ortaya çıkan ve tarih sahnesinde kendini mozaik bir bütün olarak gösteren etnoslar grubu

Tablo 8. XIV.-XV. asırlarda Rusya'nın etnosfer yapısı (kaynak: L. Gumilev, *Konets i Vnov' Nachalo*, s. 35)

Etnosun ölümü, barındırdığı fertlerin tamamının yok edilmesiyle değil, onun sistem bütünlüğünün bozulmasıyla mümkündür. Her bir insan istenilen yaşta öldürülebildiği gibi, etnogenezi süreci de herhangi bir evrede durdurulabilir; etnosun gücünü henüz tam toparlayamadığı veya bunu tükettiği sırada etnogenezi durdurmak daha kolaydır. Gumilev, bir etnosun geçirdiği etnogenezi sürecini aşağı yukarı 1200 (1500) olarak tespit etmiştir, yani her evreye 300 yıl ömür biçmiştir. Yukarıdaki şekil ve tablolarla özetlenen etnogenezi teorisinin kısa bir uygulamasına geçmeden önce birçok ayrıntısının da bulunduğu unutulmamalıdır.

3.2.2. Teorinin Kronoloji Serüveni: Dünya Tarihinde Türkler, Moğollar ve Ruslar

Yukarıda kuramsal çerçeve genel hatlarıyla çizildiği için, etnogenezi teorisinin Gumilev tarafından uygulamaya aktarılan kısmına geçilebilir. Dünya tarihinde Türkler, Moğollar ve Ruslar misalinde bu teorinin temel varsayımlarına tarih bilgisi doğrultusunda bakılabilir.

Gumilev'e göre, tarih içinde Avrasya coğrafyasında üç unsur bu mekanı birleştirme gücüne sahip olmuştur. Önce Türkler, Sarı Deniz'den Karadeniz'e dek hakimiyetlerini tesis etmiş; sonra Moğollar gelmiş ve akabinde Rusya tam çöküş ve dezentegrasyon içindeki bu coğrafyayı toparlamış, Pasifik'e kadar gidip çıkmıştır. Bu anlamda, Rusya, Türk Hakanlığının ve Moğol Ulusunun 'mirasçı'sıdır.³²⁴

Görüldüğü kadarıyla Gumilev, Hunları, Batı Hunları, Göktürkleri ve Uygurları genel olarak Türkler kategorisinde değerlendirmektedir. Buna göre, ilk pasionar hamlesi M.Ö. IV. asırda Hunlarda gerçekleşmiş, hiyerarşik yapısı çok kuvvetli bir devlet kurulmuştu. Yaklaşık iki asır sonra Mete Han liderliğinde nüfusları üç yüz bine varan

³²⁴ Gumilev, *Ot Rusi do Rossii*, s. 310.

Hunlar, elli milyonluk Çin'i mağlup etmişlerdi. İki asır daha yükselişleri sürmüştü. II. asra doğru *akhmatik* dönemi tamamlayan Hunlarda parçalanma baş göstermiş ve dört ayrı kola bölünmüşlerdi. Uzun bir kırım evresinden sonra Büyük Steplerde yaklaşık iki yüz yıl (546–747) atalet devri devam eder. Gumilev göre, silinme evresi Uygur devletine denk gelmektedir.³²⁵

Gumilev, eski Rus diyarının (Rus') ve Rusya'nın tarihini ayrı şemalarda değerlendirmektedir: Slavlar-Rus' ve Moskova Rusyası- Rusya. Birinciler için pasionar hamle, M.Ö. I. asırda gerçekleşmiş ve M.S. II. ve III. asırlarda pasinar yükseliş devri başlamış, 300–600 yılları arasında Slav kabilelerinin Güney ve Doğu Avrupa'ya göçü söz konusu olmuştur. Slav birliğinde kırım, 600–800 yıllarına tekabül eder. Gumilev, Kiev Rus devletinin kuruluşunun atalet devresinde vuku bulduğunu yazmaktadır. O sırada Hristiyanlık kabul edilmiş ve halkın refah düzeyi yükselmişti. Fakat 1100–1300 tarihlerinde artık Kiev Rus devleti muhtelif knezliklere parçalanmış, ülke Altın Ordu ile Litvanya arasında paylaşılmıştı.

Moğollara gelince, XI. yüzyılda pasionar hamle görülmekte, “derin iradeli insanlar” ortaya çıkmaktadır. Cengiz Hanın Yasası, Moğolların örgütlenmesinde önem arz eder. Moğollardaki pasionarlık iç çatışmalar nedeniyle ve diğer süper-etnoslarla (örneğin Çin'le) yakından irtibat neticesinde kaybolmuştur, diğer bir ifade ile etnogenez süreci durdurulmuştur.

Eski Rus diyarında ikinci pasionar hamle, 1200'lü yıllarda kendini göstermiştir. Gumilev, 1200-1380 arasında yeni Rus etnosunun muhtelif halkların -Slavlar, Tatarlar, Litvanyalı, Fin-Ugorlar - birleşmesi ile tarih sahnesine çıktığını, 1380'de Altın Ordu devletine karşı yapılan ve zaferle sonuçlanan Kulikovo Meydan Muharebesi'nden savaşçıların Ruslar olarak geri döndüklerini ifade etmektedir. Moskova Knezliği etrafında 1380-1500 yıllarında toparlanma çabaları sürmüş ve Velikorusya birleştirilmişti (bu yükseliş dönemidir). Burada akhmatik evre, 1500–1800 arasında cereyan eder, Baltık Denizi'nden Pasifik Okyanusu'na dek Avrasya'nın engin toprakları fethedilmektedir. Bundan sonra dâhili ihtilaflar ve iç savaşlar kırım evresinin

³²⁵ Burada Gumilev'den özetlenen bilgiler için bkz: “Iz Istorii Evrazii” [Avrasya'nın tarihinden] içinde *Ritmy Evrazii*, s. 68-138.

başladığını göstermektedir. Rusya, günümüzde atalet evresine girmiş bulunmaktadır. Burada Batı Avrupa dünyasının (ki, eskiden “Hristiyan âlemi” olarak bilinmekteydi) IX. asırda ortaya çıkan ve şu anda ömrünün son demlerini yaşayan, gerçi çok fazla maddî varlık biriktirdiği için ‘ihtiyarlık’ devresini iyi şartlarda geçiren bir mekân olduğu unutulmamalıdır. Bu çerçevede Rusya süper-etnosu Avrupa’dan 500 yıl daha gençtir.³²⁶

Son olarak burada Gumilev’in Türkiye ile ilgili görüşlerinden bir hususu aktarmak yerinde olacaktır. Ona göre, Ruslarla aynı zamanda pasionar hamleye ‘maruz kalan’ Osmanlılarda *akhmatik* (zirve) evre XVI. yüzyılda biter, akabinde XVII-XX. yüzyıllarda atalet devri sürer. İhtilaf Devletlerinin Türkiye’yi neredeyse tamamen işgal edeceği sırada rejenerasyon baş gösterir ve Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Anadolu’da pasionar enerjilerini korumuş olan Türkler mücadeleye kalkarlar. İstanbul’da pasionarlık bitse de, çevrenin ‘geri kalmış’ bölgelerinde tüketilmeden kalan pasionarlık sayesinde bu rejenerasyon mümkün olabilmıştır.

3.3. GUMİLEV’İN AVRASYACILAR VE AVRASYACILIKLA İLİŞKİSİ

Daha önce belirtildiği gibi, Gumilev birçok mülakatında Avrasyacılık ekolüne mensup olmaktan şeref duyduğunu söylemişti ve bunu birçok nedenden dolayı kabul ettiğini bildirmekteydi: a) klasik Avrasyacılık kuvvetli bir tarih ekolü idi, b) bu düşünürlerin eserlerini dikkatle incelemiş idi, c) klasik Avrasyacıların temel tarih-metodoloji tezlerini (tarih ve coğrafya ilişkisi, çok-merkezlilik vs.) paylaşmakta idi.³²⁷

Gumilev’in klasik Avrasyacılarla ve genellikle Avrasyacılık akımı ile ilişkileri, onun bu akım içindeki yerini ve akım mensuplarınca nasıl algılandığını ortaya çıkarabilir. O, N. S. Trubetskoy’un yazılarından oluşan bir esere yazdığı önsöze “Son

³²⁶ Gumilev, *Konets i Vnov’ Nachalo*, s. 324-331.

³²⁷ *Sotsium*, No. 5 (1992)’den naklen L. Gumilev, *Ritmy Evrazii* [Avrasya’nın ritimleri: Çağlar ve medeniyetler], s. 24.

Avrasyacının Notları” başlığını vermişti. Kendisini “Son Avrasyacı” olarak nitelemesinin ‘manevî’ bir tarafı vardı. Çünkü muhacerette bulunan P. N. Savitski, G. V. Vernadski gibi Avrasyacılar, Sovyet bilim adamlarından sadece Gumilev’i ‘kendilerinden’ saymaktaydılar. Gumilev, onlarla yazışan yegâne ‘Sovyet’ bilim adamı idi.

Gumilev, akademik faaliyetinin ilk döneminde Avrasyacı edebiyatla genel olarak tanışmamıştı. O, eski Türk tarihi, bozkır kültürü ve Moğollarla ilgili bazı sonuçlara kendi başına ulaşmıştı, fakat daha sonra birtakım Avrasyacı tarih metinlerini okuyabilmişti. İlginçtir ki, Gumilev, Sovyetlerin dimdik ayakta durduğu zamanlarda Savitski ve Vernadski ile yazışmaktaydı. Gumilev, Sovyet toplama kampında Savitski ile beraber olan bir tanıdığının vasıtasıyla onun Çekoslovakya’daki adresini edinmiş ve 1956–1967 yılları arasında karşılıklı mektuplaşmaları gerçekleşmişti.³²⁸ Hatta Savitski, 1966’da Prag’da yapılan Arkeoloji Kongresi’ne gelen Gumilev’i tren istasyonunda karşılamıştı. Söz konusu mektuplarda genellikle bozkırlıların kültürü ve tarihi, Rus halkıyla ilişkileri, Moğolların tarihi gibi Avrasyacılık akımının tarih tezlerini oluşturan meselelerden akademik anlamda söz edilmekte, her zaman cana yakın hitaplar kullanılmaktaydı. Gumilev’in bozkırlıların sosyal tarihine yönelik yaptığı analizlerinden etkilenen Savitski bir mektubunda³²⁹ bu konuda epey literatür okusa da, onunki kadar derin analizlere rastlamadığını yazmakta, ‘Tanrı yardımcınız olsun!’ sözleriyle de coşkusunu ifade etmekteydi. Hatta 1967 yılında hastane yatağındaki Savitski, Lev Nikolayeviç için şu dizeleri yazmıştı:

“Büyük Lev! Sen ışıklı yollarla git,
Olsun, uzun, yaratıcı yıllarla sürgit,
Zorlu yollar, başarı getirecek sana!”³³⁰

Gumilev’in eserlerinin ve düşüncelerinin Savitski vasıtasıyla New Haven’de uzun yıllardır bulunan diğer bir Avrasyacı tarihçi Vernadski’ye anında aktarıldığı gözlenmektedir. Örneğin, Vernadski, Gumilev’in 1960 yılında çıkan *Hunlar* kitabının tanıtım yazısını New York’ta Rusça yayınlanan bir dergi için hemen baskı sonrasında, o

³²⁸ Bu mektupların yayınlanan küçük bir kısmı için bkz.: Gumilev, *Ritmy Evrazii*, s. 212-242.

³²⁹ P. N. Savitski’den L. N. Gumilev’e, 1 Ocak 1957 tarihli mektup, *a.g.e.*, s. 212.

³³⁰ Bkz: S. B. Lavrov, “L. N. Gumilev i Evraziistvo” [Gumilev ve Avrasyacılık], *a.g.e.*, s. 13.

yıl içinde yazmıştı.³³¹ Gumilev’in eserini detaylı bir şekilde anlatan Vernadski, metnin istidatlı bir biçimde kurgulandığını, müellifin “tabiatı ve insanları hissettiğini”, kitabın tarih, arkeoloji ve etnoloji bilgilerini iyi harmanladığını, tasvirlerde ciddi düşünülmüş ve parlak ifadelerin kullanıldığını kaydetmekteydi.

Savitski’nin mektuplarının birinde şu ifade yer almaktaydı: “Bozkırlılar/göçebelerin tarihi, *Kadim Dünyanın* birleştirici büyük bir halkası idi. Ve derin inancına göre bu, geleceğin de müjdecisidir”.³³² Tabî ki, Gumilev’in genellikle çalışma alanı olan kadim Türkler ve Türkoloji, Avrasyacılıkta önemli bir köşe taşı oluşturmaktaydı. Bununla beraber, Gumilev’le klasik Avrasyacıları sadece Hunlar, eski Türkler, bozkır kültürü ve Moğol tarihi gibi konular kesiştirmemekteydi.

Gumilev, eserlerinde Avrasyacıların da paylaştığı birçok görüşü dile getirmektedir. Eserlerine serpişen bu fikirler kısaca şu şekilde ayrıştırılabilir: a) Roma-Germen dünyasına, Katoliklere çoğunlukla mesafeli bir bakış, b) Batı karşıtlığı, c) Avrupa-merkezciliğe karşı olan çok merkezlilik taraftarlığı, d) linear/doğrusal değil, çevrimsel tarih görüşü, e) tek bir evrensel beşeriyetin değil, ayrı ayrı medeniyetlerin var olması, f) tarih üzerinde coğrafyanın etkisi vs.

Bununla beraber, etnogenez teorisi dışında Rus tarihini yorumlama konusunda Gumilev’in klasik Avrasyacılarıdan farklılık arz eden yönleri mevcuttu. O, klasik Avrasyacılarıdan farklı olarak Moğol zulmünün yapıldığını kabul etmemekte, Moğol-Tatarlar döneminde Rus diyarının Moğol ve Altın Ordu imparatorluklarına dâhil olmadığını, Rusların Moğollarla (Aleksandr Nevski’nin Batu Han ve oğlu Berke ile müttefik olmasından hareketle) bir ittifak halinde yaşadıklarını ileri sürmekteydi.³³³ Klasik Avrasyacılar ise, Moğolların (Tatarlar) hâkimiyetinin ve baskısının Rus knezliklerinin bir araya gelmesinde, Moğolların yönetim sınırlarının benimsenmesinde, nihayet Rusya’nın büyük bir ülke haline gelmesinde çok önemli bir rol oynadığını savunmaktaydılar.

³³¹ G. V. Vernadski, “Iz Drevnei Istorii Evrazii: Khunny” [Avrasya’nın kadim tarihinden: Hunlar], *Novyi Zhurnal* (New York), No. 62 (1960), s. 273-283.

³³² P. N. Savitski’den L. N. Gumilev’e, 2 Mayıs 1957 (haşiye), *Ritmy Evrazii*, s. 219

³³³ O, Rus ülkesinin vergi vermesine rağmen ayrı bir ‘ulus’ olarak Altın Ordu devletiyle münasebetlerini sürdürdüğünü ilave etmekteydi.

Çok önemli bir farklılık ise, Rusya'ya bakışta ortaya çıkmaktadır. Gumilev, etnogenez teorisinde her hangi etnosa bir ayrıcalık tanımamakta, hepsinin aynı evrelerden geçtiklerini, diğer bir deyişle, bu süreçte tüm etnosların eşit olduğunu, herhangi birinin diğerine nispetle bir orijinallik [kendine özgünlük] ögesi taşımadığını belirtmektedir. Dolayısıyla, Rusya'ya kutsal bir misyon, görev ve ayrıcalık atfetmemektedir. Rusya'nın bundan sonra geriye 500 senelik bir ömrünün kaldığını ifade eden Gumilev, görüldüğü gibi, hem klasik, hem de yeni Avrasyacılar bu noktada farklılaşmaktadır. Bunun çok önemli bir ayırım noktası olduğu söylenebilir.

Yeni Avrasyacıların merkezî figürlerinden biri olan Aleksandr Dugin'in genel editörlüğünde çıkan ve ismi yukarıda zikredilen *Avrasyacılığın Temelleri* adlı kitapta Gumilev'in eserlerinin ve görüşlerinin Avrasyacılık düşüncesine katkıda bulunduğu vurgulanmakta, bu bağlamda etnogenez teorisinin Avrasyacı idealizmi ve “etnik komplimentarizm” (etnosların bazı etnoslara karşı fitrî sempatisi) teorisinde Turkofil yaklaşımı geliştirdiği, ilmî ilgiyi eski Avrasya halklarının etnik ve kültürel mirasına doğru çektiği ifade edilmektedir.³³⁴ Dugin, başka bir yerde, Gumilev'den ‘organik’ Slavofil, Avrasyacı kültür felsefesinin ve Avrasyacı tarih geleneğinin doğrudan mirasçısı olarak bahsetmekte, onun felsefesinin Batının mekanik, pozitivist dünya görüşüne karşı ‘organik’/tabii bir alternatif teşkil etmesinin altını çizmektedir.³³⁵

3.4. GUMİLEV'E YÖNELTİLEN TENKİTLER

Lev Gumilev'i anlamak, değerlendirmek ve eleştirmek birçok açıdan ‘zor’ gözükmektedir. Çünkü Gumilev'in eserleri tek bir disiplini (tarih, arkeoloji, etnoloji, antropoloji, coğrafya vs.), tek bir alanı (Moğol tarihi, eski Türk ve Ruslar vs.) kapsamamaktadır. Bununla beraber, onun eserleri ve ileri sürdüğü düşünceler hiç de

³³⁴ *Osnovy Evraziistvo*, s. 84-85.

³³⁵ Aleksandr Dugin, “L. N. Gumilev: Etnogenez Teorisi ve Avrasya'nın Tarihi Kaderi” (St. Petersburg, Coğrafya Vakfı, 22 Nisan 2002) isimli konferanstaki konuşma, www.evrazia.org

aynı düzeyde kabul görmemiştir. Ona yapılan eleştirileri üç grupta ele almak mümkündür: a) Gumilev'in kullandığı kaynaklar bakımından tarihî derinliğinin mevzu edilmesi, b) etnogenez teorisi çerçevesinde yapılan tenkitler, c) Avrasyacılıkla bağlantısının zayıf, hatta karşıt nitelikte olması meselesi.

Eski Rus tarihi kaynakları üzerine otorite isimlerden biri sayılan Ya. S. Lur'e, Gumilev'in erken dönem Rus tarihinden bahsederken kullandığı kaynakları ve onlardan çıkardığı sonuçları konu ettiği makalesinde onu "kaynak bilimini açıkça inkar etmekle" suçlamaktadır. O, Gumilev'in önemli çalışmalar yaptığı Hazarlar üzerinde durmakta (sözgelimi, buradaki Yahudiler bir "anti-sistem" teşkil etmesi noktasına yoğunlaşmakta),³³⁶ Altın Ordu Devleti ile Rus ülkesinin ilişkilerinden (örneğin, A. Nevski ile Batu Hanın ittifak yapması, Moğol zulmünün söz konusu olmaması gibi) bahsetmekte ve Gumilev'in kurgusunun zaten sayısı az olan Rus kroniklerinde tasvir edilenden tamamen farklı olduğunu örnekler vererek çürütmeye çalışmaktadır.³³⁷

Gumilev'in etnogenez teorisi, en çok eleştiriyi alan hususlardan biridir. Rus milliyetçiliği konusunda bir kitabın (*Rus İdeası ve 2000 yılı*) da müellifi olan Aleksandr Yanov, Gumilev'in sözü edilen teorisinin bazı çelişkilerine değinmekte, teoriyi birkaç alana uygulayarak netice alamamakta ve sonra da asgarî ilmî kriterleri yerine getirmeyen bu teorinin neden tartışılmadan patriotik cephe tarafından sahiplenildiğini sormaktadır. Buradan o, Gumilev'in öğretisinin yeni Rus Sağının ihtiyaçlarını karşılamaya aday gözüken bir ideoloji olabileceği düşüncesini seslendirmektedir. Ona göre, öğretinin iradî (voluntarist) katı determinizmi, Batı karşıtı ve anti-Semit ruhu, etnosun (ulus) fertten üstün olması gibi bir ön kabul sahip olması bunu muhtemel kılmaktadır.³³⁸ Yanov'un düşüncesini diğer bir araştırmacı R. Paradowski de paylaşmakta ve Avrasyacılık öğretisine Gumilev'in (Yahudileri 'khimerik' –anti-sistemik bir etnos göstererek) anti-Semitizm kattığını, ama doğrudan pogromlara

³³⁶ Gumilev, Hazar ülkesine gelen Yahudilerin sadece buranın değil, Rus diyarının da dış ticaretini ele geçirerek bir dönem sömürü yaptıklarını belirtmektedir. Bunun doğruluk payı bir tarafa, ilginçtir ki, diğer eleştirilere bakıldığında bunlarda Hazar Yahudileri hususunun çoğunlukla geçtiği görülmektedir. Başka bir ilginç nokta, Gumilev'e eleştiri yapanların genelde Yahudi kökenli olmasıdır.

³³⁷ Ya. S. Lur'e, "Drevniaia Rus' v Sochineniakh L. N. Gumileva" [Gumilev'in eserlerinde eski Rus diyarı], *Zvezda*, No. 10 (1994), s. 166-177.

³³⁸ Aleksandr Yanov, "Uchenie L'va Gumileva" [Lev Gumilev'in öğretisi], *Svobodnaia Mysl'*, No. 17 (1992), s. 104-116.

çağırmasa da politikacılar için çıkarılacak derslerin net olduğunu belirtmektedir.³³⁹ Etnogenez teorisini belirtilen hususlar dâhil birçok noktada çok keskin tenkit eden V. Shnirel'man ve S. Panarin ise, Gumilev'in etnoloji biliminin kurucusu olarak addedilemeyeceğini, onun görüşlerinin kadimci (primordialist) ve biyolojik temelli olduğunu, etnosları 'iyi ve kötü' (burada yine Hazar Yahudileri örnek verilmekte), "durağan/statik ve dinamik" olarak tasnif etmesinin etnosentrizm olduğuna işaret etmekte.³⁴⁰

Gumilev'in çalışmalarının Avrasyacılık akımıyla yakından uzaktan ilgisinin olmadığını söyleyenler de vardır. Klasik Avrasyacılık uzmanı Fransız araştırmacı Marlene Laruelle, Gumilev ile P. Savitski arasındaki ilişkileri ve görüş farklılıklarını ele alarak aslında öğrencileri ve yeni Avrasyacılar tarafından onun Avrasyacılık düşüncesine zorla eklemlendiğini ileri sürmektedir.³⁴¹ Ona göre, Savitski ile birçok karşılıklı yanlış anlamaları da içeren yazışmaları Gumilev'i Avrasyacı olarak addetmeye yetmez. Bu yazışmalarda Rusların ve göçebeler/bozkırlıların kültürü ve tarihi vs. konu edilmekte, Avrasyacılık tezleri ise telkin edilmemektedir.³⁴² Ayrıca, Savitski ve Gumilev'in bazı farklı görüşlerine (örneğin birincinin coğrafi, ikincinin biyolojik etmenlere üstünlük vermesi vs.) değinen Laruelle, Gumilev'i 1970'lerde Sovyet ilmi çevrelerinde ortaya çıkan sosyo-biyolojik bir akımın temsilci olarak nitelendirmektedir. Boris Paramanov ise, Gumilev ve onun 'mürid'i' yazar Dmitri Balaşov'u 'Sovyet Avrasyacıları' olarak değerlendirmekte, klasik Avrasyacılarıdaki kültür unsurunun yerini bunlarda doğa bilimi temellerinin aldığını kaydetmektedir.³⁴³

Etnogenez teorisiyle ilgili eleştirilerin listesi daha da uzatılabilir. Bu bağlamda birkaç hususu kaydedelim. Sözgelimi, Gumilev'in yaptığı tasnifte Hristiyan, Müslüman

³³⁹ Ryszard Paradowski, "The Eurasian Idea and Leo Gumilev's Scientific Ideology", *Canadian Slavonic Papers*, Cilt XLI, No. 1 (Mart 1999), s. 28.

³⁴⁰ Viktor Shnirel'man ve Sergei Panarin, "Lev Nikolaevich Gumilev: Osnovatel' Etnologii?" [L. N. Gumilev: Etnolojinin kurucusu mu?, *Vestnik Evrazii*, No. 3 (2000), s. 5-37.

³⁴¹ Marlène Laruelle, "Kogda Prisvaivaetsya Intelektual'naia Sobstvennost", ili O Protivopolozhnosti L. N. Gumileva i P. N. Savitskogo" [Bir entelektüel mirasın benimsenmesi veya Gumilev ve Savitski'nin karşıtlığı] içinde *Evraziia: Liudi i Mify* [Avrasya: İnsanlar ve mitler], ed. S. Panarin (Moskova: Natalis, 2003), s. 50-64.

³⁴² Laruelle'in bu tespiti doğru olmakla birlikte, araştırmacı, rejimin gözetimi altında yapılan yazışmalarda bu telkinin yapılamayacağını (herhalde Savitski, zaten iki kere uzun süre hapis yatan Gumilev'i yeniden rejim karşıtı iddiasıyla yargılanmasını istemezdi), satır aralarına bunların esnek bir biçimde dağıtılabileceği hususunu göz ardı ettiği söylenebilir.

³⁴³ Boris Paramonov, "Sovetskoe Evraziistvo"[Sovyet Avrasyacılığı], *Zvezda*, No. 4 (1992), 195-199.

ve Rusya süper-etnosları bulunmaktadır. İlk ikisinin dinî ağırlıklı etno-kültürel bir mekan, üçüncüsünün coğrafi bir sınıflandırma karakterinde olduğu görülebilir. Burada sonuncu ile aşağı yukarı aynı kefeye konulabilecek olan Osmanlının neden süper-etnos niteliğinde telakki edilmediği sorulabilir. Ayrıca, süper-etnos düzeyinde etkileşimlerin felaketle sonuçlandığı kanaatinin de açıklayıcılığı bazı durumlarda kuşku götürür. Örneğin, Rusya süper-etnosuna dahil olan Müslüman Tatarların, Müslüman süper-etnosu ile ilişkilerinde hangi tür feci olaylar çıkabileceği Gumilev'in teorisinin cevaplaması gereken diğer bir noktadır. Bu husus, ayrıca, yeni Avrasyacıları da ilgilendiren bir konudur; çünkü onlar Batı karşısında Rusya'yı İslam dünyası ile ittifak yapmaya davet etmektedirler.

Ayrıca, Gumilev'in, Avrasyacı klasiklerin eserlerinde de görülen bir tezi - Rusların çevre bölgelere yayılmasının insanî ve pozitif bir karakter arz etmesi, dinî baskı yapılmaması- tekrarladığı görülmektedir. Tarihî veriler ise, bunun böyle olmadığını göstermektedir. Meselâ, IV (Korkunç) İvan'ın 1552'de yaptığı Kazan seferinin acımasızlığı, Tatarlar arasında din değiştirmek için bin bir baskı yapıldığı ve Tatarlarda *staro-* ve *novo-kreshni* (eski ve yeni Hristiyan olanlar) isimlendirmelerinin XVI-XVII. yüzyıllarda boşuna ortaya çıkmadığı iyi bilinmektedir.

Netice olarak şu söylenebilir ki, Gumilev'in yazılarının geniş bir alanı kapsaması ve kurduğu etnogenez teorisinin dilini ve felsefesini tam anlamıyla açıklayamaması birçok tenkiti de beraberinde getirmektedir. Belki de çalışmalarının çok şümüllü olması ona her yönden tenkit yapılmasını kolaylaştırmaktadır. O, teorisinin ve görüşlerinin daha da geliştirilmeye muhtaç olduğunu ifade etmişti. Bununla beraber şunu kaydetmek lazım ki, Gumilev, yeni bir tarih okuması geliştirmekte, bir 'grand teori' tesis etmeye çalışmaktaydı. Bu çabasında ne kadar başarılı olup olmaması, klasik Avrasyacılar ne kadar sadık kalması veya teorisinde ortaya çıkacak çelişkileri bertaraf etmemesi bir tarafa, asıl giriştiği bu çaba takdir edilmeye değerdir.

Sonuç olarak, yukarıdaki izahlardan da görüldüğü gibi, Lev Gumilev, Rusya'daki Avrasyacılık akımı için önemli bir düşünür ve teorisyen olarak kabul edilmektedir. Onun vasıtasıyla eski ve yeni Avrasyacılık arasında bir süreklilik kurulmaktadır. Bunu yapanlar genelde Avrasyacılık taraftarlarıdır. Gumilev, klasik ve

yeni Avrasyacılar­dan farklı olarak kendine özgü bir dil ve teori kurmuştu. Halkların doğuşu, yükseliş ve çöküşü ile ilgili ortaya attığı etnogene­z ve pasionarlık teorisiyle Avrasyacılığı geliştirdiği iddia edilmektedir. Eski Avrasya halklarının birlikteki yaşamlarına ve tarihin akışına yön veren muazzam miraslarına yaptığı vurgular ehemmiyet kesbetmektedir.

Bununla beraber, Gumilev'in yazıları ve etnogene­z teorisi çerçevesinde ileri sürdüğü tarih görüşleri Avrasyacılık dışındaki düşünürler ve bazı akademisyenler tarafından tenkit de edilmektedir. Henüz 'Gumilevci'lerle karşıtları arasında ciddi anlamda bir tartışmanın yaşanmadığı söylenebilir ama tenkitlerin boyutu dikkate alınırsa bunun ileride yaşanabileceği varsayılabilir. Dolayısıyla, bölümün giriş paragrafına dönersek, *Avrasyacılığın Temelleri* kitabının arka kapağında bu akım içerisindeki sürekliliği göstermek için belirtilen üçlü zincirdeki (Trubetskoy, Gumilev ve Dugin) Gumilev'in görüşlerinin ve etnogene­z teorisinin bundan sonra Avrasyacılık akımına ne kattığının daha ciddiyetle tartışılacağı, bu bağlamda söz konusu halkadaki yerinin pekişeceği, ya da önemini kaybedeceği tahmin edilebilir. Netice itibariyle, Gumilev'in tarih görüşlerinin Avrasya coğrafyasında birleştirici bir söyleme dönüşüp dönüşmeyeceği de ileride görülmüş olacaktır.

IV. BÖLÜM

YENİ AVRASYACILIK VE POST-SOVYET RUSYA

SUNUŞ

Önceki bölümlerden görüldüğü gibi, klasik Avrasyacılık akımının görüşleri (L. Gumilev'in düşüncelerinin sınırlı etkisi dışında) Sovyetler Birliği'ne fazla nüfuz edememişti. Bu dönemde, “Sovyet insanları”nı katı bir Leninist-Marksist ideoloji beslemekteydi. Ama *perestroyka* yıllarından itibaren mevcut sistem çatırdamaya başlayınca farklı görüşlere de kapı aralanmıştı. Böylece, Rus aydınlarından bazıları da klasik Avrasyacılık düşüncelerini öğrenmeye koyulmuşlardı. SSCB'nin çöküşü, esasen Rusya'da ülkenin milli/medeniyetsel kimliği, ülkenin hangi yöne gelişmesi, bu yolda hangi vasıtaların kullanılması gibi tartışmaları da beraberinde getirmişti.

1990'lı yılların başlarından itibaren adı geçen tartışmalarda Avrasyacı görüşler de dile getirilmekteydi. Fakat bunlar artık yeni bir konjonktürde ve zamanda ortaya çıkmaları nedeniyle klasik Avrasyacılıktan kısmen değişen saiklerle biçimlenmekteydi. Bir kere koca bir “Sovyet imparatorluğu” çökmüştü; bunun bakiyesini toparlamak, daha fazla parçalanmayı önlemek gerekirdi. Öte yandan, perestroyka yıllarından iktidarda kuvvetle sezilen ve belirleyici olan Batıcı akım temsilcilerinin Batı ile entegrasyon (M. S. Gorbachev'in “Büyük Avrupa Evi” ve ‘Yeni Düşünüş’ü; bunun akabinde Rusya Dışişleri Bakanı A. Kozyrev'in Batılı devletlerle stratejik ortaklık kurma politikası, Başbakan Yegor Gaydar'ın liberal reformları vs.) iddiaları da birer birer zayıflamaktaydı. Zira 1990'lı yılların başlarında Batılı devletler Rusya'ya vaat edilen yardımları yapmamış, Avrupa Topluluğu (Birliği) Doğu Bloku'nun Rusya dışındaki üyelerini kendine entegre etmek için kolları sıvamış, Varşova Paktı kendini

feshetmesine karşın NATO da ‘meydanı boş bularak’ genişlemeye heveslenmişti. İşte bu bir nevi belirsizlik döneminde yeni Avrasyacı görüşler de şekillenmeye başlanmıştı.

Bu şekilleniş sırasında bir dış etkenden de belki bahsedilebilir; bu da 1990’lı yıllarda Asya’daki bazı güçlerin örneğin Çin’in (hakeza Hindistan’ın ve Japonya’nın) geleneksel yapılarını bozmadan kendine özgü gelişme sistemlerini kurup ilerletmeleri ve birçok noktada Batı medeniyet ile rekabet edilebilir düzleme doğru evrilmeleridir, ki bu bir anlamda Rus entelektüellerini kendine münhasır bir söylemi dillendirmekte özgüvenle beslemiştir. Japonya ve Çin’in öneminin Avrasyacı bazı aydınlarca vurgulanması bundan dolayıdır.

İşte bu bölümün amacı, öncelikle yeni Avrasyacı görüşleri doğrudan ilk kaynaklara dayanarak sistemli bir şekilde sunmaktır; diğer bir deyişle burada genel bir resmin çizilmesi elzemdir. Bu olmadığı takdirde, yani muhtelif mütefekkirlerin belleklerinden ‘fotoğraf kareleri’ sunulmayınca genel bir tabloyu görme imkanımız ve dolayısıyla da bir akımın yeniden teşekkülü, konumu ve perspektifine dair sağlıklı bir değerlendirme yapma yetimiz zayıflamaktadır. Yeni Avrasyacı müelliflerin yazdığı orijinal metinler üzerinden yapılan bir okuma ve yazım işleminin en sağlıklı (ve bilimsel araştırmaya en uygun) olduğu şüphe götürmez husustur.

Tabii ki, bu araştırma sırasında diğer araştırmacıların da konuyla ilgili makaleleri gözden geçirilmiştir; fakat bunların yaptığı tasniflerin tekrar edilmesine gerek görülmemiş ve burada yeni bir sınıflandırma yapılmıştır. Çünkü bazıları yeni Avrasyacı düşünürlerin tespit edilmesinde ciddi hatalar yapmakta, onların evrildiği noktaları ve yayınladıkları literatürü tam olarak gözden geçirmeden (1990’lı yılların başlarındaki duruma takılıp kalınarak) eksik bir tablo çizmişlerdi. Diğerleri de bunların güncelleşmesi gereken tasnif, malumat ve yazılarını kullanmaktadırlar. Örnek vermek gerekirse, birincilerden birisi yaptığı tasnifte Rusya Komünist Partisi lideri G. Ziuganov’u (veya Liberal Demokrat Parti Başkanı V. Jirinovski’yi) Avrasyacı olarak nitelendirmişse, ikinciler de hemen bunu aynen kabul ederek yazılarına yansıtmışlardı, hatta bunlardan bazıları İ. Stalin’i de Avrasyacı olarak telakki etme hatasına düşmüşlerdi. Halbuki, mevcut klasik ve yeni Avrasyacı literatür bu tür tasniflerin yapılmasına hiçbir surette imkan tanımamaktadır.

O halde burada nasıl bir sınıflandırma yapılmıştır? Hemen belirtilmelidir ki, 1990 sonrası yeni Avrasyacılık olarak temayüz eden görüşlerin, tek bir hareketten veya tek bir düşünürden neşet ettiğini ve dile getirildiğini söylemek zordur. Bu durum, öncelikle ilgili düşünürlerin tespit edilmesini gerektirmektedir. Bunların tespitinde, klasik Avrasyacılıkla genel fikrîsel ilişkililik ve ayrıca kendi görüşlerinin beyan edilmesi ve savunulmasındaki süreklilik unsuru dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, Rusya'nın önemli filozof ve jeopolitikçisi Aleksandr Dugin'in yeni Avrasyacılık çalışmaları ve düşünüş sistemi öncelikle değerlendirilmelidir. Dugin, jeopolitik derinliği ve faal siyasi-toplumsal faaliyeti ile Rus strateji-yapıcılarını etkilemektedir.

Rusya'nın akademik çevrelerindeki Avrasyacılık ilgisi de dikkat çekicidir. Bu meyanda, bu araştırma esnasında şu beş isim -A. Panarin, B. Erasov, E. Bagramov, M. Titarenko ve R. Vakhitov- tespit edilmiştir. Yeni Avrasyacı fikriyatın ülke-içi, BDT coğrafyası, Asya kıtası ve küresel olmak üzere dört boyutu olduğunu düşünürsek, her biri muhtelif bilim dallarında faaliyet gösteren bu “akademik Avrasyacı”ların farklı boyutlar üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Bunların yanında, 2000’li yılların başlarında Avrasyacı düşünceleri temsil ettiğini iddia eden iki siyasi partiden de bahsedilebilir. Rusya dışındaki Avrasyacılık çağrılarının Kazakistan’dan yükselmesi sebebiyle, N. Nazarbayev’in ekonomik entegrasyonun başat rol oynadığı bir Avrasya Birliği projesine de değinilecektir.

Avrasyacılık fikriyatındaki birçok unsurun 2000’li yılların başlangıcından itibaren Rus yönetici elitlerinin düşünce dünyalarına nüfuz ettiği ve bunun belli çerçevede pratiğe yansıdığı, gerek iç, gerekse dış politika uygulamaları bağlamında gözlemlenebilir. Bölümün geri kalanı, bu hususların açıklanmasına ayrılmıştır. Burada V. Putin dönemi politikalarının (bilhassa dış politikadaki açılımların) Avrasyacı bağlamda değerlendirilebileceği örnekler çerçevesinde gösterilmeğe çalışılmıştır.

Son olarak düşünsel anlamda aşağıdaki soruların bölümün geneli bağlamında göz önünde tutulduğunu belirtmek gerekir: Bir Avrasyacı hareketten bahsedilebilir mi? Bahsedilmezse, hangi düşünürler öne çıkmaktadır? Bu Yeni Avrasyacı yelpazeye hangi entelektüeller dâhil edilebilir? Bunları birbirinden farklılaştıran unsurlar veya asgari müşterekleri nelerdir? Onları bu düşünceleri dile getirmeye sevk eden ortak saikler

nedir? Yeni Avrasyacı görüşleri, klasik Avrasyacılık akımından neler farklılaştırmaktaydı? Genel olarak yeni Avrasyacı düşüncelerin Rus entelektüel hayatındaki hangi tür etkisinden bahsedilebilir? Rusya dışında 1990'lı yıllarda Yeni Avrasyacı görüşlerin perspektifi var mıydı? Veya 2000'li yıllardaki Putin Rusyası'nda gerek iç, gerekse dış politikada bunların bir karşılığını bulmak mümkün mü? Diğer bir ifade ile, bunlar sadece bir entelektüel zihin jimnastiği olarak mı kalmakta, yoksa belli politikaların üretilmesinde katkılar mı sağlamakta? Ve nihayet Avrasyacı projenin ne tür ayak bağları olabilir?

4.1. DUGİNİZM: ALEKSANDR DUGİN'İN YENİ AVRASYACILIĞI

Avrasyacılık fikriyatının 1990 sonrası Rusya'sında gündeme getirilmesi ve neşvünema bulması için herhalde Aleksandr Gelyeviç Dugin kadar çaba harcayan, eserler veren, bu yönde her türlü medya yayını yapan, klasiklerin kitaplarını yeniden neşrettirmeye çabalayan, Avrasyacı düşünceyi yeni unsurlarla geliştirmeye çalışan ikinci bir isim tespit etmek mümkün değildir. Dahası, Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın en ehemmiyetli filozof ve jeopolitikçilerinden biri addedilen Aleksandr Dugin, aynı zamanda yeni Avrasyacılığı yetkin bir düşünce sistemi olarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu bağlamda 1990 sonrası diğer düşünürler Avrasyacılığın bir veya birkaç yönü üzerine yoğunlaşırken, Dugin, her sahada, yani siyaset bilimi, felsefe, ekonomi, jeopolitik ve stratejik bilimler, din-devlet ilişkileri gibi hususlarda ve ülke-içi, BDT coğrafyası ve kıtasal düzeyde sistemli bir bakış geliştirmeye girişmiştir. Buna genel olarak Duginizm de denilebilir. Bunun yanında, birçok örgütsel girişimlerde bulunarak kendisini yeni Avrasyacılığın yegane ideologu olarak sunması da onu ayrıca değerlendirmeye gerektirmektedir. Yalnız burada Dugin'in görüşlerinin Avrasyacılık boyutuna üstünlük verileceği unutulmamalıdır.

Dugin'in düşünce sisteminin oluşumu, 1980'lerin ortası ve 1990'lı yılların başlangıcına, yani Sovyetlerin çöküşüne tesadüf etmekteydi; burada Sovyet toplumu için yabancı olan ama o sırada yeni yeni gündeme giren jeopolitik teoriler, tradisyonizm, nasyonel-Bolşevizm vs. gibi çeşitli akımlardan da etkilenmeler söz konusu idi. Dugin'in ilginç, inişli-çıkışlı ve zor hayat hikâyesi sadece kişisel değil, aynı zamanda ülkesinin yaşadığı değişimlerin de bir anlamda niteliğini yansıtmaktadır. Buna kısaca göz atmakta fayda vardır.

Aleksandr Gelyeviç, 1962'de Moskova'da üst düzey eğitilmiş bir ailede dünyaya geldi. Rus profesör bir annenin ve KGB'de generalliğe yükselen Yahudi bir babanın evladı olarak imtiyazlı ve entelektüel bir çevrede büyüdü. Bununla beraber, 1979'da girdiği Moskova Havacılık Akademisi'nin ikinci sınıfındayken disiplinsizlik yüzünden okuldan atıldığı söylenmektedir. Bir süre sonra başkentteki şair-mistik E. Golovin, dindar yazar Y. Mamleyev ve daha sonra siyasal İslam hareketinin liderlerinden olan filozof Haydar Cemal'in dahil olduğu 'underground' bir ezoterik-tradisyonalist çevre ile tanışan Dugin, onların teşvikiyle yabancı dillerini geliştirdi; felsefe, tarih, siyaset, metafizik, teoloji vs. alanda bilgilerini pekiştirdi. Dugin perestroyka yıllarından *Pamiat'* gibi patriotik muhalif gruplarla içli dışlı olmaya başlayarak nasyonal-sosyalizm, faşizm, Avrupalı 'yeni sağ' hareketi, jeopolitik teoriler gibi konularda ilk yazılarını kaleme aldı; 1990'dan itibaren A. Prokhanov'un *Den'*, sonra ise *Sovetskaia Rossiia* gibi çeşitli gazetelerde köşe yazarlığını sürdürdü. Diğer taraftan Arktogeia isimli bir yayınevini kurarak R. Guenon, J. Evola, G. Meyrink vb. Avrupalı tradisyonalcilerin kitap ve yazılarını tercüme ve neşrettirdi; bunun yanı sıra eskatalogi, Hristiyanlığın metafiziği, ezoterizm konularının işlendiği *Milyi Angel* (Aziz melek) gibi almanak ve yayınlar yaptı.³⁴⁴ Bunların yanında, Dugin, 1992 Temmuzunda *Elementy* (Esaslar/Başlangıçlar) isimli kendi dergisini çıkardı. Her ne kadar alt başlığı *Evraziiskoe Obozrenie* (Avrasyacı

³⁴⁴ Bu bağlamda Dugin'in editörlüğünü yaptığı yayın örnekleri için bkz.: *Milyi Angel* (Moskova: Arktogeia, 1991); *Konets Sveta: Eskhatalogiia i Traditsiia* [Ahir zaman: Eskatalogi ve gelenek] (Moskova: Arktogeia, 1998). Bundan başka, o sıralarda yazdığı tradisyonizm, Hristiyanlığın metafiziği, Avrasya'nın gizemli geçmişi vs. konuları içeren *Puti Absoliuta* [Mutlakın yolları], *Metafizika Blagoi Vesti* [Kutlu mesajın metafiziği], *Misterii Evrazii* [Avrasya'nın dramı] gibi yapıtlarını da *Absoliutnaia Rodina* [Mutlak vatan] (Moskova: Arktogeia, 1999) isimli ayrı bir kitapta yeniden tabettirmiştir. Tradisyonizm konusundaki ders notlarını da *Filosofia Traditsionalizma* [Tradisyonizm felsefesi] (Moskova: Arktogeia, 2002) adıyla bir diğer eserinde toplamıştır. Yeri gelmişken, bu yayınlar çerçevesinde, Dugin'in sıradan bir jeopolitikçi değil, dinler, mitler ve kadim gelenekler hususunda derin bilgiye sahip dindar bir insan olduğu söylenebilir.

mecmua) olsa da, buradan derginin Avrasyacılığı temsil ettiği izlenimini tam olarak edinmenin biraz zor olacağı söylenebilir. Burada daha ziyade tradisyonalizm, nasyonal-sosyalizm, nasyonal-Bolşevizm, Avrupalı “Yeni Sağ” ekolü temsilcileri, jeopolitik vs. konularda yapılan analizler yoğunluk kazanmaktaydı. Klasik Avrasyacıların mirasına ise kısmen yer verilmişti.³⁴⁵

Dugin’in kendi biyografisinde 1994-1997 senelerindeki siyasi faaliyeti pek hatırlatılmamaktadır. Halbuki 1994 yılında Eduard Limonov (Savenko) ile beraber Nasyonal-Bolşevik Parti’nin üç kurucusu arasında bulunuyor; hatta 1995’de Sankt Petersburg’da başarısızlıkla sonuçlanan milletvekili adaylığı süreci söz konusudur.³⁴⁶ Bunun üzerinden iki yıl gibi kısa bir süre sonra Limonov’la arası açılan Dugin, parti faaliyetinden çekilerek yayınlara ağırlık veriyor. 1997’de ona strateji planlama çevrelerinde ün kazandıracak *Osnovy Geopolitiki*³⁴⁷ (Jeopolitiğin temelleri) eserini neşrettiriyor. Burada jeopolitik bilimin esaslarıyla beraber Rusya’nın izlemesi gerektiği yeni Avrasyacı stratejiyi detaylandırır. Anti-Yeltsinci olmasına rağmen bir sene sonra 1998’de Rusya Parlamentosu Alt Kanadı Duma Başkanlığına bağlı (o sırada G. Seleznev başkan idi) Jeopolitik Danışma Kurulu’nun başına getirilir (bu görevi hâlâ devam etmektedir). Böylece, dış politika ve strateji hususunda bürokrasinin üst düzey

³⁴⁵ Derginin iç kapak künyesinde (örneğin 2. sayısında) her ne kadar aylık çıkarılacağı notu düşülse de, 1992’den 1999 senesine dek *Elementy*’nin toplam dokuz sayısı neşredilebilmiştir. Derginin çok hacimli olmadığını da vurgulamak gerekir; bu araştırma çerçevesinde incelenen 2. sayı 32 sayfa; 3, 4 ve 5. sayılar ise 64 sayfadan oluşmaktadır. Bu sayılarda Avrasyacılığı ilgilendiren iki bölümün mevcut olduğu görülmektedir: birisi, daha ziyade jeopolitik mevzulara değinilen *Geopoliticheskie Tetradi* (Jeopolitik notlar), diğeri ise 3. sayıdan başlayan ve klasik Avrasyacıların mektup ve eserlerinden kesitlerin bulunduğu *Evrasiiskii Arkhiv* (Avrasyacı arşiv) kısmıdır. Yeri gelmişken, 4. sayıda (1993) P. N. Savitski’nin, hocası P. Struve’ye yazdığı ve nasyonal-Bolşevizme dair bir mektubu (“Eshe o Natsional-Bol’shevizme” [Yine Nasyonal-Bolşevizmle ilgili], s. 20-21) yayınlanmıştır. Bununla Savitski’nin nasyonal-Bolşevizm, yani *Smenovekhovstvo* hareketine (bkz.: bu çalışmanın Klasik Avrasyacılık bölümü) bakışının olumlayıcı olduğu vurgulanmaya çalışılsa da, klasik Avrasyacıların bu akıma mesafeli davrandıkları bilinmektedir.

³⁴⁶ Söz konusu partideki faaliyeti ve E. Limonov’la teşrik-i mesaisine dair sonuncunun sözlerini esirgemeyen coşkulu anlatımı için bkz.: Eduard Limonov, *Moia Politicheskaia Biografiia* [Siyasi biyografim] (Sankt Petersburg: Amfora, 2002), s. 22-177.

³⁴⁷ Çok hacimli olan bu eserin (4. baskısı toplam 925 sayfa) yeniden gözden geçirilmiş bir baskısı için bkz.: Aleksandr Dugin, *Osnovy Geopolitiki: Geopoliticheskoe Budushee Rossii: Myslit’ Prostranstvom* [Jeopolitiğin esasları: Rusya’nın jeopolitik geleceği: Mekânla düşünmek], 4. baskı (Moskova: Arktogeia, 2000). Bu arada, Rusya Genelkurmayı Askerî Akademisi’nde 1988-1996 yıllarında Strateji Anabilim Dalı Başkanı olan emekli Tuğgeneral N. P. Klokotov’un bu kitabın ilmî danışmanlığını yaptığı notunun ön sayfaya düğüldüğünü kaydetmek gerekir. Eserin ana kısmının Türkçe tercümesi için bkz.: Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiki: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, 1. baskı (İstanbul: Küre Yayınları, 2003).

yetkilileri ile teması sağlanır.³⁴⁸ Yeri gelmişken, Dugin'in Rusya Genelkurmay Akademisi'nde ve iç güvenlik örgütü FSB Akademisi'nde eğitim alan subaylara jeopolitik ve strateji konularında dersler vermiş olduğunu da kaydetmekte fayda vardır. Bu arada, bilimsel paradigmaların evrimi konusunda tezini de savunarak felsefe dalında *aspiranturadan* mezun olur.³⁴⁹ Bunların yanında, P. N. Savitski, N. S. Trubetskoy, N. N. Alekseyev, Y. Bromberg gibi klasik Avrasyacı düşünürlerin bazı eserlerinin neşredilmesine ön ayak olur.

Dugin'in fikriyatında Avrasyacı vurgunun asıl bundan sonra önem kazandığı ileri sürülebilir. 1990'lı yıllarda patriotik cepheden nasyonal-Bolşeviklere pek çok kesimle işbirliği içinde olan Dugin, bir ara eski Duma Başkanı G. Seleznev'in merkez sol "Rusya" hareketinin yönetimine dahil olsa da, buradan bir neticeye varamaz ve 2000'li yılların başında bağımsız örgütlenmeye yönelir. Putin'in iktidara gelmesi ile onun en güçlü destekçisine dönüşen Dugin, 2001 Nisanında "Avrasya" isimli toplumsal bir hareketin teşkiline girişir³⁵⁰ ve *Evraziiskoe Obozrenie* (Avrasyacı mecmua) ismiyle bir gazete çıkarır. Bu hareket, bir sene sonra Mayıs 2002'de aynı isimli siyasi partiye dönüştürülür³⁵¹ ve yaklaşan Duma seçimlerine hazırlık başlar. 2003 Kasımında tam da

³⁴⁸ O sıralarda Dugin'in editörlüğünde çıkan ve Rusya'nın müteakip yüzyıldaki gelişiminin Avrasyacı stratejik zeminde olması gerektiğini ileri süren bir yayın için bkz.: *Nash Put': Strategicheskie Perspektivy Razvitiia Rossii v XXI veke* [Bizim yolumuz: XXI. yüzyılda Rusya'nın stratejik gelişme perspektifleri] (Moskova: Arktogeia 1999).

³⁴⁹ Zengin literatür içeren bu tezin yayınlanmış hali için bkz.: Aleksandr Dugin, *Evolutsiia Paradigmat'nykh Osnovaniy Nauki* [Bilimin paradigmat temellerinin evrimi] (Moskova: Arktogeia, 2002). Bu arada, Rusya'daki akademik sistemin bir az farklılık arz ettiğini belirtmek gerekir, yani 'siyaset bilimi doktoru' unvanını almak için her biri üçer-dörder yıllık olan *aspirantura* ve *doktorantura* olarak adlandırılan iki aşamalı eğitim-araştırma sürecinden geçilmesi ve iki akademik çalışmanın yapılması lazım gelmektedir. Birinci aşamayı geçene, örneğin 'siyaset bilimleri adayı', ikinci aşamayı tamamlayana ise 'siyaset bilimleri doktoru' payesi verilmektedir. *Aspirantura* çalışmasının, alanındaki literatürü geniş bir şekilde kapsayan kaliteli/köklü bir yüksek lisans tezine; *doktorantura* çalışmasının ise, bu literatürün yanında bilime yeni açılımlar ve katkılar yapan ciddi bir doktora tezine tekabül edebileceği bir anlamda söylenebilir. Dugin'in, 2005 yılında *doktorantura* tezini de tamamladığını burada unutmadan eklemek icap eder.

³⁵⁰ Hareketin manifestosu, programı ve tüzüğü için bkz.: *Evraziiskii Vzgliad* [Avrasyacı bakış] (Moskova: Arktogeia, 2002).

³⁵¹ Partinin kuruluş çalışmaları, tesis kongresi ve programı için bkz.: *Programma Politicheskoi Parti 'Evraziia': Materialy Uchreditel'nogo S'ezda* [Avrasya siyasi partisinin programı: Tesis kongresinin materyalleri] (Moskova: Arktogeia, 2002). İlginçtir ki, burada Rusya Devlet Başkanlığı Genel Sekreterliği'nin de tebrik mektubu yayımlanmıştır. Bu, büyük ihtimalle partinin Kremlin çevrelerinden destek alınarak kurulduğuna işaret etmektedir. V. Putin'in bir zamanlar sağ kolu olan A. Voloshin tarafından imzalanan ilgili mektup için bkz.: *a.g.e.*, s. 94. Bundan başka, partinin kuruluşundan sonra çıkarılan gerek klasik Avrasyacıların, gerekse de Dugin'in ilgili metinlerinin bir araya getirildiği kitap için bkz.: *Osnovy Evraziistva* [Avrasyacılığın temelleri] (Moskova: Arktogeia, 2002). Bu sonuncu eserde, Dugin, entelektüel gelişimi ve siyasi faaliyetlerinin tüm aşamalarını yeni Avrasyacılığın merhaleleri

seçimler öncesinde Dugin kiminle seçim ittifakına girilmesi hususunda parti içinde ikinci nüfuzlu şahıs P. Suslov ile ihtilafa düşer ve partiden dşlanır. Bunun zerine, Uluslararası Avrasya Hareketi (*Mezhdunarodnoe Evraziiskoe Dvizhenie*) adıyla toplumsal bir örgüt kuran Dugin, ülkenin yönetim çevrelerinde gittikçe nüfuzunu artırırken (sıkı bir Putin destekçisi olan Dugin'in bu bağlamda Kremlin'de özel muamele gördüğü söylenmekte), basın yayın faaliyetleriyle de kamuoyunda etkinliğini sürdürmektedir.³⁵²

Görüşlerine özetle değinilirse, Dugin, Rusya'nın yapacağı tercihlerle ilgili üçlü bir şema çizmekte; örneğin, dş politikada Batı, Sovyet, Avrasya seçenekleri veya iktisadî alanda kapitalist, sosyalist ve Avrasyacı ekonomik düzen. Ama bunların içinde öncekilerin denenmesi ve taşıdıkları pek çok yetersizlikleri sebebiyle sadece sonuncu şıklar tercih edilmelidir. Aslında Avrasyacılık bir tercih değil, Rusya için bir zorunluluk, ölüm-kalım meselesidir. Dugin, meseleleri hep bu açıdan ele almaktadır. Onun için Avrasyacılık, ncelikle Rusya'nın yeni milli mefkresidir.

Dugin, liderliğini yaptėı yeni Avrasyacı hareketin beş temel prensibi olduğunu kaydetmektedir: bilimsel patriotluk, sosyal eğilim, tradisyonalizm, Avrasyacı *etnizm*, Avrasyacı bölgesellik.³⁵³ Bilimsel patriotluk, jeopolitiğe dayanmakta ve küreselleşmenin meydan okumalarına karşı Rusya'nın girişimlerini formüle etmektedir. Sosyal eğilim, sosyal bir devletin inşasını, yani serbest piyasanın adil, dayanışmacı ve ahlakî toplum bağlamına oturtulmasını, sosyal adalet ve milli kalkınma koşullarıyla sınırlandırılmasını gerektirmektedir. Tradisyonalizm, seküler kültür ve bilimin bunalımı karşısında manevî köklere dönüşü ifade etmektedir. Avrasyacı *etnizm*, etnoslara siyasi statünün verilmesi; tüm halkların özgünlüklerinin korunması; milliyetçilikle kozmopolitizm arasında bir

olarak sunmakta, bir nevi bu akımın isim hakkını aldığını göstermeye ve tüm bir akımı kendi ismine endekslemeye çalışmaktaydı. Ne acıdır ki, bir buçuk sene sonra ihtilafa düştüğü partiden başkan olmasına rağmen dřlandėında bu sefer de partileşmenin zamansız olduğunu ve dahası siyasi parti formatının diğer partileri ve komşu ülkelerdeki önde gelen siyasileri 'Avrasyacılık'a ilgi duymaktan alıkoyduğunu ileri sürecekti (bkz.: Aleksandr Dugin, *Proekt Evraziia* [Avrasya projesi] (Moskova: Eksmo, 2004), s. 494-496). Herhalde bu, parti-örgüt faaliyeti dahil epey siyasi tecbesi olan Dugin'in örgütleme çabalarındaki başarısızlığının savunmacı bir formülasyonu idi.

³⁵² Aynı zamanda çok velut bir yazar olan Dugin'in yorumları ve yazıları, Uluslararası Avrasya Hareketi'nin her zaman güncellenen Internet sayfasında bulunabilir: www.evrazia.org

³⁵³ Dugin, *Proekt Evraziia*, s. 479-486.

çözümdür. Avrasyacı bölgesellik, bölgelerin özgünlüklerinin muhafaza edilmesi ve onların gelişmesinde çeşitlendirilmiş bir yaklaşımı ihtiva eder.

Dugin'in yeni Avrasyacılığında en çok göze çarpan unsur, (klasik) jeopolitik bilimi metodolojisi ve bundan doğan stratejik önerilerdir. Onun aynı zamanda çağdaş Rus jeopolitik bilimi literatüründeki önemli isimlerden olduğu unutulmamalıdır. Yalnız Dugin'in şemaları, daha ziyade klasik jeopolitiğe dayanmaktadır. Burada başlangıçta ikili bir şema geçerli, yani deniz-kara, Batı-Doğu veya Atlantikçilik-Avrasyacılık gibi karşıt temel kutuplar söz konusudur. Bu bağlamda, Rusya, ne Batıdır, ne Doğudur, yalnız Avrasya'dır, *heartland*tır (kalpgâh), step ve ormanın birleştiği karasal bir medeniyettir. Amerika ise Batıyı, Atlantikçiliği temsil etmektedir. Dünya, Amerikancı küreselleşmenin tehdidi altındadır. Peki buna nasıl karşı konmalı?

“...Atlantikçi iradenin, gücün ve küstahlığın böylesi [savaşçı ve mesiyani] gösterisi karşısında yegâne mantıklı yanıt, kendi medeniyetsel potansiyeline yönelmek ve Rusya'nın “yeni dünya düzeni” inşacılarının demir yumrukları altında tarihten silinmemesi için ülkeye gerekli olan stratejik, iktisadî, sosyal ve kültürel kaynakların seferber edilmesine girişmektir. Avrasyacı jeopolitik, saldırı alanı değil, son savunma hattıdır. Kendi medeniyetsel ‘ben’ini ispat etmek/kanıtlamak her zaman risklidir, ama ondan vazgeçmek de tarihî intihara eşittir.”³⁵⁴

Atlantikçi ve küreselleşmeci süreçlere karşı koymada Rusya'nın en başlıca jeopolitik önceliği, esnek, çeşitlendirilmiş, çok düzeyli ve gönüllü üyeliğin mevcut olacağı bir Avrasya stratejik bloğunun kurulmasıdır. Bu anlamda, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri Rusya'ya karşı bir tehdit olarak değil, bir fırsat olarak değerlendirilmeli; onlar Avrasya coğrafyasında jeopolitik, siyasi, iktisadi, kültürel entegrasyon süreçleri açısından öncelikli ortaklar olarak telakki edilmelidir. Böylece, BDT'nin bir Avrasya Birliği'ne dönüştürülmesi, en önemli stratejik gerekliliktir. Bundan sonra, uluslararası düzende çok-kutupluluk tezi sonuna kadar savunulmalıdır.

³⁵⁴ Dugin, *Osnovy Geopolitiki*, s. 6-7.

“Çağdaş Rusya’nın özgür ve bağımsız bir siyasi realite ve uluslararası politikanın tam değerli bir öznesi olarak muhafaza edilmesi, ancak çok-kutuplu dünya koşullarında mümkündür. Amerikan merkezli tek-kutuplu dünyanın kabulü, Rusya açısından imkan dışıdır çünkü böylesi bir dünyada küreselleşmenin sıradan bir nesnesi konumuna indirgenecek, istiklalini ve özgünlüğünü kaybedecektir. Tek-kutuplu küreselleşmeye karşı çıkmak ve çok-kutuplu modeli savunmak, çağdaş Rusya’nın başlıca dış politika zorunluluğudur.”³⁵⁵

Dugin *Avrasyacı stratejik ittifaklar sistemi* olarak adlandırdığı bir şemada Atlantikçiliğe karşı verilecek mücadelenin stratejik hatlarını çizmektedir. Onun düşüncesinde keskin bir liberalizm ve Batı karşıtlığı olsa da, bu Batı çeşitlendirilmekte; Amerika asıl hedef haline gelmekte, Avrupa ile ise müttefik olunabileceği ifade edilmektedir. Dugin, Amerikancı globalleşmeye karşı Avrupa Birliği, Japonya gibi küresel güç merkezleri ile ittifaka girilmesini önermektedir. Bu müttefiklik ilişkisinde İslam alemi de (kısmen) yer almaktadır. Avrasyacı stratejik ittifaklar sisteminde ülkeler genel olarak dört kategoriye ayrılmaktadır.³⁵⁶

Birinci grupta olan ülkeler veya ülke grupları -ki bunlar başlıca ortaklar addedilmektedir- ile karşılıklı tamamlayıcılık prensibi çerçevesinde bir ilişki mevcuttur. Diğer bir deyişle, bu ülkelerin ve Rusya’nın birbirlerine sunacak hayatî önemi haiz potansiyelleri mevcut ve bunların değiş-tokuşu ile her iki jeopolitik unsur/taraf da güçlenmektedir. Bu kategoriye Avrupa Birliği, Japonya, İran ve Hindistan dahildir. Bunlar aynı zamanda çok kutuplu dünyada birer bağımsız kutup olabilecek kapasitededirler; ne var ki, Amerika-merkezli globalizm onları bu imkândan mahrum kılmaktadır. Rusya, girişken ve faal bir tavır içine girip isimleri zikredilen aktörlere kendi kaynaklarını, stratejik potansiyelini ve siyasi ağırlığını sunabilir ise, bunların karşılığında Avrupa Birliği ve Japonya’dan ekonomik ve teknolojik sponsorluk, İran ve Hindistan’dan da siyasi-stratejik ortaklık elde edebilir ve bu durumda çok-kutupluluk eğilimleri de pekişmiş olur.

³⁵⁵ Dugin, *Proekt Evraziia*, s. 273-274.

³⁵⁶ *a.g.e.*, s. 276-279.

İkinci kategorideki ülkeler, çok-kutupluluğa ilgi gösteren ama Rusya için karşılıklı tamamlayıcı niteliğinde olmayanlardır. Çin, Pakistan, Türkiye, Arap ülkeleri bu kümeye aittir. Bu jeopolitik öznelere geleneksel politikası, konjonktüre göre değişen pragmatik karakter taşımakta ve ABD'nin küresel stratejisi dikkate alınarak bölgesel menfaatlerin dengelenmesine esaslanmaktadır. Bunların Rusya ile koşulsuz ortaklık için doğrudan çıkarları bulunmamaktadır. Hele Rusya'nın birinci kategorideki ülkelerle Avrasyacı ittifakı, bunların ikinci kategorideki geleneksel rakipleriyle (örneğin, Çin'in Japonya ve Hindistan ile; Pakistan, Türkiye ve Mısır'ın ise İran ile) hasımlığını bölgesel düzeyde kuvvetlendirecektir.

Üçüncü kategoridekileri ise, jeopolitik potansiyelleri sınırlı bir özne olmaya bile yeterli olmayan "Üçüncü dünya" ülkeleri oluşturmaktadır. Rusya, bunlara karşı çeşitlendirilmiş bir politika yürütmeli, onların Avrasyacı bloktaki stratejik ortakların hamiliğinde entegre edilmelerini teşvik etmelidir. Bu anlamda, Asya-Pasifik'te Japonya'nın, Asya'da İran ve Hindistan'ın, Arap dünyası ve Afrika'da ise Avrupa Birliği'nin nüfuzunun artması Rusya'nın menfaatinedir.

Yukarıdaki yapı ile muhtemelen söz konusu bölgelerdeki Amerikan etkisinin kırılmasını öngören Dugin, sonuncu, yani dördüncü kategoride ABD ve onun kontrolü altında bulunan ülkeleri toplamaktadır. Rusya'nın uluslararası Avrasyacı politikası, ABD'yi tek-kutupluluğun ve Amerikan merkezli globalleşme sürecinin tutarsız oluşuna ikna etmek üzerine kurulmalıdır; bu meyanda Avrasyacı ittifakın tüm vasıtalarıyla bu tür globalleşmeye karşı konulmalı ve ABD'deki izolasyoncu eğilimleri desteklenerek ülkenin jeopolitik çıkarlarının Amerika kıtasıyla sınırlandırılması teşvik edilmelidir.

Jeopolitik bakış açısı, Rusya'nın federal yapılanmasında da kendini göstermektedir. Avrasyacı federalizmin temelinde, Dugin'e göre, teritori/toprak değil, etnos durmalıdır; bölgelerin merkeze sıkı bir jeopolitik bağlılığının karşılığında iktisadî, dinî ve kültürel anlamda son derece serbestlik tanınmalıdır.

Dugin'in Slav ve Ortodoks dünyasıyla ilgili görüşleri de jeopolitik zihniyet çerçevesinde şekillenmektedir. Ona göre, Atlantikçi-Avrasyacı jeopolitik bağlamında bağımsız bir jeopolitik özneye dâhil olacak Slavlık diye türdeş bir gruptan bahsedilemez.

Hele Slav dünyası, mezhepsel, kültürel ve siyasi bakımdan bölünük bir durumda olup jeopolitik bir bütün teşkil etmemektedir. Slavlığın entegre edici ortak yanı, ırk ve dilsel ortaklık/benzerlik ise önemli olmakla beraber jeopolitik birliğin hiçbir zaman temel bileşeni olamaz çünkü jeopolitik pek çok faktörlerin mecmuundan ibarettir. Bu düşüncelerden hareketle Dugin, S. Huntington'un kullandığı “Ortodoks-Slav medeniyeti” kavramının yanlış bir saptama olduğunu ve bu durumun gerçek jeopolitik analizler yapılmasını engellediğini savunmaktadır. Hele Huntington'un, Rusya'yı bu medeniyete dâhil etmesi ile Rusya'nın jeopolitik statüsü bölgesel düzeye indirgenmekte; onun Avrasyacı, kıtasal ve nihai tahlilde küresel boyutu inkar edilmektedir. Bu durumda nasıl bir analiz çerçevesi oluşturulmalıdır? Tarihin Slavları iki medeniyet havzasına ayırdığını ifade eden Dugin, bunları Avrasya ve Avrupa Slavları olarak ele almaktadır. Özetle, kaderlerini Bizans'la ilişkilendiren Doğu Slavları, büyük ölçüde de *Velikoruslar*, Avrasyalı Slavlığın temelini teşkil etmişlerdi. Bunlar, ırkî bakımdan herkesten ziyade Türk-Ugor boyları ile karışmış, Turanî karakterin pek çok genetik ve psikolojik özelliklerini benimsemişlerdi. Bu gayr-ı Slav katkılar, sosyokültürel, siyasi, iktisadî ve hukukî olmak üzere birçok alanda özel Rus kültürünün meydana çıkmasına ön ayak olmuşlardı. Orta Avrupa'da yaşayan Slavların tarihî yolculuğu ise farklı bir istikamet izlemiştir; onlar Katoliklik alanına girmiş ve Avrupa'nın periferisinde gelişme göstermişlerdi. Gerçi bazı Slav çizgileri muhafaza edilse de artık bunlar tamamen farklı şekillerde Avrupa kültür biçimleri içinde ifade edilmiş ve üretilmiştir. Son kertede, Slavseverlik (Slavofillik) akımının yeniden canlandırılması veya COMECON, Varşova Paktı gibi örgütlerin yeniden teşkil edilmesi, bir çıkış yolu değildir. Bunun yerine çeşitlendirilmiş entegre ilişkilere üstünlük verilmelidir.³⁵⁷

Hıristiyanlığın da tarihen iki alana (Katoliklik-Ortodoksluk) ayrılmasını jeopolitik anlamda yorumlayan Dugin, burada bu iki aleme has olan Batı-Doğu, deniz-kara, ferdiyetçilik-toplumculuk, rasyonellik-irrasyonellik gibi medeniyetsel dualizmin söz konusu olduğunu belirtmektedir.³⁵⁸ Böylece, Ortodoksluk bir Doğu, Avrasya dinidir; şayet Batıya, Katoliklere yönelme gündeme gelir ise, bunun Avrasya karşıtı bir eğilim

³⁵⁷ Aleksandr Dugin, “Slavianskii Mir i Osnovnye Tendentsii Geopolitiki” [Slav dünyası ve jeopolitiğin temel eğilimleri], *Osnovy Evraziistvo*, s. 744-752. Dugin, bu mülâhazalarını Mayıs 2001 tarihinde Moskova'da gerçekleştirilen Slav Konferansı'nda ayrıca bir tebliği şeklinde sunduğunu da kaydedilmektedir.

³⁵⁸ Aleksandr Dugin, “Pravoslavie i Geopolitika” [Ortodoksluk ve jeopolitik], *Osnovy Evraziistva*, s. 711.

olacağı ifade edilmektedir. Rus Kilisesi konusunda ise, iki senaryodan söz edilebilir: Atlantikçi ve Avrasyacı. Birincide, Kiliseye karşı Protestanlık benzeri modernist eleştiriler yöneltilecek, itikadî metinlerde revizyonizm yapılacak, neticede Batının geçtiği sekülerleşme yoluna sapılacaktır. Oysa ki, ikinci projede, Rus Ortodoks Kilisesi, sadece dinî değil, sosyo-politik alanda da Rus halkının ve Avrasya medeniyetinin sorumluluklarını kabul etmekte, devlet ve toplumla aktif karşılıklı ilişkiye girmektedir. Sonuç olarak, Rus Ortodoks Kilisesi'nin Rusya'daki diğer geleneksel dinler -İslam, Yahudilik, Budizm- ile beraber faal bir rol oynaması önerilmektedir.³⁵⁹

Bunların yanında, Rusya-Avrasya'nın ekonomik otarşılığının (bağımsızlık) olması gerektiğini savunan Dugin, klasik Avrasyacıların iktisat görüşlerine pek de yabancı olmayan tezleri ileri sürmektedir. Burada ekonomi amaç değil, araç olarak telakki edilmektedir. Bu meyanda stratejik ehemmiyetli sektörlerin devlet tarafından, diğerlerinin ise özel müteşebbislerce idare edilmesi; federal bölgelerin ekonomik özgürlüklerinin kısıtlanmaması (bölgeye göre İslamî bankacılık dahi uygulanabilir) elzemdir. Dahası, kamu ve özel sektörlerin dengesi, Avrasyacılığın küresel düzeydeki gerekliliklerince ayarlanmalıdır. Ayrıca, Dugin'e göre, ülkede ekonomik problemlerin tam olarak çözümünde Avrasyacı dış politika vizyonundan, yani AB ve Japonya gibi malî-teknoloji merkezleri ile ittifaka girerek onlara güvenlik şemsiyesi temin etmek ve karşılığında sermaye-teknoloji transfer etme yolu da denenmelidir.

Jeopolitik derinliğinin yanı sıra siyasi-toplumsal ve basın-yayın faaliyetleri ile Rusya'da Avrasyacı fikriyat ve hissiyatın yayılmasında, bunların yönetici elitin düşünce dünyasına nüfuz etmesinde özgün bir yeri bulunan Aleksandr Dugin'in, Yeni Avrasyacılık akımının şekillenmesinde ve Rus karar alıcı stratejisyenlerinin düşünsel kalıplarının biçimlenmesinde, diğer bir deyişle, Rus stratejik zihniyetinin yeniden üretilmesinde etkinliğinin epey süre devam edeceği tahmin edilebilir.

³⁵⁹ *a.g.m.*, s. 715.

4.1. AKADEMİK AVRASYACILIK: RUS AKADEMİ ÇEVRELERİNDEKİ AVRASYACILIK

Daha önce de kaydedildiği gibi, 1990'lı yıllardan başlayarak Rusya'nın akademik çevrelerinde Avrasyacı görüşler hem tartışılmış, hem de araştırma konusu olmuştur. Kimi ilim adamı söz konusu düşünce sistemini benimseyerek onun farklı örneğin, felsefi, dış politika vs. yönlerine eğilmiş, kimisi de bunu diğer fikrî akımlar ile (meselâ, sosyalizm) sentez etmeye/bağdaştırmaya çalışmıştı. Akademik Avrasyacılık çerçevesinde incelenebilecek bu entelektüellerin ayrııcı özellikleri nelerdir? Öncelikle bu düşünürlerin ortak paydası, herhangi bir siyasi harekete katılmadan çalışmalarını üniversite bünyesinde kalarak bağımsızca yürütmeleri idi. Dahası, bir kitle veya siyasi kuruma liderlik etmemelerinden bahsedilebilir. Dolayısıyla, örneğin A. Dugin'in aksine (günlük) siyasi aktivitelere mesafeli davranmışlardır. Bunun yanında bazıları Rusya İlimler Akademisi'nin nüfuzlu enstitülerinde üst düzey görevlerde bulunmakta, araştırma merkezlerini yönetmekte; Avrasya coğrafyasını, tarihini ve medeniyetsel süreçlerini ele alan akademik nitelikli dergiler yayınlamaktadır. Hemen belirtilmelidir ki, bu akademisyenlerin varlığı ve söz konusu konumları, bir yandan Rusya'nın akademi muhitinde Avrasyacı zihniyetin ve düşüncelerin belli bir düzeyde ağırlığını göstermekte; diğer yandan bunlara iktidar çevrelerinden verilen dolaylı desteğe de işaret etmektedir.

Bu araştırma sırasında Rusya'daki üniversite çevrelerinde Avrasyacı görüşleri yaptıkları yayınlarda dile getiren ve bu konudaki çalışmalarında süreklilik göstererek temayüz eden beş bilim adamı tespit edilmiştir: A. S. Panarin (2003'de vefat etmiş), B. S. Erasov (2002'de vefat etmiş) M. L. Titarenko, E. A. Bagramov ve R. Vahitov. Bu bilim adamları kültüroloji, felsefe, siyaset bilimi gibi farklı alanlarda çalışmalar yapmışlardır. Aşağıda bunların fikirlerinden özetle bahsedilecektir. Tabii ki, bunların yanında süreklilik göstermese de benzeri bazı görüşleri dile getiren örneğin V.

Kozhinov³⁶⁰ gibi araştırmacı-yazarlar veya L. N. Gumilev'in Petersburg Üniversitesi Coğrafya Bölümü'ndeki öğrencileri (B. A. Michurin, V. Y. Ermolaev, M. I. Kovalenko vs.) de söz konusu edilebilirdi.³⁶¹ Fakat bunların burada mevzubahis edilmediğini belirtmek gerekir.

4.2.1. Aleksandr S. Panarin: Felsefi Boyutlu Küresel Bakış

Moskova Devlet Üniversitesi Felsefe Bölümü eski öğretim üyesi profesör Aleksandr Sergeyeviç Panarin'in (1940-2003) Akademik Avrasyacılık çerçevesinde özgün bir konuma sahip olduğu söylenebilir. 1990 sonrası dönemde Rusya'nın önemli düşünürlerinden sayılan Panarin, gerçekten diğerlerinden farklı epey rafine bir dil ve üslup kullanmış, teorik boyutun derin olduğu metinler kaleme almıştır. Kullandığı şematik üslup, konulara getirdiği felsefi derinlik, küresel bakışı ve bilgi birikimi, onu bir anlamda “muasır Trubetskoy” olarak nitelemeye sevk etmektedir. Son derece velut bir yazar olan Panarin'in kaleme aldığı metinler, yeni Avrasyacı literatürün klasikleri arasında çoktan yerini almıştır.

Panarin'in fikriyatında küresel bakış ve medeniyetsel yaklaşım mevcut idi; tarihî değişimleri hep bir medeniyetsel süreç içinde ele almaktaydı. Medeniyetsel süreçle, hem ‘barbarlar’la karşılaşma, hem iki farklı medeniyetin teması (ki bunların muhtelif şekillerde birbirlerini etkileyerek dönüşmesi söz konusu), hem de genel dünya medeniyetinin küresel değişimini (örneğin, bilgi toplumuna geçiş) kastetmekteydi. “Medeniyetsel süreç içindeki Rusya” denildiğinde de tüm bu hususlar anlaşılmalı idi.³⁶²

³⁶⁰ Rusya tarihinin Avrasyacı yorumuna değindiği bir eserindeki ilgili kısım için bkz.: Vadim Kozhinov, *Sud'ba Rossii: Vchera, Segodnia, Zavtra* [Rusya'nın kaderi: Dün, bugün, yarın] (Moskova: Voennoe Izdatel'stvo, 1997), s. 277-288.

³⁶¹ Bunların çalışmalarını Internet üzerinden takip edebilmek için bkz.: L. Gumilev Vakfı'nın Internet sitesi, <http://gumilevica.kulichki.net>

³⁶² Aleksandr Panarin, *Rossii v Tsvilizatsionnom Protssesse* [Rusya medeniyetsel süreçte] (Moskova: Institut Filosofii RAN, 1995), s. 3.

“Aydınlanmacı projenin her iki yönünün de -toplumun doğaya olan bağımlılığından ve ferdin de gelenek baskısından özgürleştirilmesi- bir çıkmazla sonuçlandığı görüldü. Birincisi küresel ekoloji krizine, ikincisi ise feci ‘insanî yozlaşma’dan ibaret olan bir ahlakî buhranın çıkmazına yol açtı. XX. yüzyıldaki Rusya’nın suçu, onun gelenekçiliğinde (tradisyonizm) değil, ülkeyi tarihî denemeye sürükleyen aydınlanmacı romantizminde idi, ki bu deneme Avrupa Aydınlanmasının mantığını korkusuzca gerçekleştirmeye adanmıştı. Avrupa Aydınlanması, hem tabiatın nihai olarak ram edilmesi, hem de gelenek ve onun nüvesi olan dinin kökünün kurutulmasıyla ilintili idi. Böylece kendi tecrübesi ile Komünist Rusya, bugün dar görüşlü ve insafsız eleştirmenlerin iddia ettiği gibi Doğunun değil, gerek tabiat gerekse de kültürel harmoni sisteminden dışlanan tarihin kendini beğenmiş marjinal tipini üreten Batının çıkmazlarını herkese gösterdi. Bu durum, Batılı Prometeciliğe alternatif olarak artık insanlığın Doğu tecrübesine yeniden yönelmesini önceden belirlemektedir. Ve Rusya’nın ilk olarak buna yönelmesi gerekmesi, onun Doğu ve Batının arasında bulunması kadar, Batılı iki projenin -önce sosyalist ki bu topyekun Bolşevik nasyonalizasyonun aşırılıklarını doğurmuştu, sonra da liberal ki bu da günümüz liberal özelleştirilmesinin aşırılıklarına yol açmıştı- radikalleşmesi tecrübesiyle de ilintilidir.”³⁶³

Panarin’i meşgul eden mesele işte bu küresel bunalıma alternatifler konusu idi çünkü Amerika/Batı merkezli küreselleşme ve modernite dünyayı hem ekolojik, hem manevî hem de kültürel yönden yıkıcı bir hale getirmiştir. Bu bağlamda Doğu medeniyetleri tecrübesine yönelmek gerektiğini özellikle son yayınlarında ısrarla teklif etmekteydi.³⁶⁴ Ona göre, modernitenin artık sonu gelmişti; bu yeni bir büyük dönemecin eşiğinde bulunduğunu Batı da anlamaktaydı. Ama yıkıcı moderniteye karşı yeni alternatifleri teknik ve ekonomik merkezli düşünce zemininde kalarak geliştirmek mümkün değildi; bunun için kültür merkezli beşerî çalışmalar aktif duruma getirilmeli, Batı karşısındaki yetkin olmama duygusundan kurtulmalı ve manevî geleneklere başvurulmalı idi.³⁶⁵ Bunun yanında, yeni yaklaşımlar için Batı-dışı kültürlerin tecrübesi

³⁶³ Aleksandr Panarin, *Rossiia v Tsiklakh Mirovoi Istarii* [Rusya dünya tarihinin çevrimlerinde] (Moskova: Izdatel’stvo MGU, 1999), s. 5.

³⁶⁴ Örneğin bkz.: Aleksandr Panarin, *Iskushenie Globalizmom* [Globalleşme aldatmacası] (Moskova: Eksmo, 2003).

³⁶⁵ Aleksandr Panarin, *Rossiiskaia Intelligentsiia v Mirovykh Voinakh i Revoliutsiakh XX veka* [XX. asır dünya savaşları ve devrimlerinde Rusya aydınları] (Moskova: Editorial URSS, 1998).

iyice öğrenilmeli, Ortodoks-Bizans geleneğinin potansiyeli yeniden analiz edilmeli, Slavların kültürünün yanı sıra çok-milletli devletçiliğin nüvesini teşkil eden Slav-Türk sentezinin temelleri yeniden değerlendirilmeli ve idrak edilmeli idi.³⁶⁶

Rusya özeline bakılırsa, Panarin'in çözümlemelerine göre, 1990 sonrasında ülke stratejik bir istikrarsızlık durumuna düşmüştü; hayatın bazı noktalarında değil, toplumun tamamında topyekun bir kriz söz konusu idi. Ülkede iç uzlaşmanın bozulması, başlıca istikrarsızlık kaynağı idi. Daha önce Petro reformlarında olduğu gibi, 1990'lı yıllarda yapılanlar toplumun üst kesimi ile alt kesimi arasında derin bir uçurum açmıştı; 'Yeni Ruslar' Avrupa'ya yönelirken, 'eski Ruslar' da Rusya tarihinde görülmeyen haksızlık ve yoksulluk durumuna itilmekte idiler. Buraya bir de aydınlar ile halk arasındaki uzlaşmanın ortadan kalkması da eklenirse, topyekûn bir istikrarsızlıktan söz edilebilir.³⁶⁷ Radikal-sol Bolşevikler ile 'yeni demokratlar' arasında Rusya'yı algılamada herhangi bir fark bulunmuyordu; her iki grup da aşırı Batıcı Rusofobik idi, bu bağlamda ülkeyi vatanları olduğu için değil, ne kadar çok 'sosyalist' veya 'demokratik' olduğu ölçüde benimsemekteydiler.

Küresel bağlamda ise, Amerika'nın Soğuk Savaş'tan sonra da yayılmacı ve dünya hegemonyasına soyunan tek taraflı politikalar üretmesi istikrarsızlık doğurmaktaydı. Burada da Rusya'nın kendi bölgesinde yani Avrasya'da yalnızlığa itilmesi; ülkenin Çin, Hindistan, İran ile karşı karşıya getirilerek bir nevi İsrail'in Orta Doğu'daki rolüne benzer bir misyonu yüklenerek stratejik yalnızlık pozisyonuna düşürülmesi amaçlanmaktadır.³⁶⁸ Bu yapılırken de iki türlü yeniden sömürgeleştirme projesi uygulamaya konulmuştur; birincisi, iktidarda olan Batıcı elit tarafından liberal reformlar kisvesi altında milli ekonominin globalistlere peşkeş çekilmesi; ikincisi ise, anti-terörist kampanyalar ile milli savunma araçlarının bertaraf edilmesidir.

1990'lı yıllarda kaleme aldığı yazılarında Panarin, Rusya özelinde ülkenin üç tip meydan okumayla karşı karşıya olduğunu belirtmekteydi: Rusya'yı Avrupa sınırları

³⁶⁶ Aleksandr Panarin, "Predely Faustovskoi Kul'tury i Puti Rossiiskoi Tsivilizatsii" [Faustyen kültürün sınırları ve Rusya medeniyeti], *Tsivilizatsii i Kul'tury*, No. 3 (Moskova: 1996), s. 41-42.

³⁶⁷ "Rossiia v Usloviakh Strategicheskoi Nestabil'nosti: Materialy 'Kruglogo Stola'" [Rusya stratejik istikrarsızlık şartlarında: 'Yuvarlak masa' toplantısı materyalleri], *Voprosy Filosofii*, No. 9 (1995), s. 7-8.

³⁶⁸ Aleksandr Panarin, *Strategicheskaiia Nestabil'nost' v XXI veke* [XXI. yüzyılda stratejik istikrarsızlık] (Moskova: Algoritm, 2003), s. 269-275.

yönünde sıkıştırmaya hazır olan Batı; sadece Orta Asya ve Kafkasların akraba ülkelerini değil, aynı zamanda Rusya Federasyonu dâhilindeki ilgili özerk cumhuriyetleri de kendi nüfuz alanına çekmeye can atan ‘Doğu’; Rusya’nın Uzak Doğu ve Sibirya bölgesini ‘barışçıl kolonileştirme’ye tedarikli olan dinamik Asya-Pasifik bölgesi.³⁶⁹ Rusya’nın yeni medeniyetsel projesi bu üç yönden gelen meydan okumalara etkili yanıtları barındırmalı idi. Bunlardan birincisiyle ilgili, Rusya’nın Avrasyacı düzen inşası düşüncesinde iki düzlemde karşı konulmalıdır: devletsel-siyasi ve medeniyetsel. Yeni federalizm, demokratik özerklik ve federal bölgelerin tek bir devlet çatısı altında öz-yönetimi prensiplerini harmanlamalıdır. Bu bağlamda, Panarin, etnokratik federalizmden yani etnik temele dayalı milletler federasyonundan hiçbir etnik mensubiyetine bakılmaksızın oluşturulacak eyaletler sistemine geçilmesini teklif etmektedir ki burada milli bölgeler yapılanmasını savunan A. Dugin’le farklılaşmaktadır. Ona göre, otoriter *etnokrasiler* karşı, Avrasya anayasasıyla teminat altına alınan insan hakları düşüncesi konumlandırılmalıdır. Medeniyetsel düzlemde (anayasal, iktisadî, bilgi-eğitim, bilim-teknik vs.) ise, ülkedeki halkların birliği ve farklılıkları temin edilmelidir.

Bunun yanında Panarin’e göre, Avrasya’da entegrasyon fikri, endüstri toplumundan post-endüstriyel (bilgi) topluma, kültürde ise modernizmden postmodernizme geçiş eğilimlerini dikkat alan çağdaş bir konsept olmalıdır. Avrasya halklarının manevî yönden entegre olması konusunda, söz konusu birlikteliği beşerî ilimler ve kültürün dilinde ifade etmeye kabil yeni entelektüel elitin özel gayreti gerekmekte, yani Avrasyacı proje için yeni muazzam bir fedakârlık örneği gösterilmelidir. Avrasya birlikteliği/birliği ve Avrasya’nın özgünlüğü arayışları, mevzubahis entegrasyon sürecine ve yeni sosyal bilimlerin yükselişine ivme kazandırabilir.

Müslüman Doğu’dan neşet eden ikinci meydan okumayla Panarin doğrudan bir ülke ismi vermese de Türkiye’yi kastetmektedir. Oradan gelen etki, ona göre, Orta Asya ve Güney Kafkasya’da merkezkaç eğilimlere, Volgaboyu ve Uralların bir kısmı gibi Rusya’nın iç bölgelerinde de istikrarsızlık kuşağına dönüşmektedir. Ülkenin

³⁶⁹ Aleksandr Panarin, “Vybor Rossii: Mezhdru Atlantizmom i Evraziistvom” [Atlantikçilik ve Avrasyacılık arasında Rusya’nın seçimi], *Tsivilizatsii i Kul’tury*, No. 2 (Moskova: 1995), s. 62.

bütünlüğünü tehdit edebilecek bir ‘Türk ve Müslüman’ korkusu Rus düşünürlerde her zaman belli bir düzeyde mevcut olmuştur; belki bu yüzden Panarin, yukarıda bahsedilen etnik temele dayanmayan eyaletler sistemini arzulamaktadır. Panarin’e göre, buradaki asıl çare, Rus tarihinin suni Batıcı Petersburg mirasını reddederek Petro-öncesi ‘arketip’e dönmektir; diğer bir deyişle, bu dönüşle Rusya devletçiliğinin temelinde yatan Doğu Slav ve Turanî unsurların kaybedilen birliği de yeniden kazanılacaktır. Dahası, Rus devletçiliğinin bel kemiğini oluşturan ve onun medeniyetsel mihverinin temelinde bulunan Slav-Türk birliğinin yıkılması halinde Rusya mekânı, bir ‘vakum’a dönüşecek ve bu coğrafyayla alakası olmayanlar onu doldurmaya çalışacaklar.³⁷⁰

Burada etnik ayrımcılığa karşı olan ve medeniyetsel birlik tipine meyilli Müslüman kültürü de unutmamak lazım. Panarin’in fikrinde, Bu ‘büyük yazı geleneği’nin hatırlanması, Ortodoks ve Müslüman kültürlerin bazı ortak kaynaklarını da yüze çıkarmaya yardımcı olacaktır. Avrasya halklarının manevî iletişiminin esasını, özel/münhasır bir medeniyetsel “Büyük gelenek” teşkil etmelidir, ki burada Avrasya’nın birliği tarih ve coğrafya ile tasdik edilen bir *kader birliği* şeklindedir. İktisadî çöküntü ve etnikler-arası düşmanlığın korkunç tecrübesini yaşayan post-Sovyet mekândaki Slavlar ve Türkler için Avrasya kimliği ve halkların kader birliği kurtarıcı bir medeniyetsel sezgi olarak tedricen geri dönmektedir.³⁷¹ Panarin’in zihniyetinde Avrasyacı kimlik, Rusya’yı gerek Batı gerekse de Müslüman âlemi ile aynı anda çatışmaya sokabilecek olan teokratik Panslavizm’in aşırılıklarına karşı itibarlı bir alternatif idi.³⁷²

Üçüncü ve Panarin’e göre meydan okumaların en ciddişi, Asya-Pasifik havzasından yükselmektedir. Buradan Sibirya ve Uzak Doğu bölgesine yönelen demografik (Urallardan ötede toplam 32 milyon nüfus söz konusu) ve teknolojik baskıyı iyi okumak gerekir. Diğer yandan ülkede hissedilen ortak milli düşünce eksikliği ve nüfusun manevî anlamda kitlevi olarak dezente olması, durumu çetrefilleştirmektedir. Bununla beraber, izolasyoncu değil, katılımcı bir yaklaşım benimsemek gerekir, yani Asya-Pasifik’in bu dinamizmi her ne kadar büyük bir tehdit olarak görülse de, bu

³⁷⁰ Aleksandr Panarin, ‘*Vtoraia Evropa*’ ili ‘*Tretii Rim*’? [‘İkinci Avrupa’ mı, ‘Üçüncü Roma’ mı?], (Moskova: Institut Filosofii RAN, 1996), s. 120.

³⁷¹ Panarin, “Vybor Rossii...”, s. 64.

³⁷² Panarin, ‘*Vtoraia Evropa*’ ili ‘*Tretii Rim*’?, s. 146.

enerjiyi bir fırsat olarak algılamak mümkündür. Yalnız burada Rusya, “Asya-Pasifik düşüncesi”nin kendisine özgü versiyonunu bulması, formüle etmesi gerekir.

Medeniyetlerin geçirdiği süreçleri tahlil eden Panarin, Atlantikçiliğin ve Avrasyacılığın birer medeniyetsel seçenek olduğunu, birincinin modernist, ikincisininse post-modernist karakter ihtiva ettiğini,³⁷³ Rusya için Avrasyacı modelin şu postulatları dikkate alması gerektiğini düşünmekteydi: a) yükselen dış etkilere hiçbir surette izolasyoncu tepki verilmemelidir, çünkü bu, geç kalmış ve güçsüz bir kültürel korumacılık anlamına gelmektedir; b) dünyanın kültürel-medeniyetsel çeşitliliğinin görmezden gelinmesi imkânsızdır ve bu çeşitlilik yeni biçimlere dönüşerek devam edecektir; c) diğerinin tecrübesinin yaratıcı bir biçimde okunması, pasif bir taklide tercih edilmelidir.³⁷⁴

Panarin’e göre, Rusya’nın Avrasyacı kimliği, birbiriyle üst üste düşmeyen iki boyutta -medeniyetsel ve jeopolitik- kendini göstermelidir. Medeniyetsel boyut, Avrasya entegrasyon sürecine -ortak iktisadî, enformasyon ve akabinde hukukî mekanın/alanın oluşturulması- faal bir şekilde katılımı, bütün disiplinlerin iştirak ettiği beşerî çalışmayı ve Büyük Avrasyacı geleneği ve Avrasya’nın ortak “meta-dil”inin meydana getirilmesini gerekli kılmaktadır.

Jeopolitik boyutta ise, güç merkezleri arasında denge stratejisinin tercih edilmesi önerilmektedir. Panarin, burada bir anlamda determinist jeopolitik dünya görüşüne sahip A. Dugin’le ayrılmaktadır, çünkü onun tasarladığı şemada Batının hegemonyacı istekleri veya Müslüman Güneyin yayılmacılığına, Çin ve diğer “Uzak Doğu kaplanları” ile ittifakla karşı konmalı; bu sonuncuların tutkularına karşısında ise Batı Avrupa ülkeleri ve Müslüman dünya ile tercihlî ittifaklar yapılmalıdır. Panarin, jeopolitiği değerlerden arındırarak ve hangi medeniyetsel (sosyokültürel) havzaya dâhil olmalarına bakmaksızın güçler arasında devamlı dengeyi hesaba katarak telakki etmek gerektiğini düşünmektedir.³⁷⁵ Ona göre, Rusya, şimdilerde yükselen ve doğrudan

³⁷³ Panarin, *Rossiia v Tsvilizatsionnom Protsesse*, s. 166-167.

³⁷⁴ Panarin, “Vybor Rossii...”, s. 42-43.

³⁷⁵ Aleksandr Panarin, “Na Rubezhe Tysiacheletii: Rossiia v Poiskakh Tsvilizatsionnogo i Geopoliticheskogo Ravnovesiia” [Binyıllığın eşğinde: Medeniyetsel ve jeopolitik denge arayışlarındaki Rusya], *Tsvilizatsii i Kul’tury*, No. 3 (Moskova: 1996), s. 85.

karşılaşmalarının istenmeyen sonuçlar doğuracak iki medeniyet havzası -Müslüman dünya ile Asya-Pasifik bölgesi- arasında bir tampon bölge rolünü de oynamalıdır. Netice itibariyle, Panarin'in Avrasyacılığı sadece Rusya'yı kapsayan değil, daha geniş perspektifte felsefi derinlik arz eden ve küresel anlam kazanan bir fikriyat olarak idrak ettiği görülmektedir.

4.2.2. Boris S. Erasov: Kültürolojik Bakış

Rusya'nın 1990 sonrası dönemde karşılaştırmalı kültür ve medeniyet araştırmacılarından, kültüroloji ve kültür sosyolojisi teorisyenlerinden en önemlisi olan Boris S. Erasov (1932-2002) da geniş anlamda Akademik Avrasyacılık bağlamında değerlendirilebilir. Gerek mukayeseli medeniyetler disipliniinde yaptığı derinlikli araştırmalar; gerekse onun editörlüğünde 1994, 1995 ve 1996 senelerinde çıkan ve Avrasya coğrafyasını diğer medeniyetlerle beraber bir süreç içinde düşünerek ele alan *Kul'tury i Tsivilizatsii* (Kültürler ve Medeniyetler) isimli ilmî almanak bunu söylemeye imkan vermektedir. Şarkiyat Enstitüsü yayını olarak neşredilen *Kültürler ve Medeniyetler* almanağı, Avrasya gibi büyük ölçekli bir mekanda asırlarca teşekkül eden ve halkların kaderlerini etkileyen kültürel-medeniyetsel süreçlerin muhtelif yönlerini yüze çıkarmaya çalışan nitelikli bir disiplinlerarası kültüroloji çalışması idi. Rusya İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü mensubu olan profesör Erasov, aynı zamanda Moskova Üniversitesi'nin Sosyoloji ve Felsefe bölümlerinde de dersler vermektedir. Genel olarak söylenirse, A. Panarin'in felsefi dille ifade ettiklerini, (onun arkadaşı) Erasov da kültüroloji disiplini içinden formüle etmekteydi.

Medeniyetsel yaklaşım veya medeniyetler teorisi, Erasov'un çalışmalarında belirleyici yer tutmaktadır.³⁷⁶ Burada medeniyet kavramının ne zaman ortaya çıkması, tarihî gelişimi, çağdaş tanımlamaları, medeniyet araştırmalarında materyalist ve kültürel-tarihî ekoller gibi konular öne çıkmaktadır.³⁷⁷ Bu alanda söylenenleri sistemleştirmeye çalışan Erasov'a göre, örneğin Çin, Hindistan, İslam ülkelerinin siyasi elitlerinin ve iş çevrelerinin söylem ve davranışları karşılaştırıldığında bunların medeniyetsel faktörlerle belirlendiği açıkça görülebilecektir. Meselâ, yurtdışındaki Çinlilerin ülkelerine akıttıkları milyarlarca dolar, onların 'pragmatik' ve 'akıllı' olmalarının yanı sıra kendi medeniyetlerine bağlılıklarının da bir göstergesidir.³⁷⁸

Erasov, üçüncü binyıllığın başlangıcında küresel yapılanmayı üç kümeye ayırmakta: a) "birinci dünya", yani imtiyazlı ve hâkim kesim; b) "ikinci dünya", diğer bir deyişle İslam, Hindistan ve Uzak Doğu gibi mukavemet gücüne sahip ve kendini gerçekleştirebilecek klasik medeniyetlerle temsil edilenler; c) "üçüncü dünya", sosyokültürel üstyapıların ve devletlerin temelden bozulduğu, klanlara bölünen ve ancak yaşam için mücadele verilen kesim; post-Komünist dünya çoğunlukla buraya aittir.³⁷⁹ Erasov, küreselleşmenin getirdiği sert ve yapı çözücü meydan okumalara karşı Rusya'nın kendi medeniyetsel temellerini oluşturmaya; teknolojik değil, entelektüel ve manevî bir hamle gerçekleştirmesi gerektiğine inanmaktaydı.³⁸⁰

Bir makalesinde "Doğu despotizmi" teriminin ortaya çıkışını, akademik alanda kullanılışını, suni şekilde oluşturulan bu fenomenin arka planını ve dayanıksız oluşunu konu eden Erasov'a göre, tarihî verilerle bu Oryantalist terimin savunulması imkânsız idi; Batı tarihinde baskılar, sürgünler, idamlar, Katolik Kilisesi'nin despotizmi, gayri Katoliklere karşı uygulanan engizisyon vs. söz konusu iken Doğuda dinî hoşgörü mevcut idi. Doğunun siyasi kültürü, iyi hazırlanmış kurallarla çalışmaktaydı ve bunlara

³⁷⁶ Örnek bir makalesi için bkz.: Boris Erasov, "O Statuse i Soderzhanii Teorii Tsivilizatsii" [Medeniyetler teorisinin statüsü ve muhtevasına dair], *Istoriia Rossii: Teoreticheskie Problemy* [Rusya tarihi: Teorik meseleler], ed. A. S. Seniavskii (Moskova: Nauka, 2002), s. 9-21.

³⁷⁷ Bunları sistemleştirdiği bir makalesi için bkz.: Boris Erasov, "Tsivilizatsiia: Slovo-Termin-Smysl" [Medeniyet: Kelime, terim, anlam], *Tsivilizatsii i Kul'tury*, No. 2 (Moskova: 1995), s. 3-30.

³⁷⁸ Erasov, "O Statuse i Soderzhanii Teorii Tsivilizatsii", s. 12.

³⁷⁹ Boris Erasov, "Unifikatsiia Mira" [Dünyanın tekbiçimleşmesi], *Nezavisimaia Gazeta*, 14 Mart 2001, http://scenario.ng.ru/expertize/2001-03-14/1_unification.html (Erişim 16 Aralık 2006).

³⁸⁰ "Rossiiskaia Modernizatsiia v Kontekste Globalizatsii: Prognoz i Perspektivy" [Küreselleşme bağlamında Rusya modernleşmesi: Tahminler ve perspektifler], Yuvarlak masa toplantısı, 13 Aralık 2000, <http://www.netda.ru/slovo/modern.htm> (Erişim 16 Eylül 2006).

uymayan padişahlara ve yöneticilere karşı isyan etme gibi meşru bir hak mevcuttu; bu manada tarih, klasik Doğu toplumlarında despotizme karşı mücadele örnekleriyle doludur. Dolayısıyla, bu coğrafyada keyfilikten ziyade bir düzen anlayışı hâkimdi.

Tabii ki, bu terim vasıtasıyla birçok alanda Batı'nın Doğu dünyasından üstünlüğü vurgulanmaktaydı. Analizler sırasında kullanılan “Doğu despotizmi”, Doğu dünyasındaki siyasi sistemlerin karmaşık, çok boyutlu ve değişken karakterli oluşunu; zorlu bir rekabetten geçen iktidar sürecini; sosyokültürel ve medeniyetsel kriterlerle belirlenen toplum-devlet ilişkilerini; siyasi sistemin iç dinamiklerini, yani tüm bu faktörleri görmezden gelmektedir. Hele Doğunun toptan yargılanması ve tarihin dışına atılması, Erasov'un fikrinde, Rusya'nın da tarihinin aşındırılmasının, doğulu ve güneyli komşularından izole edilmesinin de önkoşulları olarak telakki edilebilir.³⁸¹ Ayrıca Erasov, bu olumsuz bakışın sadece Doğu toplumlarına karşı değil, tüm emperyal yapılara yönelik de oluştuğunu belirtmektedir.

Erasov, Rusya ile Doğu arasındaki medeniyetsel ilişkilerin tetkik edilmesinin doğal olarak meselelere Avrasyacı yaklaşımla bakmayı beraberinde getirdiğini ifade etmektedir.³⁸² Ona göre, Avrasyacılık çerçevesinde Rusya-Avrasya'nın meta-kültürel bir bütünlük şeklinde muhtelif unsurlarını da içine alan sosyokültürel inşasıyla ilgili perspektifli bir modeli formüle edilmişti ki burada “Büyük mefkûre” ile birleşen çeşitli etno-kültürel tipler farklılıklarını korumakta, ama aynı zamanda bu bütünlüğe genel özelliklerini de vermekteydi.³⁸³

Bununla beraber, derin bir geleneğe sahip olan Avrasyacılığa yöneltilen eleştirileri de göğüslemek gerekiyordu. Bunların pek çoğunu (toplam 11 madde halinde) cevaplamaya çalışan Erasov, eleştirilerin mitolojik, ırkçı ve entelektüel açıdan yetkin olmadığına dikkat çekmektedir.³⁸⁴ Bunlardan bazılarına değinilirse, eleştiri noktalarından birisi, örneğin, Avrasyacıların etatizmi, yani devlete önemli bir rol

³⁸¹ Boris Erasov, “Fenomen ‘Vostochnogo Despotizma’ kak Yavlenie ‘Novogo Myshleniia’” [Bir ‘Yeni düşünce’ fenomeni olarak ‘Doğu despotizm’i], *Vostok*, No. 4 (2000), http://www.iicas.org/articles/library/libr_rus_9_02_01_p.htm (Erişim 16 Aralık 2006).

³⁸² Boris Erasov, “Tsivilizatsionnaia Teoriia i Evraziiskie Issledovaniia” [Medeniyetsel teori ve Avrasya araştırmaları], *Tsivilizatsii i Kul'tury*, No. 3 (1996), s. 18.

³⁸³ Boris Erasov, “Obraz Vostoka v Russkoi Kul'ture” [Rus kültüründe Doğu imajı], *Tsivilizatsii i Kul'tury*, No. 3 (Moskova, 1996), s. 349.

³⁸⁴ Erasov'un sistemleştirdiği cevaplar için bkz.: Erasov, “Tsivilizatsionnaia Teoriia...”, s. 19-25.

atfetmeleridir. Erasov'un kanısınca, devletin önemini kavramakla beraber, onlar her zaman devlet fonksiyonlarının mahdut sınırları olduğunun altını çizmekte idiler. Avrasyacı toplum inşasında yüksek değerlere tabi olan "hak[ikat] devleti" düşüncesi ehemmiyetli bir yer tutmakta ve "hakperest yönetim düşüncesi" üzerine prensip, ideoloji ve yönetici sınıf şekillenmektedir. Bir diğer tenkit unsuru, Avrasyacıların Rus tarihini iyi bilememeleri ve bu yüzden Moğol-Tatar dönemiyle ilgili tezlerin "tarihî gerçekliklere uygun düşmemesi" görüşü idi; hâlbuki bunlar birer ideolojik klişe addedilebilir. Bu konuda Erasov şöyle devam etmekteydi:

"...birçok Rus tarihçi (meselâ V. V. Bartold), Steppli akınların ve Altın Ordu düzenlemelerinin ('Moğol-Tatar hakimiyeti') Rusya devletçiliğine etkileri konusunu işlemiştir, ve bu incelemeler de öyle meydan okuyucu çıkışlarla çürütülememektedir. Steppli akınların mirasının kabul edilmesine dair Avrasyacı yaklaşımın kınanması, tarihî açıdan anlamsızdır; sadece böyle bir şeyin gerçekten bir vakıa olması bakımından anlamsız değil. Tarihî alternatifler düşünüldüğünde, Rus diyarı, Step'e karşı çıkabilirdi ve Çin Seddi misali Büyük Rus Seddi vasıtasıyla ondan korunabilirdi. Ama Çin, bu duvarı sadece bir yönde inşa etmişti ve Stepliler bunu defalarca delip geçmişlerdi. Rusya mekânı ise, her taraftan açık bir durumdadır. Step'e barışmanın ve onunla birleşmenin akabinde ancak son beş asır boyunca Batı yönündeki sınırlar açık kalmıştı, ki oradan Rus diyarına peyderpey işgalciler akın etmekteydi. Ve Aleksandr Nevski döneminden itibaren yalnız Asya enginlikleri ve Asya kaynakları, kadim Rus yurdunu kelimenin tam manasıyla "Almanlaşma'dan ve Avrupa'nın bir tür taşra bölgesine dönüşmesinden, akabinde de kendi kimliğini yitirmesinden kurtarmıştı."³⁸⁵

Diğer taraftan, Erasov'un fikrinde, "Turanî unsur"un, her şeyden önce Türklerin etkilerinin -ki münekkitlerce bunlar Avrupa'nınkiler yanında son derece olumsuz ve geri kalmış olarak telakki edilmekteydi- öne çıkarılması hususunun eleştirilmesi kendi içinde ırkçı bir çağrışımı barındırmaktadır; zamanında Avrasyacılar, Avrupa kültürünün tek yönlü evrenselliğini reddetseler de, bu tür düşünceler hâlâ canlıdır.

Son olarak, Erasov'un vurguladığı husus, Avrasyacı kültürel-ideolojik kurgularla ilgili can alıcı noktanın bunların Rusya ve mücavir bölgelerin [mekânların] tezatlı tarihî

³⁸⁵ Erasov, *a.g.m.*, s. 21.

dinamiğindeki gerçek ve son derece önemli eğilimleri yansıtmaları oluşudur. Erasov'un formüle edişine göre, Avrasyacılık, Rusya'nın devletsel ve sosyokültürel birlik-bütünlüğünün inşası üzerine tasarlanan yerli, "bölgesel" bir medeniyetsel modeldir.

4.2.3. Eduard A. Bagramov: Post-Sovyet Entegrasyon

Avrasyacılık zeminindeki görüşleri savunan ve belirli süreli yayınlarla bunları destekleyen bir akademisyen tipi olarak tebarüz edenlerden bir diğeri de, Rusya İlimler Akademisi'nin Sosyal ve Siyasi Araştırmalar Enstitüsü mensubu ve Rusya Tabii İlimler Akademisi ordinaryüsü felsefeci profesör Eduard Aleksandroviç Bagramov'dur.

Bagramov, ismi yukarıda zikredilen enstitünün yayını olarak 1993 yılından itibaren *Evraziia: Narody, Kultury i Religii* (Avrasya: Halklar, kültürler ve dinler) adlı yıllık bir dergiyi neşrettirmektedir. Aynı zamanda Halkların Manevi Birliği Uluslararası Akademisi ve BDT ülkelerinden kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları tarafından da desteklenen bu dergi, "Rusya, Kazakistan, Belorus, Kırgızistan ve Tacikistan'ın [ve son dönemde Özbekistan'ın] dâhil olduğu *EvrAzES* gibi ekonomi topluluğunun kuruluşunda somut tecessümünü bulan Avrasyacılık düşüncesinin tedricen ve sebatla hayata geçirilmesini analiz etmeye" matuf yayınlar yapmaktadır. Avrasya coğrafyasındaki toplumsal-siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel-dinî süreçler ve olguların yüze çıkarılması; jeopolitik eğilimler, Avrasyacılık düşüncesinin çağdaş yorumları, söz konusu halklar arasında ekonomik-kültürel-beşerî işbirliği yolları ve Avrasyacı entegrasyon modelleri dergide önemli yer tutmaktadır. Derginin sayfalarında gerek Rusya Federasyonu'nun, gerekse BDT'nin diğer ülkelerinin üst düzey yönetici ve siyasetçilerinin Avrasyacılık telkin eden yazılarına rastlanmaktadır.³⁸⁶ Bunun yanında, Sosyal ve Siyasi Araştırmalar

³⁸⁶ Örneğin, Duma eski başkanı G. Seleznev, SSCB eski başbakanı ve "Avrasya" Sivil Toplum Kuruluşları Birliği Başkanı N. Rijkov, Moskova Müftüsü Ravil Gaynuttin; ayrıca Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev, Kazak şair Olcas Süleymenov vs.

Enstitüsü'nün web sayfasında da ilgili yazılardan derlemeler yapılmakta ve Avrasyacılığın klasik metinlerine yer verilmektedir.³⁸⁷

Onun görüşleri daha ziyade post-Sovyet entegrasyon, milletler-arası münasebetler ve ekonomi çözümlemeleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Avrasyacılık, Bagramov'un fikrinde, İslam ve Hristiyan dünyaları arasında bir köprü rolünü oynayabilir, hatta S. Huntington'un çatışmacı tezinin anti-tezi olabilir.³⁸⁸ Avrasyacılık Slav, Türk, Moğol, Kafkas vs. halkların Rusya devletindeki birliğini temin edecek, Rusya Federasyonu'nu sistemik krizden çıkaracak niteliktedir.³⁸⁹

Bagramov'un önerilerinde Avrasya coğrafyasında *demokratik entegrasyon* düşüncesi öne çıkmaktadır. Buna göre, “globalleşme çağında tek makul kalkınma stratejisi, entegrasyondur. Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu da, coğrafya, medeniyet ve tarihle mukadder kılınmış [belirlenmiş] olan bu birleştirici fonksiyonu yerine getirebilir ve getirmelidir de.”³⁹⁰ 1991 sonrası yaşanan dönem, BDT ülkelerinin sistemik krizden tek başına çıkamadıklarını ve gerçek bir ekonomik büyümeyi temin edemediklerini göstermiştir.³⁹¹

Ona göre, Avrasyacılık düşüncesi, milli kültürlerin önemi üzerine vurgu yapar çünkü bu mefkûre, her halkın özgünlüğü ve tekrar edilmez karaktere sahip olmasının gerek Avrasya, gerekse diğer medeniyetleri zenginleştirdiği gerçeğinden hareket etmektedir. Bagramov, Trubetskoy'un “Avrasya halklarının her birinin milliyetçiliği ayrılıkçılığa yol açmamalı, ortak Avrasyacı milliyetçilikle birleştirilmeli/kombine olmalı” ifadesindeki Rusya'da geleneksel olarak olumsuz bir çağrışımı olan

³⁸⁷ Enstitü'nün adresi için bkz.: www.ispr.ru

³⁸⁸ Eduard Bagramov, “Postsovetskaia Integratsiia: Realnost' ili Mirazh?” [Post-Sovyet entegrasyon: gerçeklik mi, hayal mi?], *Evrasiia: Narody, Kultury i Religii*, No. 1-2 (2002-2003), s. 47-57. İnternet versiyon için bkz.:

<http://www.ispr.ru/Confer/confer9-3.html> (Erişim 1 Aralık 2004). Ayrıca bu makale *Nezavisimaia Gazeta*'nın 18 Mart 2003 sayısında da yayınlanmıştır.

³⁸⁹ Eduard Bagramov, “Ot Evraziiskoi Idei k Evraziiskomu Soobshstvu” [Avrasya düşüncesinden Avrasya topluluğuna], *Evrasiia: Narody, Kultury i Religii*, No. 1-2 (2001), www.ispr.ru (Erişim 12 Mayıs 2004).

³⁹⁰ Bagramov, “Ot Evraziiskoi Idei...”, *a.g.y.*

³⁹¹ Bagramov, “Postsovetskaia Integratsiia...”, *a.g.y.*

milliyetçilik kelimesinin vatanperverlik (patriotizm) ile değiştirilmesi halinde Avrasyacı fikriyatın çağdaş bir yorum kazanacağı düşüncesindedir.³⁹²

Aynı zamanda, Bagramov, klasik Avrasyacılıkta mevcut olan bazı görüşlerin (örneğin, Rusya'yı sırf Ortodoks bir ülke olarak görme arzusu, açıkça ifade edilen Batı karşıtlığı vs.) de artık Rusya vatandaşlarına tatmin edici gelmeyeceğinin altını çizmekte, bunlara yeni bir muhteva verilmesini, bununla beraber bazı radikallerce Avrasyacı düşünceyi “büyük devletçilik ruhu”nda yorumlama çabalarından da vazgeçilmesi gerektiğini belirtmektedir.³⁹³

Bagramov da Lev Gumilev'den mülhem tarihî şemayı, yani tarih boyunca Avrasya kıtasını üç unsurun -Türkler, Moğollar ve son olarak Ruslar- birleştirmeye muvaffak olduğunu tekrarlamaktadır. Bundan başka, mevcut dönemde Rusya'da insanları beşerî ve kalkınmacı düşünceler etrafında toparlayacak gücün, siyasi partiler ve sivil kuruluşlardan ziyade devlet ve kurumlarının olması gerektiğini düşünmektedir. Devlet, vatansever zihniyetin ve pozitif değerlerin oluşturulması ve muhafazası için sorumludur. Bu bağlamda, Rusya, çok-milletli halk olma özelliğini kaybetmemeli, halkların özgünlüklerini koruması şartıyla “çeşitlilik içinde birlik/bütünlük” (*edinstvo v mnogooobrazii*) olarak formüle edilen geleneksel Rus stratejisi devam ettirilmelidir.³⁹⁴

Ayrıca, bundan sonraki aşamada Rusya'nın gelişme stratejisinin temeline Rus milliyetçiliğinin konulması halinde, Bagramov'a göre, çok-mezhepli ve çok-etnikli ülkenin kaderini pratikte aynen Sovyetler Birliği'nin meşum sonu bekleyecektir. Bunun yanı sıra Rusya'nın bir ulus devlet modeline doğru sevk edilmesi de, yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasına ve ülkenin çevreden izole edilmesine yol açacaktır.

Burada Rusya için nasıl bir perspektif tasarlanabilir? Bagramov'un cevabı şudur: Gelişmiş ülkelerin hammadde tedarikçisine dönüşmeden yeni ekonomi politikası ve ileri teknik/teknolojik üretimi gerçekleştirmek. Bunun için geleneksel piyasaları dikkate almak gerekir. Rusya Federasyonu, sistemik krizden çıkacak bir stratejiye gereksinim

³⁹² Bagramov, “Ot Evraziiskoi Idei...”, *a.g.y.*

³⁹³ *a.g.y.*

³⁹⁴ Eduard Bagramov, “Natsional'naia Ideia: Opyt Istoriko-Politologicheskogo Issledovaniia” [Millî mefkûre: Tarih-siyaset bilimi araştırma denemesi], *Evraziia (Narody, Kultury i Religii)*, No. 1-2 (2005), www.ispr.ru (Erişim 12 Kasım 2005).

duymaktadır. Bu düşünce/ideoloji boşluğunda Avrasyacı dünya görüşü, hem BDT ülkeleri, hem de Rusya içindeki bölgeler ve halklar arasında entegrasyonu fikrini temellendirmeye kadirdir.

Bu entegrasyona konu olan halkların Avrasyacı topluluk olarak addedilebilmesi için hangi somut gerekçelerden bahsedilebilir? Bagramov, bunları yedi başlık altında sıralamaktadır:

1) ortak coğrafi mekân, 2) ortak tarihî kader, 3) benzeri jeopolitik çıkarlar, 4) on yıllar boyunca oluşan ekonomik bağlar, 5) Rusya’da yaşayan halkların kendine özgü sentezi, 6) sadece Rusya Federasyonu’nda değil, BDT ülkelerinde de Rus dilinin milletlerarası bir dil olması, 7) son on yıldaki trajik olaylara rağmen Avrasya halklarının dinî ve milli tahammülünün belirtilen topluluğun olmazsa olmaz değerlerinden ve ortak tarihî kazanımlarından olması.³⁹⁵

Dolayısıyla, burada bazı radikal Batıcıların savunduklarının aleyhine dünya piyasalarına tek başına ve münferit olarak değil, ortak bir şekilde çıkmak en elverişli yoldur. Aksi takdirde, her bir ülke diğer ekonomik güç merkezlerinin hammadde tedarikçisine dönüşeceği bir sürece girecektir. Daha sonra ise, hammadde tedarikçisi BDT ülkeleri arasında bir ekonomik entegrasyondan bahsedilemeyecek çünkü ülke ekonomileri karşılıklı bağımlılıklarını ve birbirlerini tamamlayıcı özelliklerini kaybedecekler.³⁹⁶

BDT ülkeleri arasındaki entegrasyona hangi ekonomik faktörler mani olmaktadır? Bunlar, Bagramov’a göre, 1) gümrük duvarlarının indirilmesi ile ülkelerin sahip oldukları sermaye ve tabii servetlerin el değiştirmesi korkusu, 2) Batılı veya uzak çevredeki ülkelerle daha elverişli antlaşmalar yapma cazibesi, 3) söz konusu ülkelerde farklı işgücü maliyetleri, gelir vergisi ve kiralardaki farklılık, 4) ülkelerin piyasa ekonomisi uygulamalarında ve kalkınmalarındaki farklılıkların sonu gelmez müzakerelere ve münferit antlaşmaların yapılmasına sebep olması, 5) ülkelerin dış ticaret alanında tek taraflı ayrıcalıklar uğrunda mücadele etmesi (örneğin Hazar Denizi

³⁹⁵ Bagramov, “Ot Evraziiskoi Idei...”, *a.g.y.*

³⁹⁶ Bagramov, “Postsovetskaia Integratsiia...”, *a.g.y.*

kaynaklarının paylaşımı sorunu).³⁹⁷ Bagramov, BDT'nin dünya siyasetinde bağımsız bir kutup olarak kendisini muhafaza etmesini birçok faktöre atfetse de, burada belirleyici olanın, süre giden krizden çıkma ve post-Sovyet coğrafyada/mekânda etkin bir ekonomi oluşturma kabiliyeti olacağını vurgulamakta ve bunun da politik konsolidasyonun önünü açacağını eklemektedir. Dolayısıyla, Bagramov, N. Nazarbayev'in Avrasya'da daha ziyade ekonomik entegrasyonu öncelikli gören projesine daha yakın durmaktadır.

Bu arada, ismi yukarıda zikredilen enstitü ve dergide Bagramov'la beraber çalışan ekibin içinde yer alan profesör Irina Orlova da Avrasyacılık konusunda çalışan ve benzeri fikirleri ileri süren akademisyenlerdendir. O, *Avrasya Medeniyeti* isimli kitabında medeniyetsel bir yaklaşımla dünya ve Rusya tarihinin akışını yorumlamakta ve sonra klasik Avrasyacılık akımının görüşlerine de özetle yer vermektedir.³⁹⁸ Burada müellif Avrasya medeniyetini, N. Danilevski'nin tabiriyle bir kültürel-tarihî tiplerden/sistemlerden biri olarak tanımlamakta ve bunun, halkların bin yıllık ortak çabası, mekânsal, zamansal ve sosyo-psikolojik temasları sayesinde teşekkül ettiğini savunmaktadır. Orlova'nın tespitince, çağdaş Avrasyacı düşünceyi kısaca şu şekilde formüle etmek mümkündür: a) Avrasya dünyasında meskûn halkların müşterek menfaati, b) Taklide değil, özgünlüğe dayalı kalkınma/gelişme, c) Batılılaşmaksızın modernleşmek.³⁹⁹

Orlova, diğer bir yerde ise, Avrasyacı yaklaşım/doktrin için bu sadeleştirilmiş formülü sunmaktadır: a) çok-kutuplu dünya ve anti-Batı merkezçiliği; b) Avrasya'nın kendine has bir medeniyet oluşunun özgünlüğü, c) kaybedilen Sovyet kimliği yerine Avrasyalı kimliğinin konulması.⁴⁰⁰ Bu son hususa göre, ikili kimlik geliştirilmelidir; yani bir Rus, Kazak vs. kimliği yanında üst bir kimlik olarak Avrasyalı da söz konusu olmalıdır. Bu da, malum coğrafyadaki entelektüellerin ve yöneticilerin ortak çabaları ile tedricen ve uzun bir dönemde gerçekleşecek bir şeydir. Kendi idamesini isteyen her bir devletin bir düşünce sistemine sahip olduğunu ve Sovyet sonrası Rusya'daki mevcut

³⁹⁷ a.g.y.

³⁹⁸ Irina B. Orlova, *Evraziiskaia Tsvilizatsiia: Sotsial'no-istoricheskaiia Retrospektiva i Perspektiva* [Avrasya medeniyeti: Sosyal-tarihî retrospektif ve perspektif] (Moskova: Norma, 1998).

³⁹⁹ a.g.e., s.108.

⁴⁰⁰ Irina B. Orlova, "Kontury Sovremennoi Evraziitskoi Kontseptsii" [Çağdaş Avrasyacı doktrinin ana çizgileri], *Evraziia*, No.1-2 (2002-2003), <http://www.ispr.ru/Confer/confer9-1.html> (Erişim 1 Şubat 2004).

boşluğun da Avrasyacılıkla giderilebileceğini belirten Orlova, söz konusu yaklaşımda/doktrinde Avrasya'nın sosyal, tarihî, kültürel ve etnik bütünlüğü düşünceleri yanında en önemli hususların *polisentrizmin* (çok-merkezlilik) metodolojik olarak temellendirilmesi; sosyal-tarihî sürecin çok katmanlı görülmesi; kendi kültürel belirleyeni, kendi değerleri, amaçları ve öncelikleri olan muhtelif medeniyetlerin paralel çizgide mevcudiyeti ve gelişmeleri fikri olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰¹ Bu bağlamda idrak edilmiş olan Avrasyacı bilinç, Batı medeniyetinin hegemonyacı yayılmacılığına karşı güvenli bir “kalkan” olabilir.

4.2.4. Mikhail L. Titarenko: Asya-Pasifik Açılımı

Rusya İlimler Akademisi ordinaryüsü olup yine bu akademinin Uzak Doğu Enstitüsü'nde müdürlük yapan şarkiyatçı Mikhail Leonteviç Titarenko da, yeni Avrasyacı görüşler serdeden akademisyenler arasındadır. O, genellikle Çin felsefesinin yanı sıra Uzak Doğu ve Doğu Asya araştırmalarıyla tanınmaktadır. Bu arada, Titarenko'nun Rusya-Çin Dostluk Derneği Başkanlığını da yaptığını eklemek gerekir. Yaptığı yayınlarda genel olarak Avrasyacılığın dış politika boyutuna vurgu yapmakta, burada da Avrasyacılığın Asya'ya dönük projelerine; diğer bir deyişle Çin, Asya-Pasifik ülkeleriyle iktisadî ve kültürel ilişkilere önem atfetmekte, bu alanlarda muazzam gelişme potansiyeli bulunduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca bir hususu da kaydetmek yerinde olacaktır: Titarenko'nun eserlerinde klasik Avrasyacılar atıflardan ziyade Asya ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi, onların tecrübelerinden faydalanılması gibi hususlar üstünlük teşkil etmektedir.

Titarenko, *Asya'ya Yönelmiş Rusya* isimli kitabıyla söz konusu görüşlerini belli bir çerçeveye oturtmaktadır. O, bu eserine 1995 yılında bir seminerde yaptığı konuşma

⁴⁰¹ a.g.y.

ile başlamaktadır.⁴⁰² Titarenko, Rusya’da diğer tüm ideolojilerin (Rus monarşizmi, burjuva liberalizmi, Rus milliyetçiliği vs.) daha önce denendiğini veya artık günümüzde bunların geçersiz kaldığını, ülkenin yeni gerçeklikleri ışığında çözümün ancak Avrasyacılıktan geçtiğini ileri sürmektedir. Titarenko’nun görüşünce Avrasyacılık, Rusya’daki “tüm milletlerin, tüm sosyal katmanların ve mezheplerin ortak, hayatî önemi haiz ve prensip-kurucu menfaatlerine en çok cevap veren” bir ideolojidir; ayrıca devletin güç temerküzü/konsolidasyonu yolundaki fonksiyonlar/işlevler için bir platform/zemin görevini yerine getirebilir.⁴⁰³ Bu fonksiyonlar anayasal düzenin ve merkezî iktidarın pekiştirilmesi, bu federal merkezin bölgelerle ilişkilerinin düzen sokulması ve ülke ekonomisinin yeniden canlandırılarak gelişmesini sağlamaktır.

Ayrıca, Rus halkının en iyi özellikleri de *-sobornost’* (kolektifcilik/’cemaatçilik’), iyi kalplilik, diğerlerinin acısına yanma ve onlarla her şeyi paylaşmaya müheyya olmak- bu yeni dönemde canlandırılmalıdır. Bu bağlamda, tarihte Avrasya coğrafyasında diğer halklara yönelik zorla yürütülen Ruslaştırma, onların ve komşu hakların kültürlerini görmezden gelme gibi politikalar öncelikle Rus halkının manevî özüne ve Rusların zihniyetine ters düşmüş ve tepki çekmişti. Ruslardaki bu özelliği, *Avrasyacı hümanizm* olarak niteleyen Titarenko burada Moğol döneminden sonra Rusya İmparatorluğu’na dâhil olan hiçbir halkın yeryüzünden silinmediğini örnek göstermekte ve bir kıyaslama yaparak Çin’de otuzu aşkın büyük *etnosun* kaybolduğunu vurgulamaktadır.⁴⁰⁴

Titarenko, Rus kültürünün Avrasyacı niteliğini, kendi ifadesiyle söylenirse “bizim hoşumuza gitse de gitmese de; bu konuda konuşmayı arzu etsek de etmesek de”, bir olgu, bir gerçeklik olarak kabul etmektedir. O, bununla beraber, niteliksel olarak farklı olan Doğu ve Batı kültürlerinin medeniyetsel plüralizmi (çoğulculuk), senfonik diyalogu ve sentezi ilkesinin sırf Ruslara veya Rusya’ya özgü olmadığını, bunun küresel karakteri bulunduğunu ifade etmektedir. Burada daha ziyade Avrasyacılığın kültürel

⁴⁰² M. L. Titarenko, *Rossiiia Litsom k Azii* [Asya’ya yönelmiş Rusya] (Moskova: Respublika, 1998). Kitapla ilgili iyi bir değerlendirme için bkz.: A. Semenov ve V. Mikheev, “Novoe Evraziistvo: Paradigma Rossiiskogo Obnovleniia” [Yeni Avrasyacılık: Rusya’nın yeniden ihya paradigması], *Mirovaia Ekonomika i Mezhdunarodnye Otnosheniia*, No. 7 (1999), s. 125-128.

⁴⁰³ Titarenko, *Rossiiia Litsom k Azii*, s. 15.

⁴⁰⁴ *a.g.e.*, s. 19 ve 21-23.

çeşitlilik ve eşitlik boyutuna dikkat çekilmektedir. Titarenko'nun bununla ilgili tanımını vermek faydalı olacaktır:

“Avrasyacılık, kültürlerin, medeniyetlerin ve etnosların birinin diğerini asimile etmesine ve yutmasına karşı bir alternatiftir. Avrasyacılık, kültür ve medeniyetlerin ekolojisini temin eden, etnik ve medeniyetsel çeşitliliği muhafaza eden küresel medeniyetlerarası ilişkilerin yeni düzeninin temellerinin müjdecisidir.”⁴⁰⁵

Ona göre, bu meyanda, Avrasyacılık, sadece Rusya'nın canlanmasında ve yeniden kalkınmasında değil, post-endüstriyel bilgi çağında medeniyetlerarası münasebetlerdeki yeni düşüncelere örnek teşkil edebilir. Rusya'daki çağdaş Avrasyacılığın prensiplerini de, Titarenko şu şekilde sıralamaktadır: *sobornost'* (kolektifçilik/'cemaatçilik'); fert ve halkların karşılıklı bağımlılığı ve yardımı, işbirliği; ortak tarihî kaderle birleşen Rusya halkları arasında eşit diyalog, beraber gelişme, senfoniklik, birbirini tamamlama ve karşılıklı bağımlılık.⁴⁰⁶

Avrasyacılığın sadece Rusya'nın toparlanma/konsolide edici düşüncesi değil, eski SSCB çapında geniş entegrasyon süreçlerinin manevî temelini oluşturacağını düşünen Titarenko, eski yapının yeniden mekanik bir biçimde inşa edilmesinden bahsedilemeyeceğini ifade etmektedir. O, bu bağlamda, N. Nazarbayev'in Avrasya Birliği projesinde Avrasyacılığın jeopolitik, jeoekonomik ve coğrafi sabitelerinin dikkate alınmasına ve çözümlerin ekonomik zeminde sunulmasına rağmen milletler ve medeniyetlerarası manevî prensiplerin/ilkelerin ihmal edildiği görüşündedir.⁴⁰⁷

Yine ona göre, “Rusya'nın ihyası ve onun küreselleşme ve bölgeselleşme süreçlerine adaptasyonu önündeki başlıca engel, Rusyalıların herkesten evvel de tüm Rusların manevî-medeniyetsel idraklerinin ve kimliklerinin aşınmasıdır”.⁴⁰⁸ Bu anlamda Petro reformları birçok faydayla beraber Rusların zihninde hâlâ da giderilemeyen

⁴⁰⁵ a.g.e., s. 24.

⁴⁰⁶ a.g.e., s. 27.

⁴⁰⁷ a.g.e., s. 58.

⁴⁰⁸ M. L. Titarenko, *Rossii: Bezopastnost' Cherez Sotrudnichestvo: Vostochno-Aziatskii Sektor* [Rusya: İşbirliği üzerinden güvenlik, Doğu Asya yönü] (Moskova: Pamiatniki Istoricheskoi Mysli, 2003), s. 21-22.

parçalanmalar/kırılmalar meydana getirmişti. İşte yapılması gereken, bu parçalanmış/'yaralanmış' kimliği yeniden toparlamaktır.

Titarenko'nun analizlerinde Rusya, birbirine entegre edilmiş ülkelerin iki tip kümesi arasında yer alan bir Avrasya devletidir; bir taraftan AB etrafında birleşen Batı Avrupa, öte taraftan henüz oluşmaya başlayan Asya-Pasifik bölgesi. İşte Rusya, bu konumunu dikkate alarak stratejilerini üretmelidir. Özellikle Japonya, Çin, Kore, Vietnam gibi ülkeleri kendi kültürlerini koruyarak modernleşme yolunda ilerlemeye örnek olarak gösterilmektedir. Tabii ki, bu ülkeler Titarenko'nun uzmanlaştığı alanlardır. Ona göre, söz konusu ülke kültürlerinin manevi unsurları, milli kültürün *sakral* yani kutsal kısmını oluşturmaktadır; burada gelenek, tarih, ahlakî ve estetik değerler sistemi milli kültür mirasının en kutsî bileşenleri olup bunların dönüşümü daha yavaş, seçici ve kültürün zenginleşmesi bakımından gerçekleşmekte, dışarıdan bir şeyler alınacaksa, bunlar milli gelenek ve kökler göz önünde tutularak sıkı bir işlemde geçirilmektedir.⁴⁰⁹

Titarenko, Rusya Avrasyacılığının, hem Slavofilliğin ve Batıcılığın, hem de ayrılıkçılığın ve ifrat ferdiyetçiliğin aşırılıklarını minimize etmeye; ülkenin içinde bulunduğu siyasi, manevi ve ekonomik krizden çıkma yolunda sağ ve sol güçleri, muhafazakârları ve demokratları birleştirmeye kadir olduğu kanısındadır.⁴¹⁰ Böylece, Avrasyacılık, hiçbir suretle Rusya İmparatorluğu'nun veya Sovyetler Birliği'nin yeniden ihya edilmesi gibi anlaşılmamalıdır.

Titarenko, XXI. yüzyılda Rusya'nın gelişme stratejisiyle ilgili beş hususun dikkate alınmasını tembih etmektedir:

- 1) Ülkenin Pasifik limanlarının yanı sıra Sibirya ve Uzak Doğu bölgesi mutlaka geliştirilmeli; Bu, iç kaynakların seferber edilmesinin yanı sıra Asya-Pasifik ülkeleri (öncelikle Çin, Japonya, Hindistan, her iki Kore, Vietnam, ABD) ile uzun dönemli işbirliğini zorunlu kılmaktadır,
- 2) 1990'lı yıllar boyunca Bağımsız Devlet Topluluğu ülkeleri ile ihmal edilen ve hep slogan düzeyinde kalan ilişkiler ekonomik, ticarî, teknolojik, kültürel alanlarda gerçekçi temellere oturtularak yoğunlaştırılmalı,

⁴⁰⁹ a.g.e., s. 13.

⁴¹⁰ a.g.e., s. 18.

- 3) Soyut sloganlar yerine örneğin yerel düzeyde öz-yönetim konularında somut tedbirler alınmalı,
- 4) Rusya halklarına yeni cazip manevi idealler gereklidir. Ülkede patriarkal ve paternalist alışkanlıklar kuvvetlice hissedilmekte; bu yüzden evrensel değerler üzerinden yapılan formülasyonların, ferdi ve vatandaş koruyacak güçlü bir federal yönetim konsepti ile bileşimi, ülkenin krizden kalkınmaya ve gelişmeye doğru yol almasında son derece faydalı görülmeli,
- 5) Ülkenin stratejik gelişme yollarından en önemlisi, bilim, eğitim ve kültürün prestijinin/itibarının yükseltilmesi, bu alanda çalışanların tam şekilde teminat altına alınması, bilime esaslı katkı sağlayan okulların korunması ve onların sıradanlaşmasının önlenmesidir.⁴¹¹

Yukarıdaki öneriler çerçevesinde, özellikle Rusya'nın Sibiry ve Uzak Doğu bölgelerinin Asya ülkeleri için sadece bir hammadde deposu haline dönüşmesi engellenmelidir. Aksi takdirde ileride bu bölgeler üzerindeki egemenlik de kaybedilebilir. Bu doğrultuda, söz konusu bölgeye dış ekonomik yatırımlar teşvik edilmeli; havacılık, savunma sanayi, metalürji gibi alanlarda teknolojik projelere girilmeli; serbest ticarî bölgeler oluşturulmalı, basit tüketim mallarının üretimi temin edilmeli, ülke çıkarları dikkate alınarak büyük hammadde projeleri hazırlanmalı vs.⁴¹² Bundan başka, Kore yarımadasındaki sorunun çözülmesinde Rusya'nın da katılımını öngören Titarenko, diğer bir yeni Avrasyacı A. Dugin'den farklı olarak, Japonya'ya verilecek topraklar karşılığında ülkeye milyar dolarlık yatırımların geleceğini beklemenin naiflik/safdililik olacağını altını çizmektedir.⁴¹³ Son olarak, Titarenko, Rusya'nın APEC'e üye olmasını ve ASEAN gibi Güney Doğu Asya kurumlarıyla işbirliğine gitmesini olumlu bir adım olarak değerlendirmektedir.

⁴¹¹ *a.g.e.*, s. 18-20.

⁴¹² Titarenko, *Rossia Litsom k Azii*, s. 68-70.

⁴¹³ *a.g.e.*, s. 77.

4.2.5. Rustem Vakhitov: “Sol Avrasyacılık”?

Başkortostan’ın Ufa Devlet Üniversitesi öğretim üyesi, 1970 doğumlu genç felsefe doktoru Rustem Vakhitov, kendisini ‘solcu Avrasyacı’ olarak tanımlamakta ve 2003 yılında kurduğu *Krasnaia Evraziia* (Kızıl/Kırmızı Avrasya) adlı bir Internet sitesinde yayınlarını sürdürmektedir.⁴¹⁴ Bu sitede Avrasyacı klasiklerin birçok metni de yer almaktadır. Daha önce 2000-2002 yıllarında *Istoki* (Kaynaklar) isimli Ufa’nın yerel bir gazetesinin sayfalarında “Avrasya Projesi” (*Evrasiiskii Proekt*) başlıklı aylık almanağı on iki sayı kadar çıkarmaya muvaffak olmuştur. Bu küçük hacimli almanak, Vakhitov’un yanı sıra birçok yerel ve başkent entelektüelinin yazdığı bir az da güncel gelişmeleri değerlendiren sol eğilimli bir fikir platformu şeklinde idi.⁴¹⁵ Burada misafir kalemler arasında sol patriotik muhitten S. G. Kara-Murza gibi düşünürlerin de katkıları görülmektedir. Bir süre sonra, adı zikredilen Internet sayfasını devreye sokan Vakhitov, anti-liberal, anti-globalist, sosyalist, dinî ve manevî değerlere duyarlı bir duruş sergilemeye çalışmaktadır.

Vakhitov’un Avrasyacılık konusundaki girişimleri ve görüşleri birçok açıdan değerlendirilebilir. Evvelâ Vakhitov’un faaliyeti, Rusya’nın çeşitli bölgelerinde bu konuya gösterilen yerel ilgiye bir örnek teşkil edebilir. İkincisi, kendisinin de bir Başkort, yani Türk kökenli olması, Rusya’da (etnik) Ruslar dışındaki birinin söz konusu meseleye nasıl baktığını görme açısından dikkate şayandır. Üçüncüsü, yeni Avrasyacılık çeşitlenmeleri içinde tamamen farklı bir yerde durması, yani “sol Avrasyacılık” ismiyle değişik bir platformu ileri sürmesi ve böylece çağdaşları ve klasik Avrasyacılığın başlıca teorisyenleri ile temel birçok meselede (örneğin, klasik Avrasyacıların keskin surette karşı çıktıkları komünist ve sosyalist düzeni düşlemek) ciddi surette farklılaşması söz konusudur. Bu bağlamda, onun savunduğu “sol Avrasyacılık” (*Levoe Evraziistvo*) duruşunun Avrasyacılık çerçevesinde ele alınmasının tartışmalı bir durum olabileceğini de ifade etmek gerekir. Bunun ötesinde, kendi içinde birbiriyle tezatlı fikirlerinin mevcut olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, Vakhitov fenomeni veya “sol

⁴¹⁴ Sitenin adresi: www.redeurasia.narod.ru

⁴¹⁵ Bu almanağın tamamına da www.redeurasia.narod.ru adresinden ulaşmak hâlâ mümkündür.

Avrasyacılık”, (bir sonraki bölümde değinilecek olan) Türkiye’deki bir anlamda sol/sosyalist gelenek içinde bulunarak kendilerini Avrasyacılıkla özdeşleştirenleri değerlendirmek için de gözen geçirilmesi elzem bir vakadır.

Vakhitov, “sol Avrasyacılık” kavramını Haziran 2003’de yazdığı manifesto niteliğindeki metinde açıklamaktadır.⁴¹⁶ Bu açıklamaları birkaç noktada kısaca toparlamak mümkündür. Öncelikle burada Avrasyacılık düşüncesinin sosyalist düzenle gerçekleşeceğine vurgu yapılmaktadır. Vakhitov, sosyalizmden vazgeçilemeyeceğini ifade etmektedir; zira bu düzen, ona göre, Rusya ve Avrasya halklarının zihniyetine uygundur; ayrıca sanayi atılımını yapmayı mümkün kılmış, ülkeyi endüstriyel, güçlü, nükleer bir devlet haline getirmişti. Bu arada, aynı manifesto içinde hem kapitalizme karşı olunduğu ve sosyalist bir düzen tercih edilmesi gerektiği ifade edilmekte, hem de ülke ekonomisinde daha ziyade sosyalist özelliklerin ağırlıkta olması koşuluyla kapitalist sistemi de içerebilecek çok-sistemli iktisadî düzenden (*mnogoukladnaia ekonomika*) yana olunduğu yazılmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla, “sol Avrasyacılık”, halk ve devletin menfaatine hizmet ettiği sürece özel sermayeye de karşı değildir. Bu çerçevede, Vakhitov, Karl Marks’ın söylemini, Sovyet ideologlarının ‘kaba yorumlar’ından değil, doğrudan doğruya onun temel eserlerini dikkate alarak benimsediğini ve ilgili tezlerin geliştirilmeye açık olduğunu belirtmektedir. O, Marks’ın tarihî materyalizm metodunun yeni bir okumayla faydalı analizlere yol açacağını da eklemektedir.⁴¹⁷

İkinci olarak, “Sol Avrasyacılar”ın başlıca müttefiklerinin Komünistler olduğu gösterilmekte, yeni bir parti kurup çok-partililiği çoğaltmak yerine (yani Avrasyacı bir parti kurmak yerine) Rusya Federasyonu Komünist Partisi (*KPRF*) çevresinde seferber olma şiddetle önerilmektedir. Çünkü bu parti, Vakhitov’a göre, sadece siyasi bir gruplaşma değil, aynı zamanda halkın partisidir ve istikbaldeki Avrasya Sovyet devleti partisinin ilk çekirdeğidir. Söz konusu durumun, Bolşevizm’e ve Komünizme karşı olan klasik Avrasyacılıkla açıkça tezat teşkil ettiğini kaydetmek gerekir. Dahası, mevzubahis

⁴¹⁶ Rustem Vakhitov, “Utverzhenie Levykh Evraziitsev” [Sol Avrasyacıların tezleri], <http://redeurasia.narod.ru> (Erişim 4 Haziran 2005).

⁴¹⁷ Rustem Vakhitov, “Sovetskaia Ideologiya: Opyt Metodologicheskogo Marksizma” [Sovyet ideolojisi: Metodolojik Marksizm denemesi], <http://redeurasia.narod.ru> (Erişim 6 Haziran 2005).

manifestoda Vakhitov'un Avrasyacılığın bir entelektüel proje olarak kalmasını arzulaması hem klasik, hem de yeni Avrasyacıların görüşleriyle tezat teşkil etmektedir.

Yeri gelmişken, söz konusu manifestoda Aleksandr Dugin önderliğindeki Avrasyacılar mesafeli davranıldığı, onların sağcı ve Putin destekçisi olarak tanımlandığını da eklemek gerekir. Dolayısıyla, Vakhitov, son yıllarda Rusya Federasyonu'nu yönetsel anlamda çöküşten/dezenteegrasyondan çıkaran ve ekonomiyi toparlayan, ayrıca Avrasya'da bir dizi entegrasyon projelerine girişen Vladimir Putin ve yönetimine muhalif bir tutum sergilemekte, onların vaatlerine kanmamaya çağırılmaktadır.

Üçüncü olarak, "sol Avrasyacılık", Avrasya'daki geleneksel dinlerin hor görülmesine karşı çıkmakta, Batıdan gelen ve Rus, Avrasyacı zihniyeti bölen geleneksel olmayan mezheplerin el altından desteklenmesine itiraz etmektedir. Bu bağlamda, Vakhitov, Marks'ın dine karşı olmadığı düşüncesinden hareketle, Rusya'da Komünist olmayanlarla olanlar arasında bir ortak zemin aramaya çalışmaktadır. Örneğin, Marks'ın din eleştirisini yeniden yorumlayarak aslında onun dine değil, dini ortaya çıkaran eski düzenin sosyal şartlarına/esaslarına karşı mücadele edilmesi gerektiğini; bu mücadelenin de militan değil, tabii yollarla olmasını ve komünizmde bu sosyal kurumun kendiliğinden ortadan kalkacağını söylediğini aktarmaktadır.⁴¹⁸

Bunun yanında pek çok yorumunda Vakhitov, liberalizmi keskin bir surette tenkit etmekte, Batı tarafından Rusya'ya dayatılmaya çalışılan "demokrasi"nin ve liberal piyasa değerlerinin ülkenin kadim geleneği ve medeniyetsel kimliği açısından kabul edilemez olduğunu ifade etmektedir.

Son bir husus olarak, Vakhitov, Slav-Türk kardeşliği üzerine devamlı vurgu yapmakta, bu kavimlerin tarih boyunca içli-dışlı bulunduğu ve geniş anlamda kültürel olarak birbirlerine en yakın halklar olduğu fikrini işlemektedir. O halde Avrasya coğrafyasında mukim muhtelif Türk halklarının nasıl bir jeopolitik seçim yapmaları gerekir? Vakhitov burada mevzubahis olan asıl noktanın, Avrasya Türklerinin içindeki bazı milliyetçilerin ileri sürdüğü "Türk kökenlilerin çoğunlukta olduğu cumhuriyetlerin

⁴¹⁸ Rustem Vakhitov, "Kritika Religii u Karla Marksa" [K. Marks'ta din eleştirisi], <http://redeurasia.narod.ru>, (Erişim 6 Haziran 2005).

ve bölgelerin (örneğin, Tataristan, Başkortostan, Yakutistan vs.) Rusya Federasyonu’ndan ayrılması gerektiği” tezi değil, tam tersine, bunların kendi milli ve kültürel özgünlüklerini azamî düzeyde korumaları için hangi jeopolitik ve medeniyetsel havzaya yönelmeleri meselesi olduğunu düşünmektedir.⁴¹⁹ Çünkü bu milliyetçiler, Batıdan ve Rusya’dan bağımsız şekilde gelişeceklerini varsaymakla optik bir yanılsama içinde bulunmaktalar.

Bu durumda, Vakhitov, Avrasya Türklerinin önündeki seçenekleri Pan-Türkist, Pan-İslamcı, Atlantikçi ve Avrasyacı projeler olarak tasnif etmekte; stratejik ve kültürel açıdan bakıldığında ilk üçünün söz konusu Türklerin menfaatleri icabına olmadığı kanaatine varmaktadır.⁴²⁰ Ona göre, Türk halkları arasında yakın ilişkilerin geliştirilmesi hususu şüphe götürmez bir gereklilik olsa da, bu, Türklerin bir devlet çatısı altında birleşmesini gerektirmez. Avrasya Türklerinin yarım bin yıldan fazladır Rusya-Avrasya medeniyetine dâhil olmaları hasebiyle bu projenin gerçekleşmesi zor olacaktır çünkü bu medeniyetten kültürel olarak kopmaları söz konusu olamaz. Hele medeniyetler hiçbir zaman mono-etnik olamazlar. Diğer taraftan, Rusya ile kültürel yakınlık ve ortak tarih de bu Türklerin Pan-İslamcı projeye adapte olmasını kolaylaştırmayacaktır. Dahası, adı geçen proje gerçekleşirse şayet, Avrasya Türklerinin yaşadıkları bölgeler “ıssız memleketler”e çevrilecek ve kendileri de muhtemelen radikal söylemler (Vahhabiler vs.) karşısında özgünlüklerini yitirecekler.

Bundan başka, Atlantikçiler de Batılı kapitalist “açık toplum” modeli ve kozmopolit değerler içinde (milli özelliklerin kısmî muhafazası kaydıyla) dönüşmeyi teklif ettiklerinden netice itibariyle bu da hayırlı bir yol değildir. Çünkü Vakhitov’a göre, burada bir miktar yaşam standardı yükselse de, söz konusu “refah”, toplumun üst kesimlerini kapsayacak, “Avrasya Turanı” ise Batılı ürünlerin ucuz tüketim pazarı haline gelecektir. Kapitalist paradigmanın ve Batılı değerler sisteminin Türkler tarafından kabulü, fiiliyatta onların kendi dinlerinden ve kültürlerinden vazgeçmesi anlamına gelecektir.

⁴¹⁹ Rustem Vakhitov, “Geopoliticheskii Vybor Tiurkov Evrazii” [Avrasya Türklerinin jeopolitik seçimi], *Evrasiiskii Proekt*, No.2, (2001); bu yazının daha gelişmiş hali için bkz.: “Tiurki Evrazii: Analiz Stsenariiev Geopoliticheskogo Razvitiia” [Avrasya Türkleri: Jeopolitik gelişim senaryolarının analizi], <http://redeurasia.narod.ru>, (Erişim 6 Haziran 2005).

⁴²⁰ a.g.y.

Geriye, Vakhitov'un keskin inancına göre, bir Avrasyacı proje kalmaktadır; bu da, Avrasya Türklerinin SSCB'nin varisi ama buna benzeşmeyen (nasıl ki, SSCB, Rusya /Romanovlar/ İmparatorluğu'na benzemiyordu) yeni bir devletin inşası sürecine katılması demektir. Detayları tahmin etmek şimdilik zor olsa da, eski SSCB hudutları çerçevesinde oluşacak bu yeni devlet, Vakhitov'un tasarısınca, geleneksel değerler (Hristiyanlık ve İslam'ın sosyal ve manevî değerleri) üzerine yükselen laik-ideokratik bir yapı olacaktır; bununla beraber, Avrasya'nın tarihî mezhepleri (her şeyden önce Ortodoksluk ve Sünni İslam) burada öncelikli bir mevkide bulunacaktır. Bu alternatif, yukarıdaki tüm projelerin eksikliklerini de gidermekte, Avrasya Türklerine daha esnek gelişme ve kendi özgünlüklerini koruma imkanı sunacaktır.⁴²¹

Vakhitov'un fikrinde, Sovyet sonrası mekândaki kriz, siyasi bir krizdir ve bu, SSCB misalinde Avrasyacı devletçiliğin eski biçiminin kendi iç kaynaklarını tüketmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, buradaki medeniyetin çöküşü anlamına gelmemektedir. Bu coğrafyadaki kültürel birliğin devam etmesi ve söz konusu çözülüş/dezentegrasyon ve jeopolitik krizin kısa bir sürede giderileceği beklenmektedir.⁴²²

Gerek klasik Avrasyacı metinleri okurken, gerekse de dinî/manevî (Ortodoks, İslamî) değerler ile sosyalist düşünceleri meczetmeye çalışırken Vakhitov'un ikna edici olduğunu söylemek pek zordur. Meselâ, klasik Avrasyacıları sol ve sağ olarak keskin bir ayrıma tabi tutmakta, ki bu durum tarihî realiteye ters düşmektedir. “Sol” diye nitelenen kimselerin ikincil planda kaldıklarını belirten Vakhitov, bunların Avrasyacılar içindeki ağırlıklarını tartışmamakta, temel belgelerin oluşturulmasındaki etkinliklerinden, birçoğunun sadece geçici bir dönem için hareket dâhilinde bulunduklarından ve 1929'daki Clamart tartışmalarında tasfiye edildiklerinden bahsetmemektedir.⁴²³ Ayrıca, Marksist tarih felsefesi, yani tarihin motoru olan ‘sınıf mücadeleleri’ ile klasik Avrasyacıların ortaya koyduğu tarih felsefesi; hakeza enternasyonal söylem ile farklı medeniyetler ve bunların kendine özgü yapıları olduğunu belirten Avrasyacı fikriyatla organik bağ kurmaya çalışmak, bu fikriyatın

⁴²¹ a.g.y.

⁴²² Rustem Vakhitov, “Slavianskii Futurizm” [Slav fütürizmi], <http://redeurasia.narod.ru> (Erişim 5 Haziran 2005).

⁴²³ Rustem Vakhitov, “Utverzhdenie Levykh Evraziitsev”, a.g.y.

temel düşüncelerini ya tamamen yanlış algılamak, ya da bunları bozma/deforme ve gasp etmek demektir. Öyle gözüküyor ki, Vakhitov, Komünist Partisi çevrelerinin teşvikiyle A. Dugin'e karşı çıkarılmış bir figürdür (zira sosyalist söylem dışında bir çok ortak unsurları var, örneğin jeopolitik çözümlemeleri vs.; ayrıca üsluplarda da benzerlik noktaları tespit edilebilir). Netice itibariyle, Vakhitov örneğinde görüldüğü gibi, dogmatik veya nostaljik komünizm taraftarlarının, yeni Avrasyacı mütefekkir Aleksandr Panarin'in ifadesiyle, Rusya'nın medeniyetsel özgünlük düşüncesini istismar ettikleri söylenebilir.⁴²⁴

4. 3. SİYASİ PARTİLER

2000'li yılların başlarında Rusya'da Avrasya ismini ve söylemini doğrudan sarf etmeye çalışan iki siyasi partiden bahsedilebilir: Abdolvakhit Niyazov liderliğindeki Avrasya Partisi-Rusya Vatanseverler Birliği ve Petr Suslov öncülüğündeki Avrasya Birliği Partisi. Birbirlerinden bazı konularda farklılaşan ama Avrasya ismini ve düşüncesini kullanan bu siyasi partilere bakıldığında, bunların Kremlin tarafından kurdurulduğu izlenimi doğmaktadır. Şöyle ki, parti programlarında devlet başkanının yetkilerinin artırılması, 2004 seçimleri için epey önceden V. Putin'i aday olarak göstermeleri, kuruluş teşebbüsçülerinin ve yönetimlerinde Kremlin'le yakından bağlantılı kişilerin olması, bu kanaati kuvvetlendirmektedir. Bu hususlar, Kremlin ve çevresinde kümelenen yönetici elitin Avrasyacı düşüncelere hem ilgisini, hem de ondan pratik anlamda yararlanma çabalarını göstermektedir. Bundan başka, seçim süreçleri öncesindeki kuruluş hikâyelerine göz atıldığında bunlardan birincisinin (A. Niyazov) Müslüman kesimin oylarına, ikincisinin de (P. Suslov) Ortodoks Rus 'vatansever'lerine yönelik olduğu müşahade edilebilir. Bu partilerin henüz kitleleri etkileme bakımından

⁴²⁴ Panarin, *Rossia v Tsvilizatsionnom Protsesse*, s. 55.

büyük başarı gösteremediklerini not etmek gerekir (zaten bunlardan birisinin faaliyetini durdurduğu anlaşılmaktadır).

4.3.1. Avrasyacı Parti - Rusya Vatanseverler Birliği

Avrasyacı Parti - Rusya Vatanseverler Birliği (*EP-SPR*): Avrasyacı Parti, 2001 yılında Müslüman Refah Partisi'nin (daha önce sivil bir hareket idi) lideri, milletvekili Abdulvakhit Niyazov öncülüğünde, bir kısım Ortodoks ve Budist grupların katılımı ve bazı etkili şahısların⁴²⁵ desteği ile kurulmuş, daha sonra Şubat 2003 Duma'daki yeni katılımlarla ismine Rusya Vatanseverler Birliği ifadesini de eklemiştir. 2003 Duma seçimlerinde birtakım küçük partilerle birlikte "Büyük Rusya-Avrasya Birliği" isimli seçim bloğu oluşturmuştur. Aynı yılda ülke genelinde yapılan bir kamuoyu araştırmasında Avrasyacı Parti'nin tanınırlık düzeyi yüzde 23 olarak tespit edilmiştir.⁴²⁶

Partinin liderliğini üstlenen Abdulvakhit Validoviç Niyazov, 1969 Omsk doğumlu bir Tatar⁴²⁷ olup ilginç bir şahsiyet görünümü çizmektedir. Genç yaşlarından aktif siyasetin içinde bulunan Niyazov, Rusya Müslümanlarının dinî ve siyasi aktivitelerinde merkezî rol almış birisidir. 1990'dan beri Rusya İslam Kültür Merkezi Başkanlığının yanı sıra Rusya Müslüman Ruhani İdareler Koordinasyon Merkezi Başkan Yardımcılığını da yürütmektedir.⁴²⁸ 1994'te pek çok üst düzey Müslüman yönetici (Tataristan, Başkortostan, Adıgey, Kabarda-Balkar cumhurbaşkanları vs.) ve

⁴²⁵ Örneğin, İnguşetya eski cumhurbaşkanı Ruslan Auşev, ünlü sanatçı İosif Kobzon, Kazak şair Olcas Süleymenov, Kırgız yazar Cengiz Aytmatov vs.

⁴²⁶ Anket çalışmasının sonuçları için bkz.: Rusya Kamuoyunu Öğrenme Merkezi'nin web sayfası, www.levada.ru/portretpartij2.htm, (Erişim 14 Aralık 2006). Aynı araştırma çerçevesinde cevap verenlerin yaklaşık yüzde 70'i, Rusya'nın kendine has gelişme yolu bulunan bir Avrasya devleti olduğu görüşünü beyan etmişlerdi.

⁴²⁷ Bir Rus araştırmacı Niyazov'un 1991'de Müslümanlığı kabul eden Yahudi kökenli Vadim Medvedev olduğunu kaydetmekteyse de (Elena Chinyayeva, "Evraziiskie Paradoksy" [Avrasyacı tezatlar], *Kontinent*, 26 Eylül-9 Ekim 2001, <http://www.continent.kz/2001/18/19.html>), o, kendisini Sibiryalı bir Tatar olarak takdim etmektedir.

⁴²⁸ Niyazov'un özgeçmişi için adı zikredilen kültür merkezinin web sayfasına bkz.: www.iccrus.ru

tanınmış şahsiyeti (astronot Musa Manarov gibi) topluca umre ziyaretine götürmekle de gündeme gelen Niyazov, “eski Sovyet İslamı”nın temsilcisi olarak telakki edilen Rusya Müftüsü Talgat Tacüddin’le değil, Moskova Müftüsü Ravil Gaynuttin ve Rusya’nın Asya kısmının müftüsü Nafigulla Aşirov’a yakınlığı ile tanınmaktadır. Yeltsin’in ikinci dönem başkanlık seçim kampanyasına yakından katılan, ayrıca 1999 ve 2003 seçimlerinde de Duma’ya milletvekili olarak giren Niyazov’un özgeçmişinden devlet çevreleri ile derin bir temas içinde olduğu sezilmektedir. Bu bağlamda, partinin sıkı bir devlet ve Putin iktidarı yanlısı bir çizgi izlediği söylenebilir; bir örnek verilirse, partinin Siyasi Danışma Kurulu Başkan Yardımcısı Salambek Maigov, Şubat 2003’te Çeçen direnişçilerinin lideri Aslan Maskhadov’u temsil görevini üstlendiğini ilan etmesi üzerine, parti üyeliğinden çıkarılmıştır.⁴²⁹

Bunun yanında, partinin diğer bir kurucusu ve asıl teşvikçisi Pavel Borodin, 1993-2000 yıllarında Rusya Devlet Başkanlığı Genel Sekreterliği’nin İdarî İşler Müdürlüğü’nü yapmış, 2000’den itibaren ise Rusya-Belorus Birliği Genel Sekreteri görevini sürdürmektedir.⁴³⁰

2001’de ilk kurulduğu sırada 8 bin üyesi⁴³¹ bulunduğunu kaydeden partinin lideri A. Niyazov, Rusya Federasyonu’na dâhil olan bölge, özerk cumhuriyet ve cumhuriyet gibi idarî unsurların daha da büyük birimler altında birleşmesini ve söz konusu idarî-bölgesel yapılanmanın milli-teritoryel prensibe göre değil, milli-kültürel özerklik temelinde düzenlenmesini teklif etmekteydi.⁴³² Resmî açıklamaya göre, partinin ideolojisi, Rusya halklarının kültürlerinin özgünlüğü, eşitliği ve Rusya devletçiliğinin teşekkülünde her etnosun rolünün kabul edilmesine dayanmaktadır.⁴³³ Parti lideri Niyazov’a göre, Avrasyacılık düşüncesi, şimdilerde son derece aktüeldir, eski SSCB coğrafyasının tamamı için perspektifi bulunmakta; hatta Rusya’yı krizden çıkaracak bir

⁴²⁹ “Emissara Maskhadova Iskliuchili iz Parti” [Maskhadov’un temsilcisini partiden ihraç ettiler], 24 Şubat 2003, www.lenta.ru (Erişim 8 Ağustos 2006).

⁴³⁰ Borodin’in biyografisi için bkz.: “Pavel Borodin Ostanetsia v Minskse” [P. Borodin, Minsk’te kalacak], 17 Ekim 2003, <http://2003.newsru.ru>

⁴³¹ Bir seçim sitesine göre ise, sonraki yıllarda üye sayısı yaklaşık 103 bine ulaşmıştır, www.volgograd-vyborny.ru (Erişim 12 Ağustos 2006). 11 Temmuz 2001 tarihli Siyasi Partiler Yasasına göre, bir siyasi partinin en az 50 bin üyesi ve Federasyon bölgelerinin en az yarısında yerel teşkilatlarının bulunması gerektiğini kaydetmek gerekir (Merkez Seçim Komisyonu sitesi, www.cikrf.ru).

⁴³² Tat’iana Oganessian, “Evraziiskaia Partiia Zaniata Sakral’noe Mesto” [Avrasyacı Parti sakral bir yer edindi], *Nezavisimaia Gazeta*, 8 Ağustos 2001, www.ng.ru (Erişim 10 Haziran 2004).

⁴³³ Rusya Merkez Seçim Komisyonu, http://www.cikrf.ru/rfsv/z_evraziy.htm (Erişim 25 Mayıs 2004).

tutkal/çimento niteliğindedir. Parti, siyasi alanda demokratikleşmenin yanında federal yapının muhafazası ve devlet erkinin güçlendirilmesi gerektiğini de dile getirmektedir. Sosyal devlet prensibini savunan parti, kültürel sahada, vatanseverliğin yanı sıra BDT ve Rusya halklarının kader birliği üzerine kurulu olan Avrasyacılık düşüncesinin geliştirilmesi ve yayılmasını; halkların kültürel miraslarının ve özgünlüklerinin korunması ve kullanılması gibi hususları öngörmektedir.⁴³⁴

2003 seçimlerinden önceki parti programı, genel itibariyle Rusya halklarının ortak yaşamına, BDT mekânında işbirliğine, kademeli olarak Avrasya Birliği'nin kurulmasına vurgu yapmaktadır.⁴³⁵ Niyazov'a göre, Avrasyacılık, Sovyet sonrası coğrafyada vuku bulan entegrasyon süreçleri nedeniyle Rusya'da aktüel olup ülkedeki geleneksel dinlerin (İslam, Ortodoks ve Budizm) değerlerini organik olarak uyumlaştıran bir ideolojidir. Ayrıca, Niyazov, devleti güçlendirmek suretiyle küreselleşmeye karşı konulabileceğini düşünmekte ve güçlü Rusya'nın çok kutuplu dünya ve insanlığın sivil gelişmesi demek olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, "Rusya, ancak büyük bir güç olarak var olabilir"; hem insanî kaynakları, hem tarihî hem de bir anlamda sakral mukadderatı onu bir süper güç olarak telakki etmeği gerekli kılmaktadır.⁴³⁶ O, BDT ülkelerinin katıldığı bir Avrasya Birliği projesinin yanı sıra ekonominin planlanması gerektiğini de ileri sürmektedir.⁴³⁷ Niyazov, partisinin Kremlin tarafından kurdurulduğu iddialarının da asılsız olduğunu belirtmektedir.⁴³⁸

⁴³⁴ a.g.y.

⁴³⁵ "Programma Evraziiskoi Partii Rossii (2002)" [Avrasyacı Parti'nin programı], www.eurasia.ru (Partinin eski resmî Internet sitesi) (Erişim 15 Mart 2004).

⁴³⁶ A. Niyazov'la gerçekleştirilen bir mülakat için bkz.: "Rossiia Mojet Byt' Tol'ko Velikoi Derjavoï" [Rusya ancak büyük güç halinde var olabilir], *Evrasiia* (Aralık 2003), www.eurasia.ru

⁴³⁷ Bu arada, www.volgograd-vybory.ru (Erişim 12 Ağustos 2006) isimli siteye göre, Niyazov'un partisi faaliyetini durdurmuştur. Bunun yanında, partinin resmî web sayfası da uzun zamandır çalışmıyor. Ayrıca, 2006 sonu itibariyle Rusya Federasyonu Seçim Komisyonu'nun siyasi partiler listesinde de ismi geçmemektedir.

⁴³⁸ Anna Zakatnova, "Evrasiistvo, ne Proekt Kremliia" [Avrasyacılık, Kremlin projesi değildir], *Nezavisimaia Gazeta*, 31 Temmuz 2001, <http://www.ng.ru> (Erişim 16 Mart 2004).

4.3.2. Avrasya Birliği Partisi

Avrasya Birliği Partisi, A. Dugin liderliğinde 2002’de kurulan Avrasya Partisi’nin Petr E. Suslov ve yandaşları tarafından varlığı devam ettirilen bir örgüttür. Daha önce Suslov bu partinin Yürütme Kurulu Başkanlığını yapmaktaydı.

Bu arada, 1951 doğumlu P. Suslov, askerî ve istihbarat okullarında eğitim almış birisidir, KGB’nin yurtdışı operasyonlarında görev alan meşhur *Vympel* [Sancak] özel birliği mensubu olup Afganistan dâhil pek çok sıcak çatışma bölgesinde görev almıştır. Dış istihbarat operasyonu subayı olarak albaylığa kadar yükselen Suslov, 1995 yılında emekliye ayrılmıştır. Bu manada, istihbarat çevrelerinin duayeni olarak kamuoyunda tanınmaktadır.

Bu arada, Avrasya Partisi’nin, 2003 Duma seçimleri öncesinde Duma Başkanı G. Seleznev’in grubu, D. Rogozin’in milliyetçi *Rodina* [Vatan] Partisi, iktisatçı S. Glazyev’in sol eğilimli inisiyatifi vs. gibi çeşitli gruplarla seçim ittifakına girmeye denediyse de (hatta bir ara bu son ikisiyle bir seçim bloğuna dâhil oldu), ama bu politikalar yüzünden parti içinde özellikle başkan A. Dugin ile onun yardımcısı ve partinin ikinci adamı P. Suslov arasında ciddi ihtilaflar çıktığı, A. Dugin’in bir anda kendisini partiden dışlanmış vaziyette bulduğu ve akabinde 20 Kasım 2003’de Uluslararası Avrasyacılık Hareketi’nin kuruluş kongresini yapmaya yöneldiği yukarıda kaydedilmişti.

Öte yandan, Duma seçimlerine az kala felç olan parti, Aralık 2003 Duma seçimlerine katılmazken sol-milliyetçi *Rodina* Partisi’ne destek çıkmış ve akabinde Petr Suslov’un liderliğinde yeniden yapılanmıştı. 31 Ocak 2004’te gerçekleştirilen Olağanüstü Kongre’de A. Dugin ve ekibinin parti politikaları ile uygun düşmeyen faaliyetleri kınanmış ve yeni bir yönetim seçilmiştir. Kabul edilen kararda, D. Rogozin’in Rodina Partisi ile sıkı işbirliğine devam edilmesi hususu vurgulanmıştır. Bundan başka, herhalde A. Dugin’in bertaraf edilmesi ile ideolojik meselelerde ortaya çıkan boşluğu doldurmak amacıyla 58 kişilik bir İlmî Danışma Kurulu oluşturulduğu, Moskova Devlet Üniversitesi Felsefe Bölümü’nden profesör Vitali Pashenko’nun da

bunun koordinasyonunu üstlendiği ilan edilmiştir.⁴³⁹ Ayrıca, yaklaşan başkanlık seçimlerinde (Mart 2004) V. Putin'in desteklenmesi karara bağlanmıştır.⁴⁴⁰ Bu kongrede önce eş-başkanlık sistemi uygulansa da, sonradan Suslov, başkanlığı üstlenmiş; partinin ismi de (Aralık 2004'den itibaren) Avrasya Birliği olarak değiştirilmiştir.

Partinin Krasnoyarsk, Novosibirsk, Tomsk gibi faal yerel teşkilatları bulunmakta⁴⁴¹ ve bunların bazı üyeleri bölgesel yönetim kurumlarına seçilerek faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunun yanında zaman zaman parti başkanı ve yerel yetkililerin basında açıklamalarına rastlanmaktadır. Örneğin, Suslov, devlet başkanına yazdığı 19 Şubat 2005 tarihli 'açık mektup'ta, vatandaşlara sunulan bazı sosyal imtiyazların kaldırılarak para ile telafi edilmesi değişikliğini eleştirmiş, bunun hak ve özgürlüklere uygun düşmediğini; Birleşik Rusya Partisi'nin ve hükümetin bu tür uygulamalarla vatandaşların sosyal durumlarını kötüleştirdiğini ifade etmiş; başkanı değil, hükümeti eleştirirken de birtakım öneriler sıralamayı unutmamıştı.⁴⁴² Bu arada şunu da kaydetmek gerekir ki, Aralık 2005'de faşist-milliyetçi Slav Birliği isimli örgütün sempatizanları olan hackerlerce partinin resmî web sayfasının yayını durdurulmuştur.⁴⁴³

Genel olarak bakıldığında, parti yayınlarında Ortodoks milliyetçi vurgu⁴⁴⁴ -ki bu *Rodina* ile teşrik-i mesaiden de belli olmaktadır- daha fazla hissedilmekteyken, Müslümanlara karşı mesafeli bir duruş sezilmektedir. Örneğin, partinin *Evrasiiskaia Panorama* isimli dergisinin daha ilk sayısında (2004) "Rusya Federasyonu'nda Kaç Muhammedî Var?" başlıklı kısa bir yorum yer almakta⁴⁴⁵ ve burada ülkedeki Müslüman nüfusun miktarı söz konusu edilerek indirgemeci bir yaklaşımla toplam 3 milyon rakamı verilmektedir; hâlbuki genel bilinen, yaklaşık 20 milyondur. Ayrıca yazı başlığında ve

⁴³⁹ Pashenko'nun daha ziyade klasik Avrasyacılığın bazı metinlerinin özet ve tartışmalarından hareketle oluşturduğu eseri için bkz.: V. Y. Pashenko, *Sotsial'naia Filosofiia Evraziistva* [Avrasyacılığın sosyal felsefesi] (Moskova: Alfa-M, 2003).

⁴⁴⁰ "Rezoliutsiia" [Karar], 31 Ocak 2004, <http://www.evraziarus.ru> (Erişim 24 Mayıs 2004).

⁴⁴¹ Sibirya bölgesinde aktif olan bu teşkilatlarla ilgili resmî bilgi için bkz.: <http://evraziasib.info>

⁴⁴² 21 Şubat 2005, www.partinform.ru (Erişim 4 Aralık 2006).

⁴⁴³ Bkz.: www.evraziarus.ru

⁴⁴⁴ Bu bağlamda hatta parti sitesinde "Avrasyacı Manevî Prensipler ve Yönetim Kurallarının Mecmuu" başlıklı on maddeli metnin kutsal On Emir tarzında düzenlendiğine giriş kısmında değinilmiştir. 7 Nisan 2004, www.evraziarus.ru (Erişim 24 Mayıs 2004).

⁴⁴⁵ M. Metelkin, "Skol'ko zhe Magometan v RF?", *Evrasiiskaia Panorama*, No. 1, www.evraziarus.ru (Erişim 7 Nisan 2004).

içinde, Rusya’da genel kabul görmüş “Müslümanlar” (*Musul’man*) ifadesi yerine “Muhammedîler” (*Magometan*) kelimesinin kullanılması da ilginçtir.

Parti çevrelerinde Avrasyacılık, bir bağlamda, küresel bir alternatif olarak da görülmektedir. Bu, Avrasya halklarının tarihî özgünlüklerini temin etmekle beraber diğer kıtalar için de örnek teşkil edebilir.⁴⁴⁶ Bu anlamda, söz konusu proje, Z. Brzezinski gibi küresel istekleri olanlar için engel olmakta, onların modellerine doğrudan karşıtlık oluşturmaktadır.⁴⁴⁷ Çünkü Avrasyacılık, parti belgelerine göre, Rusya’nın yeniden kalkınması demektir.

4. 4. RUSYA-DIŞI BİR AVRASYACILIK VERSİYONU:

N. NAZARBAYEV’İN PROJESİ VE O. SÜLEYMENOV

Sovyet sonrası ülkelerde Avrasya kavramına ve bu coğrafyada entegrasyon fikrine yönelik en çok resmî ilginin Kazakistan’da görüldüğü söylenebilir. Ülkenin coğrafi konumu (Avrasya’nın neredeyse merkezi) ve nüfus yapısı (ülkenin temel unsuru Kazaklar ve etnik Ruslardır) itibarıyla bu anlaşılabilir bir durumdur. Diğer taraftan, ulaşım ve iletişim hatlarının yanı sıra ekonomik ve hammadde açısından Rusya ile mevcut olan karşılıklı bağımlılığın da başta Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev olmak üzere ülke yöneticilerini kuzey komşu ile yakın entegrasyon politikaları izlemeye sevk ettiği düşünülebilir. Tabii ki, buradaki saikler içinde, eskiden tevarüs eden sosyo-kültürel yakınlık ve ülke elitleri arasındaki temaslar da unutulmamalıdır.

⁴⁴⁶ Stanislav Shuvalov, “Evraziistvo kak Global’nyi Al’ternativnyi Proekt” [Küresel alternatif proje olarak Avrasyacılık], 18 Aralık 2003, <http://www.evraziarus.ru> (Erişim 24 Mayıs 2004).

⁴⁴⁷ V. Pashenko, “Komu Meshaet Evraziiskoe Uchenie?” [Avrasyacılık öğretisi kime mani olmakta?], 15 Aralık 2003, <http://www.evraziarus.ru> (Erişim 24 Mayıs 2004).

Bu bağlamda, eski Sovyet ülkelerinden bazılarının Avrasya Birliği adıyla sıkı bir entegrasyona gitmesinin gerektiğini dile getiren ve bunu somut bir taslak-proje ile öne süren Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in girişimleri de Avrasyacılık bağlamında değerlendirilebilir. Fakat en baştan söylemek gerekirse, Nazarbayev her ne kadar P. Savitski, G. Vernadski gibi klasik Avrasyacıların ve L. Gumilev'in düşüncelerini iyi bildiğini beyan etse de, ileri sürdüğü projenin tam olarak Avrasyacılık akımının teorik arka planından esinlenmesinden ziyade pratik amaçlardan ileri geldiği sezilebilir; mevzubahis dönemde yapılan açıklamalar ve verilen demeçlerden de bu görülebilir. Nazarbayev'in devlet başkanı niteliği ile söz konusu düşüncelerini dile getirmekte süreklilik kaydetmesi, onu yeni Avrasyacı diğer düşünürlerden farklı kılmaktadır. Belki de bu sebeptir ki, Yeni Avrasyacılığın etkin isimlerinden A. Dugin, daha önce Nazarbayev'in projesini pragmatik ekonomik "Avrasyacılık" olarak nitelese de⁴⁴⁸, daha sonra onu epey metheden ayrıca bir kitap neşretmekten dahi geri durmamıştır.⁴⁴⁹

Genel olarak söylenirse, Nazarbayev liderliğindeki Kazakistan yönetimi, Sovyetlerin çöküşünün ta başından beri Rusya Federasyonu ve çevre ülkelerle ilişkilerin koparılmaması, aksine daha da geliştirilmesi istikametinde bir politika izlemiştir. Başlangıçta Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyeleri arasında ekonomik entegrasyon fikri başat rolü oynamıştır.⁴⁵⁰ Nazarbayev, 1994 yılında açıkladığı Avrasya Birliği kurma düşüncesinden önce de pek çok defa BDT çatısı altında Rusya ve diğer eski Sovyet cumhuriyetleri ile sıkı bir ekonomi-malî entegrasyona gidilmesi ve bu bağlamda örneğin henüz milli para birimlerinin tedavüle girmediği bir devirde Ruble alanının korunması gerektiği hususlarında bir dizi öneri ileri sürmüştür. Bunlardan 1992 Ağustosunda ilan edilen teklifler paketinde meselâ şu maddeler yer almakta idi:

- 1) BDT Ekonomik Kurulu'nun oluşturulması,

⁴⁴⁸ Aleksandr Dugin, *Osnovy Geopolitiki: Geopoliticheskoe Budushee Rossii: Myslit' Prostranstvom* [Jeopolitiğin esasları: Rusya'nın jeopolitik geleceği: Mekânla düşünmek], 4. baskı (Moskova: Arktogeia, 2000), s. 159.

⁴⁴⁹ Aleksandr Dugin, *Evrasiiskaia Missiia Nursultana Nazarbaeva* [N. Nazarbayev'in Avrasyacı misyonu] (Moskova: ROF Evraziia, 2004).

⁴⁵⁰ 1991-1997 yıllarında Kazakistan ve Rusya'nın BDT çerçevesindeki entegrasyona yönelik yaklaşım ve uygulamaları, liderlerin taktik adımları ve sonuçlarının detaylı bir analizi için bkz.: Mikhail Alexandrov, *Uneasy Alliance: Relations Between Russia and Kazakhstan in the Post-Soviet Era 1922-1997* (London: Greenwood Pres, 1999), s. 155-202. Bu arada, Alexandrov'un milliyetçi-faşist siyasetçi V. Jirinovski'yi (yanlışlıkla) Yeni Avrasyacı olarak nitelendirdiğini kaydetmek gerekir (bkz.: a.g.e., s. 29).

- 2) Ruble alanındaki ülkelerin bankalar birliğinin teşkili,
- 3) Rublenin ulus-üstü (supranational) bir para birimi olarak kabul edilmesinin yanı sıra diğer cumhuriyetlere de emisyon ve kredi konularında söz söyleme yetkisi verilmesi,
- 4) BDT İktisat Mahkemesi'nin oluşturulması,
- 5) Savunma ittifakının güçlendirilmesi ve fonksiyonel hale getirilmesi,
- 6) Parlamentolar-arası Asamble'nin organize edilmesi.⁴⁵¹

Her ne kadar bu yukarıdaki tekliflerden bazıları ilerleyen zaman içinde hayata geçirilse de (gerçi BDT içindeki yeni oluşturulan kurumlar da arzu edildiği kadar etkin olamadı), perspektifi olan önemli birçok teklif Moskova tarafından geri çevrilmiş (örnek olarak, Ruble alanının korunması vs.) veya söz konusu devletlerin kısa erimli menfaatleri bakımından o dönemde dikkate alınmamıştır.

Bununla beraber, müteakip yıllarda N. Nazarbayev, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun yapısal düzeyde reforme edilmesi gerektiği ve post-Sovyet ülkeleri arasındaki entegrasyon çabalarının sıkılaştırılması taleplerini sürdürmüştür. 22 Mart 1994'de Londra'da Chatham House'da yaptığı konuşmada Nazarbayev, BDT dâhilinde tüm üyelerin tutulması düşüncesinden vazgeçilmesini, bunun yerine daha dar bir katılımı Avro-Asya Birliği (*Evro-Aziatskii Soiuz*) adıyla bir yapılanmaya gidilmesini teklif etmişti.⁴⁵² Bu durumda diğer devletler, belli şartları yerine getirince söz konusu birliğe katılabileceklerdi. Nazarbayev, benzeri düşüncelerini bir hafta sonra Moskova Devlet Üniversitesi'nde tekrarlamıştı. 3 Haziran 1994 tarihinde ise, Avrasya Birliği (*Evrasiiskii Soyuz- EAS*) projesini daha somut ve detaylı bir şekilde gündeme getirmişti. Bunları öne sürerken Nazarbayev'in asıl kaygısı, BDT'nin doğru düzgün işlemeyen hantal yapısı yerine daha küçük ama daha çevik bir birlik ikame etmek ve buradan hareketle entegrasyon sürecini canlandırmaktı. Burada kademeli entegrasyon fikri ağır basmaktaydı, diğer bir deyişle, hızlı dönüşüm süreci içinde olan ülkelerle diğerlerinin

⁴⁵¹ Alexandrov, *a.g.e.*, s. 159.

⁴⁵² Nursultan Nazarbayev, *Evrasiiskii Soiuz: Idei, Praktika, Perspektiva 1994–1997* [Avrasya Birliği: Düşünceler, uygulamalar, perspektifler] (Moskova: Fond Sodeistviia Razvitiu Sotsial'nykh i Politicheskikh Nauk, 1997), s. 26-27.

farklı entegrasyon düzlemlerinde buluşmaları gerekmektedir. Her ne kadar BDT ülkeleri ortak bir geçmişe, müşterek aktarım ve ulaşım yollarına sahip olsalar da, geçen birkaç yıl içinde belli ayrımlar ortaya çıkmıştı; dahası bazı ülkeler diğerlerine karşı ekonomik baskı yapmaya, hatta bazıları da komşularına karşı sıcak çatışmalara girmeyi göze almışlardı.

Avrasya Birliği projesi, özetle söylenirse, birliğe dahil olan devletlerin bağımsızlığının korunması şartıyla öncelikle iktisadî alanda temerküz/konsolide olmasını; siyasi, kültürel ve askerî alanlarda da eşgüdümlü/koordineli politika yürütmelerini öngörmektedir. Avrupa Birliği'ne benzer hususlar taşıyan söz konusu tasarının bazı maddeleri aşağıda özetlenmiştir:

1. Birlik prensipleri

- *EAS* devlet başkanları ve başbakanlardan oluşan Kurul, Birliğin en yüksek siyasi organı olup başkanlık altı ayda bir Rusça alfabedeki harf sıralamasına göre değişir.
- en yüksek danışma kurulu, *EAS* Parlamentosu'dur ki bunun asıl amacı ortak ekonomik alan oluşturulması yolunda yasal zeminin hazırlanması ve *EAS* vatandaşlarının haklarının savunulmasıdır. Bu kuruma milletvekilleri, doğrudan seçim yoluyla veya üye devletlerin parlamentolarından eşit sayıda seçilir. Parlamentonun kararları, üye devlet parlamentolarında bir ay zarfında gerçekleştirilecek onay işlemi ile geçerlilik kazanır.
- Üye devletlerin dışişleri bakanlarından meydana gelen kurul, Birliğin dış politikasını belirler.
- Devletlerarası Yürütme Komitesi, Birliğin sürekli faaliyet gösteren icra organı olup eşit şartlarda üyeler tarafından teşkil edilir.
- Birlik içinde kararlar nitel çoğunluk ilkesine göre, katılımcı ülkelerin 4/5'nün oyuna göre alınır. Yeni üyelerin kabulü ise, eksper komisyonunun adayların üyeliğe hazır olduklarına dair görüşü ve *EAS* üyelerinin oybirliği ile verecekleri karar sonucunda gerçekleştirilir.
- Birliğin dili, Rusça'dır. Birlik içinde ikamet yerlerini değiştirenler, isterlerse otomatik olarak o ülkenin vatandaşlığını alabilirler.

2. Ekonomi

- *EAS* çerçevesinde ortak ekonomik alan oluşturma maksadıyla iktisadî, malî ve hammadde kaynakları vs. gibi komisyonlar; perspektifli birçok projeyi finanse

edecek ekonomik ve teknik işbirliği fonu; *EAS* Yatırım Bankası; ve iktisadî konuları çözecek Arbitraj kurumu oluşturulur.

3. Bilim, kültür, eğitim

- İlgili bir komitenin yanı sıra ortak araştırma merkezleri, bilimsel araştırma fonu ve burs fonu kurulmalı, sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları teşvik edilmelidir.

4. Savunma

- *EAS*, ortak savunma alanın meydana getirilmesini öngörmektedir. Bu çerçevede, savunma güçlerinin ortak koordinasyonunu gerektiren anlaşmalar yapılmalıdır. *EAS* sınırları dâhilinde görevlendirilmek üzere, kolektif barış gücü oluşturulmalıdır.

5. Ekoloji

- Ekoloji fonu kurulmalı, çevre kirliliğinin ve felaketlerin (Aral denizi, Çernobil vs.) giderilmesi çabaları koordine edilmeli; nükleer atıkların depolanmasına ilişkin bir anlaşma imzalanmalıdır.⁴⁵³

Fakat Kazakistan cumhurbaşkanının bu birlik projesi, Rusya kamuoyunda geniş yankı bulup birçok entelektüel ve iş çevrelerince de desteklemesine rağmen, zamanında Kremlin taraflarında pek sönük karşılanmıştı. Bununla beraber, Nazarbayev her platformda bu fikirlerini beyan etmeyi sürdürmüştü. Kayda değerdir ki, Kazakistan Entegrasyon Fonu, L. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi gibi kurumlar, sözü edilen taslağın müzakeresi sürecinde Nazarbayev'in teşebbüsü ile kurulmuştu. Yalnız V. Putin iktidarının ilk yıllarından Nazarbayev'in kademeli ve farklı entegrasyon fikrini benimsendiği müşahade edilecekti. 2000'li yılların başlarında kurulan Avrasya Ekonomi Topluluğu ve Ortak Ekonomik Alan örgütleri buna örnek teşkil edecekti. Şimdilerde Nazarbayev'in politikası doğrultusunda, Kazakistan, Rusya'nın başat rol oynadığı pek çok bölgesel örgüte üye olup aktif bir dış politika yürütmeye çalışmaktadır.⁴⁵⁴ Ve Nazarbayev'in fikrinde, geçen bunca zaman, Avrasya Birliği projesi ve onun temelinde duran prensipler (öncelikle ekonomi üzerine bina edilen pragmatiklik, çok katmanlı ve değişik hızdaki entegrasyon, güvenliğin tek ülke tarafından

⁴⁵³ *a.g. e.*, s. 44-50.

⁴⁵⁴ Bu politikanın bazı hususlarının yanı sıra uluslararası terörizm, dinî köktencilik, uluslararası uyuşturucu ticareti gibi giderek belirginleşen tehditlerin Kazakistan tarafından nasıl algılandığının genel bir tasviri için bkz.: N. Nazarbayev, *Kriticheskoe Desiatiletie* [Kritik bir on yıl] (Almatı: Atamura, 2003).

sağlanamaması ve bir bölgesel güvenlik mekanizması arayışı, gönüllülük) aktüelliğini korumaktadır.⁴⁵⁵

Nazarbayev'in Avrasyacı entegrasyon görüşlerinin Kırgız yazar Cengiz Aytmatov ve meşhur Kazak şair, dilci ve Türkolog Olcas Süleymenov⁴⁵⁶ tarafından desteklendiğini de belirtmek lazım. Aslında Süleymenov daha Sovyetler zamanında, 1975 yılında neşrettirdiği *Az i Ya* eseri ile Avrasyacı tarih görüşüne yakın bir yaklaşım benimsemişti.⁴⁵⁷ İki esas bölümden meydana gelen bu eserin birinci kısmı, XII. yüzyıl ait olan önemli bir Rus kroniğinin, *Igor Alayı Destanı*'nın gerek XVI. yüzyıldaki müstensih, gerekse de sonraki yüzyıllardaki tarihçiler tarafından yanlış aktarılıp tercüme edilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Belirtmek gerekir ki, destanın asıl mevzusu, göçebe Steplilerle, yani kadim Türk kavimleri ile Doğu Slavları arasındaki ilişkiler ve mücadelelerdir. Süleymenov, destanda manası anlaşılmayan yerleri titizlikle kaydederek pek çok ifade ve kelimenin kökenine inmekte ve bunları Türk dillerinin yardımıyla deşifre etmeye çalışmaktadır. Neticede, destanda şimdiye kadar bilinenlerin dışında mebzul miktarda gizli *türkizmler*, yani Türk dillerine ait kelime ve imgelerin bulunduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, Süleymenov bu destanın iki-dilli olduğunu, diğer bir deyişle, destan yazarının bu türkizmlerin Slavlarca anlaşıldığını hesaba katarak eserini yazdığını düşünmektedir. Dolayısıyla, kadim Slavların kadim Türk diline ait kelimeleri rahatlıkla anladığı tahmin edilebilir. XII. yüzyılda söz konusu dillerdeki bu yakınlık, aslında hayatın tüm sahalarında yani kültürel, sosyal ve iktisadî alanda karşılıklı iletişimin çok üst düzeyde gerçekleştiğine işaret eder. İşte, Süleymenov'un da vurgulamak istediği tam da buydu: Slav-Türk birliği.

⁴⁵⁵ N. Nazarbayev, "Regional'naia Integratsiia i Evraziistvo" [Bölgesel entegrasyon ve Avrasyacılık], 2 Nisan 2004 tarihinde Astana'da L. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi'nde yapılan konuşma, 3 Nisan 2004, <http://www.centrasia.ru> (Erişim 3 Şubat 2006).

⁴⁵⁶ 1936 doğumlu Olcas Süleymenov, jeoloji bölümünden mezun olsa da (1959), şairlik istidadının peşinden gidip devrin genç ediplerine eğitim veren Gorki Edebiyat Enstitüsü'nü de bitirdi (1961). Uzun dönem gazete muhabirliği, sinema yönetmenliği, Kazakistan Yazarlar Birliği Genel Sekreterliği vs. gibi birçok görevde meslekî faaliyetini devam ettiren Süleymenov, perestroyka yıllarında nükleer denemeler karşıtı çevre hareketiyle ülkesinin siyasi hayatında rol aldı. Bağımsızlığın ilanından bir süre sonra diplomatik görevle yurtdışına gönderildi. Hâlen UNESCO'da ülkesini temsil eden Süleymenov, edebî ve akademik faaliyetini duraksamadan sürdürmektedir.

⁴⁵⁷ Eserin Türkçe tercümesi için bkz.: Olcas Süleyman, *Az i Ya*, çev. Natık Seferoğlu (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992). Müellif, eserin ismi ile bile okurları şaşırtmıştı; *az*, eski Slavcada; *ya* ise modern Rusçada 'ben' anlamına gelmektedir. Bu arada, Süleymenov'un çok zahmet ve ince işçilikle inşa ettiği belli olan bu önemli eserinin, özenle yapılacak yeni bir tercümeyi ve baskıyı fazlasıyla hak ettiği söylenebilir.

Özetle, Süleymenov gerek bu destanın tarihçilerce yanlış okunmasını, gerekse de o dönemin tarih yazımında kadim Türklere atfedilen negatif imajı eleştirmekte; resmi tarih tezinin direttiği çatışmacı görüşün aksine kadim Ruslar ve Türkler arasında liderler düzeyinde kız alıp vermeye varana kadar, yani kan akrabalığının yanı sıra pek çok iletişim noktası olduğuna dikkat çekmekte, göçebe Steplilerle Rusların kaynayıp karıştıklarını ve nihayet bir bağlamda Slav-Türk birliği fikrini ileri sürmektedir. Bu çerçevede aşağıdaki pasaj çok manidardır:

“...XII. asırda ‘benimki’ ve ‘öteki’ kavramları, henüz örneğin XVI. veya XVIII. asırlardaki gibi harfî anlamda anlaşılmıyordu. Bunlar, etnik boyuttan yoksun idiler. Hatta salname yazarı rahipler dahi ‘bizimki[ler]’ dediklerinde sadece Rusları değil, Karakalpıkları, Berendeyleri, Torkları ve Kovuyları [yani Türk boylarını] da kastetmekteydiler. “Poganıy” [çok pis, murdar] sıfatı, ırkına ve kültürel aidiyet/mensubiyetine bakılmaksızın tüm düşmanlar için kullanılmaktaydı. Rostislaviçlere saldıran İgor da bir keresinde böyle nitelendirilmişti.

XII. asır Rusları, ırkçı olamazdı: Türklerle kan akrabalığı, kültürel ve siyasi ilişkiler oldukça yoğunlu. Rus ülkesi, Steple kaynayıp karışmıştı ve hatta en zayıf siyasi temasların dahi ihlali teşebbüslerinin ne denli trajediye dönüştüğünün şahidi olduk. Yerel bir knez için ihtiyaç anında ona yardım edenler ‘kendisinininki[ler]’ (ki bunlar arasında sık sık Polovetsler/Kıpçaklar da bulunmaktaydı) idi. Ama onun fetihlerine engel olanlar veya tam aksine onun mülküne saldıranlar (ki bunlar çoğunlukla Rus knezleri/beyleri idi) da ‘ötekiler’di.”⁴⁵⁸

Az i Ya’nın ikinci kısmında ise, Süleymenov, kadim Sümer ve Türk dili arasındaki ilişkileri söz konusu etmekte ve bu bağların genetik değil, kültürel olduğunu vurgulamaktadır. Olcas Süleymenov daha sonra söz konusu düşüncelerini biraz daha akademik bir üslupla yazdığı *Yazyk Pis’ma* (Yazının dili) isimli eserinde geliştirmiştir.⁴⁵⁹

Bunların yanında, Kırgız yazar Cengiz Aytmatov gibi şiirlerini ve eserlerini Rusça kaleme alan ve bir anlamda kendisinin Rus kültürüne de mensup olduğunu

⁴⁵⁸ *a.g.e.*, s. 99. Bu pasajın tercümesinde orijinal metin dikkate alınarak önemli düzeltmeler yapıldığını belirtmek gerekir.

⁴⁵⁹ 1998’de basılan bu eserin Türkçe tercümesi için bkz.: Olcas Süleyman, *Yazı’nın Dili*, çev. Arif Acaloğlu (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2001).

adeden Süleymenov, Avrupa Birliği üyelerinin aksine ileride Avrasya Birliği ülkelerinin dil açısından zorluk çekmeyeceklerini belirtmektedir. Zira ona göre, Rusça hâlâ genel bir iletişim dili düzeyindedir ve onun sayesinde dünya medeniyeti unsurları milli kültürlerle girebilmiştir. Süleymenov'un tarih, kültür gibi birçok alanda olduğu gibi dil konusundaki yaklaşımı da dışlayıcı değil, kuşatıcıdır. Süleymenov'un niyeti, kendi ifadesiyle söylenirse, "dağları tenzil etmeksizin stepleri yüceltmek" (*vozvysit' step', ne unizhaia gory*) ifadesinde saklıdır.⁴⁶⁰ Diğer bir deyişle, etnosentrizme düşmeden milliyetçi davranmak; örnek verirken, Kazakçayı yüceltmek, ama bunu Rusçayı hor görerek yapmamak. Bu, bir bakımdan N. S. Trubetskoy'un kültürlerin veya milletlerin eşitliği konusundaki görüşlerini hatırlatmaktadır.

Süleymenov, bir mülakat sırasında BDT'nin geleceğini bir Avrasya Birliği şeklinde gördüğünü ifade etmişti. Ona göre, Sovyetlerin çöküşünden on beş sene sonra Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın içinde bulunduğu entegrasyon süreciyle Avrasya Birliği'nin belli çizgileri ortaya çıkmıştır. Eğer bu üçlü, Avrasya düşüncesi etrafında kenetlenirse, bunlara Sovyetlerin bakiyesi diğer mücavir ülkeler de katılabilecekler; zira coğrafi, tarihî, kültürel, ekonomik ve tüm diğer açılardan tüm bu memleketler bir bütünlük içinde yan yana yaşamakla mukadderdirler; bunlar Avrasyalılarıdır ve kıtaları aynıdır.⁴⁶¹ Söz konusu mülakattan öyle gözüküyor ki, Süleymenov Sovyetlerin bir oldubitti ile dağıtılmasını kabullenememekte, tercihini yıkıcı değişim yerine yapıcı ve tedrici demokratik dönüşümden yana yapmaktadır. Ona göre, bir duvarı [Demir Perde] yıkarken, eski Sovyet coğrafyasında birçok duvarın inşasıyla karşı karşıya kalınmıştı. İşte, bu acelecilikten, düşüncesizlikten ve pratik işlere romantik yaklaşımdan kaynaklanmaktaydı.⁴⁶²

Sonuç olarak, Kazakistan ve Rusya'da dile getirilen Avrasyacı görüşlerde benzerlik ve farklılıkların olduğu gözlemlenebilir; birincisi, ekonomik entegrasyon

⁴⁶⁰ Süleymenov'la yapılan mülakat için bkz.: "Nam ne Stoit Bezhat' za Rozoi i Pomerantsom" [Gül ve turuncu peşinde koşmamıza değmez], 18 Mart 2005, <http://www.aif.kz> (Erişim 11 Kasım 2006). Bu arada mülakatın başlığı, Gürcistan ve Ukrayna'daki malum değişimlerin biçiminden duyulan hoşnutsuzluğu yansıtmaktadır.

⁴⁶¹ Aleksandr Shuplov, "Olzhas Suleymenov: Kazhdii Poet Sozdaet Svoi 'Gloбус'" [O. Süleymenov: Her şair kendi 'dünya'sını inşa eder], 22 Eylül 2005, <http://www.rg.ru/2005/09/22/suleymenov.html> (Erişim: 11 Kasım 2006).

⁴⁶² a.g.y.

ağırlıklı ve kısmen Kazakistan merkezli iken, ikincisi medeniyetsel diğer boyutları kapsamaktaydı; ilki resmî dairelerce tam olarak savunulurken, diğeri henüz yönetim çevrelerince benimsenmeye başlanmıştır.

4. 5. KLASİK VE YENİ AVRASYACILIK: SÜREKLİLİK İÇİNDE DEĞİŞİM

Aynı mayadan beslenen ama farklı dönemlerde ortaya çıkan fikir akımları, tabiatları gereği bünyelerinde süreklilik ve değişim unsurlarını barındırmaktadır. Bu anlamda, klasik ve yeni Avrasyacılık arasında da mukayeseler yapıp bu tür bileşenleri tespit etmek mümkündür. 1920’li yıllarda Avrasyacılığın doğuşundaki ortam ve onu harekete geçiren dinamikler ile Soğuk Savaş’ın sonlarında yeniden ortaya çıkan, diğer bir deyişle yeniden üretilen bu fikriyatın parametreleri arasında bir kıyaslama yapılır ise, süreklilikte değişimin öne çıktığı söylenebilir. Yani esas düşünceler muhafaza edilmekle birlikte birtakım evrilmelerden söz edilebilir. Bu bağlamda, önceki bölümlerde ortaya konulmaya çalışılan düşünceler çerçevesinde aşağıda bazı hususlara kısaca değinilecektir. Yalnız bunlardan bahsederken genellemeci bir yaklaşımın benimsendiğini unutmamak gerekir.

Klasik Avrasyacılık fikriyatının temel sabitelerinin yeni Avrasyacılıkta da devam ettiği yukarıda kaydedildi. Bu, ilgili iki bölüm verileri okunduğunda da görülebilir. Bunun yanında, akademik üslup ve derinliğin yeni Avrasyacılıkta da sürdürüldüğü göze çarpmaktadır.

Yine bunun gibi, futuristik nitelikler, geleceği inşa düşünceleri ve projeleri önem arz etmektedir. Nasıl ki, klasik Avrasyacılar Rusya’nın Batıcı tecrübesi, yani I. Petro ile başlayan süreç ve bu sürecin sonralarına yakın ortaya çıkan çeşitli Avrupa menşeli

fikriyatlar, bu cümleden Komünist ve Bolşevik cereyanlar reddedilmekte idiyse, yeni Avrasyacılar da bunun yanına bir de Sovyet dönemi eklenmektedir. Diğer bir deyişle, Sovyet dönemine özlem ve onun yüceltilmesinin aksine bu tecrübenin eleştirisi yapılmakta, A. Dugin ve özellikle A. Panarin’de bu bariz bir hal almaktadır. Dolayısıyla, Sovyetlere dönüşü isteme ve bu tecrübeyle özdeşleşecek hususlara atıfta bulunmak, bir Avrasyacının niteliği olamaz; gerek Çarlık, gerekse Sovyet tecrübesinin başarısızlığı, bunları tekrarlayanın faydasızlığı sebebiyle zaten yeni bir toplum ve gelişme modeli inşa edilmesine girişilmektedir.

Teşkilatlanma veya etkin siyasete katılım açısından bakıldığında da paralellikler görülmektedir. Her iki akımın ürettiği yayınlar çok boyutlu ve zengin olmakla beraber organizasyon bakımından akım üyeleri ardı ardına şansızlıklar yaşamışlardı; klasik Avrasyacıların Avrupa’nın farklı şehirlerinde bulunduklarından bir türlü toparlanamadıklarını ve nihayet haftalık bir gazete çıkarmaya girişirken bazı fikrîsel ihtilafların da söz konusu olduğu ama aslında örgütsel bir krizle karşı karşıya kaldıkları Clamart olayını hatırlayalım. Veya yeni Avrasyacı düşünürlerin genel anlamda bir şemsiye örgüt etrafında bir araya gelememesi düşündürücüdür. Dahası, yeni Avrasyacılığın etkin isimlerinden A. Dugin’in aktif siyasete atılma amacıyla kurduğu partisinden kısa bir süre sonra dışlanması, diğer bir organizasyon zafiyetine işaret idi. Sanki burada aktif siyasete yaklaşıldığı zaman örgütsel krizlerin çıktığı görülmektedir.

Tabii ki, farklı zaman dilimleri ve koşullarında ortaya çıktıkları için değişim gösteren hususlarla ilgili pek çok şey söylenebilir. Birincisi, önemle kaydedilmelidir ki, klasik Avrasyacılıkta pek fazla savunma refleksi bulunmuyordu; evet Batıya ve Latinliğe karşı keskin bir duruş vardı, ama Bolşeviklerin Rus devletçiliğini, şöyle veya böyle, çöküşten kurtardıkları, ülkeyi muazzam sınırlarına ve gücüne kavuşturdukları zımnen de olsa kabul edilmekteydi. Sovyetler, coğrafi olarak dünyanın altıda birini oluşturuyordu. Bu bağlamda, Yeni Avrasyacılık tam da Sovyetlerin dağıldığı ve Rus devletçiliğinin önemli miktarda nüfuz ve toprak kaybettiği bir sırada ortaya çıkmıştı; bu onu daha ziyade savunmacı kılmış, söylemde genellikle jeopolitik yaklaşım ve konular öne çıkmıştı. Diğer bir deyişle, 1990’lardaki Yeni Avrasyacılar, klasik Avrasyacılar kadar ‘rahat’ değillerdi. Çünkü toprak, nüfuz, askerî ve ekonomik potansiyel olarak

Moskova, epey bir güç kaybetmişti. Yeni Avrasyacılık çeşitlenmeleri içinde bazı keskin hatların (A. Dugin) olmasının da bundan kaynaklandığı düşünülebilir.

Dolayısıyla, Klasik ve yeni Avrasyacıların ortaya çıktıkları zeminler farklı idi. Birinciler vatandan uzakta zorlu muhaceret koşullarında, ikinciler ise Batıcı liberallerin iktidarı ele geçirdiği ülke şartlarında kendilerine faaliyet alanı açmaya çalışmaktaydılar. Birinciler, her ne de olsa bir imparatorluğun bir anlamda (örneğin, yüz ölçümünde pek çok farklılık yoktu; hele SSCB, Çarlıktan katbekat kuvvetli idi) kabuk değiştirmesi (Çarlıktan Sovyetlere) sürecinde, ikincilerse bir imparatorluğun “büyük çöküşü” (Sovyetlerden Rusya Federasyonu’na geçiş) sırasında (ki bu esnada petrol ve doğalgaz vs. servetleri bol Orta Asya ve çok önemli stratejik konumda olan Kafkasya, ayrıca Ukrayna ‘kaybedilmişti’) şekillenmişlerdi.

Klasik Avrasyacılar da felsefe, kültür, etnografya; yenilerde ise kısmen felsefî ve kültüroloji bakışın olduğu jeopolitik bilimi üstünlük teşkil etmektedir. Bunun yanında, klasik Avrasyacıların düşünce ve faaliyetlerinde tarih felsefesi ve yazımı önemli yer tutmaktayken, yeni Avrasyacı tarih yazımı örneklerinin henüz ciddi manada ortaya konulduğu söylenemez. Yeni Avrasyacılıkta artık Amerikan merkezli küreselleşme ve onun getirdiği meydan okumalara karşı koyma ve bilhassa jeopolitik düşünce ve şemalar işlevlik kazanmaktadır. Yeni Avrasyacılık, Sovyet İmparatorluğu’nun çöküşü ile nükseden ve Amerikancı küreselleşme ile doruğa çıkan meydan okumalara karşı Rusya’nın verdiği bir tepkidir; bu anlamda meselâ A. Dugin’in Avrasyacı jeopolitiğin muhtemel parametrelerini izah ettiği *Osnovy Geopolitiki* (Jeopolitiğin Temelleri) kitabının aslında Atlantikçiliğin sözcülerinden Zbigniew Brzezinski’nin *Büyük Satranç Tahtası* eserinin bir antitezi olduğu söylenebilir. (Bunu zaten Dugin kendisi de ifade etmektedir). Aynı zamanda Yeni Avrasyacılık post-Sovyet Rusya’nın yeni çevresi ile intibakını sağlayacak ve sağlamlaştıracak kurucu ve kurgulayıcı bir düşünce sistemi olarak da algılanabilir.

Batı ve Doğu dünyasına bakışta temelde bir süreklilik devam etse de, yeni Avrasyacı düşünürler bunları monotip dünyalar olarak algılamamaktadırlar; yani burada çeşitlendirilmiş bir çözümlemeye üstünlük verilmektedir. Diğer bir ifade ile, Batı, klasiklerde Avrupa ile özdeşleşirken, yeni Avrasyacılar da buna Amerika eklenmekte ve

nihai jeopolitik tahlillerde önceki ile (Almanya veya Avrupa Birliği) ittifak kurulabileceği önerilirken, sonraki, yani ABD, izlediği tekdünyacı (mondialist) politikası yüzünden asıl hedef yerine konulmaktadır. Dolayısıyla, yeni Avrasyacılıkta Avrupa artık ‘düşman’ tanımlamasından çıkarılmış, bu sıfat Amerika’ya devredilmektedir. Bu da, elbette ki, güç merkezlerinin dünya politikasındaki yeni konumları ile ilgilidir.

Klasik Avrasyacılar Doğu ülkeleri için ayrıştırıcı şemalar kullanmazken, yeni Avrasyacılar jeopolitik anlamda Doğu için çeşitlendirilmiş bir bakış söz konusu idi; örneğin, A. Dugin’in tasarısında İran, Hindistan ve Japonya ile stratejik ittifaklar sistemi kurulması önerilirken Çin’e mesafeli yaklaşım sergilenmekteydi çünkü öncekilerde karasal saikler (Avrasyacı) üstünlük teşkil ederken, bu sonuncu deniz hakimiyeti (Atlantikçi) alanlarına yakınlık gösteriyordu. M. Titarenko’da ise Çin, Kore, Japonya ve ‘Asya kaplanları’nın bulunduğu Asya-Pasifik havzası öne çıkmaktaydı.

Başka bir nokta, klasik Avrasyacılıkta açık görülen bir nevi dindarlık veya Ortodoks vurgu, yeni Avrasyacılıkta genel itibarıyla fazla hissedilmemektedir. Gerçi A. Dugin, XVII. yüzyılda Rus Ortodoks Kilisesi’nde vuku bulan bölünmeden (*Raskol*) önceki ibadet kurallarını kabul eden Eski Ayincilik’e (*staroobraydchestvo*) daha yakın durmaktadır. Suslov’un partisinde de Ortodoks vurgu hissedilmektedir.

İşte tam burada İslam ve Müslümanlar mevzusuna da değinmek lazım. Klasik Avrasyacılıkta tam olarak somutlaşamayan ve layık olduğu değeri alamayan İslam ve Müslüman dünyası, yeni Avrasyacılıkta önemli konulardan birini teşkil etmektedir. Tabii ki, burada 1990’lı yıllarda İslam ülkelerinin uluslararası politikada daha çok gündeme gelmesi ve bu dünyanın Amerikancı küreselleşmeye karşı bir direnç noktası olarak görülmesinin yanı sıra Rusya’nın önemli ölçüde bir Müslüman nüfusun olması da etken olabilir. A. Panarin ve B. Erasov, Amerikancı küreselleşme karşısında geliştirilecek alternatiflerde Doğu medeniyetleri ve diğer etkenlerle beraber İslam medeniyeti tecrübesinden de istifade edilmesini isterken, A. Dugin İslam dünyası ile stratejik işbirliğinin elzem olduğunu vurgulamaktaydı. Yalnız Panarin, Rusya’nın bütünlüğünü bozacak ayrımcı hareketlere destek verilmesi babında Müslüman Doğudan (söz gelimi, Türkiye’den) gelecek tehditlere de dikkat çekmekteydi.

Tabii ki, yukarıdaki bahisler çoğaltılabilir ama genel olarak bakıldığında bir süreklilik içinde değişimin baskın çıktığı görülmektedir. Bu, söz konusu fikriyatın dinamik gelişimine bir anlamda işaret eder. Klasik Avrasyacı düşünür N. Trubetskoy'un da vurguladığı gibi, geniş anlamda kültürün sağlıklı gelişimi de gelenekle koparılmayacak bağlarda yatmaktadır.

4.6. POST-SOVYET RUSYA VE AVRASYACILIK⁴⁶³

Sovyetlerin yıkılışından sonraki Rus iç ve dış politikasını etkileyen ve yönlendiren faktörlere ve düşüncelere kısaca bakıldığında, genel olarak politika yapımının zorlu bir süreçten geçtiği görülmektedir. 1990'lı yıllarda, yani Boris Yeltsin'in devlet başkanı olduğu dönemde Rusya'nın her yönüyle buhranlı bir dönemde bulunduğu, merkezî otoritenin zayıfladığı, piyasa ekonomisine geçiş için yapılan reformların ve özelleştirmelerin sonucunun istenenin dışında sonuçlar verdiği (örneğin, özelleştirmelerdeki kayırmalar neticesinde muazzam sermaye biriktiren *oligarh* olarak adlandırılan bir tür işadamları zümresinin türemesi ve bunların gayri meşru surette ekonomi ve siyaseti kontrol altına alma girişimleri söz konusu), vatandaşların sosyal yapılarının son derece zayıfladığı, çevre bölgelerle federal merkez arasında bağların birçok yerde koptuğu (meselâ, Çeçenistan) vs. müşahade edilebilir. Bir imparatorluk (Sovyet) düşmüştü, haliyle onun bakiyesini elde tutmak zor bir işti.

⁴⁶³ Burada ve müteakip kısımda ifade edilen tasnif ve görüşlerin başlangıç versiyonlarının, şu iki tebliğde dile getirildiğini belirtmek gerekir; bkz.: Vügar İmanov, "Avrasyacılık: Alternatif Bir Dünya Düzenine Doğru mu?", *Medeniyetler ve Dünya Düzenleri Uluslararası Sempozyumu*, 12-14 Mayıs 2006, İstanbul; ve "Rus Dış Politikasında Türk Cumhuriyetleri: Eski 'Sovyet Yoldaşlar', Yeni 'Avrasyacı Kardeşler'", *Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Değişim* (uluslararası konferans), 18-21 Eylül 2006, Kocaeli, Türkiye.

4.6.1. 1990'lı Yıllarda Rus Kamuoyundaki Tartışmalar

Bu dönemde Rusya'da yayınlanan ciddi dergi ve gazeteler üstün körü bir üslupla dahi gözden geçirilirse, aydınlar ve yönetici elitler içinde Batıcı, milliyetçi ve Avrasyacı fikir ve projelerin dile getirildiğini ve bunların gündemi önemli ölçüde meşgul ettiği fark edilebilir. Bu bağlamda, daha 1992 Şubatında Rusya Dışişleri Bakanlığınca yapılan “Yeni Dünyada Yeniden Şekillenmiş Rusya” isimli konferansa katılan üst düzey yetkililerin söz konusu akımları çağrıştıracak konuşmaları manidardır.⁴⁶⁴ Bundan başka, adı geçen her üç akımın da kendi görüşlerini jeopolitik terimler ve tasarılarla hemen formüle etmeye koyuldukları müşahade edilebilir.⁴⁶⁵

Muhtelif çeşitlenmeleri olan bu akımlara özetle değinilirse, birincilerin, yani Batıcıların Rus tarihinin birçok devresinde etkili oldukları ve Batıcılık cereyanının XIX. yüzyılda rüştünü entelektüel anlamda ispat ettiği genel bilinen hususlardandır. O devirde P. Chaadaev gibi entelektüellerce savunulan Batıcı düşünceler, *perestroyka* zamanında M. S. Gorbachev'in “Yeni siyasi düşünüş” ve “Büyük Avrupa Evi” gibi konseptleriyle yeniden gündeme gelmişti. Batıya açılma politikalarına girişen Gorbachev'in ve SSCB Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze'nin halefi addedilen, 1991-1996 yıllarında Rusya Federasyonu'nun Dışişleri Bakanlığını yapan A. V. Kozyrev'in⁴⁶⁶ bir nevi liderliğindeki Batıcılar/liberaller, Sovyet-sonrası dönemde bu politikaları sürdürmek niyetinde idiler. Başbakanlık yapan ekonomist Yegor Gaydar ve Viktor Chernomyrdin de bunların arasında idi. Bunlar, Batıyla ilişkilerin ülkenin öncelikli politikası olmasını ve liberal ekonomi ve liberal demokrasi gibi Batılı değerlerin ilk sırada yer almasını istemekteydiler. Onlar, ülkenin içine düştüğü buhranın Batılı devletlerin malî ve teknolojik yardımlarıyla çözülebileceğine inanmakta; Batılı

⁴⁶⁴ Söz konusu konferanstaki konuşmaların metinleri için bkz.: *Mezhdunarodnaia Zhizn'*, No. 3-4 (Mart-Nisan, 1992), s. 86-113.

⁴⁶⁵ 1990 sonrası Rus jeopolitik düşüncesindeki bu yaklaşımların kısa bir özeti için bkz.: *Geopoliticheskoe Polozhenie Rossii: Predstavleniia i Realnost'* [Rusya'nın jeopolitik konumu: telakkiler ve gerçeklik], ed. V. A. Kolosov (Moskova: Art-Kur'er, 2000), s. 7-40.

⁴⁶⁶ Kozyrev'in tipik bir metni için bkz.: A. Kozyrev, “Strategiia Partnerstva” [İşbirliği Stratejisi], *Mezhdunarodnaia Zhizn'*, No. 5 (Mayıs, 1994), s. 5-15.

kurumlarla tam bir entegrasyona gidilmesinin ve Batılı danışmanlarca önerilen liberal ekonomi modelinin tam tamına uygulanmasının tek çare olduğunu ileri sürmekteydiler.

1980'lerin sonu ve 1990'lı yılların başında yeniden yükselen bir grup olan milliyetçiler⁴⁶⁷ ise, gerek Batı gerekse 'yakın çevre' ve Doğu ülkelerine karşı mesafeli bir bakış sergilerken; içlerinden bir kısmı, bir tür izolasyonculuğu savunarak Rusya'nın mümkün olduğunca kendi kabuğuna, yani 'Rus memleketler'e çekilmesini savunmakta; diğer bazıları da Slav dünyası ile işbirliğine üstünlük verilmesini istemekteydiler. Meşhur milliyetçi Rus yazar Aleksandr Soljenitsın, Kafkaslar ve Orta Asya gibi bölgelere ilgiden hayır gelmeyeceğini söylemekte ve oralardaki etnik Rusların bir an önce Rusya'ya göç ettirilmesini önermekteydi⁴⁶⁸; genç jeopolitikçi A. A. Romanov da buna benzer olarak Bizans ruhunun diriltilmesi ile neo-Panslavist bir proje tasarlamakta⁴⁶⁹; diğer bir jeopolitikçi V. Tsymburski, Rusya'yı, çevresinde jeopolitik istikrarsızlık 'boğazlar'ının çevrelediği bir 'ada' olarak tanımlayarak kendi içinde (esasen Ural ötesi toprakların işlenmesiyle) gelişmesini teklif etmekteydi.⁴⁷⁰

Bundan başka, milliyetçilerden bahsederken Vladimir Jirinovski'den söz etmemek mümkün değildir. Sahip olduğu ideoloji ile ismi arasında keskin tezatlar bulunan Rusya Liberal Demokrat Parti'nin (LDPR) liderliğini yapan V. Jirinovski ve sadık yardımcısı Aleksey Mitrofanov irredentist-milliyetçi-faşist bir proje ileri sürmüşlerdi.⁴⁷¹ Jirinovski ve yandaşları 1990'lardan beri Rusya Dumalarında milletvekilliklerini sürdürmekte. Bu arada, Rusya Komünist Partisi lideri Gennadi Ziuganov'un da benzeri tondaki görüşleri, milliyetçi bir jeopolitik tepki çerçevesine oturtulabilir (zira tarihin motorunun sınıfların mücadelesi olduğu düşüncesinden hareket eden Komünist ideoloji ile mekân

⁴⁶⁷ 'Kıdemli' bir Rus milliyetçisinin formülasyonları için bkz.: E. S. Troitskii, *Russkaia Etnopolitologiya* [Rus etno-politolojisi], Cilt 1 ve 2 (Moskova: Granitsa, 2001 ve 2003).

⁴⁶⁸ A. Soljenitsın, "'Russkii Vopros' k Kontsu XX veka" [XX. yüzyılın sonuna doğru 'Rus meselesi'], *Novyi Mir*, No. 7 (Temmuz, 1994), s. 135-176.

⁴⁶⁹ A. A. Romanov, *Geostrategiya: Rossiia i Mir v XXI veke* [Jeostrateji: XXI. yüzyılda Rusya ve dünya] (Moskova: Trivola, 2000).

⁴⁷⁰ V. L. Tsymburski, *Rossiia-Zemlia za Velikim Limitrofom: Tsvilizitsiia i ee Geopolitika* [Rusya-Büyük limitrof ötesindeki dünya: Medeniyet ve onun jeopolitiği] (Moskova: Edutorial URSS, 2000). Bu başlıktaki *limitrof*, imparatorluklar arasındaki mekân anlamına gelmektedir.

⁴⁷¹ Aleksey Mitrofanov, *Shagi Novoi Geopolitiki* [Yeni jeopolitiğin ayak sesleri] (Moskova: Russkii Vestnik, 1997). Mitrofanov, adı geçen kitabında Rusya'nın yayılmacı politika izlemesi gerektiğini sözünü esirgemeden dile getirmektedir. Mitrofanov'un bir ara Duma'daki Jeopolitik Komisyon'un başkanlığını da yaptığı belirtilmelidir.

idrakine dayanan jeopolitik teori ve kavramların bağlantısının anlamlandırılması pek zordur).⁴⁷²

Yeri gelmişken, bu dönemde Rus milliyetçi entelektüellerin Avrasyacı görüşlere şiddetle karşı çıktıklarını da kaydetmek gerekir. Burada örnek teşkil etmeleri bağlamında söz konusu çevrelerin genel hissiyatını yansıtan iki önemli milliyetçi akademisyenin görüşlerine kısaca değinilebilir. K. Mialo ve N. Narochnitskaia, Rusya'nın yeniden yükselişinin ancak milliyetçi tezleri savunarak ve hayata geçirerek mümkün olacağını ileri sürerken, Avrasyacılıktan doğacak 'tehlikeler'e de dikkat çekmekte idiler.⁴⁷³ Öyle gözüküyor ki, adı zikredilen müellifler Sovyetlerin dağılmasından sonra bağımsız devletler şeklinde yapılanan çevre cumhuriyetlerin varlığını dahi kabullenememekte (bunlar ancak özerk cumhuriyet olarak Rusya Federasyonu'na dâhil olabilirlerdi) ve söz konusu ülkelerin yayıldığı coğrafyadan "Rusya'nın tarihî toprakları" şeklinde bahsetmekteydiler.

Onlar, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından önerilen Avrasya Birliği projesinin Rus devletinin bekası açısından bir tuzak olduğuna inanmakta idiler. Bu projenin kabulü, Avrasya coğrafyasında Rusya'nın asırlarca süren başlıca jeopolitik özne olma sıfatının ortadan kalkması anlamına gelecekti. Bu çerçevede, onlara göre, Rusya'yı Ortodoks bir medeniyet değil, mistik bir 'kita' olarak algılayan Avrasyacılığın tarihî-felsefî bir fikiryat/doktrin halinde canlandırılması; Rus milletinin birliği, tarihî kimliği ve devletçiliği bakımından ciddi tehlike arz etmekte olup kültürel yozlaşmaya, Rus milli bütünlüğünün parçalanmasına ve kimliğinin kaybedilmesine yol açacaktı. Hâlâ Yalta ruhu ile hemhâl olan söz konusu müellifler, İslam ve Türk sevmeliği/korkusundan hareketle Avrasya Birliği yerine, eski Sovyet coğrafyasını zor kullanmadan Rusya Federasyonu etrafında toparlayacak ve Rus

⁴⁷² Gennadii Ziuganov, *Geografiia Pobedy: Osnovy Rossiiskoi Geopolitiki* [Zafer coğrafyası: Rusya jeopolitiğinin temelleri] (Moskova: 1997). Bu meyanda bazı yayınlarda Ziuganov'un Avrasyacı olarak tanıtılmasının yanlış olduğunu da vurgulamak gerekir. Çünkü Avrasyacılık kültüre, medeniyetsel yaklaşıma, manevî değer ve düşüncelere öncelik verirken; Komünist ideoloji ekonomik, maddeci/materyalist değerler ve fikirler üzerine temellenmektedir.

⁴⁷³ Kseniia Mialo ve Nataliia Narochnitskaia, "Vosstanovlenie Rossii i Evraziiskii Soblazn" [Rusya'nın yeniden ihyası ve Avrasyacı cazibe], *Nash Sovremennik*, No. 11-12 (1994), s. 211-219 ve aynı yazarlar, "Eshe raz o 'Evrasiiskom Soblazne'" [Bir kere daha 'Avrasyacı cazibe'ye dair], *Nash Sovremennik*, No. 4 (1995), s. 128-137. Burada *soblazn* kelimesinin cazibe, yoldan çıkaran nesne olduğu belirtilmelidir. Bu arada, akademik dergilerdeki yayınları ile milliyetçi entelektüel çevrelerde etkin olan doçent N. Narochnitskaia'nın 2003'te Duma'ya milletvekili olarak seçildiğini belirtmek gerekir.

milletinin parçalanmasına karşı koyacak “Rusya Topluluğu” fikrini ortaya atmaktaydılar.

Önceki kısımlarda da kaydedildiği gibi, Avrasyacılık bağlamında düşünenler ise bu iki görüşün ötesinde, infiratçılık karşıtı, ‘yakın çevre’ye olumlu bakan ve çok boyutlu ilişkilere yönelik bir bakış açısı ortaya koymaya çalışmaktaydılar. Batıcıların 1990’lı yılların ilk yarısında gerek liberal reformlar ve gerekse dış politika çerçevesinde etkin oldukları, ama daha sonra bu etkinliklerini kaybettikleri bilinmektedir. Milliyetçilerin projeleri ise, mevcut gerçeklikler çerçevesinde uygulanamaz bulunmuştur. Buna karşın 1990’ların ikinci yarısından itibaren Rus yönetici elitin, Avrasyacılık düşüncesinden birçok unsuru benimsediği ve pratiğe aktardığı ileri sürülebilir. Bu anlamda, Avrasyacılık konusunda önceki kısımlarda verilen arka plan göz önünde tutularak 2000’lerin başındaki Rusya’nın durumuna kısaca bakmakta fayda vardır.

4.6.2. Putin Döneminde Ülke-içi Toparlanma

2000’li yılların başlarındaki Rusya’ya bakıldığında, Vladimir Putin’in devlet başkanı olarak iktidara gelişi ile Avrasyacı bazı düşüncelerin yönetici elite nüfuz ettiği müşahade edilmekteydi. Bu bağlamda, Yeltsin’in istifasından bir gün önce ulusal bir gazetede yayınlanan yazısında Putin, özgün bir politika izleyeceğini net bir şekilde ifade etmekteydi. O, bu yazısında ülkenin içinde bulunduğu buhranlı durumu analiz etmekte, 1990’lı yıllardan çıkarılacak dersleri sıralamakta ve bazı çözüm yolları önermekteydi. Putin’e göre, çözüm, beşerî değerler ile Rusyalılara has değerlerin organik birleşiminde bulunabilirdi. Her ne kadar bir devlet ideolojisinin resmî düzeyde mevcut olmasını desteklemese de, Rusyalıların geleneksel değerleri olan patriotizm, kudretli (büyük) devlet, devletçilik, sosyal dayanışma çerçevesinde seferber olunması gerektiğini ileri

sürmekteydi.⁴⁷⁴ Burada yalnız güçlü bir devletin varlığı, ayrıca stratejik ve taktik prensiplerin birliğine dayanan bir hükümetin mevcudiyeti sorunları çözebilirdi. Dışa açılım ve dış iktisadî ilişkiler dâhil Rusya'nın özgün şartları ve karakteri her yerde hesaba katılmalı idi.

Bu açıdan uygulanan güç temerküzleşmesi politikaları dikkate alındığında, Rusya'nın Putin'li yılları herhalde tarihe ülkenin her alanda toparlandığı dönem olarak geçecektir. İktidarı devraldığında ekonomik ve sosyal açıdan acınacak durumda olan Rusya Federasyonu, Başkan Putin'in aktif politikaları ile sahip olduğu potansiyeli ülke içinde ve çevresinde seferber etmeye koyuldu. Devlet örgütünün daha etkin hale getirilmesi, Putin iktidarının yapmaya giriştiği ilk işlerden idi. Federal merkezle federal unsurlar arasında kaybolan disiplin ve bağlantıyı tekrar temin etmek için bir dizi önlem alındı. Bu çerçevede Putin'in başkan olur olmaz uygulamaya koyduğu önlemlerden birisi, Avrasyacı A. Dugin'in de daha 1997'de jeopolitikle ilgili yazdığı temel eserinde dile getirdiği, merkezin kontrolünü tesis etmek için federasyonun federal üst bölgelere bölünmesi ve bu bölgelerin başına devlet başkanı tarafından valilerin atanmasıyla ilgili bir uygulama idi. Böylece, ülke yedi süper valiliğe ayrıldı, federal merkezle ilişkiler sıkılaştırıldı, bir nevi merkezle çevre yakınlaştırıldı. Ayrıca, bu süper valilik kurumunun tesis edilmesiyle yeni bir elit değişim kanalı açılmış oldu çünkü bu valiliklerin her birinde üst düzey uzmanlığı olan yaklaşık yüz elli kişi çalışmaktadır. Bu kurumlar, çevreden federal merkeze yükselişin bir yoludur. Bundan başka, federal yapıyı kuvvetlendirmek için sayısı çok fazla olan özerk bölgelerin ve vilayetlerin birleştirilmesi süreci de hız kazanmıştır. Bu da, devlete örgütsel açıdan ilave bir güç kazandırmaktadır. Dahası, federal merkezle çevrenin yakınlaşması, çevredeki ayrılıkçılık hareketlerini de törpülemiştir.

Putin, 1990'lardaki çöküşün ardından yapılan liberal reformlar ve özelleştirmelerle aşırı derecede zenginleşen ve ekonomi yönetiminde söz sahibi olan *oligarh*ların yıkıcı girişimlerini de kontrol altına almayı başardı. 1998'de dibe vuran ekonomide liberal piyasa politikaları furyası durduruldu, daha ziyade Avrasyacılığa da

⁴⁷⁴ V. V. Putin, "Rossiia na Rubezhe Tysiacheletii" [Milenyumlar eşiğindeki Rusya], *Nezavisimaia Gazeta*, 30 Aralık 1999'dan naklen *Vneshniaia Politika i Bezopasnost' Sovremennoi Rossii 1991-2002* [Çağdaş Rusya'nın dış politikası ve güvenliği: 1991-2002], Cilt 1 (Moskova: ROSSPEN, 2002), s. 20-30.

uygun düşen *devlet pragmatizmi* uygulanmaya başlandı; serbest piyasaya devamla beraber ülkenin kendine özgün olduğu (*samobytnost*) vasfına vurgu yapıldı. Stratejik alanlarda örneğin, enerji, doğal gaz ve petrolde devlet kontrolü genişledi. Devlet kontrolündeki Gazprom gibi dünyanın bir numaralı doğal gaz devinin ortaya çıkışı bu döneme tekabül eder.

Toparlanma çalışmaları sadece siyasi, idarî ve ekonomi alanlarında değil, kültürel sahada da girişimler sürmekteydi. Bu bağlamda, Putin, Rus Ortodoks Kilisesi ile Yurtdışındaki Rus Ortodoks Kilisesi'nin birleşme sürecine yardımcı olmuş ve kilise öncüllerini Kremlin'de kabul etmiştir. Dolayısıyla, ayrık düşmüş kiliselerin birleşmesi ile gerek içte, gerekse dışarıda onların potansiyelini kullanma imkânı da doğmuş ve Mayıs 2007'de bu hayal gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, ülkenin kültürel yozlaşmasının durdurulması, Batıdan gelen tarikatlarla karşı konulması, nüfusun manevî dinamiklerinin harekete geçirilmesi anlamında bu dikkate şayandır.

Üst düzey kadroların seçiminde son dönemlerde Avrasyacı fikriyata da uygun düşen bir nevi 'Doğu eğilimi'nin zımnen desteklendiği söylenebilir; diğer bir deyişle, Doğu kökenlilere kısmen daha fazla yer verilmesi göze çarpmaktadır. Bu da ülkenin Doğu kısmına yönelik ilginin artması demektir. Tatar kökenli Raşid Nurgaliyev İçişleri bakanlığına, Kazan Belediyesi eski Başkanı Kamil İshakov ise, yedi süper valilikten birinin -Rusya'nın Uzakdoğu bölgesinin- başına getirilmiştir. İshakov, aynı zamanda ASEAN ülkeleriyle bağlantıları koordine etmekle görevlendirilmiştir. Bir süre önce (2005 Kasım) ise, Sibirya'nın petrolüyle meşhur Tümen Vilayeti Valisi S. Sobyenin Devlet Başkanlığı Genel Sekreterliği'ne atanmıştır. Aynı tarihte Devlet Başkanlığı Genel Sekreterliğinden Başbakan'ın I. yardımcılığına getirilen ve Putin'den sonra muhtemel başkan addedilen kırk bir yaşındaki hukuk doçenti Dmitri Medvedev de, Doğu vilayetlerinin kalkındırılmasının son derece mühim olduğuna inanmaktadır. Ona göre, ülke bu yönde gelişmezse, birleşik Rusya da olmayacak; belki de artık Uzakdoğu vilayetlerini Rusyalılar değil, başkaları geliştirecektir. Stratejik noktalardaki kadroların siyasi eğilimleri hakkında fikir sahibi olmak için iktidar partisi *Edinaia Rossiia*'nın durumuna ve ilgili dokümanlara bakılmasında yarar vardır. Putin döneminin başlarında oluşturulan bu iktidar partisinin konumu, bir anlamda klasik Avrasyacıların

tasarladıkları bağlama oturtulabilir. Bu anlamda buna biraz detaylı bakmakta yarar vardır.

4.6.3. Birleşik Rusya Partisi: Yeni Yönetici Elit mi?

V. Putin'in görevi devralmasının akabinde yaptığı ilk işlerden bir diğeri, iktidarın toplumdaki kuvvetli bir tabanı olacak bir partinin kurulmasına öncüllük etmek oldu. Bu sürece Duma'daki bazı merkeziyetçi eğilimli fraksiyonlar da katıldı. Teşkilatlanma çalışmalarını Putin'in de bir konuşma yaptığı 1 Aralık 2001 tarihindeki kuruluş kongresinde tamamlamış olan *Edinaia Rossiia* (Birleşik Rusya) Partisi, bünyesinde üst düzey memurlar, öğretim üyeleri, öğretmenler, çiftçiler, işadamları ve bölgesel elitlerinden oluşan geniş bir kesimi barındırmaktadır. 7 Aralık 2003 Duma seçimlerinde ezici çoğunluğu elde eden *Edinaia Rossiia*, federal bölgelerin her birinde teşkilatı bulunan yegâne siyasi partidir.⁴⁷⁵ Bu anlamda, parti, aynı zamanda çevre elitlerin merkeze yükselmesi ve genel olarak Kremlin'deki yönetim için de bir 'insan kaynakları merkezi' rolündedir. Bu arada, adı geçen partinin belki de bir nevi gençlik kolları denilebilecek diğeri bir örgüt *Idushie Vmeste* (Beraber Yürüyenler) de bir dönem iktidardaki Putin'e sivil destek sağlamıştır. Şimdilerde bunu *Nashi* (Bizimkiler) adlı başka bir gençlik örgütü üstlenmiş bulunmaktadır.

2002 yılındaki parti programında “Güçlü devlet”, “Adil toplum”, “Gelişen ülke”, “Çağdaş federasyon”, “Yüce kültür ve bilim ülkesi” vs. gibi alt başlıkların yanında “Değişen dünyada büyük Rusya” başlıklı kısımda “Çağdaş dünyada Rusya'nın yeri, ülkenin büyük devlet payesine yakışan yükselen nüfuz ile belirlenmelidir”; bu bağlamda,

⁴⁷⁵ Resmî kayıt sırasında 19 579 üyesi bulunan parti, 2003 sonbaharında bu sayıyı 600 000'e çıkarmıştır. “Istoriia Edinoi Rossii” [Birleşik Rusya partisinin tarihi], 20 Ekim 2003, www.edinros.ru. Son verilerde ise bir milyon gibi rekor üyeye ulaşıldığı kaydedilmektedir. Natal'ia Kostenko ve Aleksandra Samarina, “Edinaia Rossiia Poshla na Rekord” [Birleşik Rusya rekora koştu], *Nezavisimaia Gazeta*, 6 Mart 2006, www.ng.ru. Bu partinin resmî web sayfasına yerleştirilen bir sayaçtan üyelerin her geçen gün arttığını gözlemlemek mümkündür.

“ülkenin dış siyaset rotası, ...yeni dünya düzeninin oluşmasına mutlaka etki edebilir” gibi ifadeler mevcuttur.⁴⁷⁶

Partinin 2003’deki II. Kongresi akabinde yayınlanan “Milli Başarının Yolu” adlı manifestosu, Rusya’nın üst düzey yönetim kademesinde bulunanların hangi halet-i ruhiyeye sahip olduklarının, onların medeniyet tasavvurunun ve dünya algılamasının en yetkin dile getirilişi olmasıyla birlikte, gelişen olaylar karşısında onların sorumluluklarına da değinmekte ve programdaki düşünceleri daha net bir şekilde geliştirmektedir. Örneğin,

“Bugün ülkemiz ve her bir vatandaşımız bilinçli bir seçim yapmakla yüz yüzedir: Ya çağdaş dünyada Rusya’nın başarısını sağlamak için irade ve kararlılık sahibi olacağız, ya da bize burada aşağılayıcı bir konum hazırlanmıştır. Söz konusu olan, ülkenin kaderi, onun bekasının korunması ve hangi şekilde muhafaza edilmesi gerektiğidir... Rusya’nın bu yüzyılda kaçınılmaz olarak karşılaşıacağı meydan okumalara cevap vermeyi, tarihî misyonumuz addediyoruz. Dahası, gerek Vatanımızın muarızlarına, gerekse de onun liyakatli geleceğine inanmayanlara da hodri meydan diyoruz.”⁴⁷⁷

Söz konusu manifesto, parti kurucularını ve taraftarlarını Rusya’nın “tüm badireleri bertaraf etme kabiliyeti konusunda tarihî hafızasını koruyan ve onun yükselmesi ve dünyada yeniden layık olduğu yeri tutması gerektiğine inananlar” olarak tarif ediyordu. Bunun yanında, parti tabanının geniş sosyal tabakalara dayandığı ve Rusya’daki çoğunluğu temsil ettiği, her türlü aşırılıktan uzak siyasi merkezîyetçi, geçmişe saygılı, geleneğin yeniden üretilmesine dayalı muhafazakâr bir platformda siyaset yaptığı da ifade edilmekteydi. Ayrıca, Rusya’nın birliği için devleti yöneten ekibin, Vatana hizmet geleneğine sadık bir tesañüt içinde olması gerektiği, partinin de zaten böyle bir ekibin partisi olduğu kaydedilmekteydi. Belgeye göre, Rusya’nın XXI. yüzyıldaki başarısı, bir taraftan ülkenin dünyanın siyasi ve ekonomik, diğer taraftan kültürel ve manevî etkinlik ve cazibe merkezlerinden birisine dönüşmesini hayata

⁴⁷⁶ 29 Nisan 2002, www.edinros.ru.

⁴⁷⁷ “Put’ Natsional’nogo Uspekha: Manifest Partii ‘Edinaia Rossiia’” [Milli Başarının Yolu: Birleşik Rusya partisi manifestosu], 23 Nisan 2003, www.edinros.ru.

geçirmesi olacaktır. Manifestoya, A. Dugin'e has jeopolitik bir anlatım ruhunun damgasını vurduğu söylenebilir. Aşağıdaki pasaj bu bağlamda öğreticidir:

“Bu küresel dünya, son derece huzursuz olup artık burada güvenli bölgeler kalmamıştır. Gelişmiş ülkeler ve bağımlı çevre bölgeler/periferiler arasındaki uçurum gittikçe daha keskin hale gelmektedir. Küresel sorunların çözümünde uluslararası camiaya bir tek devletin -bu, dünyanın en güçlü devleti de olsa- menfaatlerine uyan kurallar dayatılmaya çalışılmaktadır.

Rusya, bu jeopolitik hareketlenmelerin dışında kalmaz. Ülkenin önünde, sadece bu tehditlerin üstesinden gelmekle değil, bunlardan doğan imkânlardan da yararlanarak yaşamayı öğrenmek görevi durmaktadır. Rusya, acımasız bir alternatif karşındadır: ya çağdaş dünyanın önemli ve nüfuzlu bir parçası olacağız, ya da bizi bu dünyaya, oluşumunda bizim katılımımızın temin edilmediği şartlarda ve isteğimiz hilafına entegre ettirecekler.”⁴⁷⁸

Birleşik Rusya Partisi'nin Aralık 2003 Duma seçimleri arifesinde kabul ettiği seçim programı da yukarıdaki söylem ve üslubu sürdürmekteydi. Programda, piyasa romantizminden, *devlet pragmatizmine* geçilmesi gerektiği teklif edilmekteydi, çünkü bu ikincisinde asıl sonuçlar alınmaktaydı. Ayrıca, parti programından iktibas edilen aşağıdaki parça Avrasyacı söyleme neredeyse tam uygun bir tarzda yazılmıştır:

“Bizim Vatanımız, kadimden beri muhtelif iktisadî düzenlerin mevcut olduğu, pek çok halkın kendi kültürel ve dinî özellikleriyle yan yana yaşadığı bir bütün kıta, bağımsız bir medeniyettir. Devletin politikası, bu çok çeşitliliği bir bütün olarak korumaya ve geliştirmeye yönelik olmalıdır.”⁴⁷⁹

Görüldüğü gibi, program, manifesto ve diğer parti dokümanlarındaki tezlerle birlikte bunları ifade ederken kullanılan retorik, üslup ve kelimeler Avrasyacı literatürdeki metinlerle büyük ölçüde benzerlikler arz etmektedir. Öte yandan, gerek devlet, gerekse toplum bazındaki etkinliği düşünüldüğünde *Edinaia Rossiia*'nın, klasik

⁴⁷⁸ a.g.y.

⁴⁷⁹ “Predvybornaia Programma Politicheskoi Partii ‘Edinaia Rossiia’” [Birleşik Rusya Partisi'nin seçim programı], 23 Eylül 2003, www.edinros.ru. Bu program, partinin 20 Eylül 2003 tarihinde yapılan III. kongresinde kabul edilmiştir.

Avrasyacıların düşündüğü tarzda bir yönetici elit (*pravyashii sloi*) doğurması ihtimali olduğu söylenebilir; bu gerçekleştiği takdirde, Rusya’da Avrasyacılığa uygun siyasi bir sistem oluşacağı tahmin edilebilir.

4.7. PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASINDA AVRASYACI RİTİMLER

Dış politika yapım sürecinin, ilgili karar vericilerin düşünceleri, fikrî altyapıları ve algılamaları/anlayışları ile şekillendiği, uluslararası ilişkiler bilim dalında üzerinde durulan hususlardandır. Bu bağlamda, klasik jeopolitik biliminin temel düşünürlerinden birisi olan Amerikalı Nicolas Spykman’ın “generaller/bakanlar gelir ve gider, ama coğrafya değişmez” mealindeki ifadesi bir dereceye kadar doğru ise de, o coğrafya ile ilgili telakki ve anlayışların değişmesi, mevcut politikaların da değişimini beraberinde getirdiği ileri sürülebilir. Bu mülahazalarla 2000’li yılların başlarındaki Rusya’nın karar alıcılarının durumuna bakıldığında, 1990’lara nazaran bir zihniyet değişiminin yaşanmaya başlandığı, bu çerçevede izlenen dış politikada köklü değişimlerin meydana geldiği ve söz konusu süreçte de Avrasyacı ritimlerin başat rol oynadığı tespit edilebilir.

4.7.1. Dış Politikada *Doğuya Hareket*

Putin’in gelişi ile izlenen aktif dış politika neticesinde, Rusya’nın gerek BDT coğrafyası, gerekse de Asya ve Orta Doğu ülkeleri ile ilişkileri yeni boyut kazanmıştır.

Daha ziyade Doğu yarımküresine yönelik olan bu yoğunluk, hem Rusya öncülüğünde kurulan yeni bölgesel örgütler, hem de ikili münasebetler çerçevesinde ilerletilmiştir. Detaylara (ki bunlar 2006 yılı sonuna dek vuku bulan gelişmelerden çıkarılan hususlardır) geçmeden, dış politikadaki açılımlar konusunda birkaç genel söz söylemek gerekir.

Öncelikle 10 Ocak 2000 tarihinde Milli Güvenlik Doktrini'nin Başkan Putin tarafından kabul edildiğini belirtmek gerekir. Yeni dönemde bir yol haritası olarak nitelenebilecek olan bu belgede, Batılı ülkelerin ABD liderliğinde tek taraflı bir hegemonya kurma eğiliminde oldukları; keskin bir rekabetin var olduğu bu uluslararası ilişkiler dünyasına rağmen, “sahip olduğu iktisadî, teknolojik, askerî kapasitesi nispetinde ve Avrasya kıtasında özgün stratejik konumu ile Rusya'nın dünya süreçlerinde oynadığı önemli rolü sürdürdüğü”, milli menfaatleri gereği her devletle ve öncelikle Bağımsız Devletler Topluluğu üyeleri ile ilişkilerini güçlendirmeyi planladığı kaydedilmişti.

Bunun hemen akabinde 28 Haziran 2000 tarihinde Putin tarafından tasdik edilen Dış Politika Doktrini'nde güney ve doğu istikametindeki ülkelerle işbirliğine epey yer ayrılmıştı.⁴⁸⁰ Rus dış politikasındaki bu eğilim -ki bunu klasik Avrasyacılar mülhem bir ifade ile *Doğuya hareket* olarak da adlandırabiliriz- zaten Avrasyacılık akımının genelde ileri sürdüğü görüşlerin hayata geçirilmesinin beyan edilmesi demektir.⁴⁸¹ Bu çerçevede, Rusya örneğin 2005'de İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci olarak kabul edilmiş; Asya-Pasifik bölgesine ağırlık verilmiş, ASEAN ile iktisadî temaslar artırılmış, Çin'le bölgesel işbirliği süreklilik arz eden bir politikaya dönüştürülmüştür.

Dış politikayla ilgili burada unutulmaması gereken diğer bir nokta ise, Putin döneminde dış politikadaki karar verici merciler/şahıslar/gruplar arasında devlet başkanının rolünün çok önemli düzeyde arttığı ve hatta Putin çevresindeki küçük bir grubun etkili olduğu gerçeğidir.

⁴⁸⁰ Doktrin için Rusya Milli Güvenlik Kurulu'nun İnternet sayfasına da bakılabilir: www.scrf.gov.ru

⁴⁸¹ Gerçi resmî Rus analizciler ülkenin son altı yıldaki dış politikasını çok-vektörlü olarak tanımlasalar da burada Doğu yönü ağırlıktadır. Hele Ukrayna ve Gürcistan'daki vuku bulan 'kadife devrimler'in, Rusya'yı Batıdan daha da uzaklaştırdığı tahmin edilebilir. Son dönemde AB ile enerji sahasında, ABD'yle ise genelde onun tek taraflı girişimleri, özelde ise Doğu Avrupa'ya kurulmak istenen füze savunma sistemleri meselesinde gerginlikler de buraya eklenmelidir.

Söz konusu açılımlar sırasında, Avrasyacı söylemlerin/retoriğin benimsendiği ve bunların pratikte uygulandığını bazı örneklerle takip etmek mümkündür. Putin, iktidara gelişinden itibaren dış politikadaki öncelikli bölgenin, eski Sovyet ülkeleri olduğunu ilan etmekle kalmadı bunlarla entegrasyonu artıracak somut ilişkilere ve projelere girişti. Putin, 2000’li yılların başlarında Avrasya coğrafyasını adeta yeni bölgesel (kıtasal) örgütler ağıyla donatmaya çalışmıştır. Bu eğilim, daha ziyade 11 Eylül olayından sonra şiddetle hissedilmeye başlanmıştır. Söz konusu olayın akabinde bir yandan Afganistan operasyonunda ABD’ye destek veren Rusya’nın diğer yandan da kendi hinterlandında siyasi, ekonomik ve güvenlik bağlamında bir konsolidasyona, toparlanmaya yöneldiği görülmektedir. Avrasya coğrafyasına dönük bu bölgesel entegrasyon çabaları da Rusya’nın karar vericilerinin Batıcı değil, tam da Avrasyacı bir stratejik zihniyetle davrandığını ortaya koymaktadır.

Rusya’nın Avrasya coğrafyası ile iletişimini ve entegrasyon girişimlerini artıran örgütler aşağıdakilerdir: 1) Bağımsız Devletler Topluluğu, 2) Avrasya Ekonomi Topluluğu (*EvrAziiskoe Ekonomicheskoe Soobshestvo-EvrAzES*), 3) Ortak Ekonomik Alan/Mekan (*Edinoe Ekonomicheskoe Prostranstvo-EEP*), 4) Orta Asya İşbirliği Örgütü, 5) Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (*Organizatsiia Dogovora Kollektivnoi Bezopasnosti-ODKB*), 5) Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİO).

On iki eski Sovyet cumhuriyetinden oluşan Bağımsız Devletler Topluluğu, önceki yıllarda bu ülkelerin “birbirlerinden ayrılma sürecini” kolaylaştıran bir araç olarak görülse de Putin döneminde bu algılama değişim geçirmiştir ve kurumun yeni reformlar yapılarak canlandırılması gündemdedir. Türk Cumhuriyetlerinin tamamı BDT’nin üyesidir (bu arada, Türkmenistan’ın örgütteki üyeliğini pasif bir konuma indirgediğini belirtmek gerekir).

Avrasya Ekonomi Topluluğu (*EvrAzES*), Rusya’nın BDT ülkelerinde özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri ile iktisadî entegrasyonunu artıran dış politika araçlarından biridir. Topluluk, 2002’de Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından tesis edilmiştir. 2005 yılının sonlarında Özbekistan da bu topluluğa üye olmuştur. Bu arada, Azerbaycan’ın da *EvrAzES*’e dahil olması için söz konusu örgütün

Genel Sekreteri Grigori Rapota tarafından gayrı resmi davet yapılmıştır.⁴⁸² Topluluğu'nun faaliyet alanını, üyeler arasındaki gümrük duvarlarının indirilmesi, çeşitli ihraç mallarına ruhsatlar verilmesi hususunda ortak kuralların tespit edilmesi, ödemelerde Rus rublesinin ortak para birimi olarak kabul edilmesi, Dünya Bankası benzeri bölgesel bir kalkınma bankasının da kurulması gibi konular ihtiva etmektedir. Dahası, örgüt liderlerinin Ağustos 2006'da yapılan gayrı resmi zirvesinde önümüzdeki yıldan bir Gümrük Birliği'nin kurulması ve bunun hukukî alt yapısının hazırlanması kararı alınmıştır.⁴⁸³ Rusya, Belarus ve Kazakistan bu birliğe öncelikle imza atacağını beyan etmiştir.

Ortak Ekonomik Alan (*EEP*) örgütü, Rusya, Belarus, Ukrayna ve Kazakistan arasında 2003'de yapılan bir anlaşma ile tesis edilmiştir. Bu kurumun asıl kuruluş amacı, Ukrayna'yı da Avrasya coğrafyasındaki iktisadî entegrasyon süreçleri dışında bırakmamak düşüncesi idi. Örgütte yapılan müzakereler genelde doğal gaz ve petrol dahil karşılıklı ticarî alışverişlerde çifte KDV uygulamasının kaldırılması ve serbest ticaret bölgelerinin teşkili gibi konulara yoğunlaşmaktadır. Ukrayna'daki 'Turuncu devrim' sonrasında ülkenin AB ile entegrasyona öncelik vermeye başlaması, örgütün faaliyetini devam ettirmesinde tereddütler doğursa da⁴⁸⁴, kurumun iyi bir hukukî alt yapıya kavuştuğu ve bu işbirliğinin bölgedeki diğer örgütler için örnek teşkil edebileceği uzmanlarca belirtilmektedir.

Bunun yanında, Rusya'nın Orta Asya Cumhuriyetleri ile iktisadî alanda ilişkilerini geliştiren diğer bir girişimi, Ekim 2004'de Orta Asya İşbirliği Örgütü'ne (OAİÖ) üye olmasıdır. Şubat 2002'de Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından kurulan bu teşkilatın maksadı, bölgedeki su kaynaklarının verimli kullanılması, ulaşım yollarının inşası gibi başlıca amaçların yanında iktisadî ilişkiler zemininde alt yapı, ticaret ve kültürel işbirliği alanlarına odaklanmaktır. Bunun yanında, OAİÖ ile

⁴⁸² *Ekho* (Bakü), 27 Mart 2006.

⁴⁸³ *Interfaks* (haber ajansı), 17 Ağustos 2006.

⁴⁸⁴ Bu bağlamda, şayet Ukrayna'nın söz konusu eğiliminde ısrar edebileceği varsayılır ise, örgütün tasfiye edileceği ve entegrasyon çalışmalarının Avrasya Ekonomi Topluluğu'na kaydırılacağı tahmin edilebilir. Bununla beraber, Ukrayna'daki siyasi durumun henüz istikrara kavuşmadığını belirtmek lazım.

EvrAzES'in birleşmesi konusunda prensipte bir uzlaşma sağlandığı ve bu doğrultuda çalışmaların sürdürüldüğü kaydedilmektedir.⁴⁸⁵

Rusya, eski Sovyet cumhuriyetleriyle güvenlik alanında temaslarını Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (*ODKB*) çerçevesinde yürütmekte ve askerî ittifak ilişkilerini pekiştirmektedir. Bu örgüt, 1992'de yapılan kolektif güvenlik antlaşmasına imza atmış olan Rusya, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından Mayıs 2002'de teşkil edilmiştir. NATO'nun genişlemesine karşı kurulan bu güvenlik paktı aracılığıyla son yıllarda geniş çaplı ortak tatbikatlar da gerçekleştirilmektedir. Örneğin, Haziran 2006'da Belarus'ta sekiz binden fazla askerin ve çok sayıda zırhlı aracın katıldığı "İttifak Kalkanı-2006" tatbikatı yapılmış ve birtakım yeni silahlar denenmiştir; bunu Kazakistan ve Kırgızistan cumhurbaşkanları Nursultan Nazarbayev ve Kurmanbek Bakiyev de izlemiştir.⁴⁸⁶ Bu tatbikat sırasında örgütün aynı zamanda stratejik boru hatlarını koruyabileceği de beyan edilmiştir.

Bunlara paralel olarak Rusya'nın 'yakın çevre'deki askerî varlığı da 2000'li yılların başlarından beri pekişmektedir. Şöyle ki, Ekim 2004'de Tacikistan'daki Rus askerî birlikleri hukukî statü kazanmış ve Putin'in katılımıyla 5000 askerin bulunduğu üssün açılışı yapılmıştır. Bu meyanda, Orta Asya'da Nurek uzay gözlem istasyonu (Tacikistan), Kant Hava Üssü (Kırgızistan), Baykonur Uzay Üssü, Sarı Şagan poligonu, Balkaş Gözlem İstasyonu (Kazakistan) ve Kafkasya'da Gümrü Üssü (Ermenistan) gibi üslerle 'yakın çevre'deki stratejik noktalarda Rusya askerlerinin uzun dönemli antlaşmalarla konuşlandığı bilinmektedir. Ayrıca, yapılan eğitim antlaşmaları çerçevesinde 2005 itibarıyla Rusya, kendi askerî okullarında *ODKB* ülkelerinden gelen 2500'den fazla öğrenci ve subayı eğitmektedir.⁴⁸⁷

ABD ile arası açılan Özbekistan'la Kasım 2005'de yapılan stratejik ortaklık antlaşması, burada Rus üslerinin açılmasına da yeşil ışık yaktırmaktadır. Bu arada, V. Putin ve İ. Kerimov'un 16 Ağustos 2006'da Soçi'deki görüşmelerinde Özbekistan'ın

⁴⁸⁵ 11 Eylül 2006, www.mfa.uz.

⁴⁸⁶ *Nezavisimaia Gazeta*, 16 Haziran 2006.

⁴⁸⁷ Viktor Litovkin, "Ofitseri ODKB Govoriat na Odnom Yazyke" [ODKB subayları aynı dilde konuşuyor], 7 Şubat 2006, *Ria Novosti* (haber ajansı), www.rian.ru.

ODKB üyeliğine (henüz hukuken değil, fiilen) kabul edildiği açıklanmıştır.⁴⁸⁸ Özbekistan, Kolektif Güvenlik Antlaşması'nın (*DKB*) süresini 1999 yılında uzatmayı durdurmuştu. *ODKB* hukuken daha sonra ortaya çıkmasından dolayı geriye ilgili belgelerin imzalanması kalıyor.

Yeri gelmişken, yeni Avrasyacı jeopolitikçi A. Dugin, *ODKB*'nin bir Varşova Paktı'na dönüşmesinin zor olacağını, bunun gerçekleşmesinin neredeyse imkân dışı olduğunu vurgulamakta, çünkü adı geçen pakt, iki kutuplu dünyanın stratejik gerçekliğini yansıtmaktaydı. *ODKB* ise, çok-kutupluluğun stratejik unsurlarından biridir, bunun yanında Avrupa ve Asya kolektif güvenlik sistemlerinden de bahsedilebilir. Dolayısıyla, yakın gelecekte dünyadaki kutuplar ikiden fazla olacak ve bunlardan her biri bölgesel düzeyde stratejik potansiyelleri birleştirecektir. Ona göre, nihai kerte *ODKB*'nin teşekkülü, BDT ülkelerini konsolide eden tamamen gerekli politikaların bir örneğidir.⁴⁸⁹

Rusya ile Avrasya coğrafyasındaki ülkeleri bir araya getiren diğer bir bölgesel (kıtasal) platform, kurumsallaşma bağlamında kuruluş çalışmaları 2002'de tamamlanan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'dur. Rusya, Çin, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın dâhil olduğu ŞİÖ, Avrasya coğrafyasında iktisadî işbirliği ve güvenlik alanında etkin faaliyetin yanında terörle mücadele, güvenlik, ticaret, enerji ve ulaşım konularına eğilmektedir; gittikçe güçlenecek biçimiyle yeni bir çekim merkezi oluşturmaya aday gösterilmektedir. ŞİÖ Devlet Başkanlarının Temmuz 2005 Astana Zirvesi'nde kabul edilen ve Orta Asya'dan Amerikan askerlerinin çekilmesini isteyen bildiri, ileride meydana çıkacak muhtemel bir direnişin erken bir ifadesi olduğu tahmin edilebilir.

Aynı bölge ile ilgili dış politikada bu kadar araç bolluğu mevcut entegrasyon çalışmalarında bir dezavantaj gibi gözüktü de, bunların zamanla birleşmeye gideceklerinin sinyalleri şimdiden alınmaktadır. Şöyle ki, Rusya'nın inisiyatifi olmaksızın Orta Asya İşbirliği Örgütü'nün hemen hemen faaliyetsiz kaldığı söylenebilir, çünkü bölge devletleri kendi aralarında sorunlara çözüm bulmakta hem liderlik

⁴⁸⁸ *Nezavisimaia Gazeta*, 17 Ağustos 2006.

⁴⁸⁹ *ODKB* konusunda A. Dugin ve diğerlerinin açıklamaları için bkz.: 19 Mart 2004, www.ima-press.ru.

anlamında hem de teknik/teknolojik anlamda donanımsız olduklarının farkındadırlar. Dolayısıyla, örgütlerin belli bir zaman sonra tek bir çatıda birleştirileceği tahmin edilebilir. Bundan başka, *EvrAzES* ile *ODKB*'nin bir blokta birleşmesi yakın bir zamanda liderler tarafından dile getirilse de, bunun hangi çerçevede olacağı henüz malum değil.⁴⁹⁰ Netice itibariyle, tüm bu örgütsel faaliyetlere bir nevi denemeler denilebilir; burada başarısız olanlar terk edilecek, yola sağlıklı gelişme gösterenlerle devam edilecek; belki de ileride bunlar ortak bir şemsiye örgüt altında toplanacaktır.

Rusya'nın son dönemlerdeki Doğu politikasına mührünü vuran girişim, Güneydoğu Asya kaplanlarıyla beraber on ülkeyi birleştiren ASEAN'la yapılan zirveydi. Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da 2005 Aralık ortalarında ilk kez gerçekleştirilen ve V. Putin'in katıldığı ASEAN-Rusya zirve toplantısında stratejik işbirliği belgesi ve 2015'e dek çok yönlü faaliyet programı imzalanmıştır. Bunların yanında, Hindistan ve Çin ile ilişkilerin de üst düzeyde yürütüldüğü bilinmektedir (2006 Martında V. Putin, Çin'i altı yıl içinde altıncı kez ziyaret etmekteydi).

Rusya'nın İslam dünyası ile temasları, Putin tarafından yapılan mütemadi ziyaretler⁴⁹¹ ile bir hayli ilerlemiş ve yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye, İran, Malezya, Cezayir gibi Müslüman ülkelerle enerji, silah ticareti ve iktisadî alış veriş üst düzeye çıkarılırken, Rusya'ya İslam Konferansı Örgütü'nde gözlemci statüsü verilmiştir. Bu bağlamda, söz konusu yeni vizyon, 2000'li yıllardaki Türkiye-Rusya münasebetlerini kökünden değiştirmiştir. Aslında on sene önce Boğazlardan Rus petrol tankerlerinin geçişi, Güney Kıbrıs'a S-300 füzelerinin yerleştirilmesi, Orta Asya'daki (akraba) cumhuriyetlerde nüfuz mücadelesine girişmek gibi birçok siyasi ve güvenlik konularında Türk-Rus ilişkileri gerilirken, 2000'li yıllarda üst düzey karşılıklı ziyaretlerle ciddi işbirliğinin ilk adımları atılmıştır. Ayrıca, Rusya'nın Filistin'de 2006 parlamento seçimlerinden galip çıkan Hamas'la görüşmesi, İslam Dünyası ile ittifak ilişkilerinin sürdürülmesinde kararlı olduğuna bir işarettir. Rusya-İslam Dünyası Stratejik Vizyon Grubu'nun da müşterek temasları ve diyalogu artırdığı söylenebilir.

⁴⁹⁰ *Rossiiskaia Gazeta*, 17 Ağustos 2006.

⁴⁹¹ Örneğin, 2005 Aralıkta Putin, Kuala Lumpur'u iktidarda olduğu son altı senede üçüncü kez ziyaret ediyordu. Türkiye'ye ise 2004- 2007 arasında üç kez gelmiştir.

Moskova-Tahran hattının da İran'ın nükleer teşebbüsleri ve Batılı güçlerce hizaya getirilmesi sürecinde devamlı sıcak tutulmasını unutmamak gerekir.

Yukarıdaki hususlardan Rus dış politikasında diğer yönlerin, meselâ Avrupa ile ilişkilerin ihmal edildiği anlaşılmamalıdır. Bilakis, V. Putin'in Almanya liderleri ile yoğun görüşme trafiği, Moskova-Berlin ekseninin canlı tutulmasına bir örnektir. Bu da aslında Avrasyacı jeopolitik bağlamında değerlendirilmeye matuf bir eğilimdir.

Bir noktayı da burada kaydetmek gerekir. Putin'in 11 Eylül sonrası dönemin ilk aşamalarında Afganistan harekâtına destek çıkararak Amerikan yanlısı tavır aldığını belirtenler vardır. Yalnız bu araştırmacılar dış politikada atılan diğer adımları, örneğin, söz konusu olayı takip eden birkaç ay içinde yukarıda bahsi geçen *ODKB* ve *EvrAzES* gibi kıtasal örgütlerin kurulduğunu ve ŞİÖ'nun teşkilatlanmasını tamamladığını gözden kaçırmaktalar. Dolayısıyla, Putin'in dış politikada Avrasyacı jeopolitiğe denk düşecek adımlarının süreklilik arz ettiğini ve burada bir sapmanın olmadığını söylemek mümkündür.

7.6.2. Rusya ve Türk Cumhuriyetleri

Avrasyacılıkla ilgili yukarıdaki izahlar ve Rus karar vericilerinin zihnindeki değişim dikkate alınarak Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilere biraz yakından bakıldığında, bu münasebetlerin 2000'li yıllarda daha rahat kurulduğu ve geliştiği gözlemlenmektedir. Burada hemen Türk Cumhuriyetleri ile dört Orta Asya (Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan) ve bir Kafkasya devletinin (Azerbaycan) kastedildiği belirtilmelidir. Rusya'nın ismi geçen cumhuriyetlerle temasının hem çeşitli bölgesel örgütler, hem de ikili ilişkiler çerçevesinde yürütüldüğü yukarıda kaydedilmişti. Genel birkaç husustan bahsedilirse, mevzubahis dönemde Rusya ile Türk Cumhuriyetlerinin bazıları arasında ABD-İngiltere ilişkisi misali "özel ilişki"nin mevcut olduğu görülmektedir. Öncelikle Kazakistan ve Kırgızistan, Rusya öncülüğünde Avrasya coğrafyasında kurulan yukarıda bahsi geçen güvenlik ve iktisadî örgütlerin tamamında

yer almışlardı. Son iki senede Özbekistan ile de “özel ilişki” geliştirilmeye çalışılmaktadır.

İkinci bir husus, bu cumhuriyetlere ziyaretler zamanı hep ortak tarihî kader birliğine, coğrafi yakınlığa, tarihî geçmişe, devam eden sosyoekonomik bağlara vurgu yapıldığı ve bir nevi Avrasyacı bir üslup kullanıldığı görülmektedir.⁴⁹² Kazakistan’la ilgili bu daha net olarak ifade edilebilir. Üçüncüsü, 2000’lerde kurulan örgütler sayesinde Rusya’nın Avrasya bölgesi ile diplomatik yoğunluğu da kıyaslanamayacak seviyede artmıştır. Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinin liderlerinin üst düzeyde bir yılda en az iki üç kere bir araya geldikleri; bakanlık ve işçi grupları düzeyinde ise görüşmelerin daha sık sık tekrar olunduğu bilinmektedir. Dahası devlet başkanları arasında dinmeyen telefon trafiği de buraya eklenmelidir. Neticede, 2000’li yılların başlarından itibaren diplomatik nüfuz kanallarını genişleten ve bölge ile iletişimini sıkılaştıran Rusya, bu alanda epey avantaj elde etmiştir.

Rusya ile Türk Cumhuriyetleri ilişkilerine dair noktasal analiz bağlamında birkaç hususa değinmeden yukarıda sözü edilen örgütlerdeki üyelik durumlarını bir tabloda göstermek faydalı olacaktır.

⁴⁹² V. Putin’in tüm görüşme ve konuşmalarının her zaman ulaşılabilen metinleri için resmî sitesine bkz.: www.kremlin.ru; ayrıca daha önce Dışişleri bakanlığı yapan şimdi ise Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri olan I. Ivanov’un yazılarının, yaptığı konuşmalarının ve sunuşlarının toplandığı bu eserlere bkz.: Igor’ Ivanov, *Vneshniaia Politika Rossii v Epokhu Globalizatsii* [Küreselleşme çağında Rusya’nın dış politikası] (Moskova: Olma-Press, 2002) ve yine onun *Rossii v Sovremennom Mire: Otvet na Vyzovy XXI veka* [Çağdaş Dünyada Rusya: XXI. yüzyılın meydan okumalarına cevaplar] (Moskova: Olma-Press, 2004).

Tablo. 9. Bazı Bölgesel Örgütlerde Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinin Üyelik Durumu

Örgütler (ve kuruluş yılları)	Rusya	Kazakistan	Özbekistan	Kırgızistan	Azerbaycan	Türkmenistan
BDT (1991)	√	√	√	√	√	√ (pasif)
ODKB (2002)	√	√	√	√	-	-
OAIÖ (2002)	√	√	√	√	-	-
EvrAzES (2002)	√	√	√	√	-	-
ŞİO (2002)	√	√	√	√	-	-
EEP (2003)	√	√	-	-	-	-

Tablodan da görüldüğü gibi, Türk cumhuriyetleri arasında Türkmenistan (ve kısmen Azerbaycan), Avrasya coğrafyasında Rusya liderliğinde örgütsel bazda gelişen entegrasyon süreçlerine katılmamaktadır. Hatta Türkmenistan, Ağustos 2005 tarihindeki BDT zirvesinde bu örgütteki üyeliğini bir nevi askıya aldığını beyan etmiştir. Bu bağlamda, Türkmenistan, Rusya ile temasını ikili ilişkiler çerçevesinde yürütmektedir. 1990'lı yıllarda Rus azınlığın kültürel ve sosyal haklarının kısıtlanması sebebiyle ilişkilerde belli bir gerginlik sezilmekte idi. Ülkede sayıları son yıllarda 100 bine düşen etnik Rus kökenli vatandaşların durumunda⁴⁹³ bir iyileşme kaydedilmese de, Rusya'nın Türkmenistan'la işbirliği, daha ziyade Gazprom şirketinin doğal gaz alımıyla süregitmektedir. Bu arada, muhtemel İran harekâtı sonucunda askerî güçlerini bölgeye yerleştirecek olan ABD'nin, Kafkasya bölgesine ve Türkmenistan'a doğrudan 'komşu' olacağı ve bu sebeple, Rusya'nın güvenlik kaygılarının üst düzeye çıkacağı tahmin edilebilir. Akabinde Rusya, Ermenistan'daki ve Orta Asya'daki askerî gücünü takviye etme, ve hatta Türkmenistan'ın, son yıllarda ABD ve Batılı ülkelerce Özbekistan örneğindeki olduğu gibi Rusya'nın yörüngesine dönme ihtimali mevcuttur. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov'un (Türkmenbaşı) ölümünden sonra mevcut ilişkilerde olumsuz bir değişiklik olacağı beklenilmemekte idi. Nitekim Mayıs

⁴⁹³ Rusya Dışişleri Bakanlığının ilgili bilgi notu için bkz.: www.mid.ru

2007 tarihinde V. Putin'in bölge ziyareti sırasında önemli miktarda doğal gaz nakledilmesi için bir boru hattının daha yapımına dair bir antlaşma imzalanmıştır.

Kazakistan'la ikili münasebetlerin her alanda çok iyi düzeyde gittiği bilinirken yukarıda Rusya ile bir tür "özel ilişki" içinde olduğu belirtilmişti. N. Nazarbayev'in politikası doğrultusunda, Kazakistan, Rusya'nın başat rol oynadığı pek çok bölgesel örgüte üye olup aktif bir dış politika yürütmeye çalışmaktadır. Kırgızistan da bu bağlamda ele alınabilir. Mart 2005'deki "kadife devrim" in Rusya ile ilişkilerde herhangi bir çatlağa mahal vermediği belirtilebilir. Bu sürecin başından beri Rusya, gelişmeleri dikkatle izlemiş ve yeni otoritelerle ilişkilerini hemen tesis etmişti. Neticede, Gürcistan ve Ukrayna'daki benzeri süreçlerdeki sonuçlar burada önlenebilmişti.

Özbekistan'la ilişkilerde son iki yılda kaydedilen gelişmeler, Rusya diplomasisinin zaferleri arasına yazılabilir. 11 Eylül sonrasında topraklarını askerî üsler için ABD'ye açarak onunla yakınlaşan Özbekistan, son iki yılda tam tersi bir politikayı izlemiştir. 2005 Mayıs'ında cereyan eden Endican olayından sonra Batılı ülkelere şiddetle tenkit edilen Özbekistan, önce ABD eğilimli GUUAM blokundan çekilmiş, sonra Hanabad'taki askerî üsten Amerika'yı kapı dışarı etmişti. 14 Kasım 2005'de Kremlin'de V. Putin'le İslam Kerimov'un imzaladıkları müttefiklik antlaşması, Rusya'nın Orta Asya politikasında fevkalâde bir kazanımdı. Ticaret ve ekonominin yanında stratejik ilişkilerin de en üst düzeye çıkarılmasını öngören bu antlaşma uyarınca, bir tehdit anında taraflar birbirine her türlü desteği vermekle yükümlüdür ve ayrıca, Rusya, Özbekistan'da askerî üsler de inşa edebilme hakkını elde etmiştir.⁴⁹⁴ 2006 sonu itibariyle Özbekistan, Rusya öncülüğündeki *EvrAzES* ekonomi topluluğuna ve *ODKB* güvenlik paktına katılma iradesi göstererek süratle Moskova'nın yörüngesine geri dönmüş gözükmektedir.

Azerbaycan'la olan ilişkiler de, önceki on yıldan kalan problemlere rağmen ivme kazanmıştır, daha doğrusu bu ilişkilerde de önceki yıllara kıyasla algılama farklılığı görülmektedir. Ermenilerce sivillerin öldürüldüğü ve katliamların yapıldığı, yaklaşık bir milyona yakın Azerbaycanlının etnik temizliğe uğradığı ve Azerbaycan topraklarının işgaliyle sonuçlanan Dağlık Karabağ savaşında Ermenistan'ı maddî ve manevî olarak

⁴⁹⁴ *Gazeta*, 15 Kasım 2005, www.gzt.ru.

destekleyen Rusya ile Azerbaycan'ın münasebetleri 1990'lı yıllarda hiç de normal değildi. Ama Putin'in usta diplomatik manevraları ile bu ilişkilerde değişim kaydedilmiştir. Son altı yıl içinde Bakü'yü üç kez ziyaret eden Putin, birçok pürüzün aşılmasına ön ayak olmuş ve Azerbaycan tarafında olumlu algılamının ortaya çıkmasına neden olmuştur; örneğin, Rusların işlettiği Gebele Gözlem Üssü konusu hukukî olarak çözüme kavuşmuş ve 2012 yılına dek bir kira antlaşması imzalanmıştır. Son dönemde Rusya ile ticaret hacmi bir milyar dolara ulaşmıştır.⁴⁹⁵ Öte yandan, Şubat 2006'da Bakü ziyareti sırasında V. Putin'e, Azerbaycan Şeyhülislamı Allahşükür Paşazade tarafından "Şeyhülislam" madalyasının takdim edildiği kaydedilmelidir. Bunun yanında, Rusya'da altı yüz bini Rusya vatandaşı toplam iki buçuk milyon Azerbaycanlı yaşamaktadır ki, bu da ilişkilerdeki bağımlılığı belli bir ölçüde etkilemektedir.

4.7.3. Avrasyacı Projenin Ayak Bağları

Her ne kadar Avrasyacı fikriyat teoride tam uygulanabilir gözükse de, bunun tüm maddeleriyle hayata geçirilmesinin önünde çeşitli engeller mevcuttur. Bu ayak bağlarını, ülke-içi ve dışındakiler olarak ikiye ayırabiliriz. Ülke içinde gayr-ı Rus (yani etnik açıdan Rus olmayanlar) fobisinin ve yabancı düşmanlığın yükselişi çok ciddi sorunlardan biridir; burada Rus olmayanlar ile daha ziyade ülke içindeki diğer etnik gruplara mensup olanların kastedildiği belirtilmelidir; zira Rusya'da *xenophobia*, yani yabancı düşmanlığı kavramı, çoğunlukla etnik Rus olmayanlar düşünülerek kullanılmaktadır. Tabii ki, yurtdışından gelenlere karşı gösterilen düşmanlıktan da bahsedilebilir. Ama bu, bahs-i diğerdir. Bundan başka, nüfusun azalması da ülke-içi amillerden biridir. Ülke dışı faktörlerden ise, 'yakın çevre'nin daha derin bir entegrasyon için ikna edilmesi meselesi ve Amerikan tek-kutupluluğuna karşı bölgesel ittifaklarla bir kaldıraç oluşturulmasındaki zorluklar sıralanabilir.

⁴⁹⁵ Bu, Türkiye ile yapılandan üç kat daha fazladır; örneğin, 2004 yılında Azerbaycan ile Türkiye ticareti hacmi 334 milyon dolar tahakkuk etmiştir (182 milyon ithalat, 152 milyon dolar ise ihracat); bkz.: 11 Eylül 2006, www.mfa.gov.az

1991 sonrası Rusya’ında yeniden ortaya çıkan gayr-ı Rus fobisi, çok etnikli federasyonun geleceğini ve yakın çevredeki diğer halklarla kaynaşmayı şüphe altına almıştır. Yönetim kademesindeki bazı gruplarca da desteklenen bu kindarlığın, bazı zamanlarda ülkeyi tehdit eder boyutlara ulaştığı gözlemlenebilir.⁴⁹⁶ Şöyle ki, sosyolojik bir araştırmaya göre, bu fobinin taşıyıcıları marjinal veya lümpenler değil, artık sıradan insanlardır ve günümüzde etnik düşmanlık duyguları Avrupa’dakinden iki-üç kat yüksektir.⁴⁹⁷ Gayr-ı Rus fobisinin, sadece eski Sovyet coğrafyasından gelenlere değil, ülkedeki Rus olmayan vatandaşlara karşı da bir tehdit haline geldiği belirtilmelidir. Bu durumun önü alınmazsa, gerek ülke içindeki milletlerle, gerekse ‘yakın çevre’deki halklarla entegrasyon süreci sekteye uğrayabilir, diğer taraftan geniş anlamda Rusya’nın çok-kutupluluk (bu, aynı zamanda birden çok medeniyetin ve kültürün, çok-kültürlülüğün kabulünü gerektirir) tezinin inanırlığı ve medeniyetler arası diyalog sürecinde yer almanın anlamı kalmaz.

Rusya’nın feci demografik durumu, yani doğum oranının düşmesi, buna karşılık ölümlerin çoğalması ve neticede ülke nüfusunun büyük bir hızla azalması da Avrasyacılık gibi uzun dönemli makro projelerin temelini zayıflatmaktadır.⁴⁹⁸ Şimdilerde 144 milyon olan nüfusun her sene 700 bin eksildiği Rusya’daki bu feci demografik durum, RF Devlet Başkanı V. Putin’in federal meclisteki yıllık konuşmalarına gittikçe daha çok yansıyan bir husus olmuştur. Putin’in 2003’teki parlamentoya hitabında, ülkenin karşılaştığı en ciddi üç tehdit sırlamasında, ekonominin zayıf/kırılgan oluşu ve devlet kurumlarının verimsizliği yanında demografik durum da zikredilmişti. Bu mesele, Putin’in 2006 yılındaki ilgili konuşmasında ise, epey bir yer işgal etmişti; bu, söz konusu durumun milli güvenliği tehdit eder düzeye geldiğini

⁴⁹⁶ Gün geçmiyor ki, gayr-ı Ruslara yönelik düşmanlık haberleri basında yer bulmasın. Son dönemde bu tür düşmanlık ve gerginlik olaylarından en çaplısı, 30 Ağustos- 5 Eylül 2006 tarihlerinde Karelya’nın Kondopok şehrinde vuku bulmuştur; burada Kafkasyalıların sahip olduğu iş yerleri talan edilmiş, onlara karşı daha önce Yahudilere yapıldığı gibi *pogromlar* gerçekleştirilmiştir. Karelya Başsavcı Yardımcısı Petr Klemeshov’un belirttiğine göre, bu olaylar çok iyi örgütlenmiş idi; bkz.: *Ria Novosti* (haber ajansı), 6 Eylül 2006, www.rian.ru.

⁴⁹⁷ Lev Gudkov, “Ksenofobiia Kak Problema: Vchera i Segodnia” [Bir sorun olarak yabancı düşmanlığının dünü ve bugünü], *Nezavisimaia Gazeta*, 26 Aralık 2005, www.ng.ru/ideas/2005-12-26/10_xenophobia.html

⁴⁹⁸ Konuşma metni için bkz.: V. V. Putin, “Takov Sposob Vosproizvodstva Rossii kak Sil’noi Strany” [Rusya’nın güçlü bir ülke olarak ihyasının yolu bu şekildedir], *Mezhdunarodnaia Zhizn’*, No. 6 (Haziran 2003), s. 3-23.

göstermektedir.⁴⁹⁹ 17 milyon kilometre kareyi aşkın yüzölçümüne ve muazzam yer altı servetlere sahip bir ülkenin nüfusunun azalmaya devam etmesi, ekonomik dâhil pek çok tehdit doğurabilir. Rus yetkilileri son zamanlarda en çok meşgul eden mesele, işte bu gidişata çareler aramaktır. Hatta eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan yaklaşık 20-25 milyon etnik Rus'un ülkeye davet edilmesi üst düzey yöneticiler tarafından düşünülmektedir.⁵⁰⁰ İlginç olan bir diğer husus, azalan bu nüfus içinde Rusların azınlık durumuna düşme ihtimalidir. Netice itibariyle, nüfusu azalan Rusya'nın Avrasya'daki entegrasyon süreçlerinde etkinliğini artırmasının zor olacağı aşîkârdır.

Ülke dışı faktörlere gelince, burada BDT ülkelerini entegrasyon için ikna etme meselesi ilk planda durmaktadır. Zira Avrasyacı kuşağın meydana çıkması bu bölgenin mobilize olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Her ne kadar Putin bu memleketleri ziyaretinde tarihî kader birliği ve ortak değerlerden bahsetse de, söz konusu ülke mensupları tabii ki, geçmişin kendileri için bir sömürü dönemi ifade ettiğinin farkındadırlar. Aksi halde, yaşam standartları en azından Rusya'daki ile aynı düzeyde olurdu. BDT ülkelerinin bir taraftan Rusya ile ekonomik işbirliğini geliştirme taraftarı gözükürken, tam bir entegrasyonda tereddütlü davrandıkları söylenebilir. Burada geçmiş tecrübe ile beraber gayr-ı Rus fobisinin etkili olduğundan bahsedilebilir. Öte yandan, diğer küresel güç merkezlerinin post-Sovyet cumhuriyetlerde Rusya'nın etkinliğine karşı yürüttükleri siyaset de unutulmamalıdır.

Bir diğer husus Japonya, AB, İran, Hindistan ve diğer bölgesel güçler (belki de Latin Amerika ülkeleri) ile ittifaklar kurulmasının ve Amerikan tek-kutupluluğuna karşı zımnî bir mutabakata varılmasının zorluklarıdır. Burada çıkarların uzun dönemde uyuşmasının temin edilmesi gerekmektedir. Son olarak, küresel güç Amerika'nın, yani Atlantikçilerin Rusya çevresindeki bu çabalara karşı izlemiş olduğu/olacağı etki kırıcı politikaları (örneğin, GUAM gibi girişimlerin canlandırılması, Gürcistan'daki Gül Devrimi olarak bilinen değişimlere destek verilmesi, enerji hatlarının Rusya'yı es geçen projelere vs.) da dikkate almak gerekecektir.

⁴⁹⁹ V. Putin'in 10 Mayıs 2006 tarihindeki yıllık mutat konuşması için bkz.: www.kremlin.ru

⁵⁰⁰ 25 Kasım 2006, www.km.ru. Hatta uluslararası uzmanlar Rusya'nın yılda bir milyon göçmen kabul etmesini önermektedir çünkü ülke nüfusu da yaklaşık bu nispette 'erimektedir'.

V. BÖLÜM

TÜRKİYE’DEKİ ‘AVRASYA YANSIMALARI’

SUNUŞ

“Avrasya” sözcüğünün 1991 sonrası Türkiye’de dil ve siyaset leksikonunda hızla tedavüle giren ve en çok dikkat çeken cazip ve ‘şirin’ kavramlardan biri olduğu, gazete ve dergiler üstünkörü olsa dahi gözden geçirilirse, rahatlıkla gözlemlenebilir. Bu bağlamda, albenisi yüksek olan bu isim, hayatın pek çok alanına da nüfuz edebilmiştir; örneğin, Avrasya Seçeneği, Diyalog Avrasya Platformu, Avrasya nakliyat şirketi, Avrasya Tercüme Bürosu, Avrasya Tekstil A. Ş., Avrasya Internet kafesi vesaire...

Türkiye’de bu kavramın evveliyatının hiç olmadığı bilinmektedir. Her ne kadar XX. asrın başlarındaki Türkçülerin tüm Türkleri birleştirmesi için tasarlanan, yani etnik zemine dayanan bir Turan kavramı olsa da, bunun genellikle çok geniş bir coğrafyayı ve sadece Turanî değil, pek çok diğer kökenli halkları da kapsayan bir bölge olarak görülen Avrasya ile bağlantısını kurmak zordur. Yalnız hemen belirtmelidir ki, şimdiye dek Türkiye’de Avrasya mefhumunun mahiyeti, bu çalışmanın önceki bölümlerinde belirtilen anlamı ile derin farklılık arz etmektedir. Edebî bir ifade ile dersek, Türkiye’deki “Avrasya” kavramı, tam olarak ismi ile müsemma değildir. Dolayısıyla, kelime belki de tırnak içinde yazılır ise, daha önceki bölümlerde geniş bir literatür eşliğinde ortaya konulmaya çalışılan Avrasya kavramının tanımı ve enginliği ile, yani Rus entelektüellerin sınırlarını belirlediği ortak tanımla karıştırılmamış olur. Burada Rus düşünürlerin sadece bu kelimeyi kullanmadıkları, diğer akımlardan çok farklılaşan kendine özgü bir Avrasyacılık düşünce sistemini kurmaya çalıştıkları unutulmamalıdır. Türkiye’de ise, bu, genellikle kendi başına bir kavram olarak mevcut düşünce akımları tarafından devreye sokulmaya teşebbüs edilmiştir; bu meyanda, Avrasya kavramı

tanımlarının her durumda farklılaştığı ve ayrıca bunların da birbiriyle ciddi anlamda çeliştikleri görülmektedir.

Öyle anlaşıyor ki, Sovyetlerin dağılmasının akabinde Türkiye’de çevre bölgelere ve genel olarak dünyaya ilgi artmıştı. Hele bu eski Sovyet coğrafyasına dönük ilgi ve alaka hem devlet, hem de toplumsal örgütler tarafından kendini göstermişti. Ortaya çıkan yeni cumhuriyetlerin muazzam yer altı ve yer üstü servetlere sahip olmaları, dahası bunların Orta Asya ve Kafkaslarda bulunanlarının Türkiye ile demografik, etnik, dinî, kültürel, tarihî bağlamda bir şekilde ilintili olması, söz konusu bölgeyi gündemde tutmaya yetiyordu. Ayrıca, bazı sol kesimlerin de Sovyetlerdeki sosyalizmin çöküşünden sonra ortaya çıktığı söylenen “jeopolitik boşluk” misali bir “fikirsel boşluk” a düştükleri tahmin edilebilir. Avrasya kavramı, her iki durumda da yani bir yandan sözü edilen ilgiyi ve akabinde gelecek projeleri, öte yandan bahsi geçen kesimlerdeki mevcut fikirsel boşluğu bir nebze gidermeyi tatmin edecek bir gereksinimdi.

1991 yılından sonra Türkiye’de soldan sağa değişen sosyalist, ulusalcı, neo-Kemalist, neo-Osmanlıcı, (Türkçü) milliyetçi gibi çok çeşitli kesimlerce Avrasya kavramına gösterilen ilgi, bunun içeriğinin yine bu kesimlerin teçhizatında bulunan muhtelif “aygıtlarla donatılması” ile sonuçlanmıştır. Neticede, ortada ne tek, ne de ortalama bir “Avrasya” kavramından bahsedilemeyecek bir durum oluşmuştur. Diğer bir deyişle, Türkiye’de dillendirilen “Avrasya”, coğrafi sınırları, muhtevası ve niteliği sürekli değişen ve bu her değişik durumun da birbirlerine karşıt olduğu bir ortam söz konusudur; bununla beraber, tüm bu kullanımlarda, şöyle veya böyle merkezinde hep Türkiye’nin bulunduğu veya belirleyici olduğu bir bölgeden bahsedilmektedir. Bu, bazen ‘ulusalcılık’ın, bazen ‘Türk Birliği’nin, bazen ‘Osmanlı coğrafyası’nın, bazen de sosyalist devrimlerin kalesi şeklinde mevzu bahis edilen bir olguya bürünmüştür. Bunu kullananların aslında bu kavram üzerinden yeni bir şey geliştirmeyip eski fikriyatlarını bunun üzerinden tekrar üretmeye teşebbüs ettikleri gözlemlenebilir. Ayrıca, bu kavramın, bunu tasarruf edenlerin düşünce sistemlerinde merkezî değil, yardımcı bir rolde olduğu gözlemlenebilir; yani bu kavram söz konusu söylemlerin içinden çıkarıldığında onların özgül ağırlıkları değişmemektedir (yani, bir milliyetçi

Türkçü/Turancı veya ulusal-solcu bu kelimeyi fikir repertuarından çıkardığı takdirde, o yine bir milliyetçidir veya ulusal-solcudur).

Birçok Türk akademisyenin Türkiye’de Avrasya kavramının içini çok farklı ve birbirine karşıt biçimde dolduran düşünür ve hareketlere Avrasyacı nitelendirmesinde bulundukları müşahade edilmektedir.⁵⁰¹ Bunların, gerek söz konusu söylemlerin içeriğine, gerekse de bu ifade edenlerin hangi düşünce geleneğine ve sistemine mensup olduklarına bakılmadan, böyle kategorilere vardıkları anlaşılmaktadır. Akademisyenler dâhil Türk entelektüellerinin pek çoğunun, bu kelimeyi sarf edenlerin neredeyse tamamını Avrasyacı olarak telakki etmeleri ve bu isimle adlandırmalarının, pek öğretici/açıklayıcı olmadığı görülmektedir. Daha dikkatli bakıldığında Türkiye’de Avrasya kavramını kullananların birçok yönden birbirine zıt noktalarda bulundukları, aralarında ortak bir zeminin olmadığı ve oluşmadığı tespit edilebilir. Dolayısıyla birbirinden bu kadar çok farklı kesimleri koşullu bile olsa, Avrasyacı olarak tanımlamak bir tasnif hatasına neden olacaktır. Hele Rusya’daki Avrasyacılığın temel parametreleri göz önünde tutulduğunda söz konusu tasniflerin yanıltıcı olabileceği barizdir.

Kısacası, Türkiye’de Avrasya kavramının içeriğini neo-Osmanlıcı, neo-Kemalist, sosyalist ve Türkçü/Turancı milliyetçi parametrelerle çeşitli şekillerde doldurmaya çalışanları ve genel anlamıyla (Rus düşünürlerin tanımıyla) Avrasya coğrafyasına ilgi duyan her düşünür ve grubu Avrasyacı olarak tasnif etmenin akademik anlamda pek çok yanlış anlamaları beraberinde getireceği tahmin edilebilir. Dolayısıyla, kavramsal kargaşaya mahal vermemek ve çözümlemelerde anlaşılır olabilmek için Türkiye’de bu kelimeyi tasarruf eden ve bu çalışmada mevzubahis edilen çevrelerin, ‘Avrasya yansımaları’ şeklinde isimlendirilmelerinin sağlıklı bir yol olacağı

⁵⁰¹ Örnekler için bkz.: Mehmet Aça, “Avrasyacı Yaklaşımın Türkiye Çeşitlenmeleri ve Türk Dünyasının Geleceği”, *Bağımsızlıklarının 10. yılında Türk Cumhuriyetleri*, ed. Emine Gürsoy-Naskali ve Erdal Şahin (Haarlem: SOTA Yayınları, 2002), s. 159-175. Aça, makalesinde Avrasya kelimesini kullanan birçok kesimi konu ettikten sonra “Gözlemleyebildiğimiz kadarıyla Türkiye’deki Avrasyacı yaklaşımların en sağlıklıları, *Ulusal* dergisi etrafında toplanan aydınların yaklaşımıdır” sonucuna varmaktadır. Bir diğer siyaset bilim araştırmacısı, İhsan D. Dağı da bir yazısında Milli Güvenlik Kurulu eski Genel Sekreteri General Tuncer Kılınç’ın (Türkiye’nin AB’ye alternatif yeni müttefikler araması gerektiği mealindeki) maruf açıklamasından hareketle onu ve Türkiye’deki AB karşıtı Kemalist, sosyalist ve milliyetçi birtakım kesimleri Avrasyacılar olarak kategorize etmektedir (İhsan D. Dagi, “Competing Strategies for Turkey: Eurasianism or Europeanism?”, www.cacianalyst.org, 8 Mayıs 2002). Son olarak, benzeri tasnif ve görüşlerin bir başka araştırmacının eserinde sürdürüldüğü görülebilir; bkz.: Onur Atalay, *Kızıl Elma Koalisyonu: Ulusalçılar, Milliyetçiler, Kemalistler* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006), s. 28, 99 ve 166.

düşünülmüştür. Bunun başarılı bir isimlendirme olduğu iddia edilmemekle beraber, ilgili kesimleri bu çalışmada nötr bir tarzda ele almak bakımından tercih edilmiştir. Yeri gelmişken, benzeri tasnifi yapan yazı ve çalışmaların bu tezde dikkate alınmadığını, bunun yerine doğrudan ‘Avrasya yansımaları’na mensup olanlarca üretilen metinlerin gözden geçirildiğini belirtmek gerekir. Bazı akademisyenlerce ‘Avrasya yansımaları’ nı Rusya’daki “Avrasyacılık yaklaşımının Türkiye çeşitlenmeleri” olarak telakki edilmesinin de son derece yanıltıcı olduğu ve bu bağlamda Rus düşünürlerin entelektüel mirasının yeterli öğrenilmediği ve anlaşılmadığı ifade edilebilir.

Dahası, burada belki ‘Türk Avrasyacıları’ ifadesi kullanılabilir diye düşünülebilir. Yalnız bunun da yanlış kavramsallaştırmalara ve anlamalara yol açacağı söylenebilir. Çünkü karşımızda birbirinden çok farklı hareket noktalarına sahip en az beş entelektüel çevreden bahsedilebilir. Ayrıca, Rus entelektüellerince oluşturulan Avrasyacılık akımının temel parametreleri açısından meseleye bakıldığında da, özünde örneğin Batıcı, bir anlamda ırkçı motifleri veya sosyalist/komünist düzen fikirlerini taşıyanların Avrasyacı olarak tasnif edilmelerinin mümkün olamayacağı anlaşılmaktadır. Burada önemli bir diğer hususu da kaydetmek gerekir. Bu da, aşağıda ‘Avrasya yansımaları’nın çeşitli versiyonlarıyla ilgili kayıtlar aktarılırken hangisinin daha pragmatik veya daha ütöpik vs. olması kaygıları değil, öncelikle bu çevrelerin Avrasya ile ne anladıkları, bunu nasıl anlamlandırdıkları ve mensup oldukları fikir kümesine bunu nasıl eklemledikleri hususları göz önünde tutulmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise, bunların Rus entelektüellerce oluşturulmuş Avrasyacılık fikriyatıyla örtüşen veya ayrışan noktaları vurgulanmıştır.

Bu arada, Türkiye’de bazı düşünürlerce yapılan başlıca kavramsal yanlış anlamalardan birine, yani “Amerikan Avrasyacılığı” tabirine değinmek gerekir. Amerika’daki bazı stratejisyenlerin ve özellikle Zbigniew Brzezinski’nin⁵⁰² Avrasya olarak tanımladığı Asya ve Avrupa kıtalarının birleşiminden doğan kıtada yeniden güçlü bir devletin ortaya çıkmasının Amerikan menfaatlerine zıt olacağı kaygısından hareketle hazırladığı “parçala ve yönet” politikasını anımsatan taktik ve stratejik

⁵⁰² Avrasya kelimesinin strateji çevrelerinde bir anlamda meşhurlaşmasına ‘yardımcı olan’ ilgili eseri için bkz.: Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives* (New York: Basic Books, 1997).

teklifler, diğerk bir deyişle, bir anlamda ABD'nin bu coğrafyaya yönelik politikası Avrasyacılık olarak adlandırılmakta, hem de “Amerikan Avrasyacılığı”. Bu tanımlamanın Türkiye’de nasıl neşet ettiği ve böyle bir anlamlandırmanın hangi temellere dayandığını sorgulamaksızın, bu isimlendirmenin savunulur anlamsal değeri bulunmadığı söylenebilir. Aksi halde, ABD’nin Afrika kıtasındaki ülkelere yönelik “parçala ve yönet” politikasını da “Amerikan Afrikacılığı” gibi muğlâk bir ifade ile tanımlamak gerekecektir. “Amerikan Avrasyacılığı” gibi bir tabirin kullanılması, aslında Türkiye’de Avrasyacılık deyince neyin anlaşılabileceği hakkında ipuçları da vermektedir.

Türkiye’de Rus aydınlarınca meydana getirilen Avrasyacılık fikriyatının bilinirlik düzeyinin 1990’lı yıllarda pek derin olmadığı, bu durumun son yıllarda telafi edilmeye çalışıldığı müşahade edilebilir. Avrasya coğrafyasına ve kavramına gösterilen ilgi, doğrudan Avrasyacılık akımına karşı neredeyse hiç mevzubahis olmamıştı. 1998 yılında *Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya* isimli genellikle Avrasya ve Avrasyacılık konusuna eğilmeyi amaç edinen derleme bir kitapta, örneğin hiçbir Avrasyacı yazarın orijinal metnine yer verilmemiş; bunun yerine Avrasyacılık meselesine Batılı düşünce zihniyetinin bakışını yansıtan tek yönlü değerlendirmelerin ve eksik bilgilerin yer aldığı konuyla ilgili makalelerden tercümeler yapılmış; dahası Avrasyacılarla tamamen farklı düşünce zeminlerinde bulunan Rus milliyetçileri S. Kurginyan ve A. Soljenitsin’in mülakat ve yazıları aktarılmıştır.⁵⁰³ Bunların üzerine söz konusu derlemedeki Türk entelektüellerin yorum ve görüşleri de eklenince, neticede Avrasyacılık akımı hakkında pek çok noktada yanlış algılamalara neden olabilecek bir durum ortaya çıkmakta, sonuçta hiç tatminkâr bilgi edinilememektedir.

Hatta Türkiye’de Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği’ndeki Türk halklarına ilgi duyan ve ideolojisinde bunlara önemli bir yer ayıran Türkçü/Turancı milliyetçilerin bile, Rus düşünce tarihinde yegâne Turkofil akım olan Avrasyacılıktan bihaber oldukları, bu bilgi eksikliğini 2000’li yılların başlarında (gerçi kâfi düzeyde olmasa da) telafi etmeye giriştikleri söylenebilir. Tabii, bu arada, Türkiye’de Avrasyacılık hareketinin ve fikriyatının araştırılmasına yeni girişildiği, akademik

⁵⁰³ *Uygarlığın Yeni Yolu: Avrasya*, der. Erol Göka ve Murat Yılmaz (İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 1998).

nitelikli bazı yayınlarda Avrasyacılık akımıyla ilgili konuların yer aldığı yazıların neşredilmeye başlandığını da eklemek gerekir.⁵⁰⁴ Bu çerçevede, Türkiye’de Yeni Avrasyacı bir düşünürün (A. Dugin) iki eserinin son yıllarda tercüme edildiği kaydedilmelidir.⁵⁰⁵

Türkiye’deki ‘Avrasya yansımaları’nın ise, kaynak yönünden çeşitli ve zengin literatür meydana getirdiği görülmektedir. Bu bölümün temelini işte bu amaçla çıkarılan muhtelif dergiler ve kitaplar teşkil etmektedir. *Ulusal, Teori, Yeni Avrasya, Asya-Avrupa, Diyalog Avrasya* ve ayrıca Internet üzerindeki bazı siteler bu bağlamda taranmıştır. Türkiye’deki ‘Avrasya yansımaları’ bir tasnife tabi tutulurken burada bir genelleme yapıldığını, aynı grup ve düşünürler arasında temel olmamakla beraber bazı ayrışmaların fark edilebileceğini vurgulamak lazımdır. Dahası, bazılarının burada dikkate alınmadığını da belirtmekte yarar vardır. Bu çerçevede, örneğin, çok kısa bir dönem için siyasi arenaya çıkıp kaybolan Avrasya Partisi⁵⁰⁶ hiç söz konusu edilmemiştir. Genel olarak bakıldığında, sol ve ulusalcı kesimde “Avrasya” konusuna ilginin 1995-1997 yıllarında, milliyetçi ve muhafazakâr kanatta ise daha geç bir dönemde 2000-2002 senelerinde tezahür ettiği tespit edilebilir; bu, ilgili literatürün ortaya çıkış tarihinden anlaşılmaktadır.

Bu bölümün temel amacı, öncelikle Türkiye’de Avrasya kavramını gündeminde tutan ve ‘Avrasyacı’ olarak birçoklarınca telakki edilen grup ve düşünürlerin ilgili tezlerini ve genel duruşlarını belli bir sistem içinde sunmak, akabinde bunların Avrasyacılık fikriyatıyla ilgisini sorgulamaktır. Haliyle, burada ilgili metinlerden pek

⁵⁰⁴ Örnekler için bkz.: *Akademik Araştırmalar Dergisi*’nin, editörlüğünü profesör Büşra Ersanlı’nın yaptığı No. 23 (Kasım 2004-Ocak 2005), Avrupa/Avrasya Özel Sayısının s. 109-303’da Avrasyacılığı konu edinen pek çok makale bulunabilir (bu çalışma, bildiğim kadarıyla, Türkiye’de Avrasyacılık konusunun akademik bir dergi tarafından ilk defa çok yönlü ve bilimsel ele alınışıdır); Nikolay Kireyev, “Avrasya Konseptleri Işığında Rusya-Türkiye İlişkileri”, *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), s. 199-215; Vişne Korkmaz, *Senfonik Kişilik: Doğa-Beka, Rus İdesi ve Rus İdeali* (İstanbul: Alev Yayınları, 2006), s. 263-290, “Avrasyacılar ve Senfonik Kişilik” başlıklı III.bölüm; son olarak, *Rusya Araştırmaları I*, ed. İhsan Çomak (İstanbul: Tasam Yayınları, 2006), s. 89-161’de ilgili dört makale bulunabilir.

⁵⁰⁵ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, 1. baskı, çev. Vügar İmanov (İstanbul: Küre Yayınları, 2003) ve *Nursultan Nazarbayev’in Avrasya Misyonu*, çev. Lazzat Urakova ve Nehriban Gençkal (Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 2006). Burada L. Gumilev’in tarih alanındaki pek çok eserinin çevrildiğini de unutmamak gerekir.

⁵⁰⁶ Amblesinde mavi zemin üzerinde beyaz bir köprü bulunan bu parti, Mayıs 2002’de ANAP eski milletvekili ve 1980-1990’lı yıllarda çeşitli bakanlık görevlerinde bulunan Hüsnü Doğan tarafından kurulmuş idi.

çok alıntıya yer verilmiştir ki, bu hem genel tablonun analizindeki mukayesenin selametini korumak, hem de bu düşünürlerin dil ve üsluplarını da göstermek ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Zaten bu pasajların okunması dahi Rus düşünürlerin geliştirdiği Avrasyacılık fikriyatı ile Avrasya kavramını kullanan Türk entelektüelleri arasındaki temel farklılıkları ve tezat teşkil eden hususları ortaya çıkaracaktır. Bundan başka, Yeni Avrasyacı jeopolitikçi düşünür Aleksandr Dugin'in Türkiye ile ilgili görüş ve temaslarına değinilecektir. Bu, son yıllarda Dugin etrafında cereyan eden tartışmaya bir açıklık getirmek için de gereklidir. Aynı zamanda, komşu bir ülkedeki bir fikriyatın buraya aktarılmasındaki süreci de görmeye yarayacaktır. Bu çerçevede, bazı tercüme hatalarına ve mevcut metinlerden yanlış anlaşılan hususlara değinilecektir ki, bunlar da Avrasyacılık fikriyatının hangi şekillerde Türkiye'ye intikal ettirilmesi ve Türk entelektüellerinin de bunları hangi kanallarla algılamaya çalışılmaları ile ilintilidir. Son olarak, bölümün esas inceleme alanının ilgili Türk entelektüel çevreleri olması dolayısıyla Türkiye'de resmî kurumlarca 1991 yılından itibaren Avrasya kavramına gösterilen ilgi (örneğin, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı/TİKA'nın *Avrasya Etütleri* ismiyle bir yayın çıkarması vs.) ve dış politikaya yansıyan yönleri burada söz konusu edilmemektedir.

5.1. TÜRKİYE’DEKİ ‘AVRASYA YANSIMALARI’NIN GENEL YELPAZESİ

Bu kısımda Türkiye’deki ‘Avrasya yansımalar’ı, beş grup ve bir düşünür çerçevesinde tasnif edilip ele alınacaktır. Bu grupların tasnifi, ilgili literatür taranarak yapılmıştır; söz konusu literatürü oluşturan yayınların bazıları kısa bir süreliğine çıkmış, bazıları ise çeşitli şekillerde devamlılık göstermiştir. Kronolojik sıra ile bakılır ise, 1996-1997’de Demokratik Sol Parti yandaşlarınca çıkarılan *Ulusal* dergisinin ilk defa ‘Avrasya’ kavramını geniş bir şekilde konu eden bir yayın olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. İkinci olarak, İşçi Partisi Başkanı Doğu Perinçek’in partisinin çeşitli yayınlarda (*Teori ve Aydınlik* dergileri) “Avrasya Seçeneği” olarak formüle ettiği görüşlerinden bahsedebiliriz. *Ulusal* yayını durdursa da, Perinçek bu kavramı ilerleyen yıllarda da dillendirmeye çalışmış, hatta kamuoyunda bazılarınca Avrasyacı olarak kayda geçirilmeye çalışılmıştır. Bu iki çevrenin de, “Avrasya” kavramını ulusalcı, solcu, neo-Kemalist unsurlarla yorumladıkları söylenebilir.

Milliyetçi (Türkçü/Turancı) camianın da “Avrasya” kavramını önemli ölçüde sarf etmeye çalışan üçüncü bir grup olduğu tespit edilebilir. *Yeni Avrasya*, *Asya-Avrupa* vs. gibi süreli yayınlarda kendini gösteren bu söylem, “Avrasya”yı “Türk/Turan birliği” şeklinde algılamaktadır. Dördüncü olarak, Diyalog Avrasya Platformu ve *Diyalog Avrasya-DA* dergisinden söz edilebilir. Pek homojen fikirli entelektüellerden meydana gelmeyen bu çevrede, “Avrasya”, kültürel anlamda ele alınarak mevzubahis coğrafyada yaşayan halkların ve bunların entellektüellerinin kültürel-sosyal diyalogu öne çıkarılmaktadır; burada bir siyasi projeksiyondan söz edilmediği ve ayrıca bir Avrasyacılık yapma iddialarının olmadığı müşahade edilebilir. Beşinci grup ise, *Yarın* dergisi etrafında toplanan entelektüellerden oluşmaktadır ki, burada da “Avrasya”nın, genel olarak Osmanlı coğrafyası olarak kavranıldığı görülmektedir. Son olarak, şair Attilâ İlhan’ın yazıları çerçevesinde “Avrasya”ya yüklediği manalara bakmak faydalı olacaktır çünkü İlhan da bazılarınca “Türk Avrasyacılığının babası” olarak telakki edilmektedir.

5.1.1. *Ulusal* Dergisi: ‘Ulusal-Solcu Avrasya’

Bülent Ecevit liderliğindeki Demokratik Sol Parti (DSP) çevrelerince bir dönem yayınlanan Ankara merkezli *Ulusal* dergisi, Avrasya kavramına ve bu isimle algılanan bölgeye dair görüşleri dillendirmiş ve sayfalarında bu konuyla ilgilenen muhtelif entelektüellere yer vermişti. 1996-1998 yıllarında toplam altı sayı neşredilen derginin tamamı gözden geçirilir ise, genel yayın çizgisinde ulusal-Kemalist sol atmosferin ve retoriğin kendini açıkça gösterdiği görülmektedir. Burada sosyalizm, ulusal solculuk, Kemalist ulusal devlet modeli, Sultan Galiyev, emperyalizme karşı mücadele gibi konular ağırlığını hissettirirken Hakan Reyhan, Doğu Perinçek, Anıl Çeçen, Atilla İlhan vb. müellifler de öne çıkmaktadır. Milliyetçi Türkçü hissiyattaki çevreye yakın entelektüellerden Arslan Bulut ve A. Ahat Andican’a da dergi sayfalarının açık olduğunu eklemek gerekir.

Ulusal dergisinin dördüncü sayısının (Güz 1997) dosya konusu “Avrasya coğrafyasındaki stratejiler” olarak belirlenmiş ve burada Avrasya kavramı, Avrasya bölgesiyle ilgili çeşitli perspektifler ve buraya yönelik Kemalist-Galiyevci modellerden ve önerilerden söz edilmiştir. Dergi editörü Hakan Reyhan’ın sunuş niteliğindeki yazısında sorduğu aşağıdaki sorular, sadece kendisinin değil, Türkiye’deki birçok düşünürün zihnini meşgul eden “Avrasya” kavramına yüklenen çeşitli anlamları içermektedir:

“...Tabii, ‘Avrasya’ kavramı şu anda biraz muğlâk gibi görünüyor. İçi tam doldurulmuş değil, sınırları belirsiz ve farklı anlamlarla yüklü. ‘Avrasya’ kavramı neyi ifade ediyor? Önce bunu belirlemek gerekmektedir. Sadece iki ayrı kara parçasının ‘coğrafi’ kesişme noktası mı? Yoksa, kimilerinin anladığı gibi, şimdiye kadar birbiriyle çatışmış iki ayrı medeniyet/zihniyet dünyasının, ‘Doğu’nun ve ‘Batı’nın bir sentezini mi veya el sıkışmasını mı, barışmasını mı? Ya da uluslararası sömürgeciliğin sömürgenliğine maruz

kalmış, gerek ‘Doğu’lu gerekse ‘Batı’lı mazlumların evrensel stratejik dayanışması mı?”⁵⁰⁷

Bunun akabinde Reyhan, kendisinin birçok ülkenin sömürsü altındaki “soydaş ve mazlumdaş”ın kurtuluşu fikri üzerine bina ettiği “ulusal sol”cu “Avrasyacı birliktelik” algılamasını ifade etmektedir:

“Biz ulusal solcular, eğer olabilecekse, ‘Avrasya Birlikteliği’ni bir ‘mazlumlar dayanışması’ olarak algılıyor ve bu kavramın coğrafi bir sınırlılık taşımadığını düşünüyoruz. Örneğin, bize göre, Avrasya coğrafyasında olmalarına rağmen, Rusya ve Çin’in (Rus ve Çin emekçileri dışında) mevcut emperyalist yapılanmalarıyla bu ‘birliktelik’te yerleri yoktur. Çünkü her iki ülkenin zulmü ve sömürsü altında milyonlarca soydaş ve mazlumdaş bulunmaktadır.”⁵⁰⁸

“Soydaş ve mazlumdaş” vurgusunun önemli görüldüğü bu anlayışta, Reyhan’a göre, Avrasya coğrafyasında bulunmayan Küba da burada yer alabilir. Bu bağlamda, ‘Avrasya birlikteliği’, “evrensel boyut taşıyan bir siyasal tavır hareketi” şeklinde olup dünyadaki tüm anti-emperyalist hareketlerden destek görmeli idi. Reyhan’ın kanısınca, Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Uzak Asya gibi kapitalist dünyanın üç merkezinin dışında kalan Avrasya’daki devletler/milletler parçalanıp köle duruma düşürülmeden ancak bu evrensel dayanışma ile kurtulabilir ve sömürü sistemini bertaraf edebilirlerdi. Zira insanlığın mimarı olan bu bölgenin binlerce yıllık tarihî birikim ve zihniyetlerinin yanı sıra dünyadaki ilk anti-emperyalist hareketler (Kemalist Kuva-yı Milliye Hareketi ve Ekim Devrimi) de buradan neşet etmişti; yani “kültür/zihniyet, tecrübe ve zorunluluk bu birlikteliğin oluşumunu mujdeliyor”du.

Bundan sonra Reyhan, “Avrasya Birlikteliği”nin olmazsa olmaz üç şartını sıralamaktadır. İlk olarak, Avrasya oluşumunun mimarları yerelci değil, ulusalcı olmak zorundadırlar, çünkü yerelcilik emperyalistlerin silahı olup Avrasya’yı parçalar ve sömürgecilere elverişli hale getirir; oysa ulusalcılık, bölgeyi ulus-devlet modelleriyle

⁵⁰⁷ Hakan Reyhan, “Avrasya Gündemi”, *Ulusal*, No. 4 (Güz 1997), s. 3.

⁵⁰⁸ *a.g.m.*, s. 3.

bütünleştirip sağlamlaştırır. Buradan ikinci bir şart, Avrasya birlikteliğinde ulus-devletler ve bunların birlikteliğinin öne çıkması gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda, Reyhan, “sağlıklı bir Avrasya yapılanması için en büyük engel”in, Rusya ve Çin gibi bu bölgede bulunan “emperyal devletler” ile kurulmak istenen “yerel devletler” olduğunu vurgulamaktadır. Peki, bu durumda ne yapılmalı? Reyhan’ın fikrince, Avrasya’da ulus-devlet modellerini sağlamlaştırmak, öncelikle yapılması gerekenler arasındadır; tabii burada ‘Kemalist Türkiye’ye de “önce Türk Cumhuriyetlerinden başlamak üzere bu modelin yerleşmesi için çalışmalar yapma” gibi önemli görevler düşüyor. Üçüncü şart, “Avrasya Birlikteliği”nin siyasi manada itici gücünün ‘ulusal sol’ düşüncesi olması zaruretidir. Reyhan’a göre, burada da “ilk anti-sömürgeci/emperyalist hareketlerin iki büyük önderi Mustafa Kemal Atatürk ve Sultan Galiyev ‘teori-pratiği’nin iyice değerlendirilmesi” ve bunların ışığında yeni perspektiflerin meydana getirilmesi elzemdir. “Türkiye’nin, Türk dünyasının ve bütün dünya insanların mutlu geleceği bu perspektifte oluşturulacak mücadele hattının başarısına bağlıdır.”⁵⁰⁹

Bu çerçevede, Hakan Reyhan’ın kanısınca, Türk siyasal hayatında ulusal sol düşüncenin fikrî öncülüğünü yapmış Bülent Ecevit’in “bölge merkezli dış politika” vizyonu, bahsi geçen mücadele hattı ve birliktelik için elverişli imkânlar sunmaktadır. Bu vizyonu ile aynı ismi taşıyan bir makalede konuyla ilgili görüşlerini beyan eden Ecevit’e göre, 1920’li ve 1930’lu yıllarda uygulanan barışçıl politika, komşular ve yakın bölge ülkeleri ile ilişkilere ve dayanışmaya öncelik vermekle Türkiye’nin çevresinde bir güvenlik kuşağı oluşturulması ve bölgedeki bu sağlam konumundan güç alarak Batıya ve başka bölgelere açılımı ihtiva etmekteydi.⁵¹⁰ Sovyet-Türk antlaşmaları, Yunanistan’la tesis edilen yakın ilişki, Sadabat ve Balkan paktlarından bahisle Türkiye’nin bir güvenlik kuşağı teşkil ettiğini, barış ve işbirliğine öncülük eden önder bir ülke konumuna yükseldiğini belirten Ecevit, bu sağlıklı bölgesel ilişkiler neticesinde ülkenin Milletler Cemiyeti’nde büyük saygınlık kazandığını, hatta “daha, kısa bir süre önce kendisini yok etmeye ve bütün topraklarını paylaşmaya kalkışmış olan demokratik Batı ülkeleriyle de iyi ilişkiler kurmaya” başlayabilme becerisi gösterdiğini yazmaktadır.⁵¹¹ Burada H. Reyhan ile E. Ecevit’in çizdiği tablodaki temel zıtlığı tespit etmek zor değil.

⁵⁰⁹ *a.g.m.*, s. 4.

⁵¹⁰ Bülent Ecevit, “Bölge Merkezli Dış Politika”, *Ulusal*, No. 4 (Güz 1997), s. 6.

⁵¹¹ *a.g.e.*, s. 8.

Birincisinde, mücadelecı, anti-emperyalist bir ülke; ikincisinde ise bir süre önce varlığını ortadan kaldırmaya çalışan ve topraklarını işgal eden devletlerle barışıl işbirliği geliştiren bir ülke tasavvuru vardır.

Bunun yanında Ecevit, yukarıda ismi zikredilen makalesinde, Türkiye’nin Soğuk Savaş akabinde ortaya çıkan pek çok fırsatı kaçırmasına ve ülkeyi batıdan çevreleyen, eskisinden daha tehlikeli olan yeni Rus emperyalizmine dikkat çekmekteydi. Ona göre, “iki kutuplu dünyanın sona ermesi ve Avrupa ile Asya’nın ‘Avrasya’ kavramında bütünleşmeye” başlaması ile Türkiye’nin eskisinden “ok daha büyük işlevsellik olanağı” kazanan eşsiz jeopolitik konumunun değerlendirilmesi halinde, ülke hem fırsatları geçikmeli olsa da elde edebilir, hem de “Rusya’yı da, Batılı müttefiklerini de karşısına almadan bölgede nder bir ülke durumuna gelebilir”. Neticede, “kendi bölgesinde güçlenen ve nder durumuna gelen bir demokratik Türkiye’ye, Batının kapıları da, hiçbir ödün vermemize, yalvarıp yakarmamıza gerek kalmaksızın, kendiliğinden açılır”.⁵¹² Böylece, Ecevit’in ifadelerinden “Avrasya”nın, Batıya giden yolda “yakarışları” bir nevi bertaraf edici nitelik kazandığı görülmektedir.

Ulusal dergisinin bahsedilen sayısında yayınlanan birçok makalede ‘Avrasya’ seçeneği için Sultan Galiyev’in anti-emperyalistlere karşı ezilen halkların topyekûn mücadelesi şeklinde ifade edilen düşünce mirasının önemine dikkat çekilmiştir. Soğuk Savaş sonrasında dünyanın yeni ekonomik dengelerinde Avrasya’nın son derece mühim hale geldiğine değinen Mehmet Gürsan şenalp, buradaki servetlerin “saldırgan, ağzl emperyalistlere” yedirilmemesinin dünya devrimcilerinin öncelikli vazifesi olduğunu ve bu açıdan ‘Avrasya seçeneği’nin “bölgedeki Türk ve Sovyet Cumhuriyetleri ile Balkan ve Ortadoğu lkelerindeki ilerici kesimler” tarafından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanında, “Avrasya toplumlarının izleyeceği ortak, akılcı ve uzlaşmacı politikalar mevcut zenginlikleriyle bölgeyi çok büyük bir güç haline getirebilir”.⁵¹³ şenalp, “Avrasya toplumlarının kültürel, ırksal ve demografik olarak birbirlerine benzer olmaları”nın bir avantaj teşkil etmesine katılmakla beraber Avrasya birlikteliğinin sağlanması için bunu yeterli görmemekte, çünkü küresel g merkezleri

⁵¹² a.g.e., s. 12.

⁵¹³ Mehmet Gürsan şenalp, “Yeni Dünya Düzeni, *Ulusal Sol ve Avrasya*”, *Ulusal*, No. 4 (Gz 1997), s. 71-72.

böylesi yeni bir oluşuma mani olacaklardı. İşte, tam da burada Şenalp'in fikrinde, tamamlayıcı bir unsura, yani Mustafa Kemal ile aynı zeminde buluşan Sultan Galiyev'in yaklaşımına ihtiyaç duyulmaktadır.⁵¹⁴ Şenalp'e göre,

"Aynı dönemde yaşamış bu iki devrimci/tarihsel kişiliğin fikirlerinin, Avrasya projesinin yol göstericisi olması zorunludur. Kemalist hareket anti-emperyalist ulusal kurtuluş mücadelelerinin ilki ve zaferle sonuçlandırılan olup pek çok mazlum ulusun kurtuluş ideolojisi olmuş tarihî bir yaklaşımdır. Batının tahammülsüzlüğünü gizlemediği bir teori-pratik bütünüdür. Sultan Galiyev ise aynı dönemde, yaşadığı toplumu Rusya'daki devrim sürecine katabilmek için Müslümanlığın, Türklüğün ve Sosyalizmin müthiş bir sentezini yaparak hepsinin ortak noktasını anti-sömürgecilik olarak saptamıştır. Yaşadığı toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına bakarak toplumunu, halkını sınıflara ayırmak erine toplumları ezen ve ezilenler olarak sınıflandırmıştır... Mustafa Kemal Atatürk ve Sultan Galiyev üçüncü dünya devriminin fikrî önderleridir. Ve bu temelden ilham alan ulusal solcular, ideal Avrasya projesini oluşturacaklardır".⁵¹⁵

Bu çerçevede, 'Avrasya'dan bahsederken Kemalist modelin SSCB'nin çöküşü ile ortaya çıkan ülkelere mutlak bir çare, mutlak bir çıkış yolu olarak sunulması da söz konusudur. Örneğin, Kaan Ögüt'ün makalesinde bu husus ısrarlı bir biçimde vurgulanmaktadır.⁵¹⁶ Ona göre, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bölgede bir otorite boşluğunun ötesinde bir model eksikliği mevzubahistir. Ögüt'ün fikrinde,

⁵¹⁴ Bu arada, dergide aynı yaklaşımın değişik bir savunmasını yapan *Türk Diplomatik Gazetesi*'nin Genel Yayın Yönetmeni Erol Cihangir ise, nihai aranacak yerin "Avrasya" değil, Asya'nın kendisi olduğunu belirtmektedir. Cihangir, "Avrasya Jeo-politiğinin Sistem Arayışlarına Galiyevci Bir Yaklaşım" isimli makalesinde (s. 54-61), dünyadaki sistem arayışlarında "denklemleri 'Avrasya' üzerine kurmak, temelde işaret edilen emek-sermaye arasındaki çelişkiyi yok etmeyeceği gibi sömürenle-sömürülen halklar arasındaki ilişkiyi de yok etmeyecek, hatta bu çelişkiyi daha da derinleştireceği"ni ifade etmektedir. Bu durumda, "bütünü batı burjuvazisinin söylemlerini içeren demokrasi, demokratik sol, sosyal demokrasi gibi sapmalara yol vermeden, ulusal bir sol sistemi inşa edilmelidir; burada da "geleneksel Asya mirası, çok iyi örnek olmasa da yaşanmış olan 70 yıllık bir Sovyet deneyimi ve bunların da ötesinde yüzyılın başında, dünya ekonomi-politiğinin derin tahlilleriyle günümüz dünyasına geniş açılımlar sunan Galiyev örneği" dikkate alınmalıdır. Cihangir'in yorumunca, S. Galiyev'in "Turan Federal Sosyalist Cumhuriyeti, mazlum ülkelerin emperyalizme karşı başkaldırılarında ve milli bağımsızlık savaşlarının gerçekleşmesinde bir moral kaynağı, lojistik bir destek idi. Bu nedenle, milli bir sol hareketin olduğu kadar, bağımsızlıkçı bir model arayışının yolu öncelikle millilikten yani yerellikten geçer. Nitekim, Pan-Türkist Enver Paşa'nın çok ciddi olarak teorik ve pratik planda verdiği yerin 'Bolşevik milli enternasyonalizm' oluşu tesadüfi olmasa gerek". (a.g.m., s.61).

⁵¹⁵ Şenalp, a.g.e., s. 72.

⁵¹⁶ Kaan Ögüt, "Kemalist Bakış Açısıyla Avrasya Güçbirliğinin Değerlendirilmesi", *Ulusal*, No. 4 (Güz 1997), s. 73-94.

1946'dan bu yana verilen ödüllere rağmen Mustafa Kemal'in modeli hâlâ yok edilemedi; dolayısıyla, söz konusu bölge ülkelerinin yanı başında “bu coğrafyanın şartlarından doğmuş, ulusal bağımsızlıkçı bir kalkınma modeli” zaten bulunmaktadır. Ama bunun için Öğüt öncelikle ülkede “yoğun saldırı” altındaki Kemalizm'e karşı çıkan yapıların, “ulusal bağımsızlıkçı gerçek Kemalistler” tarafından tasfiye edilmesini ögütlemektedir.⁵¹⁷ Yeri gelmişken, diğer ülkelere yönelik bu ‘model sunma çabası’nın gerçekte iç taleplerden kaynaklandığı görülmektedir. Şöyle ki, Öğüt’ün ifadesince, “Avrasya’da 200 milyonun üzerinde Türk ve Müslüman var. Ve eğer sizin onlara sunabileceğiniz bir modeliniz yoksa bu tabloda ülkemizde de İslamcı ve Türkçü akımların yükselmesi kaçınılmazdır”.⁵¹⁸ Türk entelektüellerinin bu model tekliflerinde, eski Sovyet ülkelerindeki halkların birikimi, fikir ve düşünceleri, aydınların entelektüel ilgi ve kapasiteleri hiç söz konusu değil; aslında bu ‘tepeden inme model sunma’da onların kendi modellerini geliştirme yeterliliğinden yoksun oluşları, bir anlamda ‘zihinsel geri kalmışlık’ları gibi Avrupa-merkezci bir yaklaşım (N. S. Trubetskoy’un işaret ettiği ‘gelişme merdiveni’ bahsi) doğrudan sezilebilir.

Ulusal dergisinin diğer bir yazarı hukuk profesörü Anıl Çeçen ise, ‘Avrasya’ ile Mustafa Kemal Paşa bağlantısını kurgulamaya çalışmaktadır. Öncelikle Çeçen’in Avrasya tanımının iki versiyonu olduğu görülmektedir. Ona göre, ‘Avrasya’, Avrupa ile Asya’nın kesişme bölgesini ifade etmekte olup “Avrupa’nın Asya’ya yakın olan doğu bölümü ile Asya’nın Avrupa’ya yakın olan batı bölümünü bir araya getiren, bir anlamda Avrupa ve Asya kıtalarının iç içe geçtiği bölgelerin tümünü ortaya koyan bir kavramdır.”⁵¹⁹ Fakat bu satırların yer aldığı aynı sayfada bu sefer “Avrasya bölgesinin Adriyatik’ten başlayarak Çin Seddi’ne doğru” uzanan bir “jeopolitik alan” olduğu varsayılmaktadır; Atatürk’ün de bir Avrasyalı olduğunu ileri süren Çeçen’e göre, M. Kemal Paşa’nın muhtelif şekillerde etkinlik gösterdiği Selanik, Makedonya, Trakya, İstanbul, Anadolu ve Ankara, “Avrasya sahası”nın çeşitli kısımlarıdır. Çeçen’in

⁵¹⁷ *Aydınlanma 1923* dergisinin de yazarı olan Kaan Öğüt’ün söz konusu ifadeleri şu şekildedir: “Ülkemizde Kemalizm böylesine yoğun saldırı altındayken CHP’nin başındaki küreselleşmecî sosyal demokratlar Mustafa Kemal’e ihanet ederken bizlerin yani ulusal bağımsızlıkçı gerçek Kemalistlerin işi oldukça zor görünüyor. Avrasya için bir model olabilmek için önce kendi içimizdeki bu yapıları tasfiye etmemiz gerekecek”. (a.g.m., s. 83).

⁵¹⁸ Öğüt, a.g.m., s. 84.

⁵¹⁹ Anıl Çeçen, “Atatürk ve Avrasya”, *Ulusal*, No. 3 (1996), s. 15.

aşağıdaki pasajı, Avrasya kavramının Türkiye’de çeşitli şekillerde algılanabileceğini göstermektedir:

“[M. Kemal’in] Selanik’ten Ankara’ya doğru gelişen yaşam çizgisi, genel anlamda bir Avrasya rotasıdır. Avrupa ile Asya’nın ortalarında yer alan bu çizgide, Asyalılık ve Avrupalılık özellikleri bir arada ele alınarak kendine özgü bir Avrasya sentezi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Avrasya kıtasının bölgesinin iki kıtanın kesişmesinden ve kaynaşmasından oluşan bileşik yapısı, Mustafa Kemal’in yaşam ve siyaset çizgisini de doğrudan etkilemiştir. Atatürk’ün tüm yaptıklarında ve eserlerinde, Avrasyalılık olgusunun iki yönlülüğünü görmek mümkündür. **Mustafa Kemal, Asya kökenli bir toplumun Asyatik özellikleri üzerine Avrupa’nın temsil ettiği batılı bir devlet ve siyasal rejim modelini oturtmaya çalışırken**, Asya ve Avrupa arasında olduğunu ve bu ikili yapının getirdiği çelişkiyi biliyordu. Böylesine büyük çelişkinin aşılabilmesi için, Türk toplumunun yaşadığı Avrasya bölgesinin jeopolitik konumuna uygun bir sentezin zorunlu olduğu görülüyordu. Ne Asya’dan kopulacak, ne de Avrupa’nın dışında kalınacaktı. Önemli olan, Avrupa’nın o dönemde temsil ettiği batı uygarlığını yakalayabilmektir”.⁵²⁰

Bu süreçte “dünyanın en değerli topraklarında bir ulusal devlet modeli” yaratıldığını belirten Anıl Çeçen’in ifadesince, “Avrupa’nın yanı başında Avrupa’nın karşı çıkışına rağmen bir Avrupa modeli ulusal devlet kuruluyor ve böylece ilk kez Mustafa Kemal’in önderliğinde Avrupa modeli Avrasya bölgesine taşınıyordu”. Dahası,

“Avrupa’da yüzlerce yıllık birikimle oluşan böylesine ileri bir siyasal rejimin, bir ulusal kurtuluş savaşı sonrasındaki yıllarda doğulu bir kültüre sahip olan Anadolu’da kurulması, Avrasya ve Asya ülkeleri için örnek model oluşturuyordu.”⁵²¹

Kaan Ögüt’ün ‘Avrasya’ya model transferi edilmesi lüzumu’ konusunda yukarıda aktarılan görüşlerini, Çeçen de aynen kabul etmektedir. Burada Avrasya ülkeleri ve “Avrasya gerçekleri” ile yüzleşmenin ‘korkular’ına işaret edilse de,

⁵²⁰ a.g.m., s. 16. Pasajdaki vurgular orijinaldedir.

⁵²¹ a.g.m., s. 17. Buradaki vurgular orijinaldedir.

Türkiye'nin 'bir model ülke' konumuna yükselerek ve bu modeli çevresine taşıyarak bunları aşacağı, ayrıca bu model sunmanın da kutsal bir misyon olduğu vurgulanmaktadır:

“Avrasya bölgesinin en büyük gerçeği, iki yüz milyonluk Türk ve Müslüman nüfus yapısıdır. Türkiye'nin Avrupa'nın dışında bırakılması ile başlayan yeni süreçte, Türkiye'nin giderek hızla Avrasya'nın Türk ve Müslüman nüfusuna kayması kaçınılmaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin Avrasya ülkeleri ile beraber yaşamaya başlaması ile ortaya çıkan yeni durum, ya Avrasya'nın gerçekleri Türkiye'yi kendisine benzetecektir, yani Türkçülük ve İslamcılık alıp başını gidecek ve Türkiye'nin Yeni Dünya Düzenindeki kimliğini belirleyeceklerdir, ya da Türkiye bu bölgenin merkez ülkesi olarak kendi modelini Avrasya'ya taşıyacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Atatürk ilkelerinden oluşan kimliği, siyasal yapısı ile tüm Avrasya ülkeleri için model olacak, kendi modelini de güçlü bir ülke olarak Balkanlara, Kafkasya'ya, Karadeniz'e, Orta Doğu ve Orta Asya gibi bölgelere taşıyacaktır... Kemalist Türkiye, bölgesinin merkezi olurken, çağdaş uygarlığın değerleri ile, batı demokrasilerinin siyasal rejim birikimini Avrasya'nın çeşitli bölgelerinde varlığını sürdürmeye çalışan çeşitli ülkelere aktarabilmelidir. Böylesine kutsal bir misyon Türkiye'yi beklerken, iç sorunlarla giderek artan biçimde uğraşmak, bu tarihsel görevin yerine getirilme şansını azaltmaktadır.”⁵²²

Profesör Çeçen, 'Avrasya süreci', 'Avrasyalaşma' gibi çeşitli kavramlar da kullanmaktadır.⁵²³ Ona göre, “Avrasyalaşma süreci bir anlamda Avrasya olma dönemidir”; ama burada kastedilen bölgenin ne tür bir ortak mekân felsefesi, tarih idraki, sosyokültürel ve ekonomik yapı ortaklığı ve kader birliğini paylaştığı açıklanmamaktadır. Böylece, bu temel noktaların paylaşılmasının izah edilemediği bir durumda söz konusu ülkelerin neden bir grupta tasnif edilmesi veya bir araya gelip ortak strateji geliştirmeleri gerektiği sorusu cevaplanmamış kalmaktadır.⁵²⁴

⁵²² a.g.m., s. 21-22. Buradaki vurgular da orijinaldedir. Bu arada A. Çeçen'e göre, Atatürk modeli, “Fransız ihtilalinden ve Batının Rönesans'ından gelen önemli bir içerik taşımaktadır. Hem Rönesans'tan gelen aydınlanma ve bilinç inancı, hem de Fransız ihtilalinden gelen cumhuriyetçilik, ulusalcılık, laiklik, eşitlik ve kardeşlik gibi ana ilkeler, Kemalizm'in içeriğini oluşturan ana ilkelerdir. Kemalizm, batıyı batı yapan değerlere Türk halkının sahip çıkması ve hızla çağdaş uygarlığa yönelme noktasında, bu değerleri benimseyip kendi ulusal sistemi haline getirdikten sonra uygulamaya aktarmasıdır”. (a.g.m., s. 22).

⁵²³ Anıl Çeçen, “Avrasya Süreci”, *Ulusal*, No. 4 (Güz 1997), s. 21-25.

⁵²⁴ Çeçen'in bu düşüncelerini pek güncelleştirilmeyen bilgilerle bir araya getirdiği son kitabında, 'Avrasya' olarak adlandırdığı bölge için birbiriyle pek tutarlı olmayan projeksiyonları ortaya koyduğu

Sonuç olarak, *Ulusal* dergisi çevresinde oluşan entelektüellerin “Avrasya” kavramı, ulusalcı, solcu, bir nevi neo-Kemalist ve Bolşevik S. Galiyevci unsurlarla doldurdukları; Türkiye’deki iç “tehditler” yüzünden “Avrasya” ülkelerine model sunma kaygısı taşıdıkları görülmektedir. Onlar için “Avrasya”, sanki kendi korkularının bertaraf edileceği ve aynı zamanda sahip oldukları ideolojilerin uygulama imkânı bulacağı bir toprak karasıdır. Ayrıca, bu entelektüellerin zihnî açıdan Batılı ideolojik formülasyonları benimsedikleri, yani her ne kadar Batı karşıtı gözükseler de, özünde (Rus entelektüellerin Klasik ve Yeni Avrasyacı fikriyatı dikkate alınır ise) Batıcı oldukları gözlemlenmektedir.

5.1.2. D. Perinçek’in “Avrasya Seçeneği”

İşçi Partisi lideri Doğu Perinçek, Türkiye’de Avrasya sözcüğünü kullanarak bunun bir dış politika seçeneği olması gerektiğini dillendiren, genellikle siyasi arenada

görülmektedir, bkz: Anıl Çeçen, *Türkiye ve Avrasya* (Ankara: Fark Yayınları, 2006). Bu stratejilerden örnek verilirse, bir taraftan yukarıda söz konusu bölgeye Kemalist modelin sunulması teklif edilirken, diğer taraftan İran ve Türkiye’nin ortaklığı Türkiye Cumhuriyeti’nin önceliği olmalı denilebilmekte ve “siyasi rejim farkı büyütülmemelidir, çünkü Türkiye de, İran da, bin yıllık köklü devletlerdir ve bu iki devlet bir araya gelerek geleceğin merkezi büyük Avrasya devletini Ön Asya’da kurabilirler. Bu federasyon yapısını Avrasya bölgesinde sağlayabilir”ler gibi bir öneri eklenebilmektedir (Çeçen, *a.g.e.*, s. 409). Yani bazı ülkelerin Kemalist modele karşıt olan siyasi sistemleri kabul edilebilir görülürken, diğer ülkelere neden Türkiye’nin modeli sunulması gerektiği tam olarak izahını bulamamaktadır. Çeçen’in eserinde muğlâklık ve tutarsızlık içeren hususların, muhtemelen bölgenin tarihi, coğrafyası ve kültürüne dair bilgi eksikliğinden kaynaklandığı da bir anlamda düşünülebilir. Çeçen, örneğin, 1918’de Kızıl Ordu tanklarının Kafkasya’ya geldiğini (*a.g.e.*, s. 217); Kafkasya’nın hemen hemen her ülkesinde petrol olduğunu (*a.g.e.*, s. 439) yazmaktadır. Fakat bilindiği gibi, Kızıl Ordu 1918’de Kafkasya’ya gelmek bir yana iç savaşla meşgul idi ve bu ordunun tank birlikleri ile teçhiz edilmesi 1930’lu yıllarda gerçekleşmişti. Diğer taraftan, Grozni ve Bakü dışında Kafkasya’da petrol bulunmadığı herkesçe bilinmektedir. Bunun gibi pek çok genel bilgi yanlışlıkları, *Ulusal* dergisindeki diğer yazılarda da tespit edilebilir. Bundan başka, Çeçen’in, Türklerin “eskisi gibi Kafkasya’nın dağları ile ve Orta Asya’nın çöllerine” hapsolmemesi için Ön Asya’dan vazgeçilmemesi telkinlerini içeren bir yazısı için bkz.: Anıl Çeçen, “Ön Asya’da Türk Egemenliği”, *Asya-Avrupa*, No. 1 (2004), s. 50-56.

keskin çıkışları ile bilinen politikacılardan biridir. Perinçek'in sol, neo-Kemalist ve ulusalcı çizgilerin kesiştiği bir zeminde Avrasya kavramını ileri süren bir duruşu var.⁵²⁵

Burada ilk olarak Doğu Perinçek'in ve liderliğini yaptığı İşçi Partisi'nin kendisini nasıl tanımladığına bakmak gerekir çünkü bu, daha sonra Avrasya kavramının bunlara nasıl eklenmeye çalışıldığını görmek açısından önemlidir. Akabinde “Avrasya” konusundaki fikirlere değinilecek ve son olarak da Perinçek-Dugin ilişkisinden bahsedilecektir. Öncelikle, Doğu Perinçek'in çok uzun bir süreden beri sol kesimin uç noktalarında politik faaliyetlerde bulunduğu, yakın döneme dek Maoçu bir Komünist olarak tanındığı, son zamanlarda neo-Kemalist ve ulusalcı vurgularını artırdığı gözlemlenebilir. Onun siyaset içinde duruşunun genellikle birinden farklılaşan evreleri içeren bir görünüm arz ettiği mevcut metinlerden görülmektedir. Örneğin, Aralık 2006'da değiştirilen parti programından önce Doğu Perinçek, partisini aşağıdaki şekilde tanımlamaktaydı:

“...partiyi inşa etmek ile ‘sosyalistleri birleştirmek’ arasında parti inşasına öncelik veriyoruz. İşçi Partisi dışında Türkiye’de Leninist bir parti yok. Leninistler var tek tek ama Partimizden başka Leninist parti yok. Birleşme, İşçi Partisi’nde olacak ve oluyor. Tarih, başka bir yerde birleşme olanağı tanımıyor.”⁵²⁶

Bu bağlamda, Perinçek’e göre, 2020’li yıllarda Türkiye, ya sosyalist olacak ya da var olmayacaktır.⁵²⁷ İşçi Partisi’nin 2006’dan önceki tüzüğünde de Türkiye’de

⁵²⁵ Bu arada, söz konusu duruşun, Rus entelektüellerce biçimlendirilen Avrasyacılık fikriyatının temel parametrelerine tamamen karşıt unsurları barındırmasına rağmen çok ilginç olan, Perinçek ve çevresinin Rusya’da Yeni Avrasyacılık akımının önemli temsilcilerinden Aleksandr Dugin’le son birkaç yıldır teşrik-i mesaide bulunması ve bununla Türkiye’de bir Avrasyacılık akımının var olduğu veya bunun temsilciliğinin yüklenildiği imajının kamuoyuna verilmesidir. Aşağıda bir kez daha değinmek üzere burada şu kadarını vurgulamak yeterlidir: Bu iki düşünürün buluştuğu ortak nokta sadece Amerikan karşıtlığıdır ki, bunun da tek başına Avrasyacı olarak nitelendirilmeye yetmeyeceği, genel olarak (önceki üç bölümde özetlenen) Avrasyacılık literatüründen ve yine teorisyen A. Dugin’in çalışmalarından anlaşılabilir. Tarihin sınıflar mücadelesinden ibaret olduğunu düşünen, sosyalist sistemin kurulmasını düşleyen ve siyasi yelpazede uzun bir süre partisini Leninist olarak konumlandıran birisinin tüm bunları reddeden Rusya’daki Avrasyacılık fikriyatı bağlamında ne kadar tutarlı ve ilişkili olduğu tartışmalıdır. Netice itibarıyla, genelde Avrasyacılık fikriyatı, özelden ise Dugin’in düşünce sistemi ve birçok güncel meseleye (örneğin, “Ermeni soykırımı”) bakışında bu iki düşünürün birbirine zıt uçlarda durdukları görülmektedir.

⁵²⁶ Doğu Perinçek, “Devrimci Atılımın Eşiğinde”, *Teori*, No. 83 (Aralık 1996), s. 14. Bu yazı, İşçi Partisi’nin 4. Genel Kongresi’nde yapılan sunuş konuşmasıdır.

⁵²⁷ Perinçek, *a.g.m.*, s. 17.

bilimsel sosyalizmin yol göstericiliğinde sınıf mücadelesine önderlik etmesi, ana hedef olarak tespit edilmektedir.⁵²⁸ Yine önceki programın bir paragrafında İşçi Parti'sinin düşünce sisteminin kaynaklarına önemli atıflar yapılmakta, ki konumuz açısından alıntılanmasında fayda vardır:

“İşçi Partisi'nin mücadelesine, insanlığın toplumsal eylem ve düşünce mirasından beslenen Bilimsel Sosyalizm yol gösterir. Parti, daima gerçeklerden hareket eder, teoriyi hayatın içinde arar, pratikte sınar ve geliştirir. Parti, Bilimsel Sosyalizmin Marx, Lenin ve Mao Zedung'un ideolojik önderliğinde Ütopik Sosyalizme, Anarşizme, İkinci Enternasyonal Revizyonizmine, Troçkizme, Kruşçev-Brejnev-Gorbaçov'un Modern Revizyonizmine ve Avrupa “Komünizmine” karşı dünya ve Türkiye ölçeğindeki mücadelelerde geliştirdiği proleter devrimci teorik kazanımları savunur ve 21. yüzyıla açılan dünya ve Türkiye gerçekleri zemininde yaratıcı bir tarzda uygular. Büyük devrimlerin pratiğinde zenginleşen bu teorik hazine, dünyamızın yüzyıldır yaşadığı değişikliklerin başlıca ideolojik kaynağıdır.”⁵²⁹

Partinin Aralık 2006'da yapılan 7. Kongresi'nde “Milli Hükümet Programı” adıyla kabul edilen yenilenmiş programda ise bu yukarıdaki temel unsurların ve isimlerin revize edildiği, neo-Kemalist ve ulusalcı vurguların üstünlük kazandığı anlaşılmaktadır.⁵³⁰ Artık bu örgütün amacının, ‘Kemalist Devrim’i tamamlamak; millî devleti bağımsızlık ve halkçılık temelinde yeniden yapılandırmak; özgür, aydınlanmış, çağdaş ve zengin bir toplum kurmak’ olduğu belirtilmektedir.⁵³¹

⁵²⁸ “Partimiz, yüzyılı aşan işçi hareketinin ve 1919'lardan bugüne uzanan Bilimsel Sosyalist hareketin emekçi kitleleri seferber etme mücadelesinde yarattığı ideolojik ve örgütsel birikimin devamı ve mirasçısıdır... Sınıf mücadelesine önderlik ihtiyacına cevap vermek, Parti'nin sınıf davasına bağlılığını korumak ve geliştirmek disiplinin ana unsurlarıdır”, “İşçi Partisi Tüzüğü”, www.ip.org.tr (Erişim 2 Ekim 2006).

⁵²⁹ “İşçi Partisi Programı”, www.ip.org.tr (Erişim 2 Ekim 2006).

⁵³⁰ “İşçi Partisi Milli Hükümet Programı”, 22-24 Aralık 2006, www.ip.org.tr (Erişim 1 Mart 2007).

⁵³¹ “Meşrutiyetlerden, Kurtuluş Savaşımızdan ve Kemalist Devrim'in büyük atılımlarından süzülüp gelen bu büyük mücadele, özetle Türk Devrimi'dir. İki yüzyıldır millî ve halkçı devrimimizi tamamlamak; bağımsız, özgür, çağdaş bir toplum kurmak için savaşıyoruz... Denenmiş Program. Türk Devrimi'nin programı, iki yüzyıllık bir süreçte, milletimizin bağımsızlık, özgürlük ve çağdaşlaşma ihtiyacına cevap veren millî pratikler içinde oluşmuştur. Meşrutiyetleri, Kurtuluş Savaşı'nı ve Cumhuriyet'i gerçekleştiren kuşakların başarılarıyla tanımladığımız bu gelenek, denenmiş olmanın ötesinde, geleceğimizi kuracak birikimi de yansıtır. Türk Devrimciliği, tarihin seyri içinde millî gerçeğimize oturmakla birlikte, Fransız Devrimi, Halkçılık Cereyanı ve Sovyet Devrimi deneyimlerini değerlendirmek yoluyla milletlerarası kaynaklardan da beslenmiş ve bütün Mazlumlar Dünyası için bir model oluşturmuştur. Türk Devrim geleneği, bütün bu yönleriyle millîdir ve milletlerarasıdır.”, a.g.y.

Bu arada, Perinçek'in tahayyülündeki "Avrasya" kavramına geçmeden önce onun Samuel Huntington'un medeniyetlerin çatışacağı temasını işlediği makalesine verdiği cevaptan kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Perinçek, Huntington'un dünyadaki insan topluluklarını Hristiyan, İslam, Hint vs. gibi medeniyetlere ayırmasını kabul etmemekte ve aslında bununla sınıf mücadelelerinin üstünü örttüğünü belirtmektedir. Aşağıdaki pasaj, Perinçek'in medeniyetler veya kültürlerle ilgili görüşleri konusunda önemli ipuçları sağlayabilir:

"[Önce şu] Hristiyan, İslam, Musevi, Konfüçyusçu, Hindu ayrımı üzerinde duralım: Bütün bu dinler, aslında tek bir kültürün (ya da uygarlık diyebilirsiniz aynı şey) değişik ifadeleridir. Hepsi kapitalizm öncesi feodal ve köleci hakim sınıfların kültürünü temsil ederler. Aralarında yalnız biçimsel farklar vardır. Özleri aynıdır. Kapitalizm öncesi dönemin hakim sınıflarının ortak değerlerini sistemleştirirler. Hristiyan Haçlılar ile Müslüman Emevilere bakınız, aralarında kültürel bir fark yoktur. Arslan Yürekli Rışar ile Selahaddin Eyyubi aynı kültürlerin siyasal şefleriydiler... [Huntington'un] Teorisinde 'Batı', 'Japon', 'Slav-Ortodoks' adı verilen kültürler, emperyalist-kapitalist kültürden başka nedir ki?"⁵³²

1995-1996 yıllarından başlayarak Doğu Perinçek, "Avrasya Seçeneği" ismiyle mevzubahis edilecek eğilimini formüle etmeye çalıştığı görülmektedir; bu bağlamda, *Teori* ve *Aydınlık* gibi dergilerde konuyla ilgili yazılar tefrika edilmişti. 1996'da ilgili birçok yazısını aynı isimli bir kitapta⁵³³ toplayan Perinçek, burada genellikle Türkiye'nin dış politikada alması gereken pozisyonla ilgili görüşlere yer vermiştir. Ona göre, o sırada "Türkiye, Cumhuriyet tarihinin en yoğun ve yaygın sınıf mücadeleleri dönemine girmekte", ülkenin geleceğini 1989 İşçi Baharı ile başlayan emekçi hareket ile Yeni Dünya Düzeni arasındaki çelişme belirleyecekti. Küreselleşme çağında ülkenin önünde iki dış politika alternatifi bulunmaktaydı: Amerikancı dış politika ve Avrasya seçeneği veya Güneyli çizgisi. Birincisi, Türkiye'yi pek çok komşu devletle cepheleşmeye itebilir ve hatta "Amerikancı bir general cuntasının iktidar yolunu"

⁵³² Doğu Perinçek, "Hristiyan-Müslüman Çatışması", *Medeniyetler Çatışması: Samuel P. Huntington v.d.*, der. Murat Yılmaz, 8. baskı (İstanbul: Vadi Yayınları, 2003), s. 394-396. Bu yazı, 19 Ekim 1993 tarihli *Aydınlık*'ta yayınlanmıştır.

⁵³³ Doğu Perinçek, *Avrasya Seçeneği: Türkiye İçin Bağımsız Dış Politika* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996).

açabilir,⁵³⁴ dahası ABD’ye bağımlılığın ağır ekonomik maliyetleri de göz önündedir. İkincisi ise, küreselleşmeye ancak dünya ölçeğinde karşı çıkabilecek devletlerle işbirliğine girerek göğüs germeği gerektirir. Ona göre, “Avrasya Seçeneği”,

“Türkiye’nin bağımsız bir yola girmesi, hatta varlığını sürdürmesi için biricik çözümdür. Daha önemlisi, Avrasya Seçeneği, gerçekçidir, uygulanabilir, içerde ve dışarıda büyük kuvvetleri yan yana getirir, süper devletleri böler ve Ezilenler Dünyası’nın 21. yüzyıldaki büyük yükselişini ateşler. Tıpkı 1917 Ekim Devrimi’nden sonra 1919-1922’deki Kurtuluş Savaşı’mızın Ezilenler Dünyası’nda çaktığı kıvılcım gibi.”⁵³⁵

Diğer taraftan,

“[İşçi Partisi]... profesyonel devrimciler örgütü kurduğu ve Bilimsel Sosyalizmi Türkiye koşullarına yaratıcı bir şekilde uyguladığı için tek öncü partidir. Bu yaratıcı tavırla Avrasya Seçeneğini Türkiye’nin gündemine getirdiği için tek öncü partidir. Avrasya Seçeneği, bir dış politika seçeneği değil, Avrasya Seçeneği emekçi devriminin biricik seçeneğidir. Köylere gittiğimiz zaman hepimiz şu soruyla karşılaşırız: Amerika’ya, IMF’ye, Dünya Bankası’na hangi kuvvetle kafa tutacağız? Türkiye, Amerikan hakimiyet sisteminden koparak yaşabilir mi? Avrasya Seçeneği, işte bu sorunun cevabıdır. Dünyada Amerikan emperyalizminin karşısında çok büyük kuvvetler var. Bu kuvvetler, esas olarak Doğu Avrupa’dan Pasifik’ kadar uzanan coğrafyada toplanıyor. Dünyanın geleceğini belirleyecek alan burasıdır. Avrasya devrimin merkezidir. Latin Amerika ve Afrika, bu devrimci merkezin iki kanadını oluşturur. Önümüzdeki devrimci yükseliş, büyük Asya isyanlarıyla, Avrasya isyanlarıyla başlayacak.”⁵³⁶

Perinçek’in dünya güçlerini ezenler/paylaşanlar/parçalayanlar (ABD, Avrupa ve Japonya) ve ezilenler/paylaşılanlar/parçalananlar (Yugoslavya, Irak, Türkiye, Orta Asya Türk Devletleri, İran ve Rusya) olarak ikiye ayırdığı belirtmelidir. Bu arada, Perinçek’e göre, Rusya’nın konumu da çift-yüzlüdür; bu ülke, hem “paylaşandır çünkü dünyanın

⁵³⁴ Bu arada, İşçi Partisi’nin Türk kamuoyunda 28 Şubat post-modern darbesi olarak bilinen süreci her yönüyle savunan ve bunu “Cumhuriyet Devrimi’nin İkinci Taarruzu” olarak niteleyen bir kongre belgesi için bkz.: “5. Genel Kongre’de Kabul Edilen Merkez Komitesi Raporu 17-19 Aralık 1999”, www.ip.org.tr (Erişim 1 Mart 2007).

⁵³⁵ Perinçek, *Avrasya Seçeneği*, s. 10.

⁵³⁶ Perinçek, “Devrimci Atılımın Eşiğinde”, s. 15-16.

dört büyük emperyalist devletinden biridir ve bu alandaki iddiasını sürdürüyor”, hem de “paylaşılandır, çünkü paylaşılan alan, Rusya’nın eskiden beri denetlediği veya ilgilendiği topraklardır”.⁵³⁷ Bu bağlamda, Türkiye, “Kafkas ülkeleri ve Orta Asya Türk devletlerinden Çin ve Hindistan’a kadar uzanan” coğrafyada “bir dayanışma politikası izlemeli”, ama bunu yaparken Rusya’ya düşmanlıktan uzak durmalıdır. Çünkü Rusya düşmanlığı, ülkeyi “ABD’nin kucağına atar ve İran’la savaşın içine yuvarlar. Bugün Rusya’nın büyük bir emperyalist olmakla birlikte paylaşım konu olduğu ve alt katlara itildiği dikkate alınmalıdır”.⁵³⁸

Perinçek, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Doğu Avrupa’dan Pasifik Okyanusu’na kadar uzanan bölgeyi “Kaos coğrafyası”, “insanlığın büyük direnme hattının merkezi”, “Avrasya insanlık kalesi” olarak adlandırmakta ve XXI. yüzyılın yeni sosyalizm dalgasının işte bu Avrasya kalesinden başlayacağını belirtmektedir.

“Yeni Dünya Düzeni, 20.yüzyılda Ekim Devrimi’yle başlayan sosyalist devrimlerin ve Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı’yla başlayan bağımsızlık devrimlerinin kazandığı insanlık mevzilerini yıkmak istiyor. Biz Lenin, Mustafa Kemal Atatürk ve Mao’ların simgelediği bu devrimci mirası savunmada kararlıyız.”⁵³⁹

⁵³⁷ Perinçek, *Avrasya Seçeneği*, s. 36.

⁵³⁸ *a.g.e.*, s. 56. İlerleyen yıllarda Perinçek ve çevresinin yayınlarında Rusya’nın bu emperyalist karakteri geri plana itilerek yerini Putin iktidarına yapılan övgülere bırakacaktı. Bir örnek için bkz.: Teoman Alili, “Putin’in Başarısının Anahtarı: Millicilik ve Avrasyacılık”, *Teori*, No 176 (Eylül 2004), s. 25-33. Yeri gelmişken, her ne kadar Avrasya bölgesine ilgisini gösterse de, *Teori* dergisinde genellikle bölge analizlerinin pek özenli yapıldığı söylenemez. Söz gelimi, bir ‘akademisyen ekonomist’, bölgesel analiz yaparken Orta Asya Türk Cumhuriyetleri kategorisinde Tacikistan’ı da zikretmekte ve bunu tablolara yansıtmaktadır. Bkz.: H. Bartu Soral, H. Bartu Soral, “Tek Kutuplu Dünyada Avrasya Seçeneği”, *Teori*, No. 171 (Nisan 2004), s. 3-24.

⁵³⁹ Doğu Perinçek, “Avrasya İnsanlık Kalesi”, *Teori*, 83 (Aralık 1996), s. 28. Bu yazı, 1996’da İşçi Partisi’nce yapılan ‘Avrasya Konferansı’nda D. Perinçek’in konuşmasının metnidir. İlginçtir ki, Perinçek’in ezen-ezilen, emperyalizme karşı mücadele vs. gibi hususlarla dolu ateşli konuşmasına rağmen, Çinli temsilcinin nutkunda barış ve istikrardan, diğer ülkelerle ilişkilerin sosyal sistem ve ideoloji üzerine oluşturulamayacağından bahsedilmekte, Avrasya kavramının yerine Asya ve Avrupa kullanılmakta, Mao’nun ismi ise hiç zikredilmemektedir, bkz.: Tan Ronggen, “Gelecek Yüzyılda Asya-Avrupa İlişkisi Üzerine”, *Teori*, 83 (Aralık 1996), s. 30- 33.

Türkiye'nin bu 'Kaos Coğrafyası'na bir model olabileceği düşüncesini Avrasya Seçeneği Konferansı'nda (1996) katılımcılar önünde dile getiren Perinçek, bu noktada diğer "model sunucular"la benzeri zeminde buluşmaktadır:

"Kaos Coğrafyası'na Kardeşlik Modeli. Türkiye, Kavimler Kapısı'dır. Ülkemizde 49 dil konuşuluyor. Balkan, Kafkas, Ortadoğu ve Orta Asya halklarıyla aynı dilleri konuşan insanlar bizim yurttaşlarımızdır. Bu nedenle Türkiye, milliyet ve mezhepler arasında eşitlik ve özgürlüğü temel alan bir Kardeşlik Çözümü yaratacak birikime sahiptir. Bu çözüm ve sizlerin ülkelerinizin pratiklerinde ortaya çıkan benzer çözümler, birbirimize esin ve güç verecektir. Emin olunuz, Türkiye halkı, bütün Kaos Coğrafyası ülkeleri için bir kardeşlik modeli oluşmasında üzerine düşeni yapacaktır."⁵⁴⁰

İşçi Partisi'nin Aralık 2006'da kabul edilen yeni programında ise, "bölgeye yabancı müdahaleleri ve terörü önlemek" için ilk olarak Suriye, İran, Irak, Azerbaycan ve KKTC ile "bölge ittifakı" gerçekleştirileceği, daha sonra "Türkiye'nin güney komşuları yanında, Karadeniz'e çevre ülkelerle, Kafkas ve Balkan ülkeleriyle her alanda işbirliği kurumları" oluşturulacağı ve bu bölgelerde ortak gümrük, enerji ve ulaştırma projeleri hayata geçirileceği ifade edilmektedir. Programda ayrıca, Türkiye'nin dünyada ve kendi bölgesinde güvenlik ve barışı tesisi için "Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Orta Asya Cumhuriyetleri, Hindistan, Pakistan olmak üzere Avrasya ülkeleriyle işbirliği ve dayanışmasını güçlendireceği", "dünya dengelerini değerlendireceği", Şanghay İşbirliği Örgütü'nde "bağımsız yerini" alacağı, böylece ülkenin "ABD ve AB ile ilişkilerini normalleştireceği ve karşılıklı yarar esasına oturtacağı koşullar"ın yaratılmış olacağı hususlarına yer verilmektedir.⁵⁴¹

İşçi Partisi belgelerinde ve Perinçek'in yazılarında 'Avrasya'nın tam olarak neresi olduğu sanki kesinleşmiş değil, yani burasının Avrupa ile Asya'nın birleştiği bir kıta mı, yoksa Asya ile özdeşleşebilen bir yer mi olduğu tam anlaşılamamaktadır. Örneğin, 1999'da İşçi Partisi'nin 5. Genel Kongre'sinde kabul edilen bir belgenin "Asyalıyız" başlıklı VI. maddesindeki ilgili ifadelerde Asya ile Avrasya'nın geçişkenli kullanıldığı görülebilir:

⁵⁴⁰ Perinçek, "Avrasya İnsanlık Kalesi", s. 29.

⁵⁴¹ "İşçi Partisi Milli Hükümet Programı", 22-24 Aralık 2006, www.ip.org.tr (1 Mart 2007).

“VI. Asyalıyız. Atlantik çağı arkada kalmakta, dünyamız Avrasya çağına girmektedir. Dünya ticaretinin ağırlığı, Atlantik’ten Pasifik’e kaymıştır. Ekonomiyle birlikte dünyada rekabetin odağı da Asya’ya kayıyor. ABD, Yugoslavya’ya ve Irak’a saldırıyor, Kafkaslarda ve Kuzey Irak’ta tertiplere giriyor, ama bunların hepsi en sonunda Orta Asya egemenliği içindir... Asya Seddi. ABD’nin Avrasya planlarının önünde aşılmaz bir Asya seddi kurulmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya ve Hindistan arasındaki işbirliği bu seddi oluşturuyor. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve diğer Asya ülkeleri, bu eksen çevresinde toplanmaktadır. Şanghay Beşlisi ve diğer bölgesel işbirliği girişimleri, ABD’nin önünü kesmiştir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Rusya ve Çin’e karşı ABD kaması olmayı reddediyorlar.”⁵⁴²

Diğer bir yerde ise, Perinçek, “Yeni Dünya Düzeni’ne can alıcı darbe, Asya’dan geliyor. Bu nedenle, Avrasya Seçeneği, aslında bütün dünya emekçilerinin ve ezilenlerin biricik çıkış yoludur”⁵⁴³ demektedir ki, burada “Avrasya Seçeneği”nden ziyade “Asya Seçeneği”nin ifade edilmeye çalışıldığı izlenimi doğmaktadır. Netice itibariyle, söz konusu metinlerden Türkiye’nin Asya mı yoksa Avrasya mı içinde konumlandırılması gerektiğine karar verilemediği, diğer bir deyişle de ‘Avrasya’nın sınırlarıyla ilgili coğrafi anlayışın tam olarak net olduğu söylenemez.

Doğu Perinçek liderliğindeki İşçi Partisi’nin 1996 ve 2000 yıllarında iki “Avrasya Konferansı” düzenlediğini de burada eklemek lazım.⁵⁴⁴ Genel olarak bu konferanslara yurtdışından muhtelif ülkelerin Komünist Parti yetkililerinin katıldığı⁵⁴⁵ ve kabul edilen bildirilerin içeriğinin de yine bu sosyalist-komünist retoriğe dayandırıldığı belirtmelidir.⁵⁴⁶ Bu arada, 2000’deki konferansta örgütlenme hususunda bazı kararlar alındığı, yani “Avrasya Dayanışması”nı örgütlemek için Doğu Perinçek başkanlığında İnisiyatif Komitesi kurulması, bu komitenin altı ay içinde kurucu bir

⁵⁴² “5. Genel Kongrede Kabul Edilen Merkez Komitesi Raporu, 17-19 Aralık 1999”, www.ip.org.tr (Erişim 1 Mart 2007).

⁵⁴³ Perinçek, *Avrasya Seçeneği*, s. 83.

⁵⁴⁴ Perinçek’in hatta bu konferansları mevzubahis ederek, A. Dugin’den önce asıl kendisinin Avrasyacı hareketin teorisini olduğunu aktardığı ifade edilmektedir; bkz.: Muhsin Öztürk - M. Yaşar Durukan, “Ulusalıcıların Yeni Kızılçama’sı Avrasya”, *Aksiyon*, No. 484 (15 Mart 2004), www.aksiyon.com.tr (Erişim 27 Ocak 2006).

⁵⁴⁵ 1996 konferansına katılanların listesi için bkz. : “Avrasya Seçeneği Konferansı’na Katılan Konuklar”, *Teori*, No 84 (1997), s. 72.

⁵⁴⁶ Her iki konferansın sonuç bildirgesi için bkz.: Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık: Türkiye’deki Teori ve Pratiği* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006), s. 139-146 (Ek-1 ve Ek-2).

kongre toplanmasını planlaması ve ortak bir program taslağı hazırlaması gerektiği kararlaştırılmıştır; fakat bunların hayata geçirilemediği anlaşılmaktadır. Bunların akabinde 2003’de Moskova’da A. Dugin liderliğinde kurulan Uluslararası Avrasya Hareketi’ne katılma yönünde karar alındığı görülmektedir ki burada da Türkiye Milli Komitesi’nin başkanlığını Mehmet Perinçek yürütmektedir.

Avrasyacılık: Türkiye’deki Teori ve Pratiği isimli kitabıyla Mehmet Perinçek⁵⁴⁷ de İşçi Partisi çevresinden Avrasya konusunda görüşleri dile getiren diğer bir isimdir.⁵⁴⁸ İsmi zikredilen bu kitapta, Doğu Perinçek’in faaliyetleri Türkiye’deki Avrasyacılığın teori ve pratiği olarak sunulmaktadır. Müellif, iki yüz yetmiş sayfalık kitabın yarısını oluşturan Ekler kısmında ise, “Türkiye’de Avrasyacılığın öncülüğünü yapan şahsiyetlerin görüşlerini” dikkatlere sunduğunu belirtmektedir. Bunlar arasında Doğu Perinçek, Attilâ İlhan, 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, KKTC eski Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, emekli generaller Tuncer Kılınç, Çetin Doğan, Şener Eruygur vd. isimler yer almaktadır.

M. Perinçek’e göre, “Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından ABD’nin tek kutuplu dünya planına karşı Avrasyacılığın ilk filizlendiği ülke Türkiye’dir.”⁵⁴⁹ Burada Avrasyacılıkla kastedilenin sadece Amerikan karşıtlığı olduğu tüm eser okunursa görülebilir. M. Perinçek’in Avrasya tanımı, iki okyanus arasındaki bölgeyi, yani “Pasifik Okyanusu’ndan Atlas Okyanusu’na kadar Asya ve Avrupa kıtasının bütünü” kapsamaktadır.⁵⁵⁰ Burada Orta Asya, Avrasya’nın kalbi ve bugünkü dünya rekabetinin odağı olarak kabul edilmektedir.

M. Perinçek’in tabirince, “Avrasyacılık, Kemalist Devrimi’i tamamlama stratejisinin uluslararası plandaki devamı” olup “milli devletimizi koruyabilmek için gerekli ittifaklar manzumesinin ortak düşmana karşı inşasıdır.” Bu ittifakın unsurları

⁵⁴⁷ M. Perinçek’in Doğu Perinçek’in oğlu olduğu belirtilmelidir.

⁵⁴⁸ Bu arada, Mehmet Perinçek’in *Teori* dergisinde “Avrasya Belgeleri” başlığı ile bir bölüm açtığı ve burada Rusya ve Türkiye’yi ilgilendiren yazıları tefrika ettiğini belirtmek gerekir. Örneğin, V. Tarhov, “Nahcivan’ın Zaptı ve Kızıl Ordu’nun Kemal Paşa Ordusu ile İlk Buluşması” (*Teori*, No. 173 (Haziran 2004), s. 65-70) künyeli yazıda Kızıl Ordu subaylarından Tarhov, 1920’de Bolşeviklerin liderliğindeki bu ordunun Azerbaycan’ın Nahcivan bölgesine yönelik harekâtını anlatmaktadır.

⁵⁴⁹ M. Perinçek, *Avrasyacılık*, s. 12.

⁵⁵⁰ *a.g.e.*, s. 25. Yeri gelmişken, bu sayfanın başında müellif, M. Kemal Atatürk’ün “Biz Türkiyalılar Asyai bir milletiz, Asyai bir devletiz” ifadesine yer vermektedir.

ise, “bugün ABD’nin dünya efendiliği girişimine direnen” kuvvetler, “milletler ve halklar (sınıflar)”dır.⁵⁵¹ Bu çalışmasında M. Perinçek’in “Avrasya ve Avrasyacılık” tasavvurunda iki noktayı belirtmek gerekir. Birincisi, ona göre, Avrasya(cılık), bir medeniyet inşası projesidir, yani “Avrasya stratejisi, sadece karşı karşıya kalınan tehditlere bir cevap değildir.” Bu, aynı zamanda, “çöken Atlantik uygarlığı karşısında bir uygarlık programı”dır. Hatta “Batı’dan hiçbir tehdit gelmese bile, Türkiye için tek seçenek”, Avrasya’dır; “çünkü yalnız bir siyasal çözüm değil, nasıl yaşayacağımız sorusuna cevap veren bir uygarlık seçeneğidir.”⁵⁵² İkinci husus ise, Avrasyacılığın bir uygarlık seçeneği veya bir düşünce sistemi olmasından ziyade sadece bir Amerikan-karşıtlığı olduğunun vurgulanmasıdır. Perinçek’in fikrinde, “Avrasyacılar içerisinde Avrasyacılığı bir ideoloji olarak görenler” olsa da, ki A. Dugin bunlardandır; Avrasyacılık, bir stratejidir, ki Doğu Perinçek de bu görüşü savunmaktadır. Perinçek’in, Avrasyacılığın ortak programını “ABD’nin tek kutuplu dünya planına karşı olma” noktasına indirgediği görülebilir.⁵⁵³

D. Perinçek ile A. Dugin’in yakın temasları konusuna dönersek, bu durumun onu Avrasyacı olarak tanımlanmasına yetmeyeceği, çünkü temel parametrelerde Dugin’in de içinde bulunduğu Avrasyacılık fikriyatı ile bağdaşmayan bir konumun söz konusu olduğu söylenebilir. Rus aydınlarınca geliştirilen Avrasyacılık fikriyatının metinleri ile Perinçek’in yazdıkları beraber okunursa ise, onun ne coğrafya anlayışının, ne tarih idrakinin, ne kültür/medeniyet görüşünün, ne de şimdiye dek benimsemiş olduğu düşünce sisteminin bu fikriyat ile ilişkilendirilmesinin mümkün olduğu görülecektir. Söz gelimi, Perinçek, ulus-devlet kriteriyle, Dugin ise imparatorluk vizyonu ile düşünmekte; birincisi, kendi ülkesinin son yüz elli yılda kat ettiği Batıcı reform sürecini kabul edip bunun tamamlanmasını arzularken; ikincisi ülkesinin bu yöndeki çabalarını tasvip etmek bir yana, derin bir eleştiriden geçirerek bunların ülkenin yapısını bozduğu kanısındadır. Diğer taraftan İşçi Partisi çevresinin ve Doğu Perinçek’in din karşıtı tutumu⁵⁵⁴ da, dindarlığı bir erdem sayan Avrasyacılık hissiyatına ve bu bağlamda A. Dugin’in inancına terstir; Dugin’in Eski Ayinciliği

⁵⁵¹ M. Perinçek, *Avrasyacılık*, s. 63.

⁵⁵² *a.g.e.*, s. 69.

⁵⁵³ *a.g.e.*, s. 74.

⁵⁵⁴ Bu konuda örnek bir metin için bkz.: “Çözüm Var: Cumhuriyet Devrimi Kanunları Uygulanacak!”, www.ip.org.tr (Erişim 2 Ekim 2006).

(*Staroobryadchestvo*)⁵⁵⁵ ile gurur duyan dindar bir Ortodoks olduğunu ayrıca vurgulamak gerekir. Bunun yanında, İşçi Partisi’nin birçok resmî karar metinlerinde bir ayrımcılık havası müşahede edilebilir⁵⁵⁶ ki, bu durum her halkın dilinin ve kültürünün muhafaza edilmesi fikrine dayanan ve hiçbir kültür ve medeniyetin diğerinden üstün, ileri, gelişmiş olmasının objektif surette savunulamayacak olduğunu ifade eden Avrasyacılık fikriyatıyla temelden zıttır. Son olarak, Trubetskoy’un deyimi ile “Roma-Germen kültürünün ürünü” olan Komünist/sosyalist düşünce mahsullerini kabul edenlerin Avrasyacı addedilmesinin bir tasnif hatası olacağı belirtilmelidir. Tüm bunlarla beraber, Perinçek ile Dugin’in bir Amerikan yayımlacılığına karşı çıkma noktasında birleştiklerini de unutmamak gerekir.

⁵⁵⁵ Eski Ayincilik, XVII. yüzyılda Rus Ortodoks Kilisesi Patriği Nikon tarafından getirilen birtakım yeni ayin ve yorumları kabul etmeyerek eski usulde ibadet ve inancını hâlâ da sürdüren dinî bir akımdır.

⁵⁵⁶ İlgili bir kararın metni şu şekildedir: “İşçi Partisi Merkez Komitesi’nin İlk Öğretimden Üniversite Sonuna Kadar Türkçe Eğitim ve Öğretim Kararı”, kabul tarihi 10 Şubat 2002, www.ip.org.tr (Erişim 2 Ekim 2006). Bu kararda şu ifadeler yer almaktadır: “Madde 4. Anadil, herkesin en iyi bildiği ve toplum hayatının her alanında en iyi konumda olmasını sağlayan dildir. Ana dille eğitim, kuşkusuz everensel bir hak. Ancak ana dil, bir insanın ırksal kökenindeki dil değil, en iyi bildiği ve toplum hayatının her alanında en iyi konumda olmasını sağlayan dildir. Türkiye’de Kürt yurttaşlarımızın büyük çoğunluğunun en iyi bildiği dil Kürtçe veya Zazaca veya bu dillerin çeşitli lehçeleri değil, Türkçedir... Kürt yurttaşlarımız, toplum hayatının her alanında çalışma hayatında, ekonomide, ticarete, siyasette, kültürde vb. Türkçe konuşarak ve yazarak yaşamakta, etkili olabilmekte, kendilerini geliştirebilmekte ve halkımızın geleceğine katkıda bulunmaktadır. Kürtçenin çeşitli lehçelerinin devlet okullarında öğretilmesinin, iş ve kamu hayatında bir karşılığı, uygulama kabiliyeti ve işlevi yoktur. Bu nedenlerle, bütün yurttaşlarımız gibi Kürt yurttaşlarımızın refahı, mutluluğu ve gelişmeleri de her yurttaşın en iyi bildiği, ortak dilimiz Türkçeyi daha iyi öğrenmelerine, daha iyi eğitilmelerine ve eşitliğin her alanda gerçekleştirilmesi için gerekli imkânların devletçe sağlanmasına bağlıdır.

Madde 6. Okullarda Kürtçe öğretim imkânsız ve işlevsiz. Ancak okullarda Kürtçe öğretim sisteminin getirilmesi, hem mümkün değildir, hem de Kürt yurttaşlarımızın gelişmelerine hizmet etmez. Çünkü Kürtçe öğretim için önce bütün Kürt yurttaşlarımızın bildiği ortak bir Kürt dilinin yaratılması, sonra bu ortak Kürtçenin geliştirilmesi ve öğretilmesi gerekir. Kabul edileceği varsayılan ‘ortak Kürtçe’, Kürt yurttaşlarımızın çoğunluğu açısından anadili olmayacağı gibi, toplum hayatında da işlevsel olmayacaktır. Çünkü Türkiye’de Kürtçenin herhangi bir lehçesiyle iş hayatına katılmak, kamu hizmetinden yararlanmak ve kamu görevi yapmak, bugün için de yarın için de mümkün ve mantıklı değildir. Madde 7. Okullarda Kürtçe eğitim ancak ayrı devlet amacıyla açıklanabilir.”

5. 1. 3. Milliyetçilerin ‘Avrasyası’: Türk/Turan Birliği

Türkiye’de milliyetçi camiadan da Avrasya kavramını gündeme getirenler ve bunu kendilerine has yorumlayanlar mevcuttur. Yalnız bu kesimin de tek sesli veya türdeş olduğu düşünülmemelidir. Aşağıda bazı milliyetçi entelektüellerin Avrasya tanımlarına ve bu konudaki kavramsallaştırmaları ve önerilerine ilgili alıntılar doğrultusunda değinilecektir. Bu bağlamda, Namık Kemal Zeybek, Özcan Yeniçeri, Ümit Özdağ, Arslan Bulut, Suat İlhan ve Ahat Andican’ın görüşlerine yer verilecektir.

Milliyetçi kesimden Avrasya kavramı üzerine görüş bildirip mevzubahis ettiği bölgeye yönelik yayınları teşvik edenlerin başında Ahmet Yesevi Stratejik Araştırmalar Merkezi (AYSAM) Yönetim Kurulu Başkanı Namık Kemal Zeybek gelmektedir. Aktif siyasetin içinde bulunan Zeybek, 1990’lı yılların başlarında Başbakanlık başkanışmanlığı görevindeyken Türk cumhuriyetleri ve topluluklarıyla ilişkiler konusunda önemli görevler icra etmiş, Türkiye’nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştı; bu bağlamda Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi’nin kurulmasına öncülük etmiş bir kişidir. Daha önce Milliyetçi Hareket Partisi’nde politika yapan, yakın zamanda ise Büyük Birlik Partisi’ne katılan Zeybek, faaliyetlerini AYSAM ve buna bağlı yayınlarda başyazarlık olarak sürdürmektedir. Şimdiye dek onun öncülüğünde *Yeni Avrasya*, *Ayhaber*, *Aygazete*, *Asya-Avrupa* gibi süreli yayınlar neşredilmiştir. Adı geçen yayınlardan milliyetçi camianın bu kesiminde Avrasya kavramsallaştırmasının izini belli bir düzeyde sürmek mümkündür.

Yukarıda zikredilen neşirlerden 2000-2001 yıllarında yayınlanan *Yeni Avrasya*, bir fikir platformundan ziyade genellikle haber dergisi görünümünde, ama bu yayının Türkiye dışındaki dünya ile özellikle Türk cumhuriyetleri ile ilgili güncel enformasyon düzeyinde bilgilendirmede katkı sağlamaya çalıştığı söylenebilir.⁵⁵⁷ Hele derginin eski Yugoslavya, Rusya, AB ile ilişkiler vs. konularda *Yeni Avrasya Stratejileri* isimli bir ek

⁵⁵⁷ Bu arada, dergide “Avrasya mutfağı”, “Avrasya ekonomisi”, “Avrasya güncesi” gibi alt başlıklı bölümler bulunmaktadır.

vermeye başlaması (amatör seviyede de olsa) bir öğrenim çabasını göstermektedir.⁵⁵⁸ *Yeni Avrasya* dergisinin aynı zamanda sahibi ve başyazarı olan Namık Kemal Zeybek'in bu yayının amacını ve sahip olduğu Avrasya anlayışını açıklayan küçük bir manifesto niteliğindeki başyazısını aktarmakta fayda vardır:

“Yeni Avrasya, yeni bir kavram. Eskiden Asya ile Avrupa kıtalarının ayrı sayılmasını yapay bulanlar, bunların gerçekte bir kıta olduğunu ve buna da Avrasya denilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Asya ile Avrupa'yı ayıran sınır sayılan Ural Dağları'nın gerçekte böyle bir ayrı sayma için yeterli olmadığı yabana atılacak bir düşünce değil. 1990'lı yıllarda başlayan büyük değişim, önce Varşova Paktını, sonra da Sovyetler Birliği'ni dağıttığından yeniden oluşan dünya dengeleri Avrasya gerçeğini yeni bir muhteva ile ortaya çıkardı. Asya ve Avrupa'da bulunan bir kısım devletler, milletler ve halkların kaderlerinin ve çıkarlarının birbirine yakın olduğu ve bunların bir iç kıta görünümünde olduğu gerçeği Yeni Avrasya sözünün içini doldurdu. Yeni Avrasya kavramı, doğan boşluğu tabii olarak dolduracak bir kavramdır. Neredeyse bir ortak bilinçaltı doğmuş ve hızla bilince yükselmiştir. Buna rağmen Yeni Avrasya sahipsizdir. Şairin dediği gibi; Bir bayrak rüzgâr bekliyor.

Yeni Avrasya'nın ortasında Türk Dünyası gerçeği var. İç Avrupa Türkleri, Balkan Türkleri, Türkiye Türkleri, Rusya'daki Türkler, Azerbaycanlılar, Türkmenler, Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar, Uygurlar, Kara Kalpaklar, Saha, Hakas, Altay, Tuva, Çuvaş, Tatar, Başkurt, İran'ın, Irak'ın Suriye'nin ve Kıbrıs'ın Türkleri, Türk Dünyası gerçeğinin Avrasya'daki ana hattını oluştururlar. Türk Dünyasının çevresinde kültür ve kök itibarıyla Türk'e yakın ve akraba topluluklar ve yeryüzünde bulundukları yerden ötürü kaderin Türk'e yaklaştırdığı topluluklar Yeni Avrasya kavramının ikinci halkasını oluşturur. Batıda Macaristan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Bulgaristan, Romanya, Moldovya, Ukrayna, doğuda Tacikistan, Afganistan, Moğolistan ve hatta Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelerle Yeni Avrasya kavramına, yeni boyutlar kazandırmak mümkündür. Belli ki, Yeni Avrasya henüz oluşum halindeki bir gerçekliktir. Hayata doğması, şekillenmesi ve dünya dengeleri içinde yerini alması insanlık için de bir baht olacaktır. Türkiye'ye gelince; Türkiye bu gerçekliğin tam

⁵⁵⁸ Eylül 2000'de verilmeye başlanan ücretsiz *Yeni Avrasya Stratejileri* ekinin ilk sayısı V. Putin'le yeni bir döneme giren Rusya'ya ayrılmıştır. Ekteki gerek “Rusların Kısa Tarihi” bölümünün, gerekse V. Putin'le ilgili açıklamaların uzmanlar için değil, ‘yeni başlayanlar için’ hazırlandığı izleniminin olduğu gözlemlenebilir. Bununla beraber, Asya güvenliği ile ilgili olan Haziran 2001 tarihli ekte ise, Kazakistan Dışişleri bakanının Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı'na dair bir yazısı ve Avrasya Ekonomi Topluluğu'nun (*EvrAzES*) kuruluş çalışmaları hakkında yine bu bakanlıkça hazırlandığı tahmin edilen detaylı bir makale bulunmaktadır. Bunun yanında, Türkiye'de okuyan Kazak öğrencilerin *Jelmaya* isimli bir sosyokültürel dergisinin yayınının da AYSAM tarafından desteklendiğini hatırlatmak gerekir. *Jelmaya*, akademik tonlu bir yayını ile seçilmektedir; ayrıca bildiğim kadarıyla, Kazakça-Türkçe olarak Türkiye'de çıkan yegâne dergidir.

merkezindedir. Türkiye bu gerçeklerin bilinçli olarak planlamasını yapar ve çalışmalarını düzenlerse işte o zaman binlerce yıllık geçmişine ve büyük birikimine yakışan bir iş yapmış olacaktır. Yeni Avrasya keşfedilmemiş bir kıta gibi kâşifini bekliyor. Biz Yeni Avrasya Dergisi olarak okuyucularımıza bu kıtanın ve bu kavram açısından yeni dünyanın kapılarını ve pencerelerini açmak çabası içinde olacağız. Bu derginin çıkış amacı budur.”⁵⁵⁹

Zeybek’in AYSAM’da yapılan “Yeni Dünya Düzeninde Avrasya ve Avrasyacılık” konulu yuvarlak masa toplantısında söyledikleri de doğrudan onun Avrasya kavrayışını yansıtmaktadır. Kendisini “1992’de Avrasya kavramını ilk yaygınlaştıran biri” olarak tanımlayan Zeybek, o zaman TRT bünyesinde yönelik bir kanalın kurulması sırasında “Türk Dünyası” yerine “Avrasya” ismini seçtiklerini “çünkü bunun içine Türk olmayan başka ülkeleri de alacağız, dolayısıyla Türk deyip daraltmayalım” dediğini, hatta bundan sonra Türk dünyasında ortak bir konsey fikri ortaya çıktığında bunun da adını “Avrasya Konseyi” koyduklarını ve böylece yapılan her işin başına Avrasya ismini eklediklerini ifade etmektedir.⁵⁶⁰

“Atalarımız sürülerini otlatırken, yıklarıyı gezdirirken ya da çadırlarıyla oradan oraya gidip dururken, Ural Dağları’na gelince ya da o Ural Dağları’nın güneyine gelince, ‘yoldaşlar, biz Asyalı bir halkız, tarih böyle yazacak, sakın Avrupa’ya geçmeyin’ falan demiyorlardı, yani böyle yapay bir şey yoktu. Dolayısıyla, ‘bizim anavatanımız Avrasya’dır’ diyorum, Atatürk’ün böyle dediğini de biliyorum. Bu bakımdan, Avrasya bizim için çok anlamlı... Avrasya niye lazım? O belli, dünyada güçler oluşuyor,

⁵⁵⁹ Başyazı metni için bkz.: “Yeni Avrasya Yayın Hayatına Başladı”, Şubat 2000, http://www.yesevi.edu.tr/ayhaber/old_issues/012_subat2000/19avrasya.htm (Erişim 15 Şubat 2006). Benzer tonları taşıyan bir açıklama da, *Asya-Avrupa* dergisinin ilk sayısında yer almaktadır. “Avrasya coğrafyasının hemen her yerinde küresel nüfuz mücadelesi veren güçler arasında çok yönlü çıkar çatışmaları yoğun bir biçimde sürmektedir... Avrasya’nın bel kemiğini oluşturan Türkçe konuşan ve Türk soylu olan halkların her anlamda geleceğe hazırlıklı olması gerekir... Türk soylu halkların üzerinde yaşadıkları jeopolitiğin müthişliği, tarihlerinin muhteşemliği ve sahip oldukları kültürün mükemmelliği onlara birinci sınıf devlet olma gibi bir zorunluluğu dayatmaktadır. Türk coğrafyası ikinci sınıf bir devlet ve millet örgütlenmesini izin vermemektedir... Küresel çağ, klasik dostluk ya da düşmanlıkların geçerliliğini yitirdiği, bütünsel ve sürekli ilişkilerin kurulmasının mümkün görmeyen bir çağdır. Bu anlamda uluslararası ilişkilerde olgu esaslı işbirliklerinden ya da ihtilaflardan söz edilebilir. Bu gerçekler dikkate alındığında Türk ve Türkiye’nin çıkarını esas alan yaklaşımlarla Turan halklarının yaşadığı coğrafyada meydana gelen olguları Türkçe okuyan araştırma, inceleme ve diğer çalışmalara olan ihtiyaç tartışılmaz. Asya-Avrupa dergisi böyle bir ihtiyaca mütevazı bir katkı sağlamanın somut ifadesidir.”, Özcan Yeniçeri, “Asya-Avrupa Dergisi Doğarken...”, *Asya-Avrupa*, No. 1 (Aralık 2004), s. 1.

⁵⁶⁰ “Yeni Dünya Düzeninde Avrasya ve Avrasyacılık” konulu yuvarlak masa toplantısı raporu, 27 Ekim 2004, www.aysam.gen.tr (Erişim 19 Aralık 2006). Bundan sonra *Yuvarlak Masa Toplantısı Raporu* olarak zikredilecektir.

birikimler oluşuyor. Bu birikimlerden kimi başkalarını tehdit eder hale geliyor. Dolayısıyla, tehditle karşı karşıya olanların da güç birliği yapmak için birtakım yollar araması tabiidir. Bunlardan biri olarak, biz Avrasya'yı görüyoruz.”⁵⁶¹

Zeybek'in görüşüne göre, nihai hedef, Türk devletlerinin birleşmesinin temin edilmesi olmalıdır. Bu, Avrasyacılık veya başka bir kavramla ifade edilebilir, ama esas amaç bu hedefe kilitlenmek ve tüm enerjiyi buna yöneltmektir. Burada söz konusu birleşmeye neden Türk Birliği denilmediği konusu yine açık kalmaktadır. Öte yandan, Zeybek, Avrasya Birliği projesini hazırladıkları zaman Türk kökenli devlet olmamasına rağmen buraya Tacikistan'ı da dâhil ettiklerini, genellikle de projenin ucunu açık bıraktıklarını, Avrasya'da yaşayan birçok ülkenin katılımının mümkün olacağını ifade etmektedir. Ama tüm bunların temelinde Türk Birliği, yani Avrasya Birliği durmaktadır; sonra ise diğerleri ile ittifak ilişkisi, yani Avrasya Ortaklığı söz konusudur:

“Avrasya kavramı benim açımdan, yani Türk Avrasya'sı deyince, bunun temelinde mutlaka Türk birliği olmalı; bu bir. İkincisi; Avrupa'nın ve Asya'nın ulaşılabilir her yerine de ulaşılmalı, yani Asya'nın derinliklerinden nereye ulaşabiliyorsak oraya ulaşmalıyız, yani biz kapımızı dışa açık olarak inşa etmeliyiz, şartlar neyi gerektiriyorsa onu yapmalıyız. Bu ikinciye ben “Avrasya Ortaklığı” diyorum. Birinciye “Avrasya Birliği” diyorum. Birlik, yani o ebedi birlik olmalı, bizim rüyamız olmalı. Ama ortaklık

⁵⁶¹ *Yuvarlak Masa Toplantısı Raporu*. Yeri gelmişken, bu toplantıda N. Kemal Zeybek'in kastettiği bir kavrama değinmek faydalı olacaktır. Ona göre, “Kazaklarla konuşursanız, onlara Türk dersiniz kabul etmezler ve bunu da asla beklemeyin. Niye? Türkiye Türkçe'siyle Sovyet coğrafyasında en az 70 yıl geçirmiş olan halkların, orada yaşayan Türklerin Türkçe'si arasında çok ince ve önemli bir fark var. Orada “Türk” sözü ile “Türki” sözünün kapsamı farklı kullanılır. Mesela, “Türki” dersiniz hiçbir itiraz etmez. Türk demek, mesela Kazak Türkçe'sinde, Kırgız Türkçe'sinde, Özbek, Altay, yani orada yaşayan bütün Türklerin Türkçe'lerinde bu Rusya'dan girme bir kavram ve söz. Ama Rusça'sının yerine yarı Türkçe'si kullanılıyor, “Türki” sözü kullanılıyor. Ben de “Türki” sözüne çok karşıyım, ama gerçeği söylüyorum. “Türk” dediğiniz zaman, o Türkiye Türk'ünü anlıyor. Siz ona Türkiye Türk'ü dediğiniz zaman, onu bütün Kazak kimliğinden çıkarıp, Anadolu'ya yamıyorsunuz zannediyor. Bunu ilk yıllarda keşfettim.” (bkz.: a.g.y.) Bu pasajda “Türki” ile Rusçada genel olarak Türkler anlamında kullanılan “Tiurki” (тюрки) kelimelerinin karıştırıldığı görülmektedir. Türkî kelimesindeki i'nin (sesli biten kelimeler için vi) Farsça bir ek olup bir yere veya topluluğa mensubiyeti/aidiyeti bildirdiği bilinmektedir; nihai kertede olumsuz bir mana taşımadığı söylenebilir (örneğin, Şems-i Tebrizî=Tebrizli Şems; Nizami Gencevî=Genceli Nizami; Nahcivanî=Nahcivanlı; Konyevî=Konyalı; İdris-i Bitlisî=Bitlisli İdris; Şarkî-Şark'a/Doğu'ya ait/Doğulu; lisan-ı Türkî=Türk dili ve nihayet Türkî Cumhuriyetler=Türk cumhuriyetleri). Rusçada Anadolu'daki Türk/ler - Turok/Turki (турок/турки), Türk halkı - Turetskii narod (тюрецкий народ); diğer Türk/ler - Tiurk/Tiurki (тюрк/тюрки), Türk halkları - Tiurkskie narody (тюркские народы) kelimelerine tekabül ettiği hatırlatılmalıdır; burada hem anlamsal, hem de yazım hususunda bir fark gözetilmektedir.

kavramı, o tabii zamana göre değişken bir kavramdır. Evet, Rusya'yla Avrasya ortaklığında birlikte olmalıyız.”⁵⁶²

Zeybek'e göre, 1990-1991 yıllarında Kültür Bakanlığı, Türk Dünyasında varlık gösteriyorken, bir sonraki iki yıl ise, Türkiye'nin şahlansı idi; eğitim projeleri, zirve toplantıları vs. Bir sözle, “O yıllarda biz bir numara idik... Her toplantıda herkes bizden bahsederdi.”⁵⁶³ Tüm bunlar, ona göre, Ankara'nın Koza sokağındaki bir avuç ülkücü milliyetçinin uyumlaştırması ve dönemin Başbakanı S. Demirel'in tüm desteği ile yürütülmekte idi. 1994 yılından sonra ise, Türkiye'deki hiçbir iktidarın Türk dünyasına ciddi anlamda yönelmediği görülmektedir. Bu durumda, “Türk milliyetçileri TURAN sevdasından vazgeçmemeli... TURAN'ı da şiirlerden, nutuklardan işlere aktarabilmeyi başarabilmeli... Atalarımızın ve geleceklerimizin ruhları bizden bunu bekliyor.”⁵⁶⁴

Zeybek'in 'Avrasya' tasavvurunda İran da önemli bir yer tutmaktadır. Bu herhalde Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile bir kara bağlantısının sağlanması ve onlarla temasın organik olarak kurulması zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Çünkü bu bağlantıda İran, köprü rolünü oynamaktadır. Bu ülkenin derin gelenekleri, ortak Müslümanlık kültürü, Selçuklu hayat alanı olması, Türk [Azeri] unsurunun önemli olması gibi hususlara vurgu yapıldığı; istikbalde muhtemel bir ittifakın zeminini hazırlamak amacıyla İran'a uzlaşıcı bir tutum içinde bulunulduğu ve bunun “İran, bir Türk devletidir” demeye kadar varandırıldığı görülmektedir.⁵⁶⁵ Bu tutum, diğer milliyetçilerden, örneğin profesör Turan Yazgan'ın çizgisinden köklü bir surette farklılaşmaktadır. Diğer bir nokta ise, genellikle N. Kemal Zeybek öncülüğündeki yayınlarda Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in (Rusya ile değil) daha ziyade Orta Asya devletleri ile entegrasyonu öne çıkaran yönlerinin vurgulandığı sezilmektedir.⁵⁶⁶

⁵⁶² a.g.y.

⁵⁶³ Namık Kemal Zeybek, “Ortalık Asya Birliği”, *Asya-Avrupa*, No. 3 (Temmuz 2005), s. 8.

⁵⁶⁴ a.g.m., s. 9.

⁵⁶⁵ Namık Kemal Zeybek, “İran Üzerine Düşünceler ve Gözlemler”, *Asya-Avrupa*, No. 4 (Mart 2006), s. 4-11.

⁵⁶⁶ Bu arada, Aleksandr Dugin'in N. Nazarbayev'in Avrasyacı girişimlerini konu eden bir kitabının AYSAM Başkanı Özcan Yeniçeri'nin “Sunuş” yazı ile yayınlandığını belirtmek gerekir (Aleksandr

2004 yılında kurulan AYSAM'ın başkanlığını da yürüten profesör Özcan Yeniçeri, N. Kemal Zeybek'in dahil olduğu düşünsel muhitte genel olarak kavramsallaştırma çalışmaları ile seçilen diğer bir isimdir. Aynı zamanda *Asya-Avrupa* dergisinin editörlüğün de bir dönem yapan⁵⁶⁷ Yeniçeri'nin yazılarında stratejik çözümleme ve öneriler üstünlük teşkil etmektedir. Burada Atatürk vurgusu ve Türkiye merkezilik Yeniçeri'ye de has olan durumdur. Ona göre, "Türklüğü stratejik boyutta okuyan Atatürk'ün" aşağıdaki "tavsiyelerinin bugün için de geçerli olduğunu sürekli göz önünde bulundurmak" gerekir:

"Atatürk Türkiye'nin ilk büyükelçilerinden olan F. Zeki Aktolga ile Menemencioğlu'na 'Siz bugün genç Türk devletini temsil edeceksiniz. İlk büyükelçilersiniz. Dikkat edin. Araplara güvenmeyin ve pek fazla bulaşmayın. Sovyetler ile olan temaslarınızda daima mesafeli olun ve Sovyet topraklarında asıl ilgilenmeniz gereken Türk kardeşlerimizin bulunduğunu hiçbir zaman unutmayın' demiştir."⁵⁶⁸

Yeniçeri, Turanî coğrafyaya Türk, Müslüman, Slav unsurların çeşitli aralıklarla egemen olduğunu, bu coğrafyanın da söz konusu halklara kendi karakterini verdiğini, neticede Avrasya'da yüzyıllarca hükümran olan büyük sosyo-ekonomik-politik organizasyonların Rus/Ortodoks ve Türk/İslam unsurlarının ürünü olduğunu belirterek

Dugin, *Nursultan Nazarbayev'in Avrasya Misyonu*, çev. Lazzat Urakova ve Nehriban Gençkal (Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 2006). (Sunuş için bkz. : *a.g.e.*, s. III-IV) Yeri gelmişken, bu kitapta mevcut olan pek çok çeviri hatası, taslak tercüme metninin bir Türk okur/editör tarafından önceden gözden geçirilip okunmadığı izlenimini vermektedir. Eserin Türkçesi gözden geçirilir ise, pek çok ciddi çeviri hataları tespit edilebilir (bu arada, metnin Rusçası ile karşılaştırılması halinde daha fazla hatanın olabileceği tahmin edilebilir). Örneğin, daha metnin ilk cümlesinden başlayan Türkçe yanlış ifadeler ("Avrasyacılığın baba-kurucuları", s. V), daha sonra düşünür isimlerinin yanlış yazımı (örneğin, Gegel/Hegel, Lokk/Locke, Jan Mone/Jean Monnet, s. X; Jan Bodriyar/Jean Baudrillard, s. 92) ve anlamı pek açık olmayan terimlerle ("monarşi-muhafazakarlar", s. 6) sürmektedir. Tüm metin boyunca kimlik (*identichnost'* - identity) gibi önemli bir kavram "özdeşlik" olarak çevrilmiş ve Kazak kimliği "Kazak özdeşliği"ne, devlet kimliği de "devlet özdeşliği"ne dönüşmüş; meydan okuma (*vyzov* - challenge) olması gereken kelime "çağrı"; militan milliyetçilik, "azimli milliyetçilik" (s. 23) şeklinde tercüme edilmiştir. Veya "Rusya, Avrasya anahtarının içinde hareket ederek Nazarbayev'e önemli bir destek verebilir" (s. 30), "Cumhurbaşkanı Voronin, Yalta 'Dörtlü Birliği' in BDT üzerine çarpı attığını iddia ediyor" (s. 87); "İslam geleneğinin mahrem yolu olan Sufizm" (s. 104); "Jeopolitik büyük çaplara bağlı bir ilimdir" (s. 120) gibi bir Türk okur için anlamı zor anlaşılacak veya hiç anlaşılmayacak birçok cümle ve ifadenin yanı sıra pek çok harf ve yazım hatası da bulunabilir. Burada şüphesiz ki, maksat bu tercüme metnin hatalarını sıralamak değil, Avrasyacı bir metnin Türkiye'ye/Türkçeye hangi şekilde nakledildiğini göstermektir.

⁵⁶⁷ *Asya-Avrupa* dergisinin Nisan 2007 tarihinde çıkan 5. sayısında yayın yönetmeninin Doç. Dr. Sencer İmer olduğu kaydedilmiştir.

⁵⁶⁸ Özcan Yeniçeri, "Çatışan ve Örtüşen Stratejiler Odağında Avrasyacılık ve Türkiye", *Asya-Avrupa*, No. 1 (Aralık 2004), s. 11.

“Avrasya’da Türk varlığını olduğu kadar Slav ağırlığını da görmezden gelen stratejilerin başarılı olma şansı”nın bulunmadığının altını çizmektedir.⁵⁶⁹ Söz konusu makalenin son kısımlarına doğru, Yeniçeri, Türkiye’nin “balık sırtı stratejisi” izlemesi gerektiğini, yani her yönden ihmal edilemeyecek önemdeki bir ülkenin dengeli bir strateji izlemesini, bir yöne mümkün olabilenden daha fazla ağırlık vermesinin felaketi beraberinde getirebileceğini ifade etmektedir. Burada herhangi bir ittifakın, birliğin ve işbirliğinin Türkiye için hiçbir zaman “tek bir çıkar yol”, “tarihin amansız yasası”, “mecburiyet ya da muhtaçlık” olarak algılanmaması gerektiği ifade edilmekte, çünkü bu ülkenin pek çok seçeneğe sahip olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede, Yeniçeri’ye göre, Türkiye’nin ancak Avrasya stratejisi ile var olabileceğini söyleyerek, ülkenin başka dış politika seçeneği olmadığı ve dolayısıyla Rusya’yla ittifaka muhtaç kalındığı şeklinde ileri sürülen yaklaşımlar ciddiyetten uzaktır.⁵⁷⁰ Ayrıca, aşağıdaki pasajda ise, Yeniçeri, halklar arası ilişkilerde bir “soy hukuku”na vurgu yapmaktadır:

“Avrasyacılık için halkların etnik/din/dil birlikteliğinin zorunlu olduğu düşüncesine de saplanıp kalmamak gerekir. Günümüzde kendisini Rus, Tatar, Moğol, ya da Türk hisseden ve öyle sayan insanların ne melez, ne de saf soy esaslı bir yönlendirme ile bir arada toplanması çok da anlamlı değildir. Avrupa ya da Asya coğrafyasında yaşayan milletleri soyları ile tanıyıp, onlara ve soylarına saygı esaslı bir tutum benimsemek gerekir. Her halkın hukukuna saygı duymak esas olmalıdır. Kuşkusuz bu saygı toprak hukukunu kapsadığı kadar soy hukukunu da kapsamalıdır.”⁵⁷¹

Yeni bir Türk stratejisine ihtiyaç olduğunu söyleyen Yeniçeri, stratejik bazı önerilerde de bulunmaktadır. Yeni strateji, Türkiye merkezli olmalıdır, çünkü “Türk Dünyasının tarihî, coğrafi, psikolojik, sosyal ve kültürel şartlar yönden en müsait ülkesi” olan Türkiye,

“Türk Dünyasını sürükleyecek şartları örgütleme, kurumsal bağlantıları kurma, yönlendirmeyi yapma ve gerekli alt yapıyı hazırlamada merkezî rol oynayacak tarihî birikime ve deneyime sahiptir. En uygun olanı Türk Dünyasının Türkiye merkezli olarak

⁵⁶⁹ *a.g.m.*, s. 17.

⁵⁷⁰ *a.g.m.*, s. 18-19.

⁵⁷¹ *a.g.m.*, s. 13.

düşünülmesidir. Türkiye'nin hem Osmanlı hem de Selçuklu mirası için merkezî bir konum arz etmesi bunu zorunlu kılmaktadır.”⁵⁷²

Bu minvalle, Türklüğün iki mihverinin kurulması teklif edilmektedir: a) Batı mihveri, yani Türkiye, Azerbaycan ve KKTC'nin “birincil ilişkiler çerçevesi”nde dâhil olduğu “Ön Asya Devletler Birliği”, ki buraya sonra İran, Suriye, Irak gibi komşu devletler “ikincil ilişkilerle bağlanmalıdır”; b) Doğu mihveri ise, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın ilk halkada oluşturacağı “Orta Asya Devletler Birliği”, ki süreç içerisinde Türkmenistan, Tacikistan ve Afganistan'ın da buraya üye olması düşünülmektedir.⁵⁷³

Özcan Yeniçeri ile ilgili son bir nokta, onun Avrasyacılık konusundaki bir görüşüdür. Onun aktardığına bakılırsa, “Rus Avrasyacılığının bir de Türk Müslüman versiyonu ortaya çıkmıştır” ki, “bu yaklaşıma göre, Avrasya'yı ifade eden ve onun temelini oluşturanlar sadece Türk Müslüman halklarıdır”.⁵⁷⁴ Bu yaklaşımın savunucusu olarak da Eduard Bagramov örnek verilmektedir. Burada “Rus Avrasyacılığının Türk Müslüman bir versiyonu”nun olması ve bunu da E. Bagramov'un temsil etmesi gibi bir iddianın yanlış anlaşılma olduğunu önemle kaydetmek gerekir. Bu durumun Yeniçeri'nin söz konusu hususta eksik bilgilendirilmesinden kaynaklandığı tahmin edilebilir.⁵⁷⁵

2006 yılında Milliyetçi Hareket Partisi'nin başkanlığına aday olma girişiminde bulunan profesör Ümit Özdağ'ın da Avrasya ve genel anlamda Türklerle ilgili

⁵⁷² Özcan Yeniçeri, “Yeni Bir Türk Stratejisi ve Yeni Bir Türk Hamlesi”, *Asya-Avrupa*, No. 4 (Mart 2006), s. 32.

⁵⁷³ *a.g.m.*, s. 33-35.

⁵⁷⁴ Yeniçeri, “Çatışan ve Örtüşen Stratejiler...”, s. 11.

⁵⁷⁵ Dahası, “Hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın Avrasya politikasındaki temel zaaf, genel politikanın bir yön, kararlılık ve koordinasyondan mahrum oluşudur. Her iki ülkede de hedefi, sınırları, boyutu, kurumsal ve kavramsal çerçevesi çizilmiş bir Avrasya politikası yoktur. Trubetskoi, ‘ne kadar Avrasyacı varsa, o kadar da Avrasyacılığın var olabileceği’nden söz etmesi hiç de nedensiz değildir. Türkiye ve Rusya’da üzerinde mutabakata varılmış ne bir Avrasya kavramından ne de Avrasyacılıktan söz etmek mümkün değildir.” satırlarının (Yeniçeri, “Çatışan ve Örtüşen Stratejiler...”, s. 17-18) müellifinin Türkiye için söylediklerinin kabuledilebilir tespitler olduğu görülmekle beraber, burada Rus entelektüellerinin oluşturduğu Avrasyacı literatüre pek vakıf olunmadığı sezilmektedir. Ayrıca, N. S. Trubetksoy'un yukarıdaki fikirlerini nerede ve ne zaman ifade ettiği pek açık değildir çünkü hiçbir referans verilmemektedir.

görüşlerinin burada bahis mevzu edilmesi lazımdır. Uzun bir dönem Ankara'daki Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ASAM) başkanlığını yürüten Özdağ'ın Türkler ve Türkiye'nin muhtemel stratejileri ve Avrasya kavramı hususundaki fikirlerini, *Türk Tarihinin ve Geleceğinin Jeopolitik Çerçevesi* isimli çalışmasından aktarılan aşağıdaki pasajlardan açıkça görmek mümkündür:

“1922 ile 1071 arasındaki 861⁵⁷⁶ senenin özeti, bir ulusun, Türk milletinin, tek başına bir uygarlık adına, İslam medeniyeti adına, birleşik bir kıtanın uluslarına karşı ve bir uygarlıkla yaptığı mücadeledir. Dünya tarihi boyunca, bir milletin birleşik bir uygarlıkla tek başına böyle bir mücadele verdiği görülmemiştir. Ancak bu 861 sene süren ve hâlâ bitmiş görünmeyen mücadele, Türk ulusunu çok yıpratmıştır ve hâlâ yıpranmanın derin izlerinin tam anlamı ile silindiğini söylemek mümkün değildir.”⁵⁷⁷

Özdağ, M. Ö. önce başlayan ve M. S. 3. bin yılın başına dek olan Türk tarihinin jeopolitik eksenini aşağıdaki ifadelerle özetlemektedir:

“İlk bin yılda Türk tarihinin ana eksenı Asya'da dönmüştür. İkinci bin yılda özellikle Osmanlı çağlarında küresel bir hegemoni peşinde olması ve üç kıtaya yayılmasına rağmen, jeopolitik yayılmanın sıklet merkezini Avrupa oluşturmuştur. İkinci bin yılın son iki yüzyılında ise amaç jeopolitik yayılım olmaktan çıkmış, Atatürk'ün kısa süren yönetimi hariç, Avrupa'ya ilhak politikası şeklini almıştır.”⁵⁷⁸

⁵⁷⁶ Metinde 861 geçse de, burada doğru rakamın 851 olacağı fark edilebilir.

⁵⁷⁷ Ümit Özdağ, *Türk Tarihinin ve Geleceğinin Jeopolitik Çerçevesi* (Ankara: ASAM, 2003), s. 7.

⁵⁷⁸ a.g.e., s. 8. Bu arada bir noktayı hemen belirtmek gerekir ki, Özdağ'ın bu çalışmasındaki tarih akışına bakılır ise, kadim Türklerden başlayan Selçuklu ve Osmanlı'ya devam eden bir şema göze çarpmakta ve nihai kertede 'Türklerin tarihi', Anadolu'daki Türklere endekslenerek işlenmektedir. Burada tabii ki, Türk kavramı ile başlangıçta kadim Türkler kastedilirken, daha sonra bu Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişe dönüşmektedir. Türkiye merkezli bakış, örneğin, Özdağ'ın 1677 Osmanlı-Rus savaşını ilk Türk-Rus savaşı olarak göstermesinde de ortaya çıkmaktadır. Buradaki Türk tanımı ile aslında Anadolu'daki Türk nüfusa işaret edilmektedir. Bu durumda Türk kabul edilen Tatarların zikredilen tarihten önce Ruslarla vuku bulan çarpışmalarının dikkate alınmadığı, ya da onların Türk kategorisinde tasnif edilmediği düşünülebilir. Gerçi bunların yanında, Özdağ, Türk tanımının Türkiye Cumhuriyeti'nin dışına çıkarılarak “alt-kıtasal bir sistem olan Avrasya” düzeyinde ele alınmasını ve Türklüğün “jeokültürel bir yaklaşım ile bir Avrasya kimliği çerçevesinde, Kafkasların, Balkanların, üst Orta Doğu'nun ve Orta Asya'nın, Afganistan'ın bütün Müslüman halklarını kapsayacak şekilde genişletilmesi” gerektiğini de önermektedir.

Avrasya konusuna gelirse, Ümit Özdağ'ın yeni bin yılda Türkler için Avrasya'da konsolide olma formülünü önerdiği görülmektedir:

“Üçüncü bin yılın başında, Türkler için amaç ne Asya jeopolitiğine dönüş, ne Avrupa'ya ilhak olabilir. Olabilecek ve olması gereken, Avrasya'da konsolide olmayı sağlayacak bir jeostratejinin izlenmesidir. Türkiye, Avrasya'nın kardeş toplumları ile Azeriler, Gürcüler, Kürtler, Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Özbekler ve diğerleri ile; Araplar, Farslar ve Ruslarla dostça bir etkileşim ve işbirliği içinde, kökleri bu coğrafyanın manevî ve maddî kültür unsurlarına dayanan bir jeopolitik üzerinde yeniden uyuyan Avrasya uygarlığını diriltmenin mücadelesi verilmelidir.”⁵⁷⁹

Peki, bir “Avrasya uygarlığı” nasıl kurulabilir? Öncelikle Özdağ'ın Avrasya tanımını vermek faydalı olacaktır. O, her toplum için farklı bir Avrasya tanımı bulunduğunu, bu bağlamda “Türkler için Avrasya, Macaristan'dan başlayıp Balkanlar üzerinden Türkiye, Kafkasya, Orta Asya, İran, Rusya, Ukrayna, Afganistan, Pakistan, Moğolistan alanına yayılan coğrafyadır” demektedir.⁵⁸⁰ Özdağ'ın ‘Avrasya uygarlığı’ konusundaki tasarısının merkezinde Türkler ve Türkiye bulunmaktadır. Bu noktada, Atatürk Devrimi'ne de gerekli atıflar yapılmaktadır. O, “bir Avrasya uygarlığının öncülüğünü yapma misyonu, Mustafa Kemal'in ve Cumhuriyet'in temel hedefleriyle de uyum içinde” olduğunu düşünmekte ve Kemalist Devrim'in öncelikli hedefinin “hakim Batı uygarlığına meydan okuyacak, küresel iddialara sahip, doğrudan Müslümanlara veya Türklere seslenen bir alternatif uygarlık modelini bir meydan okuma olarak ortaya koymak olma”⁵⁸¹ olduğunu belirtmekte, devrimin amacının “1000 yıllık bir uygarlık savaşını birleşik Batı uygarlığına karşı, İslam uygarlığı adına tek başına savunmak zorunda kalan bir ulusun, bu mücadelenin sonunda ulaştığı fiziksel tükeniş noktasından, ulusal bir restorasyon ile modernizenin bir sentezi üzerine oturan yeni bir arayış”, “bir ulusal uygarlık modeli” oluşturmak olduğunu kaydetmektedir.⁵⁸¹ Bu bağlamda, Özdağ'a göre, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, (Ankara Üniversitesi bünyesindeki) Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi gibi kurumlar bu modelin bilimsel temellerini hazırlamak için

⁵⁷⁹ a.g.y.

⁵⁸⁰ Ümit Özdağ, “Türkiye'nin Türk Dünyası Politikasının Teorik Çerçevesi”, *Asya-Avrupa*, No. 1 (Aralık 2004), s. 23. Bu makale, önceki makale ile birkaç giriş paragrafı ve uzun bir tarihî özet kısmı haricinde aynıdır.

⁵⁸¹ Özdağ, *Türk Tarihinin ve Geleceğinin Jeopolitik Çerçevesi*, s. 9.

tasarlanmış; Güneş-Dil Teorisi de örneğin, “bu yeni uygarlık sentezinin ideolojik çerçevesine hizmet için ortaya atılmıştı”.

Mustafa Kemal Paşa’nın bu yeni uygarlık modelinin diğer Türk ve Müslüman halklara yol gösterebilecek bir model olmasından hiçbir zaman şüphe duymadığını aktaran Özdağ, Atatürk sonrası seçkinlerin bu konuları kavrayamadığını ve bu çizgiyi sürdürmediklerini, dahası Türkiye’nin gerek ülke içinde, gerekse de Avrasya’da sahip olduğu jeokültür potansiyelini anlayamadıklarını/anlamlandıramadıklarını ifade etmektedir. O halde, geliştirilmesi elzem olan şey, bütünlüğü, tutarlılığı olan ve “Türkiye’nin iç kimliği ile uyumlu, bu kimliğin uzantılarına doğru eklemlenen bir jeokültür teorisi”dir. Bu jeokültürel strateji, Türkiye jeopolitiğinin Avrasya’ya açılımını kolaylaştıracak, o coğrafyadaki gerilimlerin çözümüne aktif Türk desteğini temin edecektir. Nüfusla bağlı birçok istatistiksel bilgi sunarak Avrasya’da Türk (yani Türk halkları) faktörünün bu bölgenin entelektüel, kültürel ve ekonomik gelişimi için kaçınılmaz olduğunu düşünen Özdağ, nihai kertede burada Türkiye’nin her yönden öncülük yapması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu anlamda, Özdağ’ın kanısınca, Türkiye’nin 3. binyılda Avrasya’da bu misyonu yüklenmesi Avrupa Birliği ile ilişkilerini sona erdirmeyecek⁵⁸², aksine AB ile “özel bir ilişki geliştiren Türkiye’nin Avrasya-AB denkleminde bir itici ve yönlendirici işlev yüklenmesi kaçınılmaz olacaktır.” Dahası, “ABD ile iyi ilişkiler içinde olan bir Türkiye, Avrasya’da ABD karşıtı bir ittifakın oluşmamasının da güvencesi olacaktır.”⁵⁸³

Milliyetçi kesimden gazeteci yazar Arslan Bulut’un yazıları da, Türkiye’de Avrasya konulu neşriyatlarda yer almaktadır.⁵⁸⁴ Bulut, Türk Dünyasını genel kabul edilen ülkelerle sınırlamamakta, burasının daha geniş bir alanı kapsadığını düşünmekte; ona göre, bu dünyaya yaklaşımın esasında “sadece Türkleri değil, sadece Türk coğrafyasındaki diğer milletleri değil, bütün insanlığın mutluluğunu esas alacak

⁵⁸² Özdağ, AB ile tam üyelik dışında sağlıklı bir ilişkiler modelinin serbest ticaret bölgesi modelinden geçtiği düşüncesindedir. AB-Türkiye ilişkilerine dair eleştirileri için bkz.: Ümit Özdağ, “3 Ekim ve Sonrasında AB-Türkiye İlişkileri”, *Asya-Avrupa*, No. 4 (Mart 2006), s. 74-88.

⁵⁸³ Özdağ, *Türk Tarihinin ve Geleceğinin Jeopolitik Çerçevesi*, s. 13-15.

⁵⁸⁴ Müellifin sahip olduğu Türkçü/Turancı milliyetçi dünya görüşünü birçok ayrıntı ile ortaya koymaya çalıştığı bir eseri için bkz.: Arslan Bulut, *Güneş Ülkesi: Türk’lüğün Yeni Dünya Düzeni*, 4. baskı (İstanbul: Bilgeoguz Yayınları, 2006).

‘21.yüzyıl ideolojisi’ olmalıdır.”⁵⁸⁵ Hindistan, Çin, Rusya içinde kaybolmuş Türk varlığının ortaya çıkarılma ihtimali yalnız bu durumda mümkün olabilir. Dahası, bahsi geçen ideoloji, kendisine sadece Türklerden değil, bütün dünya milletlerinden gönüllüler bulunması gereken bir ideoloji olmalıdır. Bulut’un kanaatince, tüm insanlık için geçerli olacak “üçüncü binyılın evrensel hukuk ilkeleri”ni tespit etme ve buna uygun stratejiler geliştirme kudreti “bütün olumsuzluklara rağmen, yine Türk gençliğinin damarlarındaki asil kandadır... Ve kimse unutmasın ki, bu kan yine o kandır...” ve “üçüncü binyılın ideolojisi, medeniyetler beşiği olan Anadolu’dan çıkacak ve bütün insanlığı manyetik alanına çekecektir.”⁵⁸⁶

Burada “Türkiye Cumhuriyeti veya Atatürk modeli” öne çıkmakta; bu model, “bütün mazlum milletlere örnek olmuş ve dünya çapında Hristiyanların elindeki topraklar azalırken, Müslümanların elindeki topraklar artmıştır!”⁵⁸⁷ Ayrıca, müellife göre, Atatürk, Batı’nın dediğini yapmamış, Batı’nın kendisi için yaptığını Türkiye için yapmış ve mazlum milletlere örnek olmuştu. Bugün de Türkiye’nin bu milletlere örnek olması gerektiğini söyleyen Bulut, günümüzde Türkiye’nin “ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan büyük ölçüde işgal edilmiş” olduğunu, bu yüzden “Türklüğün Yeni Dünya Düzeni”ni kurmak için ülke içinde İslamcı-Türkçü-Laikçi ortak cephenin oluşturularak “7’den 70’e” direnmek lazım geldiğini vurgulamaktadır.⁵⁸⁸

Arslan Bulut’un AYSAM merkezinde 2004 yılında yapılan bir yuvarlak masa toplantısında Avrasyacılıkla ilgili söyledikleri konumuzla doğrudan ilintilidir. Ona göre,

“Bugün Avrasyacılık deyince, dünya politikasında iki Avrasyacılık geliyor. Biri, Amerikan Avrasyacılığı, Brzezinski’nin “Avrasya Satranç Tahtası” adlı eseriyle başlayan ve daha sonra genişletilmiş Büyük Ortadoğu Projesi diye devam eden projesi, Amerikan Avrasyacılığı gibi görünüyor. Diğer tarafta da, bugün Rusya’nın dünya siyaset arenasında konuşulan Avrasyacılığı var. O da, Aleksandr Dugin

⁵⁸⁵ Arslan Bulut, “Türkiye’nin Yeni Stratejisi”, *Ulusal*, No. 4 (1997), s. 52.

⁵⁸⁶ Arslan Bulut, “Küresel Saldırıya Küresel Cevap”, *Bir Millet Uyaniyor*, yön. Atilla İlhan, 5. baskı (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006), s. 102 ve 105.

⁵⁸⁷ *a.g.m.*, s. 100-101.

⁵⁸⁸ *a.g.m.*, s. 106-109. Bu “işgal motifi”nin siyasi ve entelektüel çevrelerin sol veya sağ uçlarındaki bazı kişilerin söylemlerinde genişçe yer tuttuğu görülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’nin “ekonomik, stratejik, siyasal-ideolojik-kültürel” anlamda işgal altında olduğunu söyleyen ve aynı zamanda ‘Avrasya’dan bahseden bir eser için bkz.: Yıldız Sertel, *Şu Değişen Dünya: Türkiye-Avrasya* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006).

tarafından temsil edilen, arkasında tarihi bir Rus mistik yapısı, Rus tarihi görüşünde bulunan Rus Avrasyacılığı var.”⁵⁸⁹

Bulut, “bir Türk Avrasyacılığı var mı?” sorusuna “Atatürk’te bazı fikir kırıntıları” bulunsa da, Cumhuriyet tarihinde böyle bir fikrin gelişmediğini, yalnız Alparslan Türkeş’in bazı görüşler⁵⁹⁰ beyan ettiğini belirttikten sonra “Türk Avrasyacılığıyla ilgili bir coğrafya var mı?” diye sormaktadır:

“Türk Avrasyacılığıyla ilgili bir coğrafya var mı?” diye, ben kendim düşündüğümde şöyle bakıyorum: Bir Avrasyacılık olabilmesi için önce sizin bir güç haline gelmeniz lazım, bir güç oluşturmanız lazım. Bunun adını 1993 yılında şöyle koymuştum: “Türk Birleşik Devletleri” diye... Türk birliği’ni, Türk Avrasyacılığı fikrinin temeli olarak görüyorum. Bu da, Rusya’nın Türk birliğine saygılı olmasıyla ilgilidir. Tabii, Türklerin de Rus birliğine veyahut Slav birliğine saygılı olmasıyla ilgilidir.”⁵⁹¹

Yukarıdaki milliyetçi entelektüellere birçok konuda katılan, jeopolitik hususunda dersler ve eserler veren emekli Korgeneral Suat İlhan’ın da görüşlerine kısaca göz atmakta fayda vardır. Bu bağlamda öncelikle İlhan’ın Türklerin jeopolitiği ile ilgili bir kitabının⁵⁹² ikinci baskısında hem kitabın isminde (ki “Avrasyacılık” ifadesi

⁵⁸⁹ *Yuvarlak Masa Toplantısı Raporu*.

⁵⁹⁰ Bulut, Türkeş’in söz konusu ifadelerinin şu şekilde olduğunu aktarmaktadır: “Birbirlerinin içişlerine karışmayan, karşılıklılık ilkesiyle hareket eden, eşit haklar ve eşit şartlar altında ilişkilerini sürdüren ve bu şekilde her sahada işbirliği yapan Türk cumhuriyetleri, Türk birliğinin kurulmasını temin edecek ve kalıcı bir dünya barışına ve adaletli bir yeni dünya düzenine geçişi sağlayacaktır. Dünyanın Anadolu, Kafkasya ve Ortadoğu’yu kapsayan bu coğrafyasında Türkiye, Türk cumhuriyetleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu işbirliği üçgeni, Batı dâhil, dünyanın diğer kıtalarındaki hâkim güçlerin emperyalizme kayan bazı uygulamalarını da ortadan kaldıracaktır”. Bkz.: *Yuvarlak Masa Toplantısı Raporu*.

⁵⁹¹ *Yuvarlak Masa Toplantısı Raporu*.

⁵⁹² Kitap için bkz.: Suat İlhan, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, 2. baskı (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005). İlhan, yazdığı Önsöz’de bu kitabın temelini 1995 yılından beri Milli Güvenlik Akademisi’nde vermekte olduğu “Türkiye Jeopolitiği” isimli dersinin not ihtiyacını karşılayan *Türkiye’nin Jeopolitik Konumu ve Türk Dünyası* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1999) isimli eserinin teşkil ettiğini, ama son gelişmelerle jeopolitik ortamdaki değişmelerin yeniden yorumlanması ihtiyacı doğduğunu; ve iki yılı aşkın bir çalışma süresi sonunda “2.baskı çalışması 1.baskıdan tamamen farklı sonuca ulaştı[ğın] ve yeni bir yayımla karşı karşıya kalındı”ğın, yeni içeriğin yeni ismi beraberinde getirdiğini (s. 11) belirtmektedir. Müellif pek belirtmese de, burada A. Dugin’in tercüme kitabından birçok konuda etkilendiği ve pek çok alıntı yaptığı (ve ayrıca kitabın ismine “Avrasyacılık” ifadesinin eklendiği) görülmektedir. Burada gözden kaçan husus, “Türkiye Jeopolitiği” dersinde Avrasyacılığın daha önce işlenmediği veya bu eserdeki kadar geniş boyutta söz konusu edilmediği, yani 1999 tarihine dek (veya Dugin’in tercümesinin yayınlandığı

eklenilmiş), hem de içeriğinde önemli ekleme ve değişiklikler yaptığını, Avrasyacılık bahsini A. Dugin'in Türkçeye tercüme edilen kitabı⁵⁹³ doğrultusunda genişçe tuttuğunu belirtmek lazımdır.⁵⁹⁴

İlhan'ın Avrasya düşüncelerinde Türkiye merkezli Türk Dünyası ve o bölgeye sunulacak olan Atatürkçü düşünce sistemi öne çıkmaktadır. Ona göre, 'Avrasya', "Türk dünyası artı Türk dünyasının jeostratejik ufku, stratejik imge alanı içerisinde kalan

2003 yılına dek) önemli bir Türk jeopolitikçisinin gündeminde jeopolitik düşünce babında bu konunun pek ilgi uyandırmadığı veya merkezî bir konumda olmadığı ile ilgilidir. Bu hususun, sadece İlhan için değil, diğer birçok Türk jeopolitikçi için de geçerli olduğu söylenebilir. Rusya ile ilgili pek çok konuyu Batı üzerinden öğrenmeye çalışan Türk akademi camiasının büyük çoğunluğunun bu tavrı, tabii ki, gelişmelerin zamanında görülmemesine, entelektüel hayatın vaktinde ve nüanslarıyla beraber takip edilememesine neden olmakta; dahası bu tür yayınlarda Batılı analiz çerçevelerinin hâkim olduğu açıktır; yani Batının süzgecinden geçip gelen bilgilerle beslenilmekte, bunun da sağlıklı değerlendirmelerin yapılmasını engellediği, Avrasyacılık dâhil birçok hususta bariz şekilde görülebilir.

⁵⁹³ Tercüme kitap için bkz.: Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, 1. baskı, çev. Vügar İmanov (İstanbul: Küre Yayınları, 2003).

⁵⁹⁴ Yeri gelmişken, İlhan'ın Dugin'in kitabını pür dikkat okuduğunun sezilmesine rağmen, alıntı ve algılamalarda bazen pek dikkatli olunmadığı aşağıdaki şu bir iki husustan görülebilir. Öncelikle, İlhan, Dugin'in kendi kitabına *Rus Jeopolitiği* ismini verdiğini yazmaktadır (İlhan, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, s. 40), hâlbuki bu isimlendirme yayınevi tarafından eserin Türk kamuoyunda daha geniş kabul görmesi için verilmiştir. Eserin asıl ismi olan *Jeopolitiğin Temelleri: Rusya'nın Jeopolitik Geleceği, Mekânla Düşünmek* ise, tercüme kitabın tam künyesinin yazıldığı IV. sayfada Rusça olarak Latin harfleriyle belirtilmektedir. Bunun yanında, İlhan, jeopolitiğin başlıca tanımıyla ilgili Dugin'den yaptığı alıntıda "insanlığı" kelimesine yanlışlıkla bir harf ekleyip aktararak bunu tercümenin Türkçe hatası olarak göstermektedir: "A. Dugin, çok gerçekçi ve jeopolitik anlayışımızı destekleyen açıklamalar yapıyor: 'Jeopolitik insanlığın mekan faktörü ile karşılıklı ilişkisi içerisinde inceleyen bir disiplindir' sözü - tercümenin Türkçe hatası hariç- görüşlerimizi pekiştiriyor". (a.g.e., s. 41). Burada söz konusu olan 'hata'nın, yani "insanlığın", aslında "insanlığı" şeklinde ilgili sayfanın başında italikle ayrıca ayrılmış ilk cümlelerin içinde yer aldığı tespit edilebilir (Dugin, a.g.e., s. XII). Benzeri yanlış aktarmalara, "İlahi takdirin akıl üstünlüğü" ifadesindeki "İlahi takdirin akıl üstünlüğü"ne dönüşmesi (İlhan, a.g.e., s. 192); "Türk kavuğu ve Latin mitrası" ifadesinde ise mitrasın "miras" olması (aynı yer) gibi örnekler verilebilir. Diğer taraftan İlhan'ın aşağıdaki alıntısındaki algılamaya değinilebilir: "A. Dugin yayımlacılığın zorluğuna 'stratejik ittifaklarla' çare arıyor ve yanılıyor. Bu amaca ulaştıracak Rus halkı hakkında bazen çok kötümser ("Rusya Federasyonu'nun devlet tarihi yoktur, sınırları tesadüfî, kültürel eğilim noktaları bulanık, siyasal sistemi sallantılı ve müphem, etnik haritası çeşitli, ekonomik yapısı bölük pörçük..."), bazen ise tam aksi çok iyimser olabiliyor: "Rus halkı, istikrarlı ve yetkin bir siyasal öznenin tüm alametlerine sahip olan tarihi bir birliktir. Etnik, kültürel, psikolojik, dini olarak birleşmiştir". Herhalde Rusya; birbirinin tam karşısında olan bu iki açıklamanın ortalarında bir yerde bulunuyor" (İlhan, a.g.e., s. 168). İlhan, burada yaptığı iki alıntının birbirine zıt olduğunu, müellifin Rus halkıyla ilgili gâh olumlu gâh olumsuz açıklama yaptığını düşünmektedir. Hâlbuki kitabın tamamı bir yana bu alıntılara bile bakılır ise, Dugin'in burada Rus halkı ile Rusya Federasyonu (RF) arasında belli bir ayrıştırma yaptığı, alıntılardan birincisinin RF, ikincisinin ise Rus halkıyla ilgili olduğu görülebilir. İlhan, başka bir yerde ise, "Diğer bölümlerdeki açıklamalarından anlaşılacağı gibi A. Dugin Avrasya'ya doğru bakıyor ve Avrasya'dan Avrupa-Asya kıtalarını anlıyor" (a.g.e., s. 210) demektedir. Bunun yanlış bir anlaşılma olduğunu belirtmeye gerek yok herhalde, çünkü Dugin Avrasya'yı böyle anlamadığı gibi, kitabının pek çok yerinde Rusya-Avrasya özdeşliğine vurgu yapmaktadır. Bu hususlar bazılarınca pek ayrıntı sayılabilir, ama burada Avrasyacı bir metnin nasıl aktarılması söz konusu olduğu için ilgili hususların vurgulanması konumuz açısından önemli görülmüştür.

bölgeler”dir.⁵⁹⁵ İşte bu Avrasya coğrafyası kapsamında ele alınmayan bir Türk Dünyası politikasının ayakları yere basmadığı için başarı şansı yoktur. İlhan’ın Türk Dünyasını yekvücut bir jeopolitik analiz birimi olarak ele aldığı veya öyle olmasını istediği anlaşılmaktadır. Ayrıca, ona göre, Türkiye, Türk Dünyasının varlığını devam ettirmesi için hayatî bir konumdadır: “Türkiye varsa, Türk Dünyası vardır; Türkiye yoksa Türk Dünyası yoktur”.⁵⁹⁶ Bunun yanında, İlhan’ın görüşünce, hem Batıya (AB’ye) katılmamak, hem de Batıya yönelik olmak mümkündür ve gereklidir:

“Türkiye AB’ye katılımı içermeyen diğer seçenekleri düşünürken de Batı ile olan kültürel ve politik yakınlığı olabildiğince sıcak tutmaya çalışacaktır. Batıya kapılanmamış, Batıya kul-köle olmayan bağımsız Türkiye’nin de politik önceliği Batıya yönelik olacaktır. Batı ile ilişkiler, Türkiye Türklüğünün kaçınılmazı, vazgeçilmezi olduğu kadar diğer seçeneklerin de örnek olarak EKİT ortaklığının, Karadeniz Ekonomik İşbirliği’nin, İslam Konferansı’nın başarılı olmalarının bir gereğidir”.⁵⁹⁷

Suat İlhan “Türk Avrasyacılığı” için bir takım öneriler de ileri sürmektedir. Öncelikle, AB’ye katılıma hayır demekle beraber Türkiye’nin “AB ile öncelikli ve iyi ilişkiler, ABD ile stratejik ortaklıklar, Rusya Federasyonu ile işbirliği, İslam Dünyası ile yakınlık gibi birçok dış politika seçeneğine kavuşacak” bir durum ortaya çıkacak. Akabinde bağımsız Türk devletlerinden çekirdek birlik kurulacak, bir Türk Dünyası kamuoyusu oluşturulacak, sonra da Ekonomik İşbirliği Teşkilatı/EKİT (Türkiye, Türk Cumhuriyetleri, İran, Afganistan, Pakistan) canlandırılıp geliştirilecektir.⁵⁹⁸ Yalnız Suat İlhan’a göre, “Türk Avrasyacıları” için olmazsa olmaz şart, Atatürkçü düşünce sistemine bağlılık olmalıdır, ki bu hususun kendisi ile “Türkistan merkezli

⁵⁹⁵ *Yuvarlak Masa Toplantısı Raporu*. 2004’te izhar edilen bu tanımla beraber, İlhan, bir sonraki yıl yayınlattığı ismi yukarıda geçen *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık* kitabında Avrasya için Avrupa+Asya karışımı başka bir tanımlı vermektedir: “Bugün ve görünen gelecekteki büyük güç odaklarının konumu da dikkate alınarak Avrasya’yı altı coğrafi bölgeye ayırmak mümkün: 1) Avrupa (Batı, Orta, Doğu); 2) Orta Asya veya Türkistan, 3) Doğu Asya (Sibirya, Moğolistan, Çin, Japonya, Kore); 4) Güneydoğu Asya; 5) Güney Asya (alt kıta); 6) Orta Doğu (İlhan, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, s. 119-120).

⁵⁹⁶ İlhan, *a.g.e.*, s. 204. Gerçi İlhan’ın Soğuk Savaş döneminde Türkiye ile Türk Dünyasının birbirine düşman kutupların içinde yer alarak nasıl varlıklarını sürdürdüklerini bu bağlamda dikkate almadığı görülmektedir. Burada Türkiye ile Türk Dünyası ülkeleri olarak tanımlanan devletlerin birbiriyle ne kadar karşılıklı tamamlayıcı nitelikte olduklarından bahsedilmemektedir.

⁵⁹⁷ *a.g.e.*, s. 177.

⁵⁹⁸ *a.g.e.*, s. 213.

Avrasyacılar” olarak tanımladığı Namık Kemal Zeybek, Ümit Özdağ vs. gibi milliyetçilerle de “önemli ortak yan”ını teşkil ettiğini yazmaktadır.

“Atatürkçü düşünce sistemi, milliyetçiliği çağdaşlaştıran açıklaması, İslamı gönüllerde yücelten laik yapısı ve ilkeleri ile bölge ülkeleri için en güvenli düşünce ve eylem aracı veya programı olabilir... Atatürkçü düşünce sistemine dayanan Türk Devrimi, Türk Avrasyacılığının düşünce tabanını oluşturur. Bu sebeple, Türk Devriminin tanıtılması, yaygınlaştırılması, Türk Avrasyacılığının ilk çalışma alanlarından birisi olmalıdır. Çalışma alanlarının ikinci büyük konusu, bu düşünce etrafında kamuoyu oluşturulması, üçüncü büyük konu, EKİT’in canlandırılarak güçlendirilmesidir.”⁵⁹⁹

İlhan’la ilgili son bir husus, onun Türk Dünyası diye tasnif ettiği ülkelerle uluslararası birlik oluşturmak noktasında söyledikleridir. Ona göre, uluslararası birlik kurmanın olmazsa olmaz iki şartı vardır: ilki, birlik üyelerinin ortak kültürde, yani çekirdek unsurlarda (dil, tarih, din, örf-adet-gelenek, benimsenen düşünce sistemi) ortaklıklarının bulunmasıdır; diğeri ise, coğrafi bütünlük oluşturmalarıdır.⁶⁰⁰ Kültürel değerlerde önemli ortak taraflara sahip olan İslam dünyasının coğrafi bütünlük yoksun olmasından dolayı etkili olamadığını vurgulayan İlhan, Türk Dünyasının ise önemli ölçüde coğrafi bütünlüğe sahip olduğunu eklemektedir.⁶⁰¹

Bu kısımda buraya kadar isimleri ve görüşleri zikredilen şahısların katıldığı bir yuvarlak masa toplantısında uzlaşma sağlanan aşağıdaki maddeleri zikretmek faydalı olacaktır: a) Türkiye merkezli Avrasya kavramı ortaya konulmalı, Türkiye ve Türk Dünyası ilişkileri sağlamlaştırılmalı, b) EKİT gibi kurumlar gecikmeksizin canlandırılmalı, c) Türk Dünyasının önünün açılması için Ön Asya’daki ülkelerle işbirliği geliştirilmeli, d) Türkiye, AB’ye girebilmek için Avrasya’daki çıkarlarından vazgeçmemeli, özgür kalmalı ve Avrasya’da AB politikalarının liderliğini yapmalı, e)

⁵⁹⁹ *a.g.e.*, s. 179 ve 213.

⁶⁰⁰ *a.g.e.*, s. 205.

⁶⁰¹ Bu arada, bir Akdeniz ülkesi olan Türkiye ile binlerce kilometre ötede bulunan kara ülkeleri Kazakistan ve Özbekistan’ın coğrafi yönden ne kadar birbirine bağlı oldukları açıklanmamaktadır. Diğer taraftan, söz konusu ülkelerin Anadolu’daki Türklerle kaç yüzyıldır artık ortak tarihi paylaşmamaları, farklı kültür/medeniyet havzalarına dâhil olmaları, kendilerine has milli kimliklerini ve dillerini oluşturmaları (bu, Türkiye’dekiler için de geçerli) neticesinde nasıl bir jeopolitik birlik meydana getirecekleri tatminkâr şekilde izahını bulamamaktadır.

Rusya Federasyonu ile münasebetlerin tarihî arka planı unutulmaması koşuluyla yeniden değerlendirilmeli ve ilerletilmelidir.⁶⁰²

Son olarak bir dönem “Türk Dünyasından sorumlu devlet bakan”ı olan A. Ahat Andican’ın ‘Avrasya stratejileri’ne değinmek gerekir. Andican, Avrasya’nın dar (“eski Sovyetler Birliği coğrafyası”) ve geniş (“Avrupa, Rusya, Çin, İran, Türkiye ve Türk Dünyasını içine alan bir eksen”) olmak üzere iki manada anlaşıldığını, “geleceğe yönelik projeksiyonlar yapmak açısından” bu sonuncu tanımı göz önünde bulundurmaya belirtmektedir.⁶⁰³ Ona göre, Doğu Avrupa, Rusya ve Türk Dünyası eksen, bu Avrasya coğrafyasının merkezinde yer almaktadır. Burada genellikle Türk Dünyasına yönelik stratejiler önem kesbetmektedir.

Tüm özellikleri ve birikimi nedeniyle Türkiye’nin Avrupa-Türk Dünyası-İslam Dünyası ekseninde politikalar geliştirmesi, bunlardan birinin eksikliğinin veya öne çıkmasının dış politikada gerilim alanları meydana getireceğini ileri süren Andican, Türk Dünyası hususunda şu pratik önerileri teklif etmektedir: 1) Türkiye ve Türk Dünyasının çıkarlarına göre şekillendirilmiş uzun dönemli politikalar oluşturulmalı, bunlar gündelik endişelere alet edilmemeli; 2) Ermeni işgalindeki Azerbaycan toprakları kurtarılmalı, aksi halde diğer Türk cumhuriyetlerinin de siyasi geleceği tartışmalı olacaktır; 3) Türkistan Cumhuriyetlerine yönelik bütün çalışmalar bunların ekonomik ve siyasi manada bir devletler topluluğuna dönüşmeleri istikametinde yoğunlaştırılmalı, aksi takdirde söz konusu bölge Rusya’nın arka veya Çin’in ön bahçesi olmaktan kurtulamayacaklar.⁶⁰⁴

Çin’in XXI. yüzyıldaki yöneleceği siyasi konjonktürün Orta Asya cumhuriyetlerinin geleceğini büyük ölçüde etkileyeceğini ve Rusya ile Çin’in yakınlaşmasıyla bunların iki dev arasında sıkışacaklarını düşünen Andican, Türk Dünyası açısından faydalı olan durumun, aslında Moskova ve Pekin’in istediği şekilde

⁶⁰² *Yuvarlak Masa Toplantısı Raporu*.

⁶⁰³ A. Ahat Andican, “Avrasya Stratejileri Üzerine” (Söyleşi), *Ulusol*, No. 4 (Güz 1997), s. 13.

⁶⁰⁴ A. Ahat Andican, “Türkiye, Türk Dünyası ve Rusya Üzerine Düşünceler”, *Ulusol*, No. 1 (Haziran-Temmuz, 1996), s. 29.

bir Rusya-Çin ekseninin ortaya çıkmaması olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰⁵ Ayrıca, Andican, burada Rusya ile de bir hesaplaşmanın belirleyici olacağına işaret etmektedir:

“Türk [cumhuriyetlerinin] yönetimleri Rusya’nın bu bölgelerdeki etkinliğini Türkiye ile paylaşabileceği gibi saf bir hayale kapılmamalıdır. Türkiye ve Türk Dünyası’nın geleceği, büyük ölçüde Rusya ile yapılacak sosyopolitik ve ekonomik mücadelenin sonuçları tarafından belirlenecektir... Bu rekabetin gereklerine göre şekillendirmeyen Türk dış politikası da başarısız olmaya mahkûmdur.”⁶⁰⁶

Andican, Türkiye ile Türk Dünyası arasında “karşılıklı eşitlik prensibine dayalı bir yapılanmanın” olması; dil, ırk ve dil birliğinin tek başına bir siyasi birliğe dönüşmeyeceğinin bilinmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bununla beraber, öncelikle “Türk Dünyasının siyasi nitelikte güç olabilmesinin yolu, ekonomik ve kültürel altyapının sağlamlaş”tırılmasından geçmektedir. İkinci olarak,

“...Türkistan cumhuriyetlerinin kendi aralarında, en azından ekonomik ve sosyal işbirliğini başlatmaları gerekir. Yani bu bölgede AB’ye benzer bir Türkistan siyasi yapılanması, bir ‘Türkistan Konfederasyonu’ ortaya çıkmak mecburiyetindedir. Bu, bugün için hayal gibi görünse bile geleceği belirleyecek en önemli faktörlerden birisidir. Eğer Azerbaycan’ın tam bağımsızlığı, Türkistan cumhuriyetlerinin kendi aralarında homojenliği sağlanabilirse Türkiye, Azerbaycan ve diğer Türk cumhuriyetleri etkin bir Türk Dünyası oluştururlar. Türkiye’nin dış politikasında, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerinde bu iki reel koşulu çok iyi anlaması ve bütün altyapı-üstyapı yatırımlarını bu cumhuriyetlerin entegrasyonunu amaçlayacak biçimde oluşturması lazımdır. Aksi takdirde, Türk Dünyasından sadece coğrafya olarak söz edebiliriz.”⁶⁰⁷

Yukarıdaki alıntı ve özetlerden görüldüğü gibi, milliyetçilerin muhayyilesindeki Avrasya kavramı, bir etnik grubun, yani Türklerin etrafında şekillenmektedir. Burada da Türk dünyasının jeopolitik anlamda yekpare büyük bir alan teşkil ettiği; Türkiye’nin bu

⁶⁰⁵ Andican, “Avrasya Stratejileri Üzerine”, s. 14.

⁶⁰⁶ Andican, “Türkiye, Türk Dünyası ve Rusya Üzerine Düşünceler”, s. 29. Müellif, bu pasajı 14 Eylül 1993 tarihinde *Tercüman* gazetesinde yayınlanan “Dış Politikada Yeni Bir Açmaz” başlıklı yazısından aktarmaktadır.

⁶⁰⁷ Andican, “Avrasya Stratejileri Üzerine”, s. 19.

jeopolitik içerisinde hem tarihen, hem de günümüzde belirleyici/merkezî rol oynadığı varsayımından hareket edilmekte; her ne kadar Türk Dünyası söz konusu edilse de meseleler Türkiye merkezli zaviyeden düşünülmekte, diğer Türk kökenli toplum ve devletlerin zaman ve mekân içindeki siyasi, kültürel iktisadî vs. etkilerinin göz ardı edildiği sezilmektedir. Dahası, çok-halklı bu büyük coğrafyada tek bir etnik kökene dayanarak bir medeniyet kurucu söylem geliştirmenin de, medeniyet teorisi ve pratiği açısından zor olduğu gözükmemektedir. Milliyetçilerin tarihî Turan konseptini, A. Dugin'in ima ettiği manada, yani Avrasyacılık bağlamında etnik parametrelerinden soyutlayıp daha kuşatıcı bir biçimde yeniden üretemedikleri, üretilenlerin de Türkiye merkezli milliyetçi görüşlerin başka bir biçimde tekrarı olduğu görülmektedir.

5.1.4. Diyalog Avrasya Platformu: Kültürel Diyalog

Türkiye'de Avrasya kavramını kullanan ve bu şekilde tanımlanan coğrafyaya yönelik ilgi ve yayınlarını sürdüren kuruluşlardan birisi de, Diyalog Avrasya Platformu'dur (DAP). DAP, Türkiye Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın bünyesinde faaliyet gösteren bir platformdur; bu platformun ilk kez Eylül 1998'de çeşitli ülkelerden gelen gazeteci ve yazarlarca gerçekleştirilen bir toplantıyla faaliyete başladığı belirtilmektedir. Platformun merkezi İstanbul'da bulunsa da gerek Türkiye'nin, gerekse diğer ülkelerin çeşitli kentlerinde yıllık toplantılar düzenlenmektedir. Şimdiye kadar toplam yedi toplantı gerçekleştiren platformun Internet sayfasındaki deklarasyonunda kurumun amacı, "Avrasya'dan hareketle bölge ve dünya insanının diyalog kurmasına, birbirini anlamasına ve barış içinde yaşamasına katkı sağlamak ve Avrasya'nın kültürel ve entelektüel birikimini dünyaya duyurmak" olarak belirtilmiştir.⁶⁰⁸ Yine aynı yerde, Avrasya'nın "en geniş anlamı ile Avrupa ve Asya'nın birleşimi" olduğu tanımı yapılmakta ve "Diyalog Avrasya" projesine başlangıçta "Türkçe ve Rusça konuşan

⁶⁰⁸ "Diyalog Avrasya Platformu Çalışma Sistematiği", www.da.com.tr (Erişim 2 Şubat 2007).

Merkezî Avrasya” coğrafyasından başlanıldığı kaydedilmektedir. Deklarasyona göre, “Merkezî Avrasya”, tarih boyunca büyük medeniyetlere beşiklik etmiştir; hele son yıllarda blokların yıkılması ile beraber önemi bir kat daha artan Avrasya’nın, geleceğin dünyasının şekillenmesinde etkisi büyük olacaktır. Neticede, kabul edilen taktik icabınca öncelikle bu coğrafyanın aydınları arasında bir diyalog başlatılması, akabinde bu süreç aydınlar üzerinden mevzubahis halklara nakledilmesi amaçlanmaktadır.

DAP’ın deklare ettiği ilke ve temel felsefesini burada aktarmak, konumuz olan Avrasyacılıkla ilgisi bakımından faydalı olacaktır:

“DAP’ın İlkeleri ve Temel Felsefesi:

1. DAP, diyaloga, anlamaya, anlaşılmaya ve barışa yönelik projeler üretir ve bu çerçevede söz konusu amacı sağlayan kalıcı ve sürekli faaliyetlerde bulunur.
2. DAP, gönüllü bir harekettir.
3. DAP, bir ortak/ kolektif harekettir.
4. DAP, politika üstü olup hiçbir ülke, kurum ve kuruluşa doğrudan veya dolaylı angaje değildir.
5. DAP, bireyler, halklar ve tüm insanlar arasındaki ilişkilere karşılıklı adalet, hakkaniyet, saygı ve tolerans prizmasından bakar.
6. DAP, bilime ve akla dayanarak devletlerin, toplumların ve dinlerin genel ilke, kabul ve gelenekleriyle uyum içerisinde hareket eder.
7. DAP, yukarıda belirtilen prensiplerini ve amaçlarını benimseyen diğer Avrupa, Asya ve tüm dünya ülkelerinin halklarına açıktır.”⁶⁰⁹

Diyalog Avrasya Platformu’nun toplantıları geniş bir şekilde ve resmî katılımı gerçekleştirilmekte olup genellikle burada alınan kararlarda platforma üye ülkelerdeki aydınlar arası ilişkilerin geliştirilmesi, medya ile irtibatın kurulması, kitaplar neşredilmesi, medeniyetler ve kültürler arası diyalogun ve iletişimin teşvik edilmesi gibi hususlarda yapılacak sempozyumların düzenlenmesi gibi konular yer almaktadır. Genellikle, katılımcılar arasında ellerinde belli bir iktidar/yetki gücü bulunduran aydınların, örneğin gazeteciler veya yazarlar birliği başkanları, rektörler, iktidar partilerine mensup milletvekilleri, araştırma enstitüsü müdürleri, akademisyenler vb. olduğu müşahade edilmektedir. Bunlara Cengiz Aytmatov, Olcas Süleymenov, Muhtar Şahanov, Rostislav Rıbakov, Anar Rzayev, Giuli Alasania, İlber Ortaylı, Kemal Karpat,

⁶⁰⁹ aynı yer.

Büşra Ersanlı, Ümit Meriç örnek gösterilebilir. Kendi ülkelerinde (Türkiye dışında) muhalif durumda olan hemen hemen hiçbir düşünür ve aydının bu platforma üye olmadığının da gözlemlenebileceğini eklemek gerekir.

Bunların yanında, platformun homojen fikirli entelektüellerden oluştuğu söylenemez, burada üyeler arasında farklı amaç veya algılamalardan kaynaklanan hususlar da mevcuttur. Söz gelişi, platformun Azerbaycan Milli Komitesi'nin Başkan Yardımcısı milletvekili Rebiyyet Aslanova, bu platformun Ali bey Hüseyinzade (Turan), Ziya Gökalp ve Cemalletin Efganî gibi mütefekkirlerin amaç ve meramlarını devam ettirdiği kanısındadır.⁶¹⁰ Fakat gerek ilgili toplantıların sonuç bildirgelerinden, gerekse de kurumun *Diyalog Avrasya* isimli dergisinin takip ettiği yayın çizgisinden bu çıkarımlarda bulunmanın biraz zorlama olacağı söylenebilir.

Platformun Genel Koordinatörü Erkam Tufan Aytav, haftalık bir haber dergisine (*Aksiyon*) yaptığı açıklamada *Diyalog Avrasya*'yı küreselleşme ile yerelleşmenin imtiazı olarak yani *glokallik* (globallik+lokallik) kavramıyla açıklamakta; diğer bir deyişle, “insan hakları, serbest piyasa, fikir hürriyeti bakımından yüzü Batı'ya dönük ama Avrasya coğrafyasının önemine ve diyalog kurulması gerektiğine inanan, kültürel, fikri ve ekonomik işbirliğine önem veren bir hareket.”⁶¹¹ Aytav, diğer “siyasi Avrasya hareketleriyle”, bilhassa Aleksandr Dugin'le bir ilişkileri olmadığını, bu bağlamda platformun başlığındaki ‘Avrasya’ kelimesinden dolayı kendilerinin başka hareketlerle karıştırılmamasını belirtmektedir. Platformun onursal başkanlarından ve aynı zamanda Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanı olan Anar Rzayev de, kültürel ilişkilerin önemi üzerinde durarak aynı dergiye aşağıdakileri açıklamaktadır:

“Avrasya kavramında bir tehlike var. Avrasya coğrafyasında bir ülke -Rusya- egemen olursa, bu da eski Sovyet dönemine dönmek olur. Biz bunu istemiyoruz. Ayrıca kültür ilişkilerimizi eskiden de olduğu gibi devam ettirmek istiyoruz. Ben Avrasya kavramını kültürel bazda kabul etmek taraftarıyım. Siyaset olduğunda bazı problemler olabilir. *Da*"da da o yolda ilerlemek istiyoruz.”⁶¹²

⁶¹⁰ Rebiyyet Aslanova ile yapılan mülakat için bkz.: 17 Şubat 2005, www.525ci.com

⁶¹¹ Muhsin Öztürk, “Diyalog Dedik Da”, *Aksiyon*, No. 488 (12 Nisan 2004), www.aksiyon.com.tr

⁶¹² *aynı yer.*

Platform, *DA-Diyalog Avrasya* isminde Rusça-Türkçe yayınlanan bir dergi de neşrettirmektedir. *Diyalog Avrasya* dergisini Avrasya kelimesini kullanan bu kısımda zikredilen diğer yayınlardan farklı kılan yönleri vardır. Burada bölge aydınları, bilim adamları, siyasetçileri, sanatçıları doğrudan yazılar yazmaktadır. Dergi, siyasi-felsefi veya sosyokültürel bir akımın yayını olmaktan çok farklı noktaların buluştuğu daha ziyade kültürel bir platform görünümünü vermektedir. Yayın kurulunda Türkiye’den İlber Ortaylı, Kemal Karpat, Şerif Mardin, Halit Refiğ, Mete Tunçay, Büşra Ersanlı gibi önemli entelektüeller bulunmaktadır. Derginin editörlüğünü ilk başta Ercüment Dursun ve sonra bir dönem araştırmacı yazar Mustafa Armağan yapmış; daha sonra bu iş, gazeteci-antropolog Nevval Sevindi’ye devredilmiştir. İlk sayıdaki editörün mesajı derginin çok-disipliner yapısını ve düşünce çizgisini göstermesi açısından alıntılanmaya değerdir:

“Elinizdeki dergiyi sosyoloji, coğrafya, antropoloji, ekonomi, siyaset konularını işleyen ‘günün ve dünün’ dergisi olarak da görmek mümkün. İdealist, realist, barışçı ve savaşkan türlü türlü insanların serüven dergisi olarak da görülebilir. Avrasya kavramı üzerine yatırım yapan jeopolitik uzmanlarından Dede Korkut’u yorumlayan farklı edebiyatçılara, Özbek sinemasını ele alan Azeri aydından, Osmanlı, Moğol, Bizans, Selçuklu eklemlenmeleriyle renklenmiş tarihî tespitlere açık bir dergi. *DA*’nın ideolojisi, bilgi ve muhabbet; siyaseti, tanışmak ve anlamak; nihai hedefi, daha iyi yaşamak...”⁶¹³

Diyalog Avrasya dergisinin “Entelektüel Bakış” köşesinde ilk sayılarda daha yoğunluklu olmak üzere bazı kavramsallaştırmalar ve fikirler ileri sürülmeye çalışıldığı müşahade edilebilir.⁶¹⁴ İlk sayıda Uluslararası İlişkiler profesörleri Büşra Ersanlı ve

⁶¹³ “Avrasya’da Rengâhenk”, *Diyalog Avrasya*, No. 1 (İlkbahar, 2000), s. 1.

⁶¹⁴ Bu arada, dergideki tercümelerin -her ne kadar tercüme faaliyetinin yoğun emek dolu zahmetli bir iş olduğu bilinse de- genel olarak anlamsal, özel olarak da siyasi kavramlar, tarihî terim, yer isimleri hususunda pek tatminkâr oldukları söylenemez. Özellikle ilk sayılarda Avrasyacılıkla ilgili fikrî plandaki yazılarda Rusça ve Türkçe metinler karşılaştırıldığında yoğun olarak kavramlarda yanlış tercümelerin yapıldığı tespit edilebilir. Sonraki yazılarda da bu türden dikkatten kaçan çeviri ifadelerine rastlamak mümkündür: bir iki örnek vermek gerekirse, Amerika Dışişleri Bakanlığı (*gosdepartament*) olarak çevrilmesi gereken ifade Amerikan Devlet Dairesi olarak anlaşılması zor bir şekilde tercüme edilmiş; veya Osmanlı tarihinden bahsederken Eflak ve Boğdan olması gereken ifade Valahiya ve Moldova olarak kontekste uygun düşmeyen biçimde aktarılmış; bir başka yerde ise popüler kültür/kitle kültürü (*massovaia kul'tura*), evrensel kültür olarak nakledilmiş; son olarak “*Veçe* demokrasisinin unsurlarıyla” ifadesi “demokrasinin sonsuz unsurlarıyla” şekline dönüşmüş; bu arada *veçe*, kadim Rus diyarında şehir meclisi ve bu meclisin toplandığı yer için kullanılan bir ifade idi. Burada tercüme hatalarından ziyade

Cengiz Okman'ın genel anlamda Avrasya kavramını ve anlamını konu eden “Avrasya” başlıklı ortak bir makalesi bulunmaktadır.⁶¹⁵ Bu makalede müellifler, genel itibariyle Avrasya'yı Avrupa ve Asya'nın birleşimi olan bir mekan olarak görmekle beraber meseleye Rusya ve Türkiye bağlamından yaklaşmakta ve Avrasyacılığı, her iki ülke açısından “bir idealizm değilse de, bir optimizm olarak değerlendir”mekte, “Rusya'nın imparatorluk kültürünün nüfuz alanı, ‘Avrasya’sı olduğu gibi, adı konulmamış da olsa Osmanlı İmparatorluğu’nun da daima bir ‘Avrasya’sı oldu”ğunu düşünmektedirler. Dahası,

“Yirminci yüzyıl başındaki rejim değişikliği bu devletlerin [yani Rusya ve Türkiye'nin] siyasi kültürünü her ne kadar birbirlerinden ayırıp Türkiye'yi Atlantikçi çerçeveye yerleştirdiyse de son on yılda Türkiye de, Rusya da Avrasyacılıkta buluşmuşlar ve dünyanın geri kalan bölümleri ile ve kendi aralarındaki anlaşmazlıkları da işbirliklerini de bu platformda sürdürmeye devam etmişlerdi”.⁶¹⁶

Ayrıca, bu müelliflerce Rusya'daki Avrasyacılarla ilgili de aşağıdaki değerlendirme yapılmaktadır:

“...bugün Rusya'nın Avrasyacıları geleneksel kültür ve kimlik anlayışlarına bağlı değil, ekonomik/global gereksinimleri öne sürerek Amerika ile yakınlaşmaya karşı bir tutum almışlardır. Yeni Avrasyacılar ekonomik çıkarları koyu bir milliyetçilikle savunanlardır.”⁶¹⁷

Makaledeki son bir hususa da değinmek gerekirse, burada birbirinden niteliksel olarak farklılaşan Avrasyacılık ile Panslavizm arasında anlamsal bir bağ tespit edildiği izlenimi doğmakta, bu iki anlayışın XX. yüzyılın başlarında aslında birbirinden fazla bir zıt anlam taşımadıkları ifade edilmekte; geçen asrın son on yılında “Avrasyacılık ile

genelde Rusyalı düşünürlerin yazılarının, özelde ise Avrasyacılık fikriyatının bir düşünce olarak Türkiye'ye ne şekilde aktarıldığına dikkat çekilmek istendiği kaydedilmelidir.

⁶¹⁵ Büşra Ersanlı ve Cengiz Okman, “Avrasya: Az-i-ya: Jeopolitikten Diğer Perspektiflere”, *Diyalog Avrasya*, No. 1 (İlkbahar 2000), s. 28-34. Bu arada, makalenin Rusça başlığının Avrasiia/ Авразия olarak yazıldığını (doğrusu Evraziia/ Евразия olması gerek) kaydetmek gerekir ki, hiçbir manaya gelmeyen bu kelimenin bir harf hatası mı, yoksa Avrasya kavramına başka bir anlam verme çabası mı olduğu tam anlaşılmamaktadır.

⁶¹⁶ a.g.m., s. 30.

⁶¹⁷ a.g.m., s. 32.

Pantürkizm’in, Rusya geleneğinde Avrasyacılık ve Panslavizm birliğinde olduğu gibi bir yaklaşma sergilemediği kaydedilmektedir.⁶¹⁸

Dergide tarihçi profesör Kemal Karpat’ın görüşlerinin de, Türk entelektüellerce Avrasya kavramının hangi bağlamda yorumlandığını görmek açısından mevzubahis edilmesi gerekir. “Türkiye Açısından Avrasya” başlıklı makalesinde⁶¹⁹ Karpat, kıta birliği ve bütünlüğüne dayanan bir Avrasya kavramı üzerinde durmakta, Avrasya’yı Avrupa kıtasından ayıran sınırların her bakımdan itibarî olduğunu vurgulamakta ve bir coğrafi sınır çizmektedir: “Avrasya kıtası genellikle eski Osmanlı, Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği topraklarının tümünden oluşur. Ve Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Avrupa ülkelerini kapsar”. Bununla beraber, Karpat, Avrasya’nın siyasi bakımdan bir bütün olduğunu düşünmenin hatalı ve tehlikeli bir tutum olacağını belirtmekte, zira pek çok milli devlete bölünmüş bu bölgede tekrar o eski emperyal yapıların canlandırılması tehlikeli ütopyadan ibarettir. O, bunun yerine, “Avrupa Birliği’ni kısaca gözden geçirirsek Avrasya’nın ne gibi temeller üzerine kurulması gerektiğini daha iyi anlamış” olacağımızı önermektedir. Bunun yanında, Karpat, Avrasya kavramının neler içermesi gerektiğini birkaç öneri etrafında toparlamaktadır:

1. Avrasya, tarih, kültür ve dil esasları üzerine bina edilmiş kültürel, tarihsel ve coğrafi bir isimdir.
2. Avrasya kapsamına giren tüm ülkeler her bakımdan tam manası ile siyasi eşitliğe sahiptirler.
3. Kültürün esasını oluşturan tarih, din ve dil ayırıcı unsur olarak değil, tam tersine bölge insanlarını birleştiren araçlar haline getirilmelidir.
4. Avrasya ülkelerinin ana amacı sulh içinde yaşayan, ileriye dönük, demokratik, sivil, uygar ve ekonomik bakımdan müreffeh bir topluluk haline gelmektir.
5. Avrasya topluluğuna öncülük edecek kimselerin mensup oldukları hükümet ve devletlerinin temsilcileri olarak hareket etmemeleri gerekmektedir. Onlar topluluklarını ve kültürlerini temsil eden sivil kuruluşlar adına hareket etmelidirler.⁶²⁰

⁶¹⁸ a.g.m., s. 32-33.

⁶¹⁹ Kemal Karpat, “Türkiye Açısından Avrasya”, *Diyalog Avrasya*, No. 1 (İlkbahar 2000), s. 38-43.

⁶²⁰ a.g.m., s. 41-42.

Bir diğerk yerde, Karpat, bu önerilere birisini daha ilave etmektedir; ona göre,

“Avrasya ülkelerinin tümünün ferdi kendine amaç edinen bir devlet geleneği yaratmaları gerek. Çağımız ve Avrasya insanların fikir seviyesi artık köhne, ilahi devlet fikrini kabullenmeye müsait değildir. Çağımız, kişiyi ön plana çıkararak onun iyi olmasını baş hedef yapmıştır. Avrasya’nın çağına uyması kaçınılmaz bir zorunluluktur”.⁶²¹

Kemal Karpat da Rusya ve Türkiye’nin Avrasya coğrafyasında belirleyici olduğunu düşünmektedir. Ona göre, “Rusya ve Türkiye Avrasya toplulukları içinde tarih, kültür ve siyasi geçmiş bakımından merkezî bir mevkie sahiptirler”. Aynı makalede her iki ülkenin ortak ideolojisinin gerçek demokrasi olması gerektiğini söyleyen Karpat, Türkiye’nin “güçlü demokratik bir devlet” haline geldiğini, Rusya’nın ise böyle bir potansiyele sahip olduğuna işaret etmektedir. Yalnız,

“...Rusya’nın gerçek bir demokrasi olabilmesi için kendi yakın geçmişini ve geleceğini, bu arada Türkiye hakkındaki eski görüşlerini ve Türkiye ile olan ilişkilerini yeni gerçekler açısından tekrar değerlendirilmesi gerekir. Her şeyden evvel Rusya’nın Soğuk Savaş psikolojisinden sıyrılması gerek. Benim temas ettiğim birçok Rus bilgini ve bu arada sözde ihtisas sahibi ‘Türkologlar’, Türkiye’ye halen Çarcı veya Stalinci gözlüklerle bakarak onu sadece Amerika’nın emirlerini yerine getiren bir ülke olarak görmektedirler. Cumhuriyet Türkiyesi hem dünya içinde hem de kendi bölgesinde yerini ve değerini gerçekçi olarak tayin etmiş ve daima geleceğini düşünerek hareket etmiştir ve edecektir de... Türkiye iki yüz elli sene Rusya’nın istila korkusu ile yaşamıştır. Bu korku halen birçok Türkün psikolojisine sinmiştir. Buna karşılık birçok Rus halen dünyanın en güçlü devleti olmak hülyası içinde yaşamaktadır. Birçokları ise eski Sovyetler Birliği’ni tekrar canlandırmak hatta genişletmek arzusundadırlar. Avrasya’nın yeni dünya gerçeklerine uyabilmesi için her şeyden önce Rusya ve Türkiye’nin birbirine güvenebilmeleri gerekmektedir.”⁶²²

Son olarak, Karpat, Türkiye’de Rus dilini; Rusya, Orta Asya ve Kafkaslarda Türkiye Türkçesini “konuşan veya hiç olmazsa anlayanların sayısı”nın bir hayli

⁶²¹ Kemal Karpat, “Avrasya’da Devlet Kavramını Çağına Uydurmak”, *Diyalog Avrasya*, No. 2 (Yaz 2000), s. 33.

⁶²² Karpat, “Türkiye Açısından Avrasya”, s. 41.

çoğalmasını, “bizim anladığımız Avrasya fiiliyatta gerçekleşme yolunu tutmuştur” şeklinde yorumlamaktadır.

Bu arada, K. Karpat’ın Türkiye merkezli bazı görüşlerinin Rusyalı aydınlarca yapılan bir eleştirisinin aynı dergide yayınlanması geçikmedi. Rusyalı iki bilim adamı, A. Ivanov ve M. Shishin, ilk başta klasik Avrasyacılık akımının temel tezlerini özetledikleri cevabî yazılarında,⁶²³ Karpat’ın Türkiye’yi Rusya’nın Avrasyalı konumuyla eşdeğer tutmasının tartışmalı ve tarafgir bir durum arz ettiğini, bir ülkenin coğrafi olarak Avrupa ve Asya’nın kesiştiği bir noktada bulunmasının henüz onun Avrasyacı mahiyette olması anlamına gelmeyeceğini, bunun için daha ikna edici coğrafi, etno-kültürel ve tarihî temellendirmeye gerek duyulduğunu belirtmişlerdi. Ayrıca, müellifler Karpat’ın makalesinde Avrupa-merkezci yaklaşımın baskın olduğunu ve bu bağlamda Avrupaî değerlerin Türkiye vasıtasıyla eski SSCB’nin Türk dilli halklarına nakledilmesinin önerildiğini ifade etmekte idiler; hâlbuki onlara göre, bu halklar, birleşik Avrasya kültürel-coğrafi dünyasına mensup idiler.

Netice-yi kelim, Avrasyacılıkla ilgili bu tür bir müzakereye devam edilse idi, sağlıklı ve düzeyli bir tartışma sonucunda bir taraftan Rusya’daki Avrasyacılık akımının tezleri Türk aydınlarına doğrudan tanıtılabileceği, diğer taraftan da Türkiye’deki düşünürlerin katkıları söz konusu olabileceği ve belki de buradan yeni sentezlere açılım yapılabileceği tahmin edilebilirdi. Fakat bu tartışma ortamının burada kesildiğini belirtmek lazım.

⁶²³ A. V. Ivanov ve M. Y. Shishin, “Istoricheskoe Obosnovanie ‘Turetskogo Evraziistva’ Predstavliaetsia Somnitel’nym” [‘Türkiye Avrasyacılığı’nın tarihsel temellendirilmesi tartışmalıdır], *Diyalog Avrasya*, No. 6 (2002), s. 80-84. (Bu arada, makalenin doğru anlaşılması açısından Türkçe tercümesinin yeniden yapılmasında fayda olduğu söylenebilir). Aslında K. Karpat’ın bazı diğer düşünceleri de tartışmalı addedilebilir. Örneğin, Karpat, “Avrasya ülkeleri din özgürlüğüne sahip ülke bütünlüğüne hâlel gelmeyecek şekilde kendi dillerini serbestçe konuşmak ve geliştirmek hakkına tam sahip olmalıdır. Bununla beraber Avrasya’da iki dilin varlığı ön plana çıkmaktadır. Bu diller Türkçe ve Rusçadır. Bu iki dili ortak dil olarak seçmenin ana nedeni pratik kolaylıktır. Çünkü iki dil Avrasya’da en yaygın olarak konuşulmaktadır. Bu da bölgeye tarihten gelen bir mirastır”. (Karpat, *a.g.y.*). Rusça için bu durum kabul edilebilir olsa da, Türkçe için bu yargının geçerli olması tartışmalıdır. Türkçenin, XX. yüzyılda Türkiye’de/Anadolu’da Osmanlıca ve Batı dilleri etkisinde biçimlenen bir dil olarak yoğrulup şekillendirildiği ve bazen arılaştırmaya tabi tutulduğu düşünülürse; bunun örneğin, Azerbaycan’da veya Kazakistan ve Özbekistan’da ve bu bağlamda “Avrasya’da en yaygın olarak konuşulan dil” statüsüne nasıl kavuştuğunu, bunu savunan Türk aydınları izah edememektedir. Hele Türkiye’de son dönemlerde Türkçenin yozlaşması hususunda ciddi kaygıların izhar edildiği bir ortam söz konusudur. Dolayısıyla, mevcut sosyal gerçekliklere zıt bir önerme söz konusudur. Burada Türkçe ile kastedilen Türk dili bile olsa, yine de şu anda tek bir Türk dilinin varlığından bahsedilemez; ancak Azerbaycan, Özbek, Yakut, Kazak gibi Türk dilleri mevzubahis olabilir.

Bununla beraber, *Diyalog Avrasya* dergisinde ilk defa klasik Avrasyacı düşünürlerden P. N. Savitski, yenilerden ise B. Erasov'dan bir parça tercüme yapıldığını, A. Dugin'le -bildiğim kadarıyla Türk matbuatında ilk kez- bir mülakat⁶²⁴ gerçekleştirildiğini de eklemek gerekir. Dahası, *Diyalog Avrasya*'yı diğer dergilerden (örneğin, *Yeni Avrasya*) farklı kılan özellik, daha önce vurgulandığı gibi Avrasya olarak tanımlanan bölgeden yoğun bir yazı trafiğinin gerçekleşmesidir ki, burada ilgili yazarlar vasıtasıyla bölgenin nabızı genellikle tutulmaya çalışılmaktadır. Bilhassa çağdaş Rusya'nun durumu ve Türkiye ile mukayeseli tarih konusunda Rusyalı aydınların yazıları, değerlendirmeleri ve tahminleri dikkate değerdir.⁶²⁵

Sonuç olarak, yukarıda zikredilen temel felsefe ve prensiplerden, yıllık toplantı sonuç bildirgelerinden ve *Diyalog Avrasya* dergisinin yayın çizgisinden Diyalog Avrasya Platformu'nun Avrasya kavramını kullanma amacının, seçkin aydınlar vasıtasıyla çeşitli halkların kültürlerinin birbirine tanıtılması ve bunlar arasında diyalog kanallarının inşa edilmesi olduğu müşahade edilebilir; yani burada diğer 'Avrasya yansımaları'nda olduğu gibi siyasi projeksiyonlar veya ille de bir model sunma söz konusu değil. Zaten dergide bunları geliştirecek herhangi bir merkezî ideologun öne çıktığı da söylenemez. Burada asıl vurgu, kültürel diyalog üzerinedir ve bu, sadece söz konusu bölge için geçerli değil, aynı çevreden bir Diyalog Afrika platformunun çıkabileceği bile tahmin edilebilir.

⁶²⁴ Bu mülakat için bkz.: "Çok Kutuplu Globalleşme Sürecini Destekliyorum", *Diyalog Avrasya*, No. 5 (2001), s. 10-13.

⁶²⁵ Bu tür örnekler için bkz.: A. G. Belov, "Rossiia na Novom Etape" [Yeni bir dönemdeki Rusya], *Diyalog Avrasya*, No. 2 (2000) s. 22-27; E. Garevskaia, "Rossiia v Perekhodnom Periode" [Geçiş sürecindeki Rusya], *Diyalog Avrasya*, No. 2 (2000), s. 34-39; V. I. Sheremet, "Vysokaia Porta v Evraziiskom Dialoge" [Avrasya diyalogunda Osmanlı devleti], *Diyalog Avrasya*, No. 5 (2001), s. 86-95; Sergei Nefedov, "Timar: Osmanskaia Sistema v Drevnei Rusi" [Tımar: Kadim Rus diyarında bir Osmanlı sistemi], *Diyalog Avrasya*, No. 8 (2003), s. 34-40.

5.1.5. *Yarın* Dergisi: ‘Türkiye (Osmanlı) Avrasyası’

Mayıs 2002’de yayın hayatına başlayan ve dört yıl aralıksız yayınıni sürdüren⁶²⁶ *Yarın* dergisi etrafında toplanan entelektüellerin de Avrasya kavramını gündeme getirdikleri gözlemlenmektedir. Türkiye’deki benzer diğer gruplardan farklı olarak *Yarın*cuların birçok temel noktada Rusya’daki Avrasyacılık fikriyatı ile ortak görüşleri paylaştıkları ve dahası Yeni Avrasyacılarđan A. Dugin’le belli bir düzeyde iletişimleri bulunduđu⁶²⁷, bununla beraber farklılaşan birçok hususun da olduğu tespit edilebilir. Ahmet Özcan, Burhan Metin, A. Altay Ünaltay vd. isimler bu dergi muhitinde öne çıkanlar arasında zikredilebilir. Ayrıca, Mahir Kaynak, Erol Göka, İbrahim Kalın vd. birçok akademik kökenli kalemin de zaman zaman katkıda bulunduğu kaydedilmelidir. Bunların yanında, başyazıların da dergi çevresindeki muhitte ilgili önemli ipuçları verdiği unutulmamalıdır.

Yarın dergisinin genel anlamda anti-liberal, anti-kapitalist, muhafazakâr, bir bağlamda İslamî, öte yandan Batıcı değil yerli (veya ‘Doğucu’) Atatürkçülüğu kabul eden bir duruş sahibi olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca, burada bir tür Yeni Osmanlıcı bir hissiyat da kolaylıkla fark edilebilir. Buna ilave olarak, dergi sayfalarında daha ziyade teorik ağırlıklı yazıların yayımlandığını da belirtmek gerekir, ki bunun bir derece de müelliflerin çoğunun akademisyen kökenli olmasından ileri geldiği tahmin edilebilir. Aşağıda öncelikle dergiye hâkim olan hissiyata kısaca değinilecek, ardından Avrasya kavramına ilişkin dergi yazarlarının ifade ve görüşlerine yer verilecektir.

Bazı ayrıntılara girmeden önce *Yarın* çevresinin genel tutumunu toparlayan yine bu dergideki bir yazıdan aktarmak uygundur. “Müceddit Muhafazakâr” başlıklı bu yazıda aslında derginin duruşunun da özetlendiği söylenebilir.⁶²⁸ Müellife göre, her ülkedeki muhafazakârların misyonu, milli kimliği oluşturan iki unsuru, yani din ve

⁶²⁶ Derginin Temmuz-Ağustos 2006 tarihli 51-52. sayısı ile yayınıni durdurduğu; bununla beraber, yakın zamanda www.yarindergisi.com adresinde yeniden yayına başlayacağını duyurulduğu belirtilmelidir.

⁶²⁷ A. Dugin liderliğindeki Uluslararası Avrasya Hareketi’nin web sayfasında yakın zamanlara kadar *Yarın* dergisinin İnternet adresinin linkinin referans olarak verilen siteler arasında olduğunu kaydetmek gerekir.

⁶²⁸ Uygur Aktan, “Müceddit Muhafazakâr”, *Yarın*, Şubat 2006, s. 56-60.

ülkenin/devletin kuruluş felsefesini korumaktır; Türkiye’de bu bağlama denk düşen unsurlar, İslam ve Kemalizmdir. Ne var ki, sağın (dindar) muhafazakâr kanadı birinciye sahiplenirken, ikinciye dışlamaktadır. Hâlbuki “İslam’ın öngördüğü devlet sistemi, laik (laruhbanî) ve demokratik Cumhuriyet’in ta kendisidir”.⁶²⁹ Ayrıca, Atatürk’ün ulusal mücadelesi de sol eğilimli bir hareket olmamıştı. Özetle, müellif, muhafazakâr sağ temelden Cumhuriyet’in bir siyaset felsefesini geliştirmediği teklif etmekte, diğer deyişle, bu kesim, “Cumhuriyet’in değerlerine bakışını gözden geçirip, onların İslam fikir mirası ile arasındaki bağı yeniden keşfetme”lidir. Burada muhafazakârın *müceddit* vasfına atıfta bulunulmakta ve onun siyasetteki yeri konumlandırılmaktadır. Buna göre, *müceddit muhafazakâr*, “genelde siyasal yelpazenin sağında, ama ucunda değil de merkezinde yer alır.”⁶³⁰

Bunlara ek olarak, müceddit, ne liberal hümanist, ne de tutucu muhafazakârdır. Onun için değişimin sınırları var; bu, kimliğinin özüdür. Bundan dolayıdır ki, “müceddit inkılaplarını kimliğini ‘aşmak’ için değil güçlendirmek için yapar”. Bu nitelik, onu değişim taraftarı diğerlerinden ayırmaktadır. O, doğası gereği realisttir; aynı zamanda geleneğe de saygı duyar, bu yüzden ani değişimden hoşlanmaz, devamlılığı sever. Müellif, bu özellikleri sayıp döktükten sonra II. Mahmut, Ahmet Cevdet Paşa, II. Abdülhamit ve Atatürk’ün gerçek *müceddit muhafazakâr* olduklarını ilave etmektedir. Cumhuriyet’in laiklik anlayışını Fransız Devrimi’nden devşirmediyi, bu laruhbaniliğin ve din anlayışının İslam medeniyeti ve geleneğinden tevarüs edildiğini belirten müellifin son olarak aşağıdaki pasajını aktarmak faydalı olacaktır. Burada Osmanlı, Cumhuriyet ve İslam geleneğinin devamlılık arz eden bir sentezine vurgu yapılmaktadır:

“Atatürk bir Türk müceddidiydi, bir Fransız jakobenî değil... Cumhuriyet sadece Osmanlının son yüz elli yıllık modernleşme hamlesinin devamı ve zirvesi olmakla da

⁶²⁹ *a.g.m.*, s. 56.

⁶³⁰ Bu pasajın devamı şu şekildedir: “Çünkü aşırı sağın aslında aşırı solun zıddı değil, aynadaki ters yansımasından ibaret olduğunu keşfetmiştir. Gerçek muhafazakâr, siyaseti merkeze çekmeye çaba gösterir... Orta sağın müceddit muhafazakârı bireysel özgürlüklerden yanadır, ama bir ülkede özgürlüklerin söz konusu olabilmesi için önce güvenliğin ve kalkınmanın şart olduğunu bilir. Bu yüzden istikrarın kaynağı olan devlet geleneğini savunur... Müceddit muhafazakârın iç politikada birinci önceliği kamu düzeni ve ekonomik kalkınmadır; dış politikada ise milli güvenlik ve çıkardır... Milliyetçidir, ama hamasi kabadayılıklardan hoşlanmaz... dış politikada Enver Paşa’nın duygusal-idealist milliyetçiliğini değil, Mustafa Kemal Paşa’nın akılcı-realist milliyetçiliğini izler.”, *a.g.m.*, s. 57-58.

kalmaz. Cumhuriyet aynı zamanda İslam tarihinin sayısız müceddit kahramanının oluşturduğu 1400 yıllık fikri zincirin ete kemiğe büründüğü nihai halkasıdır.”⁶³¹

Yukarıdaki bağlamda, *müceddit muhafazakâr* dergi olarak değerlendirebilecek olan *Yarın*’ı meşgul eden konuların başında, tabii ki, Türkiye için bir gelecek vizyonunun oluşturulması gelmektedir. Derginin etkin yazarlarından Ahmet Özcan’a göre, “AB sürecini bir transformasyon vesilesi kılan Türkiye’nin değişim ve gelişme trendinde bir sorun yoktur”. Ama bu sürecin “taçlanarak kemale erdirilmesi şeklinde tamamlanması”nın önündeki başlıca sorun, Özcan’ın ifadesiyle, “devletin yeniden formatlanması gereği”dir, yani “geçen yüzyıldan kalma sorun bakiyelerinin çözümünü de sağlayacak olan ve belki de adı Osmanlı olmayan bir Osmanlı’yı yeniden ve daha görkemli bir nitelikte yaratacak olan sürecin en kritik kavşağı, devletin yenilenmesidir”.⁶³² İhsan Eliaçık ise, bu yenilenme fikrini biraz daha açmakta ve Türkiye’nin küreselcilik ve ulusalcılıkla vakit kaybetmemesini tembihlerken çarenin “hem vatan hem özgürlük” diyebilen üçüncü bir yol perspektifinde olduğuna işaret etmektedir.⁶³³

Bu “üçüncü yol perspektifi” oluşturulurken Osmanlı İmparatorluğu’nun devlet ve medeniyet tecrübesinin Türkiye açısından önemle dikkate alınması elzem görülmektedir. Bu anlamda *Yarın* dergisinde kuvvetli bir şekilde Osmanlı vurgusu müşahade edilmektedir.⁶³⁴ İbrahim Kalın, “nizam-i âlem (küresel düzen) idealini yansıtan”, belli bir kültür ve medeniyet çerçevesine dayanan Osmanlı modelinden bahsedilebileceğini ileri sürmektedir. Türkler, bir “uç beyliğinden küresel devlete”

⁶³¹ *a.g.m.*, s. 60.

⁶³² Ahmet Özcan, “Milletin Devleti ve Reel Devlet”, *Yarın*, Haziran 2005, s. 30.

⁶³³ “‘Küreselci’ Brüksel statükocuları ile ‘ulusalci’ Ankara statükocularını aşan, bu gerilimin dışına çıkan üçüncü bir yol yaratmalı. Türkiye’nin dağılan 1921 ruhu yeniden toparlanmalı. Türkiye tarihinin Osmanlı ve Cumhuriyet’in kuruluş yılları esnasında yaşadığı iki büyük ‘kuruluş efsanesi’ şimdi yeniden üçüncü kez inşa edilmeli. Türkiye bir yandan İslam dünyasını heyecanlandıracak, diğer yandan Batılıları da şaşırtacak ‘reformlarını’ bizzat ve bilfiil ‘kendisi’ yapmalı. Türkiye ve İslam dünyası bağrında gömülü bulunan yenilikçi damarlarını harekete geçirmeli. Hem de ne AB’nin ne de ABD’nin güdümüne girmeden. Çünkü umut AB’de, ABD’de filan değil; ‘dipten gelen yeni dalgalar’dadır. Bir millet ancak kendi ahlakıyla ölür yahut yaşar, ancak ve ancak kendi enerjisi ile yükselir”. İhsan Eliaçık, “Kendini Adaletle Adanmış Millet”, *Yarın*, Nisan 2005, s. 43.

⁶³⁴ Burada konuyla ilgili zikredilen yazılar dışında Osmanlı vurgusunun başlıklara yansıyan bazı örnekleri için bkz.: Abdullah Muradoğlu, “Osmanlı Gitti, Ortadoğu Bitti”, *Yarın*, Mart 2003, s. 24-25 ve Israel Shamir, “Ey Osmanlı, Geri Gel!”, *Yarın*, Eylül 2005, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006).

yükselirken, hem siyasi iktidar ve katılımı, hem de ortak bir kimliği yeniden tanımlamış, ayrıca yatay ve dikey homojenliğe ulaşmada “Osmanlı pragmatizmi ve İslam hukukunun sağladığı” üstünlüklerden yararlanmışlardır.⁶³⁵ İşte tüm bu muazzam miras günümüzün kültür ve jeostrateji ortamında yeniden anlamlı bir birikim haline getirilmelidir. Burhan Metin de, Osmanlı deneyini, “sadece Türk ve Müslüman halklara değil, devir aldığı Bizans’ın İslam olmayan halklarına da ait olan son derece zengin ve bir o kadar da özgün bir deneyim” olarak nitelemektedir.⁶³⁶ Bu anlamda, “Pax Ottomana”, yani Osmanlı düzeni, “Avrasya, hatta Afrika halklarının kaderlerine, zenginliklerine, kimliklerine ve var oluşlarına sahip çıktıkları ve bunları birlikte ve elbirliği içinde yeniden ve daha üst düzeyde örgütledikleri muhteşem bir barış düzeniydi”.⁶³⁷ Bunun dağılması sonucunda, söz konusu bölge düzen ve huzurunu kaybetmiş, dahası Batı sisteminin periferisi seviyesine düşmüştür. Metin’e göre, “Osmanlı ne yeniden diriltilebilir, ne de tekrar edilebilir”, bununla beraber, “Yakın ve Orta Doğu’nun barış, işbirliği, ortak yaratım ve zenginleşme tarihinin adı” olan Osmanlı Düzeni üzerinde yeniden düşünölmeli, bölgede bir dış müdahaleye mahal bırakmayacak ve aynı zamanda sorunları çözecek bütünleşme projeleri üretilmelidir.

Ahmet Özcan, burada ABD tarafından yeni bir Soğuk Savaş’ın İslam eksenli karşıt kutbu olarak ihdas edilmek istenen “sahte Osmanlı” senaryosuna dikkat çekmektedir.⁶³⁸ Onun gözlemlerine göre, gidişat bu “hormonlu” projenin gerçekleşmesi yönündedir, ki buradaki vitrinde Anglo-Saksonlarla ittifaka iman etmiş Müslüman görünümlü kadrolar, ekonomik ve jeopolitik olarak sınırlandırılmış bir devlet yapısı söz konusu olacaktır. Buna karşı ise, ‘gerçek Osmanlı’ vizyonu ile cevap vermek icap eder. Bu vizyon çerçevesinde, Özcan, Osmanlı coğrafyasını hâlâ yekvucut bir alan olarak kabul etmekte; bölgenin etnik, dinî çeşitliliğini de “büyük uygarlığın vazgeçilmez hazineleri” şeklinde karakterize etmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu coğrafyanın insanları, yeniden ortak bir idea etrafında kenetlenenebilir, tüm insanlıkla bu dünya

⁶³⁵ İbrahim Kalın, “Bir Osmanlı Modelinden Bahsedebilir miyiz?”, *Yarın*, Mart 2003, s. 20-21.

⁶³⁶ Burhan Metin, “Pax Ottomana’yı Hatırlamak”, *Yarın*, Mart 2003, s. 18.

⁶³⁷ *a.g.m.*, s. 18.

⁶³⁸ Ahmet Özcan, “İki Senaryo ve Neo-Osmanlıcılık: Yeni Büyük Oyun, Yeni Soğuk Savaş”, *Yarın*, Şubat 2005, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006). Bu arada, Özcan’ın söz konusu düşüncelerini *Yarın* dergisindeki diğer bazı yazılarıyla beraber biraz daha genişletilmiş biçimde sunduğu bir kitap için bkz.: Ahmet Özcan, *Teolojinin Jeopolitiği: Allah, Vatan, Özgürlük* (İstanbul: Bakış Yayınları, 2005).

üzerinden temasa geçebilir, “yeni ve evrensel bir dünya” kurabilirler. Dolayısıyla, bu ‘gerçek Osmanlı’, “arkaik bir tarihin ya da monarşinin yeniden diriltilmesi değil, işte bu idea’yı simgelemektedir. ‘Sahte Osmanlı’, bu ideanın istismarı demektir.” Özcan, bu istismara karşı ne ulusalcılık, ne statükoyu savunan benzeri görüşler, ne de “ayakları bu topraklara basmayan naif enternasyonalizmler”in direnemez olduğu kanısındadır. Zira bunların gerçek alternatifini, “Gerçek Osmanlılar inşa etmektedir”. Ayrıca, gerçek Osmanlı, tarihteki Osmanlıdan dersini almış ve o Osmanlıyı aşacak bir vizyonun ürünü olacaktır.⁶³⁹

”Sahte Osmanlıya karşı, gerçek Osmanlıyı öne çıkarmak için henüz fırsat kaçmamıştır. Osmanlının en geniş coğrafyası anlamında Türkiye Avrasya’sı vizyonu, ortak devlet ve vatan şuuru, doğu imanı ve kültürü, kamucu (devletçi değil, milletçi, paylaşımcı, üretken) ekonomi ve evrensel değerlere yaslanan bir hukuk düzeni, gerçek ‘Osmanlıcı’ların öncelikli ve başlıca gündemi olmalıdır. ‘Gerçek Osmanlıcılık’, siyasal ve ideolojik temsilcilerini beklemektedir.”⁶⁴⁰

Bu pasajda kullanılan “Türkiye Avrasyası” ifadesi zihnimizin arka planında tutulması kaydıyla *Yarın* dergisi çevresinin Avrasya kavramına yüklediği anlama ve bu bağlamda ilgili görüşlere geçilebilir. Bu amaçla Ahmet Özcan’ın ilgili bir yazısından bahsetmek yerinde olacaktır. Özcan, Yusuf Akçura’nın 1904 yılında yazdığı meşhur “Üç Tarz-ı Siyaset” makalesinde değindiği Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük alternatiflerini mevzubahis ederek günümüz şartlarında da üçlü bir seçenekle karşı karşıya kalındığını salık vermektedir. Bunlar Ulusalcılık, Avrupacılık ve Avrasyacılıktır. Sol Kemalist ve Türkçü fraksiyonlardan oluşan Ulusalcılığın,

⁶³⁹ Bu arada, Özcan, sahte ve gerçek Osmanlı projelerinin birbirinden ayırt etmek için bazı “çok basit ve net” kriterleri sıralamaktadır. Ona göre, “1-Şiiliğe karşıt olmayan, aksine hem mezhepsel hem de jeopolitik manada Şiilikle ittifak kuran, mutlaka İran’ı da içeren, 2-Afrika, Karadeniz kuşağı, Kafkaslar ve Balkanlarda fetihle değil, ekonomi ve kültürel dayanışma-paylaşma konseptiyle etkin olan, 3- Katolik kıta Avrupa’sı jeopolitiği ile ve de Rusya ile çatışmayan, aksine somut projeler üzerinden karşılıklı bağımlılıklar ihdas edecek yakınlaşmalara giren, 4- Anglo-Sakson küresel gücün konvansiyonel kanadı ile gerçek projeler üzerinden çift yönlü etkileşim ve ittifaklar yürüten, küresel finans-kapitalin etkisini daraltacak hamleler yapabilen, 5- Asya ve Latin Amerika vizyonu olan. Bu amaçla büyük bir deniz gücü örgütlemeye çalışan, Çin ve Hindistan’la iş bölümü ve karşılıklı bağımlılığa dayalı anlaşmalara yönelen, 6- İç konsolidasyonunu geniş bir millet tarifi ve entik-dini-mezhebi farklılıkları adaletle içerecek bir devlet akli ve örgütlenmesi olan, gerçek bir Cumhuriyet ve demokrasiye dayalı bir Osmanlı, gerçek ‘Osmanlı’dır.”, Özcan, *a.g.m.*

⁶⁴⁰ Özcan, *a.g.m.*

Osmanlıcılık gibi esasında mevcudu korumak veya Orta Asya’da Turancılığı ABD-İngiltere yönlendirmesinde taşıron ideoloji olarak kullanmak, her türlü yeni alternatiflere reaksiyon üretmekten ibaret olduğunu ve neticede bu yoldan gidilirse sadece faşizme çıkılacağını belirten Özcan, Avrupacılığın da Türkiye’yi AB’ye sokma iddiası taşısa da bu giriş sürecinin çıkmaza girmesiyle devreye başka operasyonel maksatların girdiğini ve sonuç itibarıyla ciddi bir alternatif teşkil etmediğini düşünmektedir. Bu durumda geriye bir Avrasyacılık kalmaktadır. Ama Özcan baştan bu konuyla ilgili diğerleri ile farklı algılamaya sahip olduğunu gösteren bir rezervini koymaktadır:

“Öncelikle belirtmeliyim, Ulusalçıların Sol Kemalist kanadı için Avrasyacılık, M. Kemal’in İngilizleri dengelemek için Rusya ile yaptığı işbirliği anlamında, Türkçüler ise - belki Turan demekten utandıkları için- Orta Asya’daki hayali birliklerini ifade etmek için ve bu anlamda Amerika’nın Brzezinski Avrasyacılığı olarak savunmaktalar. Bu Avrasya demagogisi, hem Amerikancılığı gizleme hem de Anti-Avrupacı tutumu daha kibarca ifade etme amacına matuf gibi görünüyor. Türkiye’nin bu anlamda bir Avrasyacılıkla hiçbir zaman işinin olacağını sanmıyorum.”⁶⁴¹

İşte bundan sonra “Türkiye Avrasyacılığı”nın geniş bir tanımının yapılmasına girilmektedir:

“...bizim Avrasyamız, yani Türkiye Avrasyacılığı jeopolitik açıdan Osmanlı’nın en geniş sınırlarını ifade eder. Yine bu sınırlara doğru açık ve tutarlı bir Pax Ottomanica siyasetini zorunlu kılar. Ve tabii ki, içerde Millet-i Hakime karakteri olarak Müslüman Türk kimliğinin ana çekirdek olduğu; Türkmen, Kürt, Çerkez, Arnavut, Arap, Rum, Ermeni, Boşnak bütün unsurların tek bir milletin alaşımları olarak algılandığı yeni bir Milletleşme vetiresini de içerir. Dışarıda ise, hem AB ile hem Rusya ile ve özellikle yakın komşularla entegre ve senkronize ilişkileri dış politikanın temeli olarak görür. Pax Ottoman Avrasyacılığı, hem özgün modernleşme çizgisinin devamlılığını, hem de ulus devlet formunun anti-küresel bir mevzi olarak yeniden tahkimini içerir. Öte yandan hem İslam dünyasını hem de Türk dünyasını kollayan doğal duruşunun yanında, tüm dünyadaki insanlığın vicdanına açık bir alternatif küreselliği de temsil eder. Yani inanç, dil ve duygu birliği ile reel siyasetin gerçekleri ve ‘gerçekleşebilirlikleri’ arasında dengeli ayrımlar ve ayarlar yapabilen bir siyaset. Edirne’den Kars’a kadar bütün etnik, mezhebi ve meşrebi çoğulluğu yeniden millet yapacak bir konsolidasyon, Meksika ormanlarından

⁶⁴¹ Ahmet Özcan, “Üç Tarz-ı Siyaset”, *Yarın*, Aralık 2005, www.yarindergisi.com (Erişim 20 Mart 2006).

Filipinlere kadar dünyanın bütün mazlumlari için bir şerare ve bir meşale olacak kadar mağrur ve asil bir restorasyonun adıdır, bizim Avrasyacılığımız...”⁶⁴²

Özcan’ın bu pasajının “Avrasya ve Avrasyacılık” konusunda Yarıncıların duruşlarını belki de en iyi şekilde yansıtan parça olduğu söylenebilir. Öyle anlaşılmaktadır ki, dergide “bizim Avrasyamız”, yani ‘Türkiye Avrasyası’ deyimi ile tam da tarihî Osmanlı coğrafyası ima edilmektedir.⁶⁴³ Burada ilginç olan bir nokta ise Özcan’ın bu duruşa Yeni Osmanlıcı değil de, neden “Türkiye Avrasyacılığı” demek zorunda kaldığını izah etmemesidir. Bunun yanında, söz konusu coğrafyanın Avrupa ile Asya’nın kesiştiği merkezî bölgede olduğu sanılmaktadır. Derginin ilk editörünün belirttiği gibi, “Avrasya, temeldir, çünkü biz Avrasyalıyız. Hem Avrupa’nın, hem Asya’nın kalbindeyiz.”⁶⁴⁴ Burada coğrafi boyutun ötesinde bu kavrama Osmanlı dönemine has jeopolitik ve jeokültürel değerlerden de birçok anlam yüklenildiği, hatta ‘biz Osmanlıyız’ ifadesinin ‘biz Avrasyalıyız’ ile eşdeğer manada kullanıldığı müşahede edilebilir.

Ayrıca, *Yarın* dergisinde bu “Avrasyacılığın” dünya üzerinde evrensel bir mesajının olduğu vurgulanmaktadır. Bir başyazıda dünyada yeni hâkimiyet mücadelesinin Avrasya’da yoğunlaştığı, bu sebeple diğer milletlerden ziyade en çok acı çeken Avrasya milletlerinin direniş bayrağı yükseltecekleri, ama bunun için yeni ve barışçı bir uluslararası düzen tasarlanması gerektiği kaydedilmekte, bu bölgeye has değerlerin bir dökümü de yapılmaktadır. Aşağıdaki pasajda Yarıncılarla Rusya’daki Avrasyacılık fikriyatının buluştuğu birçok ortak düşünce zemini bulunabilir:

“Avrasya’nın dayanışmacı, paylaşımcı, mütevekkil değer dünyası, insanın içindeki ihtiras, bencillik ve kötülüğün örgütlenmiş hali olarak kapitalist paradigmanın aşılmasına da yönelecektir, insanlığın geleceği ve selameti bakımından bireycilik ve toplumculuğu sentezleyecek, bireyi topluma boğdurmayan, öte taraftan mensubiyeti ve tesanütü

⁶⁴² a.g.m.

⁶⁴³ Başka bir yerde de örneğin, “Avrasya’nın Ateşle İmtihanı” isimli başyazıda Filistin’de Hamas’ın seçimleri kazanması, İran-ABD gerginliğinden söz edilmekte, kısacası Ortadoğu coğrafyasına odaklanılmaktadır. Yazının başlığına ve içeriğine bakılırsa, Ortadoğu’nun Avrasya’ya dahil edildiği çıkarımı yapılabilir; bkz.: “Avrasya’nın Ateşle İmtihanı” (başyazı), *Yarın*, Şubat 2006, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim).

⁶⁴⁴ Seyfettin Mut, “Editörden”, *Yarın*, Eylül 2002, s. 3.

budamayan, bireyin kişiliği ve özgürlüğüne dayalı yeni bir ontoloji tasavvurunun üretilmesinde Avrasya milletlerinin değerleri ve tecrübeleri son derece müsaittir. İnsanlığın bu krizi, ne batıda ne doğuda çözülemez, ancak Avrasya’da çözülebilir. İnsanlık, batı bireyciliğinin yarattığı bencilik ve tüketimciliğin elinde bugüne kadar yaşanan sömürgeci felaketler bir yana, hızla küresel bir çevre felaketine sürüklenmektedir. Batı bireyciliği ve batı tüketim modeli ve kalıpları yok edilemezse, insanoğlu yenilecek ve yok olacaktır.”⁶⁴⁵

Peki, Türkiye, Avrasya ufkuna niçin gereksinim duymalı ve neticede ne elde edilecektir? Buna, herhangi diğer bir politikaya alternatif olarak değil, Türkiye’nin tam da ABD ve AB ile ilişkiler dahil “tüm ittifak ve işbirliği potansiyellerini kendi çıkarına ve en az zararlarla gerçekleştirebilmesinin temeli ve ufku olarak” ihtiyaç duyulmaktadır.⁶⁴⁶ Ayrıca, “Batı politikaların elinde tutsak hale gelen Türkiye’nin özgürleşmesinin, coğrafyası, tarihi ve geleneğinin doğal ve tarihsel havzasında toparlanması”, “bağımsız ve kendi aklıyla düşünebilme yetisini yeniden kazanması”, “dünyaya alternatif bakış açıları sunabilmesi” için lüzumludur.⁶⁴⁷ Bu bağlamda, Türkiye’nin güçlü/bağımsız olması için ülke, “Batıcı/Avrupacı Atatürkçülükten, bağımsızlık ve millet hâkimiyetinin önderi Mustafa Kemal Atatürk’e, ‘peykçi siyasetlerden’ ‘Türkiyeci/Avrasyacı siyasete’ köklü bir dönüşüm”den geçmelidir:

“...İmparatorluğun çöküntüsü ve emperyalizmin işgali altından eşitlikçi bir Cumhuriyet kuran Kuva-yi milliye ruhu, Türkiye’yi tarih ve coğrafyasının ‘otantik mevkiinde’ yeniden biçimlendirmiştir. Bu mevki, Avrasya’dır. Türkiye, doğusuna batısına, kuzeyine ve güneyine de ‘açık’ olacak, coğrafya ve tarihin doğal uzantılarından hem etkilenecek, hem de bunları etkileyecekti. Saha bütünlüğü içinde barışın ve gelişmenin timsali olacaktı. Mustafa Kemal Türkiye’si, tarihten kopmanın, taklitçi batıcılığın, halk ve halk değerlerine düşmanlığın, oligarşi pişekarlığının, kompradorluğun ve Avrupa peykliğinin adı ve adresi değildir. Mustafa Kemal Türkiye’sinin ruhunda başı diklik ve onur, kendi

⁶⁴⁵ “Kapitalist Saldırganlığa Karşı Barışın Jeopolitiği”, başyazı, *Yarın*, Mayıs 2004, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim).

⁶⁴⁶ Mut, “Editörden”, s. 3.

⁶⁴⁷ “Kapitalist Saldırganlığa Karşı Barışın Jeopolitiği”, *a.g.y.*

gücüyle iktisadi, sosyal, kültürel ve siyasal gelişme emeli vardır. Avrasya bütünleşmesi, Batı ve Avrupa düşmanlığı anlamına gelmez.”⁶⁴⁸

Avrasya bahsi söz konusu olunca, *Yarın* dergisi sayfalarında Rusya’ya da geniş yer verildiği görülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye ve Rusya hakkında “Avrasya”, “Avrasya’nın beyni iki ülke”, “Avrasya’nın iki temel aktörü” gibi nitelendirilmelerin yapıldığı kaydedilmelidir.⁶⁴⁹ Ayrıca, iki ülkeye Kurtuluş Savaşı’nda yürütülen “Avrasya politikası”nın her taraf için faydalı olduğu hususuna değinilmektedir.⁶⁵⁰ Ayrıca, dergide Rusya’daki Avrasyacılık hareketi hususunda yeterli olmasa da bir öğrenme çabasının olduğu sezilebilir. Örneğin, Burhan Metin, L. Gumilev’in *etnos* kavramını “Türkiye milleti” görüşünü geliştirmek için kullanmakta; Altay Ünaltay ‘senfonik kişilik ve Avrasya işbirliği’nden söz etmektedir.⁶⁵¹

Bu arada, *Yarın* sayfalarında Yeni Avrasyacılığın önemli temsilcisi Aleksandr Dugin’le ilgili yayınlarda bir gelgit durumunun olduğundan bahsedilebilir. *Yarın* dergisinin Nisan 2003 sayısında Dugin’in Avrasya Partisi’nin Internet sayfasından alınan bir mektup yayınlanmıştır. “Rus Avrasyacılar Çağrısı” başlıklı bu metin, “Türkiye’deki Avrasyalı kardeşler”i genellikle ABD yayımlacılığına karşı bir işbirliğine davet etmekte idi.⁶⁵² Bir sonraki ay ise, A. Dugin’le yapılan yine benzeri içerikte kısa bir mülakata yayımlanmıştır.⁶⁵³ Ağustos 2003’te Dugin’in jeopolitikle ilgili temel eserinin Türkçe tercümesinin neşredilmesinin ardından öncelikle bu kitabın bir tanıtımı

⁶⁴⁸ “Türkiye/Avrasya Bilinci”, başyazı, *Yarın*, No. 5 (Eylül 2002), s.1.

⁶⁴⁹ Örnek için bkz.: Burhan Metin, “Rusya ve Türkiye: Avrasya”, *Yarın*, Eylül 2002, s. 20-21. Ayrıca, dergide Rusya ile ilgili jeopolitik bağlamdaki bazı yazıların emekli Tuğgeneral Yılmaz Tezkan tarafından kaleme alındığını da kaydetmek gerekir (örnek için bkz.: “Doğu-Batı Sarkacında: Rusya”, www.yarindergisi.com). Bu arada, Tezkan’ın *hem-müellif* olduğu Kasım 2002’de çıkan jeopolitiğe dair bir kitapta İngilizce kaynaklardan faydalanarak Yeni Avrasyacılık ve A. Dugin’e genişçe yer verildiği belirtilmelidir. Tespit edebildiğim kadarıyla, A. Dugin ve Yeni Avrasyacılıktan Türkiye’de ilk defa böyle geniş bir şekilde bahsedilmekte ve konu, bir kitabın bir bölümünü teşkil etmekteydi, bkz.: Yılmaz Tezkan ve M. Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik* (İstanbul: Ülke Kitapları, 2002), s. 204-221.

⁶⁵⁰ Abdullah Muradoğlu, “Kurtuluş Savaşı’nda Avrasya Politikası”, *Yarın*, Eylül 2002, s. 34.

⁶⁵¹ Burhan Metin, “Etnos Olarak Türkiye Milleti”, *Yarın*, Aralık 2004, www.yarindergisi.com, (Erişim 2 Ekim 2006) ve Altay Ünaltay, “Senfonik Kişilik ve Avrasya İşbirliği”, *Yarın*, Eylül 2002, s. 22-23.

⁶⁵² “Rus Avrasyacılar Çağrısı”, *Yarın*, Nisan 2003, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006). Bu metindeki Türkiye değerlendirmeleriyle ilgili aşağıda “Aleksandr Dugin ve Türkiye” kısmında bilgi verilecektir.

⁶⁵³ Altay Ünaltay’ın gerçekleştirdiği mülakat için bkz.: “Alexander Dugin: ABD’ye Karşı Kıtasal Stratejik Bir Blok Şart”, *Yarın*, Mayıs 2003, s. 6.

yapılmıştı. Bu kısa tanıtım yazısında kitaptaki fikirlere referans verilmekten ziyade önceki mülakattan alıntı yapılarak “Avrasya ve Avrasyacılık perspektifine dair Rus bakış açısından oldukça doyurucu ve ilginç bir kaynak kitap” olarak olumlu bir nitelikle sonuçlandırılmıştır.⁶⁵⁴ Müteakip sayıda ise, Ahmet Özcan’ın A. Dugin’e yazdığı eleştiri dolu açık bir mektup metni yer almakta idi.⁶⁵⁵ Bir süre sonra, Y. Tezkan’ın herhangi bir eleştiri içermeyen sadece kitabın başlıca tezlerinin kısaca özetlendiği “Rus Avrasyacılığı” isimli bir yazısına rastlamaktayız.⁶⁵⁶ Epey sonra ise, Dugin’in fikriyatının ‘tersinden Amerikacılık’ olduğunu ileri süren bir eleştiri yayınlanmıştır.⁶⁵⁷

Netice itibariyle, *Yarın* dergisi çevresinin Avrasya kavramını genel olarak neo-Osmanlı söylemleri içinde kullandıkları görülmektedir. *Yarın* dergisinin etkin yazarları Osmanlı coğrafyasını tanımlamak için “Türkiye Avrasyası” deyimini sarf etmektedirler; ama söz konusu coğrafyanın neden bu şekilde yeni bir isimlendirmeye gerek duyduğu pek açıklığa kavuşturulmamaktadır. Ayrıca, söz konusu söylemlerde Türkiye merkezli, sırf Türkiye’nin çıkarlarının önde olması gerektiğini vurgulayan bir çizgi ortaya konulmaktadır ki diğer ‘Avrasya yansımaları’ ile bu hususta benzerlik oluşturmaktadır.⁶⁵⁸ Bununla beraber, bu düşünce muhitinin Rusya’daki Avrasyacılık fikriyatı ile kesişen bazı ortak noktalarının olduğu kaydedilmelidir. Geleneğe ve medeniyete yapılan vurgular örneğin bu bağlamda anlamlıdır. Dergideki entelektüellerin medeniyetsel yaklaşıma yakın bir üslup ve söylem geliştirmeye çalıştıkları da gözlemlenebilir. Hatta Ahmet Özcan, İbrahim Kalın gibi müelliflerin bazı

⁶⁵⁴ Davut Başyigit, “Rus Avrasyacılığı”, *Yarın*, Ekim 2003, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006).

⁶⁵⁵ “Bay Dugin” hitabı ile başlayan Kasım 2003 tarihli sayıda yayınlanan “Rus Avrasyacılığı” başlıklı bu mektubu daha önce görmeme rağmen derginin Internet sitesinde bulamadım.

⁶⁵⁶ Yılmaz Tezkan, “Rus Avrasyacılığı”, *Yarın*, Mart 2004, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006).

⁶⁵⁷ Cengiz Sözübek, “Tersinden Amerikancılık: Dugin Avrasyası!”, *Yarın*, Mayıs 2005, s. 18-20. Aynı müellifin Rusya’ya ilişkin bir makalesi için bkz.: “Satılık Müttefik: Rusya”, *Yarın*, Temmuz 2004, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006). Bu son yazıda müellif, Avrasyacıları 1991-1993 yıllarında Devlet Başkanı B. Yeltsin’i ilk olarak tehdit eden ve “Rusya’nın aktif dış politika belirlemesini ve ‘yakın çevredeki’ çıkarları (örneğin dışarıdaki 25 milyon Rus nüfus ve başta askerî güç ve bürokrasi olmak üzere etkili olan nüfus) gündeme almayı hedefleyen” bir grup olarak nitelendirmektedir. Ayrıca o dönemde kabul edilen “Yakın çevre” doktrininin Avrasyacıların istediği bir şey olduğu ima edilmektedir. Halbuki bilindiği üzere, ismi zikrolunan doktrinde Rusya’ya muhtemel tehditlerin güney ülkelerinden geleceği kaydedilmiştir ki bu, asıl tehdidi ABD veya Atlantikçilik, ‘yakın çevre’yi ise dost-kardeş olarak tasavvur eden Avrasyacı fikriyata zıttır.

⁶⁵⁸ Bu durumun da kuşatıcı olması bir yana, diğer toplumlar tarafından teorik olarak dahi kabulünün zor olacağı tahmin edilebilir.

yazılarında bir anlamda klasik Avrasyacı düşünür N. S. Trubetskoy ile benzeri çizgilerde meseleleri ele aldıkları, müşterek noktalara eğildikleri söylenebilir.⁶⁵⁹

5.1.6. Attilâ İlhan: Avrasyacı Bir Düşünür mü?

Yukarıdaki birkaç kısımda bahsi geçen Türkiye’deki ilgili yayınların hemen hemen tamamı şair Attilâ İlhan’la (1925-2005) en az bir kere mülakat gerçekleştirmişlerdir.⁶⁶⁰ Elbette ki, bu mülakatlarda İlhan’ın şairliği veya köklü geleneklerinden bir anlamda uzaklaşan Türk poetikasının XX. yüzyıl sonunda düştüğü arzu olunmaz durumu değil, genelde onun Avrasya kavramı ve bununla ilgili görüşleri etrafında konuşulmuştu. Bu bağlamda, Türkiye’nin son dönemdeki önemli şairlerinden addedilen Attilâ İlhan’ın bir Avrasyacı düşünür olduğu kanısı oluşmuştur. Hatta akademik camiada onu ‘Türk Avrasyacılığının babası’ olarak nitelendirenler bile mevcuttur. Bu bağlamda, İlhan’ın Avrasya kavramının içini hangi unsurlar eşliğinde yorumladığına bakmak gerekir.

İlhan’ın Avrasya kavramına yüklediği anlamların tahliline geçmeden önce onun sosyalist bir düşünür olarak siyasi arenada bilindiğini kaydetmek gerekir. İlhan’ın, sosyalist düşünce geleneğinden geldiği ve bunu muhtelif şekillerde devam ettirdiği, yani uzun yıllar bu düşünce sisteminin temel parametreleri (alt yapı-üst yapı, sınıflar

⁶⁵⁹ Fakat dergide Yeni Osmanlıcı bakış ile Atatürkçülüğü veya Kemalizm’i mezcetme teşebbüslerinin, yani Batılılaşma yolundaki reformların Rusya’daki Avrasyacılık fikriyatı bağlamında tartışmalı olduğu görülebilir. Sözgelisi, başka bir medeniyete/kültüre ait olan ve hayatı düzenleme noktasında temel sayılan bir kanunun tercümesinin yapılarak aynen kabul edilmesinin (sözgelimi, İsviçre Medeni Kanununun 1926 yılında tercüme edilerek aynen kabulü) tasvip edilmesi, Avrasyacılık fikriyatı ile çelişki oluşturan noktalardan biridir. Rus entelektüellerinin bir düşünce sistemi olarak geliştirdiği Avrasyacılık, her medeniyetin kendi iç dinamiklerinden hareket ederek sağlıklı bir düzenin inşa edilebileceğinin yanı sıra her ülkenin tarihinde Batılı reformlar olarak addedilebilecek süreçlerin de sağlam bir tenkitinin yapılmasını (meselâ, Rusya için Petersburg dönemi) öngörmektedir.

⁶⁶⁰ Mülakatlar için bkz.: “Avrasya Kutbu ve Siyaset Tarihi Üzerine”, *Ulusol*, No. 4 (Güz 1997), s. 34-48; “Avrasya Konusu Türkiye’de Türkçülerle Solcuları Birleştirecek Bir Platformdur”, *Yeni Avrasya*, Ocak-Şubat 2001, s. 26-34; “Attilâ İlhan’la Galiyev ve Türk Devrimi Üzerine”, *Diyalog Avrasya*, No. 4 (2001), s. 50-57 ve “Maarif, Ekonomi ve Savunma Millileştirilmeli”, *Yarın*, Kasım 2004, (www.yarindergisi.com veya www.tilahan.net).

mücadelesi, ilerlemeci tarih anlayışı vs.) ile hareket ettiği vurgulanmalıdır. A. İlhan'ın sosyalizm sisteminin kurulacağına dair kesin inancı ve bu yöndeki telkinleri, ayrıca kendisini 'ulusalcı sol' kesim içinde nitelendirerek "ufukta ulusalcı sosyalizm" alternatifinden bahsetmesi de, onun entelektüel duruşunun önemli bileşenlerindendir.

Avrasya kavramına gelince, İlhan'ın bahsi geçen mülakatları ve *Cumhuriyet* gazetesindeki yazılarından⁶⁶¹ hareketle birkaç genelleme izhar edilebilir (çünkü müellif benzer birçok hususa tekrar tekrar değinmektedir). İlk olarak, İlhan'ın Avrasya ile ilgili coğrafi muhayyilesinde bir tezat veya karışık bir durum gözlemlenebilir. İlhan'ın yazılarında hem "biz tabii ki, Asyalıyız. Her açıdan Doğu'ya aidiz" vurgusuna, hem de Avrupa ve Asya'nın her yönden zıt oluşuna dikkat çekilmektedir. Bu durumda, Avrasya'nın neresi olduğu veya Avrasya ile Asya mı kastedildiği tam açıklığa kavuşmamaktadır. Avrasya'daki temel unsurları bazen Rusya ve Türkiye şeklinde tanımlamakta, bazen bunlara İran'ı da katmakta, bazen sadece Turan'a ("Avrasya'nın Türkçesi budur")⁶⁶² tekabül ettiğini parantez içinde yazarak ima etmekte, bazen de buraya Balkanlar'ı, Çin'i ve Hindistan'ı da dâhil etmektedir. Bu cümleden, İlhan'ın tasavvurunda M. Kemal Paşa'nın Mili Mücadele'de Yunanlılara ve İngilizlere karşı Bolşevik Rusya ile ittifak yapma siyaseti 'Avrasya politikası'na, eski Çarlık Rusya'sındaki Türkler ise 'Avrasya Türkleri'ne dönüşmektedir.

İlhan'ın 1919-1923 döneminden söz ederken devamlı üzerinde durduğu önemli noktalardan bir diğeri, Sultan Galiyev, Mollanur Vahidov ve Neriman Nerimanov gibi Bolşevik hareketi içinde yer alan Müslüman-Türk kökenli düşünürlerdir. Özellikle S. Galiyev, İlhan'ın en çok öne çıkardığı isimdir. Galiyev, onun yazılarında neredeyse V. Lenin veya İ. Stalin düzeyinde etkin bir teori-aksiyon adamı olarak sunulmakta, "Cihan [Sovyet] İnkılâbı'nın Türk ve Müslüman lideri" seviyesine çıkarılmakta, "Avrasya'nın Ulusal Solcusu" nitelendirilmesine layık görülmektedir; hele 'Turan Sosyalist

⁶⁶¹ İlhan'ın Cumhuriyet gazetesinde tefrika ettiği 1997-1999 yıllarına ait yazıları üç kitap halinde yayınlanmıştır: Attilâ İlhan, *Sultan Galiyef: Avrasya'da Dolaşan Hayalet*, 2. baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005); *Dönük Bereketi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002), *Yıldız, Hilâl ve Kalpak: Gâzi'nin 'Ulusal' Solculuğu*, 2. baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004). Ayrıca, son dönemdeki yazılarının bazıları www.tilahan.net sayfasında da bulunabilir.

⁶⁶² İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak*, s. 97.

Cumhuriyeti’ ve ‘mazlum milletler’ tezi ile İlhan’ın düşüncesinde sık sık temel referans kaynağına haline gelmektedir. Galiyev’le ilgili aşağıdaki pasajlar belli bir fikir verebilir:

“Ben başından beri neden Sultan Galiyev’de ısrar ediyorum? Çünkü Sultan Galiyev bir bileşkedir, Türkçülükle, Komünistliğin bir bileşkesidir. Galiyev ve Vahidof, doğrudan doğruya Türk halklarının kurtuluşu için mücadele etmiş iki Komünisttir, bu çok açık ve nettir.”⁶⁶³

“Eğer Sultan Galiyef’in ‘Mazlum Milletler’ teorisini savunarak, Marksist sınıf mücadelesini reddettiğini ciddi ciddi öne sürüyorsanız; bu, hem ilkini, hem ikincisini bilmediğiniz anlamına gelir; tabii, Bukharin’i ve Lenin’i okumadığınız anlamına da! O zaman derdiniz, Galiyef’i ‘tanımlamak’ değil, onu, ‘ülkücülüğünüze’ yaklaştırmak derdidir... Galiyef, tutunacak tertemiz bir dal ama, adam komünist; benimsersen, geçmişini ne yapacaksın?”⁶⁶⁴

Burada İlhan, Galiyev’i bir anlamda ‘milli Bolşevik/komünist’ şeklinde tanımlamaktadır. Bundan sonra İlhan’ın asıl çabası, Bolşevik Sultan Galiyev ile Mustafa Kemal Paşa arasında fikrî ve eylemsel bağlantı olduğu fikrini inşa etmeğe yönelmektedir. Ona göre, bu iki şahıs pek çok meselede neredeyse paralel düşünmekte idiler. Bu anlamda, örneğin, “mazlum millet” Gazi’nin ve Galiyev’in “ortaklaşa fikri”dir:

“Anadolu İhtilalı ve İnkılâbı’nda, görüldüğü gibi, ‘Kemalist Sol’ ile ‘Ulusal Komünizm’; Mazlum Milletler’in, ortak anti/emperyalist, laik ve demokratik platformu üzerindedir. Müdafaa-i Hukuk Doktrini’ni, daha o yıllarda, Ulusal Demokratik Devrim’in sol kanadında geliştirmeyi amaçlamıştı: Aynen Avrasya’daki, çetin ve yavuz, Türk inkılâpçıları gibi!”⁶⁶⁵

Bu bağlamda, İlhan, Türkiye için ‘ulusal sosyalist’ bir modelin geliştirilmesini önermektedir, hatta bu model, ülkedeki sosyalist sol güçlerin birleşebilmesinin zaruri

⁶⁶³ “Avrasya Kutbu ve Siyaset Tarihi Üzerine”, s. 37.

⁶⁶⁴ İlhan, *Dönek Bereketi*, s. 79-80.

⁶⁶⁵ İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak*, s. 270.

şartlarından biri olarak takdim edilmektedir.⁶⁶⁶ Peki, İlhan'ın zihnindeki Avrasya nasıl bir sisteme sahip? Onun hayalindeki Avrasya da aslında bu yukarıdaki görüşlerden neşet etmekte, yani mevzubahis olan “ulusalcı sosyalizm”in hâkim olduğu bir devletler birliği. Ayrıca, “Avrasya”nın daima laik kalacağı vurgulanmaktadır:

“Şahsî fikrimce, Avrasya projesi içerisinde Türk Cumhuriyetlerinin hızlı kalkınabilmeleri, bir an önce geleceğe ağırlık koyabilmeleri için kesinlikle sosyalist bir çerçevede örgütlenmeleri, sosyalist iktidarlara birlik aramaları gerekmektedir. Bu açıdan, bana göre, ileride nasıl olsa sosyalist olacak olan Rusya ile de çok iyi anlaşabileceklerini düşünüyorum”.⁶⁶⁷

“...istense de istenmese de Avrasya laik olacaktır. Çünkü iki temel unsurdan birisi Rusya’dır, laiktir; diğeri Türkiye’dir, laiktir. Hatta Rusya laiklikten de öte ateisttir. Böyle olunca orada Ortodoksluk falan lafta kalır.”⁶⁶⁸

İlhan’a göre, “Avrasya”nın ‘bağımsız’ kalmasının da belli şartları söz konusudur. Bunun ‘olmazsa olmaz’ iki koşulu var:

“1) Rusya ve Türkiye, Turan halklarının kaderlerinde mutabakata varacaklar; bu mutabakat, bölge içindeki kaynaşmayı önleyecektir! 2) Avrasya’nın üç güçlü ülkesi, Rusya/Türkiye/İran, bölgeyi hem ABD’ye hem AB’ye hem de Pasifik Güçleri’ne (Çin ve Japonya) karşı ‘bağımsız’ tutacak! Birinci koşul, 20’li yıllarda büyük ölçüde gerçekleşmişti, o sayede Türk/Sovyet anti/emperyalist cephesi oluşturulabildi; bu da ‘Sistem’in Avrasya’ya müdahalesini önleyebildi; çünkü ona, üzerinde oynayarak karşıtlıklar yaratabileceği, ‘etnik ayrılıklar, hatta aykırılıklar gerekiyordu: Gazi ve Lenin, buna meydan bırakmamış; halklar arasında uyum sağlanınca, Avrasya’nın ‘bağımsızlığı’ gerçekleşmişti.”⁶⁶⁹

⁶⁶⁶ İlhan, *Sultan Galiyef*, s. 77.

⁶⁶⁷ “Avrasya Kutbu ve Siyaset Tarihi Üzerine”, s. 42. Yeri gelmişken, bu pasajdan hemen önce, İlhan, “Hazin olan Tataristan’ın hâlâ bağımsız olmaması” gibi bir cümle kullanmaktadır ki bunu, yani Rusya’nın merkezî bölgesinde bulunan bir özerk cumhuriyetin mevzubahis konumundan nasıl soyutlanarak/ayrılarak bağımsız olabileceği tam olarak anlaşılmamaktadır. Bir başka yerde ise, S. Galiyev’in Kırım ve Buhara hanlıklarını birleştirerek Turan Sosyalist Cumhuriyeti kurmayı önerdiğinden bahsetmektedir. Kırım’la Buhara arasında binlerce kilometre olması bir tarafa, Kırım Hanlığının tarihe kavuşmasından 1917-1918’lerde bir asırdan fazla zaman geçmekteydi. Bu hususların ya bir dil sürçmesi olduğu tahmin edilebilir, ya da bu, İlhan’ın coğrafya/tarih bilgisini ilgilendirmektedir.

⁶⁶⁸ “Avrasya Kutbu ve Siyaset Tarihi Üzerine”, s. 45.

⁶⁶⁹ İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak*, s. 102.

İlhan'ın genel olarak deneme yazılarına bakıldığında, 1920'ler ve 1930'lu yıllardan bir 'Altın Çağ' kurgulandığı izlenimi doğmaktadır. Bu 'çağ'da, Mustafa Kemal Paşa, 'Avrasya Projeksiyonu' çerçevesinde paktlar politikası yürütmekte, Batı ile ittifaka girmemekte ve Türk-Sovyet dostluğuna önem vermekteydi; diğer yandan da ülke, Batılılaşmadan 'çağdaşlaşmakta' idi. Ona göre, cumhuriyet dönemindeki Batılılaşma hareketleri (Batı'yı taklit) Mustafa Kemal Paşa'nın değil, İsmet Paşa'nın zamanında başlamıştı. Birincisi Batıya karşı savaşmış, ikincisi ise Batıyla ittifak yapmış ve erken bir tarihte onun tabiiyetine girmişti. Burada İlhan'ın vurgusu, Mustafa Kemal Paşa'nın Batıya karşı savaşması, ama aynı zamanda "Batı'ya 'rağmen' hızlı bir 'çağdaşlaşma' yolunu açmış olmasıdır."⁶⁷⁰

Sonuç olarak, Attilâ İlhan da daha önce mensup olduğu düşünce sistemine Avrasya kavramını monte etmekte, yani yeni bir şey söylememektedir. Bu kavramı ulusal sosyalist sistemlerin hâkim olacağı bir alanı yeniden tarif etmek için kullandığı anlaşılmaktadır. Onun Türk/Turan vurgusu için de Avrasya toparlayıcı bir kavram niteliğindedir.⁶⁷¹

⁶⁷⁰ Yeri gelmişken, I. Petro da dönemin en kuvvetli Batılı güçlerinden İsveç'i uzun süren bir savaşta 1721'de mağlup etmiş ve ülkesinin bağımsızlığını her zaman korumaya çalışmıştı; ne söz konusu savaş ve zafer, ne de Petro'nun izlediği 'bağımsızlık politikası' onun döneminde Batılılaşma hareketlerini durdurmuştu; bilakis yaptığı reformlar ile Rusya tarihinde I. Petro'nun "Batıya pencere açtığı" kabul edilmektedir. Dolayısıyla, Batıya karşı savaşmakla Batılılaşmanın iç içe yaşanabilecek bir süreç olduğu vakalar da mevcuttur. Bu arada, Rus düşünce tarihinde özgün yeri olan Avrasyacılık akımının temsilcileri, I. Petro'nun Batılı reformlarını keskin bir surette tenkit etmişlerdi. Çünkü onlara göre, Batıcılık, nihai kertede ülkenin bütünlüğünü, milletin birliğini, halkın kendine olan güvenini sarsmakta, var oluş mücadelesinde onları geri bıraktırmakta ve Batılılara mahkûm etmektedir. Bu konuda daha etraflı bilgi için N. S. Trubetskoy'un *Avrupa ve Beşeriyet* eserine bakılabilir.

⁶⁷¹ Burada yeri gelmişken, Rusya'daki Avrasyacılık fikriyatı ile İlhan'ın düşüncelerinin ilişkisine de birkaç hususla değinilebilir. İlhan'ın anti-emperyalist ve anti-kapitalist tavrı Avrasyacılıkta belli bir karşılığını bulsa da, Avrasya kavramının içini sosyalist/komünist/ulusalcı söylemle doldurması, ülkesindeki Batılılaşma süreçlerini tenkit değil, kabul etmesi onu Avrasyacılıktan epey uzaklaştırmaktadır. İlhan'ın sahip olduğu muğlâk mekân idraki, ilerlemeci tarih felsefesi, neo-Kemalist/sosyalist retorisi, milli Bolşevik S. Galiyevci duruşu, zahirdeki Batı karşıtı tutumu ama özdeki Batıcı tabiatı, onu Avrasyacılık fikriyatı ile karşıt bir yerde konumlandırmaya iten unsurlardır. A. İlhan'ın mülakatları ve yazıları bu çalışmanın önceki bölümlerinde ortaya konulmaya çalışılan Avrasyacılık fikriyatının temel parametreleri eşliğinde okunursa, bu durum daha iyi anlaşılabilir. Söz gelimi, onun toplumsal sosyo-ekonomik sistem inşasıyla ilgili sosyalist görüşlerinin Avrasyacılıkla ilgisini kurmak pek mümkün değildir; çünkü sosyalizm, Avrasyacılığın başlıca ideologlarına (örneğin N. S. Trubetskoy) göre, Roma-Germen kültürünün veya diğer bir ifade ile Batılı medeniyetin bir ürünü olması hasebiyle kabul edilemezdir. Bu bağlamda, İlhan'ın yazılarında Avrasya kelimesini kullanmasının tek başına onu Avrasyacı bir düşünür olarak nitelendirmeye kâfi gelip gelmeyeceği de tartışmalıdır. Çünkü Amerikalı

5. 2. ALEKSANDR DUGİN VE TÜRKİYE: JEOPOLİTİK SÜREKLİLİK

Türkiye’deki ‘Avrasyacı söylemler’ kendi ‘test tüpü’nde gelişirken, 2003 yılında Yeni Avrasyacı düşünür ve jeopolitikçi Aleksandr Gelyeviç Dugin’in temel bir kitabının önemli kısmının *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım* adıyla Türkçeye tercüme edilerek yayınlanması, bazı tartışmaları da beraberinde getirdi.⁶⁷² Esasında tartışmaya yol açan, müellifin Türkiye konusunda bu kitapta ileri sürdüğü öneriler idi. Bu konunun en ilginç yanı, tartışma devam ederken, kitabın yayınlanmasından kısa bir süre sonra, müellif tarafından söz konusu düşüncelerin artık köhnemiş olarak nitelendirilmesi ve yeni birtakım fikirlerin ortaya atılması idi. Aşağıda aslında müellifin temel jeopolitik paradigmasının değişmediği ileri sürülmektedir.

2003 yılına dek Aleksandr Dugin’in, her ne kadar o tarihte artık Rusya’da pek çok eser veren, gerek devlet ricali, gerekse de entelektüel/medya çevrelerinde iyi bilinen bir jeopolitikçi-düşünür olarak addedilse de, Türkiye’de hiç tanınmadığı söylenebilir. Dugin’in ismi, tespit edebildiğim kadarıyla, *DA-Diyalog Avrasya* dergisine verdiği mülakatla Türk basınında ilk defa 2001 yılında geçmektedir.⁶⁷³ 2002 başlarında bir diğer dergide Dugin’den kısaca bahsedilmiş⁶⁷⁴; ve aynı yılın sonbaharında ise jeopolitik bilim konusundaki bir kitabın son bölümü Dugin ve Yeni Avrasyacılığa ayrılmıştır ki burada ilgili küçük bir deklarasyonun tercümesi de yapılmıştır.⁶⁷⁵ Sonra *Yarın* dergisinde “Rus

strateji uzmanı Z. Brzezinski de Avrasya’yı sık sık kullananlardandır; ama bu, onu Avrasyacı bir düşünür olarak telakki etmeye yetmemektedir.

⁶⁷² Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov (İstanbul: Küre Yayınları, 2003).

⁶⁷³ Bu mülakat için bkz.: “Çok Kutuplu Globalleşme Sürecini Destekliyorum”, *Diyalog Avrasya*, No. 5 (2001), s. 10-13.

⁶⁷⁴ Bkz.: Aydın İbrahimov, “Rusya’nın Jeopolitiği: Gerçekler ve Gelişmeler”, *Jeopolitik*, No. 1 (Kış 2002), s. 133-139. Yalnız burada müellif, Dugin’in söz konusu fikirlerini L. Gumilev’den aldığını, ama yaklaşım farkı bulunduğunu belirtmektedir ki bu da klasik Avrasyacılık mirasının dikkate alınmadığını göstermektedir.

⁶⁷⁵ Yılmaz Tezkan ve M. Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik* (İstanbul: Ülke Kitapları, 2002), s. 204-221. Yeri gelmişken, bu kitapta A. Dugin’in önemli kısmı Türkçeye *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*

Avrasyacılardan Çağrı” (2003 Nisan) ve akabinde (Mayıs 2003) kısa bir mülakatı yayınlanmıştır.⁶⁷⁶ Kitabının Türkçe neşredilmesinin ardından ise, Türkiye’deki kamuoyunda bilinirlik düzeyi epey artmış, pek çok İnternet sayfasında tartışma konusu haline gelmiş; bu bağlamda, Türkiye okurları için yazdığı Önsöz’ün metnini önemseyerek bunu tamamen aktaran siteler dahi olmuştur.⁶⁷⁷ Bunun yanında, birçok üniversitenin Uluslararası İlişkiler bölümlerinde Dugin’in kitabının hızla okuma listelerine girdiği gözlemlenmiştir. Dugin’in daha sonra Türkiye’yi ziyaret ettiği, burada İşçi Partisi lideri Doğu Perinçek ile yakın işbirliğinde bulunduğu ve *Teori* dergisinde yazıları yayınlandığı bilinmektedir.⁶⁷⁸ Kısacası, birkaç sene önceye dek Dugin, Türkiye’de Avrasya kavramını kullanmaya meyledenlerce (buraya D. Perinçek de dahildir) dahi bilinmeyen, referans verilmeyen ve pek de dikkati çekmeyen birisi olsa da, daha sonra kamuoyunda kısa zamanda tanınmıştır.

Kitabının tercümesinin yayınlanmasından önce Dugin’in Türkiye ile ilgili görüşlerine kısaca göz atılırsa faydalı olacaktır. Burada hem sözü edilen kitap ve önsöz, hem de *Yarın* dergisinde de yayınlanan “Rus Avrasyacılardan Çağrı” isimli metin dikkate alınmıştır. Öncelikle, önemli birkaç noktayı belirtmekte yarar vardır. Aşağıdaki hususların belirtilmesi, söz konusu kitabın iddialarını yumuşatmak veya kabul etmek için değil, eserin geniş bir çerçevede anlaşılır kılınması için elzemdir; aksi halde, müellifin pek çok konuda kendisi ile çelişkiye düştüğü izlenimi doğabilir. Birincisi, kitabın temel parametrelerinin oluştuğu 1990’lı yıllardaki gerek küresel, gerek Rusya çevresindeki gelişmeler göz önüne alınmadan yapılacak bir okuma, eksik algılamaya yol açacaktır. Bu dönemde Sovyetler dağılmış, yeni Rusya ise ‘şok terapisi’ biçiminde yapılan liberal reformların etkisiyle de sosyoekonomik çöküntü yaşamaktaydı; bunun

adıyla çevrilen temel jeopolitik eserini Tümgeneral N. Klokotov ile beraber yazdığı not edilmekte (*a.g.e.*, s. 218) ise de, bunun yanlış anlaşılmadan kaynaklandığı, adı geçen Tuğgeneral N. P. Klokotov’un kitabın ilmi danışmanlığını yaptığı notunun ön sayfada yazıldığı vurgulanmalıdır. Kitapların ön sayfalarında ilmi danışmanların veya bunun yanında onaylayıcıların (*retsenzenty*, bir nevi akademik dergilerdeki hakemler misali söz konusu kitapla ilgili değerlendirme yapıp olumlu görüş bildirenler) isim ve unvanlarının yazılması Sovyet döneminden süre gelen akademik bir gelenek olup post-Sovyet Rusya’da da genellikle hâlâ muhafaza edilmektedir.

⁶⁷⁶ “Rus Avrasyacılardan Çağrı”, *Yarın*, Nisan 2003, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006) ve “Alexander Dugin: ABD’ye Karşı Kıtasal Stratejik Bir Blok Şart”, *Yarın*, Mayıs 2003, s. 6.

⁶⁷⁷ Örneğin, www.turkdirlik.com adresinde bu önsözün tam metni ve buna verilen tepkiler görülebilir. (Erişim 18 Şubat 2004).

⁶⁷⁸ Bkz.: Aleksandr G. Dugin, “Putin Üzerine Üç Deneme”, *Teori*, No. 176 (Eylül 2004), s. 3-12; “Türkiye’nin Avrasyacılık Stratejisi”, *Teori*, No. 179 (Aralık 2004), s. 44-62 ve “Türkiye ve Rusya Ortaklık Kurmaya Mahkum”, *Teori*, No. 180 (Ocak 2005), s. 61-65.

yanında, ülke, çevre bölgelerdeki ayrılıkçı hareketlerle sarsılmakta idi. Hatta I. Çeçen-Rus Savaşı olarak nitelenen 1994-1996 yıllarında cereyan eden savaşta Çeçenler Rus Ordusunun bileğini bükmüştü. Diğer yandan Varşova Paktı tasfiye edilirken NATO ‘Doğuya genişleme’ kararı almıştı. Dolayısıyla, böyle bir ortam ve hissiyat içinde bulunan bir Rus entelektüelinin inşa ettiği bir metinle karşı karşıyayız. Bu anlamda, oluşturulan metin ile mevcut şartların bağlantısı (*text-context* ilişkisi) geniş bir anlamayı sağlamak için göz ardı edilmemelidir.

İkincisi, söz konusu edilecek Türkiye karşıtı duruşun sadece jeopolitik sistemin gereğinden kaynaklanmadığı, burada Osmanlı ile sürekli (XVIII ve XIX. yüzyıllarda dörder; XX. yüzyılda ise bir anlamda Soğuk Savaş da dâhil edilirse iki savaş vuku bulmuştur) savaşlarla geçen Çarlık döneminde teşekkül eden ve Sovyet döneminde de tahkim edilen Türk imajının bilinçaltında önemli rolü olduğu söylenebilir. Rus kimliğinin genelde (kadim) Türk, özelde ise bir bağlamda Osmanlı ile karşılaşmalar sonucu da oluştuğunu unutmamak gerekir.

Üçüncüsü, kitabın geneli okunmalı ve ortaya konulan başlıca temel jeopolitik şema her zaman için bir analiz aracı olarak akılda tutulmalıdır. Yalnız bu çerçevede ABD, Avrupa, Çin veya Türkiye vs. ülke ile ilgili konumlandırmalar anlam kazanabilir. Aksi halde, metnin içinden okunacak bir parça veya cümle ile örneğin, Türkiye’ye karşı neden bu kadar sert tavır alındığı anlaşılamayacak ve en kötüsü, tamamen yanlış anlamaya yol açacaktır. Peki, bu en temel jeopolitik şema nedir? Bunu müellif daha Türkçe baskıya yazdığı Önsöz’de en açık şekilde ifade etmiştir. Buna göre, dünya hâkimiyet alanları birbirine karşıt kara ve deniz esasına, Avrasyacı ve Atlantikçi (Anglo-Sakson) medeniyet dualizmine dayanmaktadır. Rusya coğrafyası en geniş şekliyle birinciye, Batı ise (önce Avrupa, şimdi ABD) ikinciye tekabül etmektedir. “Rusya, Avrasya ile özdeştir” ve *Heartland*’dır. Rusya-Heartland’ın çevresindeki devletler, “*Rimland* yani kıyısız alan sayılır.” Bu alandaki medeniyetler ve devletler, tam olarak ne kara, ne de deniz medeniyeti addedilebilir ve bunlara ait edilemezler; bunlar melez karakterde olup nüvelerinde her iki kutup, yani Avrasyacı ve Atlantikçi kutuplar arasında sürekli denge kurmak yatar. Dünya tarihi, *Heartland*’a sahip olmak için mücadelelere sahne olmuştur, çünkü buraya sahip olan dünyaya sahip olur; bu kural

bugün de geçerlidir. Hele günümüzde, Dugin'in ifadesine göre, "doğrudan Amerikan kontrolünde ve Anglo-Sakson siyasi, iktisadî ve dinî değerlerin hâkimiyetindeki küresel Atlantikçi imparatorluğun kuruluşu" eşiğinde bulunuyoruz. Netice itibariyle, pek çok değeri ile birbirinden farklı ve karşıt -Avrasyacı ve Atlantikçi- iki kamptan bahsedilebilir.

Türkiye ile ilgili görüşlere gelince, bunlar iki grupta ele alınabilir; biri tarihi, diğeri güncel politikayı ilgilendirmektedir. Türkiye tarihi konusunda Dugin'in kanaatinin net ve açık olduğu aşağıdaki pasajdan görülmektedir:

"Bir devlet olarak Türkiye, Osmanlı İmparatorluğunun yerinde onun bir devamı değil, bir parodisi olarak teşekkül etti. Çokmerkezli ve çokmilletli emperyal İslamî yapının yerine Kemal Atatürk; laik, ateist, profan ve milliyetçi düzeni ile Fransız ulus-devletin doğu versiyonunu kurdu. Doğunun kendi manevî, dinî ve jeopolitik geleneğinden keskin bir şekilde kopan ilk devleti Türkiye'dir."⁶⁷⁹

"Rus Avrasyacılarıdan Çağrı" başlıklı metinde de benzeri kanaatin daha detaylı ifadelerini bulmak mümkündür. Ama burada daha ziyade Türkiye ile Rusya'nın tarihindeki paralelliklere vurgu yapılmaktadır:

"Bizim Çarımız fiilen Ortodoks aleminin başı idi. Sizin Padişahınız aynı zamanda bütün İslam aleminin hükümdarı ve dünyada Rasulullah (a.s.)'ın halifesi idi. Hem siz hem de biz, biraz farklı bir şekilde ama tek bir Allah'a inanıyorduk... İki başlı kartalı orak ve çekiçe değiştirerek biz, dünyayı kapitalizmden kurtarmak istedik. Siz ise kendi bağımsızlığınızı savunmakla birlikte, Müslüman ananeleri terk edip, köklü modernizasyonu yapmaya ve bir Avrupa milleti olmaya çalıştınız... Bu ülkeler uğruna biz kökten kendi tabiatımızı değiştirmeye bile çalıştık. Bu yönde yoğun çabalarda bulunurken anlayamıyorduk ki, sanki mondialistlere [tekdünyacılar] karşı imiş gibi görünen bu tasarıların ikisi de bizler için tam mondialistler tarafından uydurulmuştur. Bazı dönemlerde devletlerimiz gerçekten onların kontrolü dışına çıktılsa da, bizim Marksist ve sizin Kemalist beyinler, her zaman onların fikri (konseptüel) kontrolü altında kalıyordu. Sonunda geçerlilik süreleri doldu ve sanki bir sihirbaz değneğin dokunuşuyla biz kendimizi birdenbire şu anda bulunduğumuz yerde bulduk... Yazık! Çünkü biz dünyayı kapitalistlerden kurtaramadık, siz de Avrupa ülkesi olamadınız. Hayaller

⁶⁷⁹ Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, s. 260.

kayboldu. Üstelik artık Çar ile Rusya da kaybolmuştur, Halife ile Osmanlı İmparatorluğu da mevcut değildir. Şimdi elimizde onlar da yok.”⁶⁸⁰

O halde ‘bu Türkiye’nin şimdiki, yani 1990’lardaki durumu nasıldır? Dugin’in kitap boyunca (kısmen Önsöz dışında) Türkiye ile ilgili değerlendirmeleri hep onun Atlantikçi kampta yer alması ve Avrasya (yani Rusya) aleyhine projelere girişmesi ile ilgilidir; bu haliyle Türkiye, Rusya’nın “en tehlikeli jeopolitik komşusudur”.⁶⁸¹ Kitaptaki

⁶⁸⁰ “Rus Avrasyacılar Çağrısı”, *a.g.y.*; Bu çağrıda ayrıca son dönem Osmanlı tarihine de atıfta bulunmaktadır: “Avrasyacılık ana fikrinin kabul edilmesi, Osmanlı İmparatorluğu’na olumsuz yaklaşımların değişmesi ve Türkiye’nin iç bütünlüğünün pekiştirilmesi için katkı sağlayacaktır. Bugünkü Türkiye’de, nedense Osmanlı İmparatorluğu hakkında olumlu bir şekilde konuşulamamaktadır. Ülkenin bütün tarihsel başarısızlıkları Osmanlı İmparatorluğu’nun düzenine mal edilmektedir. Bu arada imparatorluğun parçalanmasında Avrupa masonluğuna bağlı olan gizli faaliyetlerin karanlık rolü saklanmaktadır. Apaçiktır ki, geçmişin kınanması Türk halkına düşmanları tarafından kabul ettirilmiştir. Mesela, Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı’nda yenilgisi ve sonra İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesi için mesuliyet padişaha yükletilir, oysa ki padişahın gerçek iktidarı 1908 yılında, II. Abdülhamit’in devrilmesiyle birlikte fiilen ortadan kaldırılmıştır. Cephelerde yenilgiler ve ülke içinde milletler arası çatışmaların faturasının gerçekte başkalarının hesabına yazılması lazımdır. Rusya gibi Osmanlı İmparatorluğu da, milletlerin, dinlerin ve kültürlerin yan yana uyumlu var olmasını sağlamış “çiçeklenen komplikelik” ülkesi idi. Milliyetçilik ve milli aşırıılık Batının ve onun etkisini taşıyan kuruluşların yaratıkları idi. XX. asrın başlangıcında Osmanlı İmparatorluğu’nda meydana gelmiş aşırı milliyetçilik ve bütün onun bugünkü belirtileri, Batı ajanlarının, Batı devletlerinin istihbaratlarının faaliyetinin neticesidir. Avrasyacılık ideolojisinin kabul edilmesiyle Türkiye’deki milletler arasında barış yeniden temin edilecektir.”

⁶⁸¹ Çeviri kitabın ana metninde Türkiye ile ilgili ifadeleri ve tanımlamaları sıralamak, eseri yazdığı sırada müellifin belleğindeki Türkiye fotoğrafını küçük kareler şeklinde çekmeye imkan verebilir: Türkiye, jeopolitik manada “bölgesel devlet”tir (s.36, buradaki sayfalar adı geçen tercüme eserden verilmektedir); çağdaş Türkiye, Genç Türklerin küçük, “laik” milliyetçilikleri ile kurulmuştur (s.38); İslam Dünyası’nda bir eğilim olarak “Türkiye’nin laik rejimi (Atlantikçi, Pan-Türkçü çizgiye vurgu yapmakta)” (s.74); eski Sovyet Orta Asyası’da ‘Vahhabilik’ (Suudi Arabistan, Atlantikçilik) ve ‘köktencilik’ (İran, Atlantikçilik karşıtı) ile rekabet eden ‘Pantürkizm’ (Türkiye, Atlantikçilik) (s.75); “Asya içi mekanın kilit mevkilerinde istikrarı dolaylı veya dolaysız olarak bozmaya can atan Atlantikçi ‘nüfuz ajanları’ (Türkiye ve Suudi Arabistan) (s.76); Heartland’ı tam ortasından bölebilecek “Türk (Türkiye taraftarı, yani Atlantikçi) mızrağı” (s.159); “Atlantikçi Türkiye” (s.177); “kuzeye ve doğuya, yani Orta Asya Türk dünyasına yayılışının önüne set çekilmesinde Ermenistan”ın konulduğu Türkiye (s.179-180); Atlantikçi Türkiye’nin başının altından çıkan ve Rusya, İran vs. karşı olan her türlü ‘Turancı’ entegrasyon projelerine set çekilmeli; “heartland, Türkiye’ye ve ‘Panturanizm’ taşıyıcılarına karşı sert bir pozisyonel jeopolitik savaş ilan etmelidir” (s.182); Çin’in rolü bir bakıma Türkiye ile aynıdır, yani Güneyde Rusya’nın en tehlikeli jeopolitik komşusudur. Ama Türkiye NATO üyesidir ve stratejik Atlantikçiliği barızdır. (s.186); “Çin ve Türkiye potansiyel jeopolitik hasımlarımızdır” (s.188); “Türkiye tüm hususlarda Rusya’nın düpedüz jeopolitik rakibi sayılmaktadır” (s.207); Türkiye, “Doğuda Büyük Alan olma iddiasında bulunabilecek potansiyel jeopolitik güçlerden birisidir (s.258); ‘Avrupa’ya girmeye can atan ama Avrupa Büyük Alanının gerçek üyesi olarak değil, ‘hâlen ABD’nin ‘siyasi-ideolojik’ kolonisi olarak” kalan bir ülke (s. 260); Kafkasya halklarının Rusya-Avrasya aleyhine jeopolitik bir hareket yürütmelerini doğrudan doğruya takviye eden Türkiye (s.368); İslam dünyasındaki “aydınlanmış İslam” temayülünün geçerli olduğu laik Türkiye (s.379); “kendi köktencilerine ve nasyonal-organik güçlerine son derece düşmanca” yaklaşan “günümüzdeki laik Türkiye (NATO üyesi) (s.381-382).

bu pasaj ise, Türkiye'nin 1990'lardaki durumunu Avrasyacı projeler açısından özetler niteliktedir:

“Bugün NATO üyesi olan Türkiye, fiilen Atlantikçiliğin ve tekdünyacılığın Doğudaki ileri karakolu, Asya-Doğu ile Arap alemi arasındaki ‘tampon kordonu’ sayılmaktadır. Türkiye'nin önerdiği jeopolitik model, Batı dünyasına ve ateist, tekdünyacı medeniyete entegre olmaktır... Türkiye'nin yolu, Atlantikçi süper devlete hizmet etme ve ‘dünya hükümeti’nin kontrolündeki tekdünyacı küresel Büyük Alan modelini kabul etmektir.”⁶⁸²

1990’lı yıllarda yapılan tüm bu değerlendirmelere rağmen, Ocak 2003’de kitabın Türkçe baskı için yazılan *Önsöz*’de daha ihtiyatlı bir üslup ve dikkatli bir dil kullanıldığı görülebilir. Burada jeopolitiğin tabiatını yukarıda bahsedilen dualizm şeklinde açıklayan Dugin, Türkiye jeopolitiğinin tarihsel aşamalarını üç düzleme ayırmaktadır: 1) derin arkaik Avrasyacı menşe, yani göçebe imparatorluklar kuran kadim bozkır Türkleri, 2) gerek İslam, gerekse Orta Doğu-Akdeniz havzasının kara ve deniz esaslarını “Avrasyacı sert bozkırlıların denetimi altında” bir sistemde eritip kaynaştıran Osmanlı jeopolitiği; 3) post-emperyal veya milli aşama, yani “laiklik ve milliyetçilik prensipleriyle kaynaşmış katı bir askerî özün üstünlüğünde” kurulan ve ulus-devlet oluşumuyla büsbütün yeni bir jeopolitik çizgide konumlanan modern Türkiye.⁶⁸³ Dugin, bu sonuncu aşamada “Türkiye’nin büyük jeopolitiktan (kıtasal ve emperyal) küçük jeopolitiğe (durumsal ve pragmatik) geçiş” yaptığını, NATO’ya girişin Türk tarihini oluşturan derin jeopolitik etkenlere ters düşmesinin yanı sıra “milli devletin biçimi ve askerî-demokratik laik rejim”in büyük çaplı jeopolitik bir geleceğin temeli olamayacağı görüşünü savunmaktadır.⁶⁸⁴ Dahası, Dugin yine net olarak şunu belirtmektedir:

“Bir ulus devlet ve NATO üyesi olarak Türkiye, Avrasya projesi için yeterince hasım bir oluşumdur: böylesi bir Türkiye ile Rusya’nın ortak hedeflerinden çok daha fazla jeopolitik çelişkileri bulunmaktadır.”⁶⁸⁵

⁶⁸² a.g.e., s. 260-261.

⁶⁸³ a.g.e., s. XIII-XV.

⁶⁸⁴ a.g.e., s. XVI.

⁶⁸⁵ a.g.e., s. XVII.

Tüm bunlarla beraber, Dugin, Türkiye'nin bu haliyle Rusya-Avrasya için muarız olduğunu belirtse de, durumu küresel boyutta düşünüp Amerika denetimindeki tek kutuplu Atlantikçi küreselleşmeye karşı münferit şekilde değil, işbirliği halinde mücadeleye çağırmaktadır. Çünkü Atlantikçi "globalleşmenin küresel silindiri halkların, ırkların, dinlerin ve kültürlerin tüm farklılıklarını ve özelliklerini 'tek bir insanlık' asfaltında" ezerken, bu süreçte, "gerek ABD ile gönüllü işbirliğine gidenler, gerekse müstakbel küresel diktatörlüğe karşı çıkmaya cesaret edenler eşit düzeyde zarar görecek" ve bunlar "yeni dünya düzenin kurbanları" olacaktır.

Netice itibariyle, Avrasyacı proje bağlamında hareket eden bir düşünürün kendi teorik kurgularında "Atlantikçi Türkiye"ye yer vermesi bir yana, onu dışlaması kendi içinde tutarlı olan ve normal karşılanması gereken bir düşünce idi. İşte Türkiye'de de Dugin'in bu "karşıt" görüşleri tenkit kaynağı olmuş ve gerek bazı medya araçları⁶⁸⁶, gerekse de bazı siyasi gruplar bunu gündeme getirmişlerdir.⁶⁸⁷ Bu çerçevede, Dugin'in jeostratejik önermelerinde Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde İran'ın başlıca müttefik olarak seçilmesi, bu bölgelerde "Atlantikçi Türkiye"nin dışlama

⁶⁸⁶ Bazı örnekler için bkz.: Abdülhamit Bilici, "Avrasyacıların Fikir Babası Orta Asya'yı İran'a Sunuyor", *Zaman*, 10 Mart 2004 (www.zaman.com.tr); Abdülhamit Bilici, "Rusya'nın Birinci Ortağı İran", *Aksiyon*, No. 484 (27 Ocak 2006), www.aksiyon.com.tr (Erişim 27 Mart 2004); Muhsin Öztürk - M. Yaşar Durukan, "Ulusalcıların Yeni Kızılçelebi'si Avrasya", *Aksiyon*, No. 484 (15 Mart 2004), www.aksiyon.com.tr (Erişim 27 Ocak 2006). Bu son yazıda "Aleksandr Dugin'den inciler" altbaşlığı ile yukarıda sözü edilen Türkiye karşıtı görüşler nakledilmiştir. Bunun yanında, Türkiye'de Avrasyacılık akımıyla ilgili veriler aktarılırken genellikle yapılan hatalara burada da rastlamak mümkündür. Örneğin, klasik Avrasyacıların Bolşevik Devrimi vuku bulmasıyla birlikte Rusya'yı terk etmeleri hususunun, bu devrime destek çıkmalarına mani olmadığı belirtilmektedir ki böyle bir durum söz konusu değildir. Veya Dugin'in, "su ve kara" ismine atıf yapan bir dergi neşrettiği bildirilmekteyse de, bunun isminin ne olduğu yazılmamaktadır ki böyle bir dergi de mevcut en detaylı verilerde yer almamaktadır. Yazının son cümlesi, "2003'te kurulan Uluslararası Avrasya Hareketi'nin lideri 'İkinci' Aleksandr 84 yıllık hayalin en parlak temsilcisi bugün." ifadesindeki "İkinci" Aleksandr ile neye gönderme yapıldığı ise hiç anlaşılmamaktadır. Avrasyacı Hareketin kuruluşunu 1921 yılında ilan eden dört kişinin hiçbirinin isminin Aleksandr olmadığını da hatırlatmak gerekir. Son olarak, yazının başlığındaki "Avrasya" kelimesiyle tam olarak ne kastedildiği (coğrafi bir bölge mi, yoksa siyasi bir duruş mu) de belli değildir.

⁶⁸⁷ Bazı milliyetçi gruplardan aşırı sol Kemalist örgütlere değişen yelpazede tepkileri müşahade etmek mümkün idi; ama bu tepkilerde A. Dugin ve genel olarak Avrasyacılık akımını öğrenme çabaları pek görülmemekteydi. Pek çokları Avrasyacılık akımının ne olduğuna bakmadan, A. Dugin'in kitabını ve özellikle Önsözü'nü dahi okumadan Türkiye'deki 'Avrasya yansımaları' üzerinden konuyu tartışmaya devam ediyorlardı. Hatta bu tür 'yanlış algılamalar' da patolojik düzeye çıktığı da söylenebilir. Meselâ, Dugin'i faşist olarak niteleyen *Türk Solu* dergisindeki bir yazıda onun liderliğindeki Uluslararası Avrasya Hareketi'nin Internet sitesinin giriş sayfasında Türkiye dahil yedi Avrupa ülkesinin bayrak simgelerinin bulunduğu dikkat çekilerek aslında bu hareketin Avrupa ile bütünleşmenin bir başka yolu olduğu ifade edilmektedir. ("Avrasya Hareketini bayraklarından tanıyın" ifadesinin sayfa başında yer aldığı ilgili yazı için bkz.: "Atatürk'ün Kemiklerini Sızlatan Savcı!..", *Türk Solu*, No. 56, 17 Mayıs 2005, s. 16-17). Sitedeki bu bayrak işaretlerine tıklandığı zaman o ülkenin dilinde (örneğin, İngilizce, Türkçe vs.) "Avrasya'da bütünleşme"yle ilgili türlü metinlerin çıktığını önemle hatırlatmak lazım.

politikası yürütülmesi, ona her zaman bir “günah keçisi” rolü yüklenmesi, onun aleyhine ayrılıkçılık dâhil her türlü hareketin desteklenmesi vs. gibi telkinler, eleştirilen noktalar arasında idi.

Bu tartışmalar devam ederken Dugin, Türkiye’yi ziyaret etmekte ve akabinde bu ülke ile ilgili görüşlerinin değiştiğini belirtmekte idi. Onunla irtibatla olanlar da bunu teyit etmekte idiler. Dugin’in bu süreçte biraz da kendini savunma için yazdığı bir metne bakıldığında ise, temel jeopolitik şemada herhangi bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. “Türkiye’nin Avrasyacılık Stratejisi” başlıklı bu yazıda, Dugin, söz konusu kitabın yazılışından Türkçeye çevrildiği zamana kadar on yıl⁶⁸⁸ geçtiğini belirtmekte ve yukarıdaki görüşleri özetlenen başlıca jeopolitik şemayı tekrar etmektedir⁶⁸⁹; yani Türkiye’nin bir *Rimland* ülkesi, bir kıyı alanı/bölgesi niteliğinin jeopolitik bir aksiyom olduğu vurgulanmaktadır.

Bu haliyle Türkiye’nin jeopolitiğinin temelinde, Dugin’e göre, Atlantikçilik ile Atlantikçiliğin mücadelesi ve dengelenmesi politikası durmalıdır. Türkiye, Dugin’in jeopolitik tablosu göz önünde tutulur ise, tabiatı gereği hiçbir zaman ne tam bir Atlantikçi, ne de tam bir Avrasyacı politika yürütmelidir. Diğer bir deyişle, Dugin’in şemasına göre, Türkiye’nin çift yüzlü bir jeopolitika yürütmesi, yani Atlantikçilik ve Avrasyacılık arasında dengeli, her yöne eşit ağırlık veren bir siyaset izlemesi gerekmektedir.

Daha sonra ise, Dugin, geçen bu “on yıl” içinde gerek dünya, gerekse Türkiye jeopolitiğinde birtakım yeni gelişmelerin meydana geldiğini, bu yüzden durumun değiştiğini ve ayrıntılı yorumlara ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Bununla beraber, Dugin’in burada ifade ettiği gerekçelerin de (örneğin, dünyadaki küreselleşme süreçlerinin hızlanması veya Batının ABD ve Avrupa olarak ayrışması vs.) pek yeni

⁶⁸⁸ Bu “on yıl” konusunda bir yanlışlık olduğu söylenebilir. Kitabın ilk baskısı, 1997’de gerçekleştirilmiş, 1999’da ise yeniden gözden geçirilmiş ve önemli boyutta eklemelerle değiştirilen üçüncü baskı yapılmıştır (2000’de ise aynı kitabın dördüncü baskısı çıkmıştır). İşte, eserin Türkçe tercümesi, 1999’daki bu üçüncü baskıdan yapılmış ve tercüme kitabın ilk neşri Ağustos 2003’de matbaadan çıkmıştır. Türkçe tercüme yazılan Önsöz ise, Ocak 2003 tarihli. Kısacası, 1999-2003 arasında dört yıl geçmiştir.

⁶⁸⁹ Aleksandr Dugin, “Türkiye’nin Avrasyacılık Stratejisi”, *Teori*, No. 179 (Aralık 2004), s. 51. Bu yazı, Dugin’in www.evrazia.org adresinde de yayınlanmıştır.

şeyler olduğu söylenemez. Bu yazıda, son olarak Dugin, Türkiye’deki bazı kesimlerin⁶⁹⁰ Avrasyacılık fikirlerini kabul ettiğini belirterek onları Avrasyacı olarak nitelendirmekte ve Attilâ İlhan’ın yazılarında Avrasyacılığın yeni bir “dünya görüşü” halini aldığını ifade etmektedir.⁶⁹¹

5. 3. AVRASYACILIK FİKRİYATI İLE TÜRKİYE’DEKİ ‘AVRASYA YANSIMALARI’NIN BİR KARŞILAŞTIRMASI

Türkiye’deki ‘Avrasya yansımaları’nı genel özellikleri itibariyle birkaç noktada toparladıktan sonra Rusya’daki Avrasyacılık fikriyatı ile tezat teşkil eden hususlarına değinmek faydalı olacaktır. Avrasya kavramı her ne kadar çok çeşitli kesimlerde birbirine zıt biçimlerde dillendirilse de, burada kullanımdan kaynaklanan ortak bazı noktalardan bahsedilebilir.

Birincisi, Türkiye’de ‘Avrasya yansımaları’nı ihtiva eden ve bu çalışmada zikredilmeye çalışılan düşünürlerin yazdıkları yazılara bakıldığında metin bazında bunların bilgi ve sanatsal açıdan vasatın üstüne çıkamadıkları söylenebilir; belki de, “Avrasya” (ve Avrasyacılık) aslında onlara tam olarak ve doğrudan ilham vermemekteydi. İlham verseydi, söz konusu bölge ile derinlemesine bilgilenmeye çalışmaları, bölge dillerini ve kültürlerini öğrenme çabası içine girmeleri beklenebilirdi; hâlbuki bu metinlerde bölgenin tarihi, kültürü, düşünce dünyası ile ilgili referansların çok kısıtlı olduğu müşahade edilebilir. Diğer bazı konularda olduğu gibi, burada da ilgili Türk aydınlarının bilgi birikimi ve fikrî donanım açısından hazırlıksız yakalandıkları, bu ortamda pek fazla üzerinde düşünmeden, her kesimden bu konuda bir

⁶⁹⁰ Örneğin, Dugin’in önce Maoçu, sonra neo-Kemalist ulusalcı/solcu, daha sonra ise “sayın” lafzı ile tanımladığı D. Perinçek ve çevresi.

⁶⁹¹ Bu gibi hususların ya bilgilendirmedeki sorunlardan, ya da müellifin her ne olursa olsun Türkiye’de birileriyle irtibat kurma saiki ile mürâi davranışından kaynaklandığı tahmin edilebilir.

şeyler söyleme, geç kalmama telaşı içinde metinlerini kaleme aldıkları, fazla kafa yormadıkları izlenimi doğmakta; tabii, bu arada ne Rus entelektüellerince oluşturulan Avrasyacılık fikriyatını incelediklerini, ne de onun temel metinlerini öğrendiklerini ileri sürmek imkân dâhilindedir. En vahimi ise, Türkiye’de “Avrasya” konusunda düşünceler geliştirip teorisyenlik yapmaya ve stratejiler üretmeye çabalayanların söz konusu ettikleri bölgenin tarih ve coğrafyasına, konuşulan dillerine, kültür ve geleneklerine pek aşina olmadan onlara yönelik stratejiler geliştirmeleridir.

İkincisi, buradaki asıl çabanın, bu aydınların daha önce sahip oldukları ideolojileri, meselâ, milliyetçilik, Kemalist solculuk veya bir anlamda neo-Osmanlıcılık niteliklerini “Avrasya”ya atfetmek, geleceğin “Avrasya”sını kendi ideolojileri doğrultusunda tahayyül etmek olduğu açık bir şekilde fark edilebilir; yani yeni bir fikriyat ileri sürülmemektedir. “Avrasya”, Avrasyacılığın değil, bu ideolojilerin tatbik edileceği bir tür yeni bir ‘laboratuvar’ idi. Dolayısıyla, önceki bölümde bahsi geçen grupların pek çoğunun problematiği yeni bir düşünce üretmek değil, sahip oldukları düşünce sistemlerini, ideolojilerini “Avrasya”ya denemek, bu alana uygulamaktır.

Üçüncüsü, coğrafi algılamada Türkiye’ye (veya Rusya ile birlikte Türkiye) daima merkezî bir rol biçilmektedir. Gerçi birkaç versiyon ortaya çıksa da (örneğin, bazıları Avrupa ve Asya’nın toplamına Avrasya demek, diğerleri Balkanlardan Çin Seddi’ne uzanan bir bölgeyi kastetmekte, kimisi Orta Doğu’yu da buraya ait etmekte, kimisi eski Osmanlı coğrafyasını yani Kuzey Afrika’yı da hesaba katarak bir ‘Osmanlı Avrasyası’ tahayyül etmekte vs.), burada Türkiye’nin tam merkezde olduğu bir bölge tahayyül edilmektedir. Avrupa ve Asya’dan oluşan bir birleşik kıtadan bahsedildiğinde bile Türkiye’nin tam merkezde konumlandırıldığı görülmektedir; hâlbuki bu durumda haritaya bakılır ise, günümüz Türkiye’nin, “Avrasya”nın merkezinde değil, batı sınırlarında yer alan bir ülke mevkiinde olduğu görülecektir.

Dördüncüsü, Türkiye merkezli bu mekân anlayışı, “Avrasya”nın tarih felsefesinin oluşturulmasında Türkiye’nin başat bir mevkie yükseltilmesinde ve tercih edilecek güncel politikalarda her şeyden önce (‘Avrasya’nın değil) günümüz Türkiye’nin çıkarlarının göz önünde tutulmasını telkin eden önermelerde kendini göstermektedir. Örneğin, milliyetçi kesimde üretilen tezlerde, tüm Türklerin tarih

içindeki akışı, Anadolu’da/Türkiye’de yaşayan Türklerin tarihiyle sonuçlandırmakta veya onlara endekslenmeye çalışılmaktadır. Diğer bir deyişle, eskiden Sovyetlerde SSCB tarihi adıyla Rus tarihi öğretilmesine benzer olarak burada da Türk tarihi ile Anadolu’da yaşayan nüfusun tarihi öne serilmekte; bu coğrafyanın dışındaki Türk kökenlilerin ise sanki tarih dışında veya tarihte dondurulmuş olarak varlıklarını sürdürdükleri tahmin edilmektedir. Tüm Türklerin tarih içindeki akışının Anadolu’daki Türklerle sonuçlandırmak veya onları merkeze yerleştirmek, aslında Alman filozof Hegel’in çizdiği tarih felsefesindeki şemaya, yani tarihin Almanlarda son bulmasını çağrıştıracak mahiyetteki Avrupa-merkezci görüşe uygun olduğu tespit edilebilir. Bu bağlamda, Kafkaslar ve Orta Asya coğrafyasındaki soydaşlar için “Dış Türkler” deyiminin birçok düşünür ve akademisyen tarafından kullanılmasının da, benzeri bilinçaltının bir ürünü olduğu söylenebilir.

Beşincisi, yine bu salt Türkiye merkezli düşünce, Türkiye’nin bir model ülke olarak “Avrasya” ülkelerine sunulmasında dikkati çekmektedir. Şöyle ki, birçok Türk düşünürün hayalinde Türkiye’nin “laik, demokratik ve Kemalist modeli”, “Avrasya” ülkeleri için en ideal modeldir ve mutlaka onlara ivedilikle tevdi edilmesi gerekir.

Son olarak bu bağlamda Türkiye’deki ‘Avrasya yansımaları’nın ekseriyetinin ortak noktalarından bir diğeri de, Mustafa Kemal Paşa’nın “Avrasyacı” olarak telakki edilmesidir. Hatta bazıları M. Kemal Paşa’nın demeçlerinden referanslar vererek, Kurtuluş Savaşı sırasında teşekkül eden Türk-Sovyet yakınlaşmasına atıflarda bulunarak söz konusu tezlerini desteklemeye çalışmaktadırlar. Bu anlamda, ‘Avrasya yansımaları’nın temsilcilerince yazılan metinlerde Mustafa Kemal Paşa bazen solcu-sosyalist, bazen Türkçü/Turancı milliyetçi, bazen de ulusalcı nitelikleri haiz ama “Avrasyacı” bir lider olarak temayüz etmektedir.⁶⁹²

⁶⁹² Bu tür örneklerden birisi, *Asya-Avrupa* dergisinde Türkiye Cumhuriyeti uzmanı Doç. Dr. Esat Arslan’ın konuyla ilgili pasajında bulunabilir: “[Mustafa Kemal] Bir uzak görülülükle nasıl ki SSCB’nin dağılacığını görmüşse, önceden tespit edilemeyen bir zamanda bu dağılmaya karşı hazırlıklı olmasını da Cumhuriyeti’nin onuncu yılı münasebetiyle 29 Ekim 1933’de Çankaya’da bir resmi kabulde şu veciz değerlendirmeye betimlemişti: “Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla elinde sımsıkı tuttuğu uluslar avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir... Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür... İnanc bir

Yukarıdaki izahlardan Türkiye’deki ‘Avrasya yansımaları’nın genel tablosuna bakılırsa, ortada ulusalcı, solcu, neo-Kemalist, neo-Osmanlıcı, sosyalist, milliyetçi grup ve düşünürlerin Avrupa-merkezci dürtüleri ve Batılı ideolojik çerçevelerinden neşet eden, sadece bir ülkenin (Türkiye) çıkarlarının önde olmasının tasarlandığı; “Avrasya” ülkelerinin tarihi, kültürü ve sosyoekonomik yapılarını bilmeden ve öğrenmeye çaba göstermeden bu toplumlara kendi ülkelerini bir model olarak sunanların var olduğu bir manzara görülebilir.

Türk entelektüellerinin ‘Avrasya yansımaları’nın temel noktalarda Rus düşünürlerin ortaya koyduğu ve şekillendirdiği Avrasyacılık fikriyatıyla taban tabana zıtlık teşkil ettiğini pek çok madde halinde sıralamak mümkünse de, aşağıda bunlardan birkaçı zikredilecektir. Birincisi, baştan belirtmek gerekir ki, Türkiye’dekiler sadece bir kavramı daha önce mensup oldukları fikir sistemine eklemlenmektedirler; burada özgün bir akımdan bahsedilemez. Rus aydınlar ise Avrasyacılık şeklinde ayrı bir dünya görüşü, bir düşünce sistemi geliştirmişlerdi. Türkiye’dekilerin bunun pek farkında oldukları söylenemez. İkincisi, Avrasya (yönelimi), Türkiye’dekiler için bir taktik olarak görülmekte, hâlbuki Rusya’da bu bir varoluş meselesi olarak ele alınmaktadır.

Üçüncüsü, Türkiye’deki ‘Avrasya yansımaları’nın kullandığı Avrasya kavramının coğrafi bakımdan bir bütünlüğünün olmadığı, her durumda farklı sınırların çizildiği görülmektedir. Eğer genel olarak bundan Avrupa ve Asya kıtasının birleşimi kastediliyorsa, bunun özgünlüğü söz konusu olmaz, çünkü o halde bir yığın deniz ve kara ülkesinin sayısal yekûnundan bahsetmiş oluruz. Hâlbuki Avrasya, bu kavramı bir coğrafyaya şamil eden ve fikirlerini bir akıma dönüştüren Rus düşünürler için için karasal niteliğe sahip bir kıtadır ve sadece kıta değildir; burada bir kıtasal medeniyetten

köprüdür...Tarih bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların (Dış Türk’lerin) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız lazımdır”. Esat Arslan, “Yeniden Pax Türkistana (Türkistan Barışı) Seçeneği”, *Asya-Avrupa*, No. 3 (Temmuz 2005), s. 52. Gerek Cumhuriyet dönemi tarihçisi E. Arslan’ın, gerekse diğerlerinin Mustafa Kemal Paşa’ya atfedilen bu sözler için tarih dışında hiçbir kaynak zikretmemeleri, bu sözlerin uydurma olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Dahası, ‘özü bir kardeşlere sahip çıkma’ şeklindeki mevzubahis fikirlerin, Bolşeviklerden kaçıp Türkiye’ye iltica eden Azerbaycanlı muhacirlerin pek de geniş olmayan muhalif neşriyatlarının kapatıldığı ve tarihen de Türkiye yanlısı addedilen liderleri M. E. Resulzade’nin sınır dışı edildiği 1930-1932 yıllarının akabinde söylendiğinin iddia edilmesi, o dönemin koşullarına pek uygun düşmemektedir (Bu arada, Resulzade’nin yalnız 1949 yılında artık Soğuk Savaş’ın başlamasıyla Sovyetler karşıtı hareketlere destek verildiği için Türkiye’ye geri gelebildiğini önemle vurgulamak gerekir).

söz edilebilir. Avrasyacıların Avrasya'yı eski Romanovlar İmparatorluğu sınırlarına tekabül edecek bir şekilde düşündükleri ve bunun bütünlüğünü pek çok açıdan savunmaya çalıştıklarını bu çalışmanın önceki bölümlerinde belirtilmiştir.

Dördüncüsü, tarih idraki ve felsefesi konularında da bariz farklılıklar mevcuttur. Rusya'daki Avrasyacılık fikriyatı, ilerlemeci tarih anlayışını, Batılıların başında bulunduğu “gelişme merdiveni” şablonunu, kendi ülkelerine Batılı gözüyle bakmayı ve genel anlamda Batılılaşmayı savunmamaktadır. Bu meyanda, Avrasyacılar, kendi ülkelerinin yani Rusya'nın I. Petro reformları ile başlayan Batılılaşma tecrübesini reddetmekte; bunların ülkenin ve halkın karakterini bozduğunu, ülkeyi doğru yoldan saptırdığını, onu kendine yabancılaştırdığını, ‘üst kesimler’ ile ‘alt kesimler’ arasında derin uçurumlar açtığını ileri sürmekteydiler. Türkiye'deki ‘Avrasya yansımaları’ temsilcilerinin ise, kendi ülkelerinde gerçekleştirilen Batıcı reformları veya Avrupalılaşma/Batılılaşma döneminin sonuçlarını tasvip ettikleri görülmektedir. Türkiye bağlamında bu, Tanzimat devrinden başlayan ve Cumhuriyetin kuruluşu ile devam eden Batılılaşma serüveninin kabul edilmesine tekabül eder.

Beşincisi, Avrasyacı Rus entelektüeller için ‘muasır medeniyet seviyesine çıkmak’ gibi bir mesele tartışmalıdır çünkü onlara göre bir medeniyetten, tek bir insanlıktan bahsetmek mümkün değil; her medeniyet kendine özgü dinamiklerle ve ideallerle mesafe kat etmekte; birinin diğerine göre ileri, üstün, gelişmiş olmasını (N. S. Trubetskoy hatırlanır ise) ölçecek objektif kriterler mevcut değildir. Altıncısı, Avrasyacılık çok kültürlü bir yapıyı korumayı, halkların özgünlüklerini, dillerini, dinlerini ve kültürlerini serbestçe muhafaza etmelerini ve geliştirmelerini öngörmektedir. Türkiye'deki ‘Avrasya yansımaları’nın bazılarında ise, bu çok kültürlülük bir yana, ırkçı ve etnik ayrımcılık temelli motifler ağırlık kazanmaktadır.

Yedincisi, Türkiye'deki ‘Avrasya yansımaları’nın bazıları, “Avrasya” olarak adlandırdıkları bölgeye “ulusalcı, laik, demokratik Kemalist Türkiye” olarak tanımladıkları bir modeli sunma teşebbüsünde bulunuyorlar. Model sunmanın kendisi bizatihi diğer ülkelerden gelişmiş, üstün ve ileri olma iddiasına dayanmaktadır. Bu, Rus entelektüellerin oluşturduğu Avrasyacılık fikriyatının başlıca hareket noktası olan medeniyetlerin ve kültürlerin eşit değer taşıdığı düşüncesine aykırı olup Avrupa-

merkezci bir dürtüdür. Sekizincisi, Türkiye’deki ‘Avrasya yansımaları’nın birçoğu sosyalist gelenekten gelmekte ve bu yapıyı savunmaktadır. Klasik Avrasyacı düşünürlere göre, sosyalizm Batının yani Roma-Germen kültürünün mahsulü idi; hakeza komünizm de. Bunlar şer, bunlara götüren koşullar da şer idi. Zaten Avrasyacılık bu şer koşullara alternatif olma iddiası ile ilk defa Rus muhacir çevrelerde ortaya çıkmıştı.

Dokuzuncusu, Türkiye’deki ‘Avrasya yansımaları’nın temsilcilerince ortaya konulan yayınların ve düşüncelerin genel olarak içerik analizi yapılırsa, bunların bilgi derinliği açısından ne Klasik ne de Yeni Avrasyacı külliyatla kıyasa gelmeyeceği söylenebilir. Hele Avrasyacı yazarlarda Rus kültüründen ziyade diğer halkların kültürleri, coğrafyaları, tarihleri, sosyal yapıları ve dillerine yönelik bir öğrenme çabası görülmekteyken, Türkiye’deki ‘Avrasya yansımaları’nın temsilcilerinin yayınlarına ve metinlerine bakıldığında yukarıda zikredilen hususların asgarî düzeyde bile karşılanmadığı; bölge dillerini, kültürünü ve tarihini öğrenme girişimlerinin sezilmediği, metinlerdeki referanslara bakılarak bile söylenebilir. Dahası Türk entelektüellerce kaleme alınan bu metinlerde bölge tarihi ve coğrafyası ile ilgili genel bilgi hataları, tarihin rivayet düzeyinde seyretmesi vs. söz konusudur. Dolayısıyla, Avrasyacılık, Rus entelektüellerince Avrasya coğrafyası diye tanımlanan bölgenin tarih ve kültürünü sadece yeniden yorumlamak değil, aynı zamanda yeniden öğrenme çabası olarak da algılanırken; Türk entelektüellerinde ise bu algıyı ve benzeri çabayı gözlemlemek pek zordur.

Onuncusu, Türkiye’deki ‘Avrasya yansımaları’nın temel yanılgılarından veya hareket noktalarından birisi de, Rusya karşısında Türkiye’yi diğer Türk cumhuriyetlerinin lideri veya onlar adına konuşacak tek yetkili olarak tasavvur etmeleridir; bu bağlamda ‘Avrasya’ denilen coğrafyada Rusya ve Türkiye’yi iki baş aktör olarak resmetmektedirler. Hâlbuki Türkiye de, nihayetinde Türk cumhuriyetlerinden birisidir (tabii ki, burada Türkiye’nin birtakım stratejik üstünlükleri unutulmamalıdır). Türkiye’nin diğerleri ile entegrasyon konusunda Rusya’nın katbekat gerisinde olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, Türkiye-Rusya ilişkilerinin seyrinin, Türk cumhuriyetlerinin Rusya ile ilişkilerinde dikkate alınan bir faktör olduğu tahmin edilse

de, belirleyici ve başat bir role sahip olduğu iddia edilemez; örneğin, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın Rusya ile ilişkilerini ve entegrasyon projelerini Türkiye üzerinden yaptığı söylenemez.

Sonuncusu, Türkiye'deki 'Avrasya yansımaları'nın tamamının neredeyse (kısmen *Yarın* dergisi çevresi hariç), medeniyetsel yaklaşımdan uzak olduğu söylenebilir; oysa ki, Avrasyacılık fikriyatı, medeniyet inşa edici bir düşünce sistemi şeklinde kendini göstermektedir. Netice itibarıyla, Rus entelektüellerce oluşturulan Avrasyacılık fikriyatına eşdeğer, yani benzer temel sorunları ve parametreleri paylaşacak bir düşünce hareketinin Türkiye'de henüz oluşmadığını söylemek mümkündür. Tabii ki, Avrasyacılık düşünce hareketinin temel çerçevesine yakın olan bazı fikir çevrelerinin Türkiye'de ortaya çıkabileceği tahmin edilebilir. Bu yaklaşımın da yukarıda sözü edilen 'yansımalar'ın tezatlarını giderici mahiyette ve medeniyetsel bağlamda fikirlerden yoğrularak meydana getirileceği düşünülebilir.

SONUÇ

Avrasyacılık, kıtasal boyuttaki bir bölgenin medeniyetsel kimliğini yeniden yorumlayan ve tekrar inşa etmeye çalışan çok boyutlu ve çok yönlü bir fikriyattır, bir dünya görüşüdür. Rusya ve çevresini bir bütün şeklinde ve kendine özgü coğrafi, tarihî, siyasi, kültürel, sosyoekonomik karakterlere sahip Avrasya medeniyeti olarak telakki eden bu fikriyatın temsilcileri, 1920'lerde Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde muhacir hayatı yaşayan genç Rus entelektüelleri idi. Bu entelektüellerden teşekkül eden Avrasyacılık hareketi çerçevesinde meydana getirilen düşünsel miras, 1990'lı yıllarda post-Sovyet Rusya'da yeniden canlandırılmış ve süreklilik içinde değişim unsurlarını barındıran çeşitli okumalara tabii tutulmuştur. Yeni şartlarda bu fikriyatın gerek fikir hayatında, gerekse de yönetici elitlerin zihniyetinde önemli etkiler doğurduğu müşahade edilmiştir.

Bu bağlamda, Avrasyacılığı bir bütün olarak ele alıp inceleyen bir çalışmanın aşağıdaki üç konuyu ve bunlarla ilgili soruları gündeme getirmesi gerekirdi. Birincisi, 1920'lerde Avrasyacılık hareketinin bir siyasi cereyan olarak ortaya çıkışına yol açan tarihî-kültürel saiklerin analizi yapılmalı, onun felsefi-siyasi kökenleri, başlıca tezleri ve kavramları temel metinler çerçevesinde ayrıntılı şekilde söz konusu edilmeli, hareketin gelişimi ve kendi dönemindeki tesir dairesinin boyutu ortaya koyulmalı idi. İkincisi, 1990'lı yıllardan itibaren Avrasyacılığın Rus kamuoyunda ve entelektüel çevrelerinde yeniden ilgi görmesinin sebeplerine eğilmek, birçok önemli akademiysen ve düşünürden oluşan bu Yeni Avrasyacılık yelpazesinin bir tasnifini yapmak, ilgili metinleri analiz etmek, klasik ve yeni dönem arasındaki düşünsel zemindeki değişim ve süreklilik unsurlarını mukayese etmek elzemdi. Üçüncüsü, bu fikriyatın Rusya'nın iç ve dış politikasını, önemli karar vericilerinin düşünce dünyalarını hangi düzeyde beslediği ve etkilediği, yeni dönemde Rus stratejik zihniyetinin şekillenmesinde ne tür sonuçlara yol açtığı/açacağı mevzubahis edilmeliydi.

Yukarıdaki hususları göz önünde tutmaya çalışan bu çalışma, aynı zamanda dördüncü bir konuyu da ele aldı. Bu da, Türkiye’de 1991 sonrası dönemde Avrasya kavramını kendi düşünce sistemlerine eklemleyerek kullanan çeşitli entelektüel çevrelerin ilgili söylemlerinin analiz edilmesi idi. Avrasya kelimesini sarf etmeleri, kendilerini Avrasyacı olarak addetmeleri, kamuoyunda bu vasıflarıyla da tanınmaya çalışmaları, bazı akademisyenlerce Avrasyacı gruplar olarak nitelendirilmeleri gibi hususlar, onların bu çalışmada ayrıca ele alınmalarını zaruri kılmıştır. İlgili bölümde söz konusu çevrelerce ortaya konan metinler doğrultusunda Türkiye’de bir Avrasyacılık akımının mevcudiyetinden bahsedilip edilemeyeceği hususu, odak noktasını teşkil etmiştir. Dolayısıyla, zikredilen konuları araştıran bu çalışmanın Rusya ve Türkiye’yi ilgilendiren iki yönü vardır.

Birinci yönden bahsedilirse, Rusya bağlamında Rus entelektüeller, gerek klasik, gerekse yeni dönemde olsun, Avrasyacılığı sadece bir dış politika seçeneği olarak değil, bir dünya görüşü, bir düşünce sistemi olarak ileri sürmüşlerdi; Rusya için bir seçenek değil, bir hayat-memat meselesi, izlenmesi gereken zorunlu bir yol olarak görmüşlerdi, yani bu fikriyatı Rusya medeniyetinin varlığını idame ettirmesi bakımından bir hayat iksiri niteliğinde telakki etmişlerdir. Avrasyacılar, Rusya’nın medeniyetsel kimliğini Avrasya-şümul nitelikte yorumlarken, ülkenin uzun asırlardan beri tecrübe ettiği tarihî birikimi ve çeşitli medeniyet havzalarından devraldığı kültürel mirası göz önünde tutmuşlardı. Buradan ilham alarak Avrasya olarak sınırlarını çizdikleri hayat alanını siyasi, toplumsal, iktisadî, kültürel manada yeniden dokumaya çalışmışlardı.

Bu süreçte önemli miktarda metin üreten Avrasyacıların tasavvurundaki tarih, Avrupa-merkezci ve doğrusal çizgiye sahip bir akışı temsil etmiyordu. Bunun yanında, Rusya-Avrasya’ya kendine münhasır bir medeniyet rolü biçen tarih ve coğrafya anlayışları ile sadece muasırları arasında değil, Rus düşünce tarihinde de özgün konum elde etmişlerdi. Avrasyacıların ekonomik sistemle ilgili görüşleri de, mevcut bunalımlara çare olmadığını gördükleri sosyalist ve kapitalist iktisadî düzeni aşan boyutta idi. Yeni bir devletin inşası hususunda da yine Avrasya’yı çok-halklı şahsiyet olarak telakki eden Avrasyacılar, bir ben-idraki oluşturma çabası içindeydiler.

Bu bağlamda, Avrasyacı medeniyetsel kimliği inşa ederken, Avrasyacılar, sadece Rusları değil, tüm o topraklarda yaşamış ve yaşamakta olan etnosları da dikkate almakta, bir nevi Avrupa-merkezci “gelişme merdiveni tarzındaki tarih anlayışını reddederek bu unsurları “tarih dışında” değil, “tarihin içinde” görmekteydiler. Rus tarihinin, etnosunun ve kültürünün oluşumunda Turanî halkların rolü, Türk-Slav kader ortaklığı vurgusu işte bu bağlamda anlamlıdır. Tarihte var olan bu unsurlara, yeni bir medeniyet inşa ederken de önemli roller atfedilmekteydi. Bu düşüncede, mevcut unsurlar dışlanmamakta, tam tersine, bir şekilde kuşatılmaya çalışılmakta; hiçbir halkın özgün karakteri, kültürü, dili ayrımcılığa maruz bırakılmamakta, aksine bunların muhafaza edilmesi ve kendi dinamikleri içinde gelişmesinin desteklenmesi gerektiği önerilmektedir.

Avrasyacılık fikriyatı, son dönemlerde bazı siyaset bilimci akademisyenler ve politikacıların yönlendirmelerinde gündeme gelen “medeniyetler çatışması” tezine Rus entelektüellerince verilen bir cevap olarak da düşünülebilir. Gerek ülke içindeki halkların birbiriyle, gerekse birçok yönden ortak noktalara sahip yakın çevre ülkeleri ile ilişkilerin düzenlenmesinde kuşatıcı, uyumlu ve demokratik entegrasyona ağırlık veren fikirlerin ileri sürülmesi, Rusya’nın bu küreselleşme sürecinde belli meydan okumalara karşılık vermesinde son derece önemli yönler barındırmaktadır. Bu bağlamda, Avrasyacılık, bir yandan hangi medeniyete (Doğu veya Batı’ya mı) ait olma noktasında XIX. yüzyılda Rus entelektüelleri arasında süre giden tartışmalara, ülke kimliğini farklı bir düzlemde ele alarak son verecek, diğer yandan da medeniyetsel kimlik açısından Rusya’yı bir parçalanmış/bölünük ülke olarak telakki eden Soğuk Savaş sonrasında gündeme gelen görüşleri de bertaraf edecek nitelikte bir paradigma ileri sürmektedir.

Bu arada, çeşitli sahalardaki derin bilgilerini ortaya koyarak kendi fikriyatlarını dokuyan Avrasyacı Rus entelektüellerin çok işlenmiş/rafine bir dil ve üslup kullandıklarını önemle belirtmek gerekir. Onların yayınlarında popülist değil, akademik geleneklere uygun bir çizgi izlendiği gözlemlenmiştir; gerek tamamı akademisyen kökenli klasik Avrasyacıların, gerekse de Yeni Avrasyacı yelpazenin eserlerinde bu durum açıkça göze çarpmıştır. Onlar, muhayyilelerindeki Avrasya’nın coğrafyası, tarihi, kültürü, dilleri, dinleri, sosyoekonomik yapısı vs. hususlarını hem bilgi bakımından

öğrenmeye/kavramaya, hem de bunları yeniden yorumlamaya çalışmışlardır. Belki bir de bu yüzdendir ki, hem düşünsel hayatta, hem akademik sahada, hem de son yıllarda karar vericiler üzerinde önemli etkiler bırakmışlardır.

Aslında Rusya'nın yeni dönemdeki gelişmelere milliyetçi, içe kapanmaya meyilli ve dışlayıcı bir şekilde tepki verdiği takdirde, kendi medeniyetsel kimliğini tehlikeye atmış olacağı, ciddi ayrılık ve çatışma noktalarının oluşacağı ve akabinde özgün medeniyetsel yaşam süresini muhtemelen kısaltmış olacağı söylenebilir. Küçük bir örnek vermek gerekir ise, Nisan 2007'den uygulamaya konulan perakende ticaret sektöründe çalışan yabancıların -bunlar daha ziyade 'yakın çevre' ülkelerinden gelen kısa bir zamana dek Sovyet vatandaşı olarak Ruslarla iç içe yaşamış olan kişilerdir- bu alanda faaliyet göstermelerinin men edilmesi kararı, dışlayıcı ve milliyetçi bir tepkinin unsurlarını barındırmaktadır; zira bilinmektedir ki, bu sektörde görev alan mevzubahis yabancılar, hiç de 'yabancı' addedilemezler (eski SSCB dolayısıyla bir şekilde Ruslarla eklemlenmiş idiler). Rusya, bunları özümsemek, kuşatmak suretiyle fayda sağlayacağı yerde dışlaması ne ülke menfaatlerine, ne de Rusya'nın medeniyetsel kimliğine uygun düşen bir adım olarak görülebilir.

Hele gayr-ı Rus düşmanlığının bazı kesimler ve yetkililerce körüklenmesi ve desteklenmesinin sürmesi, ülke için son derece tehlikeli bir duruma dönüşebilir. Demografik durumu her geçen gün kötüleşen, yani yılda yaklaşık yedi yüz bin nüfus kaybeden bir ülkenin, enerji dolu bu ve benzeri, L. Gumilev'in tabirince, *passionar* unsurları dışlaması hakikaten ülkenin bir medeniyetsel dönüşüm yaşammasının önünü keseceği tahmin edilebilir. Bilakis, bu girişimci ve kabiliyetli kişilerin ülkeye davet edilmesi, yeni fırsatlar tanınması, onların katma değerlerinden istifade edilmesi gerekir. Burada tabii ki, Rus kültürü ve Rusya medeniyeti de en faydalı durumda olacaktır. Söz konusu *passionar* unsurların Rus kültürüne, Rusya medeniyetine katkısı, istikbalde oluşacak yeni medeniyetin belki de köşe taşları olabilir.

Yeni Avrasyacı düşünür A. Panarin'in de belirttiği gibi, Rusya önümüzdeki dönemde Batıdan, İslam dünyasından ve Güney-doğu Asya'dan (Çin vs.) yükselen çeşitli meydan okumalara tepkici değil, kuşatıcı şekilde cevap vermesi ve özgün bir medeniyet olarak yaşamını sürdürmesi için kendi tarihini, kültürünü yeni bir Avrasyacı

medeniyet bağlamında idrak etmesi gerekir. Bu anlamda, Rusya, A. Davudoğlu'nun terimiyle, kendi *medeniyet ben-idrakini* yeniden sağlıklı bir şekilde ürettiği ölçüde, hem tarihî ve kültürel birikiminin farkına varacak, hem de barındırdığı unsurları uyumlu bir şekilde harmanlayacak, neticede medeniyetsel anlamda canlanacak, şimdiki ekonomik büyümesini de geçici olmaktan ziyade sürdürülebilir uzun dönemli bir kalkınmaya dönüştürebilecektir. Bu bağlamda, Rusya, Avrasyacı paradigmadan hareket ettikçe, hem kendi içinde 'öteki' kültürlerin oluşmasına neden olmayacak, tüm unsurları kaynaştıracak formüller ve politikalar üretilecek; diğer kültür ve medeniyetlere eşit yakınlıkta durulacak, onlarla karşılıklı faydalı münasebetler geliştirilecektir.

İkinci olarak bu çalışmanın Türkiye'yi ilgilendiren yönüne gelince, Avrasya kavramının 1991 sonrası dönemde Türk düşünce hayatının çok farklı kesimlerince kullanılmasının başlıca iki nedeni olduğu görülmüştür: birincisi, bazı kesimler, Sovyetlerin çöküşü ve komünist/sosyalist düşüncenin iflas edişi akabinde düştükleri ideolojik boşluğu bir nebze de olsa telafi etmek için buna gereksinim duymakta idiler; ikincisi ise, diğer bazı çevreler de söz konusu "büyük çöküş"ün ardından "demir perde"si sökülen ülkelere duydukları ilgiyi karşılamak için bu kavramı sarf etmeye başlamışlardı. Çok farklı kesimlerin Avrasya kelimesini kendi düşünce sistemlerine ithal etmelerinin, yeni bir fikir sisteminin meydana çıkmasına yol açmadığı, yine eski fikriyatlarının devam ettiği müşahade edilmiştir; yani değişen içerik değil, sadece vitrin olmuştur. Diğer bir deyişle, bu kavram onları dönüştürücü mahiyette kullanılmamıştır. Burada söz konusu entelektüel çevreleri Avrasyacı olarak tanımlamanın bir tasnif hatası olacağı vurgulanmıştır zira ortak bir zemin ve paradigmadan hareket etmeyen ve birbirine tamamen zıt Avrasya telakkilerini üreten bu grup ve düşünürleri bir isim (Avrasyacı) ve bir hareket (Avrasyacılık) altında görmek, bir zorlama tasnif olacaktır. Mevzubahis grup ve düşünürlerin ne mekân idraki, ne tarih anlayışı, ne sosyoekonomik sistem görüşü, ne kültür ve medeniyet algılamaları ortak bir zeminden ilham alarak hareket etmektedir. Dahası, bunlar, Rusya'daki Avrasyacılık fikriyatı ile mukayese edildiği takdirde de çok farklı ve birbiriyle çelişen bir durum ortaya çıktığı müşahade edilmiştir.

Bununla beraber, Rus entelektüellerce sistematik bir şekilde işlenen ve çok boyutlu bir düşünce sistemi olarak ortaya konan Avrasyacılık fikriyatının, Rusya-Türkiye ilişkilerinin yeni bir zeminde geliştirilmesi açısından önemli perspektifler sunduğu söylenebilir. Bu bağlamda, iki ülke arasında düşünsel mahiyette etkileşimlerin artırılması gerekli görülmektedir. Bu tür çabaların sağlam bir teorik ve kavramsal çerçevelerle pekiştirilmesinin sadece bu iki ülke arasında değil, bunların birçok yönden ilişkili olduğu bölgelerde de işbirliği atmosferini tetikleyeceği tahmin edilebilir.

Netice itibarıyla, Avrasyacılık fikriyatının Rusya'nın medeniyetsel kimliğini, daha geniş bir coğrafyada ve bu coğrafyanın unsurlarını katılımcı bir biçimde birleştirmeye teşebbüs ettiği ve bu bağlamda dönüştürücü mahiyette olduğu gözlemlenmiştir. XX. yüzyılın ilk ve son çeyreğinde, yani ülkenin bir nevi bunalımlı döneminde canlanan bu fikriyatın, mevcut paradigmalara bir alternatif olma iddiasını taşıdığı veya taşımakta olduğu söylenebilir.

Tüm bu yukarıdakilerle beraber, Avrasyacılık akımının ileride hangi çeşitlenmelere yol açacağı, ne şekilde gelişeceği, tezlerinin ne kadarının söylemden eyleme geçeceği; bunların post-Sovyet Rusya'da oluşan ideoloji boşluğunu ne kadar dolduracağı; ülkenin stratejik zihniyetinin biçimlenmesini hangi düzeylerde tam olarak etkileyeceği; kıtasal düzlemde geniş bir siyasi-ekonomik yapılaşmaya/entegrasyona yol açıp açmayacağı ve nihayet tüm bu Avrasyacılık meselesinin Rusya'nın medeniyetsel kimliğinin sağlıklı bir arayışı olarak görülüp görülmeyeceği, gerek bölge, gerekse kıtasal çapta genel insanlık birikimine ne tür somut katkısı olacağı gibi soruların net cevapları şu anki tahminlerle değil, büyük ölçüde önümüzdeki dönemde yaşanacak süreçte öğrenilebilecektir.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

GARF- Rusya Federasyonu Devlet Arşivi.

GARF, F. 5911, Op. 1, D. 5, 19, 48, 88, 98, 91, 97, 99, 102.

GARF, F. 5783, Op. 1, D. 183, 353, 359, 428, 445, 456, 463, 471, 472, 476, 482, 486, 520.

DİĞER KAYNAKLAR

“5. Genel Kongre’de Kabul Edilen Merkez Komitesi Raporu 17-19 Aralık 1999”, www.ip.org.tr (Erişim 1 Mart 2007).

Aça Mehmet, “Avrasyacı Yaklaşımın Türkiye Çeşitlenmeleri ve Türk Dünyasının Geleceği”, *Bağımsızlıklarının 10. yılında Türk Cumhuriyetleri*, ed. Emine Gürsoy-Naskali ve Erdal Şahin, Haarlem: SOTA Yayınları, 2002, s. 159-175.

Agurskii Mikhail, *Ideologiia Natsional-Bol’shevizma* [Nasyonal-Bolşevizm ideolojisi], Paris. YMCA-Press, 1980.

Akademik Araştırmalar Dergisi, Avrupa/Avrasya Özel Sayısı, No. 23 (Kasım 2004-Ocak 2005), ed. Büşra Ersanlı, s. 109-303.

Aktan Uygur, “Müceddit Muhafazakâr”, *Yarın*, Şubat 2006, s. 56-60.

Aleksandrov S. A., “K Istorii Russkogo Liberalizma v Emigratsii” [Muhaceretteki Rus liberalizmi tarihine dair], *Istoriia i Istoriki: Istoriograficheskii Vestnik* [Tarih ve tarihçiler: Historigrafik almanak], ed. A. N. Sakharov, Moskova: Nauka, 2003, s. 94-108.

Alekseyev N. N., *Russkii Narod i Gosudarstvo* [Rus halkı ve devlet], haz. A. Dugin ve D. Taratorin, Moskova: Agraf, 2000.

-----, “Iz Tsar’grada v Pragu” [İstanbul’dan Prag’a] içinde V. T. Pashuto, *Russkie Istoriki-emigranty v Evrope* [Avrupa’daki Rus muhacir tarihçiler], Moskova: Nauka, 1992.

-----, *Na Putiakh k Budushei Rossii: (Sovetskii Stroi i ego Politicheskie Vozmozhnosti* [İstikbaldeki Rusya arayışları: Sovyet düzeni ve siyasi olanakları], Paris: Evraziiskoe izdatel'stvo, 1927; yeni baskısı: N. N. Alekseyev, *Russkii Narod i Gosudarstvo*, s. 282-371.

-----, *Religiia, Pravo i Nравstvennost'* [Din, hukuk ve ahlak], Paris: YMCA Press, 1930.

-----, V. N. Il'in, P. N. Savitski, *O Gazete "Evrazia" (Gazeta 'Evrazia' ne est' Evraziiskii Organ)* [Evrazia gazetesi hakkında: Evrazia, Avrasyacı gazete değildir], Paris: 1929.

-----, *Sobstvennost' i Sotsializm: Opyt Obosnovaniia Sotsial'no-ekonomicheskoi Programmy Evraziistva* [Mülkiyet ve sosyalizm: Avrasyacılığın sosyo-ekonomik programını temellendirme denemesi], Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1928; yeni baskısı: N. N. Alekseyev, *Russkii Narod i Gosudarstvo*, s. 186-281.

-----, "Evraziitsy i Gosudarstvo" [Avrasyacılar ve devlet], *Evraziiskaia Khronika*, No. 9 (Paris, 1927), s. 36.

-----, "Sovetskii Federalizm" [Sovyet federalizmi], *Evraziiskii Vremennik*, No. 5 (Paris), 1927, s. 240-261.

Alevras Natal'ia, "Nachala Evraziiskoi Kontseptsii v Rannem Tvorchestve G. V. Vernadskogo i P. N. Savitskogo" [G. V. Vernadski ve P. N. Savitski'nin erken dönem çalışmalarında Avrasya düşüncesine medhal], *Vestnik Evrazii / Acta Eurasica*, No. 1 (1996), s. 5-17.

Alexandrov Mikhail, *Uneasy Alliance: Relations Between Russia and Kazakhstan in the Post-Soviet Era 1922-1997*, London: Greenwood Press, 1999.

Alili Teoman, "Putin'in Başarısının Anahtarı: Millicilik ve Avrasyacılık", *Teori*, No 176 (Eylül 2004), s. 25-33.

Andican A. Ahat, "Avrasya Stratejileri Üzerine" (Söyleşi), *Ulusal*, No. 4 (Güz 1997), s. 13-20.

-----, "Türkiye, Türk Dünyası ve Rusya Üzerine Düşünceler", *Ulusal*, No. 1 (Haziran-Temmuz, 1996), s. 25- 29.

Arslan Esat, "Yeniden Pax Türkistana (Türkistan Barışı) Seçeneği", *Asya-Avrupa*, No. 3 (Temmuz 2005), s. 49-56.

Ashnin Fedor ve Vladimir Altapov, "Evraziistvo v Zerkale OGPU-NKVD-KGB" [OGPU-NKVD-KGB bakımından Avrasyacılık], *Vestnik Evrazii/Acta Eurasica*, No. 2 (1996), s. 5-18.

Atalay Onur, Kızıl Elma Koalisyonu: *Ulusalcılar, Milliyetçiler, Kemalistler*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006.

“Atatürk’ün Kemiklerini Sızlatan Savcı!..”, *Türk Solu*, No. 56, 17 Mayıs 2005, s. 16-17.

“Avrasya Seçeneği Konferansı’na Katılan Konuklar”, *Teori*, No 84 (1997), s. 72.

“Avrasya’nın Ateşle İmtihani” (başyazı), *Yarın*, Şubat 2006, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim).

“Avrasya’da Rengâhenk”, *Diyalog Avrasya*, No. 1 (İlkbahar, 2000), s. 1.

Avtonomova N. S. ve M. L. Gasparov, “Yakobson, Slavistika i Evraziistvo: Dve Kon’iuktury, 1929-1953” [Yakobson, Slav araştırmaları, Avrasyacılık: İki vaka], *R. Yakobson: Teksty, Dokumenty, Issledovaniia* [Jakobson: metinler, belgeler, araştırmalar], Moskova: Rossiiskii Gosudarstvennyi Gumanitarnyi Universitet, 1999, s. 334-340.

Bagramov Eduard, “Natsional’naia Ideia: Opyt Istoriko-Politologicheskogo Issledovaniia” [Milli mefkûre: Tarih-siyaset bilimi araştırma denemesi], *Evraziia (Narody, Kultury i Religii)*, No. 1-2 (2005), www.ispr.ru (Erişim 12 Kasım 2005).

-----, “Postsovetskaia Integratsiia: Realnost’ ili Mirazh?” [Post-Sovyet entegrasyon: gerçeklik mi, hayal mi?], *Evraziia: Narody, Kultury i Religii*, No. 1-2 (2002-2003), s. 47-57; Internet versiyonu: <http://www.ispr.ru/Confer/confer9-3.html> (Erişim 1 Aralık 2004).

-----, “Ot Evraziiskoi Idei k Evraziiskomu Soobshestvu” [Avrasya düşüncesinden Avrasya topluluğuna], *Evraziia: Narody, Kultury i Religii*, No. 1-2 (2001), www.ispr.ru (Erişim 12 Mayıs 2004).

Baluev B. P., “Spory o Sud’be Rossii v Emigrantskoi Publitsistike 1920-kh godov” [1920’lerde muhacir basınında Rusya’nın kaderiyle ilgili tartışmalar], *Istoriia i Istoriki: Istoriograficheskii Vestnik* [Tarih ve tarihçiler: Historigrafik almanak], ed. A. N. Sakharov, Moskova: Nauka, 2003), s. 3-33.

Baskakov Nikolay A., *Russkie Famalii Tiurkskogo Proiskhozhdeniia* [Türk menşeli Rus familyaları], Bakü: Yazıcı, 1992.

Başığit Davut, “Rus Avrasyacılığı”, *Yarın*, Ekim 2003, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006).

Batur, D. Ahsen, “Gumilev’i Doğru Anlamak”, *Virgöl* (Haziran, 2004), s. 59-60.

Belous V. G., “‘Skifskoe’, ili Tragediia ‘Mirovozzriteln’nogo Otnosheniia’ k Deistvitel’nosti” [İskitler veya gerçekliğe ‘dünya görüşü yaklaşımı’ tradejisi], *Zvezda*, No. 10 (1991), s. 158-166.

Belov A. G., “Rossiia na Novom Etape” [Yeni bir dönemdeki Rusya], *Diyalog Avrasya*, No. 2 (2000) s. 22-27.

Berdyaev Nikolay, “Utopicheskii Etatizm Evraziitsev” [Avrasyacıların ütöpic devletçiliğı], *Put* (Paris), No. 8 (1927), s. 141-144.

-----, “Evraziitsev” [Avrasyacılar], *Put* (Paris), No. 1 (Eylöl, 1925), s. 101-105.

Bilici Abdölhamit, “Rusya’nın Birinci Ortağı İran”, *Aksiyon*, No. 484 (27 Ocak 2006), www.aksiyon.com.tr (Erişim 27 Mart 2004)

-----, “Avrasyacıların Fikir Babası Orta Asya’yı İran’a Sunuyor”, *Zaman*, 10 Mart 2004, www.zaman.com.tr, (Erişim 27 Mart 2004).

Bilimovich A. D., “Bogoiskateli, Evraziitsev i Material’naia Kul’tura” [*Bogoiskateller*, Avrasyacılar ve maddî költür], *Russkaia Mysl*, VIII-XII. kitap (Berlin: 1922), s. 83-101.

Bilimovich A. D., “Bogoiskateli, Evraziitsev i Material’naia Kul’tura” [*Bogoiskateller*, Avrasyacılar ve maddî költür], *Russkaia Mysl*, VIII-XII. kitap, Berlin: 1922, s. 83-101.

Blane Andrew, “A Sketch of the Life of Georges Florovsky”, *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, ed. Andrew Blane, New York: St. Vladimirs’s Seminary Press, 1993.

Bocharova Z. S., “Sovremennaiia Istoriografiia Rossiiskogo Zarubezh’ia 1920-1930-kh godov” [1920-1930’lu yıllardaki Rus muhaceretiyle ilgili çağdaş tarih yazımı], *Otechestvennaia Istoriia*, No. 1 (1998), s. 91-102.

Bromberg Yakov, *Evrei i Evraziia* [Yahudiler ve Avrasya], ed. A. Dugin ve D. Taratorin, Moskova: Agraf, 2002.

-----, “Evreiskoe Vostochnichestvo v Proshlom i Budushem” [Geçmiş ve gelecekte Yahudi Doğuculuğı], *Tritsatye Gody* [Otuzlu yıllar], Paris: Izdanie Evraziitsev, 1931, s. 191-211.

-----, “O Neobkhodimom Peresmotre Evreiskogo Voprosa” [Yahudi meselesine yeniden değeriendirilmesinin zarurî oluşuna dair], *Evraziiskii Sbornik*, No. 6 (Prag: Izdanie Evraziitsev, 1929), s. 43-48.

Brzezinski Zbigniew, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, New York: Basic Books, 1997.

Bulut Arslan, *Güneş Ülkesi: Türk’lüğün Yeni Dünya Düzeni*, 4. baskı, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2006.

-----, “Küresel Saldırıya Küresel Cevap”, *Bir Millet Uyanıyor*, yön. Attilâ İlhan, 5. baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006, s. 97-110.

-----, “Türkiye’nin Yeni Stratejisi”, *Ulusal*, No. 4 (1997), s. 49-53.

Chaadaev Petr, *Filosoficheskie Pis'ma k Dame* [Hanımefendiye felsefî mektuplar], Moskova: Zakharov, 2000.

Chinayeva Elena, *Russia Outside Russia: The Émigré Community in Czechoslovakia: 1918-1938*, München: Oldenbourg, 2001.

-----, “Evraziiskie Paradoksy” [Avrasyacı tezatlar], *Kontinent*, 26 Eylül-9 Ekim 2001, <http://www.continent.kz/2001/18/19.htm>

Cihangir Erol, “Avrasya Jeo-politiğinin Sistem Arayışlarına Galiyevci Bir Yaklaşım”, *Ulusal*, No. 4 (Güz 1997), s. 54-61.

Çeçen Anıl, *Türkiye ve Avrasya*, Ankara: Fark Yayınları, 2006.

-----, “Ön Asya’da Türk Egemenliği”, *Asya-Avrupa*, No. 1 (2004), s. 50-56.

-----, “Avrasya Süreci”, *Ulusal*, No. 4 (Güz 1997), s. 21-25.

-----, “Atatürk ve Avrasya”, *Ulusal*, No. 3 (1996), s. 15-24.

“Çekist Agabekof’un İfşaatı”, *Bildiriş*, No. 10 (9 Ekim 1930) - No. 28 (28 Şubat 1931).

Çkheizde K. A., “Ideokraticeskoe Soderzhanie Khoziaistva” [Ekonominin ideokratik muhtevası/anlamı], *Evraziiskaia Khronika*, ed. P. N. Savitski, No. 9 (1935), s. 51-56.

-----, “Natsional’naia Problema” [Milli mesele], *Evraziiskaia Khronika*, No. 4 (Paris: 1926), s. 27-29.

“Çok Kutuplu Globalleşme Sürecini Destekliyorum”, *Diyalog Avrasya*, No. 5 (2001), s. 10-13. (Dugin’in mülakatı).

“Çözüm Var: Cumhuriyet Devrimi Kanunları Uygulanacak!”, www.ip.org.tr (Erişim 2 Ekim 2006).

Dagi Ihsan D., “Competing Strategies for Turkey: Eurasianism or Europeanism?”, 8 Mayıs 2002 (www.cacianalyst.org).

Danilevski N. Y., *Rossiia i Evropa* [Rusya ve Avrupa], 7. baskı, Moskova: Eksmo, 2003.

Daskalov D., “Izdatel’skaia Deiatel’nost’ Russkoi Emigratsii v Bolgarii” [Bulgaristan’da Rus muhacirlerin neşriyat faaliyetleri], *Slavianovedenie*, No. 5 (1996), s. 84-97.

Davutoğlu Ahmet, “Medeniyetlerin Ben-idraki”, *Divan*, No. 3 (1997), s. 1-53.

-----, *Civilizational Transformation and the Muslim World*, Kuala Lumpur: Quill, 1994.

-----, *Alternative Paradigms*, Lanham: University Press of America, 1994.

“Diyalog Avrasya Platformu Çalışma Sistematiği”, www.da.com.tr (Erişim 2 Şubat 2007).

Doronchenkov A. I., *Rossiiskaia Emigratsiia ‘Pervoi Volny’ o Natsional’nykh Problemax Pokinutogo Otechestva* [‘Birinci dalga’ Rusya muhacereti: Terk edilmiş vatanın ulusal problemlerine dair], (Petersburg: 1997).

Doroshenko D. I., “K ‘Ukrainskoi Probleme’” [‘Ukrayna meselesi’ne dair], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 10 (Paris: 1928), s. 41-51.

Dugin Aleksandr G., “Türkiye ve Rusya Ortaklık Kurmaya Mahkum”, *Teori*, No. 180 (Ocak 2005), s. 61-65.

-----, *Evrasiiskaia Missiia Nursultana Nazarbaeva* [N. Nazarbayev’in Avrasyacı misyonu], Moskova: ROF Evraziia, 2004. Türkçesi *Nursultan Nazarbayev’in Avrasya Misyonu*, çev. Lazzat Urakova ve Nehriban Gençkal, Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 2006.

-----, “Putin Üzerine Üç Deneme”, *Teori*, No. 176 (Eylül 2004), s. 3-12.

-----, “Türkiye’nin Avrasyacılık Stratejisi”, *Teori*, No. 179 (Aralık 2004), s. 44-62.

-----, *Proekt Evraziia* [Avrasya projesi], Moskova: Eksmo, 2004.

-----, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, İstanbul: Küre Yayınları, 2003.

-----, “Alexander Dugin: ABD’ye Karşı Kıtasal Stratejik Bir Blok Şart” [mülakat], *Yarın*, Mayıs 2003, s. 6.

-----, “L. N. Gumilev: Etnogenez Teorisi ve Avrasya’nın Tarihî Kaderi” (St. Petersburg, Coğrafya Vakfı, 22 Nisan 2002) isimli konferanstaki konuşma, www.evrazia.org

-----, “Slavianskii Mir i Osnovnye Tendentsii Geopolitiki” [Slav dünyası ve jeopolitiğin temel eğilimleri], *Osnovy Evraziistva* [Avrasyacılığın temelleri], Moskova: Arktogeia, 2002, s. 744-758.

-----, “Pravoslavie i Geopolitika” [Ortodoksluk ve jeopolitik], *Osnovy Evraziistva* [Avrasyacılığın temelleri], Moskova: Arktogeia, 2002, s. 711-715.

-----, *Filosofiia Traditsionalizma* [Tradisyonalizm felsefesi], Moskova: Arktogeia, 2002.

-----, *Evoliutsiia Paradigmal’nykh Osnovaniy Nauki* [Bilimin paradigmal temellerinin evrimi], Moskova: Arktogeia, 2002.

-----, *Osnovy Geopolitiki: Geopoliticheskoe Budushee Rossii: Myslit' Prostranstvom* [Jeopolitiğin esasları: Rusya'nın jeopolitik geleceği: Mekânla düşünmek], 4. Baskı, Moskova: Arktogetia, 2000.

-----, "Predislavie: Preodolenie Zapada" [Önsöz: Batının bertaraf edilmesi] içinde Nikolay Trubetskoy, *Nasledie Chingiskhana*, Moskova: Agraf, 1999, s. 5-25.

-----, *Absoliutnaia Rodina* [Mutlak vatan], Moskova: Arktogetia, 1999.

Ecevit Bülent, "Bölge Merkezli Dış Politika", *Ulus*, No. 4 (Güz 1997), s. 6-12.

Efremov A. V., "'Rossiia i Evropa': Retrospektiva i Perspektiva" [*Rusya ve Avrupa: Retrospektif ve perspektifler*] içinde N. Y. Danilevski, *Rossiia i Evropa* [Rusya ve Avrupa], Moskova: Eksmo, 2003, s. 5-14.

Elementy, ed. A. G. Dugin, No. 2, 3, 4, 5.

Eliaçık İhsan, "Kendini Adaletle Adamış Millet", *Yarın*, Nisan 2005, s. 42-44.

Elias Norbert, *The Civilizing Process*, çev. Edmund Jephcott, Oxford: Blackwell, 1994; Türkçede *Uygarlık Süreci*, çev. Ender Ateşman ve Erol Özbek, 2 cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).

"Emissara Maskhadova Iskluchili iz Parti" [Maskhadov'un temsilcisini partiden ihraç ettiler], 24 Şubat 2003, www.lenta.ru (Erişim 8 Ağustos 2006).

Emel'ianov Yu. N., "Monarkhicheskoe Dvizhenie i Monarkhicheskoe Organizatsii Russkoi Emirgratsii" [Rus muhaceretinde monarşi hareketi ve monarşist örgütler], *Istoriia i Istoriki: Istoriograficheskii Vestnik* [Tarih ve tarihçiler: Historiografik almanak], ed. A. N. Sakharov, Moskova: Nauka, 2003, s. 108-141.

Erasov Boris, "O Statuse i Soderzhanii Teorii Tsivilizatsii" [Medeniyetler teorisinin statüsü ve muhtevasına dair], *Istoriia Rossii: Teoreticheskie Problemy* [Rusya tarihi: Teorik meseleler], ed. A. S. Seniavskii, Moskova: Nauka, 2002, s. 9-21.

-----, "Unifikatsiia Mira" [Dünyanın tekbiçimleşmesi], *Nezavisimaia Gazeta*, 14 Mart 2001, http://scenario.ng.ru/expertize/2001-03-14/1_unification.html (Erişim 16 Aralık 2006).

-----, "Fenomen 'Vostochnogo Despotizma' kak Yavlenie 'Novogo Myshleniia'" [Bir 'Yeni düşünce' fenomeni olarak 'Doğu despotizm'i], *Vostok*, No. 4 (2000), http://www.iicas.org/articles/library/libr_rus_9_02_01_p.htm (Erişim 16 Aralık 2006).

-----, "Obraz Vostoka v Russkoi Kul'ture" [Rus kültüründe Doğu imajı], *Tsivilizatsii i Kul'tury*, No. 3 (Moskova, 1996), s. 336-355.

-----, "Tsivilizatsionnaia Teoriia i Evraziiskie Issledovaniia" [Medeniyetsel teori ve Avrasya araştırmaları], *Tsivilizatsii i Kul'tury*, No. 3 (1996), s. 3-28.

-----, “Tsivilizatsiia: Slovo-Termin-Smysl” [Medeniyet: Kelime, terim, anlam], *Tsivilizatsii i Kul'tury*, No. 2 (Moskova: 1995), s. 3-30.

-----, “Tsivilizatsiia: Slovo-Termin-Smysl” [Medeniyet: Kelime, terim, anlam], *Tsivilizatsii i Kul'tury*, No. 2, Moskova: 1995, s. 3-30.

Erendzhen Khara-Davan, *Rus' Mongolskaia* [Moğol Rusya'sı], ed. D. Taratorin, Moskova: Agraf, 2002.

Ersanlı Büşra ve Cengiz Okman, “Avrasya: Az-i-ya: Jeopolitikten Diğer Perspektiflere”, *Diyalog Avrasya*, No. 1 (İlkbahar 2000), s. 28-34.

“Est' li Budushee u Evraziistva?” [Avrasyacılığın geleceği var mı?], *Nezavisimaia Gazeta*, 6 Ekim 2004, (www.ng.ru).

Evraziia v Svete Iazykoznaniia [Dilbilim aleminde Avrasya], Prag: Izdanie Evraziitsev, 1931.

Evraziia: Istoricheskie Vzgliady Russkikh Emigrantov [Avrasya: Rus muhacilerin tarihsel görüşleri], ed. L. V. Ponomareva, Moskova: Institut Vseobshei Istorii RAN, 1992.

Evraziiskii Sbornik: Politika, Filosofii, Rossieveden'e (Kniga VI), Prag: 1929.

Evraziiskii Vzgliad [Avrasyacı bakış], Moskova: Arktogeia, 2002.

“Evraziistvo (Formulirovka 1927 g.)” [Avrasyacılık: 1927 yılı programı], *Evraziiskaia Khronika*, ed. P. N. Savitskii, No. 9 (Paris: 1927), s. 3-14.

Evraziistvo: Opyt Sistematicheskogo Izlozheniia [Avrasyacılık: Sistemli açıklama denemesi] (y.y.: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1926.

Evraziistvo: Opyt Sistematicheskogo Izlozheniia [Avrasyacılık: Sistemli açıklama denemesi], y.y.: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1926.

Florovski Georgi, *Iz Proshlogo Russkoi Mysli* [Rus düşünce tarihinden], Moskova: Agraf, 1998.

-----, “Pis'mo k P. B. Struve ob Evraziistve” [P. B. Struve'ye Avrasyacılıkla ilgili mektup], *Russkaia Mysl'* (Prag), Ocak-Şubat (1922), Kniga I-II, s. 267-274.

Frank S., *Religiia i Nauka* [Din ve bilim], 2. Baskı, Brüksel: Edition ‘La Vie Die’, 1953.

Fukuyama Francis, *The End of History and the Last Man*, New York: Perennial, 2002.

Garevskaia E., “Rossiia v Perekhodnom Periode” [Geçiş sürecindeki Rusya], *Diyalog Avrasya*, No. 2 (2000), s. 34-39.

Geopoliticheskoe Polozhenie Rossii: Predstavleniia i Realnost' [Rusya'nın jeopolitik konumu: telakkiler ve gerçeklik], ed. V. A. Kolosov, Moskova: Art-Kur'er, 2000.

Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman, ed. Andrew Blane, New York: St. Vladimirs's Seminary Press, 1993.

Glad John, *Russia Abroad: Writers, History, Politics*, Washington: Hermitage&Birchbark Press, 1999.

Gudkov Lev, "Ksenofobiia Kak Problema: Vchera i Segodnia" [Bir sorun olarak yabancı düşmanlığının dünü ve bugünü], *Nezavisimaia Gazeta*, 26 Aralık 2005, www.ng.ru.

Gul' Roman, *Ya Unes Rossiiu: Apologiia Emigratsii* [Rusya'yı kendimle götürdüm: Muhaceretin savunusu], 2. Cilt, Moskova: BSG pres, 2001.

Gumilev, Lev N., *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, Cilt 1-2, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2003.

-----, *Etnogenez: Halkların Şekillenışı, Yükseliş ve Düşüşleri* (İngilizceden), çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2003.

-----, *Otkrytie Khazarii*, Moskova: Airis, 2003.

-----, *Ritmy Evrazii: Epokhi i Tsivilizatsii* [Avrasya'nın ritimleri: Çağlar ve medeniyetler], St. Peterburg: Kristall, 2003.

-----, *Shtoby Svecha Ne Pogosla* [Işığın sönmemesi için], Moskova: Airis, 2003.

-----, *Konets i Vnov' Nachalo* [Son ve Yeniden Başlama], Moskova: Airis, 2003.

-----, *Sud'ba i Idei* [Kader ve düşünceler], Moskova: Ayris, 2003.

-----, *Eski Türkler*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2002.

-----, *Hazar Çevresinde Bin Yıl: Etno Tarih Açısından Türk Halklarının ve Çevre Halkların Şekillenışı Üzerine*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2002.

-----, *Hunlar*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2002.

-----, *Ot Rusi Do Rossii: Ocherki Etnicheskoi Istorii* [Eski Rus diyarından Rusya'ya: Etnik tarih yazıları], St. Petersburg: Kristall, 2002.

-----, *Muhayyel Hükümdarlığın İzinde*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2002.

-----, *Etnogenezis ve Yeryüzü Biyosferi: Kavimlerin Türeyişi ve Yeryüzü Üzerindeki Yaşam Bölgeleri*, çev. Nuri Eyüpoğlu, İstanbul: Ötüken, 2001.

-----, “Meniia Nazyvaiut Evraziitsem...” [Beni Avrasyacı adlandırıyorlar], *Nash Sovremennik*, No.1 (1991), s. 132-141.

Halperin Charles J., “Russia and the Steppes: George Vernadsky and Eurasianism”, *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*, No. 36 (1985), s. 55-194.

-----, “George Vernadsky, Euarsianism, the Mongols and Russia”, *Slavic Review*, No. 41/3 (Fall 1982), s. 477-493.

Hardeman Hilde, *Coming to Terms with the Soviet Regime: The ‘Changing Signposts Movement’ among Russian Émigrés in the Early 1920s*, Illinois: Northern Illinois University Press, 1994.

Huntington Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon and Schuster, 1996.

-----, “The Clash of Civilizations?”, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 3 (Summer 1993), s. 22-49.

Huntington W. Chapin, *The Homesick Million: Russia-out-of Russia*, Boston, Massachusetts: The Stratford company, 1933.

“İdet li Mir k Ideokratii?” [Dünya ideokrasiye doğru mu gidiyor?], *Evrziskaia Khronika*, ed. P. N. Savitski, No. 9 (1935), s. 38-50.

Ippolitov S. S., V. M. Nedbaevskii ve Y. I. Rudentsova, *Tri Stolitsy Izgnanii: Konstantinopol’, Berlin, Parizh: Tsentry Zarubezhnoi Rossii v 1920-kh–1930-kh gg.* [Sürgünün üç başkenti: İstanbul, Berlin, Paris: 1920-1930’larda Rus muhaceretinin merkezleri], Moskova: Spas, 1999.

Irina B. Orlova, *Evraziiskaia Tsivilizatsiia* [Avrasya medeniyeti], Moskova: Norma, 1998.

Isaev Igor’, “Evraziistvo: Ideologiia Gosudarstvennosti” [Avrasyacılık: Devletçilik ideolojisi], *Obshchestvennye Nauki i Sovremennost’*, No. 5 (1994), s. 42-55.

Iskhod k Vostoku: Predchuvstviia i Sversheniia: Utverzhdenie Evraziitsev [Doğuya hareket: sezgiler ve ameller: Avrasyacıların tezleri], Sofya: 1921.

“İstoriia Edinoi Rossii” [Birleşik Rusya partisinin tarihi], 20 Ekim 2003, www.edinros.ru.

“İşçi Partisi Merkez Komitesi’nin İlk Öğretimden Üniversite Sonuna Kadar Türkçe Eğitim ve Öğretim Kararı”, kabul tarihi 10 Şubat 2002, www.ip.org.tr (Erişim 2 Ekim 2006).

“İşçi Partisi Milli Hükümet Programı”, 22-24 Aralık 2006, www.ip.org.tr (Erişim 1 Mart 2007).

“İşçi Partisi Programı”, www.ip.org.tr (Erişim 2 Ekim 2006).

“İşçi Partisi Tüzüğü”, www.ip.org.tr (Erişim 2 Ekim 2006).

Ivanov A. V. ve M. Y. Shishin, “Istoricheskoe Obosnovanie ‘Turetskogo Evraziistva’ Predstavliaetsia Somnitel’nym” [‘Türkiye Avrasyacılığı’nın tarihsel temellendirilmesi tartışmalıdır], *Diyalog Avrasya*, No. 6 (2002), s. 80-84.

Ivanov Igor’, *Rossia v Sovremennom Mire: Otvet na Vyzovy XXI veka* [Çağdaş Dünyada Rusya: XXI. yüzyılın meydan okumalarına cevaplar], Moskova: Olma-Press, 2004.

-----, *Vneshniaia Politika Rossii v Epokhu Globalizatsii* [Küreselleşme çağında Rusya’nın dış politikası], Moskova: Olma-Press, 2002.

İbn Haldun, *Mukaddime*, 2 cilt, haz. Süleyman Uludağ, 4. Basım, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.

İbrahimov Aydın, “Rusya’nın Jeopolitiği: Gerçekler ve Gelişmeler”, *Jeopolitik*, No. 1 (Kış 2002), s. 133-139.

İlhan Attilâ, *Sultan Galiyef: Avrasya’da Dolaşan Hayalet*, 2. baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

-----, *Dönek Bereketi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

-----, “Avrasya Kutbu ve Siyaset Tarihi Üzerine” [mülakat], *Ulusal*, No. 4 (Güz 1997), s. 34-48.

-----, “Maarif, Ekonomi ve Savunma Millileştirilmeli” [mülakat], *Yarın*, Kasım 2004 veya www.tilahan.net.

-----, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak: Gâzi’nin ‘Ulusal’ Solculuğu*, 2. baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004.

-----, “Attilâ İlhan’la Galiyev ve Türk Devrimi Üzerine” [mülakat], *Diyalog Avrasya*, No. 4 (2001), s. 50-57.

-----, “Avrasya Konusu Türkiye’de Türkçülerle Solcuları Birleştirecek Bir Platformdur” [mülakat], *Yeni Avrasya*, Ocak-Şubat 2001, s. 26-34.

İlhan Suat, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, 2. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005.

İmanov Vügar, “Rus Dış Politikasında Türk Cumhuriyetleri: Eski ‘Sovyet Yoldaşlar’, Yeni ‘Avrasyacı Kardeşler’”, tebliğ, *Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Değişim* (uluslararası konferans), 18-21 Eylül 2006, Kocaeli, Türkiye.

-----, “Avrasyacılık: Alternatif Bir Dünya Düzenine Doğru mu?”, tebliğ, *Medeniyetler ve Dünya Düzenleri Uluslararası Sempozyumu*, 12-14 Mayıs 2006, İstanbul.

“K Voprosu ob Ekonomicheskoi Doktrine Evraziistva” [Avrasyacılığın iktisadî doktrinine dair], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 6 (Paris: 1926), s. 31-38.

“Kapitalist Saldırganlığa Karşı Barışın Jeopolitiği”, başyazı, *Yarın*, Mayıs 2004, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim).

Kalın İbrahim, “Bir Osmanlı Modelinden Bahsedebilir miyiz?”, *Yarın*, Mart 2003, s. 20-21.

Karimullin, A., *Gumilev Bibliyografyası*, <http://gumilevica.kulichki.net>

Karpat Kemal, “Globalleşmenin Problemleri”, *Diyalog Avrasya*, No. 5 (2001), s. 14-21.

-----, “Avrasya’da Devlet Kavramını Çağına Uydurmak”, *DA*, No. 2 (Yaz 2000), s. 28-33.

-----, “Türkiye Açısından Avrasya”, *Diyalog Avrasya*, No. 1 (İlkbahar 2000), s. 38-43.

Karpov N., *Krym, Gallipoli, Balkany* [Kırım, Gelibolu, Balkanlar], Moskova: Russkii put’, 2002.

Karsavin Lev P., “Osnovy Politiki” [Siyasetin esasları], *Evrasiiskii Vremennik* No. 5 (Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1927), s. 185-238.

-----, “Otvét na Stat’iu N. A. Berdyayev’a ob ‘Evrasiitsakh’” [Berdyayev’in ‘Avrasyacılar’ yazısına cevap], *Put’*, No. 2 (Ocak, 1926), s. 97-99.

-----, *O Somnenii, Nauke i Vere* [Şüphe, bilim ve inanca dair], Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1925.

-----, “O Pedagogike” [Pedagoji hususunda], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 4 (1925), s. 31-47.

Kaznina Olga A., “N. S. Trubetskoy i Krizis Evraziistva” [Trubetskoy ve Avrasyacılığın buhranı], *Slavianovedenie*, No. 4 (1995), s. 89-95.

Khachaturian V. M., “Teoriia Kul’turno-istoricheskikh Tipov N. Danilevskogo: Logika i Protivorechiia” [N. Danilevski’nin kültürel-tarihî tipler teorisi: Mantık ve çelişkiler], *Obshchestvennye Nauki i Sovremennost’*, No. 2 (2003), s. 96-109.

Khoruzhii S. S., “Karsavin, Evraziistvo i VKP” [Karsavin, Avrasyacılık ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi], *Voprosy Filosofii*, No. 2 (1992), s. 78-87.

Kireyev Nikolay, “Avrasya Konseptleri Işığında Rusya-Türkiye İlişkileri”, *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 199-215.

Kliuchnikov Sergei, “Russkii Uzel Evraziistva” [Avrasyacılığın Rus kavşağı], *Nash Sovremennik*, No. 2 (1992), s. 174-180.

Koire Aleksandr [Koyre], *Filosofiia i Natsional'naia Problema v Rossii Nachala XIX veka* [XIX. asrın başlarında Rusya’da felsefe ve milli mesele], Fransızca’dan çev. A. M. Rutkevich, Moskova: Modest Kolerov, 2003.

Kolobova Yulia, “Iskhod k Postmodernizmu: Suvchinskii i Muzyka” [Postmodernizme gidiş: Suvchinski ve musiki], *Vestnik Evrazii/Acta Eurasica*, No. 3 (2003), s. 8-24.

Konets Sveta: Eskhatalogiia i Traditsiia [Ahir zaman: Eskatalogi ve gelenek], ed. A. G. Dugin, Moskova: Arktogetia, 1998.

Korkmaz Vişne, *Senfonik Kişilik: Doğa-Beka, Rus İdesi ve Rus İdeali*, İstanbul: Alev Yayınları, 2006.

Kostenko Natal’ia ve Aleksandra Samarina, “Edinaia Rossiia Poshla na Rekord” [Birleşik Rusya rekora koştu], *Nezavisimaia Gazeta*, 6 Mart 2006, www.ng.ru.

Kovalevski P. E., *Zarubezhnaia Rossiia: Istoriia i Kultur'no-prosvetitel'skaia Rabota Russkogo Zarubezh'ia za Polveka 1920-1970* [Muhaceretteki Rusya: Rus muhaceretinin yarım asırlık tarihi ve kültürel-eğitim çalışmaları], Paris: Librairie des Cinq Continents, 1971.

Kozhinov Vadim, *Sud'ba Rossii: Vchera, Segodnia, Zavtra* [Rusya’nın kaderi: Dün, bugün, yarın], Moskova: Voennoe Izdatel'stvo, 1997.

-----, “Istoriiosofiia Evraziitsev” [Avrasyacıların tarih felsefesi], *Nash Sovremennik*, No. 2 (1992), s. 140-144.

Kozyrev A., “Strategiia Partnerstva” [İşbirliği Stratejisi], *Mezhdunarodnaia Zhizn'*, No. 5 (Mayıs 1994), s. 5-15.

L’vov Sergei, “O Sovremennoi Rossii” [Çağdaş Rusya ile ilgili], *Evraziiskaia Khronika*, No. 5 (Paris, 1926), s. 45-55.

Laruelle Marlène, “The Two Faces of Contemporary Eurasianism: An Imperial Version of Russian Nationalism”, *Nationalities Papers*, Vol. 32, No. 1 (Mart 2004), s. 115-136.

-----, “Kogda Prisvaivaetsya Intelektual'naia Sobstvennost', ili O Protivopolozhnosti L. N. Gumileva i P. N. Savitskogo” [Bir entelektüel mirasın benimsenmesi veya Gumilev ve Savitski’nin karşıtlığı] içinde *Evraziia: Liudi i Mify* [Avrasya: İnsanlar ve mitler], ed. S. Panarin, Moskova: Natalis, 2003, s. 50-64.

Leont'ev Konstantin, *Zapiski Otshel'nika* [Münzevinin notları], Moskova: Izdatel'stvo AST, 2004.

-----, *Khram i Tserkov'* [Mabet ve kilise], Moskova: Izdatel'stvo AST, 2003.

-----, *Konstantin Nikolaevich Leont'ev: Diplomaticheskie Doneseniia, Pis'ma, Zapiski, Otchety, 1865-1872* [K. N. Leont'ev: Diplomatik raporlar, mektuplar, notlar, raporlar], Moskova: Rosspen, 2003. Limonov Eduard, *Moia Politicheskaia Biografiia* [Siyasi biyografim], Sankt Petersburg: Amfora, 2002.

Litovkin Viktor, "Ofitsery ODKB Govoriat na Odnom Yazyke" [ODKB subayları aynı dilde konuşuyor], 7 Şubat 2006, *Ria Novosti* (haber ajansı), www.rian.ru.

Lur'e, Ya. S., "Drevniaia Rus' v Sochineniakh L. N. Gumileva" [Gumilev'in eserlerinde Eski Rus diyarı], *Zvezda*, No. 10 (1994), s. 166-177.

Makarov V. G. ve V. S. Khristoforov, "Passazhiry 'Filosofskogo Parokhoda'" ['Filozof gemisi'nin yolcuları], *Voprosy Filosofii*, No. 7 (2003), s. 113-137.

Mechnikov Lev, *Tsivilizatsiia i Velikie Istoricheskie Reki* [Medeniyet ve büyük tarihî nehirler], haz. V. I. Evdokimov, Moskova: Progress, 1995.

Medeniyetler Çatışması: Samuel P. Huntington v.d., der. Murat Yılmaz, 8. Baskı, İstanbul: Vadi Yayınları, 2003.

Metin Burhan, "Etnos Olarak Türkiye Milleti", *Yarın*, Aralık 2004, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006).

-----, "Pax Ottomana'yı Hatırlamak", *Yarın*, Mart 2003, s. 18-19.

-----, "Rusya ve Türkiye: Avrasya", *Yarın*, Eylül 2002, s. 20-21.

Mialo Kseniia ve Nataliia Narochnitskaia, "Eshe raz o 'Evraziiskom Soblazne'" [Bir kere daha 'Avrasyacı cazibe'ye dair], *Nash Sovremennik*, No. 4 (1995), s. 128-137.

-----, "Vosstanovlenie Rossii i Evraziiskii Soblazn" [Rusya'nın yeniden ihyası ve Avrasyacı cazibe], *Nash Sovremennik*, No. 11-12 (1994), s. 211-219.

Milyi Angel, ed. A. G. Dugin, Moskova: Arktogeia, 1991.

Mirsky D. S., "The Eurasian Movement", *The Slavonic Review*, No. 6 (1927-1928), s. 311-320.

Mitrofanov Aleksey, *Shagi Novoi Geopolitiki* [Yeni jeopolitiğin ayak sesleri], Moskova: Russkii Vestnik, 1997.

Muradoğlu Abdullah, "Osmanlı Gitti, Ortadoğu Bitti", *Yarın*, Mart 2003, s. 24-25.

-----, "Kurtuluş Savaşı'nda Avrasya Politikası", *Yarın*, Eylül 2002, s. 34.

Mut Seyfettin, “Editörden”, *Yarın*, Eylül 2002, s. 3.

“Nam ne Stoit Bezhat’ za Rozoi i Pomerantsom” [Gül ve turuncu peşinde koşmamıza değmez], 18 Mart 2005, <http://www.aif.kz> (Erişim 11 Kasım 2006) (O. Süleymenov’un mülakatı).

Nash Put’: Strategicheskie Perspektivy Razvitiia Rossii v XXI veke [Bizim yolumuz: XXI. yüzyılda Rusya’nın stratejik gelişme perspektifleri], ed. A. G. Dugin, Moskova: Arktogeia 1999.

Nazarbayev Nursultan, “Regional’naia Integratsiia i Evraziistvo” [Bölgesel entegrasyon ve Avrasyacılık], 2 Nisan 2004 tarihinde Astana’da L. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi’nde yapılan konuşma, 3 Nisan 2004, <http://www.centrasia.ru> (Erişim 3 Şubat 2006).

-----, *Kriticheskoe Desiatiletie* [Kritik bir on yıl], Almatı: Atamura, 2003.

-----, *Evraziiskii Soiuz: Idei, Praktika, Perspektiva 1994–1997* [Avrasya Birliği: Düşünceler, uygulamalar, perspektifler], Moskova: Fond Sodeistviia Razvitiuu Sotsial’nykh i Politicheskikh Nauk, 1997.

Nefedov Sergei, “Timar: Osmanskaia Sistema v Drevnei Rusi” [Tımar: Kadim Rus diyarında bir Osmanlı sistemi], *Diyalog Avrasya*, No. 8 (2003), s. 34-40.

“O Natsional’nom Voprose” [Milli meseleye dair], *Evraziiskie Tetradi*, No. 6 (1936), s. 18-24.

Oganesian Tat’iana, “Evraziiskaia Partiia Zaniiala Sakral’noe Mesto” [Avrasyacı Parti sakral bir yer edindi], *Nezavisimaia Gazeta*, 8 Ağustos 2001, www.ng.ru (Erişim 10 Haziran 2004).

Okorokov A. V., *Russkaia Emigratsiia: Politicheskie, Voенno-politicheskie i Voинskie Organizatsii, 1920-1990 gg.* [Rus muhacereti: siyasi, askerî-siyasi ve askerî örgütler, 1920-1990 yılları], Moskova: Avuar Konsalting, 2003.

-----, *Fashizm i Russkaia Emigratsiia 1920-1945* [Faşizm ve Rus muhacereti, 1920-1945], Moskova: Rusaki, 2001.

Onegina Svetlana V., “Porevoliutsionnye Politicheskie Dvizheniia Rossiiskoi Emigratsii v 20-30-e gody” [1920-30’lu yıllarda Rus muhaceretinin devrim-sonrası siyasi akımları], *Otechestvennaia Istoriia*, No. 4 (1998), s. 87-98.

Orlova Irina B., “Kontury Sovremennoi Evraziitskoi Kontseptsii” [Çağdaş Avrasyacı doktrinin ana çizgileri], *Evraziia*, No.1-2 (2002-2003), <http://www.ispr.ru/Confer/confer9-1.html> (Erişim 1 Şubat 2004).

-----, *Evraziiskaia Tsvilizatsiia: Sotsial’no-istoricheskaiia Retrospektiva i Perspektiva* [Avrasya medeniyeti: Sosyal-tarihî retrospektif ve perspektif], Moskova: Norma, 1998.

Osnovy Evraziistva [Avrasyacılığın temelleri], Moskova: Arktogeia, 2002.

Öğüt Kaan, “Kemalist Bakış Açısıyla Avrasya Güçbirliğinin Değerlendirilmesi”, *Ulusal*, No. 4 (Güz 1997), s. 73-94.

Özcan Ahmet, *Teolojinin Jeopolitiği: Allah, Vatan, Özgürlük*, İstanbul: Bakış Yayınları, 2005.

-----, “Üç Tarz-ı Siyaset”, *Yarın*, Aralık 2005, www.yarindergisi.com (Erişim 20 Mart 2006).

-----, “Milletin Devleti ve Reel Devlet”, *Yarın*, Haziran 2005, s. 30-32.

-----, “İki Senaryo ve Neo-Osmanlıcılık: Yeni Büyük Oyun, Yeni Soğuk Savaş”, *Yarın*, Şubat 2005, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006).

Özdağ Ümit, “3 Ekim ve Sonrasında AB-Türkiye İlişkileri”, *Asya-Avrupa*, No. 4 (Mart 2006), s. 74-88.

-----, “Türkiye’nin Türk Dünyası Politikasının Teorik Çerçevesi”, *Asya-Avrupa*, No. 1 (Aralık 2004), s. 22-30.

-----, *Türk Tarihinin ve Geleceğinin Jeopolitik Çerçevesi*, Ankara: ASAM, 2003.

Özel Mustafa, *Medeniyetler ve Dünya Düzenleri Uluslararası Sempozyumu’nun Açış Konuşması*, 12 Mayıs 2006, Cemal Reşit Rey Konser Salonu, İstanbul.

Öztürk Muhsin, “Diyalog Dedik Da”, *Aksiyon*, No. 488 (12 Nisan 2004), www.aksiyon.com.tr

Öztürk Muhsin - M. Yaşar Durukan, “Ulusalçıların Yeni Kızılma’sı Avrasya”, *Aksiyon*, No. 484 (15 Mart 2004), www.aksiyon.com.tr (Erişim 27 Ocak 2006).

“Pavel Borodin Ostanetsia v Minskse” [P. Borodin, Minsk’te kalacak], 17 Ekim 2003, <http://2003.newsru.ru>

Panarin Aleksandr S., *Strategicheskaya Nestabil’nost’ v XXI veke* [XXI. yüzyılda stratejik istikrarsızlık], Moskova: Algoritm, 2003.

-----, *Iskushenie Globalizmom* [Globalleşme aldatmacası], Moskova: Eksmo, 2003.

-----, *Rossia v Tsiklakh Mirovoi Istorii* [Rusya dünya tarihinin çevrimlerinde], Moskova: Izdatel’stvo MGU, 1999.

-----, *Rossiiskaia Intelligentsiia v Mirovykh Voinakh i Revoliutsiiakh XX veka* [XX. asır dünya savaşları ve devrimlerinde Rusya aydınları], Moskova: Editorial URSS, 1998.

-----, “Predely Faustovskoi Kul’tury i Puti Rossiiskoi Tsivilizatsii” [Faustyen kültürün sınırları ve Rusya medeniyeti], *Tsivilizatsii i Kul’tury*, No. 3 (Moskova: 1996), s. 29-55.

-----, ‘Vtoraia Evropa’ ili ‘Tretii Rim’? [‘İkinci Avrupa’ mı, ‘Üçüncü Roma’ mı?], Moskova: Institut Filosofii RAN, 1996.

-----, “Na Rubezhe Tysiacheletii: Rossiia v Poiskakh Tsivilizatsionnogo i Geopoliticheskogo Ravnovesiia” [Binyıllığın eşiğinde: Medeniyetsel ve jeopolitik denge arayışlarındaki Rusya], *Tsivilizatsii i Kul’tury*, No. 3 (Moskova: 1996), s. 73-85.

-----, “Vybor Rossii: Mezhdue Atlantizmom i Evraziistvom” [Atlantikçilik ve Avrasyacılık arasında Rusya’nın seçimi], *Tsivilizatsii i Kul’tury*, No. 2 (Moskova: 1995), s. 31-67.

-----, *Rossiia v Tsivilizatsionnom Protsesse* [Rusya medeniyetsel süreçte], Moskova: Institut Filosofii RAN, 1995.

Paradowski, Ryszard, “The Eurasian Idea and Leo Gumilev’s Scientific Ideology”, *Canadian Slavonic Papers*, Cilt XLI, No. 1 (Mart 1999), s. 19–32.

Paramonov, Boris, “Sovetskoe Evraziistvo” [Sovyet Avrasyacılığı], *Zvezda*, No. 4 (1992), 195-199.

Pashenko V. Y., “Komu Meshayet Evraziiskoe Uchenie?” [Avrasyacılık öğretisi kime mani olmaktadır?], 15 Aralık 2003, <http://www.evraziarus.ru> (Erişim 24 Mayıs 2004).

-----, *Sotsial’naia Filosofii Evraziistva* [Avrasyacılığın sosyal felsefesi], Moskova: Alfa-M, 2003.

“Perepiska A. A. Akhmatovoi s L. N. Gumilevym” [Akhmatova’nın Gumilev’le yazışması], *Zvezda*, No. 4 (1994), s. 170–188.

Perinçek Doğu, “Hristiyan-Müslüman Çatışması”, *Medeniyetler Çatışması: Samuel P. Huntington v.d.*, der. Murat Yılmaz, 8. Baskı, İstanbul: Vadi Yayınları, 2003, s. 394-396.

-----, “Avrasya İnsanlık Kalesi”, *Teori*, 83 (Aralık 1996), s. 26- 29.

-----, “Devrimci Atılımın Eşiğinde”, *Teori*, No. 83 (Aralık 1996), s. 3-17.

-----, *Avrasya Seçeneği: Türkiye İçin Bağımsız Dış Politika*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996.

Perinçek Mehmet, *Avrasyacılık: Türkiye’deki Teori ve Pratiği*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006.

Pivovarov Y. S., “N. Danilevski: V Russkoi Kul’ture i v Mirovoi Nauke” [Danilevski Rus kültürü ve dünya biliminde], *Mir Rossii*, No. 1 (1992), s. 163-216.

Politicheskaiia Istoriia Russkoi Emigratsii: 1920-1940 gg. Dokumenty i Materialy [Rus muhaceretinin siyasi tarihi: 1920-1940'lı yıllar, dokümanlar ve materyaller], ed. A. F. Kiselev, Moskova: Vldos, 1999.

Politicheskaiia Istoriia Russkoi Emigratsii: 1920-1940 gg. Dokumenty i Materialy [Rus muhaceretinin siyasi tarihi: 1920-1940'lı yıllar, dokümanlar ve materyaller], ed. A. F. Kiselev, Moskova: Vldos, 1999.

Pomorska Kristina, “N. S. Trubetskoi o Perevode ego Knigi Evropa i Chelovechestvo” [N. S. Trubetskoy, *Avrupa ve Beşeriyet* kitabının tercümesiyle ilgili], *Rossiia/Russia* (Torino), No. 3 (1977), s. 230-237.

Popov Andrey, “Russkoe Zarubezh'e i Zarubezhnaia Archivnaia Rossika”, [Rus muhacereti ve yurtdışındaki arşiv kaynakları], *Novyi Zhurnal* (New York), No. 230 (2003), s. 217-245.

“Predvybornaia Programma Politicheskoi Partii ‘Edinaia Rossiia’” [Birleşik Rusya Partisi’nin seçim programı], 23 Eylül 2003 (www.edinros.ru)

“Programma Evraziiskoi Partii Rossii (2002)” [Avrasyacı Parti’nin programı], www.eurasya.ru (Partinin eski resmî Internet sitesi) (Erişim 15 Mart 2004).

Programma Politicheskoi Parti ‘Evraziia’: Materialy Uchreditel’nogo S’ezda [Avrasya siyasi partisinin programı: Tesis kongresinin materyalleri], Moskova: Arktogeia, 2002.

Pushkarev Sergey, “O Russkoi Emigratsii v Prage” [Prag’daki Rus muhacereti], *Novyi Zhurnal* (New York), No. 151 (1983), s. 138-146.

-----, “Rossiia i Evropa v ikh Istoricheskom Proshlom” [Tarihî geçmişte Rusya ve Avrupa], *Evraziiskii Vremennik*, No. 5, Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1927, s. 121-152.

“Put’ Natsional’nogo Uspekha: Manifest Partii ‘Edinaia Rossiia’” [Milli Başarının Yolu: Birleşik Rusya partisi manifestosu], 23 Nisan 2003 (www.edinros.ru)

Putin V. V., “Takov Sposob Vosproizvodstva Rossii kak Sil’noi Strany” [Rusya’nın güçlü bir ülke olarak ihyasının yolu bu şekildedir], *Mezhdunarodnaia Zhizn’*, No. 6 (Haziran 2003), s. 3-23.

-----, “Rossiia na Rubezhe Tysiacheletii” [Milenyumlar eşiğindeki Rusya], *Nezavisimaia Gazeta*, 30 Aralık 1999’dan naklen *Vneshniaia Politika i Bezopasnost’ Sovremennoi Rossii 1991-2002* [Çağdaş Rusya’nın dış politikası ve güvenliği: 1991-2002], Cilt 1, Moskova: ROSSPEN, 2002, s. 20-30.

Raeff Mark, *Russia Abroad: A Cultural History of the Russian Emigration: 1919-1939*, Oxford: Oxford University Press, 1990.

Reyhan Hakan, “Avrasya Gündemi”, *Ulusal*, No. 4 (Güz 1197), s. 3-5.

“Rezoliutsiia” [Karar], 31 Ocak 2004, <http://www.evraziarus.ru> (Erişim 24 Mayıs 2004).

Riasanovsky Nicolas V., “Asia Through Russian Eyes”, *Russia and Asia: Essays on the Influence of Russia on the Asian Peoples*, ed. Wayne S. Vucinich, Stanford: Hoover Institution Press, 1972, s. 3-29.

Romanov A. A., *Geostrategiia: Rossiia i Mir v XXI veke* [Jeostrateji: XXI. yüzyılda Rusya ve dünya], Moskova: Trivola, 2000.

Ronggen Tan, “Gelecek Yüzyılda Asya-Avrupa İlişkisi Üzerine”, *Teori*, 83 (Aralık 1996), s. 30- 33.

“Rossiia Mojet Byt’ Tol’ko Velikoi Derjavoi” [Rusya ancak büyük güç halinde var olabilir], *Evraziia*, Aralık 2003 (www.eurasia.ru).

Rossiia i Latinstvo: Sbornik Statei [Rusya ve Latinlik: Makaleler derlemesi], Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1923.

“Rossiia v Usloviakh Strategicheskoi Nestabil’nosti: Materialy ‘Kruglogo Stola’” [Rusya stratejik istikrarsızlık şartlarında: ‘Yuvarlak masa’ toplantısı materyalleri], *Voprosy Filosofii*, No. 9 (1995), s. 3-42.

Rossiiskaia Emigratsiia v Turtsii, Yugo-Vostochnoi i Tsentral’noi Evrope 20-kh godov [1920’li yıllarda Türkiye, güney-doğu ve merkezî Avrupa’da Rusya muhacereti], Moskova: Istoriko-arkhivnyi Institut RGGU, 1994.

“Rossiiskaia Modernizatsiia v Kontekste Globalizatsii: Prognoz i Perspektivy” [Küreselleşme bağlamında Rusya modernleşmesi: Tahminler ve perspektifler], Yuvarlak masa toplantısı, 13 Aralık 2000, <http://www.netda.ru/slovo/modern.htm> (Erişim 16 Eylül 2006).

“Rus Avrasyacılar dan Çağrı”, *Yarın*, Nisan 2003, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006).

Russia in Resurrection: A Summary of Views and of the Aims of a New Party in Russia, by an English European, London: Routledge, 1928.

Russkie v Prage: 1918-1928 g.g. [Ruslar Prag’da: 1918-1928 yılları], ed. S. P. Postnikov, Prag: Izdatel’stvo Volia Rossii, 1928.

Rusya Araştırmaları I, ed. İhsan Çomak, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006.

Savitski Petr N., “Ritmy Mongol’skogo Veka” [Moğol devrinin ritimleri], *Evraziiskaia Khronika*, ed. P. N. Savitski, No. 12 (1937), s. 104-155.

-----, “‘Pod’em’ i ‘Depresiia’ v Drevne-russkoi Istorii” [Eski Rus tarihinde yükseliş ve düşüş], *Evraziiskaia Khronika*, No. 11 (1935) (ed. P. N. Savitski), s. 65-100.

-----, *Mestorazvitie Russkoi Promyshlennosti* [Rus sanayisinin mestorazvitiesi], Berlin: Izdanie Evraziitsev, 1932.

-----, “Opoveshenie ob Otkrytii” [Bir bulgu hakkında duyuru], *Evraziia v Svete Iazikoznaniia*, Prag: Izdanie Evraziitsev, 1931, s. 1-7.

-----, “Evropa i Evraziia”, *Russkaia Mysl’* (Sofya), No. 1-2 (1921)’den naklen I. B. Orlova, *Evraziiskaia Tsvilizatsiia: Sotsial’no-istoricheskaiia Retrospektiva i Perspektiva* [Avrasya medeniyeti: Sosyal-tarihî retrospektif ve perspektif], Moskova: Norma, 1998, s. 213-226.

-----, “Geopoliticheskie Zametki po Russkoi Istorii” [Rus tarihine dair jeopolitik notlar], içinde G. V. Vernadski, *Nachertanie Russkoi Istorii* [Rus tarihinin yazgısı], Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1927, s. 234-260.

-----, “K Voprosu o Gosudarstvennom i Chastnom Nachale Promyshlennosti” [Sanayide kamu ve özel prensibine dair], *Evraziiskii Vremennik*, No. 5, Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1927, s. 285-308.

-----, “O Vnepartiinosti” [Bitaraflığa dair], *Evraziiskaia Khronika*, No. 8 (Paris, 1927), s. 10.

-----, “Khoziain i Khoziaistvo” [Müteşebbis ve ekonomi], *Evraziiskii Vremennik*, No. 4 (Berlin: Evraziisko Knigoizdatel’stvo, 1925), s. 406-445.

-----, “Oborona Rossii i Emigratsiia” [Rusya’nın savunması ve muhaceret] içinde P. N. Savitskii, A. P. Antipov ve N. S. Irmanov, *Samobytnost’ i Nezavisimost’ Otechestva-Prevyshe Vsego* [Vatanın özgünlüğü ve bağımsızlığı her şeyden üstündür], y.y.: Izdaniia Evraziitsev, 1932, s. 3-19.

-----, “V Bor’be za Evraziistvo: Polemika Vokrug Evraziistva v 1920-ykh godakh” [Avrasyacılık uğruna mücadele: 1920’lerde Avrasyacılık konusundaki polemik], *Tridtsatye Gody* [Otuzlu yıllar], Paris: Izdanie Evraziitsev, 1931, s. 1-52.

-----, *Geograficheskie Osobennosti Rossii* (Chast’ 1-aia, Rastitel’nost’ i pochvy) [Rusya’nın coğrafi özellikleri: birinci kısım, nebatat ve zemin], Prag: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1927.

-----, “Step’ i Osedlost’” [Step ve yerleşiklik], *Na Putiakh: Utverzhdienie Evraziitsev, Kniga Vtoraia* [Ufuklarda: Avrasyacıların tezleri, ikinci kitap], Moskova, Berlin: Gelikon’, 1922, s. 345-346.

-----, “Kontinent-Okean: Rossiia i Mirovoi Rynok” [Kıta-okyanus: Rusya ve dünya piyasası], *Iskhod k Vostoku*, s. 104- 125.

-----, “Migratsiia Kul’tury” [Kültür(ler) göçü], *Iskhod k Vostoku*, s. 40-51.

-----, “Bor’ba za Imperiiu: Imperializm v Politike i Ekonomike” [İmparatorluk uğrunda mücadele: politika ve ekonomide emperyal politika], *Russkaia Mysl’*, No. 1-2

(1915)'den naklen *Natsiia i Imperiia v Russkoi Mysli: Nachala XX veka* [XX. asrın başlarında Rus düşüncesinde millet ve imparatorluk], ed. S. M. Sergeev, Moskova: Prens, 2004, s. 261-309.

Scherrer J., "Religioznye Poiski Russkoi Intelligentsii Nachala XX veka" [XX. yüzyıl başlarında Rus entelektüellerin dinsel arayışları], *Obshchestvennye Nauki i Sovremennost'*, No. 2 (1991), s. 167-174.

Semenov A. ve V. Mikheev, "Novoe Evraziistvo: Paradigma Rossiiskogo Obnovleniia" [Yeni Avrasyacılık: Rusya'nın yeniden ihya paradigması], *Mirovaia Ekonomika i Mezhdunarodnye Otnosheniia*, No. 7 (1999), s. 125-128.

Serapionova E. P., *Rossiiskaia Emigratsiia v Chekhoslovatskoi Respublike: 20-30-e gody* [Çekoslovakya Cumhuriyeti'ndeki Rus muhacereti: 1920-1930'lu yıllar], Moskova: Institut Slavianovedeniia i Balkanistiki RAN, 1995.

Sert Mehmet, "Rusya, İbn Haldun'unu Arıyor", *Virgöl* (Nisan, 2004), s. 60.

Sertel Yıldız, *Şu Değişen Dünya: Türkiye-Avrasya*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006.

Shamir Israel, "Ey Osmanlı, Geri Gel!", *Yarın*, Eylül 2005, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006).

Sheremet V. I., "Vysokaia Porta v Evraziiskom Dialoge" [Avrasya diyalogunda Osmanlı devleti], *Dialog Avrasya*, No. 5 (2001), s. 86-95.

Shishkin L. S., "Russkaia Emigratsiia v Prage: Kul'turnaia Zhizn' 1920-1930-e gody" [Prag'daki Rus muhacereti: 1920-1930'lardaki kültürel hayat], *Slavianovedenie*, No. 4 (1995), s. 17-26.

Shnirel'man Viktor ve Sergei Panarin, "Lev Nikolaevich Gumilev: Osnovatel' Etnologii?" [L. N. Gumilev: Etnolojinin kurucusu mu?], *Vestnik Evrazii*, No. 3 (2000), s. 5-37.

Shuplov Aleksandr, "Olzhas Suleymenov: Kazhdii Poet Sozdaet Svoi 'Globus'" [O. Süleymenov: Her şair kendi 'dünya'sını inşa eder], 22 Eylül 2005, <http://www.rg.ru/2005/09/22/suleymenov.html> (Erişim: 11 Kasım 2006).

Shuvalov Stanislav, "Evraziistvo kak Global'nyi Al'ternativnyi Proekt" [Küresel alternatif proje olarak Avrasyacılık], 18 Aralık 2003, <http://www.evrazia.ru> (Erişim 24 Mayıs 2004).

Simeonov B., "N. S. Trubetskoy v Bolgarii (Dokumenty)" [N. S. Trubetskoy Bulgaristan'da: Belgeler], *Balkansko Ezikoznanie* (Sofya) No. 20/4 (1977), s. 5-12.

Smirnova Z. V., "Russkaia Mysl' Pervoi Poloviny XIX veka i Problema Istoricheskoi Traditsii" [XIX. asrın birinci yarısındaki Rus düşüncesi ve tarihî gelenek sorunu], *Voprosy Filosofii*, No. 9 (1995), s. s. 95-105.

Soljenitsin A., “‘Russkii Vopros’ k Kontsu XX veka” [XX. yüzyılın sonuna doğru ‘Rus meselesi’], *Novyi Mir*, No. 7 (Temmuz, 1994), s. 135-176.

Soral H. Bartu, H. Bartu Soral, “Tek Kutuplu Dünyada Avrasya Seçeneği”, *Teori*, No. 171 (Nisan 2004), s. 3-24.

Sorokin Pitirim, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, çev. Mete Tunçay, Ankara: Bilgi Basımevi, 1972.

Sorokina M. Y., “Georgii Vernadskii v Poiskakh ‘Russkoi Idei’” [G. Vernadski Rus ideası arayışında], *Rossiiskaia Nauchnaia Emigratsiia: Dvadtsat’ Portretov* [Rusya akademik muhacereti: Yirmi şahsiyet], ed. G. M. Bongard-Levin ve V. E. Zakharov, Moskova: Editorial URSS, 2001, s. 331-347)

Sözübek Cengiz, “Satılık Müttefik: Rusya”, *Yarın*, Temmuz 2004, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006).

Sözübek Cengiz, “Tersinden Amerikancılık: Dugin Avrasyası!”, *Yarın*, Mayıs 2005, s. 18-20.

Spengler Oswald, *The Decline of the West*, trans. Charles Francis Atkinson (New York: A. A. Knopf, 1926; Rusçada *Zakat Evropy* [Avrupa’nın çöküşü], çev. I. I. Makhankov, 2 cilt, Moskova: Airis, 2003.

Sravnitel’noe Izuchenie Tsivilizatsii: Khrestomatiia [Medeniyetlerin mukayeseli öğrenilmesi: Okumalar], ed. B. S. Erasov, Moskova: Aspekt Press, 1998.

Strakhov N., “Predislovie” [Önsöz] içinde N. Y. Danilevski, *Rossia i Evropa* [Rusya ve Avrupa] (Sankt Petersburg: Tipografiia brat. Panteleevykh, 1888), s. v-xxxii.

Struve Gleb, *Russkaia Literatura v Izgnanii* [Sürgündeki Rus edebiyatı], New York: Chekhov Publishing House, 1956.

Struve P., “Evraziistvo” [Avrasyacılık], *Russkaia Mysl’*, Kniga 6-7 (Prag: Haziran-Temmuz 1922), s. 376-377.

Sukhov A. D., *Stoletniaia Diskusiia: Zapadnichestvo i Samobytnost’ v Russkoi Filosofii* [Yüzyıllık tartışma: Rus felsefesinde Batıcılık ve kendine özgünlük], Moskova: Institut Filosofii RAN, 1998.

Suvchinski i ego Vremia [Suvchinski ve dönemi], ed. Alla Bretanitskaia, Moskova: Kompozitor, 1999.

Suvchinski P. P., “K Tipologii Praviashego Sloia Novoi Rossii” [Yeni Rusya’nın yönetici tabakası tipolojisine dair], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 10 (Paris, 1928), s. 8-14.

-----, “Monarkhiia ili Sil’naia Vlast’?” [Monarşi mi, güçlü iktidar mı?], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 9 (Paris, 1927), s. 22-24.

-----, "Idei i Metody" [Düşünceler ve metotlar], *Evraziiskii Vremennik*, No. 4, Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1925, s. 24-65.

-----, "Inobytie Russkoi Religioznosti" [Rus dindarlığının farklı oluşu], *Evraziiskii Vremennik*, No. 3, Berlin: Evraziiskoe Knigoizadel'stvo, 1923, s. 81-106.

Süleyman Olcas, *Yazı'nın Dili*, çev. Arif Acaloğlu, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2001.

-----, *Az i Ya*, çev. Natık Seferoğlu, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992.

Şenalp Mehmet Gürsan, "Yeni Dünya Düzeni, Ulusal Sol ve Avrasya", *Ulusal*, No. 4 (Güz 1997), s. 65-72.

Tarhov V., "Nahcivan'ın Zaptı ve Kızıl Ordu'nun Kemal Paşa Ordusu ile İlk Buluşması", *Teori*, No. 173 (Haziran 2004), s. 65-70.

Tarihin Sonu mu? Francis Fukuyama v.d., der. Mustafa Aydın ve Ertan Özensel, 4. Basım, İstanbul: Vadi Yayınları, 2003.

Tezkan Yılmaz, "Rus Avrasyacılığı", *Yarın*, Mart 2004, www.yarindergisi.com (Erişim 2 Ekim 2006).

Tezkan Yılmaz ve M. Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, İstanbul: Ülke Kitapları, 2002.

Titarenko Mikhail L., *Rossia: Bezopastnost' Cherez Sotrudnichestvo: Vostochno-Aziatskii Sektor* [Rusya: İşbirliği üzerinden güvenlik, Doğu Asya yönü], Moskova: Pamiatniki Istoricheskoi Mysli, 2003.

-----, *Rossia Litsom k Azii* [Asya'ya yönelmiş Rusya], Moskova: Respublika, 1998.

Tolstoy N. S., "N. S. Trubetskoy i Evraziistvo" [Trubetskoy ve Avrasyacılık], *N. S. Trubetskoy: Istoriia, Kul'tura, Yazyk: Sbornik statei* [Trubetskoy: tarih, kültür ve dil: makaleler derlemesi], ed. V. M. Jivova, Moskova: Progress, 1995, s. 5-28.

Toporov V. N., "N. S. Trubetskoy: Uchenyi, Myslitel', Chelovek" [Trubetskoy: Alim, mütefekkir, insan], *Sovetskoe Slavianovodenie*, No. 1 (1991), s. 78-99.

Toynbee Arnold J., *Civilization on Trial*, London: Oxford University Press, 1949.

-----, *A Study of History* (Abridgement of volumes I-VI by D. C. Somervell), Oxford: Oxford University Press, 1974; Rusçada *Postizhenie Istorii* [Tarih incelemesi], çev. E. D. Zharkov, Moskova: Airis, 2003.

Toynbee and History: Critical Essays and Reviews, ed. M. F. Ashley Montagu, Boston: Porter Sargent Publisher, 1956.

Troitskii E. S., *Russkaia Etnopolitologiya* [Rus etno-politolojisi], Cilt 1 ve 2, Moskova: Granitsa, 2001 ve 2003.

Trubetskoy Grigori, "Otvét na Pis'mo Evraziitsev" [Avrasyacıların mektubuna cevap], *Put'*, No. 2 (Ocak, 1926), s. 106-107.

Trubetskoy Nikolay S., "Ob Idee-pravitel'nitse Ideokraticeskogo Gosudarstva" [İdeokratik devletin yönetim ideası], *Evrasiiskaia Khronika*, ed. P. N. Savitskii, No. 9 (1935), s. 29-37.

-----, [I. R.] *Nasledie Chingiskhana: Vzglád na Russkuiu Istoriu ne s Zapada, a s Vostoka* [Cengiz hanın mirası: Rus tarihine Batıdan değil, Doğudan bir bakış] (Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1925; yeni baskıları: N. S. Trubetskoy: *Istoriia, Kul'tura, Yazyk: Sbornik statei* [Trubetskoy: Tarih, kültür ve dil: Makaleler derlemesi], ed. V. M. Jivova, Moskova: Progress, 1995, s. 211-266 ve N. S. Trubetskoy, *Nasledie Chingiskhana* [Cengiz Han'ın mirası], haz. A. Dugin ve D. Taratorin, Moskova: Agraf, 1999, s. 223-292.

-----, "Nash Otvét" [Bizim cevabımız], N. S. Trubetskoy: *Istoriia, Kul'tura, Yazyk*, s. 339-348.

-----, "Ideokratiia i Armiia" [İdeokrasi ve ordu], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 10 (1928), s. 3-8.

-----, "Otvét D. I. Doroshenku" [Doroshenko'ya cevap], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 10 (Paris: 1928), s. 51-59.

-----, "K Ukrainskoi Probleme" [Ukrayna meselesine dair], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 5, Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1927, s. 165-184.

-----, "Obsheevraziiskii Natsionalizm" [Ortak Avrasyacı milliyetçilik], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 9 (Paris, 1927), s. 24-31.

-----, "O Gosudarstvennom Stroe i Forme Pravleniia" [Devlet düzeni ve yönetim şekline dair], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 8 (Paris, 1927), s. 3-9.

-----, *K Probleme Russkogo Samopoznaniia* [Rus ben-idraki meselesine dair], Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1927; yeni baskısı N. S. Trubetskoy: *Istoriia, Kul'tura, Yazyk: Sbornik statei* [Trubetskoy: Tarih, kültür ve dil: Makaleler derlemesi], ed. V. M. Jivova, Moskova: Progress, 1995, 111-210.

-----, "My i Drugie" [Biz ve diğerleri], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 4, Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1925, s. 66-81.

-----, "O Turanskom Elemente v Russkoi Kul'ture" [Rus kültüründeki Turanî unsura dair], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 4, Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1925, s. 351-377.

-----, “Vavilonskaia Bashnia i Smeshenie Yazykov” [Babil kulesi ve dillerin karışımı], *Evrasiiskii Vremennik*, No. 3, Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel'stvo, 1923, s. 107-124.

-----, “Verkhi i Nizy Russkoi Kul'tury” [Rus kültüründe alt ve üst katmanlar], *Iskhod k Vostoku: Predchuvstviia i Sversheniia: Utverzhdenie Evraziitsev* [Doğuya hareket: Sezgiler ve ameller: Avrasyacıların tezleri], Sofya: Rossiisko-Bolgarskoe Knigoizdatel'stvo, 1921, s. 86-103.

-----, “Ob Istinnom i Lozhnom Natsionalizme” [Hakiki ve yalancı milliyetçiliklere dair], *Iskhod k Vostoku*, s. 71-85.

-----, *Evropa i Chelovechestvo* [Avrupa ve Beşeriyet], Sofya: Rossiisko-Bolgarskoe Izdatel'stvo, 1920; yeni baskıları: Nikolay Trubetskoy, *Nasledie Chingiskhana* [Cengiz Han'ın Mirası], haz. A. Dugin ve D. Taratorin (Moskova: Agraf, 1999), s. 27-90 ve N. S. Trubetskoy: *Istoriia, Kul'tura, Yazyk: Sbornik statei* [Trubetskoy: tarih, kültür ve dil: Makaleler derlemesi], ed. V. M. Jivova, Moskova: Progress, 1995, s. 55-105.

-----, *N. S. Trubetskoy's Letters and Notes*, ed. Roman Jakobson, Paris: Mouton, 1975.

-----, *Fonologiyanın Esasları*, Almanca'dan terc. Fahrettin Yadigar, Bakü: Mütercim, 2001 (Kiril harfleriyle).

Tsyburski V. L., *Rossia-Zemlia za Velikim Limitrofom: Tsvilizitsiia i ee Geopolitika* [Rusya-Büyük limitrof ötesindeki dünya: Medeniyet ve onun jeopolitiği], Moskova: Edutorial URSS, 2000.

“Türkiye/Avrasya Bilinci”, başyazı, *Yarın*, No. 5 (Eylül 2002), s.1.

Uludağ Süleyman, “Giriş: İbn Haldun ve Mukaddime” içinde İbn Haldun, *Mukaddime*, I. Cilt, haz. Süleyman Uludağ, 4. Basım, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s. 15-154.

Ustryalov N., *Natsional-Bol'shevizm*, Moskova: Eskmo, 2003.

Uygarlığın Yeni Yolu: Avrasya, der. Erol Göka ve Murat Yılmaz, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 1998.

Ünaltay Altay, “Senfonik Kişilik ve Avrasya İşbirliği”, *Yarın*, Eylül 2002, s. 22-23.

Vachesk Josef, “N. S. Trubetskoy and the Prague Linguistic School”, *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, No. 23 (1977), s. 103-109.

Vakhitov Rustem, “Kritika Religii u Karla Marksa” [K. Marks'ta din eleştirisi], <http://redeurasia.narod.ru>, (Erişim 6 Haziran 2005).

-----, “Sovetskaia Ideologiya: Opyt Metodologicheskogo Marksizma” [Sovyet ideolojisi: Metodolojik Marksizm denemesi], <http://redeurasia.narod.ru> (Erişim 6 Haziran 2005).

-----, “Tiurki Evrazii: Analiz Stsenariiev Geopoliticheskogo Razvitiia” [Avrasya Türkleri: Jeopolitik gelişim senaryolarının analizi], <http://redeurasia.narod.ru> (Erişim 6 Haziran 2005).

-----, “Geopoliticheskii Vybor Tiurkov Evrazii” [Avrasya Türklerinin jeopolitik seçimi], *Evraziiskii Proekt*, No.2, (2001), <http://redeurasia.narod.ru> (Erişim 6 Haziran 2005).

-----, “Slavianskii Futurizm” [Slav fütürizmi], <http://redeurasia.narod.ru> (Erişim 5 Haziran 2005).

-----, “Utverzhdienie Levykh Evraziitsev” [Sol Avrasyacıların tezleri], <http://redeurasia.narod.ru> (Erişim 4 Haziran 2005).

Vernadski Georgi V., “Iz Vospominanii” [Hatıralardan], *Novyii Zhurnal* (New York), No. 100 (1970), s. 196-221.

-----, “Iz Drevnei Istorii Evrazii: Khunny” [Avrasya’nın kadim tarihinden: Hunlar], *Novyi Zhurnal* (New York), No. 62 (1960), s. 273-283.

-----, *Zven’ia Russkoi Kul’tury: Drevniaia Rus’* [Rus kültürünün esasları: Kadim Rus ülkesi] (y.y.: Izдание Evraziitsev, 1938).

-----, “Mongolskoe Igo v Russkoi Istorii” [Rus tarihinde Moğol esareti], *Evraziiskii Vremennik*, No. 5, Paris: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1927, s. 153-164.

-----, *Nachertanie Russkoi Istorii* [Rus tarihinin yazgısı], Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1927.

-----, “Dva Podviga Sv. Aleksandra Nevskogo” [Aleskandr Nevski’nin iki kahramanlığı], *Evraziiskii Vremennik*, No. 4, Berlin: Evraziiskoe Knigoizdatel’stvo, 1925, s. 318-337.

Vico Giambattista, *New Science: Principles of the New Science Concerning the Common Nature of Nations*, trans. David Marsh, London: Penguin Books, 2001; Türkçede *Yeni Bilim*, çev. Sema Önal, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2007.

Walicki Andrzej, *Rus Düşünce Tarihi 1760-1900: Aydınlanmadan Marksizm’e*, İngilizceden çev. Alaeddin Şenel, Ankara: V yayınları, 1987.

Williams Robert C., *Culture in Exile: Russian Emigrés in Germany 1881-1941*, London: Cornell University Press, 1972.

Yakovenko B. V., *Istoriia Russkoi Filosofii* [Rus felsefe tarihi], Çekçe’den çev. M. F. Solodukhina, Moskova: Respublika, 2003.

Yanov Aleksandr, “Uchenie L’va Gumileva” [Lev Gumilev’in öğretisi], *Svobodnaia Mysl’*, No. 17 (1992), s. 104-116.

Yeniçeri Özcan, “Sunuş” içinde Aleksandr Dugin, *Nursultan Nazarbayev’in Avrasya Misyonu*, çev. Lazzat Urakova ve Nehriban Gençkal, Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 2006, s. III-IV.

-----, “Yeni Bir Türk Stratejisi ve Yeni Bir Türk Hamlesi”, *Asya-Avrupa*, No. 4 (Mart 2006), s. 12-37.

-----, “Çatışan ve Örtüşen Stratejiler Odağında Avrasyacılık ve Türkiye”, *Asya-Avrupa*, No. 1 (Aralık 2004), s. 3 -21.

-----, “Asya-Avrupa Dergisi Doğarken...”, *Asya-Avrupa*, No. 1 (Aralık 2004), s. 1.

Yuvarlak Masa Toplantısı Raporu, “Yeni Dünya Düzeninde Avrasya ve Avrasyacılık” konulu yuvarlak masa toplantısı raporu, 27 Ekim 2004, www.aysam.gen.tr (Erişim 19 Aralık 2006).

Zakatnova Anna, “Evraziistvo, ne Proekt Kremliia” [Avrasyacılık, Kremlin projesi değildir], *Nezavisimaia Gazeta*, 31 Temmuz 2001, <http://www.ng.ru> (Erişim 16 Mart 2004).

Zamaleev A. F., *Leksii po Istorii Russkoi Filosofii: XI-XX vv.* [Rus felsefe tarihi üzerine dersler], Sankt Petersburg: Letnii Sad, 2001.

Zamoiski Y., “Otnoshenie ‘Beloi’ Russkoi Emigratsii k Ukrainskim Voprosam, 1919-1939” [‘Beyaz’ Rus muhacirlerin Ukrayna meselesine yaklaşımı], *Slavianovedenie*, No. 4 (1993), s. 39-47.

Zemtsov B. N., “Ideologiia i Mental’nost’ Dorevoliutsionnoi Rossiiskoi Intelligentsii” [Devrim öncesi Rusya entelektüellerinin ideolojisi ve zihniyeti], *Obshchestvennye Nauki i Sovremennost’*, No. 3 (1997), s. 75-84.

Zen’kovski Vasili, *Istoriia Russkoi Filosofii* [Rus felsefe tarihi], Moskova: Eksmo-Press, 2001.

Zeybek Namık Kemal, “İran Üzerine Düşünceler ve Gözlemler”, *Asya-Avrupa*, No. 4 (Mart 2006), s. 4-11.

-----, “Ortalık Asya Birliği”, *Asya-Avrupa*, No. 3 (Temmuz 2005), s. 4-9.

-----, “Yeni Avrasya Yayın Hayatına Başladı”, başyazı, *Yeni Avrasya*, Şubat 2000, http://www.yesevi.edu.tr/ayhaber/old_issues/012_subat2000/19avrasya.htm (Erişim 15 Şubat 2006).

Zhekulin N. S., “Nujna li Denatsionalizatsiia Promyshlennosti?” [Sanayinin özelleştirilmesi gerekli mi?], *Evrasiiskaia Khronika*, No. 10 (Paris, 1928), s. 63- 66.

Ziuganov Gennadii, *Geografiia Pobedy: Osnovy Rossiiskoi Geopolitiki* [Zafer coğrafyası: Rusya jeopolitiğinin temelleri], Moskova: 1997.

INTERNET SİTELERİ

<http://evraziasib.info>

<http://gumilevica.kulichki.net>

www.525ci.com

www.aksiyon.com.tr

www.cikrf.ru

www.edinros.ru

www.evrazia.org

www.evrazia.org

www.evraziarus.ru

www.da.com.tr

www.gzt.ru

www.iccrus.ru

www.ima-press.ru

www.ip.org.tr

www.ispr.ru

www.km.ru

www.kremlin.ru

www.levada.ru

www.mfa.gov.az

www.mfa.uz

www.mid.ru

www.partinform.ru

www.president.kremlin.ru

www.redeurasia.narod.ru

www.rian.ru.

www.scrf.gov.ru

www.tilahan.net

www.turkdirlik.com

www.volgograd-vybory.ru

www.yarindergisi.com